

Апхэынтшәкәтыжырта
Акаа 2010

Алықса Ыения

ИФЫМТАҚӘА РЕИЗГА

Хә-томкны

Иеикәдыршәеит:
Белла Ыения
Гәында Ыения
Марина Тәанба

Апхәынтшәкәтыжырта
Акәа 2010

Алықса Ыения

ИФЫМТАҚӘА РЕИЗГА

Актәи атом

Ажәабжықәеи аповестқәеи

Апқәынтшәкәтыжырта
Ақәа 2010

ББК 84 (5Абх) 6-44
Ць 45

Цьениа А. Ишымтақәа 5-томкны.

1-тәи атом. Ажәабжьқәеи аповестқәеи.

Ацхәынтшәкәтыжьырта. Акәа, 2010. – 424 д.

Иналукааша ацсуа шәкәыффы Алықса Цьениа (1930–1998)
ишымтақәа реизга 1-тәи атом ианылеит иажәабжьқәеи иповестқәеи.



Ари аусумта CC0 1.0 ала иарбоуп.

Алицензия ахылаа шәахәацшырц азы шәтал:

<https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.ru>

ХААМҢАЗТӘИ АПРОЗА АЗКАЗА ИАША

Алықса Ыения кыр игәйтгагоу, кыргы игәйтшыагоу аамта удам иалиааз, иаазаз, иазрыжәыз, иахьа шыта аихабыратә абицара рранг ахь ихалаз ацсуа шәкәыџџәа хатәрақәа дыруазәкын. Уи дызнысыз ицстазааратәи ирәиаратәи мџа шыарда иказшыарбагоуп иара иццәырцыз, ицзызхауаз егырт хашәкәыџџәа ргәыц дук азыхәангы. Убарт иреиуоуп 1930-тәи ашықәсқәа раан ииз хашәкәыџџәа: Алықса Гогәуа, Анатолии Шьалодиеи Аңынцъалаа, Шота Чкадуа, Нели Тарцха, Мушьни Лашәриа, Ыума Ахәба, Платон Бебиа, Борис Гәыргәлиа, Никәала Кәытцниа, Никәала Хашыг, Таиф Аңба, Теренти Чаниа ухәа убас егыртгы. Урт зегы ичыдоу рхатә хаәра шрымоу-гы, хадаратәла ирзеицшу ацәаџақәа маңымкәа ирнубаалоит ырәиамтақәа.

Алықса Камыгә-ица Ыения диит 1930 шықәсазы, ихәыц-ра, икәыцшра шықәсқәа ихигеит Ацсны ахи-атцыхәеи ибзианы еицырдыруа, хьзи-цшеи згым Ацандара ақытан. Дача-кы хамхәозаргы, ацандаратәи аџы амацарагы азбахә абанзанеихьоу! Ацсуа џыцқьа анырхәо, рацхьаза ххафь иааиуа иара ауп. Ауаа ракәзаргы – иара убас, анхацәа нагақәа, ажәа азказациа дукәа: Аңба Тәмыр, Ыения Ыгәат, Ыения Синат реицш икақәаз. Алықса Ыения қытак дицалцит атцыхәтәантәи аибашьра хлымзаах хабарда иалазыз, иналукааша ацсуа поет Таиф Аңба. Иахьа изызхауа аәар дырхатарнакуп ари ақыта иалиааз, иаазаз зхы иакәитү ақәпаразы адунеи афь џынтә иа-чемпионхахьоу Денис Царгәыш. Ус зака...

Ари зегы зызхәоу Ацандара хауалагы, нхамџалагы, уаацсыралагы изџыдоу, ицқьоу, ауаџы игәахәтәы дахьызыгзо цсуа қытоуп.

Абафхатәра акәиц злоу ауафы акыр илцуазар илцыртә арака еснагь аҭагылазаашьа ыкоуп. Уи аханатәгьы ицгәеит, дазыканатцеит, ибафхатәра ашәкәа изаанартит запхьака ишәкәыф хатәраны икалараны иказ Алыкьса Цьениагьы.

А. Цьениа атцара ицон икытантәи абжьаратә школ аҭы. Уи даналга, 1949 шыкәсазы ифызцәа гәыцфок дрыцны дталоит Қарттәи ахәынтқарратә университет афилологиатә факультет. Абрака атцара аницоз ҭышәала ихы алаирхәуан Қарт атцара зцоз аҭар рзы уака иеиҭкааз алитература-рҭиаратә кружок аусура.

Уи иабзоуроу шыарда ирацәоуп А. Цьениа шәкәыфок иахасабала ицәыртцарҭы.

1955 шыкәсазы А. Цьениа дызтаз итцара хыркәшаны Ацсныка дхынхәит, дагьалагеит аусура агазет «Ацсны қапшы» арעדация аҭны, рапхьа алитературатә корреспондентс, нас акультуреи абазареи рыкәша аихабыс.

Уи ашытахь еиуеицшым ашыкәскәа рзы жәпацъара уи атакзыпхыкәу аматцуракәа дырхагылан акьыпхьтәи арҭиаратәи усбартакәа рҭы: журнал «Алашара» атакзыпхыкәу мазаныкәгафс, арעדаторс. С. Чанба ихьз зху Ацсуа драматә театр алитературатә хәта аихабыс, ашәкәтыжьыртә «Алашара» арעדатор хадас, ашәкәабзиабафцәа Ацснйтәи агәыц анапхгафыс. Убарт иусуракәа инарыбжьаршәны 1972–1975 шыкәскәа рзы дрылгеит СССР Ашәкәыфцәа Реидгыла А. М. Горки ихьз зху Москватәи Алитературатә институт иатәу иреихазоу алитературатә курскәа.

Ирҭиаратәи ихәынтқарратәи усуракәа инарываргыланы Алыкьса Цьениа ицстазаараҭы иааицмыркьазакәа активла далахәын ацсуа жәлар рмилаҭ-хақәитратә қәцара, уи азыхәан ахынта-фынтаракәагьы мацымкәа дрыкәшәақәахьан.

А. Цьениа рапхьаза акьыпхь аҭы дцәыртцит 1949 шыкәсазы. Ифымтақәарезгарапхьазатәи ишәкәы «Сышыхақыта» хәахьзыс иаманы итыцит Акәа, 1960 шыкәсазы. Убри ашытахь, ицстазаара далтаанза (дтахеит иара машәырла 1998 шыкәсазы) икьыпхьит жанрлеи тематикалеи еиуеицшым ашәкәкәа, хьпхьазарала жәба инарыцны, аҭсышәала, урысшәала, қыртшәала.

Итйжыт иара убасгьы К. Паустовски иповест «Ладака аныкәара» аҭсышәала еиҭаганы.

Алыкьса Цьениа ацсуа проза ажанркәа зегьы ирылеига-леит мфашьарада абафхатәра иаша зныцшуа арҭиамтақәа. Убарт иреиуоуп, иаххәап, иажәабжькәа: «Алмас», «Ацъра амца

ацроуп», «Изыцәшәозеи ажьакәа?!» Аповесткәа «Ашәткәа кәахатәым», «Агәнаха уатамлан, сашья», «Азы ацсра», «Ахацәа рашәа». Ироманкәа «Абна амаза», «Ацәакәа аабатәи ацштәы», «Анмирах – ҟыцья рынцәахәы».

Лымкаала иазгәатәтәуп ашәкәыҟыи ицстазаара даналтц ашьтахь 1999 шыкәсазы хаз шәкәны итытыз уи идокументалтә повесткәеи иажәабжькәеи реизга «Ракәшәашья рхатцашьяхеит». Ари аизга еиднакылоит ашәкәыҟыи ацстазаарафьы икалаз ахтыс иашакәатцәкья шыатас ирытаны иааирцшыз 1992–1993 шыкәсқәа раантәи ақыртқәеи ацсуааи рыбжьара икалаз аибашьра хлымзаах иадхәалоу асахья гәытшьяагақәа.

Автор ихаҭа ишәкәы иазирхиаз ацхьажәафьы иповест «Иакәшәашья ихаҭашьяхеит» афырхатца хада Ыон Зизариа иххәааны иҟуеит: «Абрака зыхьз сымоу Ыон Зизариа ихала ибака ичаҟеит. Уи иадгалатәым маҭәахә чыдак, ихәыцу, ихтхәау ажәак, иаҭахым арцшзара, арашы ахтәалара, иазхоит иара икаитцаз агәымшәара, афырхатцара, ахьз-ацша... »

Хәхәацшып эпизод затәык, автор абарт иажәакәа зырцабыргуа. Уи аповест антәамҭа ауп. Ыон Зизариа акымкәа-ҟбамкәа ахатцарақәа иааирцшыз рышьтахь аҭацәа дрымпыҭашәоит. Аткәа иишькәаз иаҭацәа руазәк дахькәаз днаганы, иҭаҭхьа дшьямхнышланы, аҭамзаара ихәарц идыртцоит. Абар уи аҭакс афырхатца ихы шымҟаҭиго:

«– Ыон Зизариа захьзу уара уоума? – дҭааит ар рымаҭәа шәыз хатца наҳаракк. Уи дҭыцын, уажәадагы димбацызт.

– Сара соуп, – ихәеит Ыон, акгы ыказамшәа деихыкка.

– Дудыруама уара абри хәҭхьа иқәу ауаҟ?

– Мап дсыздырзом.

– Дызшьыда, нас?

– Икалап, ишькәаз дрылазар.

– Дзушьи?

– Дсаған азы.

Убас иҭынчрахеит, иара аҭынчра ахатәгы ацсыҭ алагаҟагара иааҭәытцт.

– Улышьамхнышланы, саҭоумҭан хәа иахәа, – автомат ахы шыҭыҭуеит маҭ-маҭ.

– Мап, – дҭышәарччеит Ыон, – уи хара иахтәышьтрам.

Иҭкәеит раҭхьатәи ахы, уи ахызатәгы иаҭахын Ыон дшьямхнышлар, аха мап, дыхәхәеит ишилшоз:

– Нагзара ақәзааит Ацсны!»

Алықса Ығения ишымтақаа ихадоу зеипш цаафас ирымоу – урт зегы, шамахамзар, хазну (мамзаргы дук ихарам) аамта иахъазку ауп. Иаххэап, ироманқаа «Ацэақаа аабатэи апштэы», «Анмирах – ыыца рынцэахэы» апсуа қыта 1930-тэи ашықэскэеи, Ацынцэтэылатэеибашьрадуиуииацаиуазрапхьатэиашықэскэеи ирыхъзыншылоуп. «Абна амаза» акэзар, Ацынцэтэылатэеибашь-ра иазку рапхьазатэи документалтэ романуп, фырхатца хадасгы иагэылагалоу Беларуссиятэи абнаршэырақаа рфы апартизантэ кэпара напхгара азызуаз апсуа еибашьы-гэымшэа Давид (Датикэа) Зыхэба иоуп. Ари ароман апцаразы автор акыр аус рыдиулеит архивтэ материалқаа, иара убасгы уи зныкымкэа-шынтэымкэа диниет, инартбааны диецэаажэет ароман афырхатца хада. Убри иабзоуроуп ароман ахтыс хадакэеи, ахафсахьа хадакэеи лакшакрада рыгэра уго иахьыкалаз.

Сара уажэы арақа саатгыланы хэпрозаик ду ирфеиамтақаа ака-кала реилыргара салагом, уи хықэкыс исымам, арақа иагытыпым. Избанзар, А. Ығения ирфеиамтақаа азэымкэа-шыцамкэа хцарауаа хатэрақаа, хакритикцаа рыхцэаажэахьет, ма хаз-хазы игоу ашымтақаа, мамзаргы ирфеиаратэ усур инейдкыла-ны ахыркэшаратэ кэзшыа змоу азеипш ххэаақаа рфы (А. Аншба, С. Зыхэба, В. Бигэаа, У. Аэзба, М. Лашэриа, Б. Гэыргэлиа, Р. Қапба рыстатиақаа, рочеркқаа, ррецензияқаа).

Урт рфы иарбоуп автор иеихъзарақаа реипш, цыара-цыара иныпшуа апсычэрақэагы. Амала, ихэатэуп, ас еипш икоу арфеиаф ду макыаназы иахьынзахэтоу итцаулары, ган рацэала дшытцаам. Хымцада иатахуп уи ипцэазаарагы, ирфеиаратэ усурагы инартбааны, монографиала атцаара. Ас еипш икоу агэцаракра, азфлымхахара Алықса Ығения, меижьарада дагыапсоуп, иагыихэтоуп.

*Шота Салакаи,
академик,
афилологиятэ тцэарадыррақаа рдоктор*

А Ж Ә А Б Ж Ъ Қ Ә А

АИҒЫЗАРА АМЧ

– Арахъ, алышкыынтыр уагаант, хгәылацәагыи уреишуа уалагама, – лхәан, Миназ аматцурта абартца днытцны, иааиуаз днеицылт. Аха ала цхәаршәшәуа, сатәумтцан уахъсзеилым-кааз ахәозшәа, иадыруаз Тышкәа шиакәыз анаба, ивацало инаишьталеит.

– Арахъ уааи, нан, Тышкәа, – лхәан, Миназ днаидгылеит.

– Мап, ди, афны снейны ирласны схынхәыроуп, нас аус-хәартыхъ сцароуп. Ахәара зышәтахузеи, асаат 6 инаркны абжытара иалагоит, – ихәан Тышкәа, абахча илакыылакыуа итцганы игаз амфәхәаста днанылеит.

– Ааи, нан, еаанбзиала инеиша, уи хәарас иатахузеи, ашара хацгыланы уахъ хамнеишеи, – лхәан, афныка даахынхәит Ми-назгыи.

Арт рцәажәабжъ захаз Митра, илымха кыдцаны дзырфәуа, амфә нымфәхыт ацәатцла ашьапы иеаваршәны давагылан. Уи игәеисыбжъ игоз илымха агазшәа, Тышкәеи Минази рацәак дырцәыхарамкәа дышгылазгыи, ирхәоз цқьа изеилыргомызт. Иахауаз арт ажәакәа, ихадырштит иезитцәахыз. Ибла ихаччо ацәатцла днадтцит. Тышкәа игага, амза шәахәа зықәпсаз адгыл иқәшькыраа инеиуаз иацхьа ианаацәыртц, днеицәпан дырфәгьх ацәатцла даласоушәа днавагылахт.

Игәы атцанза интцсаан, ихәы-ижыи қәқәза инеилагылт.

Митра ариакара иашьа дызицәшәоз иаргыи издыруамызт. Аха ифыза Матыгәи иарей аицлабра ду ирыбжъаз датцахар хәа дшәон азы акәын, ари агага иацхьа иаацәыртцыз дзаршәаз.

Митра, Миназ дышьталазаргыи дышьталт анигәахә, адау-ар иеаваршәны, афны акәакъ иахьалакыз днейны, ицсы заны акыраамта дгылан. Атцх неигәахьан. Ақсабара уатцәтәи аныхәа ду ғыцла иацыларазы уаха ацсы ашьоит ухәаратәи атынчра ахатәан. Амза ганха изсо, ацсыз еипш ажәван иатцәа цәула иатцан. Ақша суан. Миназраа рашта иакәыршаны игылаз ақса цлақәа, ақша ирзазауа, инейдкшалауа иамаз илацш нархыганы, ашта ифыпны итапсаз амза шәахәакәа инарылаиртцәон Митра. Уахатәи атцх даеа цхык изеипшымызт, ақсабара зегыи инапы

акәшозар, игәыдыхәхәала игәыдикилар моу имамкәа дгылан. Дгәырғон, игәыргъара цыхәаццәарак амамызт. Ифыза Матыгәи иарей, – Асоциалисттә цъа Афырхатца Хәцъарат Аңсынба раңхъа абжыи изто, – хәа айсара рыбжъан. Уи арахъ данаауаз, Матыгә ибжыи нарганы: «Саңхъа убжыи узымтир, узлоу акомфареидгыла уаңсамхеит», – хәа еихәаз анигәалашәалакь, еихагыи дафәапкны игәы итеикыз анагзара иеазикуан.

Митра ихы иңаз арт ахәыцракәа днаргәылтцны, имафа днаха-щахан, иеаарееины, дшәапцаркьакьо абартца дышхалейт. Ашә илымха надитцан бзиа дзырфит, шытыбжыи цъара игомызт. Ашә иенадитцан, абжыи мыргакәа иаартны, иңсы заны, дзырфә даатгылейт. Убасқан агәра игейт, Матыгә тынч дтахәхәа ацәа дшалаз.

Митра иңсы заны ифыза исаат ахыкәыиз афәардә ахъ днели-хейт. Инапы афәинарханы афәардә иныкәишыит. Матыгә исаат аакәхны, ахыцкәа шытахька еитеигейт. Митра ихәыцраахыс бзиа иибоз ифыза уаха изиуаз азы игәы дрыцханашьон, аха саатбжак ауи уи иаамта иагирхаз. Мацк дагхоит, аха уи абжыитарахъ уеиз-гыи дышнелиуаз агәра ганы дықан. «Афызарагыи фызароуп, аха аицлабрафәи уфызаргыи уицамхозароуп» хәа игәы иазбон Митра. Митрей Матыгәи ихәыцкәаны еицыхәмаруа адәи ианныкәла афәны инаркны, уаханза ус хәашыи рзеибамуцызт.

Митра асаат атың афәи иныкәтцан, игәы деиманакуа, ахәхәахәа ацәа иңаз Матыгә днаихәаңшит. Уи раңхъаза даныныфнала аиха уажәи ауацах афәи илашараны ибон, зыбжа аркыз ахышә икылччоз амза шәахәақәа Матыгә дахыи аз ифеихыкны атзамц иадхәмарло иадын. Ас зфыза джъаны ацара злымшоз Митра, Матыгә инапы наикәыршаны, ацәа далхны изиуиз еихәарацы ифәиназикит, аха урт ирыбжъаз аицлабра ишыклахәын, инамы-руит.

Митра аамта кьафк иалагзаны ихы иңашәоз ахәыцра рацәақәа акы аткыс акы хьантан, макъана ддәылмыжкәа дын-кыланы дрыман. Атыхәтәаны, «Мап, аицлабрафәи умч иалыр-ша, уфыз думжъан», – абас гәаныла избауа, асаат аакәихын, ахыцкәа цаса иахыкәаз, фбафа минут иаңганы иныкәиргылан, иаңхъа ишыңаз ифыза блала дгәйдкылауа, ашә аартны дналбаан ифәныка ифәинеихейт.

Аңсабара ацәа ишалац иалан. Митра ахәхәтә баагәара иңакны иоурыжыиз еиңш ихы пхъазауа, ифыза изы ифәыцны дизшәа игәы иабауа, рыфны абартца дышхалан, икфаз ацәартафәи дныкәтәейт.

Ари данхалоз ишьтыбжь захаз Тышкэа аматуртахьтэ ибжьы наиргеит:

– Митра уоума уаха измыцаауа икэхаз? Ушьтал, уатдэы бжьытара умцазои? – хэа. Митра атакс иихэара ифамшэауа, иганахшэа икэыз ахчы ихы инатцеитдан, дныкэиеит. Уи аамтазы ала аху-хухэа азэы дынкыдцаланы дакит. Инакэырццакны ала иакыз ибжьы аагеит:

– Тышкэа укоума, Тышкэа?

– Хаи, уарбану фызтуа? – ихэан, аматурта ашэ ааимпааны, ала иакыз иахь ифэинеихеит Тышкэа.

– Арахь, Мура, арахь! Уарбану уара? Хынтрыгэ уоума? Арахь уааи, акы снацхауеит, уажэытцэҕа, – ихэан, афныҕа длаипхьеит.

– Уахь хабанеиуеи, аламурақэа шэаазан, таха хартом, хара хзы иуадафым, аха... – ихэан ахтыста даахыцан, Тышкэа дишьталаны, улеи-слеи рхэан аматурта иныфналеит.

...Митра, ицэажэоз дырзызырфуа абартца дахыкэгылаз, игэы иазбон абас: «Санбакало саргы аус дуқэа снапы ианны, уахынла-еынла ажэлэр рзеипш ус азы саапсауа. Алхыртатэ участкаф афымца фначчауа, зкыла ажэлэр рсиа сымтацаны: абыргцаа, афарсхагыланы, уртабиуллетенкэа еихыршыкырааны ирыстауа». Уи, ихэыцрақэа ирылан тцыпхтэи алхрақэа раан иибаз аишыкь капшыкэа: «Атынчразы, апартиазы!» хэа рынны.

Митра дхэыцуа дышгылаз, ус Тышкэеи иааиз Хынтрыгэи идэылтуа рцэажэабжь аниаха, днеины фыцха цаса дахыiaz ацэартағэы дныкэиеит.

Атх такэкаа ацара иафын. Амза халаны, уажэраанза Митрараа рыфны абартца зшэахэа ытаччоз, уажэы афны ахыкэцэ иамариашаны хлантцы икапхон. Митра акыраамта абартца ацэартағэы дыкэиан, нас дфагылан ауатах дныфналеит. Алашара наиркит. Атзы иадкнахалаз асаат днахэапшит. Аамта рацэак мцацызт, аха уеизгыы иееилыхны ашьталара амалахазгыы иеазикуамызт. Иагызбеит, уахь алхырта ааигэара цыара дтэаны дыпшларацы. Ацыгцаа хэда зхыз ипалта кыаф наишэтцаны, ашэ аркны, амфа дныкэлеит.

Тынч имццакзакэа инеиуаз Митра азиас ахахэқэа дрыкэпало днырын, азлагара ахытагылаз ахэала ифэфеихеит. Амза шэахэақэа ара рееизыркит ухэаратэы, еынла еипш илашон. Апша цаса еиха ичыхыны ахэхэахэа ганха иасуан. Митра аколнхара бахча еиужь ду амфахэаста итгыз днагэылсын, ашкол агэашэ аартны дынталеит... Еиххэа-еитцхэа адэы абжа

зымпытакыз ашкол ду, шәышықәсала зыбғы кампсазоз атлақәа иргәылагылан.

Митра заанатыцәкыа иаиара цхашәауа, «ажәабатәи акласс» хәа зныз ашә аартны дныџналеит. Акласс ағы алашара аркымызт. Амза ашәахәақәагы ацәызхьан. Митра алашара амыркыкәа апарта днықәтәеит. Ихы инапқәа натеитдан, иацхьа апарта инықәтданы дышхәыцуаз, изымдырзауа ацәа дынтанагалеит...

Уи акласс ағы даныцәаз аамтазы, Матыгә дыццакуа амџа дықәын. Ацсабара фыхон. Ажәлар еиханы алхырта участка рхы ақәкны идәықәлеит. Ажәлар агәырқхәа еизон. Абжыџтара шықәсыла иатцанамкуазгы арахь иаауан. Еизаз аколнхәцәа гәыц-гәыцла рычешаны, иасны икәашон. Арт ирылан атахмада зышцәагы, хәыцгы-дуггы гәырғарала ргәы тәын.

Амза, ари аныхәа сналапшында ахәозшәа, аташәара ацәым-гны, ажәџан икыдхаланы икыдын. Аиатцәақәа, ажәлар ргәыр-ғара бжыы ишазызырџуаз иаацсазшәа, рыцштәы рхыббы, изыжь иатцәаха икәаз ажәџан иналаба ицон.

Митра дырханы дџацкыеит, акаџхәа ашәа хәауа, абартца итагылаз гәыцџык рыбжыы аниаха. «Хәи, хымызг згеит, Матыгә сапхьа дааизар»... ихәан, ашә ааимцааны абартца даннықәгыла, Матыгә абжыџтара ахыикәаз ауадахьынтә даадәылцит. Митра иибаз цәеишәеит. Ихы дазгәааны, сышцацәоз хәа дыгәрымуа уахь ифынеихеит.

«АСАСАИРТА ДУ»

– Ааи, Цыгыдырхәа ақыта «Аиааира» аколнхара аконтора... Ааи, Манча соуп. Бзиара збаша, бзиара, Григол Давид-ица! Бзиароуп икоу! Аколнхара аусқәа ижәбац, еилашуеит... Исахауеит Григол Давид-ица, быжьџык асасцәа, Албаниатә? – неитеихәеит аколнхара «Аиааира» ахантәџы Манча Нанба. Ихафгы нықәлашеит. Апышәырчча гәыбзыг инеиманаркцит илакыта ацәақәа. – Иахьа асаат хца рзы? Зеипшыкам! – ашышыхәа итрубка нықәйтцеит Манча. Астол ағы иқәыз ақьаадқәа аaidкы-ланы зымџа итцәахын, егы ауада дныџнашылт.

– Хәи, бзиарак иакәшәаша асасцәагы уаргы, ассир сшәыр-џатцеит, – ихәеит ахасабеилыргаџ Қьазым, игәабжынацәа иаргәтыста иаларкыкәауа, иқьаад дақәхәыцуа дахьтәаз. – Мил-

лионки аашәи ңшынџажәи хәба ңызкь маат аңареи быжьџык асасцәеи хәа исамхантеит, – ихәеит Қыаазым, ччаңшык илакытда иҗамыршәакәа. Уи иҗазшыа бзианы иузымдыруазар иашатәҗьаны ианитеит угәахәрын. Абри ажәа аиҗытцшәандаз хәа иңшыи итәазшәа, зегыи, аҗырҗырхәа инеибарччеит, нас ажәакәакгыи нашьклартеит.

Манча зегыи аңтынчха иреихәеит Албаниантә иахьа асасцәа шырзаауа.

– Ааи, уртҗыи хазҗабцәа ңытџык, рыда хәыцырта рымамкәа инартәаны ицап, Китаинтә уажәаигәа иааны иахтаз реиңш, – ихәеит Қыаазым, ила гызмалкәа цәытцырңшыи Миса дахьтәаз ахь дыңшуа.

– Ассир сбаз иакәхеит Қыаазым уажәшыта, – даацәажәеит Миса, апхашьара зынзаҗыи леамтазакәан, – уажәаигәа Китаинтәи асасцәа иахтаз рыңсадҗыл аҗны ианнеи, ашәҗәы сзаарышьтит. Уи Манча узҗыи салам ануп, – Манча лхы наиқәылкит Миса. – Абарт зегыи шәзы асаламкәа, – даҗа гәык шацамыз ала агәра дхалартар лтахызшәа итәазҗыи днарылаңшит.

– Хара хасаламҗыи неиџымсрыда ирзантә ашәҗәы анрзы-быџуа – налыдитеит Манча.

– Хымҗада, – лхәан Миса, ахьарахәа лахасабга неилаңсаны аихыршәшәара дналагеит.

– Сара уажәы «Асасаирта ду» ахь сцоит, сызтахны иааи-уа уахь днеиааит, – ихәан Манча, амардуан ааигәара игылаз и-«Победа» дынтатәан, аконтора ашта дынтҗьеит.

Аңсабара хамтас араҗа ишытанатеит, ахьта иацәырхьчарц арт ахәкәаҗыи акәнаршеит, – ухәаратәы анапсыргәытда еиҗа ии-ашаны, Амшын еиқәа еиҗа ииатәаны ишытан «Асасаирта ду». Араҗа изазон ачаи барақьат. Аколнхара «Аиааира» ачаиртақәа зегыи иреихәуп ари. Аколнхәа бзиа ирбауеит. Рыџны еиҗа рыңстазаара уаҗа ирхыргауеит. Ахәанхытә асасцәа лассы-лассы иазаалоит. Уи акәхап аколнхәа ари ачаирта «Асасаирта ду» захьзыртәзҗыи. Иара зыхьятәҗьаз нтқааны азәҗыи издыру-ам. Абас иаңхьоит, ианиз иаңизшәа.

– Иҗоузеи, шаҗа килограмм ааихьоузеи? – дыццакны дна-цааит Манча, «Асасаирта ду» аҗны данааи, акапанга иадгылаз дизааигәахо.

– Хҗаихыцәа макьаназ иааргахьеит, иааргахьеит... – абригадир Таң аттахәа аихыҗасаблара даҗын, ибла гәытбаа дуқәа ихылаша-уа. Манча иблокнот ааңиган аттахәа абригадир еиҗәаз нанитеит.

Уи аамтаз, ачаихыхцәа рашәа «Асасаирта ду» иахыгзаны
иааџуан:

О, хчаи барақьаџ,
О, хчаи гәыргьахә:
Ажәџан уалаланы уңырла,
Амшын ухыланы узсала...

Абарт ачаихыхцәа рыңстазаара ацәкәырца енагь саман-
даз ухәаратәы рашәа иақәыршәаны, рнапқәа ырмацәысуа
ихын. Манчаггы ашәа цәыригас изымдырзауа ырыциргзуан. Ан
гәыблы лыхшара ихахәы лнапы шалылшыуа еиңш, Манча бзиа
ибаны ачаи чықьқәа инапы нырхшылауа, аус ахьеилашуаз
днеин хамтакы дықан.

Иаарласны акеџ-акеџхәа асаркьал абжыы геит. Ачаихыхцәа
ркаткәырқәа еицагәа иртәын, абри аамтазы Манчаггы апар-
торганизация амазаныкәгаџ Кәаста дивартәаны имашына
архәарақәа ирхарцәиуа ағынаирхеит.

– Уа мшыбзиа Дадын! Уабацауеи шыыбжьон шоураха? –
днаццаит Манча, имашына цшышьаала иаанкыланы.

– Сабацауеи, дад, асас гәакьақәа бжымшынк ирхысны
иахзаауеит рхәан, сырпыларазы сцоит, – ихәеит атахмада зыш,
имака-па инацәхың аватцаны, илабашыа ақыгәхәа ахахәра
инылеикшан.

– Уааи, нас, ҳарггы уахь ауп ҳахьцо, – ихәан Манча, игана-
хьала амашына ашә ацарахәа иааиртит.

– Ари иуку закәызеи, Дадын? – днаццаит Кәаста, атахмада
данааиватәа.

– Арт даара еихахатә бзиақәоуп. Урт сбаҳча акынтәи
ихцәтәаны иаазгоит. Иахзаауа асасцәа ғыц анхара иалагеит
рхәоит. Ус анакәха, ағыцынхаџы уихәароуп, урт рыпсадгьыл
ағыы абас ишәтлааит абаҳчақәа, – Дадын ибга нкыдцаны
даатәеит.

– Урт уаха иаанхар алшоит, уатәы ирумтарызи Дадын, –
даацәажәеит Манча, Дадын икаитцаз игәы иаахәаны.

– Уаха иаанхарггы зеиңшыкам, хбаҳчақәаггы рбап, иртахуггы
рнапала иалырхып, – ихәеит Дадын.

Арт шеицәажәауаз амашына аконтора апхыа инеины
ахыгәхәа иаангылт. Ңыцъа-хык асасцәа ирпыларазы иа-
аихьан. Асасцәа ааианза хәа, урт русқәа ырылацәажәауа,
атцәатцла еиңынчыла ашәшыраџ атәартақәа ырықәтәан.

Ахылпазы ашоураггы хехьан, амра резинатә мпылушәа
икаңшыза азбжарак амшын инзаалахьан. Уи, атцыхәтәантәи

ашәахәақәа пшышәала ацсабара пшза иалкәкәааны мчыла агәытцakra иафын. Пшашәшәыкгы цәара иасуамызт. Атиаақәа ацәа иалоушәа, имтысзо игылан.

Асасцәа ааихьан.

– Хара шыапыла хцоит, – рхәан иафәдыршәт, «Асасаирта ду» агәашә ианаатыц, ацсуа пхәызба Минакеи албаниатәи апхәызба Пандореи.

– Зеипшыкам, тынчгы хәицәажәауеит, – рхәан, иақәшахәтхеит егырт рфызцәагы. Амашынақәагы, ашыапызатцәаа реипш, аку-сухәа еикәфтуа, икка-кказа итацәны рфыфархеит.

Цыгыдырхәа ақыта есаaira алашыцара азааиуан, аха усгы агәыргыа шытыбжыкәа апсабара дырфыхауан. Ашәапыцапцәа иатцәара ишшәырза ирыцаршәыз амфәду ианыланы инеиуан, хә-мшынк ирхырхәхәаны знапы еибазыркыз айфызцәа, Пандореи Минакеи. Пандора лхы-лфы еикәа гыежыыхәтцәа агәыкра афықәхәхәуан. Уи агәыргыа ду шлымаз мфашыахуа лыблеикәатцәақәа лхалашауан. Минака лгәафы ипхауаз ахытәи иатцәа зынччалоз лхы-лфоу иадхәмарлон ацыхәтәантәи амра ашәахәақәа. Арт бызшәала изеикәшәом узхәарымызт. Ажәа мхәазакәа баша инеихәапшыргы, рыгәкәа иртәз иаразнак еи-либакауан.

Дадыни албаниатәи анхафы Мустафеи еицәажәауа инеиуан.

– Аа уаангылшь-уаангылшь, – Дадын, урысшәала уиақара икәзамкәа ицәажәоз Мустафа дааникылауан. – Азиас мфәахганы арха иқәхцәеит ухәазма? – ицегыгы иеынидхаланы диазтцауан.

Мустафа, урыс ажәас иидыруаз зегы адгаланы, Дадын еи-лыркаара дафын Албаниа фыц апсабара ишақәпоз.

– Ааи, дад уи хәарас иатахузеи, – ихәеит Дадын, Мустафа дызфыз цкәа ианеиликаа. – Азиасқәа хнапсыргытца ианысуа иаламгеи, дад, Мустафа, абри слабашыа истәхны ишынаск-ааскуа еипш ауп хара хфы апсабара уафы иитаху алеигзауа ишыкалаз. Уи хара хәапхыа ишыамхышлеит, дад, – Дадын Мустафа иеиха аурысшәа шихәауаз ангәеицәа дамеигзакәа итырбгыжәааны ацәажәара дафын. – Волга-Дон ажра ду жәбазу, дад, Мустафа? – днатцааит Дадын.

– Ааи, ааи, хәкамзи хымш, аха уеизгы сызхара исзымбеит. Арахь аамта уаха хамам. Хашытахыка аус дукәа хәзпшуп, – атак кәаитцауан Мустафа. Уи, ихылца гыежь ду аарееины, зны ашла Дадын днаизпшуан, насгы датцашыыцуазшәа иааикәыршаны

иҕаз аҕсабара лаҕшыла инеимидауан. Игэы змыртынчуаз уск хэцимцуа ицэеи иҕы ишналалаз ихы-иҕы ианубаалауан. Абас еицэаҕауа амҕа ду ианыланы инеиуан аҕшэмацэеи асасцэеи.

Амрагы ашэахааҕа накэаҕсаны амшын инзаатцэрыла ице-ит. Аусурахтэ зыфныҕа ицоз аколнхацэа, асасцэа анырбалакы инахырхэаны аҕсшэа рархэауан. Пандореи Минакеи аколнхацэа рклуб аҕхыа ианнеи, рыштыахыҕа иааиуаз иаарзыҕшит. «Бзиала шэаабеит ахэаанхыцтэи хыыццэа» – асасцэа рыбызшэалеи аҕсышэалеи аclub аҕхыа алозунҕэа фны икыдын. Ари иаҕхыалакгы рхы-рҕэаа нархаччауан. Ашкол хэыцкэа акласс ишаадэылтцлакгы ақытантэи аclub ашҕа ифуан. Аколнхацэа еизон. Есыхэйлцаз еиҕагы уаха ашта агэыргыа тан.

Албаниатэи артцафы Шевкет атцацэа гэыҕфык ицны аclub дыфхалт. Уи аамтазы аclub афнутҕа зегы еизаны итэахьан.

– Сара, – тынч дналагеит Шевкет ажэа анирта, акафедра инапкэа ныкэцаны. – Иугославиеи хэреи ххэаафы, Кукеса ақытан аабыкыа еиҕыркааз ашкол аҕны аурыс бызшэа стйеит. Абарт шэеипш икоу анхацэа рхэыцкэа атара дсыртцит. Сара истахуп асовет уааи хэреи гэыла адагы бызшэалагы цкыа хаикэшэо хҕаларацы, – Шевкет иажэа далгаанза ахэыцкэа «ура» рхэан анапеинкыара ианалага, адуцаагы инамехаркит.

– Иахыатэи Албаниа ҕыц шэышыкэсала атыркэа дшыацэхысуа дыкэын, – ацэажэара даҕын уажэы албаниатэи анхафы, Сабри, – цэҕыа-цэыҕхамшыала хара хэуаажэлар нзыртцауаз анемса мтарсыфцэеи, атыркэа рхэцэеи иреицэан афнутҕатэи амалуаа, акороль Ахмет Зогу дназлаз. Иахыатэи хканал ҕыц, ишабоз адгыл аҕы азы аазгаз, аҕатцаразы ихалихуаз аҕара Ахмет есышыкэса иҕыыба итеитон, азымфас шцацыз ицауан, хара хзы хэартарак аламкэа, – Сабри ибла еикэатцэаҕа енаҕ агэыргыа зыххэҕыла иҕаз нтахэлан, ишатцэшатцауа иблацэаҕа инарытаҕежыит. Иаҕыгы амца нахкыаны, иааҕаҕшыхейт. Уи ихахэы иналарсны ицламхэа аҕнынза изамҕа иалхэа илашьтыз ашэахста ихы-иҕы, аҕта цэышкэа эху, ажэфан иатцаршэу амзаҕа еипш ианубаалон. Ари, Сабри ипсадгыл ахычаразы аҕа диҕагыланы даныкэпауаз ахымфас изыннажыыз ашьтра акэын.

Асасцэа ауха хамцар калауам рхэан, Аха Дадын иеипш иҕаз атахмадацэа ирымуйт, минакараа рышҕа имфахыргеит. Минакараа «Асасаирта ду» ахыкэтцэҕа икэынхауан.

Апхын цхы напыла азэы иаархихызшэа икказа иаашейт. Цыгыдырхэатэи ақыта есымша еипш иахыагы шыыжыза

иҕыхан аҕынтэи аҕстазаара иалахэхьан. Асасцэа амашынакэа ирталарацы рҕанынарха, Сабри ибжыи наиргеит:

– Аҕшэмацэа, адгьыл ду иҕэынхауа хҕызцэа, шэнеи хара хахьгы сасра, «Шэсасаирта ду» аҕыза Албаниагы ижэбарц шэтахызар.

Дадын ауаа днарылс-аарылсуа ацэажэара иаҕыз Сабри дна-идгылан, иацтэи аихахатэқэа ауапцэа цэаакы илахэаны уи инаииркит.

АҒЫЦГА

– Сыцэап, аха убас сыцэап, абомба сывараҕы иҕжэаргы сазмырҕыхаратэы, – иҕэан ауатах иаафнашылаз Нодар, хыхьтэи длеизшэа, дшеилахэаз ҕыцха ииарта иенылаижыт. Икаруатҕы ааҕыж-ҕыжт, усзаахма, иеицырзааша уаргы сар-гы хэа ахэауазшэа.

Пытраамтак ауатах аҕы тынчран. Адэахы икатэаз ашо-ура хызчуаз пшақандакгы аҕенцьыр икылсны ауатах иныфналауан. Иаахэыцыркьаны ағэахэа абарцакны цьоуки рышьтыбжы геит.

– Уабанзацои, сара сеибгазар уи цьара иухьысыгзап, – еишьтаз руазэы дхашхашуа, иҕсы ихэлаханы ацэажэара даҕын.

– Шэынзыртэара шэыгралааит, ацэаха хашэтар иауа-зеи, азеикэтэарада уаха ус шэымазми, – иҕэан Нодар даахэын, варала днаиеит. Илацэақэагы неикэиҕсеит, аха минуткгы изымчхакэа апружина зтагылоу ашэындыкэра ахы еиҕш ифеихҕеит. Ииҕэоз узеилымкааратэы даақэынды-кэындын, даахэны егы иварала днаиан, дырфегьых илацэақэа неикэиҕсеит. Изтэыз аҕшэма изгэаазшэа, имгэа аауарчарт. Ашьхацара гэхьаазгауа аҕы еиҕш, иҕыта азгы кэандаза иныцалейт.

– Борис, аа Борка, сашьа, – арыцхабжы ихатцаны ҕааитит Нодар.

Борис акэаҕ аҕынза даннеи, ишэқэы игэы инықэцаны иҕеырххо ҕааитит, – ара сыками Нодар, акыр ухэар утахызар.

– Хэба ирыдамхаргы иумазар исхумбаан, иаха аахыс икьалангы цьара чаҕыак сыграмшэацт, сымгэа ашақэ иасуейт, скьатеикэа рыҕсы талейт. Арахь ишудыруа еиҕш, аурыс бызшэа

аҫоурых ааины аҫаасыднарғәғәлт, – ихы-иҫы ианымаалоз арыцха-пштәы иҫаны аҫәажәара даҫын Нодар. Ипынца ырхәа ду зәатарчны ипәца жәпа еиқәатәә иҫаз, уажәи-уажәи иабцар хапыцқәа инарыбжыакны ахыкакаара дналагауан.

– Цәаханым зтыпхаша, сҫаацәаггы сырхаштит, абар уажәшәта жәохә мыш цуеит урт ирылтны акапеи сцыбыа иҫамлеижьҫеи. Иацы ателеграмма кастеит, схы самыхәо аиартә сылазшәә. Иа-хәа акы анысмоу апышәарақәа рыҫира акәым, иара ауниверситетггы наҫ инсыжьуеит.

Нодар аҫәажәара дахьынзәҫыз, Борис дзыпхәауаз ишәкәы аҫы ааркны аиартә дныкәтәан, иапхәа икапсаз ишәатқәа ишәатқара дналагеит.

– Уаха акы сәхәомызт, абыржәы шә-маатк срықәитны исыман-даз, нас икастоз убарын, – дҫагылан, Борис цәара дицәар хәа дшәауазшәа, ииартә днылатәеит, – апышәарақәа убас истирын аха, хәба иреихәу акы ыказарггы «иудахныхәалоит афырхатца, Нодар», – хәа алекторцәа исыдныхәаланы исыртаратәы. Аха иабакоу, шә-капеикггы азәы сыгәра ганы иситом. – Нодар ихчы дааханы ишәамхы иныкәитдан, иҫнапыкггы ихы иатдаргәаны, рыцхара дук иампыцашәаз азәы иеипш, дынкахәыцуа днаиеит.

– Уара, иаххәар уғәы иалсуеит акәымзар, ҫымш цзом саб иа-шәа хәа иахурдырыз аҫара узныжьны дҫеижьҫеи, изыхтнудазеи нас? – ихәан Борис дҫагыланы, аҫенцыырқәа кәаҫбаза иааир-тын, ихы ахәара дналагеит.

Амра, адәыцба авагонқәа реипш, зәеивтапсаны игылаз акорпусқәа рықә кылнатцәар аҫахызшәа, хыгәцәы ирхашу-ан. Астудентцәа рықалақь аҫы тынчран. Ашара иацгыланы апарккәеи абахчақәеи рахь ҫазыкатцара ицаз астудентцәа, еихышәшәа-еипшәшәа рыцхын хызақәеи рышәкәқәеи ргәйд-кыланы, шыбжьон псшьара хәа руаҫахқәа рахь ахынхәра иаҫын. Иаҫацәамкәа ахәхәахәа исуаз аҫша кәанда иаанагау-ан игәыкатцагаз ақәыц-шәт афҫы хаа.

– Иситаз зухәаз саб иашәа, аҫызцәа змоу изы шәкы-ҫышә маат аҫара царазам, – даақәыпсычхан, Нодар ихчы ишәтахька атзамц инкыдыжьланы ибҫаггы надитҫеит. Борис Нодар иихәаз аҫакс даҫақы ихәарц иҫыназикын, аха длақәакуа дышгылаз атыгә-тыгәхәа азәы ашә днас-наст.

– Шәлеи, – ихәеит Борис даақәгыжьын. Нодар дахьтәазггы иҫеимырдысит, аха игәы иаха ирццакны аисра иналагеит,

ихы атыңағы ишықазғы пшындаажәи жәба градус қатаны, иблақәа рцәа интаҳәын ашәахь аңшра иалагеит.

– Мшыбзиақәа, гәырғәәхәаша, – лхәан, иаәнашылаз аңоштыныңкәағы лыхәда иахаз ашәкәтра ду астол иныкәлыргылан, қбаадқәак тғауа дынтәлеит. Нодар дзыкәтәаз акар-уат апружина даршәышәә, дөатцууаан али-ңси рыбжәара аңоштыныңкәағы дналыдңәлеит. Иааңылгаз ақбаадғы аалымңаан, дыццакны илаңш нахигеит. Борис ақәардә даахан, игылаз аңхәыс иналытәаирғылт.

– Итабуп, – лхәан, дааңсаны дшықаз удырратәы, итауланы даақәыңсычхан, днатәеит.

«...Аңарақәағы амәа иқәәхцеит» хәа ателеграмма иахьаныз даннаңхьа, Нодар атң лашә дшагәылаз иxy-иңы аңәымза нақәдырңхазшәа иныкәләшеит, иахьа шыжыы аахыс имчцаңыз иблақәағы ччеит.

– Усоуп ишрыкәнагоу, дааиаат итахызарғыы, уи сара иабас-ңырхагоу мшәан, иааиштыз ақара еғы сңыба интеитңар, нас аәнықа дцап, – аңәажәара дағын Нодар, иблақәағы ааихмырсығзақәа аңоштыныңкәағы еилыршықьраауа илыңхьазоз аңарақәа дрыхәәңшуан.

– Дарбан иузаауа, Нодар? – игәы ишнанамгаз удырратәы дназцааит Борис.

– Дарбахын, саб иоуп, – дазгәдуны атак нықаитңан Нодар, аңоштыныңкәағы иааилыркыз иңарақәа еиларңены иңыба интеитңан, иштыахь инапы қатаны даалеиәеит.

– Ииашоуп, хара зегы хтаацәа рыда ңсы ххам, аха уара, ианы-сабиз зны урт рыхәдахь ихалаз, иахьа уанарңысхағы ушыаңқәа хшыны уқәтәоуп, – ихәан Борис, знымкәа-өынтәымкәа ас атаацәа жьбауа иибахьаз Нодар игәы изнырханы, дааңәажәеит.

– Ашыза иңы хә-маатк ззымгәыңуа, аңәажәарағғы уиақара дкызар бзиан, – ихәеит Нодар, уажәраанза арыцха ңштәы зиңауаз иблақәа нтарлашыңаны. Дызлеиәартәыз зегы реиха рыңшзагаз ииңхьазауаз иңацақәағы инапы рылшыны инеиқәаирңшеит.

– Хә-маатк ракәзам аус злоу, ауәөреи ахдырреи роуп, – ихәеит Борис, ашәәғы даннеи даахьахәны.

– Ңхашьароуп, хәқкәынцәа, шәара шәтаацәа ас хәжәжьауа шәалагар, – лхәеит аңоштыныңкәағы, иқалаз закәыз анеиылкаа, лышәкәтра атңа лыхәда инахылшыын дцарцғы дөагылеит.

– Уи бара ибусым, бхаткы, бара ибусу аңара анысзаалак иааганы сыңара ауп, – атак ныкаитеит Нодар, хаарак атамтазакәа.

«Уара, аңоштыныкәага иарбан уаҗаху дахыионалаз?» хәа абартахытә абжыкәа анлаха, Нодар иихәаз акгы ахымхәаакәа аңоштыныкәагагы нак дындылтит.

Амра хытны италахыан. Шыбыжыон астудентцәа рыцсшыара аамтазы ифыхаз урт рыкалакы хәычы, уажәы иара ацсшыара артазшәа атынчра ахатәан. Астудентцәа азәи-азәи еиңыр-хагамхауа, зегы рычешаны аңышәарақәа ирзааиуаз реырзы-катара иафын.

Нодар ари аамтазы изхара ыфаны, дбақыза, дшәышәуа, ишытахы инапы катцаны астудентцәа рыкрыфартахытә дхынхәны даауан. Хқака цатлика ауарашгы ижәызаап, лафк зеихәашаз пхәызбак илапш даатшәаргы цәгы имбауа, дҗаңаҗаҗачауа длеиуан.

– Аа, ахәыхәкәа, арыц шытышәыкәшәошәа шәыхкәа шыта-цаланы шәызҗу иарбану, аңышәарақәа шәеырзыкәшәтәо-заап, – ихәан ибжыы нарыкәиргеит, амҗа нымҗахытә ақәыцкәа рытака ашәшыраҗы итәаны аңхыара иаҗыз азҗабцәа.

– Мап, цыңх абра гәырк хәцәкашәан, сынтәа аңшаара хәҗуп, – лхәеит иаха аңәажәареи алаф хәареи згәы ахәауаз азҗабцәа руазәы, ашырхәа лхы дҗахан.

– Биара убааит, – лхәеит аҗбатәи, лыла дынцәытыңшшәа, нак дахпырнагауазар хәа лгәахәаны.

Ахцатәи зынзагы лхы шытылымхзеит, аха лнапы нцәы-тырхәхәаны аңәажәара згәы ахәоз лҗыза дынтылбгычааит. Уи даатрысын, аха иззакәыз анылдыр, ишылтахзамыз лхы ларкәны ашәкәы аңхыара дналагеит.

– Уи агәыр сара цыңхцәа абрака ампыл сшасуаз сынкахан, сгәытәкәа иалалеит, ашытахы шәара ишышәтәыз ансаха, иалымхкәа иаансыжыын, иахыагы уа иалоуп, шәтахызар уажәы иалышәх, шәтахызар аңышәарақәа ханрылгалакы, – ихәан Нодар, длафмацараха днарыдгылт. Аха итәаз азҗабцәа азәгы аниқәҗылымт, – абыргы сыңхастақәа иреиуоуп, – ихәан, инапы җаргзаны итахәза икнахаз қәыц-шәт шытәрак нҗихәхәан, абгыжәхәа инарылапсаны, акорпус ахы иҗынеихеит.

Нодар, иара дзыҗназ ауаҗах аҗы дааианза, кырцара ауа-тахкәа рҗы дынкыдгылт. Аха зегы рхы ақәыжыны аңхыара иаҗызшәа аниба, саргы акы саңхыап игәахәын, иуаҗах аҗы дааит. Иуаҗах аҗы ицыҗноу Борис астал дахатәаны ашәкәы

апхъара дафын. Уи есымша ашара дацгыланы ауниверситет апхъарта азалахъ дцоит. Уаха ашә анадырклакь даауеит.

– Уажәшьта аеазыкатцара иаамтоуп, – ихәан, Нодар ауа-тах дшаафнашылаз, ижәахыр итарпаз икьаф ақәардә ахы инахаирпан, иеимаакәа ишьхыршәшәауа, акаруат днықәтәеит.

«Аеазыкатцара иаамтоуижьтеи акраатцуеит, аха...» ааигәахәт Борис, имхәакәа иеааникылт акәымзар.

– Уажәы асаат цшьба рыбжа ыкоуп, уатцәы ашьыжь асаат жәба рфынза саакәымтцзакәа апхъара сафызар, абри ашәкәы иану атцара акәым, имкаказакәа илбааздап, – ихәан Нодар, астал иаакәихыз ашәкәы еиқәчакаәа ду иманы ишьтахька иеынхыршәтны, икаруат днықәиеит.

– Сыцсы-сынха уатцәы ари сčiuеит, уатцәашьтахь – аурыс бызшәа, атоурых, нас инхой? Цба затцәык роуп, урт ишыстаху срылахәмаруа иструи. – Нодар иапхьакатәи ипланкәа катцауа, ишәкәы аилырхра дафын. Уи ашьтахь цытрак ауатах афытынчран. Нодар дакьак лагзаны цынтәгы дапхьахьан, апхьа данапхьоз даеакы дазхәыцуан, иахәауаз имахәзеит, ацынтә рзы «аамта сыцәеит» ихәан, дыццакны илацш лахиган, иреицәа-иреицда акгы ихафы иаанымхеит. Уажәшьта икаруатгы лассы-лассы афьж-фьжра иалагеит, днахәуан-даахәуан атцәымг дахаиоушәа, нас ифы еихцауама ухәаратәы инеиужьны афархасра далагеит.

– Абри еицәоу предмет хыцфьыга сара ахаангы сақәым-шәацт, – ихәан, ииарта днықәтәахт, – сзыцхьауа ааркьафны иоуа сдәықәлар иаха иеицгуп, иара уа саннеилакгы схы итоу акы исзафьызоуп – инцәытырхәхәаны снахәацшуеит, – ихәан, дфагылан тетрадк аашьтыхны астал днахатәеит.

Зназы Нодар даара игәарпханы дакьак азбжа акара аахи-фылааит. Нас дфатцкьан, инапқәагы ишьапқәагы мфанцауа, атаалым катцара далагеит.

Борис ихы инапы атцыргәаны, дпышәырччо Нодар ды-зыпшуан.

– Узырччои, удакәа канзахьеит, ауафы хшыфла аца рацәа анибалакь ашьтахь абафртцәра шхәартә дуу ауудырхуа, – ихәеит Нодар. Борис, Нодар иихәаз ақәфымткәа, ихы ларкәны ашәкәы апхъара дналагеит. Нодаргы иеиркаран, дхашхашуа ишәкәы шьтыхны дырфегьых иеитцыхны икаруат днықәиеит.

Аамта шцац ицон. Уатцәтәи амшгы ашьапқәа ирықәгыланы, Нодар дарфыхар хәа ишәозшәа, есааира ааскьара иафын. Нодар, «ибаф ртәны, ихы ацсы аршьаны» дышьталеижьтеи, шәынтәка

днахэы-аахэхан, уиакарагы дфархасхан. Ауатахгы есаира итшаахауа иалагеит, ахауагы мацхеит. Нодар илахь, ашыжьтэи азаза еипш, ипкыш-пкышза апхзы нақәнапсеит. Ахышәтхәа ииартә днықәтәан, кыраамта илапш кыдырхаланы, цъара дыпшуан.

– Хәи, апсра сагар иамази, – ихәан, ишәкәы наф инықәыжыны дфатцкәан, икьәф ахыишыыиз днадыххылеит.

– Икалеи ура, иахъзеи уи узхәапшуа? – ихәан, ицъашыаны днацааит Борисгы.

– Иахъзеи закәи, уанацъалбеит, сара атцысмфас хәыцк алшәар игәазтоз, уажәы схатә скьәф ифәу ахәынтәрақәа шыкоу урыхәампшуеи, акы ахы бжышәоуп, егырт аарфара иқәнакызшәа еифәышышыа ифоуп, ех, абарт апышәарақәагы харгыи еипырзааша, ауафы ихы ихаштуа дышпакартцои, – ихәан, цъара пхашыара дук иакәшәаз азәы иеипш иеықатцаны, икьәф зхарпаз акаардә ганхашәа дықәтәаны ахәапшра дафын.

– Уи уадафк алам, уажәы уеыззыкаутцә апредмет уатцәы ишухәаз еипш иутиир, ахәынтәра фыцқәа шака утаху аахәаны, иатаххар акантаруаз еипш иукәуршап, – ихәеит Борис, игәы иахәоз ихы-ифы ианмырпшзакәа.

– Ушакайтцра уаргыи, ауафы узлеихыччаша анубалакь, нас атырбел еипш уихынхаланы дукуеит, – ихәан, Нодар икьәф ахьахарпаз иаахихит.

– Уи иеицәоу уафы дызлаухыччаша акгы узыкамлааит, – нәтеикит Борис.

– Иарбан узлацәажәауа ура, «хәынтәрак ахә имоузози» рхәауа сфызцәа сахьрылоу ирпхашыагами, – иахагы иеынеи-цреиршәеит Нодар. Борис уаха имаикыргыи ишылтшәадахоз идырын, ихы-ифы гәыкы еиқәа апышәырчча афықәыхәхә, ихы ларкәны ишәкәы апхьара дналагеит.

Нодар цытраамтак дадырсызшәа акы иеатаны дазхәыцуа азхазы дықәгылан.

– Ура, абра ааигәатәи амагазин афы икалару ахәынтәра? – ихәан дназцааит Нодар, икьәф амаграқәа инапы кылхуа дахьгылаз.

– Ишпакамлари, – нәтеикит Борис.

– Ахәынтәрақәа аахәаны уажәытәкьа саауеит, агәыри арахыци еиқәыршәаны иумаз, – ихәан Нодар, ашә ааимцааны дындәылкьеит.

– Уи зеипшыкам фыцгоуп, – ихәеит гәаныла Борис дахьтәаз.

Нодар хэынтэра аахэара дцеижътеи аамта мацымкэа ицахъан. Амра ашэахэақэа ацырцсса Узо ахэы ианава-ла, мраташэара амца акызшэа ажэѡан акалт нцэытцлашеит. Цшақэандакгы ақалақь иахыкэыршаз ахэқэа инарфашькыыруа, ациаақэа нацхъашьшь-аацхъашьшьуа ақалақь ахь албаара иафын. Астудентцэа рықалақь хэычы афы афымца лашарақэа нхэытцканы иакхъан, аха макъана адэахыы лашаран. Шьыжыы инаркны хэлаанза ацышэарақэа зэырзыказтауаз астудентцэа цыоукы уажэы ампыл пхатцаны ирыма адэеиужь иқэын, дача цыоукых еикэша игыланы ампыл еимдауа напыла асра иафын. Егырт астудентцэа ажэжэахэа рееилархэон – акино, атеатр, апарккэа рахь леиѡеира иахыцарыз мачхэызма. Борисгы, кинон збап, сыцсгы сшып игэахэын, иееилахэаны ихэда рееиуа асаркыа дшадгылаз, акыгэ-кыгэхэа азэы ашэ днасит.

– Шэлей, – хэа Борис ахэаха имоукэа ашэгы аамкыеит, майка затэы ампыл игэыдкыланы Борисраа рѡыза цкэынак дааѡнаххит.

– Нодар дыказами, ура, иаб даан абра дгылоуп, – ихэеит уи, ипсы ихэлаханы.

– Нодар дыкам, аха иара арахь дааумгауаз, – ихэан Борис, ашырхэа ашэахь ифынеихеит.

Нодар иаб уаѡ кыафк, шэпаки, ихэда унапы акэымшо ихазза икан. Ихы-ифы ттэаа ду убас икацшыын, атэыц иакароу акы на-лакшар афырхэа ашыа неигэыдшылап угэахэратэы. Енагь иччоз иблақэа ирхубаалон цыхэаццэара змазамыз агэыразра. Бориси иареи еибадырит. Нас еиманы Борисраа руатах иныѡналеит.

– Ицабуп сыцкэын, хтэарым, – ихэеит уи, Борис акаардэ даа-ханы ианынаитцаиргыла, – ари ахэыцы цэыршэага дахышытцуу удыруазар хашьты, ауадаѡ уаластцоит, аха...

Борис зназы иихэарыз ифамшэауа даанхеит. Нодар ицын-хэрас иара амцабз апыркыхэа инаихкыеит, ацхашьара ацштэгы кэцшыза инеифыст.

– Хажэымта ирцэгызар ихэа, дад, ахатца дызкэымшэо акгы ыкам, сара схатцоуп, – ихэеит Нодар иаб, аарла ифы ѡеихыхны, Борис ицштэы шипсахыз аниба. Ишыамхкэа ицамгылауа атцысра иалагеит, ихы-ифы кэцшы ашыа иалаз еизыкэкэаны ишыаппыкэрахь ицазшэа ицэышхеит.

– Мап, мап, Нодар деибга-дызѡыда, дыхэмаруа, дыччо иѡызцэа дхэлоуп, хыхыкгы ихыуаны збахыада, – ихэан Борис, ашырхэа днеины Нодар иаб дааигэыдихэхэалт.

«Срыцхашья, унапы сануп», ихәауазшәа аб ибла тырхаха Борис днаитцапшит, – хай, алахыцәгья, иани иаби ажәымтәцәгьякәа, хапсра ааианза хайшырацы дышпаеу, – ихәан, деизкәыңы ақәардә днықәтәеит.

Нодар иаб уажәы-уашьтан сычкәын ашә даахытцеуеит хәа ила траа дыпшуа дыштәаз, аамта акыр цеит.

Борис ифызцәа умцазои хәа рееилахәаны ашә иаалаххыз, Нодар иаб ианынаихәапш, инахырхәаны ацшәа рхәан, нас амина-уатра шьтатцауа, рышьтахька инагьежыит. Борис агәра ганы дықан Нодар ус иаарласны дышгәарымлоз, аха ишцақайтарыз, иаб иқәла ауафы иуатах ағы дыштәаз цашья имамызт.

– Шәгәы иалымсуазар ак шәасхәоит, – ихәан Борис дғагылан, Нодар иаб дахытәаз днаидгылеит.

– Иарбан сгәы иалсуа, сычкәын ихәа иутаху, – ихәан, Нодар иаб илапш здырхаланы дызхәапшуаз ашә иаахиган Борис днеизыпшит, исеихәарызеишь хәа игәы атҳара-тҳара еисуа. Аха, Борис ҟ-шьаҟак қайтаанза иихәарацы игәы итәз мап ацәикит, «ажәала исхәауа атқыс, ичкәын дшыпхастоу илала ибар иаха еигьуп» игәахәын, иажәа иаразнак иаацсахны, – шәаала хандәылтып, кинокгы аабап, Нодар уахь дҳақәшәаргы алшоит, – ихәан даацәажәеит.

– Зеипшыкам сычкәын, усгы уахатәиала сыгәхьяаха суықалеит, – ихәан, Нодар иаб дғагылан, имгәа ашәпара иакәыршаз имақа-па хәычы инацәхыпқәа навайтқан, зҟыба дуқәа хынхалаза ишәыз ичоухатә кьаҟ ааиреит.

Атх цыашьахәшәа иссирын. Астудентцәа рықалақ хәычы зырлашоз афымца лашара ипханатцаз атх лашьца ҟаскьан аҟақьа аҟынкыднажылт. Акорпусқәа рывараҟы ишшәырза атцаа иатцәа ирытцаршәыз амҟаҟы, амшын ацәкәырпа еипш, изазауан илеиҟеиуаз астудентцәа ркәытцәа. Нодар иаби Бориси, еиманы акорпус индәылтын, еицәажәауа рҟынархеит. Арт збауаз астудентцәа аатгыланы ирыхәапшуан, нас, – асеипш аилахара аамтазы заб дыззааз иразкы иамки, – хәа инеиҟахәытхәытуан, Борис итцашьыцны. Астудентцәа рықалақ агәашә аҟы инеианза Борис иидыруаз иҟызцәақәак иқәшәан, зегы еицәажәауа агәашә интытын, атрамвайқәа раанҟасыртахь рҟынархеит.

– Сашьцәа, шәсыцхраа... Уанн... Алақәа... Ишәсырбап сара, Мунцья-ица сакәзар!..

Нодар иаб даатрысит, ибла агәы агәыр нхыслазшәа.

– Соушәышьт сымхәеи, соушәышьт... Шәанн... Алақәа...

Ажэлар рыжәпара иалыџны иааџуан абжбы. Инеиужыны амилиционергы ашәыршәыр дасит. Ажэлар ааилаџџит. Борис-раа ццакны уахь рѣынархеит.

– Соушәышьт сымхәеи, соушәышьт, – ихәан азәы, икәшаны игылаз агәың днарылкъан, дбырбыруа ахаха, ааигәа игыланы тынч иңшуаз азә иахь иѣынеихеит. Аха уа дназаанза, атазхәа иапхъа игылаз аихатәы шыақа днанкъан, азы итганы ақәара иқәдыршәыз аңсыз еиңш, ддакъпақъуа амџа днаныхәлеит.

– Шәсыцхраа, сахъыршыуа шәымбазои, сан, саб, шәабақоу? – ибжбы еилырхаа ишилшоз ахәхәара дафын.

– Сыцкәын, узфада? – Нодар иаб ицкәын днаихыххит. Ускан Борис иџызцәеи иареи еицхырааны, Нодар ишыапы дықәхаргылоит хәа иафын.

– Ари шәыцкәын икбаф амагроуп, – ихәан цкәына ауку, Нодар имагра иѣырхыз ыркәлаауа икны иаб дааидгылт. Аб гәыңшқа илағырзқәа, ипаңь-паңьуаз илахәыцқәа инарымшәшәан, изамџа инафәлеит. Ацкәын иикыз амагра ааимихын, ашәа зыдшәыла ихаланы ачра иафыз Нодар иңышә инадикылт.

– Изызуда, изызуда? – рхәан, рмахәрқәа еилхәа, ақәпара рәазкны Нодар иџызцәа џыңьа аакылкъеит.

– Изызухда, алада ақалақь агәтахъы цъара дырпқазаап, ара данааи атқъара далагеит? – ихәеит наскъашәа игылаз азәы.

Нодар иаб даниба еихагы дафәапкит. Нас дтәаан, еиц-рыжәжәа ахәынцәа агәыдтатала ишәыз икбаф неишәхир-тәраан, иаб игәы дынкыдсыланы днаирбғаған, хаха ааигәа игылаз азә иахь иѣынеихеит. Аха, Мунца ицкәын дмышьтыкәа днеиңыххылан, дааигәыдиҳәхәалт. Агъфыџгы тәытәза иңынцәа интышәшәеит.

– Ижәбома, аазара бзиа алтшәақәа, – ихәан Борис, ибжбы ныцакны иџызцәа рахь даацәажәеит.

Ахәыцқәа реиңш игәынқъны итәуо, знапы еикәыршаны игылаз аби аңеи мчыла иааиқәыркәкәаан, хазы-хазы ирыманы рѣынархеит Борис иџызцәеи иареи.

«АЦӘЕИ АЦХЫЗИ»

Араинагзком ахантәаџы икабинет ашә ааимкъан, Борис Тагә-иңа Атацәба апружина даршәызшәа, афывхәа даадәылкъеит. Исахтан шәкәытра қаңшь ду, уажәы-уашьтан ацаңха ркыртакәа

адых-сыххәа иҗыжәжәап угәахәратәы, шәкәыла иртәны иҗан. Ихы-иҗы гәыбзыҗ агәыназаратә пышәрчча пхеиуа иаҗатәан. Ачакәа иҗасоушәа иҗәаз-кәазза иаалганы иҗаз иблакәа шаҗышаҗыауа, адкыларта уаҗахаҗы иҗшны итәаз инархаиргъежът. Иеизнымкылакәа жәахырлагы дналыцәхасит ашәтцәкәа иад-гылаз аҗхәыс. Аҗхәыс зназы леаанылкылт, даҗалымтцаразы длыхәашаз цышәа, аха Аҗацәба уи тцасс измаз азәы иакәмызт.

– Изакаытә бнакроузеи, – лхәеит, зыпсахы аччахәа инеи-лашны зыхәцә ифытцәаз аҗхәыс, Борис иахь днахьахәны. Адкыларта уаҗахаҗы итәакәазгы неихәапшы-ааихәапшит.

– Башәкәытра, аҗхәыс усдашәа иҗоу, – даахәатцәы-хәатцәит Борис, ицәапштәхәгы иаразнак иааиҗсахт, – амш жәгоит, шыо-уку, хара хрыхъзауам хәпхәаҗа ишытоу аусқәа, – абҗаахәа даакәҗежыын амардуан днаҗалт.

– Уҗры Цыгыдырхәа ақыта шыҗоу, – ихәан, иҗпшны игылаз «Победа» ашофер инеидитдан, иаргы ашә ааимпцааны днаиватәеит. Амашына шыҗхысаа ашыхарахь ахы рханы аҗыфанахеит.

Амра «җыит» канатауазшәа, аҗта цәышқәа инарывтагыла-аарывтагылауа, еиханы хланцы амшын иазцауан. Пшакгы ахәхәахәа агаҗахьтә иасуан. Ишшәырза, акатран зкәыртәаны, ашәшыра зхашьшь иҗаз амфаду ианыршәланы инеиуан Борис Тагә-иҗа дызтәтәаз раинагзкомаа р-«Победа». Апсатцлакәа зымфакы инахырхәон «бзиала иаабаша Борис Тагә-иҗа Аҗацәба» рхәауазшәа. Борис, ашыаурдын хымхаҗаҗыа еиҗш, ибҗа кыдцаны днапшы-аапшуа дтатәан. Амшын тынчын, аҗша ихыслауаз ахҗат хнатцома угәахәратәы, инҗыхәа-җыхәаны ачхьарпҗхәа аҗәара ахахәкәа инрыбжәаҗеауан. Ажыгы аҗырла аалашәон. Абри аамҗазы аринагзком ахантәафы икабинет аҗы дтәаны Цыгыдырхәаҗа ателефон дасуан.

– Алло, алло, Цыгыдырхәа, Цыгыдырхәа... Афҗтаа шәихәхааит уа шәзыкәтәоузеи, Цыгыдырхәа сымхәеи, – даҗаапкуан Саруа, илагәкәа илакыта иҗартәоушәа ишанхауа.

– Аа, Цыгыдырхәа, – акарахәа иааимкьеит Цыгыдырхәа амфә. Саруа илымха иадкылаз атрубка иҗыфны игауан ихааза амузы-ка бжы.

– Иакәышәх наҗ уи амузыка, аопера аҗы снажәгазаап, – ибжы нҗицеит Саруа. Амузыка абжы нышыҗацәеит.

– Уарбан изхәауа? – днаҗааит Саруа, аҗәардә тата ибҗа нкыдцаны. Ихгы раханы атуан днаҗапшит, – аа, Аҗшыыцба уо-ума? Вот, афыз Аҗшыыцба, иахь хара хлөктор дшәызәеиуеит,

алекция даңхьарцаз. – Иарбан ухәама? Зеигьакам темоуп, «Ацәеи аңхызи»...

– «Ацәеи аңхызи?» – днатцаит Ыгыдырхәантә ателефон итацәажәоз.

– «Ацәеи аңхызи!» – инакәиргәгәеит Саруа ибжыи.

– Уи тыңх даҳзаңхьахьан Атацәба, икамлози ифыцу даеак хахар, – «сатамзааит игәыгыны иахьысхәаз» ихәауазшәа, ихы-ифы аеырқыианы инеимакычит Аңшыыцба.

– Кацо, уара иутахузеи хәа хәумазтааит, алектор ишихәтоу ала дшәыдышәкыл, аколнхацәа азәгы дагымхааит, ишымџапысыз ала уатәытцәкьа адырра сышәт, – ихәан, афыгәхәа итрубка ныкәикшеит Саруа. Аңшыыцбагы итрубка нхишын даадцит, ам-цабз зхьысыз атиаа цшқа еицш, игәы хьшышыи.

– «Ацәеи аңхызи» ракәзар уахагы дзыңхьауа, иаха еигыин уиарта афы уианы, ацәа уалахәхәа, аңхызгы убауазар, – ихәеит ақытсовет алапкьафы цкәына қәыпшк, днастхашәа астал атцар дахьадтәалаз.

– Уигы зназы ибзиоуп, аха есымша ацәеи аңхызи ртәи хазызырџуазар, ианбахахауеи ицәам ауаа лабәба икарта-уа аускәа ртәи, – дазтаар итахызшәа даацәажәеит ақытсовет амазаныкәгаџ Аңшыыцба.

– Уи уахарц утахызар, иаакәхны урыңхьа агазеткәа, ажур-налкәа, имачума урт ртәи зхәауа, – наиагеикит ачкәын қәыпш, Аңшыыцба дтәылхуа. Аха Аңшыыцба уи иихәоз иахауа дыкәмызт, хәыцрак иеатаны ихы џнапыкла икны астал дахатәан.

– Икәхцарызеи Пач? – ихы џшыытыхны днатцаит Аңшыыцба, – Саруа излеихәаз ала, аколнхацәа азәи дагымкәа еизгатәуп, «Ацәеи аңхызи» азбахә рахар машәыршақәгы азәи арахь дыкәлашам, аха...

– Даеа темак хәыцтәуп, – иаахитцәеит Пач.

– Ажәлар аажьауану? – иаргы ихәыцра уи афы иаанкыла-ны дшыкз удырратәи даацәажәеит Аңшыыцба. Игәгы хәычык иааипсахит рџыцбагы ргәаанагарақәа анеикәшәа.

– Излеизалак ажәлар еизааит, – ихәеит Пач, – рфәла иархәап ргәи иатаху. Арт аџыцбагы ахәыцра инташәеит, «иарбан темоу алахәара ианахцара» хәа.

Аусхәарта ауатахкәа зыңсы тоу азәи дрыџнатәоуп узымхәауа тынчрахеит. Пытрак ашәтахь Аңшыыцба ихы-ифы ныкәлашеит. Иаңхьа ақьаад икәызгы аакәихын, ихы итыпрааны ицар хәа дшәауазшәа, иизбаз аттахәа ақьаад инанитцеит.

Апшыыцба афра даналага, Пац ихыыцрақәа ашьхатә реипш ихы интыппын, дагыахеит. Ари аамтазы, ақытсовет ахантәафы Тарашь даеа ыыцбака ицны, ыыла аусхәартә ашта иааталеит. – Ахахаи, угәашьамх цазамә, – ихәан, аецәа руазыы апкафхәа икамчы найкьеит, иеы авара иажәымтцакәа. Аусхәартә ауадакәа руак афы инейдхәыцлауа итәаз ртынчра акамчы аццатца иацкызшәа инарыхкьеит. Аецәа рағәрақәа аехарцартә инахарцаны аусхәартәхь ифхалеит. Апшыыцба, шәааира сзырбаз ихәауазшәа, аттахәа инейкәицхәзыеит уаха алектор дшаауаз, атемагыы арбаныз. Тарашь зназы дхәыц-хәыцуа даанхеит.

– Ианышәтца алаҳәара йкоу шыкоу, нас ажәлар ирусуп, иртаххар дадырцхәап, мап анакәха уртиртаху илымха интархәар даманы ицап, – ихәән, Тарашь икабинет ахь дныфналеит.

АЛАХЭАРА

– Дырæгъых «Ацæи ацхызи?» – ицъашъаны ахафынтæ алахæара еицанацхъон иадгылос.

Алаһәара ианыз ақыта иахъеит. Илашьцеит. Амзағы «амра уташәара сзырбаз ихаткы сцеит» ахәауазшәа, игәылтәаа, ижжаза ажәәан иатәа инатәлеит. Ахъзы әеижьза аңсабара икәыртәоушәа, уи ашәахәа гәыбзыгкәа аиатәара реналарпсеит.

Борис Тагә-иңа акык-ѡбак Тарашьраа рѣы иижәыз атә-цақәа игәы дырхатқан, Кавказ ашьхақәа дырхыңшны нхытқа дтаңшуазшәагыгы игәы иабауан. Ишәкәытра рчыны изнапык иакын. Егы инапағы, ақәыңьма бла еипш икәеицеиуаз, ита-тынқатца бжыакын. Тарашьгы иаргы аclub ағы ианааи, ажәлар аңыңахәа еизаны рлектор иааира иазңшны игылан. Аclub иамкыз ауаа рееивацаланы ашә иахьаахытңыз игылан. Асцена агәтаны астал иқәгылаз ахь дмааикәа, Атацәба ганлашәа днахырхәа-аахырхәаны, – хәылбзиақәа хәа аңсшәа неихәеит. Ишәкәытра хаччла акафедра иныкәтцаны афымца лашара злаччоз ажәлар днарылаңшит. Аччахәа ишәкәтра амакақәа ааиртын, бгыыц еидхәалақәак тгауа даацәажәеит:

– Уаха сышәзаңхәоит «Ацәеи аңхызи», тыңх бзиа шәша-зызырѡыз еипш, уахагыгы шәазызырѡыр, сгәы иаанагауеит ауаѡы иңсґазаараңкны лассы-лассы зцаараны иаңхьа иқәгылауа ацәеи аңхызи зыхьауа еилышәкаап хәа.

Итәаз ажәлар ауу ааилдыргеит.

– Ааи гәышья, – ихәан, Атацәба иихәаз акәымкәа, дачааы иазхәыцуа аңхьатцәкьа итәаз ашла, иғы еихңарыма ухәаратәы дааңархаст.

– Аѡызцәа! Ацәеи аңхызи анаукағы... – иажәа дналагеит Атацәба, ақьаад ихы ақәыжыны дахәаңшуа. Ашьтыбжықәа иаха-иаха иғәғахауан. Атацәба ихы ѡышьтыхны днаңшызар, итәаз зегы иара икәшар рґахызшәа рееиларцалон. Иғы ахыѡеихихыз даанхеит.

– Кыр иаңсоу ажәлар, – ихәан Тарашь дѡагылеит, инапгы ѡышьтыхны итынчхарацы надирбеит, – иахьа шықәсык тцеит хқытағы лекторк дааны аңсґазаара иаагәылхны акы дахзамыңхьеижґеи. Ари хара зегы хазмыртынчуаз зцаараны, араион анапхгаѡцәа рңышә иқәкны иахкын. Иахьа тыңхтәи Атацәба, ишыжәбо еипш, дырѡегыых «Ацәеи аңхызи» иґаны дахзаарышьтит. Абар шәеизеит хқыта, шәагым азәгы. Иашәхәа, хара тыңхтәи ңгыдырхәаа шґакәым, – ихәан Тарашь, иажәа уаха ацымцакәа иааникылт.

– Дад, – ажәлар ршыкьбыжь иналѡит, аңхьатцәкьа асы икәнаузшәа изышзәа итәаз ашла ибжы. Ашьтыбжықәа ңшьяала инеикәтәеит. Ашла ѡбака шьяґа ңхьака даалтңын Атацәба ихы наиқәикит, – угәы нҳархар хґахым, хәгәгы нумырхан, – ашла илабашья хәычы атәахә еипш ирхәаны акырґа иамаз Атацәба иахь инаирххеит, ихәда иаңаршәны дааидихалар иґахызшәа. –

Избан умбои, дад, «ажәа шынтә иухәар афшы чыда аанахәоит» хәа рхәоит әжәлар. «Ацәеи аңхызи» тпың хазызырфөит даара бзиа ибаны, аха енагь ацәеи аңхызи ртәи заххәарызеи, иахьатәи хәпсҭазаара лакәтҭас иңьоушьаша аиҭахәатәкәа анамоу: азәы иеҳыршәааны аибашьра дашьтоуп, егьи – атынчнхара, даҭазәых ипсадгьыл ахьчаразы ашьа каитәоит, афбатәи – атәым дгьыл агаразы ипсҭазаара далтҭеит, ахпәтәи уи далачоит. Абас адунеи ахәатәкәа рацәаны иамоуп. Убри аҕнытә әжәлар иудырҭоит, дад, уааны убарт рзы жәабжык хәухәаразы, – иажәа аанкыланы ишьҭахьҭа даахынхәит ашла.

Зыпсы заны изырфәуа игылаз әжәлар ааилауаҭырит. Аҭар ахьгылаз ахьынтә абжыкәа аарылфөт: «аишызареи абзиабарей, Мичурин ихьз ала, арахә раазаразы!...» – Ажәлар рыжәпара иа-лууа иааиуан атемакәа.

Борис Тагә-иҭа зынза дшанхеит. Хаи, пхыззар ас иңь-шьахәны сызлахаз игәахәын, иҭацкәым дуқәа илакытҭа инҭеир-кәычын, илахәыц ҭарҭаркәа ырпаңьпаңьуа днарылапшит. Аха ари пхызмызт, лабҭабан, высшьагьы амамызт, инагзатәын. Ашьшьыхәа икалам ааҭихын, әжәлар иртәуаз атемакәа иблок-нот инаниҭеит.

Апхын тхы упсы узалымхуа ссиршәа ипшзан. Амза халан, икьыбжытза, ҭыгыдырхәаа рыклуб ашҭа иҭапшуан, «ааигәа шәсымбацт, ишәыгда, ишәыцда» ахәауазшәа. Ажәлар ас еипш ианеикәшәа иаармарианы еидытҭуазма, ашәа акефхәа интдыркәеит. Акәашацәагьы шыҭыпҭрааны ршьацәкьарақәа инархагылт.

Абри аамҭазы хфырхатҭа, Борис Тагә-иҭа Аҭацәба әжәлар иртәз атемакәа игәаҭы еилаҭатаны, дрызхәыцуа, раинагзкомаа р-«Победа» шыҭхысаа даманы, ашьхарахьынтә агаҭахь инеиуан.

АГАГАҚӘА

– О, Хылтыҭе рыцха, Хылтыҭе, иунаҭагәышьозеи ажәжәахәа адгьыл узкәхо, – лхәан Мадина, дңыікә-ңыікәуа, дхәаны, лхәыс ажәжәахәа иахьхәуаз днадгылеит. Хылтыҭе, зкәаф ҭоу аеура еипш, ашақә иасын, Мадина илхыччар аҭахызшәа, апышә ныхнарҭьаңьеит. Ахаскьын иатцәа еилакәаҕәаны ахапыц иб-жьататан. Уи иацрыкәкәоз ажәзы, аттахәа еихтәтцәаны асаа-ра икапсон. Ибыікә-быікәза аапынтә ҭиаа еипш, ҭыц икылсыз

атэыѡақәа, афрангь еипш иахагылоушәа ипхьазаны, апыр-пырхәа имѡаннатон.

– Амзышәа Хылытѣ, амзышәа, снапы ҕыкакаа уанысааза сушыуама, – лхәан, ахәыс алахь аҕашара лнапкәа рыла иаалшьшит. Шәкычырак зылдаз лхы-лҕы иахагы инеимакычит. Ахәыс, анапы иашыцылоу аҕина еипш, итхыааршәшәо илывагьежьюан. Знызынлагы ашыѡ-шыѡхәа абыз налгәыднашылон.

Ахәылбыҕехатәи ашәшыра аҕсабара есаира иахатәон. Амра, ажы ирытәа ибжыакны амшын инзааикылазшәа, ишапшапуа азыбжарак ѡзаахәхәалон. Илаха-лахауа аҕша кәанда иасуаз иаанакон еикәыншәыланы атлақәа злахыбыз ажымжәақәа рыффы хаа. Мадина лнапкәа кыцкыцьюа, лхәыс ахәда иахаз ашаха апыртлара даҕын.

«Шәзырѡы, шәзырѡы, ицәажәоит аколнхара «Алашара» арадиоузел. Аихамѡа ҕыц иаҕну аколнхәцәа, ахәара шәахтоит адәыгба шәхы ацәышәыхчаларацы, шәырахә уи амѡа ианышәымтарацы, уи шәара аҕхаста ишәнаҕауа адагы, иалшоит адәыгба аихамѡа икәнакьар».

– Афы рылахь апкаѡ бҕытнарғааит бдәыгбагы баргы, бара бшьапгәацәкәа ырграны, зымгәацәа иақәыжыцәауа, ахәа иҕхәаршәыз боума уажәы ауаа рыркәышра иалагаз, – лхәан Мадина, ргәыла пхәызба Маница лыхәцә нтылкаазшәа ипхьазаны, аѡны дныѡнаххын арадио алымха нҕалыртәиит.

«Шәзырѡы, шәз...» – арадио иаанакон аҕхәызба лыбжы Мадинараа рашта итымѡуа интацәа ицеит. Лыпсахгы аччахәа инеилашызаап, анышәынтра жәйтә аҕы еипш нак инташәашәахьаз лпышәкәагы неидлыргәгәалан, абартца дналбааит.

– Шы, уара рыцха, шы, шәыжәла аныхтәуп ахылхәо умахауеи Маница, – лхәан Мадина, лхәыс лаццаны агәашәахь лҕыналхеит. Ахәыс зышыцылаз ахәыртахь ахы анха, атрым-трымхәа иҕо, ашаха иахан Мадина даманы агәашә инткьан, амарда инаҕәлеит.

– Хәи, уара, уцәа дыркацааит, сцәа сышпәтухуеи, – лхәан Мадина, дцәытцархх-цәытцарххуа дназгауаз ахәыс ашаха амѡа ахыкә икәгылаз ателефон ашьака инакәлыршан иаанылкылт. Ларгы лкасы амхацә аалҕшыуа зымѡа днатәеит.

Уи есаира хәыцракдатәнатәуан. Ахаангы хынхәра зкәымкәа интакәкәа ицаз ашыкәс еикәатцәақәа еимырттауа дрылан.

«Ааит, ахахаи Лома, уанацәалбеит, уцсзама», – урт ашыкәсқәа ирылууаа илзааиуан лхатца Абзагә рыцха ибжы. Акылп-сылп, акылп-сылпхәа гәатцаҕарахы ахәынцәа иаханы ауардын назгон

ркамбашь еихиаакэагы лѣацхьа иаацэыртцит. Иныкэлашеит лхы-лѣы. Амшын иѣахаз атса икаууа атца ишазцо еипш, Мадинагы ажэйтэра есаaira хлантцы дазцауан.

– Ех, нан, иабакоу абарақытра, хкамбашь тоуган дукэа, хадгыл чашэкэа, ахы злымкьоз хабнаршэыракэа, ари ахэашацэгьа, – дкэынд-кэындуа айкэыпхьазара дафын Мадина. Есаaira афьц-цэа зхалоз ацсабара лара лзыхэа ажэйтэра аѣацхьа игаган. Нас ихэцэырххо игылаз лхэыс аацлыртын, дыршэгьых дыкэпақэсуа дашьталаны лфьшалхеит.

Ажэйтэ ауардынкэа ахыбгалоз аѣакьа, уажэы амра згэы-царцхо ацакьа иаѣаршэу амаѣ еипш, интыхэа-ааѣыхэо, фьц икарцаз амѣа афганы инаган.

«Абар, сара ауафьтэыѣса иуардын» ахэауазшэа, артэаа нхызтцаз адэыгба абжыи айѣхаакэа ирныѣны иааѣуан. Хылтыфгы, адэыгба иаѣылар аѣахызшэа, Мадина илыхань аихамѣахь ахалара иафьын. Адэыгба ашьтыбжь есаaira иааигэахон. Мадина иара лбарѣамызт, аха дзыкэгылаз адгыл шэазшэа иѣыстысуан. Ахэыс еитамхазакэа ажра инахыѣан, аихамѣа зѣганы игаз анаара инадѣалеит.

«Усѣырц, усѣырц» ахэауазшэа, аѣеипсхарчны алѣа ахылкьо, архэара иаавшэеит адэыгбагы.

– Аа, Хылтыф нѣэа, ухы уѣэымыгхама, – лхэан Мадина, ашаха лѣанѣаны, дахауа анаара днаѣагылт. Хылтыф, шѣыхэнаны сыпсында ахэауазшэа, абыз тырханы ишьамхышланы ахалара иафьын. Апышэ уажэи-уажэи аихамѣа хьшэашэа инахысуан, нас аѣслымзра анатцшькьраалак уашьѣахьтэы иѣон. Мадина лнапкэа иаха-иаха имчыдахон. Лѣацхьатѣкьа артэаа аатзыргаз адэыгба абжыи лѣэа дынтнарѣсааит. Лышьѣахька иахагыи лѣырхханы, арыѣѣара икало лымбарѣ азы лылаѣэакэа неикэылыѣсеит. Ашаха ахымѣас ахьысызшэа инеиѣѣэан, Мадина дхышэтын дкэымпылуа уака ааигэа ажра иказ дынтѣахит.

– Хаи, уеушыуазма сара саауқэымшэаргыи, адэыгбагы уаргыи ѣаханым шэѣпѣааит, – лхэан Мадина, дахькажыиз деихеигэауа дѣагылан, лхэыс днахагылт. Ахэыс аѣырххо, атрым-трымхэа ашьапкэа мѣанѣауа ишьѣан. – Унан, Хылтыф рыѣѣа, уѣсы ѣаны унхама, сѣабаа умырзит, убоу, – лхэан, агэышѣа аалшьышьын, ахахьгыи лнапы аѣыѣалырхеит. Мадина лхэыс, ас ианылшьышьуа ишыканатѣалаѣ еипш, ахафьы гэыбзыгза иаакалт. Абызгыи налгэыднашьылар аѣахызшэа иѣыхны иакын. Аха уе-

изгыи уи ахы ахэамц акыр инацэыхараны арельскэа рыбжьара ишытан, ахкаарахь ицшуа.

«Шэзырфы, шэзырфы, ицэажэоит аколнхара «Алашара» арадиоузел. Мадина лхафытцэка ашыака иадкнахалаз арадио Маница лыбжыи нтышит.

– Бара апхамшыа, сахьцалакгыи бсышытоуп акэу? – лхэан Мадина, лхы шыштыхны днатцпшит. Ацэагэарстакэа реипш еивтацсаз лхы-лфы акычыракэа инарывалт лылагэи иаахи-бахэалаз лылагырз пкышкэа.

«ШЭЫСКЫМСЫН, СЫПЖЭОИТ»

Хаапса-хкараха катэарак афы хашалан, гарзганла еикэ-пах ифахэаз хаидаракэа зымца иныштытцаны, хахэ дук хаадтэалеит. Амра ташэхэан. Алашыцара игэгэаза апсабара аеахырцэара иафын. Харгыи апхзы ихалтыз халабан, ашыа зыхь хеынташшыызшэа хашышашэаза хкалеит.

– Цынца, ишпоубауеи шыхатэыла ашэарыцара, – ихэан, днасазтааит саб иашыа. Уи, Цынца хэа зсыхьзитцаз ачынца еипш енагы сыоуа-сыпо, тынч-мца схы иахьасымтауаз азы ауп.

– Архашь зталара ацара аткысгыи еигыасшыоит, – схэеит сара, саб иашыа Шыахан ишыамхы сеадтцаны сахьтэаз.

– Ус акэзар, уцаны амца ахы злеифахкыша афархь аага. Шэара, – ихэан, егырт хыызцэа рахьгыи днахэын, дцак-дцак наристеит. Уи аамтазы сара, ш-цмак ирытцоу азыс еипш, атым-тымхэа сыцауа, анаара сафаланы акыцэ-мыцэ, афархь рыкэшэара сафын.

Али-пси рыбжьара, шыхатэыла иаазахьаз ашэарыцашцэа апша иахьафахарстамыз хэашак афы агэакьхэа амца еилартцан, акэацгыи ашша алхэато атэи иахарыпхны иныхэаркит.

– Аамта ахьнеихыоу шхаухэара, – ихэан саб иашыа, хыызцэа руазэи ихы наикэкны даацэажэеит.

– Ках, ссаат рфыхага тэаны икоуп, жэбоу, сыгэнаха азымга-аит, – ихэан уи, адац зыцрыхэхэа иаагыхыз исаат хагыеж ду ааиркэат-кэатын, илымха инадикилт.

– Ишсурбара ура, азы зтабаз узлагара ду, – ихэан саб иашыа дпышыырччо, асаат зкыз иааимихт.

– Уара уахыччоит, сара шака шыкэса сыматц аухьази, – ихэан, илахьгыи неикэитцеит хыыза.

– Уи акәым сара сзырччауа, асаат рҕыхага хәа иухәаз хтыск сгәаланаршәан ауп, – ихәан саб иашьа, асаат зтәыз инаииркит, сара сахьгылаз уи ажәа слымха интасит. Ашырхәагы саб иашьа иуапа нкаршәны дахьныкәиаз иапхьа сныкәтәан, ихәара салагеит, уи ахтыс хайхәаразы.

– Уаагыл Чынча, акы хнацхар уеидаратәкьа ажәабжь уасхәоит, – ихәан, атцйтәа еипш ирчны исхагылаз сахәгы инапы налишьит.

– Нас, ажәабжь хәхәа Шьахан, ххәы калаанза, – рхәан, еицфакны инаидырцеит егыртгы.

– Шәзырфла, – ихәан, ажәабжь ахәара дналагеит:

– Уажәы иаххысыз аибашьра иашыкьымтаны ианцоз аамтазы акәын, – ихәан саб иашьа, итатын катца ахы амца инеҕхәарсны инеиҕеикын, алҕа еицырхәхәа иҕы интиршәшәеит. – Ускан хара Бриансктәи абна хаман, уахынла хәацәырцны аҕа игәы хнапы ныкәахшылон, ҕынла хкылцш-кылзырфуа абна халан. Азәы дахпыхьашәаргы уахь дынхәытцаагалауан. Ажәакала, хлеишәа цәҕан, хара «аҕатца дукәа», – саб иашьа ускантәи иҕатца уажәгы иҕазшәа игәы иабан, икьышәгы инапы нахьышыт, иблакәагы аакәеицеит.

Зынран. Хатә ҕныс ихазгылаз Бриансктәи абна, ацәымза иагәылоу ашашәа еипш, натцсрак амазамкәа атцааршә иалартәаны игылан. Аурыс цаа зпынца ҕнатцәуаз аҕа, аамтала импыцеихалаз акалакькәеи ақытәкәеи рҕы ицәытцатаны дтәан. Ахьшь зчычаз акәчаракәа реипш, уи ихыпхьазара есаaira имачхауа ианалага, ихгы агәра изымгауа, игага дацәшәаны ицәа ишәхыфрны икахауа аҕынза днеит. Агәыткьа уаха тып анинамтәа, иара инапаҕы икәз акалакькәа зегьы рҕы алеимсцәа ааганы ирхаиргылт. Ус хә хәаигәа икәз қалакь хәычык аҕгы, ҕыц иаагәылтцыз бургомистрк дшаарышьтыз хәхәит, абургомистр дахьтәоз, дахьгылоз иҕтәазаара зегьы шихигозгы нацданы.

Уи зуха ихәхаз аухатәкьа «сасра» абургомистр хизцарц хазбеит. Амш баапсыла ицәҕан, икыдтәаны илеиуаз ақәа-баа-сабаа асаара ишьталаанза, итцааны ашьантца еипш, тцака икапсауан. Ублагә апса хыркшалауазар умбауа, еиматәаны илашьцан. Ашәы зхьнышьшыы игылаз аурыс қытәкәа хрылсны хәхьцоз бгарымз тцыхәак иакараз лашаракгы цәара иубомызт. Знызынла иууазу ишуазу узымдыруа, агәыткьа иагахьаз лақәак рыбжьы аадыргауан. Зхы зыкәае, зыпсы ихатәоу

апхәыс леипш, афнкәа еиляшьшы игылан. Урт ирызнымкылаз рылағызқәа, рылахәыц иамашәма угәахәратәы, итааршәхаз азы цәыкәбарқәа рытцарра асаарақа ирханы икнахан. Хара абахчақәеи аутрақәеи хнартыс-аартысуа рацәак цаанза уи ақалақь хәычафы хнеит.

Ақалақь хәыцы, абри х-Ацсны аз-дукәа хәа ихәмоу ирақароу азқәа фба рыбжьара асал еипш ирыбжьагылан. Уи афы анеи-ра ус имариамызт афнытә, аға ицаацханы шытатцартақәеи зыхә харакны ишыауаз аофицерцәеи уи ақалақь иатцатцәахны иаман. Асыршәы иагәылахәаз ачықьқәа хәаерывакуа, азымфас ахықә есааира хәзааигәахуан. Ус, немса бызшәала, амацәыс еимфара еипш, азәы ибжьы аатирфәеит, афәфхәа ишәақьгыы фхеиршалт.

– Гехт алахь устап, ақамсажә! – сыварафытцәфәа азәы ибжьы геит, сытрысны дсыштырым хәа санахьахә, ицәаара снахьыцшит, алашьцара дналапқа дцеит. Минутқәак рышьтахь азымфас ихшәылаз ацаа-цха хнықәсын, абургомистр ифнашьтахь ала аценцьыр хнадгылеит.

Абургомистр дахышьтаз ауадафы тынчран, агәамсам зпырачыз ахамам ахы еипш, ауада мраташәарахьтәи аганахь ала хрыжь-хрыжь игауаз ацәа шытыбжьы икыгәуаз асаат рфыхагеи рышьтыбжьқәа рақәымзар. Пытраамтак хапсы заны хгылан. Аха азәызатцәык ида ауадафы уаф дшышьтамыз агәра цқәа иа-наага, хнеины хнеихагылт, уи ицәашьтыбжьы шгацыз игауан, аха пхыз баацсык дшалаз удырратәы, ахы зықәшәаз амшә еипш, ақрымфырма дафын.

– Сах, аа са... уеынастха Рита соуп, – ихәан, дара рбызшәа бзианы издыруаз хфызцәа азәы апхәыс бжьы ихатцаны фәатит. Инапы хьшәашәақәагы ахыза дфахан наф инытцаитцеит. Абургомистр зназы даатрысын, аха ацәа дзаламтцқәа, дара ртәала акы еилажәжәаны инеихәан, даахәны егы иварала аиара иеыназикит.

– Сах, уаамццакын сах, – ихәан, хфыза абургомистр ижәфа нтарсны дааихеит.

– Аа, Рита боума, фах, шақа ихьшәашәоузеи бнапқәа, – ихәан, абургомистр апартизан инапы ааишьшыын, дгәыдыкыларцгыы иеыназикит.

– Снапы хьшәашәазаргы сгәы шәара шәзы «ипхоуп», – ихәеит хфыза, уажәшьта иара ибжьала. Рита лхы-лфы фәымшәышә ацынхәрас, апартизан ипатца еикәыбааза абургомистр инеифәхәзеит. Уи аамтазы, ахәа еипш икылтәраа-

ны инеиз афонар алашара абургомистр ицырцыруа ихагы-
лаз икаб хду ныкәнарлашеит. Згәы ахәызба наладырҕацаз
ахәа еипш, даатрысны, иҕы аныөеихих, еилархәны искиз
ауапцәагы нтасырхәит. Нас ииарта дөаҕрыхны, абажә еипш
ңсы ихамкәа, азхаз икәгылаз астал дныкәхаргылан, иан
дшаалыхшаз дхәынтаңса деилахт. Ишьапкәагы инапкәагы
неидыршәланы иҕаххәан, астал икәгылаз асаат рҕыхага, ауаса
кыаңа еипш итәарта илакәҕаххәеит.

– Ахых, уажәшьта уминаркуп, уазызырө асаат еипш абжы
шгауа, – ихәан анемс бызшәа здыруз хөыза, абургомистр
илымха акьатрацә кны цәка длахеит.

Абургомистр иңсы есаaira ицәеижы ныжыны ацара иаҕын.
Акьанңа алакыта итаңсоу асаркьатә блакәа реипш, ңсы
рхамкәа ихәат-хәатуан ибла цәышкәа. Есаaira дыхшәауан.
Ааршара икәнакыз аеафра еипш, иҕараңшараза ицәеижы
еикәыреы иакәңсаз ахәыц цыаңақәа, рыңшәма ихыиз рбарц
ртахышшәа, реитдыхны икәацә-кәацәза инеилагылт.

Ҙах-сах, Ҙах-саххәа хрыж-хрыж игауаз асаат рҕыхага аб-
жы, итагә-ҕасуа акәара иныкәлаз ауардыныжә еипш, абурго-
мистр есаaira дыңнаргауан. Ишьапкәа дрызнымкылазт дааза-
зеит. Аха, автомат ашьхәа атазхәа итәарта ианөатқаша, ифиурер
иаңхәа дгылазшәа иеынеитчихит. Иҕы итагәаз ауапцәа аңтахх,
– ахаҕаи амарңа, уеумыртысын, – ихәеит хөыза, – ишубо
еипш, уминаркны укадоуп, уеаауртысыр, ма азәы днауқысыр
упжәаны абри афынғы уаргы шәеиманы ажәөан шәазцоит.
Ачхара умаз «сах», «акыр зычхаз акыр ибоит», – даакәҕежыны
ибжы наиргеит хөыза, аттахәа аңенңыр хкылңаны алашьцара
хәанахтауаз аамтазы...

Ашьтахь, хара ихамадаз ауафы, лакәк еипш иахзеитеихәеит
арҕыхага саат урт ауаа зыкәнаршәаз.

Уи атх иакараз цхы абургомистр ихаангы имбацызт.
Аминуткәа саатхеит, асааткәа мшхеит. Ашьаңхәа иакыз ахәынаң
атыхәа еипш, итыстысуаз абургомистр ипаца ҕартәикәа агәра
удыргауан, уи макьана иңсахәага штаз.

Есуаха ашамтазы изааилоз игәыкатага Ритагы, уха-
тәиала лхабар хәа акгы ыкамызт. Уи ихы ишәиуан, иуаажә-
лар иеырниңауан. Асаат рҕыхагагы цас иауазшәа абжы
арыҕәҕәуан.

Ашарахы инеихоны, азыцәа еипш, лшьап өацәкәа дыр-
хакьакьауа ашә абжы мыргакәа интрааны дныбжысын,

ауаҕах дааһнаһеит Ритаһы. Цыгәтас лыпсы заны, абургомистр ииартахь лҕыналхеит.

Ахыза дһахан дынцәытцаиашәә лһапһы аамһанылцеит, аха аиарта еикәыхьшәәшәә, итацәу аатцәәжә еипш ишьтан. Уи аамтазы, абургомистр апартизанцәә хынхәны еиҕааиз цышә, ипсы инхаз ахәыцһы ихытны ацара иаҕын.

Рита дһацһкһан аиарта дһыкәтәеит, – сах, аа сах, – лхәан, лыбжы налыргеит.

– Тсс, ҕыбымтын, «аҕаца дукәә» хакәшаны итәоуп, хандырцәоит, – ихәеит абургомистр, ацәәха еипш дуауаза астал дахыкәһылаз.

– Сах, – лхәан Рита, дһацһкһан абургомистр иахь лҕыналхеит.

– Аа, быскһымсын, сыҕжәоит, – дһыһныхәаит абургомистр.

– Уеилагама, сах, – Рита абургомистр деилагатакәһаз цышә дшәаны лышьтаһкә дһеиҕаҕеит.

– Сеиламгеит, аха сыҕжәоит, – наҕеикит уи.

Рита зназы икалаз закәу лзымдыруа, дһежһыҕежһуа ауаҕах дааһнаһеит.

– Бызһылоузеи, ишәихаша, «аҕаца дукәә» сахһеитарта бым-бои, лассы аминейтихцәә брыцһа, сеитцышәх сызкәызыз шәарт алакәә! – абургомистр Рита дһалыкәһаит.

Рита шытаһыла дышһеиуаз ашә лыһенадыжһланы иаалыртын, даакәтәиһны, дындәылкә дцеит.

Рацәак таанза ақалакь хәычы, азәы атәы налаикшазшәә, итһысны иҕыһеит. Ашара рацәак агмызт. Икалаз арыцхара захаз зегһы шыапыла, машһынала ишзахәоз абургомистр иһнаһы рхы рханы идәыкәлеит. Псы зхоу азәһы ииарта-цха даҕрамхеит угәахәратәы, абургомистр иһнацһа, ашьхатә реипш ауу рыхга, анемсаа еизеит. Аха имшәакәә, абургомистр астал дахыкәһылаз иһеишаз хатда дһамлеит урт рыгәтаны. Изыцһан иааргаз аминейтихцәәһы, маха-маха хәиҕышәшәәны уажәы-уашьтан ажәһан ханбазцои хәә ишәаны, рцәә рхыцә, аҕенцһыр инкһыл-сын, ауада иһыһналт.

– Аа, абаакәә, шытаһылоуп сһеитартаз, аитцыхшә шәә-кәыршәәны сыҕсы еикәшәырха, – дааҕатцәыҕатцәит абургомистр асолдатцәә аниба. Уи аамтазы, афонар иахылцыз алашара абургомистр ихаһынтә ишыапаһынза дһеимнадеит. Аминейтихыцәә реихабы ибжы нытцакшәә, уи иан лхәы налиҕан, икһат ҕызду иикыз зымһа инкаһыны, абургомистр итәарта иакәҕахәаз асаат рҕыхага дһахан иламицааит.

– Аа амарџа, срыцхауп, – деиҥаҥныхааит абургомистр. Иаидпалаз асолдатџа аттаџа инапџаҥгы ишьапџаҥгы аапдыртит.

– Улбаа, уажашџа уеитыхуп, – ихэан аминейтыхџа реихабы, абургомистр днйгџасын днаирбџагеит. Зыҥсы злызаахџаз ишьапџа дрызнымкылазт, зназы днйзџаҥын, нас дхышџаҥны дцан ҥсы ихазамкџа адашџа дныџаҥаит. Уи аамџазы, адуней еилабгама угџахџаратџы, ҥжџара бааҥсык ашьџыбж геит, аҥҥы аахыџ-хыџит, аҥнџыыр асаркџаџа ҥыххаа ихџаш-хџаша инкаҥсеит.

Ари ахџыс аџара иаџыз саб иашџа ихы-иџы иаразнак аџаҥсахит. Уажџы аџа иџџымџара зыхџахџылаз иблџа на-скџан, иџџымшџа жџапаџа инарыџаҥылеит. Сарҥы сџышџа уажџи-уажџи иааџыххуан, – нас дыҥжџатџама абургомистр хџа азџара истараз, аха саб иашџа иихџоз аџы џара ажџакҥы узыбжџамыршџауа еишьџаҥсаны аџаџара даџын.

– Анемсааҥы ахыҥлаџаз адҥыл иаласоушџа ишьџааны рџынкарџеит. Урт рбургомистр «иейтыхра» иахынзаџыз, уи аамџа хџа ххы иархџаны, рџапџаны шыџаџарџа ирейхџаз акы еиџахџан, иџџаз ашьџыбж ауп ас атџыла зырбгаз, – ихэан, саб иашџа иажџа даалгеит.

Ааҥынџа амырхџага хаа аҥсабара ианазааиуа еиҥш, аҥышџырчџа џаанда гџыбзыҥа инейџыст. Харҥы хаууаза, зна-зы ҥымџ-ҥымшџа хааилахџеит. Иџыџахџаз саб иашџа иџаҥын џаџа ахы амџа иныџаарсны инейџеикын, – уажашџа акы хнаџап, – ихэан, дџаҥылан аџаџа зџаз ахџаџа аҥырџара дналагеит.

«АЖџА ИАҥСОУ АКџАЖџ»

Аџаџа-аџаџа лак аџарбж геит, инаџырџаҥны ахысбж, с-шџыбла иџахџааз ахџа инарныџт.

«Ажџеиҥшаа иуиџаит» рхџеит ахысбж заџаџаз. Ашџарыџаҥы, ашьабџа еиҥш, асы дылџа-лџа, ишџаџа аџаҥны, ахџы даахыҥны, ила иашџаршџаны, анаара днаџалеит. Ала уажџы-уажџы иџааны иаанҥылон, нас иахыҥлоу аџы-џаџы иааџџежџа-ааџџежџы, аҥынџа аџаџа икылџа ала асы нышьџнарбуан, ажџа ашьџа ианаџашџалак, алымхџа џаџшџа дукџа аџапџаџа еинџа, иџарауа еиџанашџалон.

Амш ишшара ишахъан, аха аңсабара шкәакәа макъана цкъа ацәа иалымтцыызт. Раңхъатәи амра ашәахәакәа назхыысыз атиаакәа ас-шәыб рхыџрын инталон, рымахәкәагы, «оҳ гәышъа» рхәозшәа, иңкыаны рөынеитцырхуан.

Ала зхыз ажъа ашьта, лбаа амџаду ахь икылнаган, аграпара ианыршәланы ишнеиуаз, Мишәанба Шъаакъыр игәашә аңхъа ианнеи, ажъа ашьтамта нытцаба ицеит. Ала ахы ахыкыднакыара азымдыруа игъежъ-гъежъуа ишыкәыз, агәарң ағы, асы икәаң-за илатәаз акәтажә, аанда инахңраан, аграпара нымџахытц акәыкәымдра аеналанажыт. Ажъа атрымхәа иџылңан ахыла-гъара инталейт. Алагы каууа иңаны акәыкәымдра иахкыаны ишнеиуаз, акәтажә намытцашәан, амтәыжәџакәа ғыжәжәаны, ихәылырббы, асы иныланаңсеит. Нас иаргы ғзығзуа аекаршәны ажъа инашъталеит. Ашәарыцаџ џактәи дышлеиуаз, аанда днахыңан, ишәакъ џхаршаланы, ажъа амџа еихитцәаразы икылсп злеигәахәуаз атшәарахъ иғынеихейт.

– Уарбан уара хәимтәаны ицо, ухатцәтәкыоуп уара ишухәо узцозар?! – ихәан, агәашәа имиңааны, ашәарыцаџ днеиңынххылт Шъаакъыр.

– Аа усңырхагамхан, ухаткы сцейт, сжъа сцәушътуйейт, – ихәан ашәарыцаџ Шъаакъыр аграпара дахъангылаз днаивкыан иғанынеиха, Шъаакъыр, ашәарыцаџ, ихыжәџабжъ атазхәа дныкәсын даакәиртәиит.

– Ажъа сыздырам, аха ажәхъа иаџсуаз сыкәты цәгъа тахашъа атаны усышътуам, сыңсыбаџ уахысны умцозар, – ихәан Шъаакъыр, деиңрашәаны ашәарыцаџ ишәакъ имихырц иғыназикит. Уи аамтәзы, ала тәаа-тәаауа ажъа аңхъа иргыланы, ашәарыцаџ дыззцоз атшәарахъ инанаңон.

– Соушът уанаңыалбейт, ууаџыми, ала кәтык афазар, аџ-ынтәхә уахтәп, ажъа сцәумышътын, – ашәарыцаџ Шъаакъыр сызицәцозар игәахәын, иеааирххейт.

– Уу нан, уу нан, уашәа ихы хтәаны, инапкәа ғыжәжәаны иан длызнаргааит, уара ас ашара уалазырзыз, – Шъаакъыр иңхәысгы, ңсрак иакәшәаз азә леиңш, дғызы-ғызуа, лхы рбабаза илыкәыжыны, агәашә даатытңын, лыкәты ахъкажыыз днеин иџышътылхт. Арыңхара изыкәшәаз иңхәысгы ишгәалтәз аниба, Шъаакъыр зынзагы дағәапкит. Инапкәа еиларшәны, ашәарыцаџ дисны дикит. Ашәарыцаџ зназы игәы аңырқхәа инеибакын, Шъаакъыр ихәцә нытқааны асы дынхәытцейгәарц иғыназикын, аха иңатца аназара ихаңыцкәа ирыбжыак-

ны инхикаан иеанкыланы, – хаи, ажәлар ирылзааша амыштацәгъа, иутаху ухәар камлои, кәтык азы сара афныка ськны сугарцаз угәы итамзар, – ихәан, ашәарыцаф илакытца тархәланы Шьаакьыр днаизыпшит.

– Истаху удыруазар, уеузымдырааит, ськәты зыцсоу ахә сыт, ськәты! – ихәан, Шьаакьыр инапкәа қыцькыцьуа ашәарыцаф ицьыбахьгы рёынаирхеит. Уи аамтазы ала атдарбжьы ааигәазаны игеит, ажьагы атшәара ифбжькьан дара рахь ахы рханы афьонахеит. Ашәарыцаф ицьыба дынтасны қьаадқәак еилагәаны иаатиган, Шьаакьыр инапы инаныцьгәаланы, ажьа злаауаз ихы ақәк, дыфны ифьинеихеит.

Шьаакьыр, инапы қыцькыцьуа ирныцьгәалаз имкәытцпрааны ицар хәа дшәозшәа, инейтцыхны ицхьазазар: 30 маат аңареи «ацәгъара кәзтаз» ауафы ихьзи ижәлеи зныз шәкәыки ракәын.

– Аа, хашьны дцеит, ала аңынта икылкьаз, цыхьашәа змауша, – ихәан, Шьаакьыр дыфныхәаан дыфны ифьонаихеит. Уи аамтазы аз нырцә, афәкьакны фынтә еикәырццакны ахысыбжь геит, Шьаакьыргы ахыгәхәа уа даагылан ибжьы наиргеит:

– Зәкәан ыказар уареи сареи хәицәажәап, утыхәа шәаны сьфны атзамц иалоуп!

Ашәарыцаф ихысыбжьы Шьаакьыр ихәаабжьы еиланы ауухәа с-шәыбла итәхәхәаз ахәкәа ирныфны иаафуан.

* * *

Уи ашьтахь мызкакара цеит. Асы илеиз, амца иахакнахау ашша еипш, еицыртәтәа изытны ацара иафьын. Икәңақәсуа еижәыланы инейуаз афәр ссақәа, еибарцә еиманы хлантцы акәарақәа ирыззон. Аены Мейшан. Амрагы тцлак ашәара афөшьтцыхны ихәаза ицхон. Асы зытны ихтыз адгьылгы алфатцә ахылзза абара иафьын.

– Ожәшьта зегьы хәикәшәаны хәкоуп, ухатцы сцеит, – ихәан, Шьаакьыр азбаф икабинет дныфнашылан адырра наийтеит, дыззашшуа дааиуазшәа аниба.

– Ашшфы Мишәанба, ундәылтц адәахьы, иаарласны аус халагоит, – ихәеит азбаф, ихы шьтымхзакәа ақьаадқәа дрыхәәпшуа дахьтәаз.

Цсырзха ақалақь хәыц афы, мраташәареи аладеи рыбжьара, амшынахықәан, аиатцәара афәхәытцакигылоуп азбартатәусхәартәфны. Ари афны ацхьа ииаганы игоуп акатран зкәыртәаны икоу

аулица зацѣы. Уи азоуп арака уск анцо, зус алоугы иаламгы аангыланы изазызырѣуа. Иахьягы ари аус азбахѣ заханы ѣеаанызкылаз амѣасцѣеи иара иалаханы ақытахѣтѣ иаази рыла азбартатѣ зал унацѣа узрыламкуа итѣхѣан. Уртѣ азбаѣцѣа рааира ишазыпшыз, амшынахѣ ихаз ашѣ ааимѣѣан, зыѣрахѣ инеихѣаз пѣхѣыс еилаѣаѣ даадѣылѣын, илѣыз аѣѣаадѣѣа астал иныѣѣылѣѣейтѣ.

– Шэгыл, азбаѡѡѡа ааиуеит, – лхѡан, ажѡлар рахь лыбжыы на-
лыргеит. Итѡаз, игылаз зегыы ааилаѡѡѡит, иаѡѡырццакны хѡѡык
раѡара апхѡыс дызлааиз ала еицырхашьшыы иааѡналан, азбаѡ
ида, досу ртыцкѡа рѡы инатѡеит.

Азбаф уашоук, абаакы, ифызза иказ ихы-ифы инеилык-ааилыкны ацэырцшза тың анын. Иңақыңақоз иблақәа ҫыштыхын ажәлар днарылаңшит, нас ихътәы бласаркәа цыр-цыркәа иңынца ахәдырра инаңаркәакәаны, иаңхәа астал иқәыз ақәад днанңшылауа, даацәажәит:

– Азбащѣа реилатѣара аартуп хѣа иазысѣхъазоит. Иа-хѣа еилѣаргауеит ашшѣы Мишѣанба Шѣаакѣыр Махаз-иѣа, Ысырзѣа араион Амзара аѣыта инхауеи, акѣты иѣѣызшѣыыз Хмыѣба Маѣытѣа Кѣынта-иѣа, ари араион Алаѣашахѣа аѣытан ин-хауеи рус.

Азбаф ибласаркыкæа аамыхын, ицæйызыз димбозшæа, итæаз днарылацш-аарылацшит, нас ибласаркыкæа наргæгæаны, – ашшфы Мишæанба ушахатцæа зегъы ыфкоу? – ихæан, ацсра иакæшæаз азæы иеипш, знапкæа згæытацсаны игылаз Шъаакъыр ихы наикæикит.

– Аа ара иҗами, ухатқы сцеит, – иҗәән, Шьяақыр даа-
хәйтцәйхәйтцәит, – Батал, Җазылбақы, Сампал, шәабацие уара?
– ихылпа ихкәйцәә ашырхә ашәәхь днапшит.

– Ара ҳакоуп, Шьяақыр ара, умшәан, – ихәан, ашаҳатцәа қарала иреихабыз азәы илабашья Шьяақыр иахь инаирххейт. Итәазгы неибарччейт.

– Уара, азбаџ ихаткы сџейт, шџара шџахытџоу дымнейуазар арахы шџаацџыртыр, – ихџан, Шџаақыр иерыцхатџзаны азбаџ днаизыпшит.

– Ашахат Шәлымба Бадал Татыгә-иңа, у́коума? – ибжыы наир-геит азбаф.

– Ара сыкоуп, дад, – ғааитит Батал. – Хаи, ашхам сфандаз,
уи акәтыжь анысфарыз, – ибжьы ларкәны асаарака дышьтапшуа
инацицеит Батал.

Азбаф иблақәа ааихмырсығызакәа, кыраамта Бағал дихәаң-шуан. Нас еғырт ашахатцәа афыцәағы шығаз анеиликаа, рыхыкғы ибжы нарықәиргеит: – Ашахатцәа, иахьатәи аус ағы мыцшахатра жәур, астатиа 95 излаҳәауала, шықәсык абахта атакра шәықәшәоит, уажәы шәнеи ашахатцәа руаҭахахь, – азал аварахь ашә иғаз инапы назирхеит азбаф.

Бағал еидара хьантәк ихәда иқәжыушәа деитцәғәа, еғырт ашахатцәа раңхьа дгыланы, ашәахь иғанынеиха, – ее, дад, ари рыцхарахеит, – ихәан, ибжы нытәкны даацәажәеит. – Быстахь ғәхраки кәты махаки рзы шықәсык уқәыртцар, абгақәа ирфаз аеада еипш, улыбжыаз умцеи!

– Макьана уабақоу, «снацәақәа сыхәлатцаны исғысхында» унархәап аус, – наиаҭеикит еғыи ашахат Бағал ишьтагыланы инеиуаз.

– Абри аус гәымхазы ағнашә хьшапы хыгатәызма, – ихәеит илахь еиқәыршышы ахқатәи ашахат, еғыи ауаҭах ашә аартны ианынығнала.

– Ашшәи ахарара здуй, – ихәан, ихы нарықәикит азбаф.

– Ара ҳақами, ухатқы ҳцеит, – ихәан, Шьаақыр имгәацәа иғнапыкғы тарғәғәа, ихы-иғы мхатцә хәычы гәыбзығза азбафцәа ахьтәаз астал ахь иғәаихеит.

– Уа уқаз, уа, арантәгы уаабоит, – ихәеит апрокурор қәыпш, наскьашә дахьтәаз.

– Аа ус акәзар, Шьаақыр шәабла дакәыхшоуп, дахьышәтаху дықами, – ихәан Шьаақыр, днеин атзамц дадығәғәала днагы-леит.

Макьат хьымзг дук зду иеипш дыпхашьа-пхатцә дғагылан, ажәлар днарылапш-аарылапшуа даанхеит.

– Шәаазырфы, ишәасхәоит иахьатәи азбафцәа реилазбара, – ақьаад даныпшылауа ғәаитит азбаф, нас азбара иалатәаз ауаа рыхьз рыжәлақәа ихәан, арт аус иахәапшырц шәақәшахатума хәа ашшәи ахара здызи дрызцааит.

– Жәға хкыла иалырхша уаауп, шәхатқы сцеит, – ихәеит Шьаақыр.

– Даара ус дук ауп, азбара рылымшар қалап, иахыга Шьаақыр, иахыга, – ихәан, ажәлар итәаз рығәтахьынтәи азәы ибжы ааиргеит.

– Зықкәын дымцсыц уқкәын диумыртәуан рхәоит, Шьаақыр игәақра узымдыруазар, уаламцәажәан, – даға бжык аагеит инахьхы акәакь ахьтә.

Итәаз, игылаз зеггы неибарччан, ажәәкәакгы наларцеит. Азбаф иаңхья икәгылаз атәтәа ахы дныкәс-ныкәсын иңсы шынеилалаз удырыртә иңышә тыстысуа, ашырхәа дөатц-кьан, – дарбан иахья ара мышгара иааз? – ихәан, дыфныхәан ибласаркьякәа инапала иңында инадкыланы днарылапшит. Аха, итәаз азәгы кытхәа ибжы анимырга, итыңафы днатәан, – ахара зду, Хмыцба Мақытат Кәынта-иңа, уакәшахатума иахьатәи азбафцәа реилазаара? – днатәаит азбаф.

– Уи сақәшахатуп, аха сара сызкәышахатым; акы злазам аус абриакара ауаа шәымш ырзны шәахьалацәажәо ауп.

– Нас, ашшфы Мишәанба Шьяакьыр Махаз-иңа икәты уара ула ишашьыз мап ацәукразоума узәу? – днатәаит азбаф.

– Аа, ари иеиңш ауафы намысда, ажәхья иафсуаз акәты сымшыт хәа, мап икыргы илшоит, – ихәан, Шьяакьыр инапы ырмакаруа атзамц дахьадгылаз даадтын иара иахь ифы-неихеит.

– Хаи, икалазеи нас, кәтыжәк ала иашьызар? Уафцас ихәар, ахынтәхә иахтарың, абрыскатәи уаа ицеггы хәартара злоу уск шәымш акәшәырзын, – атак ныкаитцеит Мақытат, азбафцәа ахьтәаз ахьдбака шьяфа ныкатцаны. Ашья злыңхаауа иказ ихы-ифы гәылтәаа зынзагы икаңшыхан, иблагә разкәа рытцаргы аацәаакит.

– Ацәгьара кәзтцаз Хмыцба Мақытат Кәынта-иңа, харт амш зыкәхарзызеи хәа уара хаумазтәаит, азақәан зеггы рзы изакәануп, хара хфы иааиз аус ишахәтоу хнапы ахаагоит, хуазцаанза уеыртынчны утыңафы утәа, – ибласаркьякәа дырцәытцшны Мақытат дихәаңшуа, даацәажәеит азбаф.

– Ацәгьара кәзтцаз Ахмыцба Мақытат, ламыс умазар уңхашьаргы калон, – азбаф иахь дыңшуа фәаитит Шьяакьыр, «ацәгьара кәзтцаз» афы еиха ибжы накәыргәгәаны.

– Уара абри Шьяакьыр азбаф акы неифишът сгәахәуеит, уара ушңахәаңшуеи? – днатәаит аңхьатәкьа итәаз азәы, идтәалаз ихы неифеикын.

– Шьяакьыр акачбеи рыцха, азбаф акыр итара акәым, иаңхья икәу ифәхра нтәар хәа дшәаны изхара ымфазакәа дгылоитеи, уажә дубама, – атак ныкаитцеит егы.

– Акраадыруоу, мыждаразы шәарыцара итытыз Мақытат рыцха, аамта аархәра угәы итән хәа изырхәахьеит акгы рыгзам умбазои, – нацитцеит раңхьатәи.

Аамта шцац ицон, азбартатә зал унацәа узрыламкуа уаала итәуан, нас итәцәуан. Амфасцәа, шамахамзар, зеггы аакыдгы-

ланы, «иарбан усу икоу» хэа иазтаауан. «Акэты аус рызбауеит» хэа анрархэалак, ицъашыаны пытрак рчааныркылауан, нас рнапы накъаны, русуракэа рахь рчынархауан. Азбаф, иацхьа икэыз акъаадкэа ирхэауаз акгы днахымпазо, аус аилыргара дафын.

Мақытат илакэа ааихмырсыгызакэа ашыарахь ихаз аценцыйр ашка дыпшуан, – ех, уажэытцэка зшэакь агэта кны апста итоу упсага ахьнеира, сыпсага неиааит, – ааигэахэуан уи. Нас даакэыпсычханы, ацэа хаа дагозшэа, хэыцрак даамтарсны апстака даманы ицон. Ахаратэ иаафуаз ила атцарбжы игы икэсуазшэа ибауан, ипсахы шеибакуаз удырратэы ихы-ифы ацэа ахцаны ицон, нас дахытэаз зынзагы ихаштны, илабашья иикыз шэакьу цышья, аимфацара инацэа атцаргэгэа есаaira ашытыхра далагауан, зыбласаркыакэа ырцырцыруа иацхьа итэаз азбафгы, акэымкэымдра зэаварпс итэоу ажабагы еипш акэын дшибауаз, иарма блогы кэыскэысуа ацэакэа неикэижуан.

– Мақытат, Мақытат! – идтэалаз иказшыакэа анырбалак инаивасны даалырхуан.

– Хаи, уажэгы шэафума, ажэеипшыаа фашэа шэимтааитеи, – ихэон даакэынд-кэындны, дыпхашыаны ихы лаиркэуан.

Шьяакьыр иеырхэаны, ихы-ифы тыфаа хэычы рыцхатэны, иблакэа ааихмырсыгызакэа, аус аилыргара иафыз азгаб дизыпшуан.

– Ашшфы Мишэанба уус зыхычаша азэыр дынкыланы думоума? – днацэаит азбаф, зегы еикэышахатны аус аены ирызбарацы ианышытырх ашытахь.

Шьяакьыр дахыглаз даатрысын, – мап, ухаткы, Шьяакьыр дцеит, дад, сара тахмадак исылымшеит адукат инкыла, ихазтагышыауада зугэахэуа хара пхастамзар хырхага змам, – ихылца кэацэ ицэыргар хэа дшэауазшэа еиларгэгэа икны атзамц даадтцын, азбаф иахь шыафакак ныкаитцеит.

– Уа указ уа, адукат дутахымзар, ухы уахэозар акэхап, – ихэеит уажэраанза фымтзакэа зымца ипшуа итэаз жэлар ралатэафцэа руазэы.

– Дад, нцэасгы, ныхасгы иахья икоу шэара шэоуп, шэара шэсыхэароуп дад, шэхаткы, Шьяакьыр дцеит, – ихэеит зынза ицэа дталаны.

– Уажэы шэаазырфы, сышэзапхэоит Мишэанба Шьяакьыр Махаз-ица, Псырзха араион, Амзара ақытан инхауа Псырзхатэи азбартагэ участок №2 ашка иалаигалаз арзахал, – ихэан азбаф, астал иаакэихит кыадк.

«Сара Мишәанба Шьяақыр Махаз-ипа, – иблақәа ир-зааигәазаны икны аңхара дналагеит: – сыңхәыс Чриа Қыс-ипхаи, ҳақкәын затәы Каурбеи адырра шәәхтауеит, ағәтәла иануар мза 25 рзы шыыжымтан, арыңхара хшақәшәаз. Сара сгылахьан, аха аңшәма қхәыс афны икоу дыштан, уи аамтазы лак атдарбжыы хгәашә аңхәтәқәа игеит. Уи ауха, афны икоуи сареи ҳаңхызқәа зеиңшраз ала, ңара қхастак шхауаз сцәа иалашәахьан. Сыңцакны сындәылтцзар, зхатқы хцаша азбаф, уаға ус изеиғьахшыом сыла иабаз, ашыыжь акәйтцара интсыжыыз, ажәхьа иафсуаз ҳакәты Ахмыцба ила цәгьа-тахашьа атаны ица-хьан. Аиашоуми, зхатқы сцаша азбаф, иуасхәара, саб рыңцха Ма-хаз дышны хгәашә аңхәа дышһәтәзшәа сгәы иабейт...»

– Хаи, уаб рыңцха уихылымцыр иамази, – ихәеит ауаа итәаз рыгәтахьшәа азәы ибжыы ныңцакны. Уи иааигәа-сигәа игы-лаз зегьы неибарччеит. Аңытбжыы злымха иавымшәоз азбаф, ашырхәа иқьаад иблақәа иаарпырхны итәаз днарылаңшит, аха зегьы «еырцсы» қартан, икәйт-кәйтца ианынатәа, гәыбған зиғарыз азәгы димбазт, аңхара деитаналагеит.

«...Убастәқьоуп аңшәма қхәысгьы ианылба дшықалаз. Уи аамтазы ацәгьара шықалаз гәазтаз Ахмыцбагьы дыбналаны ацара игәы иштәз анызба, дылкагәа дыскит, даара иеир-ххейт, аха даноусмышһ, қьаадқәак снапы инанңьгәаланы, дынсымпытқьан дцеит. Урт ааитцыхны срыхәаңшызар, ҳакә-ты бзиахә жәохәмыш рыла иатцашаз акәтағь ахә акәын иқаз, аха ари ангәастаз Ахмыцба сишһталар хәа дшәаны ақәқәа-хәа дхысуа, дыбналаны дцахьан. Афны икоугьы саргы даара хьаас иқәхтцейт, аха иааурызи, – уаф дызқәымшәо акгы ықам, – ххәан ахәарахәа илтатцаны иаажәйт, хамалагьы ихамфейт, абарт ағәылацәа: Шәлым Бағал, Шам Қазылбақь, Хаг Самқал ран лкыкахш ашәа ҳалалс ироуааит, ирфейт, Анцәа ишаҳа-туп, сызқәшәаз ағы мап сцәыркып хәа сгәы иаанагом. Убри ақнытә, шәхатқы ицаша сара, Мишәанба Шьяақыр сґаацәа сыманы сшәыхәойт, Ахмыцба иара ишихәо еиңш, иңатца да-лаччо дышәмышһтразы, ҳаргы хтәы ылхны ихашәтаразы».

Азбаф Мишәанба ирзаҳал даңхьаны данаалга, иқьаадқәа еидкыланы зымәа инықәйтцан, – ашшөы Мишәанба урзаҳал ағы иухәарц иутаху уаатгыланы абарт уус зызбуа ирахәа, – ихәан азбаф, Шьяақыр инаидитцейт.

– Уаҳа ишәасхәарызеи, дад, шәхатқы Шьяақыр дцейт, иқалаз шәқәык ианқьашьылашәа ишәысцейт, уаҳа иацсцарызеи, амала

сус шәнапы иануп, сызқәшәз ижәбо ауп, – ихәан Шьаакьыр, иапхьа итәаз азбаџцәа днареихырхәан, шытахьла дышнеиуаз, атзамц иенадитеит.

– Ари арзахал узызџыда? – днатцаит апрокурор, уажәраанза арт злацәажәоз дазымзырџзошәа зымџа дыпшуа дахьтәаз.

– Исзызџыхуадаз, дад, сара неихьшырак здыруашәа сыкоуп, сара соуп абас еилазкәәкәаз, – нацитцеит Шьаакьыр.

– Шака класс урылгахьџузеи? – деитцаит апрокурор.

– Шака класс ухәоу дад, уи шәара шәхәычқәоуп, шәахааным, Акәа ашыхаруаа ршкол хәа акы хтны икан, убра џбака шықәса сапхьауан, – атак ныкаитеит Шьаакьыр.

Аччара зызымкылауаз еитцакьуа, цсык дцәуаны иааихь-цызшәа рчабракәа рфы иацыракны, ашә икылеибархауа аттахәа адәылтра иафын.

– Уаха азәыр азцаара шәымоума? – иватәакәаз ихы нарыкәикит азбаџ. Урт мап анырхәа, ашахат Шәлымба шәааипхьа, – ихәан, ибжы наиргеит. Шьаакьыр ашырхәа иееилтцәа ашахатцәа руадахь ифынеихеит, аха уи уа дназаанза, ашә илагылақәаз адырра ныкарцан, Бәтал дшааиуаз Шьаакьыри иареи ахыгә-сыгәхәа иааифахаит.

– Акы уанкьара укоуп уара иахьа, – ихәан, Бәтал ибжы нытакшәа даацәажәан, илабашьа ахы Шьаакьыр имгәацәа ина-дыргыланы дааникылт.

– Аа, Анцәа дишахатуп Ашәлымба, зхаткы сцаша азбаџ, уиазцаа, – ихәан, Шьаакьыр дышхырхәа-хырхәоз, ишьтахь ала атзамц дынкыдхалахт.

Бәтал ихәхәы пашәза ишланы, иуапцәатә чархь хылца инацәа иахаргьежьуа икын. Ицьымшь шла жәпақәа ирытгагьежьуаз иблақәа гызмалза лаф ажәала ихыхәхәа итәын. Уи цшышьала днаскьан, «уара итцегьы еилукаауаз цьысшьон, уаамта зықәурзуа зейпшроузеишь», – ихәауазшәа, дцәытыцшны азбаџ дихәапшуа даатгылеит.

– Иужәлоузеи, иухьзузеи, уаб ихьзузеи, уабанхои? – ихәан, аттахәа еишьтапсаны азцаарақәа ныкаитеит азбаџ.

– Сыжәлагы Шьаакьыр ишәаихәазар акәхап, Шәлымаа среи-уоуп, Бәтал хәа исыпхьоит, Амзара ақытан сынхоит, сколнхаџуп, – атак ныкаитеит Бәтал дафамхазакәа.

– Нас иахьа хазлацәажәо Мишәанбеи Хмычбеи рус азы иу-дыруази? – деитанатцаит азбаџ.

– Издыруази дад, апауестка кылхха исызџеит, азбаџ дупхьоит, ианаамтоу умнеир, амалицацәа рыла укылаагоит хәа ианцаны.

Амалицаәа зсырааңсарызеи, азбаф дсыңхьозар, схалагы сым-
цои сҳаан сааит. Сахьяаиз мызкы ашьтахь зны Шьяақыр икәты
иахфаз аус азбара шәәфуп избоит... – атыхәтәнтәи ажәақәа
рҭы еиха ибжьы ларҕәны даацәажәан, иҭааникылт Батал.

– Ахмычба ила Мишәәнба икәты шашьыз ала шахатра узума? – ибласаркыақаа дырцәытыңшыны Бағал днаихәаңшит азбағ.

– Ала акәты шашьытәкьыз сыла иамбеит, дад, уи мыцшахәтра сзасуам, аха акәтыжь асазбал изаатцаны, сапхьа ишыкәгылаз ала шахәтра зуеит, – изшыапык днакәыгәгәаны, егы нытыркьҕыны, ихы ырнааны азбач иахь дыцшуа даатгылт Баҕал. Итәкәазгыи неибарччит.

– Акәтыжь иумтаз иарбан жыхәтаз угәалашәару? – деитанатцаит азбаф.

– Сеидроу, уи иахъеи иаци ракәым, мызк цуеит, уиаа-хыс егъа жьыхәта сфახъеит, аха сыңсымзар шңызар хәа сы-
ҕоуп, уа еидтәалаз сара среихабын, нас мцәыжәәа кьа-
чак шңасымцартцарыз, – агызмалра иблақәа ирххәхәыла
даацәажәеит Батал.

– Уара амгәа акәырма алхны иурымтазеи, амгәа? – ибжынытцакны даацаажәеит Батал ишытахыцәкыа итәаз алафхәаф. Аха Батал үи имахазшәа катцаны дгылан.

– Нас убри иумтцаз ашпы җыракыр шәйтара анызма? – ихәан, азбаф ибласаркыақаагы ибла иаамихын инықәйтцит.

– Сеидроу, акэтыжъ ꞑаꞑшьза изны ҳаꞑҳа иꞑэын, шэытарак ану ҳаагы саҳэамꞑшит, акгы анны изымбеит.

– Шәыртәз аңшәма икәты тахашьас иаиуз хәа акгы ихәо шәмахәзи?

– Акы иҗәзар акәһап, аха сара акәтыжь еиҗа хшыҗзышьтра астазаап, үи ииҗәкәөз рацәак исгәлалашәом.

– Аңшәма дызхашшаауаз иахышәхәаазеи нас усқан?

– Ианахфа ашытахь, ацынхэра ухахаит, ххэазар акөхөп.

– Уаха акыразы шәиәзтаауама? – ихәән, азбаә ифәзцәә днаразтааит. Урт мап анырхәә, – ухы уақәитуп, уца абни ашәә-ла, – ихәән, Бәтал дызлацашаз неиирбеит. Нас, – ашахәт Хәгба шәәаипхъеи, – ихәән, апхъа итәәкәәз инарыдитцеит...

Уи ашьтахь ашахатцәа зеггы рҕахәы рҕихит. Апрокурор кәыпшгы дгыланы кыраамта ацәажәара даҕын. Уи иажәа да-
налгоз ихәеит, – азакәан – закәануп, аха амтц иакароу аус адо-
мбей иакаратәны, иара зыпсам акара аамта ақәырзтәым. Иашо-

уп акәйтгы малуп, аха амал зырхауагы инызхуагы ауафы иоуп, зеггы рацхьазагы ауафы ауафра игымзароуп. Абарт реипш икоу аус мац-сачкәа абриакара итәылхны, ирхау-хауны изхалататәузеи. Урт атыцаны ирыхәапшыр камлои. Мамзар иара абри еипш икоу аус баша зынзагы изалацәажәатәузеи. – Апрокурор қәыпш иажәакәа арака иаанкыланы ажәлар дрылапшуа днатәеит. Ажәлар ауу ааилдыргеит. Шьяакыргы алаккы ихыызшәа деицыпца атзамц дахьадгылаз есааира ахшәаара дафын.

Ажәфән цта еикәатцәала итцкәан азы амра убазомызт. Ас-цыра цакьакәа рычерағаны цшьшьала асаара ашәталара иафын. Азбафцәа еицырхашьшы ианаафнашыла, итәкәазгы фәгылт, ашәтыбжькәагы кәыт-чытхәа инхәытцак-аахәытцакны инеикәтәеит.

– Цсырзха ақалақ афәтәи ажәлар рызбыртә афбатәи ауча-сток аилазбара... – ихәан азбаф, избаны иаафнарғалаз аттахәа апхьара дналагеит. Уи иахәон, аус змаз рхы-рцыхәа, Мақьтат ила Шьяакыр икәты шашьыз, ашахатцәа ирхәаз, нас абас нақ дацхьон: – ...Хыхь еикәахцхьазаз афакткәа хрызхәыцны, астатиа 68 излахәауала азбафцәа иазышәтырхит зла ацәғьара канатцаз Хмыцба Мақьтат Кәынта-ица 40 маат илцны, апхаста зоуз Мишәанба Шьяакыр иоуразы. Аха Хмыцба 30 маат апхаста зитаз Мишәанба излаиитәхьоу азгәатаны, даеа 10 маатк иитаразы азызбоуп. Аус ахгара азин ыкоуп афбатәи аин-станциях 15 мыш рыфнутцкала.

– Еилышәкаама ашшәи ахарара здуи, азбацәа шәус иакәыртцаз? – ихәан, азбаф игылаз днарылапшит.

– Еилахкааит, еилахкаа, – ихәан, Мақьтат ажәжәахәа ицыба дтыхо Шьяакыр дахьгылаз ахь ифәаихеит. Шьяакыр дыбгьааны азбафцәа рышка днатрысын, аха иапхьа игылаз акәардә днадхалан уа дааннакылт. – Сышәшьит абаакәа, ськәты абгахәыцкәа ирфәшәтцеит... – дгьежы-гьежьуа даакәхеит.

Азбафцәа еицырхашьшы нақ иныфналан ашәгы ирышәтарххны агәарахәа инкыдхалт.

– Багахәыцкәас иупхьазо хара, хаума, уара Амзараа хцәа зырцәгьаз? – Батал егырт ашахатцәагы ицны Шьяакыр дааи-гылт.

Зеггы ақырқырхәа иччон.

– Сара иусырбап Шьяакыр сакәзар, анхәф итәы аграпалара зеипшроу, Шьяакыр Мақьтат ихы икәкны даамақарит, – угәы

ианамгаит Шьяақыр дыжэлазатэуп, сихыччаны сцап хэа,
закэан ыканы суцрытуам...

Аиашами, иказар калап уи ижэлантэкэа...

АСАКАСА

Амра жэхьан еицш ифеихьан, Казылбакь деиха-еигэо
иарта данаакэтэоз. Ибла кэбар дукаа тырпыжуа знзы ауа-
тах дныфнацшын, аха ацэа хьантэ зхьынхалаз ибла ацэакэа
неикэицсеит.

Иахьа схы абасырхари сабамфыхыцтри, – хэа дхэыцуан
кыраамта Казылбакь. Амзатэы еицш игьам-гьамуаз ихы-ифы
уажэи-уажэи аеацсахуан. Зны апышэырчча бзамыкэ гэыбзыгза
инеифысуан, аха уи иашьтарххны гагатас агэынамзара
неифыкэлон, нас жьымжэак акэыхь ифы интаиркэыцызшэа,
ипатца жэпакэа ирытатэахыз ипышэкэа неидыргэгэаланы,
илахь кьакаа ацэакэагы ихагэтахь инеизиреуан. Ахырцэы
иарцсахэаз ахата еицш икылсны ихат-хато ишыымхы икэтэаз
имгэацэагы аауарчарт, – уааццакы Казылбакь, сеитатцара
аамта ааит, – ахэозшэа. Нас ихыза напхьаршэны дфагылан,
дгазеазуа азхаз даакэгылт, – ааит ахахай, – ихэан, ифы еихцап
угахэратэы аеы еицш ихы иапхьака интхэаны, дфырхасны
иеирххеит. Нас асаба зынтатала изазо астал икэгылаз асар-
кьа днадгылан, акыраамта ипатца жэпа кэпшыкэа еикэырцшзо
аххэа алишьуан. Ихы-игэы шакэбзиахаз удырратэы ихы-ифы
лаша-лашо, ибла кэбар дукаа ихаччо даадцын, аеиилахэара
дналагеит.

Рацэак цаанза, Казылбакь икэымжэы зырз-хапса бгэауа,
иразын кама ахы кны абарта даакэгылеит. Рапхьа даазыкэгылаз
адашьма агэы дазышьтымхызт, аффеахэа абжыы гауа ианалага,
уажэы-уашьтан итабгар хэа дшэаны, ицэа дыштыпсауаз амар-
дуан дналбааит. Нас, уи ишьтахь инапы катцаны, шыжымтан
зытра иаатрыжыыз акэата еицш имгэацэа ныкэтца-аакэтцо,
амарч зхашьшыы иказ иашта дталаны, анкьа зны агэашэ ахьфаз
ахь ифынеихеит.

Ажэфан птацкгы хыршэламкэа икеикеиуа еилганы икан.
Апсабара зэалартэаны ицхоз амра ашэахэакэа зыкэччоз
азаза пкышкэа кэеицеиуа, иблахкыгаха адгылахьтэ ицхон.
Казылбакь ишыапы еицтэаны изкыз ижэцэеимаакэа ахас-

кын инылшь-аалшьуа, рацәак набжьамкәа ифны иавсны ицоз азымфас дныецынгылт. Азымфас кеикеиуа атазхәа ахахә-кәа ирысны, акәакькәа ирыкфатцәо алеира иафын. Қазылбақь инацәа хнатцәар хәа дшәауазшәа азы инзаакшаланы, ацәа зхыланы икәз иблақәа наф-ааф инархишьылан, ицатцақәагы, ицьымшькәагы напыла иааикәирцшзеит.

– Хаит, асызбал узаатцаны счанах уанындаз, ус уцыхәа узкьозар збарын, – даакәынд-кәындит Қазылбақь, ахееипш азгы иалцәраа ифеиуаз ацсыз илацш аннақәшәа, асып цәаакы еипш ифытагы азы налыжит.

– Ех, ацсабара фадьц, шафа убеиоу акара уразызар сыц-сы ахьынзатоу цыбаада сумырчози, – ихәан, Қазылбақь игәы дцәәажәо ацшахәа даваланы, ацха ахьыкәз ашфа ифылеихеит. Акыга иеанцаны ацха днықәсын, амфаду ианыршәланы Мзахәафа ихы рханы ифыфеихеит.

– Ех, закәтәы аамтоузеи иахзыкалаз, ура уыызбаз ибзада кәац ифы итамшәаит, – дхәыцуа днеиуан Қазылбақь. – Изакәтәы аамта барақьатүзеи ухәарузеи илхавыфр ицаз: хәфны хаштәаз енак шәфык ауаа ххәы рыманы хашта италон. Барақьатран иутаххарызеи: ауасажьы, ацсаатә ржьы, ажәжьы, ахьа еипш еимыччо акабақ жәны, имжәзакәа, ацха, ахырцәытцәкәа умхатцә аламло, – аллах-аллах исгәалашәар зынзагы сафаапкуеит, Қазылбақь урт афатәкәа рыффы ицында инташәшәазшәагы игәы иабан, иблақәагы неикәицсеит. Нас еишьтагыланы урт афатәкәа зегы иацхьа иаацәырцын, дырхьырцшны дрыма рфынархеит. Аанда иахажьыз ақәыц Қазылбақь имгәацәа ианна-лакша, дытрысны иблақәа аахитзар, амфаду дымфыхытцны ажра дталаны ацара дафын.

– Ахәакьацәа рысаит урт афатәкәагы, уахьырымгара икоузеи, – ихәан, азәы сибазаргы ааигәахәны днацшы-аацшуа амфа деитананылт.

Қазылбақь ихы иқәыжьны кыраамта амфаду даныланы дцау-ан, нас даатәиин зынгы-цхынгы амра зцамшыц ахьаца кка-ра ицганы игаз амфыхәаста днанылт, иаразнакгы агәырқьхәа иааифахаз абжьынтц әзеи апти рыффы днеихәладырчын, ацсеивгара ааицәуадафхеит. Атцарақәагы, аты атыфара итытцны ирбазшәа имыхьтәха, аккара ытырцәажәауа Қазылбақь ихпрааны икәкәаза наф абна инылашәкәон.

– Сыкамында згәахәуа уахынланы ари акакара даатцахаит, –ибжьы нытцакны, ихала дцәажәо, еималаны икәз абжьынтц

махэкэа днарыха-аарыхо дышнеиуаз, ибла ыызхуаз ацсаатэкэа
рыштыбж иалыфны ашэк игэы иныкэсит. Ауафы иффы зкыз
ашэарах еипш дзыфза хамтакы даангылт, аха шчара ашэамыз
анидыр, – ахэкэацэа шэысааит уажэы ашэагы хэо, аусгы уа
ижэмузахтеи, – ихэан, даауарчарын ифэинеихеит.

Рацэк цэанза, – уа бзиа жэуит, дадраа, – ихэан, Казылбакь
ахэацара амцаны апхэ зырхуаз аколнхэцэа днарыдгылт.

– Уа бзиара убааит Казылбакь, бзиара, – рхэан, апхэ зырхуаз
зеггы агзаа ааилдыргеит.

– Ках, Казылбакь уоума, уанацалбеит, бзиа убааит, бзиа,
уабаказ ашыж шаанза азаза уфэхэхэы? – ихэан, апхэырхцэа
руазэк дызфыз даакэытцны, дцэытыцшны Казылбакь дихэацшуа
даатгылеит.

– Уара уш-Кэпарбоу фашьом, шэара шэкны ианакэзаалакь,
ача анынцэалакь акэын аишэа ианыкэсуаз, – дафамхазакэа
атак ныкаитцеит Казылбакь.

– Аа, шыжымтан уипшьеит Кэанач, икэакэра аагааит Ка-
зылбакь, иаархатэкэаны иуеихэеит, – рхэан, ааигэа-сигэа игы-
лаз апхэырхцэа зеггы небарччеит. Кэаначгы зназы иихэарыз
ифамшэо икышэ цыстысуа даанхеит.

– Уажэшьта скатэоуп, иахьатэиала акгы сацсам, алахэа
еикэатцэа ду сыкэкааит, – ихэан, Кэанач имагана мэанцо апхэ
архра деитаналагеит.

– Хара хажэла фееим, амшьта цэгьоуп хэа ахаангы азэы
ифаимыршэацыт, аха уажэшьта ишэхэалакь калоит, аамта
ишэнафэит, – ихэан, Казылбакь илабашьа адыххэа ылытацшаны
иааиркэаткэатан, дхэацыхэацшьха деицрашэаны Кэанач
днеизыцшит.

– Хаи, шэшафэытра, шэфыцэагы шэанааикэшэалакь абас
арбагыкэа реипш шэыблакэа аатибахуеит, – апхэырхцэа руазэы
Казылбакь дшеицрашэаз аниба, диртынчразы даацэажэеит.

– Уара изеикэурцшзои мшэан, Кэанач Казылбакь ибла
дшынтацшлакь аты атаракэа ишыркуа еипш дааисны, таха
имто дикуеит, – атэы налеитцеит наскышэа апхэ фэхэаны еид-
зыргылоз ацкэын кэыпш.

– Дарбан уара тыс иупхэазаз, атэитэых ипа, саб Зосхан
ипсаныс, амат еипш ухы рчацаны наф ушкасыршэуа, – Ка-
зылбакь дыфныббын, илабашьа рхха ацкэын днаидыххылт.

– Уеилагама Казылбакь, уажэынтаехэа, цкэынак акы ихэеит
хэа, – ихэан, Мкан Казылбакь илаба днацаххын иааникылт.

– Уи аамта цеит Казылбақы, улабашы ахытау даеаңара ухы иархәа, – ихәан, иблақәагы намкәысзакәа, дцәытаччо дгылан ақкәын қәыпш. Аус зуаз зеггы аууа ааилдыргеит.

– Уеилагама Казылбақы, хақхәырхцәа иреигу дахцә-ушьуама, – рхәан, цюуку неибарччеит. Даеа цюукух: – Хаи, ақкәын хзымдыражә, икыдиршаар акәын иукәнагаз, Казылбақы аефеахәа уифеагыланы ушиацәажәо акәмызт, – инеихәапшны инеилацәкәит.

– Урт ирхәо иазууазеи Казылбақы, чкәынцәоуп, рыбз иафоит, аха уара иахы умәа абахоу? Бзиароу уззныкәо? – днацааит, ианаатынчхакәа, ақхә нымәакәа еидзыргылоз ауаф бырг.

– Абзиара хазтахда хара, хшыакәкәеижытеи акраатцеит, – даацәажәеит Казылбақы цытрак ашытахы.

– Изакәызеи нас икалаз, ихәумхәои, – рхәан, цытдык рыбжыкәа неиларыпсеит.

– Икалахи, абарт сашыцәа Мзахәа итапсоу ыкамзар, дарггы-сарггы хзы иаха итынчран, – зынзагы илахы неикәитцеит Казылбақы.

– Хаи, уара умыст ишхаухәара икалаз, – ихәан, уахы ифеаихеит Мкан.

– Икалахи, Хақыбеи иажәымтычеа аиха рыхха ишыапы днасны еицәаны иәкаижит, – даакәыпсычхан атак ныкаитцеит Казылбақы.

– Кох, ассир ухәоит уанацәалбеит, ишқакалеи, ианбакалеи? – аттахәа азцаарақәа наикәрыпсеит.

– Иацы шыжымтан мфык цыскоит хәа дахыныцытыз ихызаап, иаха лашыцахыан адырра ансоу, сзымцеит, – ихәеит Казылбақы.

– Уара, ассир схәоит хәа дафуп, ари Казылбақы, – ихәан, днарылапш-аарылапшит ақкәын қәыпш. – Хақыбеи сареи иаха ахәылпазы ара ажырафы хайдгылан, инапгы ццәамызт, ишыапгы ццәамызт, дзаманаха дыкан.

Казылбақы иблақәа тархәыланы ақкәын днаихәапшын, уаха акгы мхәакәа днарыдкәан ифынеихеит.

– Хаи, ухалихааит Казылбақы, умцхәара уаха узакәымтзеи, – ихәан, Кәанач ажәжәахәа иус дналагеит.

Амш шыыбжыонра калахыан, Казылбақы дхашхашуа Мзахәа аталартафы дныхәнаны, нақ дтацшуа ахахә данаакәтәоз. Апқақәа реипш икаууа, ақта цәышқәа ахабла ихытны, иакәыршаз ашыхақәа ирфеибахәа инеиуан. Аәхаарақәа ирыбжыкәа, ақта итагәыргәыруа илеиуаз ашыха зымәас Мцага

ахықәан, нахьхьы ахыб қапшыза аиатәара иалубаауан Хақыбеи Чатәба ионы.

– Ахәаҕацәа асааит, ибжъазоузеи, иахьа уа сцаны санбаауеи, – дхәыцуа, иблақәа ыршанханы, Хақыбеираа рыоны дазыпшуан Казылбақь.

Ииашатәҕьаны, ари ахтыс анықалаз җажәиҗәабатәи ашықәсқәа рзы, Мзахәа ицаны аара ус имариамызт. Усқан мҗа затәык арахь итагалазгы Казылбақь еипш иказ ыицъа ааипылар аи-высра аарцәуадафхартә ақара итшәаны, ахрақәа иргәылганы илбааган.

– Уаха сыхнымхәыр амалахазгы сматәазам. Мкыд рыц-ха лҗынҗажәамш шытырхуеит, – иҗытагы азы кәандаза иныцалт Казылбақь, – аха ишқакастцари, уаха зны цъара кы-фарак калоит хәа уҗи-унапи еиқәцаны аҗны узлатәарызеи, – иблақәа ааихмырсыгъзакәа Хақыбеираа рыоны дахәапшуа, дкәындкәындуа акыраамта дтәан. Нас дҗагылан, илабашьа иҗанцаны хланцы дынталеит Казылбақь.

Хақыбеирааҗы даннеи, Хақыбеираа рахәшьа еихабы Кәа-кәалалыда зеггы усура иқан. Кәакәалагы дхәарпсаруа аматцурта дшыҗназ ахухухәа рла Дамшә ашбжы җынтәка лгәы инықәсит. Ашырхәа зымҗа иҗагылаз лаба хәычы аакыдхны, илыцакшо ашә данаалагыла, Казылбақь дзазамазо амзырха дықәгыланы, ипсы рылахазшәа, Хақыбеи ихыбрақәа дрыхәапшуан. Дамшәгы «ари иабац Казылбақь иоуп», ахәозшәа уаха иҗеишзакәа, атыхәа агәытцарҗыланы ашәшьырақны иҗеины, иқьақьаза инатәеит.

– Казылбақь уоума, бзиала уаабейт, уа узгылоузеи, арахь улеи, – лыбжы налыргеит Кәакәала.

– Бзиала уаабейт хәа сабымхәан Кәакәала, сара сахьааиз сыҗноуп, – ацшәмара иҗазкзаны агәарп днықәыпш-аакәыпшуа аматцуртахь иҗыҗеиҗеит Казылбақь.

– Ааигәатәҕьа умааицт Казылбақь, насгы уи ацсышәоуп хәа акәын изысхәаз, – наталкит Кәакәалагы.

– Цъара ацаха хәзтада Кәакәала, ишыббо амта акала иқалеит. Шәара шәышқақәоу ахәычы, аду? Ари блаба уажәгы ибкума, икабмыршәзаци? – акы дшаҗу атак иауаанза даҗакахы диасуа, дҗеины ацәыртаҗы днықәтәеит Казылбақь.

– Слаба мыжда касыршәраны сыкоу цъушьо Казылбақь. Азахы сцара аҗхәара иахыҗеиҗьтәи еихагы сеилархәыхәикны сакит, – наталкит Кәакәалагы, дҗиасны нырцәка днатәеит.

– Ех, изакәйтә аамтоузеи ҳазпынхала, уара рақһа узбахә зхәаз, ибзада кәац иғамшәаит, зныкыр чмазара аабахьазма, – игәы-илахь еикәыршышы, ахәарахәа ижәуа иғаз аҕаб иблақәа изакәымго, ибға ацәъртеикәтара инадтаны даатәеит.

– Аамта акәу җуушьо Қазылбақь аңша сазыркыз, аамта акыргыи ысыцхраан, аха иансыхәтаз схы сзашьтамлеит, – лхәеит Кәакәала, саара жыцәк лыманы, ахәарахәа ажәра иағыз аҕаб даахагылт. Нас, са бзиацәак ахәызба налалыкшан, асаара инанлыжыылт.

– Ех, сара хәаша, разк хәычык сымазаарын убоу, – игәы дынтацәажәан Қазылбақь, иҗацаңшықәагыи неикәирдшзеит.

– Цәқалтың сыканы санааи, сытцырқһаны усышьталар узсыхьзомызт, нас уа ҳашцарбоз умхәо...

– Ижәызар қалап Кәакәала, ижәцәаргыи изхәартоузеи, – изымычхакәа, даацәажәеит Қазылбақь.

– Ғенак цшынтә акраҳғартцон, асаби иеиңш рнапы ҳақәыргыланы ҳарбон, – ацәажәара дағын Кәакәала.

– Хымпада атцахь иҗоу абжеиҳарак жәуп, – Қазылбақь иҗаариашангыи днатәеит, аҕаб ахаафшы аниаҳа.

– Азқәа хәа закәтәы зқәоузеи, Анцәа ду уахзеиғһа, саннеи шымш цданза акарахәа слаба нкасыршәт, – лхәан Кәакәала, ақыгәхәа Қазылбақь иаңһа аишәа хәычы наргыланы, асаара азна аҕабгыи алшатә ахылызза инықәлыргылеит.

– Аҕабак бзиа иумбози Қазылбақь, угәы ахшәама? – дцышәарччо днатәаит Кәакәала.

– Ее Кәакәалахеит, башьа Қазылбақь цыхьа еиңш дбымоу җыбшьома, иаамта бзиахә ицәызгаз, иғатцахәгыи игеит, быздырзом, – Қазылбақь ичақы ааиғыршәаны қаб садук азқәа инааирхан, иааиқәиршәеит ахьа еиңш еимыцқо.

– Ари унацхала, шык тыхны иузаазгап, – лхәан Кәакәала, леирыз аашьтыхны ашцарахь дцеит. Қазылбақьгыи уи акәын ииҗахыз, ичақы зымша аишәа инықәыршәны, аҕаб сақәа инапала иҗены, рцәақәа рхымхзакәа афара дналагеит. Кәакәала ашы тыхны данааи, Қазылбақь асаара абжак илеицахьан.

– Кәакәала, җыкатцәатәак бцыхьашәозар ишаасыбтара, ари бҕабак злацәоуп, ус афара цәгыоуп, – ихәан Қазылбақь, иғеи азна аҕаб шықаз даацәажәеит. Рацәак цданза Қазылбақь асаара ианыз аҕаб ыфаны, хҗақа цәыца ашәа лашьтеитцан, дбақьаза ацәартәикәтара ибға адтаны даатәеит.

– Иаххәақәо ирылабхузеи Кәакәала, ари аамта ханнамырхеит, – ацәажәара деиҗаналагеит Қазылбақь. – Баагыи-

цсгы зеггы еиханы, ари зыда рхамшэалаша акэалхэаз алалара иафуп, хадгыл нымхеит, хтэыла нымхеит, цаса тэцэас ихамаз, уажэы тэыс хкарцарц иафуп.

– Ицаз аамта уахнымхалан Казылбакь, сарггы абрахь азырцпахьы сцаны саанза, абыржэ уара иухэо акэын исхэоз, аха ицеггы унацшы-аапшыр аамта ыыцкэа бзиа излоубакэаша рацэаны иамоуп, – лхэан Кэакэала, ахыруа чуан зэзэаны инкналхэит.

– Кэакэала, сара сзы акэзар ахьурзы зкнабхаз, кабак сакаакггы снарыцхэит, уажэшьта быстахьшэашэак сымазар ссааласыгзаратэы сыкоуп, – ихэеит Казылбакь иакэмыр-гэгэацэакэан.

– Абыстахьшэашэаггы хамоуп, аха узырццакызеи, хыхын-зеицэажэо икалоит, быстацхак унамырцхакэа ушцасышьтуеи, – наталкын Кэакэала, амца ыеитцханы ашыла лхэрацы акэафра дныкфэаеит.

– Сымццакыкэа Кэакэала, – Казылбакь ицауламкэа даакэыпсчхэит, – афьма иреицэоу агэарата азынхоит шырхэо еипш, сара иреицэаз, иреицбыз агэара саазынхан, иахыстаху цэара снейны уахык сызрыламцхьо сыкэхеит, – ихэан, амфы зыгэта еишцэаны ахчнызахь икахаз аашьтыхны амца инакэицэит.

Кэакэалеи Казылбакьы ахынзеицэажэоз, Кэакэала абыста лун, акэацггы ашша ацырцэтцэо изны, Казылбакь ихэы рхианы деитанахалартэеит. Рацэак цэанза Казылбакь ибыста зныз ачанах ифатца наныргьежыыланы ифы интаиршэын, ашша змашэны иказ инацэакэа ааифшьуа, дхэыцуа даатэеит. Уажэи-уажэи агэыркхэа дгэахауан, амырхэага згэыцарцхо атырасра иларшэу аенцэыш еипш имгэацэа хат-хатон. Амраггы цлакашэара акара иласкьаны, Мзахэа иахыкэыршаз ашьхакэа аерыларцэаны ипхон. Казылбакь уажэшьта ацэажэара уиакара игэы ахэомызт, хэыцракггы есаaira датэнатэуан, уажэы-уажэ дкэыпсчхэуан.

– Ех, уажэы зыфны инаганы итэоу ипсатэ ахьнеира сыпсатэ неиааит... сыпсы шыаны, алашьцара ссалакны Мкыд лцэымза ахыкарцэо сышцэанеирыз... – илацэакэа анынеикэипса жэван-гэшэпхэара изаатызаап, иацхэа иаимкьан, ахэацэа дызхатэаз астал дныкэпшит, нас даазаза-мазан, инапкэа ицырхэаны деихеигэо дфэагылан, аматцурта ашэ днылагылт.

– Узырццакызеи Казылбакь, уаха уахтазар камлои, – лхэан, лыбжы аалыргеит Кэакэала, лведра хэычы зымфэа инаргыланы.

Аха, Казылбақь Кәәкәала илхәаз ақәғымтзакәа, имгәацәа инапытаңсаны, иереиңьзаны ашәхымс дныкәтәеит. Кәәкәалағьы лведра итаз азы ыркьашкьашо, лаба аалытцакшо, дыццакны уахь лґәаалхеит.

– Ох, ох, ох сара хәаша, ох Казылбақь рыцха, разкы змазамыз, – ибжы нытцакны ақыра дағын Казылбақь Кәәкәала данааихагыла.

– О Казылбақь, Казылбақь иухъзеи, иумухша Кәәкәала, узгарыз уғалтама?! – лхәан Кәәкәала, Казылбақь ихы дґоаханы днеиґәаңшызар, деицраланы дґәаңшыын, илахыгы аңхзы аақәнапсахьан.

– Хаи абааңсы, Кәәкәала, сыңсра сыманы сахьшәзаа бымбои, – даағазыгзит Казылбақь. Кәәкәала аңхәыс шәафы замана, иґалтцо лзымдыруа, дґежыи-гґежыуа абартца даатцахеит. Казылбақьгы дынхышышыын, деишырґәахәа ашәхымс днавахәит. Артәаа-артәаа хәа Кәәкәала интлыркьаз ахәхәабжь, ахабла иахыкәыршаз ашыхақәа ирыдсылан, еикәатәиуа агәаґа интыґт. Казылбақь ашышыхәа иблақәа анаахит, Кәәкәала ишлылшоз дыхәхәо аштә абжарак ааиґылшахьан. Иаргы даахәны иґеитцархәачзаны днаиґеит.

Ааиґәа-сигәа аңыкәреи ґызуаз, ажь зтаауаз Кәәкәала лыхәхәабжь анраха, ишзахәоз Хақыбеираа рышка еиханы идәыкәлт. Лбаа – Мцага аңшахәаґы аңыкәреи ґызуаз Хақыбеи итаацәеи иареи аґны ианааи, ауаа маңымкәа еизахьан, Казылбақьгы аґныка дларган, деицыхны ацәартәґы дықәын.

– Хаи абааңсы, Казылбақь, узеиңшразаалакь макьана уґандаз, таацәак уртынхан, – ихәан Хақыбеи, Казылбақь дхаччыла ацәартәґы дахыкәыз дааихагылт. Хақыбеи еитцбацәаґы аддыхәа Казылбақь иааихеибахәан, икаба ахаңақәа ааңдыртын, имгәацәа иалахәатцаны иґаз иразынтәы маґа паґы аадыркәадеит. Казылбақь иңсың алаґаґаґара даґәытцны иґеанеиңсхаирч, ихы-иґы аґәаңсахит, имгәацәаґы есааира ачра иалаґеит.

– Хақыбеи, о Хақыбеи, ууаґыми абааңсы, саб иґнаґы ңсыртас исыт, – аарла даацәажәеит Казылбақь, илацәақәа еикәыңсаны дахыкәыз.

– Иґалеи Казылбақь, иухыз умхәо, – Казылбақь иахь днаскьеит Хақыбеи.

– Сыңсуеит, сыңсаанза аґны сґа...

Рацәак таанза Казылбақь асакаса данцаны, итагыла амґа иныкәлеит. Ахацәа уажәы-уажәы инеимда-ааимдо инаргон аса-

каса, аха уи есааира дхъантахон, амѡагы ирбацыз акѡымшѡа
иаха-иаха иуадаѡхон. Хара хҕны ишапу ала асакаса мѡапызгоз
ишрылшоз иѡны ицалар акѡын.

Амра аарла аҕсы тан, асакаса назгоз иааҕса-икараха
Җазылбақ иѡны рацѡак иацѡыхарамкѡа инагаз амѡахѡаста
ианыланы ианнеиуаз.

– Азѡ шѡыхѡхѡа бара, шѡзыпшузеи, уажѡгы иҕсы тоу
цѡышѡшьѡма, – ихѡан, Хакыбеи ашьтахҕка иааиуаз ахѡсақѡа
ибжыы нарықѡиргеит. Ахѡсақѡа неихѡаҕшы-ааихѡапшит, рны-
кѡашѡа еихагы иаадырццакит. Асакаса назгозгы ршьѡѡақѡа
аадырссеит.

– Нас, исхѡаз шѡмахазеи, хара ахацѡа хашѡмырхѡхѡозар,
шѡзыпшузеи, – днарықѡцѡкьеит Хакыбеи ахѡсақѡа анааи-
вала. Ахѡсақѡа зегы: – бара боуп изыхѡтоу, – рхѡозшѡа
Хакыбеи иахѡшьеихаб иналзыпшит. Ишцѡакалтцарыз уи, уа
еицыз зегь реиха Җазылбақ изгѡакыаз лара лакѡын, аҕхѡа
ахѡхѡарагы лыхѡтан. Аха акы лгѡы цнамжѡауа, ацѡуара дам-
куа дызлахѡхѡарызеи?! Раҕхѡаза Җазылбақ днеизхѡыцын,
аха, цас иауазшѡа уи ицѡгѡа-ибзиа дызларыцхалшьѡаз ак-
гы аалгѡаламшѡеит. Нас дара рыжѡлантѡ абзиақѡа иҕсхѡаз
азѡазѡала еишьѡагыланы, аттахѡа лаҕхѡа иаацѡырцит, лыгѡгы
ибылбылуа арыцхашѡара нҕалан, лылагырзқѡагы рѡаархеит.

– Ахы, шѡзыпшузеи, – ибжыы нарықѡиргахт Хакыбеи.
Кѡакѡалагы даакып-шѡыпын дыхѡхѡарацы лѡыназылкуа-
ны, асакаса иақѡыршѡыз ашьаршьѡф ѡақѡжѡаны Җазылбақ
иблақѡа камкамуа даақѡтѡеит. Асакаса ацыхѡа иатѡагылаз
шѡаны ианнатцкѡа, Җазылбақ дахыѡраны ахыпхѡа асаа-
ра дынкахѡит, нас дѡытѡфын икѡымжѡы бгѡауа ахылагыра
дынҕалеит. Уажѡраанза ахѡхѡара иацѡыпхашѡоз ахѡсақѡагы
артѡаа-сыртѡаа ааилдыргеит.

– Ааит, аҕсцѡаха ихѡынгашѡаны иимгаз уара, Чатѡаа хцѡа
зырцѡгѡаз, – ихѡан, Хакыбеи Җазылбақ данылеизытрыс, игы-
лаз лаикѡибагѡан дырkit.

Ускан Җазылбақ дѡапхаѡаччо, ианаамтѡцѡкыаз сааит хѡа
дгѡырҕатѡа, Мкыд лыпсхѡрашҕка дцарцы амѡаду даныланы
днеиуан.

АБАҢДАН

Ахҕа еипш иааиуаз амра ашәахәақәа, аҗәнцыыр асаркыа иналкыан, Ыанхәат ихәҕкыақәа ду нықәдырлашааит. Игәы харшаланы, иҕғыы цытк иҕеихыхны, аршәаахәа ашақә дасуа дыцәан уи. Дҕажәкны азба дшакуазгыы удырратәы дааҕрамтәуан, ажыа хымхымуа акапустә иалоу еипш, ипышәҕыы цыстысуан. Амра ашәахәа есаaira ицахәцахәуа, Ыанхәат цас изнауазшәа иҕаҕхауан.

– Хаи, укыдыҕрааит, уажәакәымзи схы анныкәсытцаз, сабаҕәоутеи! – ихәан, дҕеихан ииартә днылатәеит. Ишьатцақәа рыда еҕырт иматәақәа иац ашыжь ишынеишәитцаз ишәын. Ыанхәат ихәҕы неимаирцахәын, атцыкы-атцыкыхәа хынтә деимсеит, ауада ныҕнаирцаажәеит. Икаруатгыы аахыц-хыцит. Ацәа далашышы инапы аамҕанитцан иааипыхыашәаз акы ипынтца инахышыны, ҕыцха дҕәыгәны, ашшы ихырга ацәа иеиҕеит.

Амра есаaira иҕаскыауан. Азаза разны тәцара кәеиҕеиуа, ипыкә-пыкәза изкәыпсаз атцаақәа инарыкәба-аарыкәба ицахыан. Ажытаацәа рыбжыы аҕыхаракны Ыанхәат иҕны иахпҕрааны ицауан. Аҕыкәреиҕыхцәа ирхылкыоз ашәа иаха аҕыларкәны, аҕны аҗәнцыыртәкыа иадсылуан «уҕыха Ыанхәат, шыыбжыон ааит» ахәозшәа.

Ажәакала, адәахыы иеилашуан аҗсаҕазаара. Ыанхәат ипхәыс ҕамашыа, ҕымт-цымшыа амаҕа ахада кны, ажәжәахәа аҕыкәреи аҕацәырхәра даҕын. Лҕызцәа зны ашәа рхәауан, зныхгыы еицәхасуа, рхацәа нтыт ажь ахыртаауаз ахыгыы лафкәак рҕынадырхауан. Ахыҕеж еипш алапкыақәа аддыхәа еикәышыкырааны еилахауан. Атах-атах, атах-атаххәа рмаганақәа мҕанцауа, цыоукы апхә рхны еикәыртцауан, цыоукых апхә рҕәыдыкылан икәыртәиаауа, еиларкәаца иҕахәаны ихдыргылауан.

Абригадир Манча ишәҕәтра атәатцла ашыапаны инхишыын, имаҕа длаха-ҕахан, имаганы кны апхәрхцәа рахы иҕынеиҕеит:

– Ыанхәат дҕәрлазар ҕамашыа? – ихәан днацааит Манча ҕамашыа данаалывала, иҕатын катца иҕытцакызгыы ҕынтәка иргәҕәаны днаҕыхан, алҕа еитцыхәхәа иҕы интиршәшәеит.

– Ашырцазы дааин, деитцыхны убра акаруат дыкәүп, – лхәеит ҕамашыа, Манча иахы дымпшыкәа. Манча имагана атыгәхәа ихыртәаз кәынцык ахы иналаркыакыаны, ахтыста днахыцан, ыанхәатраа рахы иҕынеиҕеит.

– О-о, Ыанхэат! Ыанхэат укоума? – Манча ибжыы нытганы
еитит абарта данаатцагыла. Ыанхэат даахэын, емырха катцаны,
ацэара иеыназикт.

– Ыанхэат сымхэеи, Ыанхэат! – Манча ибжыы нтицазеит.

– Хаи, Ыанхэат уимбааит, абгыз еипш уаины, ашэ
ушпалакаауеи, – ихэан, даакэындкэындит Ыанхэат.

– Ыанхэат, уцсы тазар угыл, шыбжыаахэеит умбои, – Манча
ибжыы иахагыи инеитцихит.

– Шэара шэфы исцэараха, цэаблак шэеимгэалкааит, – ихэан
Ыанхэат, ацгэы еипш илацэа шеикэыпсаз икаруат дныкэтэеит.

Манча ашэваз акыгэ-кыгэха игэабжыынацэа акэафрала
днас-наст.

– Аа, сгылоит уажэытэкыа, Манча, аеиилахэаха аасыт, –
ашэахэ ихы нарханы, фааитит Ыанхэат.

– Угыл ирласны, уусахэ унеи, афы ыжэны ацэара уажэшыта
иазхоуп, – ихэан, Манча даахынхэын амхэхыи ефынеихеит.

– Ари уаф димыхэатэкыеит, изцаара гэгэалатэкыа еилыр-
гатэуп, – ихэан, Манча ипсахы еикэыччо днеиуан.

– Аа илеит, илеит, – атцакэа рыкэцэахытэ уажэы-уажэы
абыжыкэа гауан, амтэышэкэа быжытэраа хланцы адгыл ахэ
рфылархауан.

– Аталбошь... Ажэлэр рныхэафа... Апшэма... Еиднагалаз
рныхэафа... Марушыа лныхэафа, – хэа инацэкыаракэа хар-
кэалауа, иаха зака тэыца ижэыз апхызара дафын Ыанхэат
акаруат дахыкэтэаз.

– Уртэ ацгэы абла иасыртэхэатэкыеит ршыапкэа афаршэны
иштэаз, – ааигэахэын, Ыанхэат ихы-иэгыи афырхатца пшра
неицауан. Аха игэы азыхышэашэа атэртэазшэа интыпсауан,
ицэа-ижыи пхашыарак напыршышыуа иналсуан. – Ааит афасаа-
ит, иаха исытагыланы аишэа сышпахыргеи, – ихэан ипышэ наф
интэреыиланы, ихапыцкэа налаитцауан Ыанхэат, ипсахы шеиба-
наркуаз удырратэы, – агыаурым, афы зыкоу ахатца дашыразоуп, –
хэа нацитан, ишыапы еилеихэарацы ихы лаиркэит. Иаха дана-
аи, Тамашыа ишыылхыз ишыатцакэа итцака итагылан, изкпацк
кэалауа аскам адар иахарцан. – О, бара, изгази ари сыкпацк
афыза, – Ыанхэат ашэахэ ибжыи нарганы, инхаз ишыатцара дна-
лагеит. – Узгазеи афстаа уихэхааит, – ихэан дуарчаруа икаруат
атцака днытэпшит, аха иубар иаашытых икпацк. Ыанхэат
дафаапкит, апыркыхэагыи игэы неибакын дфагылеит дгазэауа,
изшыапык еилахэаны егыи ишыапы хыркыака. – О, бара сымхэеи,

иаргы баргы җаханым атыша шәәзцааит, бысцәнымхауазшәа
иаха исышьбымхзи, илбаабдама! – Җанхәәт дкылы-кәәуа,
аоны лархәы-аархәны аимдара далагеит. Мгәәцәрхәазала
еимидеит акаруатқәа рытқаа, аха изқлападк «аәстаа ига-
хьан». Җанхәәт агәра зфартцаз аура еипш, агәыре-гәыреҗәа
ихапыцқәагы неихьишит. Ашә ааимцааны днылагылан,
иееипсхарчны, улымха атца пцтәаратәы аtryшә дасит.

– Икалазеи, уа рыцхарас? – Җамашьа лыбжыы аагеит
аатрафытқәа.

– Икалаз алахь бхагәта икәсааит, склапад бфама?

– Иарбан қлападу узлацәажәауа?

– Иарбан бдырузар, бәыбзымдырааит, иаха санааи исышь-
бхыз сықлападқәа руаки.

Җамашьа даафналан аимдара дналагеит.

Җанхәәт афцхьа ицынтца икәыркәыруа аимсара нтәлеит.
Иееипсхарч деимсеит. Нас иҗыбафы иааицыхьашәаз акы
аатиган, ицынтца инадигәалт, итәытцәза ффыкгы атаххәа
инеифаст.

– Хаи, ухалихааит абафдан, уклапад уҗыба итатцаны хаш-
пашьтоутеи, – лхәан Җамашьа, Җанхәәт ицынтца иадкылаз
ақлапад иацрыхәәуаз аҗахәага длахан иааимылхт.

Җанхәәт дшанхеит, аҗаҗахәагы игәы иааташәеит иахьа
шыжыымтан данеимса ичабра еиха иҗаҗааз акы ицынтца
аларыцкьаны, иҗыбахь ишдәыкәйтцаз. Иқлапад наимтцаршәны,
Җамашьагы амхахьы лҗыналхеит.

Амра ыкәызза тлак ашәара иәеихьан. Җанхәәт иусуга
матәақәа ишәтцаны, дцырца-цырцо агәашә дынтытцит.

АЕШЬА ИХЫМҖА

Синаҗи Иаснаҗи еициит, еицрызхаит. Урт хыртәагак иаат-
шәшәаз ахызатқәа аба реипш еипшын: иауқәан, рыжә-
ахыркәа кьақьа-кьақьаза, рзарақәа паны икан. Ашьауардын
ац еипш ирхәаны иказ рцынтқаәеи рыҗыымшь кьақьақәеи
ирытәеырбауан ажәфдан иатцәа апштәы змаз рыбақәа.
Гәәталагы иуаа разцәан аешьцәа. Узынрыдгылаз, ирымоу ака-
зы баша амала уаадыргьежьюамызт. Ацәгьа, абзиа, зеггы рҗы
ркәымжәқәа цхьаршәтны, рмахәрқәа цхьашьшьаа аматц руан.

Синаџи Иаснаџи еихарак занаатс ирымаз ашәарыцара акәын. Раб Рамшьыхә иеипш ихысәцәан, рхымтә баша икашәаны изыџаломызт. Изеихсыз леир акәын. Зынгы-џхынгы рыџнаџа хәызбеи кәаци еиқәыхны азәгы имбацызт.

Геи-шьхеи неимазакны шәџа шкәакәала рәантархәхәалак нахыс, аешьцәа рышәәџақәа аарышьымхзакәа, ашьабстақәа ґырџьаса ирыма аџста иштоу азынра аархыргауан. Алџхынрак ашьха ҳарақырақәеи ахра тақнаҳақәеи ракәын хатәы ґоныс ирымаз. Ахаҳә хьшәашәа дара рзы ихчабан, ацақьа цәаакы зеиґьатам гәабанс ирыџхьазауан. Ашәарахқәагы аешьцәа рыфґы, даґеа фґык иаладырґашьазомызт. Уи рџышә ишаатаслак, аршәаа хәа ашақә иасны, ашьха уарбажә агага еипш ахрақәа ирґеууаа, рхы ахыынахауаз иныџаба-аатцаба иџон.

џхынрак азы аешьцәа, есышықәса ишыкарџалацыз еипш, ашьхатәыла азәы ишьапы ахыысаанза, рымґаныфеи рџаџаңхани разқәынџа инхалеит...

џаџынжәгак иахылџыз лґаџәк иаџароу џаџкгы ажәґан ихыршәламкәа, икказа еилганы иґан ари аґены. Амра мыстхәага шәарак аґара ашьха ҳаракқәа аґеыґархыкны идәыкәнаџауаз ашәахәа кәандақәа цсы зхоу зеггы рзы игәыкәџагаха иџхон. Ашарџиатәа иаџгыланы иџыџыз Синаџи Иаснаџи хә-дук иґхәнан, Қәабчарақәа иџаџшуа, хаҳә дук рыґенатқакны иаатәеит.

– Аиаша уасхәап, иахьатәи ҳаиқәымшәарақәа раџәк ис-гәаџхом, – дааџәажәеит Синаџ, иџымкьаз ипатрона нархәы-аархәуа икны, ахаҳә ибґа адџаны дахьтәаз.

– Уи аб исызнауаз макьана шәарахк исызнамуџт... – Иахьа иџәґаз аб тәыґахаха ду ибла аџхьа иааган, акыраамџа илаџш кыдырхаланы џьара дыџшуан Иаснаџ. – Хынтә сеихсит. Интґьоз зеггы ак навшәомызт, аха иара ахра џаґьа еипш игыланы сара исзыџшуан. Ахәра иамаз агәхьаа акзамызт... Хьы, иџьоушьаша, аџстәқәа ркынгы иґазаап хатцала аџсра хьзыс изшьауа ахымхаџаґьақәагы. Уи, снейуашәа анаба, ахәда ырхәаны, аџсра сшаџылауа убאוу аҳәуазшәа аґеиґнакаан, хынтә раґара ашақә иасит. Нас снапы аґеамтакәа, икәкәаза хланџы ахра ишазџаз убеит...

– Уи хьаас иґоумџан Иаснаџ. Хара абри ауаа зеггы кәзшьала хшеипшым еипш ауп, ашәарахқәагы кәзшьала ишеипшым. Урт ркны иґоуп фырхатцала аџсра иаџылауа агәымшәақәа, насггы ашәырґеындақәа – ишықьыџьыџьуа зыџстазаара иалџуа. Ум-бои иахьатәи аб иґанатџаз. Уи ахаангы иаххаштшам, еґьаџьара

еиҥаххәап. Абас ауп афырхатца ихыызгыы ауаа ргәаҕы ишынхауа. Уи шәарах цаҕыак акәын, хара иахҕатцахәымызт, ххатцкы ицеит, аха абри спатрона зтымкыаз иахысхәаара хәа акгыы сыздыруам. Сшәакь самжыацызт. Апатрона еитцихрацы иеыназикуеит Синат, аха нас дааипххәыцын, – ххатцкы уцеит, хара хзы уеитцамзар, – ихәан, иршәны ахьарахәа амакьара иныларишәт.

– Хаи, слацкыкәшәа иснатт, абри апатрона хамыргәыр-гәауазар убап, – ихәан, Иаснат ашырхәа дөатцкыан, ицыр-цыруа ахахәкәа ирыбжьаршәыз аҕызтә патрона аашьтыхны, ишәакь интаиршәт. Синатгыы иашьа икаитцаз уаха иамамкыкәа, рыфатәкәа зтәз ахьатра даахан ацыртлара дналагеит:

– Амшгыы акыр ифеихьеит, акы хнацхап.

– Аа, ухы ларкәы, ант инеиуа умбазои! – ихәан Иаснат, ахткьара акара дласны, деитцыхәхәа иашьа днаиваиеит. Аешьцәа шытаианы ианцшы, Хахәымтцарс азнырцә апшахәа иаваланы еилыбзауа, еицырхашьшыы ифеиуан шәарах гәартак.

– Сара нырцә апшахәала сырхыкәшауеит, азы сырны акыр сөаскыаанза, уара уахыкыоу умцысын, нас уаргыы хәдака урыз-неины ирылатца. Уахь еихар, сара избап, – ихәан Синат, шытахьла пытк дхәазаны днеин, нас даахәны, хлантцы ахәаша иенеитцеит.

Иаснат, ибла иатцәакәа ааихмырсыгьзакәа, ашәарах дрыз-цшуан.

Ашәарах азәгыы ихцша шырымкуазгыы, ргәы ртынчны ша-ка имхәышаз: рцышәкәа ныкәыршәа, хаскынк ахы аҕазара аахтәаны, изыѿ-зыѿза, ршыапкәа шытыхны, ихымхымуа иаат-гылауан, нас хырзаманк рызцәыртызшәа, аршәаахәа руа-кы ашақә иасуан, зеггы еижәхысланы иааикәагылон, – ргәы рәаныртцон. Иаснат иахьада абас шәарах рацәа дрылам-цшыцызшәа игәы тыңаны ицон.

Абри аамтәзы Синат дызлацаз нырцә азы апшахәахыы атцыкьхәа ахысыбжь игази, ахратәыла зырбгауаз мшәык ахәабжьи еилазәаны ауухәа ашьхақәа инырхыѿит. Иаснат дызлацшуаз ашәарах амацәыс еицш инкаба ицеит.

Амшә ахәабжьи шагыз игауан. Иаснат дөатцкыан ахра ахықә дныкәыххит, игәгы нтзызааит. Нахьхы нырцә азы апшахәа акны иашьа амшә игәыдгыланы иакәпара иаҕын.

Икаитцахуазеи Иаснат, даахәны зназы хлантцы ахәаша иеатаны, дышзахәоз ддәыкәлеит. Аха амшә ахәабжьи зын-загыы ахрақәа арбгауеит – уи еилашәазаап. Иаснат идырт уа днеианза иашьа амшә дшицәашьуаз. Атхарцәхәа даагылан

данцшы: амшә ашьтахьтә шыапкәа ифрыкәгылан, Синат ибгазара инатасны, ишалшауаз дымфаннатцеит. Уи ацакьа дахьнадхалаз ицаны аеынаиханажыт.

Ишәакь ааигәыдырсланы инеирхеит Синат иахь. Иахьа ашәарах азы еибамгаз апатрона амц амхәеит.

– Снапала дысфеит сашьа затә, – игәатца дынтахәхәеит Иаснат. Нас уи уанза дшыназат атәы иаргьы игәалашәом.

Амшә абыз траҳаны ишыны зымфә ишътан. Ицсы еикәзырхаз аешьа ихымта цаҳәцаҳәуа инаргәытц ианыршәланы, цшышьала иашьа дааидгылеит Синат.

– Ахызатәгьы акьаад бгьыц ианзалымкьауа ыказаап, Иаснат. Уигьы иахьа агәра згеит, – ихәан, дцышәарччауа даацаәажәеит уи.

«АХЫ УВЫЗГАУА АШӘКӘЫ»

Ари аныкалоз ауха ажәфәан еимашәы цта еикәатцәала итцкьан. Алашьцара аерыцәгьаны есааира ацсабара иахацауан. Абри аамтазы ашьха наара ашьапафьы аикәара даахәытцтит, алым еипш, деифаҳаҳа арцыск, ижәфахыр кьа-кьа ишәакь атца хшыны, итапанчагьы иган иаадхало. Изшыапык ахаҳә икажьыз иныкәыргылань, изара нтарсны икны, арыцҳацәа зыкәныз икыта краамта илацш ааихмырсыгьзакәа дахәацшуан. Ихы-ифьы гәыкы есааира гәақрак анылон. Илахь кьақьа ацәакәа зны ихәгәтахь инеизиреуан, нас иларкәны ибла еикәатцәакәа инархаижьуан. Бзиа иибауаз, дыззгәакьаз атыцкәа есааира илацш итцышәшәаны алашьцара иахәланапсауан. Ажәфәангьы уажәы-уашьтан аеырхәа ақәа шынкәанаршырыз икан.

Пытрак ашьтахь арцыс даахатцәин ишьтахькәа аиатцәара дынхәытцәлеит. Рацәак цәанза икантаруаз икәыртцәиашаны, ашәакь агәта кны даалтын, адых-дыххәа хлантцы амарда днафәлеит. Ихы дшацәшәуаз удырратәы, уажәы-уажәы даатгьлан днацшы-аацшуан. Ублақәа ацса хыркшалауазар иумбауа ишылашьцарыз илашьцеит, аха еынла еипш атцх лашьца зыблақәа ашьцылахьаз арцыс дынкылс-аакылсуа икыта дазцон. Ақәаура аерыцәгьазаны ианалага, арцыс деитцамхакәа, ахьшыыцба еипш, аанда днахууан, рацхьа даазқәшәаз ахыбрахь ифьынеихеит. Зынгьы-пхынгьы ззеипшыз ацсуа цәцха, атыркә фес хылца еипш, атырас хыб қәацәза иахаркьакьа игьлан. Ацәцха азхаз ақны еихәлажьыз ақдоухәа дуқәа зыгәтылакны итәаз хатцеипхәыси уажәы-уажәы амца ифатцхауан.

Зны-зынлагы апхэыс, ичышэшэза рыгэтаны икнахаз ахыры-уа-чуан амхап нацалыргьежуан. Ахатца ижэцэеимаа аача кылыркъаны, икэыртэиаауа азахра дафын. Иааиуаз арпыс апацха иаёакыз асура хэыцы даатдаххын, игэафаз атыцэааны икфаз алоурытца иеаавеикит.

– Ихаткы сцароуп уи ахэаца, иахьанзагы уцы адунеи икэыртшыны измоу, – лхэан апхэыс, лганафы афэардэ икэгылаз асаара даахеит, лбыста агэза алтаразы.

– Схаткы дцароуп, шыкэсыктэи саапсара абжак ихэлабгеи, – ихэан лхатца, иизахыз ижэцэеимаа афэап-афэапхэа инаргэытца инанкшаланы иааилаиртэиит, азахырстафэа иркэразы.

– Еи, ура, акабада рыцха, жэаха Маршьанаа рчаракны афэафэахэа ианушыклахысуаз ахы укэшэар иахьа уабафэазауаз, – ацэажэара дафын апхэыс, лчуан атца лымхап таргьежуа, абыста ахэара дахьафыз. Аха лхатца зназы ипхэыс илхэаз афэимтит. Нас игэы инапы надиргэфэалан, гэхэхэарак гагаза ихы-ифы иааныпшит. Кдык днахыкэласын, афархь мцагы нрыбжыачеит. Апша апсабара иацэызыз аиатцэара атэуозшэа, уажэы-уажэы ифутэуа апацха ашш инадсылауан. Амца згэытырпхауа итэаз анхафы ари ашытыбжь игэаланаршэауан жэаха, фэыблиаа рхымфасфэа ихашэышэуаз рышытыбжь. Уи аамтазы ахухухэа, амхара фэаваршэны икыфькыфьуа итэаз ала ашыбжь аагеит. Иаразнакгы анхафы ицэафштэхэы ааипсахын, инапы зышыцы-лахьаз иабцар ашка афынаирхеит. Ихэдагы ашыабста еипш интихэан, иблафэа ыршафьшафьуа апацха иныфнаиргьежыт.

Зхатца дышшэаз гээзтаз апхэыс дыццакны атзамц иадыр-фэацала икфаз ацэартафэы ахь лфыналхеит.

Афэа иасааира аеарыцэгьауан. Анаатэгы азлагара алу иафытышэшэауа ашыла гэза еипш, абгьыжэхэа асура ицана-хэалауа ианалага, «абрагь» днаскьан, апацха атзамц иаларсыз ашыафэа иенадидеит.

– Шафэантэ иуасфэхэхьоузеи абри ашэфэы угэы иадцаны иумаз хэа, – лхэан апхэыс, хэафьашэфэы еицарсак, ашашэа ацырхэхэа, ахчы иаатцылхын, илыманы лхатца иахь лфэалхеит. – Уара избэауа апстазаара угэы ахшэеит сгэхэхэуеит, – нацылтцеит апхэыс, – мазарак ахэаца Ахмат итаны иурфатцеит ари ашэфэы, фьара хымфаск сывнагозар хэа, ура ахчы иатцатцаны итэахны иумоуп. – Апхэыс дыцфэа-шхэауа лхатца дааидгылан, ихэда инахалцеит илкыз ахэаца шэфэы.

Ашыака иавагылаз «абрагы» ахэаца Ахмат избахэ знымкэа иахахьан. Уи ипэца хышышы, ачашэ ыткэа алатата, акашэ изаатцаны апсцэа рхэы далачауа акырцаара дибакьан. «Абрагы» цэымгыс иман ауаа ршыа рылцэцааны атцырбел еицш изжэуаз амучацаа, амгэацаа пылтыксакаа.

Уи урт рзы дыцсцаахан, даргыы иара избахэ рахар рхэы-ржыы каказа иаргылауан, рыбызгыы рфыта инадчабланы, рыблагэкаа кэымпылуа рлакыта иаатчауан.

Алашыцара уалцшны акгыы убомызт. Арцыс даахэыцны, асура даатцтын ишэакь агэта кны, ахэаца Ахмат ишны ихы акэкны, амардара дафаланы ифынеихеит.

Ахэаца Ахмат ы-кытак рыбжыара хэыкаф дыкэынхауан. Иаргыарахь ала икаххаа амардара иафганы ишны иавсуан алраа рымфаду, иармарахь – тэанихэаа рымфа. Уахи-ени итацэымызт Ахмат ишны. Иаргы ацара збаны зхы зшатауаз азэы иакэмызт. Зны афстаацаа акихэа дрытацэхэаны «ипхаитцауан», дафазныхгыы ацнышцаа икытап рыхха рзамфа шыкоу «инажэитцаларын». Ахмат бзиа еибабауаз «еифэикэкаауан», еибамбауаз – «еибаирбауан». Зура зцымлауаз дбаракыатны «дфаитцауан», дыззыцэгьахазгыы ицаа изымбгычуа «днаиртэауан». Уи итацхаргыы ахымфас «уви-гауан», итацызаргыы «угэыцэкаа иташэаратэы икаитцауан».

«Абрагы», Ахмат иашта ацыхэан агэашэ данаадгыла, алакаа дгэартан ахухухэа ишуа уахь рфынархеит.

– Ахмат укоума, Ахмат!? – ихэан арцыс, ибжыы фацаза инаир-геит. Аха ахатгэын лашыца шытыбжыык тыфуаха, Ахмат ишнгыы бжыык аафнымфит. Акэа есааира афаргэфэон. Арцыс ишэакь апынцда уажэы-уажэы алакаа инарыхэлакшауа, ахэажэ аан-да дынхытцын, алакаа шикэцэиашауаз, Ахмат ихыатэ кэаскыа днацагылеит.

– О, апшэма укоума, апшэма!? – ибжыы нтиркыахт арцыс. Ауатах ифнацчауаз алашарагыы гагакаак надибалеит. Уи аамтазы пхэыс бжыыкгыы чыхыза иаагеит, «уарбан фызтуа?» – хэа.

Арцыс афыпхэа амардуан днафацалауаны, алакаа руагы ишапы инацраст, аха ижыы афынза ахапыцкаа зымлазаст, иеикэа ыткэ намнацаан, «ари акэын сызушытаз» ахэауазшэа, икрым-фрымуа зымфа инавалеит.

...Минуткаак рышытахь Ахмат инапы цыстысуа, аччахэа иапхыа ибылуаз ацэымза дадтэаланы, «абрагы» ахы «ивызгашаз» ашэкаы изыфара дафын.

Ахмат ихы-иҫы уахатәи атх ейҫа илашьцан. Ибағь ҫатҫа хымхымуан. Ус аҫаҫаҫәа акы ихы инташәәзшәә, икалам ыр-хыцхыцуа ақбаад днанылон. Уажәы-уажәы амацәыс еимҫьара ахышә инкылыцчаны ауада иныҫначцауан. Нас уи иашьтанеиуаз агәыргәырбжыы аерыцәгыаны илагауа апсабара инахалон. Ахәаҫьа ипхәыс Ханым дахьтәәз дхырсысуа Анцәа диҳәауан.

Арҫыс деикәыбааза ахәаҫьа иапхьа дахьтәәз ишьапқәа ирыбжьагылаз ишәакь ахы ицламхәа иатцаргыланы, илацш ааихмырсығьзакәа, Ахмат ицәгыахәыцрақәа ихы-иҫы иаани-хыр итахызшәа дизыпшуан.

Ахмат ишәкәы афра даналга, ипхәыси иарей еицхырааны иаразнак ирцәашьит. Атра еицарса интарцан, еиқәчаб изахны, атҫа ацрыхәхәа, ахәаҫьа иманы арҫыс дааидгылеит. Арҫысгыы ашьшьыхәа дғагылан иҫьыбахь инапы ағынаирхеит.

– Шака иапсоузеи уаапсара? – ихәан, днатәаит «абрагь». Ахмат ихы-иҫы еиқәылашьца зназы инықәлашеит, аха иаразнак иеааипсахын, уиакара агәхьаа зымкыз азәы иеипш иеаакаитцеит. Уеизгыы ибла гызмалқәа зышыцылахьаз аҫьыбахь рәырнааны ипшуан. Уи анхацәа рҫьыбақәа антйршәшәало ишыкайталацыз еипш, дыпхамшьазакәа, ихцәа-изцәа шака игоз наихәеит.

– Зеипшыкам, – наиаҫеикит арҫысгыы. Ашәкәы еицарса ааимихын Ахмат ихәда инахаршәны, ауада акәакь ахь инапы наирххеит:

– Абна акәакь ағы уныкәагыл, – ихәан арҫыс, итапанча атра иаатихт. – Абри иҫоу зегыы угәыдыстоит, исзуҫыз ашәкәы иуқәмыршәакәа иувнагар, иухәәз даеа акара надкыланы иустоит, иуқәшәар усқан сара исхарагәышьоузеи, ушәкәы амц ахәозар акәхап... Уней, узыпшузеи? – арҫыс ибжыы ицегыы иргәгәаны ахәаҫьа инаикәйргеит.

Ахмат ахәыс пшқа еипш, ишьамхқәа аакәаркәарт, ихы-иҫы апсы пштәы нағысит, ажәак ихәар итаххан, аха ибз былгьа-чылгьо иғы иаатахеит.

– Узыпшузеи, исумырхәхауей ушәкәы, – ибжыы ларкәны даацәажәеит арҫыс, итапанча ахы Ахмат имгәацәа инадыргәгәало.

– Хыхь икәтәоу иуҫьышьом, дад, сара тахмадак уахь-сылахәмаруа, – аарла даацәажәеит Ахмат. Деизкәыҫы акаар-дәгыы дныкәтәеит.

– Угыл, угыл, атәаха җамазам, – арҗыс шыапҗықәла Аҗмат иҗәардә днасын, инаитчырууаны, дкамыжкәа ижәәа дын-тарсны дәаиргылт.

– Уақәшахатума уара, ухаҗынтә ушыапаҗынза мыцла ушеи-барку? – днацааит арҗыс.

– Нас җхы зланыкәаагарызеи дад, җазшаз уи җәлеимтҗар, – нәтеикит Аҗмат, уаҗа җсыхәа шыҗамыз аниба.

Аҗмат иҗҗхәыс Җаным акәаскыа иәәәаҗаз аматцуртахь дналбааны дыҗан, абыжкәа аныцәҗаха, ахра-мшә еипш дтәырәәәаны, амардуан днаәәәлеит.

Атцыкыҗәа ахысбжы геит. Аҗмат иуатәа ашәпара инапхыцкәа налаирҗеит. Арҗыс дкаууа абаҗыр днахҗан, алашыцара дналапҗеит. Ахысбжыы ауада ифныфны аууҗәа ашыҗа-кәа ирәыфны, ақыта инахалт, арыцҗацәа зеггы арәыхар аҗахызшәа.

АГӘЫРҖАӘҖӘАША

«Ка-кы-ка-кы-ы» аҗәан, Гыдраарбарбаҗзатәыахәдантахәеит, ашыапхыцкәа изықәтәаз амахә иналарҗәцаны. Акусухәа ааигәа-сигәа арбаҗкәа рыбжыы неиларҗсеит. Гыд ахыҗхәа ииартә днылатәан, аҗхзы фәы зхышәшәауа, еиқәкәыкы иаҗхыа аҗәардә иқәыз иматәақәа неишәцаны, иҗҗхәыси ихәыцкәеи җыхар җәа дшәаны, дшыаптцыркыаҗауа дындәылтцит.

Ажәәан тәцаны еилган. Ашарҗиатәа жжаза кыр иәаскыахьан. Ицәыш-цәышза икыдыз аиатәа җштәыдақәа еихышәшәа-еипышәшәа, инытбаба-аатбаба ацара иәәын. Гыд иәага ижәәахыр инықәйтқан деиси-еисиуа ашта дынтытцит.

Гыд аҗ Аҗмат имхәәы даннеи, ааигәа-сигәа инхәкәоз ааины шәаха-сахахәа реагақәа мәәантауа амхы иҗан. Иарҗы ахәыжәхәыжәхәа иәага налишыит еитқәкаҗараза шыымхашәара иәеиуа иҗагылаз аҗыкәреи.

– Еи дадраа, алатцара аамтәагыы нҗакәкәа иҗацәеит, – ихәан, даатгылеит арашәацәа руазәы. Уи инацәкыыс ырхәаны илахь инахышыын, атәтәахәа аҗхзы нкеитәеит. Иәага ахәы ицламхәа инатцаргыланы ашыҗа иатәақәа днарзыҗшит. Гыд зыжәәа хышышы иаҗхыа игылаз аҗыкәреи абҗы нҗеитәан, ихы фышытыхны ашыҗарахь данҗшы, агәыҗра изталоз ас җыт зыҗны ашыҗа зырәашкәа ирызцахьан. Ихаәы жыда аҗерыцхатәны

илакытдағы инеимакчит. Идақәа зәырхханы аеага мөанызтауаз кәадахан, имчгы нилышәшәеит.

– Еит, ахахаи шәымшәан, ишыдыдуа еипш ақәа леиуам рхәоит, ирықәиаап хара хадгыл җытқәагы абас еипш аеафәра, – ихәан, арашәацәа енагь ргәы зырхаталоз ардыс иеага ихақәцәафынза иштыхны аҗықәреи ажәпара иналихәан, акеишәагы аеагашәа аатиркәеит, аха азәгы иацимыргызит. Ицәырзгаз иахатыр аҗынтә шыабака аагызы-мазын, аха амацәысеимкәара еипш, инышытацәа ицеит.

– Ашәа зхәауа агәоуп, дад, Раҗта, – ихәеит зәага здышә-таргәаны игылаз ашла – угәы аналакам укаркгы еидцаблоит. Умбои, қытак зегы цазмамыз хәпшыак хартәуеит хәа хшафыз, анхара аамта хәцәеит, – ихы лаиркәын аҗықәреи ажәпара инапала атхра дналагеит.

Ах ицхыраафцәа рәагақәа ркәакәа икәтцаны амхы ахала атыхәала аттахәа атеибахәара иафын. Рацәак цәанза ашь-ха ишавтит амрагы. Даеа мшык еипшымкәа уи аены амра шәахәақәа цахәцахәауан. Цтақәакгы рлакыта ытыршәаа агафә инавеибахәан, ажәшан инатцалеит.

Ах Ахмат имгәацәа пылтыкса ныкәтца-аакәтцауа, ицәта җартәи еикәтцәақәа инапы нарылшыуа абартца даакәгылеит. Анхацәа имхы азбжак рымпытакны ажәжәахәа аеага ркын.

Амш ахәылбыхарахь инеихьан. Агафәхь агәыргәырхәа итаддын, цтақәакгы иаха рыҗыжәпаны амра инацырачит.

Еилашәаз амш хәлаанза иазнамгеит. Амра убартамызт, аха уеизгы аташәара рацәак шагмыз удырратәы икан. Ах ицхыраафцәа зтаз амхы аанда ахы надыцтәаланы раагье-жымтаз, атыртырхәа имацәысын, азы зтаз қәаб дук хышә-тызшәа ақәа аеырхәа ағыланахеит. Уи аамтазы, Гыд ишызцәа днарылцны ах дахыкәгылаз абартцахь ифынеихеит. Гыд ибаазамыз рахәыцкгы ицәа иадмызт. Шыыжымтан аа-хыс ацхзы зылыжжуаз, имаәәақәа ақәа анрыс идхәатцаланы икәыршаз ирылубаауан ибафқәа ахьеиҗафсаз.

– Ахмат ухаткы сцеит, – ихәан Гыд, изшыапык амардуан инаҗаргыланы Ахмат дитцапшуа даацәажәеит, – ишубауа анха-ра цеит, хәыч гәартәк срылоуп, икалозар уатәы затәык уцәқәа руаара сыт, сызтатәоу сыдгыл җатца цәағәаны жәлак ахыскьар стахуп, – ихәан, «мап шысцәикуа сыла иасырбарым» – игәахьын, ихгы лаиркәит Гыд.

– Уаха уанцауа ацәкәа каца изуркуа азәыр думазар, уара уатәы шыжьынатцы учалаа аашьтыхны арахь усзаа, сбахча тырхаатәуп, – ихәан Аҳмаҭ, ишьтахьҕа днахынхәит.

Шылашьцарыз илашьцахьан Гьд ах ицә еихиаакәа иманы аштә данааталоз. Гьд ипхәыс Мака лхәыцкәа акы инарцханы ишьталцахьан, лара лыџнапык лгәытцапсаны ашәхымс дыкәтәан, лхатца иааира дазыпшны.

– Унан, игәаҕыма ейтәргаша гәымбылцьбара?! – лхәан Мака, дгәырҕатцә лхатца днәипылеит. Амшгьы аилгара иафын, зыезырдаз ацтәкәа ацша еизыхәхәаны ашьхарахь иагауан. Амза кьатагәа агәы хахаза иахькыдыз ацтәкәа аннатцышькьраа, ашәахәакәа адгьыл злачы иныкәнапсеит. Гьд ипхәыси иареи акы ианнацхәа рмыругакәа аашьтыхны, амарч зхашьшы ишьтәз рыдгьыл фатца арыцкьара иналагеит.

Шыжьымтан ашаразы Гьд ацәкәа тцәхәаны ипхәыс Мака иналитан, иара ичалаа аашьтыхны ах иахь усура дцеит. Мака акеџхәа ацәкәа дрытцәхәхәауа ацәагәара дафын. Лхәыцкәа, зшьамхы инанагауаз зегьы риартәкәа инаргәылшәшәаны ишзахәоз ран лыбжы ахьгоз ахь ицон. Адгьыл есаaira еилалон. Апхәыс мчыда лыцәмәтәа ацәхәыжәхәа уажәы-уажә инытцькьрааны, икәс-ыкәсуа даманы афынанахауан. Мака лмахәфақәа уаха рылымшауа ианалага, ауғә иахаршәыз азартцәи здахысыртә амамыз аҕынза иоушьтны лыцәмәтәа адгьыл инытцалцеит.

Амшгьы ахәларахь инеихьан. Мака лыцәшәтра итәкыз џынтә-тә даахыкәшар, ацәкәа наҕ-ааҕ ацәшәтракәа иныртәгыларатәы аҕара дааихьан. Уи акәын хаазага дгьылс анхаџы мчымха Гьд итәкзәз. Адгьыл зеаларцсны инеиуаз ацәмәтәа агәырфәхәа тцәҕа акы иныкәхәазан, еилаарцыруа цьшьахәк Мака лылапш инытцәшәеит, аха аџыхәа еимахәз анышә инхнаџеит.

– О-охоу, – лхәан, Мака лыцәкәа аанкыланы, днышьамхышлан ажәжәахәа адгьыл абҕатра дналагеит. Мака дзымтысуа дшанханы даанхеит. Агәырҕа лаҕырзкәа лгәы иџатцәтәа-џатцәтәан, лылагәкәагьы икәап-кәапза иаарыхгылт, аха лыпсы иалакны илбаалдозшәа даафәрамтәеит. Луапстә азна ахьы еилыџуа илкын. Изхылхыз аҕәџьалгьы ахы кәпшәз анышә иаатцыхәхәон. Мака лнапы мчыдакәа тьыстысуа аҕәџьал аатцхны лпырахәа инытцалкын, лшьапкәа лытцәмгыло аџныҕа лфыналхеит. Адунеи зегьы лпырахәа итцәхәазшәа лгәы иабауан Мака. Днапшы-аапшуан азәы сибамашь лгәахәны. Атцәуара ианаргәаша ашьтахьы, зееилапсаны ицәаз лхәыцкәа днархагылт:

– Разкык шэзытцахызаарын шэарт арыцхақаа, – лхэан, цэгъала илаазаз лыхшара лапшыла иаалгэыдылхэхэалт. – Ацъабаа убга архэахъан с-Гыд тынхада, есышықаса шэынтэ уагрысуан ахаазага итцаахыз, – Мака дкэынд-шэындуа лыма-цара ацэажэара дафын, – абри ибар мтцэыжэада ажэан да-лалап, – аалгэахэын Мака, агэыргъа зфэықэыз лхы-лфэы иахаггы инылхалашеит. Пытрак дхэыцуа дгылан, нас ашырхэа лыкэцъал натцаахны, лыпцхал аашытхны дындэылтцит, лыцэшытра бжыыхны данаауа зыкгы аалгаразы.

– Бышцакоу Мака бсымбеижытеи? Ацсшэаггы бхэомеи ибатэашыны, – лхэан даацэажэеит, Мака дшааиуаз гэатаны иаатгылаз агэыла цхэыс Хамсина.

– Унан, бгэасымтазеит сара рыцха, хэыцрак старшэны саман, – лхэеит, Мака даатрысшэа лхы ышытхны.

Ахэсақэа еицэажэауа азхака рфынархеит. Мака лыпцхал ыркас-касua илыртэын, зназы дцарацы цыткгы днаскъан, аха лгэы итаз – Хамсина иламхэакэа сабацои, – аалгэахэын даатгылт.

«Егъыззарызеи сыбзыцаашъа ицхэыс лыкны», – лхэан гэа-ныла, лыпцхал наргыланы леипка лытцарчыла азхыкэ дныкэтэеит. Хамсина ашыф-шыфхэа лыпцхал ацслымз ахьхэаны азэзэара дафын.

– Сара сгэы абас икамкэа анышэ иамандаз, – лхэеит Мака.

– Бхы зыхбыркъауазеи Мака, бхэыцқэа раазара бахы-баамзааит, – наталкит Хамсина, луацсцэ азна ацслымз азыршытра акны иаатхэхэаны.

– Уи зхысхэауа бымбои Хамсина, – дналагеит Мака, уаха илымхэар дтынчны дызмырцэоз ажэа, – уажэшыта аиаша басхэап ацсраггы сақэшахатым, иахъа хэцсы ахынзатоу ххаазага адгыл итысхит, – лхэеит Мака лыбжыы нытцакны. Хамсина ацслымз илкыз абгыжэхэа азыршытра инталцсан, Мака дызлацэажэауаз цъашыны дналзыпшит. Мака ахы инар-кны атыхэанза итыршэшэаны лгэылапцхэыс лахэара дафын. Хамсина лхы-лфэы хшэауан. Ашхам зцыркэкэоз лгэы харам атхара-атхара еисуан иахьтаршэыз, лыпсып алага-агара есаaira ицэгъахон. Лыпцхалггы азна мыртэыкэа икыашкъашуа лыжэахыры иныкэыргыланы, – сыццакуеит Мака, – лхэан, дналыдкъаны афныка лфыналхеит.

Апцхэыс къиа Мака, исымхэандаз лхэауа дахьхэны, лыцэқэа ртыхэакэа ажыф-жыфхэа имфэантцауа иахыгылаз днеины афыр-махыц нархалыргыажыын днарытцакэеит.

Хамсина афны данааи, лара илтэны илцэыргазшэа лгэы
пыжэжэауа, лхатца иалхэеит, аэха дахьнеиз Мака илалхээз.

– Хтэы ирыкэыз злымбымхызеи нас? – днатцааит Бата игэы
харшаланы ацэыртагэы дахьыкэиаз.

– Хтэы харымтар хэа ушэауама уара агэатцэажэпа, дара ир-
зынхо ала хшеибаку хшаархэауа удыруоу? – наталкит Хамсина
лыбгазара нтарсны икны дахьгылаз.

– Нас икахцдарызеи? – днатцааит Бата.

– Гэыргэафхэаша иадамхаргыы хэычык рыцэгатэуп, – лхэеит
Хамсина.

Гыдраа рацэак днарцэыхарамкэа ахэыцшза адэхэыцш
дыкэынхауан хца-цшыба қыта рыпап Бата. Бата итагылазаашьа
ихы иархэаны атцырбел еицш, анхацэа ршыа рылцэцэааны ажэра
дафын. Ацара цсыс ихан, ахата цэаакырак антэмла ифеитцакчы
ишцо еицш, днеитцакчы дцашашэа игэы иабауан хэлаанза
хашэалак анимоулакь. Бата ипхэыси иареи хшарадан, ироу-
лакь рымгэа иафыргомызт, аха уеизгыы Хамсина лгэахарамра
атцэахэеицш дкьахэза дкатцаны даман. Бата ихэахэда аарла
инаирхэы-ааирхэуан.

Бата ацэкьа иахафэауа ауарбажэ еицш, Гыд дхынхэны афныка
данаауа гэыргэафхэаша имысхуеит хэа амфэду афы дкылсны
дизыцшын. Амра ташэан, ажэван еихэыдхашэаны алашьцара
иафын. Гыд даапса-дкараха афны снеиндаз хэа дшааиуаз, Ба-
тараа рыфны данаавала, Бата дмышьтэха днаизкашэан афныка
дымфэхигеит. Бата, Гыд даара пату икэтцаны днаиртэан, рацхэаза
инхашэа-чашэа дазфлымхэазоушэа ифеыкатцаны дназтцааит. Бата
ипхэыс излалыдитцахьаз ала ицьюушьаратэ иаарласны астал
лырхиеит. Гыд, Бата ипхэыси иареи уаха иргэагыыз уамашэа
ибауа, акэардэ даахан астал днадтэалеит.

Фырцэанкэак анырк, – уара Гыд акы уасхэашан, – ихэан
Бата, икыкцэа кылшьшы Гыд днеизыцшит, – уара хэыцгэартак
урылоуп, ацэа рацэа убауеит, аха ишудыруа еицш хэзшаз аду-
неи афы рыцха наза дкаитцом, иахьа хыхь икэтэоу урыцхара
гэатаны кэцэалк азна ахьы, – «уст, ахы, Гыд ухы аланыкэга»
– хэа иузылаишьтыр икоутцарызеи? – ихэан днатцааит Бата.
Агэыр дахатэазшэагыы даахэа_цымацит Гыд.

– Ушакейтца Бата, – ихэеит уи афырцэан идхалауа, – хыхь
икэтэоу цэка дыцшуазар, сара сакара ибартада, сыфны ахыб
акэны сатцэахуам, ашэца бзиа сышэны илацш хыскуам, таацэа
гэартак хан хашлыхшаз адэы хакэуп хаибауазар...

– Сара баша ицәажәауа уафызар удыруеит, аиаша, аиаша, убас иуатәеишыар икауцдарызеи? – деитанатцаахт Бата.

– Убас ақәңал азна ахы Анцәа иансаәаишыа, абжатқәкә уара иусымтозар абри сцатца баша исфәуп, – ихәеит Гыд.

Бата инацәкыарақәа зназы рыңсы нарылшәшәан, иқы-цқыцыуа инейтихт, аха ахы ахәхәахәа инаргәытца ианң-салауазшәа игәы иабан, ача зымпытдашәаз ахыш ашыапхыцқәа реипш инейратцәеит. Адышәарчча бзамыкә ацәкәырқақәа ихы-иңы инаңысит. Ацаххәа ифнутқәа афырмахыц җа играңцәазшәа акы ашытыбжь ааинырын, агәарахәа ирхәарах кыдформа ихәаратәы акгы неиграхәит. Агәырғәа зыхәхәылаз иблақәагы иаахатәин рцәа ифтахәит. Гыд ахыуәа дфатқәкәан Бата днәихах-хит, усқан Бата назаза дымгылараны бзиа иибауаз ицәартағәы аңы иеитциххәан.

– Хатца уками, абаақәа! Хәи Бата рыңха, иуңсышыахәзеи, – Гыд дгызы-гызуа аңсра иаңыз Бата дааихаххит. Схатца шака ихәшәалауа збауеит хәа ашә злымха адцаны игылаз Хамсина-гы ашытыбжькәа анцәгыаха даафнаххит.

Бата адышәырчча бзамыкә дыңсны дахыкәызгы иңхей-ңхейуа ифатәан. Итаңкәымкәа ратцәаны икын, Гыд ииңаз агәыр-ғәафхәаша азәы ицәигар хәа дшәауазшәа.

АҚӘЫҘМА АҘСЫ ЗХОУ

Зқы жәшәи жәибжь шықәса, август мза атцыхәтәантәи амшқәа рзы акәын. Уи аңы амш хашхәашауан. Шыжымтан атцырмакәа еиңш, ажәфан кәеикәеиуа еилганы ишықаз, иааихәйдхәшәан, амамиқәара алакытца ицартәаны, идыдуа митә канатцауан. Нас қаршды шәпаны аңырхәа аңсабара инахнакәан, ицәышхаз аңтақәа хаббала җытцәахра ашыхака ицеит. Амрагы ашәахәақәа цахәцахәуа аңсабара инықәнаңсеит.

Хрыжь-хрыжь афакь-лҗа зхәылкәо игылаз адәыгба ныфны-тцәан, ашышыхәа астанция инадцит. Зан зыцәцар хәа ишәо аетдыс еиңш, авагонқәагы хысхысуа инашытәлеит.

Аңыныр Лунин уады аук, маңк даазыхәаны, ибласаркыақәа рыңтака аңуа еиңш ишафьшафьоз ибла тқәашаақәа ирхубаа-лон акыр ус хәамта зхызгахәаз азә шиакәыз. Илаз ақыара зфәкәыхәхә иқаз ихы-иңы кчыра цәахәақәакгы лада-җада иалдан. Уи ичамадан кны цшышыала купек ашә ааиртит, арака

азэы ида уафы дшыкaмыз аниба, ичамадан иацхьa инаргыланы ацэартагэы атцар дныкэтэеит. Егы ацэартагэы ахафы адэыгба ахьцоз ахь зэы рханы итэаз ауафкьaф шэпа, ипашза ицэхэны ихагылаз ихы хэычы, бырфын чабра дук еитдыхны икэыршэын. Ауафкьaф ашэ абжы ахьгаз ахь ашырхэа днацшит. Нас ибла еикэатцэа хэыцкэа хаазамкэа дааччан, ус ихэеит:

– Агэфыгь сагахьан схала, хазшаз алах ду шэысзааигеит. – Ичабра ихы иныкэырхэазашэа, ататын еитахага еипш ифыпсаза иказ ипынтда инахышыит. – Шэфаскьa арахь, шэфаскьa, шака ипша-хааузеи ухэарауазеи ахышэ икылкьo, – нацитан ауафкьaф, лахьхынза зхэынцэракэа пыртны иказ иблужа днахаахан, игэы хэымсыс ахышэ икылкьoз ацша инамцаикит. Ацша хьшэашэа игэы катцагаха икэа интахэмарит.

– Итабуп, итабуп! – ихэан Лунин, ичамадан шыштыихын, агэтантэи ацэартагэы иныкэитцан, иаргы дфаскьан, ахышэ иадкэталаз астал хэычы днадтэалт. Ибласаркьa аамихын, ичабра атцар ала арыцкьара дналагеит.

– Хамш злакоу хцэа-хжы акэым халагэкэагы ацхзы рылнахит, – ихэан, ауафкьaф дпышэырччо Лунин днеизпшит.

Ари иара изы ишхэаз анидыр аңыныр, апышэырчча аеыр-тбааны ихы-ифы инафыст: ипышэ тцага цэышкэа неимкьан еила-арцыруа изытцагылаз ихтэы хапыцкэа иацхьa итэаз ауаф кьaф инеифаччеит. Ауафкьaф азаз ниларкшазшэа зназы даатрысын, аха ихы-ифы акгы анмырпшыкэа кэуатцас ицэа дынташышыит. Нас иеааипсахын, ашэшыра иатццэыгьазшэа ахэыц шкэакэа зкэыхэхэыз инапы Лунин иахь инаирхеит: – хаибадырузааит, сара Виктор Абрам-ица Плутовски, ацстазаарафы зегь реиха ихэартоу азанаатра сымоуп – схакьымуп, – ихэан ауаф кьaф Лунин инапы ааникылт. Лунингы дызустаз неихэеит.

Адэыгба акалакь хэыцкэеи аиланхартакэеи ианырзааиг-эахалакь итэаауа, итагэтасуа аныкэашэа аармачуан. Лунини Плутовскии жэйтэнатэ аахыс еибадыруазшэа еицэажэо итэан. Изусткэаз еилибакааит, ирхыргақаахьаз ртэы иалацэажэон. Лунин дааччар, Плутовски ихы алада ирханы дыкнахаушэа, ипсыц алагафагара ицэуадафхауан. Ари Лунин гэыраз изгэатомызт. Лунин гэалас икатцаны далацэажэон изнызтэи аамта аилахэара, атынчымра. Ус адэыгба шнеиуаз, извыскэахьаз зегьы реиха идууз станциак пшышьала инадгылт.

– Уцшишь, уцшишь, хар змам қалакь жыцэк афы хааи-заап, – ихэан Плутовски дфатцкьан, имгэацэа астал хэычы

инадыргәғәаланы адәахы днаңшит. Ақалақ ағы тынчран. Ауаа цәырқьа-цәырасуа акәын астанциағ ишубоз. Адәығбақәа хрыжь-хрыжь еикәғәтуа, мраташәарахьқа рхы рханы пшышьаала астанциа инадцуан. Аташәараз рацәак згымыз амрагы ажәған илбааны хәык инавалахьан.

– Уажәшъта уаххьа афара иаамтоуп, афатә-ажәтә арақа еиха уағы ипыхьашәар қалап, сналбаауеит, – ихәан Плutowски, имағәақәа Лунин инапы инанцаны, астанциахь дцеит. Лунингы дғагылан, дытқ сшыапы неитцысхып игәахәын акупе ахашәара-цышәара имәхакны алеиәеира дшағыз аамта акыр цеит. «Икаитцозеи ари сымғаньызағ, дыхнымхәзои?» хәа игәы ианаа-нагоз аамтазы, адәығба артәаа аатнарған, авагонқәа ыртрысны инарыхеит. Лунин ашырхәа даақәгьежыын ашә даннылахх, Плutowски дхашхашуа акы игәыдкыланы дааипылт.

– Аа исымх, исымх, исыцәкахауеит, – ихәан, акарпыжәи ө-цәтликак аши ааииркит. Лунин ө-цәтликак арыжәтә аниба: «сызцнагалаз ашыжәра бзиа избо азәы иакәзар қалап», – ааигәахәын, ишицәымғхаз удырратәы илахь неимаирццит.

– Урт гәышцылатәқьа ирцәызгеит, – ихәан Плutowски, иеикәа апыбахынтә дғахан, иаағигеит ичабра. Адәығба ақалақ ныжыны иқәууаа инеиуан. Лунинраа ахьтәаз акупе ашә нывтцрааны азәы днығнаңшит, аха ипышә акы нтасызшәа ашә нкыджьланы ашырхәа днагьежыт.

– Ари астанциағы иакәтәаз ауаа рацәоуп, уажәшъта таха хартазом, – ихәан Плutowски, ашә нкыдырқацаланы азарзагы нахаиршәт. Нас иааихәаз афатәқәа астал инықәйтқан, – сухәоит астал ахь уааскьарц, – хәа Лунин дааипхьеит.

– Иғабуп, уажәааигәоуп акы санацха, макьана истахым, – ихәан, игәы инапы надкыланы днахырхәеит Лунин.

– Акрумфацт хәа акәым, аха атәыцақәак неидаажәылап, сухәоит уи азы мап сцәумкырц, уааи абрахь, астолахь! – Плutowски Лунин ижәға данкны днаиртәеит, ацәажәаха имтақәа, нас цәтликак аға нахырқьаны шампантәи ағы аччахәа ишуа, атәцақәа инартәеит. Лунин азыказы илақәа ааңақь-пақьын, нас «уажәшъта сағашәеит, икастцо егықам» ихәозшәа, астал иенадихалеит. Аамта кыр цеит. Урт дара-дара акырынтә еибаныхәеит. Лунин атәыцақәак анижә уаха зжәуам хәа иағәаиршәит, аха Плutowски дйағьаған, аныхәағәқәа иржәуа далаигалан, изамға жьыдақәа қаңшышьза, паса ааста ацәажәарагы игәаңхон.

– Сара иахьатәи хаамта иахысхәаара хәа акгы сыздыруам, – җааитит Лунин иатәца наидхало, – уахьчалакгы ауаа тәымхеит, ухы-уңсы зытаны узацәажәаша хәа азәгы дыҗам. Ыоукуы – «аб-зиара җалараны икоуп» рхәоит, даҗа ыоукых «акаамет хәпхьаҗа иахзыпшуп» хәа ипатҗалеуеит. – Лунин пытрак дынкахәыцшәа инацитейт, – сара усазцауазар ацәҗа иашытоу уафым, хбольшевикцәоуп хәа иафугы срыдгылафым, егырт апартиакәа иртахугы макъана исзеилымкаац; сара сзанаат еипштәҗа бзиа избоит атынчра, уи иашытоу дызбар цсраенынза сиоызоуп. Атынчразы! – ихәан, ацәца нтаирпкеит.

– Мм, ааи, – ихәан Плутовски, икышә жәпақәа неикәыр-шыкыраашә инкылиршышын, ихы рцыстысуа даацәажәейт: – хаамта афәы гоит, абзацәа ныртәаны ацсәа хгылоит хәа иафуп. Нас ухалагы уазхәыц сәыза, ахаан зызхара зымфац ауаамлашықәа рнапәы ахәынтқарра җалар хара цстазаарас ихәураны икоузеи. Урт хәуразоуроу хәрфап, хәпсы таны хзеи-нымлауа хқарцап... – Илахь еикәыршышы иатәца җамҗак аҗара нтейтәан, ифәы имырбакәа инапы акәыршаны, цшышыаала иаа-идихалт, – аха ишпәахцари, алаба икышыу укыр уакышыуеит. Урт рзы сара жәибж шықәса ацара ззыстоз сзанаат бзиахә зыпхастатәуам, – ихәан, аицәкысра дналагеит, нас ацәтлика итахаз афәы зегы Лунин иатәца интейтәан, җамҗак зтаз иатәца инанкыаны, – хәифызаразы, – ихәан инеифеикит. Лунингы, уаха акгы мхәазакәа, ацәца аакәипаан акыпхәа ижәит. Нас җәцәк ифәы интаиршәт, аха илбааидаанза ихы нхышышыын астал хәычы инықәхәит.

«Анцәа уситеит рацәа», – ааигәахәын Плутовски, зыгәтакты нагзаны згәы аазыртынчыз азәы иеипш даакәыпсычхан, ихы-ифәы кылгәыгәгы неихаччейт. Нас Лунин дейтхыны днықәйтәан, ирцәынхаз афәтәқәа зымҗа инпхыакны, днеин ашә аркышыа гәейтейт. Лунин дейтхыны краамта дықәын. Плутовски игәы еихә-еихә ирцәакны аисра иалагеит, ипсып рацәахейт. Агәыр аларкшозшәа ихы-ифәы ацәа ахпаны ицон. Зтыфәрафәы ауаса назгаз акәыцма иазнаура азымдыруа ишахәәпшуа еипш, уи Лунин изиура изымдыруа азнаказы дизпшуан. Дфыхозар хәа җынтәка наикәфитит, днаихейт-дааихейт, аха Лунин цсык иеипш дейтхәа дықәын.

– Убригы акы, – ихәан Плутовски, даалакытан ифәыба ина-пы тәкны даалеифейт. Нас ашырхәа днеин, Лунин иқәра еили-каарц итахызшәа зееикәыцгәаны иҗаз ифәышә хышәашәакәа

нхъаиртэрын ихапыц днытцапшит. Уажэраанза ишаъышаъюз Плутовски ихъабла еимахэыхэкэа ашьеи алағырзи еиланы иаар-хыжжылт, ижъа хапыц хыырвырқэагы наъ интаиреылаз ипышэ иналаитцеит. Лунин даахэцымцын, инапгы аамѳанитцеит. Плутовски днеи́тадан ак қазымтказ азэы иеипш, адэахыы дыцшуа ахышэ днадгылт...

Адэығба атх лашьца иалтэраа сакарак иқэланы инеиуан. Хараза ыъара итааза лашарақэак аацэырцуан, нас изуан, аха еи́таацэырцуан. Абгарымзқэа реипш лашарақэак адэығба иавшэшэаны ацара иафын. Плутовски дышхынцсыланы краамта ахышэ дадгылан. Нас Лунин дыцэазаргы дыцэеит анааигэахэ, днеин ичамадан астал хэычы инықэитцеит. Хэызбак ахэгы-ағгы еипшны, ицырцыруа иаацэыриган бабмак нафеиш—аафеишт, нас згэы рахатны ацэа цула итахэхэа итаз Лунин днеихагылеит...

Уи ашьтахъ аамта акыр цеит, Плутовски иара ишитахыз иусқэа анықайта, ичамадан мгэылыф афэахэа ацапхақэа на-иркын, иаашьтхны уажэшьта рапхьаза адэығба ахъаанфэсуа астанциафы дылбаарацы збаны акупе ашэ анааирт, ыфыа аревизорцэеи иареи ахыгэсыгэхэа абартафы иааифэахит.

– Шэбилет! – ихэан, аревизорцэа руазэы Плутовски дна-идгылт.

– Аа, сбилет, уажэытцэ́къа, ухаткы сцеит, уажэытцэ́къа, – ихэан Плутовски, икостим апхъа апыба хэычы дынтапшын иаа́тигаз абилет аревизор инеииркит. Аревизор уи ибилет нархэы-аархэны днахэапшын, икарандашь нахышыны изтэыз инайтаны дихэампшзакэа, дивсны ифынаихеит.

– Шэара шэбилет! – ихэан, аревизор дышнеиуаз Лунин днеихагылт. Лунин ифы касы шкэакэак еитцыхны иакэыршэын, икытбыжыггы мгеит. – Шэбилет ахысхэо шэмахауеи, – ихэан, аревизор еихабы Лунин днаиқэ́ааит. Егы аревизор днеин Лунин ифы иакэыршэыз акасы дѳахан иѳақэи́цаан «ихгы» днагэ́тасит. Касышла италаханы ика́з «ахы» ахэамц иамадазами угэахэратэы иаакэымпылын наъ атзамц инкыдхалт. Аревизор еитцбы ишь-тахы́къа днеи́тацеит. Ашыагы Лунин дызқэыз ацэартағэы ина-хыкэкэан икысо адашьма инықэ́леит. Аревизорцэа зназы ика́лаз закэу рзымдырзо, инеихэапшы-ааихэапшит. Нас ареви-зор еихабы игэы аапсахны днеихаххын, акасыш илахэ́аз Лунин «ихы» иакэыршаз ааихи́цааит. Абар апыашьатэы! Иаба́коу ауаѳ

қыя рыцқа Луниин ихы? Икәымпылуа «уажәазы Луниин хра изуа» ацәартәғәы икәыз Плутовски икырпыжә акәын.

– Аа, думышьтын ацәгъара кәзтәз ауафы, – дыџнахәаан аревизор еихабы ашәахь дыџны иґынаихеит. Плутовски уи аамтәз дшаґь-шаґьо адәыґба аанґасра дәзпшны атамбор аґы дгылан. Ус аревизорцәа еибарсны ишааиуаз аниба ичамадан аашьтґааны дыпаразы ашә днылаххт. Аха адәыґба аґыны ицон аґара изымгәаґыт, даакәґежыын ашәарыцацәа икґарцаләз ақәыґьма мләш ахаґыцқәа реиґш, ихаґыцқәа хырґаґыаны иааиуаз днарзыґшит.

– Ах, уара ақәыґьмаґсы зхоу, – ихәан, аревизорцәа руазәы Плутовски днаидххылан ихәцә нытцикааит. Еґы длахан иикыз ичамадан лаимиґаан, инапы автґарґаны дџахан иџеихихәеит. Адәыґба аангылахьан. Арт руаґьян-чаґьянбжыы заҳаз амџаны-заџцәа зегыы иаразнак еизеит.

Плутовски, аґәара иқәрыжыыз ашәиакьа еиґш иґы еихихуан, еихеикуан. Ашья злыжжуа еихаґахәаны ачамадан иґаз Луниин иґы ташәашәаны иґан. Плутовски изытххьаз уи иаґхьатәи хаґыцқәак еилаарґыруа абамба илаґсан.

– Нас, ишсашәхәара шәара исхагылоу, дарбану иахьатәи аамтәзы зыгәра гәтәу? – ахәауазшәа Луниин ихы-иґы қыя шанханы игылаз ауаа ирытґаґшуан.

ДХЫНХӘИТ

Ааґынран, амра кажжы иґхауан, излачны иґаз аґсабара алџатә ахылззы иџеиуан. Ишәахәауан атґарақәа, ахарантә иааџуан атраґтор абжыы, ихәмаруан ахәыцқәа. Ибыкә-быкәза аптра иаґыз атциақәа бґы иатцәала рееилархәауан.

Сара ґыц еитдасаазауаз ашәыр тлақәа срываґежыуа, азынразы истцәахыз реихахартәқәа аасырґшуан. Уажәы-уажәы схы џышьтыхны зшьапы акьыр ахысшьыыз сытлақәа снарыхәаґшуан, урт есаaira икәашхауан, иґшзахауан. Абахча аназара нахьхы, абыржәытцәкьа зытґра иаатґрааз ахьчґаґыр еиґш дбырбыруа акы дашьтґан Гәында хәычы.

– Баба, ари зурашәауеи? – ахәыжәхәыжәхәа анышә ататара иалсхәауаз сәага дааґышьклахәит Гәында.

– Иазҳаразы, – схәеит сара.

– Иазхәауеи?

– Абрибхы иакараны ацѣақапшықѣа ҕаларазы, – ихымбабылза
ирхэы-рхэны илхагылаз лхахэы снапы налсшыт.

– Нас иахфауоу?

– Ишпахамфо.

– Баба, саргыы сызхауама?

– Ишпабзымхауа.

– Ыы, изсызхауеи?

– Ацара бцаразы, аус буларазы.

– Баба, уаргыы узхауама?

– Саргыы, – схэеит аччара сызнымкылакѣа схы шыштыхны
сылѣапшуа. Ғаындагыы акыркырхѣа дыччан, дыңаны лнап
хэыцқѣа сыхѣда инакэлыршеит.

Сара аены акыр ацѣабаа збахъан. Ғаында дсыманы ааигѣа
игылаз асқам сахъныкѣтѣаз сылацѣақѣа нѣааит. Абри аамѣазы
ашышшышхѣа шынтѣа шытыбжык геит, азѣ игагагыы еиххѣа-
еитцѣа сапхѣа иныштыалеит.

Схы шыштысхзар, сапхѣа дгылоуп зоура-зытѣаара назоу
уаѣапшык. Изара калаза, ижѣахырқѣа кѣақѣаза, ицѣымшь
шла-жѣақѣа ирыцѣагыежѣуаз ибла-гѣаиатцѣақѣа ихаччауа
дсыхѣапшуеит уи.

Азныкыз схы ааилууан, сыбла аыцпх шытыддит.

– Хѣақы, сашѣа! – сышнытѣаан сыңаны ихѣда сѣынахысшыт,
Ғаында хэыцы днасцыршѣан дхѣымпылуа ашѣац днылашѣеит.

– Бзамыкѣа, ахэыцы душыуама, уаагыл, – апхыз аипш акѣын
ишсахауаз сашѣа ибжыы. Ихѣда сшахынхалаз ихы лаиркѣын
ахэыцгыы даштыхит. Сара есааира силатѣауеит, дызгѣзуеит,
дызгѣзуеит. Ак схѣар стѣахуп, аха сыцсы сгѣы инкылачын ис-
нархѣауам, сызхара сихѣапшыр стѣахуп, аха сыблақѣа лагыр-
зыла итѣуп, дыснарбауам.

– Сашѣа, Хѣақы, сашѣа, – азы зѣабаз апсыз аипш аарлахѣа
ишѣихысхуеит сѣы, – уцсы тѣума, уабақаз? – скѣызкѣызуеит,
сгѣынкѣуеит...

– Уѣааикѣаки ура зны, уажѣыгы ухэычу цѣушыѣома, бзамыкѣа,
усзыштыхуам ухъанѣахѣеит, – сахѣцалак сгѣы иқѣаыѣуа, сыцсы
зыѣхѣаароу сашѣа иччабжѣ абартѣ ажѣақѣа алѣны исахауеит.

Ғажѣа шықѣса рапхѣа скахар хѣа дшѣаны цшышьала сышир-
гылалоз еипш, снаиргылт асаара.

– Улагырзқѣа рыцқѣа, уажѣгы ухэычу цѣушыѣома, бзамыкѣа, –
дсазгѣдуны днасықѣацѣкѣеит сашѣа.

Сыблақәа аасырқәычын, исырөеит сылағырз. Абар уажә-шыта иаха деилганы дызбауеит уи. Иңсадгғыл ахьчаразы дан-цоз ааста ажәцәа икәнуп, икәашза ишлоуп ихахәы, рахәыц қапшык изамәа иадыршәылоушәа, шәахста па хәычык лаккы-лаккыа ифыганы илашътуп.

– Ууаөхеит, ұтаацәароуп, – ахәынцәырқапшь аиңш згәы атҳара-атҳарахәа еисуа игәйдкылоу Гәында хәычы лхы ишы-шыуеит. Сара фыстуам.

– Уара ара нхара уааит акәу, тың бзиоуп, – иблала зеггы гәйдикылауеит, зеггы дырзыгәкуеит Хәкы. – Ассир, адгғылтәккәа аешцеитанаки, ас икәзма ханцоз, – уажәи-уажәи схақынтә сшыапақынза лапшыла сааимидоит: «Изумхәауазеи уара ашнықа икоу, иңсыда инхада?!» – исазтаауеит иблақәа.

– Зеггы ушынхалцыз хәкоуп, – иблақәа исыртәз азтаара атак қастауеит. – Азәы хыхьккы хыхьыцт. Цица (иңқа аиҳабы) атара ду далгеит, Зина (аицбы) аинститут дтоуп. Еггырт усура икоуп, – сыңсы сызтымкаауа ацәажәара сафуп сдысза сахыгылоу.

– Уоо уара, шәанаңалбеит, Хәкы дааит, Хәкы! – сыбжыы ныхцаны сыхәхәар стахуп, аха иабакоу иахыа усура иахьтыцыз хароуп, аарлақәа иааөуеит атрактор абжыы.

– Акинотеатр дуггы шәыргылазаап, зеггынцәара амәақәа қашәтцеит. Ех, атынчра, атынчра... – итаулазаны ахәхәақәа дқәыпсычхауеит сашыа, иблақәа хәашыуеит. Сыблақәа адыр-өаггых ихыхәхәа лағырзыла итәит, саңхыа иаалашыцеит. Хәкы есаaira днаскыауеит.

– Уабаци, ашнықа умааизои? – сыңсы сызтымкаауа сыхәхәауеит.

Сытрысны саафыхеит.

– Баба, дызустада? – дсазтааит Гәында.

– Сашыа иоуп, сашыа Хәкы.

– Дабакоу, баба, уашыа?

Фыстзом, спышә схапыцқәа аларғәгәа икуп.

– Баба, уажәы аапынразы уигь изхауама?

Сылағырзқәа ахәычы илбар хәа сшәаны нақ сфы насырхәит. Сшыба итғаны икыз сашыа ипатрет сымпыцшәаны ашыац ины-лашәауеит. Абас, өажәа шықәса раахыс зхабар ыкам сашыеи сареи зқынтә хәипылахыеит, аха зынзатцәыккы дсымбацт.

АҚАЛАҚЫ ИАТЦА

(Афантастикатә жәабжь)

Сара сөйзә Хритон ареактивтә автомашына имоуп. Уи уажәы аус ахыиуа Пицундатәи аңсшьарта ҕны «Венера» аҕны ханнеи, аҕажәижәабатәи аетаж аҕны ахауатә ваннақәа здызкылауаз аңсшьаҕцәа дырхылаңшуан. Хназгауаз автомашынақәа аҕызқәа реиңш рыхәда тхәаны ашта ишааталаз аниба, алеиңси рыбжьара ахышәтхәа ҳаңхәа дынкаңеит. Уи ҳара Пицунда ақалақь хыхыла ҳахәаңшырц хгәы иштәз аниаххәа:

– Абарт шәуардыңқәа наҕ уағы иахымбаша ңыара иңхышәк, – ихәан, днаҳадҕеит. Зхыб кәымпылза хнықәңшуаз апластмассатә ҕны хәычы аҕынза дымназаңт ххәоны, аҕыңыбара еиңш, ичаразны, аҕеиңыны, еицдало-еиңыңуа, имыхытәха ҳаңхәа иаақәңалеит Хритон иреактивтә автомашына. Хритон инапҕы имыртысит, аха ашәқәа рхала ачарахәа иаатит. Хнақәымтәаңт ххәоны, ҳавтомашына атықь-атықьхәа ҕынтә ихысит, нас, ахышь имцанарсыз акәңышь еиңш, абарбалқәа кәлаауа ахауа иналалеит.

Хритон ателевизор акнопка днақәыгәҕәан, аекран аалашеит. Дааңыртцит Америка апрезидент, уағы ауки, абаакы, дзышза дышланы, уи урыс бызшәала дықәгыланы аҕәҕахәа аңәажәара даҕын. Адунеи аибашыра амбеиҕытәи шәышықәса ахытцра рыдиныхәалауан асовет жәлар.

Жәохә минут ҳара Пицунда ақалақь ҳахаланы иаабауан, нас ақалақь уахыналалауа игылоу администрациатә ҕны блахкыга аҕаңхәа хнатәеит. Хритон иавтомашына ҕышәтпраан, иңшшаза ахауа иналапҕа ицеит.

Хритон ишихәатцәкыаз еиңш ҳара хзықәтәаз амашынақәа зынзаҕы рмода мцацызт. Урт реиңш иҕаз автомашынақәа: «Иупитер», «Луна», «Стрела» ухәа ирықәтәаны Пицундаҕа ңсшьара иааз ауааҕы администрациатә ҕны иҕналауан, иҕныңуан. Аха азәҕы дыңцакуа, гәынамзарак ихы-иҕы ианны иубауамызт.

Пицунда ақалақь ҳалаланы хнеиуеит. Аңхын тхы аиха итынчроуп абраҕа. Ауаҕы ичыдахаз ақалақь акҕы алубаауам. Ауаа зегы неибынеиңшны шкәакәа маңәала еилахәоуп. Ажәҕан зәатцаргәаны игылоу Пицундатәи аңсақәа иҕрылхәхәоит рцәаңштәхәы зцәаңштәхәу, етаж раңәала еихагылаз аҕны тоуғанқәа. «1963 шықәса» хәа хнаңхәеит раңхәа хназдгылаз, жәиңшь етажны еихагылоу аҕны.

– Икарцеижьтеигы мац цуам, аха абастәкыа ирхәыцны издыргылеи, мшәан, – даацәажәеит ссөыза.

– Ускан абас икәз ҫын дус ирыпхызауазар акәхарын, – наҥаскит саргыи.

Хрывсны хнеиуеит ҫажәижәаба, ҫынҫажәа, ҫынҫажәеижәаба етажны еихагылоу ахан хытцәцарақәа. Адаш-жәпақәа реипш ақалақ еихытцәтәауа аулицәқәеи аҫыанат паркқәеи уаала итәуп. Уахыцалак ауаа, ауаа, ауаа. Шыапыргыларта уауам. Аха, азәи-азәи еипырхагам, зегыи еиқәгәырғауеит, еихаччауа апсшәа еибырхәауеит.

Шә-етажкны еихагылоу асасааирта «Ацсны» ахыкәшаразы ссөызеи сареи ҫынҫажәа минутшыапыла хныкәауан. Ххы раҳаны, ххылпақәа хәхкәыцәаа хшәтәцшуаз, хәхәдақәа аапсеит, хабла акакац ытәшәауа икалеит.

– Уааи, ххаланы Ацсны халацшып, – ихәеит ссөыза.

– Уааи, умшәауазар, – наҥаскит сааччан.

Хә-минутк рыштыахь, ссөызагыи саргыи асасааирта «Ацсны» ашәктәи аетаж абарта хәқәгыланы, ихавибахәа инеиуаз ацта ҫыт-мытқәа хнапы рылхшыуан.

Ацсны унапсыргытә иангылоушәа акәын улацш ахын-захызауаз ишубауаз. Хәдака иахчынгылоу ашыа хәракқәа сыршәыла рхы-рәқәа тәхәхәаны, хәракырала ирацызгәз Пицунда ақалақ азы гәынхарак рымоушәа акәын ишаацшуаз. Амшын еиқәа Пицунда ашыапақны ишыталаны икыақәауан. Еикәахәы-еикәахәы еишыталаны зәаазхауаз ацәқәырпақәа ақалақ иамҫоу аиха-бетонтә мака кыақәа инадсыланы, аминауатра шытартауашәа, шытахыка еибакы-еибашыта рәынархауан.

– Хәаазаз адгыл зегыи иреигып, уахь хашыты, уахь, – ихәеит ссөыза, цытрак ашытахь даасыхәацшын. Уи иажәа ҫбамтәкәа сыварафы икәз акнопка снапы нақәсыргәҫеит. Аттахәа еишыталаны халацш иҫытшәшәеит аетажқәа, ахыгәхәа амосаикатә тротуар хнықәгылеит. Изазоз ауаа рыцәқәырпа хәашытыхны аҫыкәабарта ашка хаманы идәықәлеит.

Аҫны тоуган дукәа рықәцәафы иҫеины, зыбла мцапшықәа акәара иазырханы изкыз амра ашәахәақәа хәзқәа иналдыркыеит аҫыкәабарта тбаа ду хашнықәлатәкыаз. Абракагыи цсы зхоу азәы дыказамшәа итынчран. Амала, зны-зынла ацәқәырпақәа рышытыбж иналҫны абас бжык аагалон:

– Иван Филипп-ица Иванов, Фридрих Штокман, ателефон ашка ишәыпхәауеит.

– Ашыза Нартба, аебылра иазхауеит, хшәыхәауеит ашәшыр шәеатшәкырц. – Нас адырәегъх иаатынчрахәуан. Аңоухар зынпккала игылоу ахьатә будкакәа рышка рәынархауеит Ивани Штокмани.

– Алло, аа, уа мшыбзиа сыңха! – изакәызеи абри акара бөызтабхәхәаз, макъана хара хкны абас ахьта калахьоума? – Аб длазтаауеит иаңхьа иаацәыртыз иңха. Аиашаз, уи лпынтцеи лыблакәеи аарла иаапшуа, дтахәхәаны деилахәоуп, илышьоуп ауапцәа лых ашьатцәкәа.

– Баба, усзымдыррацы акгы аасыгымхеит, ушпеикәатцәахеи, унахәы-аахәны цкьа уесырбеи, – зтыфракны зыбла еикәа-цәакәа тыгәза иаапшуа абгахәычы еиңш, аңха, лаб дизңшуеит. Аңснътәи амра ашәахәакәа рыхьзы зхьыршоу аб днахәы-аахәны иңха иеылирбауеит.

– Баба, ара еишәжәаны итаауеит, афыртын убла днахуеит, уахь ишңакоу? – днацаауеит аңха.

– Аа, бхала иба, сыңха, – аб иварафы икоу акнопкакәа руақы инапы нақәиргәгәауеит. Аби аңхаи нак-аак изынгылаз асаркьа аахәын, амшын ахь афы рханы инагылеит.

– Диида, баба, шака иңшзоузеи, ауаа рәыркәабоит, амра кажжы иңхоит, шәызегъ шәцәыббыл-цәыббылза, шәышңеиңшу, шыри-шыри! Сухәауеит, уанааиуа Аңснътәи амра ашәахәакәа уеидаратцәкьа сзааг! – азгаб қәыңш лыбжы царза ишгауаз, аб даеа кнопкак инапы нақәиргәгәахт. Асаркьа аахәын, ашьхарахь афы рханы ишагылеит.

– Уахьгы ашьхақәа асы рыкәжьзаап. Баба, Ақалақь иатцәа хәа изышьтоу абри сызлаңшуа аума?

– Ааи, сыңха.

– Шака иңшзоузеи! Азынтәи аңсшьарақәа рзы уахь ацара сара исықәзааит...

Сөзыеи сареи абудка хнавсын, бырфын шкәакәала ихыбыз ашәшыра хынтдалеит. Ажәлар еилашьшы ашәшыра итаианы рыңсы ршьауан. Харгы итацәны иказ ацәыртагәы татакәа фба хәаарықәахкит, хәахкәабеит, азыхь халхарсит, нас хәеилахәаны адырәегъ Пицунда ақалақь хналалеит.

Какалк хкрацы акрыфарта автомат хныфналеит. Абрака-гы акнопка ауп ауафы ивагьежыны иматц зуа. Актәи инақә-харгәгәан – актәи хзааит, афбатәи инақәхаргәгәан – афбатәи. Хбақьа-бақьаза акрыфаны, исаркьаңсараха икатцоу акрыфарта хандәылтуеит.

– Иахьатәи агазетқәа ҳнарыхәацшыргыи цәгьам, – ихәеит сәыза.

– Сацхьа ак уоухьейт, – нағаскын саргыи, ҳыицъагыи ҳаатцәин ашьацпштәыла апластмасса иалху афны ҳныфналейт.

– Қоҳ, Лукини Рашьбей Амзахьтә иаарышьтыз ателеграмма аныртзаап, – сәыза иаашьтихит «Ацсны Қацшь». Агазет «Ацсны Қацшь» актәи адақьафы рпатретқәа шаша-шашаза ианын мызкы аахыс Амзафы сасра зуа Павел Лукини Хәцъарат Рашьбей. Урт рытақатцәкьа анбан дула ифафаза икьыпхьын, адгьыл афны инрыжыи руаажәлар аибашьра рымбейжьтәи шәышықәса атцра амшныхәа рыдныхәалауа, иаарышьтыз ателеграмма.

– Афырхатца, – схәеит сәыза схы наиқәскын, – «Алашара» ууочерк анызаап. – Уи «Алашара» ажәабатәи аномер неисыркит.

– Аа, ари ацъықәрей шықәсык ала хәынтә аарыхра алшауа рацхьа иқазтаз изкны изфит. Уи цшьынфажәа шықәса анихытц, уажәы арт ахәшә фыцқәа икоу қайтцо ифааихан, фажәижәаба шықәса анихытцуаз еицш даақәлейт. Жәаха 20 шықәса зхытцуаз зғабк дааиган, ачара ахьымфәцысуаз Акультура ахан афны саргыи сақәшәейт.

– Урт ахәшәкәа зхәыцыз аҳақьым изумура икоузеи! – схәеит саргыи.

– Уидзыпсацәкьоусочеркафырхатца ихытцуа ақара анххытцлак ауп харгыи ианаадырша, – нағейкит сәыза.

Амра тлакашәара илейны, Пицунда ақалақь иадцхалауан сәызеи сарей абағәаза ҳаннадгылауаз. Ахәацақәа ирафәазауа ацсыз еицш акәын ареактивтә нышьқәа атәырт-сыртхәа азы ифхәытцәрааны асқала ишаадгылауаз. Ауаа еицырхашьшы, цыхәаццәарак рымазамкәа урт иртәлон.

Харгыи, акәуа ацшра зманы, иеырба-еырбо иаахадгылаз, мшынтә цсаатәк ҳантәлейт. Уи мгәлыфза, итцытцысуа азы иштәалаз цшьаала ажәақәа ааитцнахын, ихиааланы ҳама афынанахейт. Хцон ҳара амшыни Инкьыт азийе ирбжьгоу аканал ду ҳталаны. Ашыф-сыфхәа, уаҳа бжьык рхылымтцауа, ацша ханданы анахь-арахь ихавкьауан ареактивтә нышьқәа. Абар Инкьыт азиягыи. Уи, адәыцшза аапынразы ашәтқәа ишқәыртцауа еицш, иалагылоу ахыбра шкәакәеи еифзырффауа амшынтә цсаатәкәеи иқәыртцауейт. Фадыхы – анкьа Лзаа ақыта ахьықаз, уи анафс ацъра, зегьынцъара амра ашәахәақәа рыдхәмарлауейт жәфәан хыла итцыцссауа игылоу ахан иатцәақәа.

Хара Инкыт агәы ихгылоу аресторан-автомат «Лзаа» акны абыстеи ажьтцаи хфеит, ѡба-ѡба цәыца ацсуа-ѡы аажәит. Абрака интәеит сѡызеи сареи Ақалақь иатәа Пицунда акны хныкәара.

АҚӘРА РЫРҢЕИТ

Уи калейт 1899 шыкәса, еаѡратагалантәи амзақәа руак азы... Апхәысеиба Хауида лыцкәын Алхас ипхәыс дхәаны дтәан, ачара рҗазыкартауан. Абар уажәшьта җымчыбжәа цуан Алхаси ргәыла цкәын Сааиди рычекәа акәадыр аарықәымхзакәа ауацәа ирылоуижьтеи.

Игри Бзыци рыбжәара уеи-тынхеи азәгы дынмыжкәа ирахәаны ианрылс, хәызпазык иаацса-икара Алхас пхәыс дызыхәаз ианлахәшьа Хьфаф лышка имѡахыт. Хьфаф лахәшьаца диеигәыргъеит, лнапы ыргъежъны лхы иадкылауа дгәыдылкылт, деитагәыдылкылт, нас лгәы пшаазазаап, сикәшауеит хәа далаган, аха Алхас иауиухуаз, дѡышьткәыцәааны, липка тбаа ду хаббала, афыв-фывхәа дааиваиргъежъын длаиргылеит. Хьфаф лыпхәцәа ран лахәшьаца дгәыдыркылеит-дхыдыркылеит, рашъеихаб агәылара дахыкәаз ашка изфыртын, уигы дкылхх дааит.

Аѡната лахфыххеит, агәыргъа ѡналт. Ахәсахәыцкәа еивагъежъуа аматц руан.

– Анцәа ду сикәыхшоуп, егәа рхәозаргы мцызаарым, – арбагъ дук аика хырғырны, ажәыркъ-жәыркъхәа азкәа дықәханы ицәырхәуа, илыма ашә даалагылт Хьфаф. – Абра уажә, шәанааишаз аламталаз, абри арбагъ ашәхымс иаакәпалан, ахы сықәкны афытра иалагеит. Зны акакеихәа сатхәхәаны ипхаст. Аха ицома, инахъхы ашәхымс иныкәпалан, ахы сықәкны адырѡагъх ахәацәара иалагеит. Иаасцәымыгхт. «Арбагъ, арбагъ ика кәпшь, абзиа ухәауазар, ухы аасықәкны фты, ацәгәа ухәауазар, зибнака уфы рханы фты, хәази-шырзи еилыѡы инаумтасыпсауеит», – схәеит. Нас азныказы иаалакѡакызшәа збеит, саргы снейлууа сцеит, гәаф, шәацъхәаѡымзар абас гәыргъарак азы исзааихьада...

– Аа, арбагъ гызмал, ибылганы иѡагылаз аеыѡ еипш иаатгылан изкәыршәшәеит, нас адырѡагъх ашәхымс иѡыкәпалан, ахы аасықәкны ахәда тхәа фнатаыхт, саргы сыпсы агәарахәа илеикәахәит.

– Абри акәзаарын иабоз, иара аңсатә шкәакәа, – Хьфаф ңытк ләаанкыланы, аләатә зхылзз илкыз ларбағь агәчама адаң-даңхәа днас-наст, – енак иадамхаргыы сахәшьеи сареи ох гәышьа хәа хабға еитдыхны адәы хакәымлацт, нан Сааид. Аха уажәшьта Анцәа иуазар, хашрыцхау имбауеи, ихьышьаргәытц сакәыхшоуп, – лылахь-лыңьамшь затәуа аныхәара дналагт Хьфаф.

– Ди, афырңьан бахныхәа, афырңьан, – Сааид ахьшәтхәа дөагылан, афырңьан азна ауатка ңхеи-ңхеиуа иманы лара лышка ифәаихеит.

– Уа утәа, нан, Сааид, уа, – ларбағь аңхалкәа зыкәгылаз агәы иныкәтцаны, лнапкәа лган иаахьшьуа днеиңылеит Хьфаф.

– Зхаткы сцаша ишңаснаґауеи! – лхәан, лңынґа ашьаґа злалбгыз лнацәккыс атәах аахлырган, афырңьан аимлхт. – Хымш ңуеит абас еикәырццакны сарығьарахь ала слаңыкәшәа иснаґауеижьтеи. Уи ңышәаны исымоуп. Саргәыргьараны икоуп, инагзатәхааит, срыцхамы! – Нас Хьфаф лґы аґада иґарханы, лзара нґарс иаанкыланы, азхаз длыкәгылан, Анцәа ишьапы лкит, амашәыр иацәихьхарц ажәеиңшьаа диҳәеит, изымґатәоу аны-ха дугыы дамґахырхәан лфырңьан нґалырпкеит. Хьфаф ларбағь лыманы данца, арңарцәа натәан, аңьынңыгәи алаҳарґеи инарыцхауа, илахґыхза рґеааґартцеит. Ус, рацәак ңаанза рыхә-ггы рхианы иаакәдыргылт.

Еикәшәаз ааикәгәыргьаны, гәгәала ркьафкәа аныґартца, «абар аґхәараггы ааины иаахадгылт, ҳаилахоуп, уахатәкьа ҳамңар ґалом» рхәан, Алхасгыы Сааидаггы ґагылеит. Ианырмуза, аңшәма ңкәын Мканггы иґы кәадырны днарыцґеиґәлан амґа икәлеит.

Амра ґашәахьан, алашьцара ақатран еиңш аґерыґәпаны, наґәатцас аңсабара иныкәчит. Ажәґан ихьанґыңьза иатца-жыыз аңґа еикәатцәакәа, ашызжәытә рцәа иалоушәа, еса-aira рыґедырххауан. Урт рыгәґа неиґкьаны илакьлакьуа иаацәытцґауаз амацәыс нарыбжьацґауан, икала-калаза аґы ґоуғанкәа ирыкәтәаны, апґкәхәа амґаду ианыланы инеиуаз арңарцәа. Урт зеггы хәыцырґак-хәыцырґак рыман, аха Алхас иаҳа игәы амца ґаланы иґблаа иагауан. Ибла еикәатцәа гәккәа ааихмырсыгьзакәа дазыпшуан, ладахьала ажәґан ацәытцлашара иадибалауаз акәаскьа хәычы.

– Амбара аґаґьала хңар еиғымхари, Мкан? – ихәан Алхас, иґы ишьхәа нарбаны, еицәажәуа инеиуаз Сааиди Мкани днарыхьзаны дразґааит. Аңхьа инеиуаз аґыңьаггы неихәаңшы-ааихәаңшын иааңышәырґчеит.

Алхас игәәхәтәы дахызымгзаз дарбану азәгы издыруамызт. Ашәабжыы, агәыргәабжыы зтыѳраны иказ ашта ауагаимшхара бжыы нтыѳит. Ашәацыхәә дкылххы дрызнеит атацаагацәа ирзыпшыз ауацәа ҫыцкәа.

«Агәыргәара сымoup шәсызней» хәа Алхас ҫымчыбжәа дузза ҫырххыла дызлаланы изеихәаз ауаа, ҫенак ала ирылѳит арыцхара шыкалаз.

Шыкәакәа уажәы ашәеикәара ацштәы лыманы, ахахәса еипш деикәшәы, дымтысзо, тацара уа дыгәагылараны дахыиказ акәакь ахытә даацшны Алхас дихәацшуеит. Ихыз ааухәар дѳацкьап угәахәратәа деитцыхәхәа дыкәуп Алхас. Шыкәакәараа ргәашә данадцуаз ихы-иҫы икәыз агәыргәара акәхап, пышәырчча гәыбзыгк шыханцсыланы иануп ихы-иҫы. Шыкәакәа мазала лпышәкәа дрыцхауеит, лыблакәа златәу алагырз лкыркы итысны иакәтәуеит, итыблааны ицо лгәы...

Хауида лыцкәынзатә ауапа дылахәаны дылзааргеижәтеи псык еипш дыкәуп. Уи зны-зынла даалтцны, зхы атыпакны икам азәы иеипш днарылапш-аарылапшуеит, аха дшалантәаз анеи-лылкаалак адырѳегьх дынтахәахаа дагауеит. Амш каххаа еилгеит. Амра ѳаскьан жәѳангәахытә ишашапуа адгьыл ашка ипшуеит. Ацәгыауа еилкаарoup уажәы, Алхас ичаразы икылганы ишәтеитцаз ақыдкәа рхы икәтәаны еицәажәо ажәларгыы зҫу. Урт ашәышыкәсқәа еилдырхт, инеимтаркт-иаимтаркт, аха ирыздыруам Алхас иабду, уи иабду ихаан аахысгыы цьара харак рыдны иахыкоу. Азәы игәалашәуеит: анкьа зны Алхас иабду Хафис рыцха чарак акны камчыла азәы дисны ашта дыткьа дышцахьоу.

– Аха иабакоу, уи ишәа зуша ауаа иакәым, лажәкгыы итынханы изыкәым адәы, – ихирбгалауеит даеазәы.

– Уара, абри Алхас қарахымза иаб Мачагәа рыцхаи Цышә Тапагәи дгылк еимаркуан, атәы акыр жәдыруама, – дышхәыцуа даалкьаны дцаахуеит азәы.

– Уи адгьыл Тапагә итәзамкәа ауп Мачагәа гәшата рыцха ишицәигаз, нас изустазаз и хәа гас дышәтимхзар, – уигыы аарымпыцихуеит Алхас иашьарала изааигәаз Кымсыс.

Уаха зыгәра рзымгарыда, уаха изызтаарыда? Ахаан уахь-уцьамшь ыкоуп хәа азәгыы иазымхәацыз, ахаскьын ахыкәцәа икәгыланы иныкәауаз Алхас иг-иҫы иахәауа дыкам уажәшәта, псык иеипш деитцыхны дыкәуп, «нан сызкәыхшоу» – иачыдахаз ажәа хьантак зхәылшәаны азәы имахәацыз Хауида.

Алхас хатала дзатэын, аха ченак иадамхаргы сзатэуп хэа игэы пшаауа дкамлацыт ихаан. Уажэы рылагырз рфебахэа, акафыхэа рыгэкэа еицхауа, ххы здахшыларада хэа инапшы-аапшуа ашта икэгылоуп иаб иашьа ипацаэа, иан лахэшьяпацаэа, ифызцаа....

Ахымш рзы ажэлар ирымаз агэрамгара ааныркылт ыыцаа арпарцаа рфы. Урт Алхас иаб Мачагэа кажарак акны машэырла ахэра знитцахьаз Лаз Кадыц-ица Махьали Шькэакэа уаанза илышътэз Ажьи Хабыгэи роуп. Рфыцагы ашэацыхэаф дрыртеит, даргы уи иазпшызшэа икылххы иааит.

– Шэнихьзааит уажэраанза исазымхэаз, – хэа игэы даатасуа ашта дталт Махьал. Кэлакы ишыкаитца еицш ихы пату ақэцаны, илагырзкэа ифебахэа, игэы далхны дитэут Хабыгэы.

Згэы амца тэз арпарцаа рабцаркэа рнацаа рытцаргэгэа игыланы ирзыцшуан, аха урт рказшыакэа злаказ ала акы иалакоуп рхэаратэа ирымбеит. Аихабыра адырфагыых еигэ-ныфит, еидибагалт, еизцааит. «Ацэыз зцэызыз шэ-рыцхарак, иззэз – акы» рхэауеит, ишыжэбауа апсы-еицапсра хакэшэеит, ххы знахкьара хзымдыруа хкалеит; шэареи хареи шыа дук хабжьаны хшэйдцылауеит хэа хгылам, шэгэы далырсны дшышэтэуаз еицш шэанцогыы шэразны напык-напык анышэ игэы инықэцсаны шэцарц хтахуп», – рхэан Махьали Хабыгэи иаарыцхьан абас имзазакэа ирархэеит.

Махьал азныказ апыркьхэа амца ыеихкьеит. Ашыаур-дын ац еицш ирхэаны ифаз ицынтца ақэцэ инаркны ихахэыц ашыата акынза апырпыл еицш дкапшьэа дфеибакит. Злабашья нытақшуа иапхьа игыланы ицаэажэауаз атахмада акы еихэарцаз ифы ыеихихын, аха иеаанкыланы, ихафы иканатцауа аабауеит хэа ибла ихыпшылауа игылаз днарылапш-аарылапшт.

– Сыпсы срыцкьауеит! – ихэан, ихапыц афеа ытцауа зымфа днавалеит, ыыцакагы наишьталеит.

Хабыгэ абынхэа ахы заахаз еицш дзыфза акыраамта дгылан.

– Шэлымаа шэкнытэ ашыа сьдзаарын, исыздыруамызт, итабуп иахьшэырдырыз, уажэы нахысгы издырузааит, – ихэан даацаэажэеит, амақаррагы наццаны. Нас цышэырчча цэыршэагашэагы акы ихы-ифы тачкэым инафысын, ицынтцагы аахыкапшыааит...

Адырфаэны амра цлакашэара ыфеихьан, ақэра зыртази урт рхыкэаацэеи ажэлар иргэтылак ирыманы, Дыдырпшь-ныха амцан игылоу ахьацакэа ыфеины инаарытцагылауаз. Ицшыоуп,

мазак еибырхәауашәа зхы аайдкыланы еикәагылоу ахьаца тоуганкәа, иңшьоуп, ашьха уарбажә ашьапхыцкәа реиңш анышә зеаларцс изку урт рдац еилартәи дукәа, иңшьоуп, Дыдырпшь-ныха ахатәы бызшәала ицәажәошәа ахьацакәа рыткаа ахьхьа-хьхьахәа итхәраа иаиуа азыхь.

Абрака ахра зуа атынчреи аңсабара хамтас ишътанатаз аңсшьарта блахкыгеи гәйткыаганы, рзызаганы икацоуп ауафы изы. Абри атың җырхиартоуп зыпсы зрыцкьарц Дыдырпшь-ныха иазнеиуа ауаа рзы. Ахаан аахысгы Дыдрпшь-ныха еилых дамазам: «гәнахала изхарам здыркылауа ауафы акгы шихарам аарпшны иҗаҗаза ажалар иднарбауеит;» иара Дыдрыпшь-ныха жьварц иалагауа «дызкәнаршәара» ҳағоудақәшәаит: зны, иара атың пшьақәа дырхысаанза амацәыс исызшәа дөеикәжәа «дагауеит», даҗа зныхгы дегымпсуа-дегымбзамхауа, дыхәны-дтәины, дҗахәатәха ииарта «дагранархауеит» .

Ускан уи ақьаафыр дшынеимышътраку иара ашка шәынтә даанацоит-дканацоит... Абас «имыхьтәуп», зылпха ҳауша Дыдырпшь-ныха. Аа, ҳаңшлапшь уатәы Махьали Хабыгәи ирыз-науа!

– Шәфы азы ақәшәтәа, – ихәан, еилашьшы игылаз ртынчра аа-илеигеит аныхаңааф Қәтиа, Махьали Хабыгәи ихы нарықәикын. Урт абрака ирыхәтәз аныкарта, рхықәааңеи дарей, даҗа хык-пшьык ракара нарыцлан, ажалар ахьацакәа рыткаа ианыжь-ны иөеины аныха иөамтәгылт.

– Иахьа ҳымтәгылоу Дыдырпшь-ныха дузза суҳәауеит, – инапкәа шытыхны, игәы кьақьаза иаартны аныха дамтәгылан рапхьа ақәра зыртәз Махьал, – зхәы иатәхәаны изфауаз ауаф қыа Шәлым Алхас, сара сыла, ма сыбзоурала дтаханы дықазар, еибгала абарт утың пшьақәа срымтцумыжьрац, тааңәала хҗыхшьа ҳамамкәа ҳкоутарц... Абас акыраамтә, изызырәуаз ргәы иакәшәашаз, игәра злахарташаз ажәақәа алпшауа ахҗыхра даҗын Махьал, нас иикыз атәы ааптәаны ахахәгәара гьеж хәычы итаңсаз аихаңа-мачақәеи абәа матәақәеи инарыларшәны зымәа днаскьан днагылт.

Деиси-еисиуа ахахәгәар днадгылт Хабыгә: «Ее Дыдрыпшь-ныха, суҳәауеит, – игәы иңсы кылахны, ибжьы цыс-цысуа дна-лагеит уи.

Хабыгәгы, Махьали ихәазиначимтәазар, акгы аабжьамыжкәа ихәаны, итәы ыршәны нақ интаиршәын, ашырхәа даагьежны иҗынеихеит.

Ажәлар ахьацақәа рытәахьтә иҟаңшны ирбауан зхы ҟыхны илеиуаз ауаа. Махьал длеиуан ишьаҟақәа тбаа-тбаа еихыгауа, иааира дук зманы зҟныҟа ихынхәыз еибашьҟык иеипш, ихы шьткәыцәааны днаңшы-ааңшуан.

Раңхьа дгыланы, ацаблыкь мтәыжәҟа-ңтәа еипш дцәы-цакьакьа-цәытцакьакьауа дталаны длеиуан Хабыгә. Уи имахашьаха есааира ихьантәауан, икыркынць аркьарста азәы инапы таршәны ирхәарах иҟала иааигауазшәа акы игрыхәуан, акы деихәлагәаны дакын. Иаңхьа еикәшьшыы еилагылаз ауаа хәба-хәба хы рхагыланы ибауан, нас ахахәгәараҟы итажьыз аиха ҟытқәа акы атазхәа ихәдацәал иакәшәазшәа ибеит, даабалыбатеит, ибла аңцхь ҟытцыддит... Хабыгә деизкьа ахьацақәа рымтцан дынкахәит. Ажәлар шанхеит. Ирхәалон, аха абастәкьа Дыдырцшь-ныха кшо аргамадутәкьа ирымбацызт...

Аныха сакуеит хәа згәы ткьаны ипсыз Хабыгә ихықәаацәа ицеибахәа ахәылпазы дрыманы икытә иҟалалеит.

АКЫКАХШ ЗЫБЖЬОУ

Берлин ақалақь алҟа ахылбб, еилаңыххаа еилажьын. Макьаназ цъара-цъара ахәа зықәхәхәаны ишьтәз ахәштәарақәа амца хәыжжаз иркын. Ақәыцьмақәа ирфаз аҟы авакьыцқәа реипш ихаххала,ицәыблзә игылаз Реихстаг шьала изсо,ишәыршәыруа иахагылан хбирак. Ақалақь иалҟны иуахауан аурыс мырзакан абжыхаа, «хәи-чеи» хәа еивагьежьюа цьоукы ауликақәа ркны аицыкәашара иаҟын.

Абри аамтазы, ақалақь иалкьа-алкьа инеиуаз асовет офицер, зымтәыжәҟа ахы ақәшәаз ауарбажә еипш, ихышьшыы игылаз аҟны днадгылеит. Уи игәы змыртынчуаз акы дыткәаны дшамаз удыратәы иблақәа ихылашауан. Бинтла еикәпах иҟахәаны игәйдхәалаз инапы цшьшьала иҟышьтхны илахь инаңыреикын, зыблақәа тақәақәа, еихыҟы-еипыҟы иҟаз ашәқәеи аңен-цъырқәеи днарзыңшит. Аҟны иахьыз агәы иалоушәа идагәаза, еикәышьшыы игылан.Аофицер ақьырмыт цьыхақәа днырхыҟруа ҟынтә аҟны дакәшахьаны, ахынтә рзы агәтәнтәи ашәқәа акы изаадыртит.

– Ишәтахыдаз? – немец бызшәала дтәаит, уналытәхәар дшынкашәара, зыбаҟқәа кылсны, зыбла гәытбаақәа зтынхаха ашә илагылаз аңхәыс ау.

Уажәааигәа Антица Ақәа ақалақь далқьа-алқьа дышнеиуаз, зоура-зытбаара назоу пхәыс быргк дналыхъзан даанылкылт.

– Сағамзааит, сәашьозар сағамзааит, аха бара Антица бакәзами?.. Берлин, Берлин, ибгәалашәауоу акыкахш! – аңхәыс лыңсы лгәы икылахауа аңәажәара дағын. Антицагы иңыашьаны, илхәара лғамшәауа уи длыхәаңшуан.

Жәаф шықәса раахыс еибамбацыз ахәсақәа еизыгәкуа еигәыдибахәәалт. Антица аңсуатқас лысас ашнықа даалыңхьейт. Аңсуаа ирғаз анемек туристка Гретеи Антицей ауха ишеиңәажәауаз икказа иаадыршейт. Урт иргәаладыршәейт иқьыбаса еилажьыз Берлин, аңша затә шәышәуа изығназ ахшараиурта, акыкахш зыбжьоу рхәыңқәа ухәа, еиңырхыргәхьаз раамтақәа зегғы.

Анемек пхәыс Грета лыңсадгылаң дымназаңт шырхәауаз, салам шәкәык ахәаанхыңтә икылххы иааит.

Уи абас ахәауейт: «Салам умоуп Аңснйтәи сашьа Валери, Адемократиатә Германия аңнытә!

Сан исылтәйт исзааушытыз ахәыдхатца қаңшь. Идуззаны итабуп! Уи иахьа сыхәда иағаны ашкол аңны сахьнеиз зегғы иңыашьаны иахәаңшуан. Саргы Асовет Еидгылаңнытә исзаарышытит хәа салағхәауан... исаҳаит уара аа-класск ркны уштәоу. Саргы уаанза снейхьейт. Сан Аңсны омашәатқәа иңшзоуп хәа илырехәауейт, избар шңастаху! Узбар сґахуп, аамғала зны зхәы зңәысғаз сашьа, дызбар сґахуп раңхьаза зкыкахш ала сґырқы зырхәыхәыз ан. Шәпатрәтґыхны исзаашәышґ. Сара спатрәт хәыңгы абрака иғасыршәуейт...

Бзиала!

Уахәшьа Гизелиа Томас»

Валери абри ашәкәы иоуит атара ахытцауа абжьаратә школ аңны. Игәырғьара тыхәаңтәара амамкәа ашнықа дхынхәит уи.

– Узеигәырғьауазеи, иахьагы хәба уоума?– дґааит иан, лықкәын ашґа дшааталаз.

– Мап, Гизелиа лкнытә асалам шәкәы соуит, – ихәейт Валери иблақәа ихачцауа.

Аґааңәа асалам шәкәы еигәырғьейт, аха анемек бызшәа иахьзамыңхьауаз маңк рылахь еиқәнатґейт.

Уи ашьтахь Валери иаб Аґана иңа дыртәаны, аңсуа жәлар акыкахш хәтыр ду шырзақәу, уи еишыңәам шеишыңәанатәуа, ашьа зыбжьоу аиґаңәа шеиннарнаалауа атәы акыраамта изеиңейхәуан.

Валери иан, днахэы-аахэуа асаркыа дадгыланы аеиилахэара дахыафыз, аттахэа лылацхыа ииасны инеиуан уажэы Валери лареи рпатрткэеи асалам шэкэкэеи зкэырцдараны икоу амца ишыаартэыраха дананыз илхылгахыаз амш хьантэкэа. «Зынзатэкык Гизелиа сналыхэацшызшэа сыкандаз», – дхэыцуан Антица. Дкацшышьза, дгыаа-гыаауа лгэы даныкэыршэыз аалгэалашэан, апышэырччагы аэыртбааны лхы-лфы иныкэлеит...

«Хышыкэса цуеит аурыс бызшэа атцара сафэуижьтеи...» хэа лыфэуеит Гизелиа атцыхэтэаны урыс бызшэала илфыз асалам шэкэкэа руак акны.

«Хымз роуп итца бара бхатэы бызшэа атцара сафэуижьтеи, сацабымцан ибзианы иахьсзымфэуа...» хэа атак кайтцауеит Валеригы.

АХЭАФ

«Иахьатэиала аблеткэа зегыи тиуп», – абас анын акасса ахышэ иадырцаблаз акыаад.

– Хаи, сшыапкэа цтэандаз, даеа цытк иаасырццакыр, сахьзаргыи каларын, – аасгэахэын, еикэыбааза исхаз схылца сган ианкыауа, цытк саалеифеит.

Автостанция ауада амш цэгыа ифнанацалаз ауаа рыжэпара сналс-аалсуа, ашэахьсфынасхеит, аха удэылтцауа икэзма, ажэван акынгыи азымфаскэа рхы ытцыргазшэа, акэа кыдхачэаны алеира иафын.

Афывхэа Победак архэара иаахатэин, азы еифырчэа астанция иаадгылеит.

– Кох, дабаказ, ианацалбеит ари! – аасгэахэт, амашына иаатытцыз санынихэацш. Иаргыи иаразнак илацш саатцашэеит.

– Шэабакоу, ура, шэарт акэалакыуаа?! – ибла ихаччауа снапы аасымихит уи.

Сфыза Иауанеи сареи (уи Иауана хэа иаххэалон) зымфэ хнагылан, хазхара хэеибамбо аицэажэара хналагеит.

– Акыр иапцоу сашыцаа, шэицхраа ауафыбжа, ауафы тынхада рыцха, – ихэан, злабакэа зэырхшыны иаахадгылаз ихылца еикэыбааза, атэытцэффы ахшэшэауа иаахамтцеикт.

Сцыба сынтэцшын иаатызгаз кыадцарак ахэаф ихылца ашка афынасырхеит.

– Иумтан! – ихэан, снапы еимлагэа иааникылт Иауана.

«Избахъоу ауафы гәыпшқа Иауана иакәзами ари?» – сгәахәын иңыашыны снаизпшит. Иауана иблақәа рыцәгыаны хәыңыагы дхәхәапшуан. Ахәаф илабақәа иерыхшыны, ихылпа шыкыц икны дгылан.

– Уйкәатц, ңыушът, – схәан сааччеит саргы, Иауана дыхәмаршәа икаитцәз ңышыша.

– Сара сакәым, аха уара уйкәатц, – нәтаикын уи, ахәаф изыскыз аңарақәа аасымхны, сңыба иңтеиңыгәеит.

Ахәаф илабақәа неитәрқаны, иңегыгы дааигәаны даахґагылеит. Иңсы шеибакуаз удырратә, иңышә хиацәақәа тыстысуан, еилабааза ишәыз иматәақәа ирылубаауан ижә-ахыр тбаа дуи аңыажә адацқәа реипш еилартәины имәхәрқәа ирықәырдаз ииатәжышәқәеи.

– Иашатәкыаны икоуцану? – ахәаф днаскызан Иауана иеинидиргәгәалт:

– Хых, уст, акаңыбеи; иумаз дара абартгы, ига сымхәеи, аламысда, – ахәаф ихылпа Иауана иңышә инадигәалеит.

Иауана дңышәырччауа ахәаф ихылпа ааимихын, итаңсаз аңарақәа иңыба иңтеиңсан, длаханы ахылпагы наихеитцеит.

– Шәихәапш, ламыс змоу ауаа, шәихәапш, ауафыбжа, аччиа рыңа дышизныкәауа!.. – ишилшауаз дыфныхәан, илаба рххауа Иауана длеизыткыеит. Сара снарыбжыххит. Ауаа зегы ҳара хашка иаахыапшит.

– Ала аңыңта икылкыаз, аңсымцкыа, абжыхәхәхәтфы... – Аа, ижә, уст ижә инхаз сшыа, аа... – ахәаф ағыжәхәа иблуз аңхыа длахан ахәынцәрақәа лфыррдны, игәы хәымсысза ханкыдирпшылеит. Аңхырааразы иаахадпалаз аңкәынцәеи сареи уи икажара ҳеазахкит, аха узматәадаз, хажәақәа нтарсны хандәықәитцалак, ҳаишытаххы әжәлар рыжәпара ҳазцон.

– Соушәышът, сыеидсшылоит!..

– Ишәа ушыапы еиотәаны узбааит, нан, – лхәеит зылағырзқәа хақәкәала зымда игылаз аңакәажә.

– Абасеипш икоу аламысдацәа ҳаламзар, иңегыгы ҳаиңыны хқаларын, – ихәеит уи лааигәа игылаз ашлагы.

– Доушәыж, доушәыж, цкыа ҳаибадырқәом акымзар, уи сара дсеисуам, – ихәан, Иауана днаҳаха-ааҳахауа ицкыауаз ишқа иґааихеит.

– Соушәышът! – ихәан, ахәаф ишыапхцәа ыркаланы атаххәа идәықәитцеит. Ишнеуаз, Иауана иуатәа акыгә аахнаргеит.

– Аа, сишыт! – ахәафы зны ишыапхтәа неимлагәа иааникылт, нас ашырхәа иаауижьын, Иауана иармашьап днамтцасны цаҕантә хыхьынза инапы нахышът.

– Ихтәоуп! Ха, ха, ха, ихтәоуп! – ахәафы зны ибжыы ныхтцаны дыччан, аха иаразнак иеаанкыланы, гәыбган ихы иаҕауа, Иауана днаитцаҕшит.

– Ихтәазам! – аҕак ныҕаитцеит Иауана, аҕышәырчча иҕықәхәхәы.

– Ишпахтәам! Аа, иахьынзахтәоу, сара сшыапы аиҕа џба еиҕаны, – ахәафы адырџагьх Иауана «иуаҕәа» ашәпара инапы нахышыын, нас днас-насын, агәаџ-агәаџ аахиргеит.

– Ихтәоуп!..

Убасканоуп саргыы иансгәалашәа сџыза Иауана ишыапы шыхтәаз. Ахышыцбеипш агәалашәарақәа насхагьежыын, саамтцарсны ашықәсқәа сырғәылпраа уи арыцхара ҳахьақәшәаз ақалақь ашҕа сыргеит.

* * *

– Аа, умықан, умықан, – снейхьынцашалт аҕара зҕыназызкыз сџыза. Иаргыы дахьхәызаап, иеникыларц атрамваи амаа днахьынцашеит, аха дамтцәраан ҕыцхатцәҕьа дцеит. Аиашами, уи ашьҕахь иҕалаз шыҕалаз хәа акгыы сымбеит. Иауана дахькаҳаз санааи, дышҕыхны амашыына дақәырцдахьан.

– Рыцха цкәын, атрамваи ишыапы иаҕрыст, – рхәеит амашыына дақәтцаны иаагьежыыз. Сара зны сгьежыыгьежыуа саақәхеит, нас амашыына сицталарц снарыдххылеит, аха уи шыыцәрак алџа нагәытцырҕьаны, илатцҕьан, сџыза даманы ицеит.

– Камо иулицаҕны иҕоу ахәшәтәырҕахь уца, уахьоуп ас амашәыр иақәшәауа ауаа ахьыргауа, – ихәеит схы ахьызгарыз сзымдыруа сшықәхаз гәазтаз азәы.

Абри ахәшәтәырҕаҕны саннеи, Иауана изырушаз изырухьан.

– Ишыапы шыхтәоуиоумхәааитарцыс, уи макьана издырзауам! – дсабжәуан ахақьым, ибласаркьақәа дырцәытцшуа, Иауана дахышыҕтаз апалата ашә сыларгыланы.

– Ихәхь закәи, ура Алхас! – ихәеит Иауана ипалата ашә сшынхытцәҕьаз.

– Ихәхьи, акгыы, ҳазлақәшәаз ала лпхала ҳаилгеит, – наҕаскит саргыы, аха сылағырзқәа сыдраргамарц аҕсык аасыгхеит.

– Хаи, афы асааит, сшыапы гәҕәала ихәахәеит сгәахәуеит, алекциақәа срыгнархара иҕоуп, – игәы иалырсны дцәажәуан уи дахышыҕтаз.

Ашьтахъ Иауана ишьапы шицэызыз анбанзартэахуаз, иар-гы еиликааит. Ахэшэтэыртэ дантыц шықэсык ақсшьара иртан Ақсныҕа дааит.

– Ҳагәнаҕа ззымгаша амашэыр, закәтәы ыыза бзиоузеи иахцәнарзыз, – ҳыызцәа ргәы иалырсны, лассы-лассы Иауана избахә рхәалон.

– Уи иагъа рыцхара дрықәшәазаргы, ихы ацаирхауам, ара деиташхалагылоу дыжәбахп, – ххәауан ицегъгы дааигәаны дыздыруаз иыызцәа.

– Шәшақәытра шәаргы, – инахәапауан даеа цыоукых, – зыб-жарак зцәызыз ауаф уаха ишьапы дықәгыланы даабараха...

Ишыжәдыруа еицш, астудентцәа реимак ус иаармарианы атыц ақәцара уадафуп. Аха абрақа хара хтәы иаиргеит Иауана. Шықэсык аатцаанза, уи акы змыхъяз азәы иеицш аихамфә авокзал аҕны адәыгба даатыцит.

Иалагеит Иауана истудент цстазаара. Астудент цстазаара ззумхәара егыҕкам. Цыоукы ркыт бжыы мыргазакәа хәышықәса дузза ихадтәалан, нас цакәтәи ашә аартны цшышьала индәылтын, иахъааз ицеит. Аха ус акәым Иауана истуденттә цстазаара шихигаз... Уахънеилак дупылауан Иауана. Ҳаргы иаххаштит Иауана ишьапы шыхтәаз.

Иахъа дызфүзеи Иауана? Иахъатәи ицстазаара иахагы еи-лашуеит. Уи араион ағтәи абжъаратә школқәа руақы директорс дамоуп. Аха уаха акы сахәомызт, уажәы уи ашкол шақа еицасны икоу жәбазшәа шәыҕандаз!..

* * *

Сара старшәны сызмаз агәалашәарақәа ирылтәраа, зны-зынла ахфәицш иааины слымха интасуан, Иауана ашьапхтәа дыртәаны изеицәицхәауаз ихтысқәа.

– Алхас, Алхас, – Иауана сыжәфахыр санкны сааиртысит. Саргы атхарцәхәа схәыцрақәа саарылтны снацшызар: «Уахъ-цалакь суцрытуам», – ихәауазшәа, ашьапхтәа идауацшь нап-цаца дукәа рыла Иауана ихыжәфабжықәа наҕ-ааҕ икны дгы-лан. Уи уажәраанза ирыцәгыаны ҳазцәиршәауаз иблақәагы ихылашауан.

Ҳахыкгы ҳаиманы Иауана имашына хантәлеит. Ашьа-пхтәа иблақәа ааихмырсыгъзакәа Иауана ишьапқәа икартоз дырзцшуан. Нас апедальқәа зырхәмаруаз Иауана ипротез ина-

пы нахышбын, ашырхэа, иара ишьамхы илахыкны иеыгэза
иамаз ишьапхтэагы инапала иаишьшыт. Ихы ышытхны
хыыцагы лапшыла хааимидеит.

– Сашыца! Саргы сшыапы хтэазам, ихашэцауоу, сшыапкэа
еибгоуп.

– Иахьарнахыс дыкамзааит ашыапхтэа – ахэаф, – дпы-
шэырччауа ғааитит Иауана.

– Уи итыцафы дкалауеит ашыацазахы Иван, – нацитцеит
агэыргъара тынч иамыртэоз Иван.

АМАЛАНЫКЭА

Шыкэыр атэахырта касса даадэылкьеит. Ибла амца хуп.
Ауаа акьанцьякэа иракараны ибауеит, амашынакэа – дыгачиак.
Амца ааихитэеит. Ишытахька шэыршэыр бжык геит. Машы-
накгы икэкааит, аха днуылашт. Дцоит атротуар икэыршэны,
еихитэцауеит амцакэа. Ауаа шанханы ихэапшуеит, «икаитцауа
хэартам» хэа ахэаха ритауама. Дыццакуеит, амыргэыргъа ихы
итоуп....

– Нан, аа, нан! – ашэ ааимцааны иан иеаалгэыдижылеит.

– Икалеи, нан, бзиароу, уеибгоу? – Ница дгыатэыгыатэуа,
лыцкэын ихы дэахан днеицапшит.

Шыкэыр хэыцы ихы-ифы апырпыл еицш икапшьза икан.
Изамца иахыкэкааны инеиуан апхзы. Акы ихэар итахын, аха
игэы инархэауам.

– Икалеи, зэыр уеисыма, иабакоу ушэкатра? – дцааит ан.

– Мап. Сышэкатра атэахырта акассафы икоуп, смаланыкэагы
уа икоуп, баала иаагап, – ахэыцы ипси-ипси еихымзауа,
ацаажэара дафын.

– Амаланыкэа!

– Ааи, амаланыкэа! Сымала исыртазом. Ма уан, ма уаб азэ
даага хэа сархэеит. Сбыкэхшоуп, нан, сбыкэхшоуп, бласы.

– Иузтада амаланыкэа? Иарбан цэахыртатэ кассоу узфу? –
ицъашыаны деитцааит Ница.

– Амаланыкэа соуит, слотереиатэ блет хэмарит. Бласы нан,
сбыкэхшоуп, – Шыкэыр иан лнапы дахауеит.

Ницагы лыцкэын иажэа фбамтэкаа, дыццакны лееилалхэан,
еицны индэылцит.

– Алотереиатэ блет узтадаз, нан? – лыцкэын ихы лнапы нал-
шыуа дцааит Ница.

– Сара иаасхәеит. Ф-ҕәрышык хәа. Жәаха ашкол аҕы ахәмарра анхамаз аены.

– Аңара?

– Аңара... – атәгәыр иаҕашәаз ахамса еиңш даахәытәы-хәытәит ачкәын, – икаршәны избеит, бара бымсааит, бабагы дымсааит.

– Амҕаҕы акәхап иахьубаз?

– Аиеи, аиеи. Амҕа саныланы сшаауаз...

Ница даагылан, лычкәын ихы ҕышытхны хыгәха длеиҕаңшит.

– Амц умхәозааит!

– Бара бымсааит, бабагы...

– Иаба?

Пытрак тынчран. Ани ачкәыни рылаңшкәа еидырхаланы еихәаңшуа игылан. Ан лыблакәа шәызцаарак рхубаалон. Змаланыкәа гәаныла иакәтәаны ақалакь иалалахьаз Шыкәыр, ишьамхкәа итагылауамызт.

– Спартаатка ицырцыруа итаңсан. Бара бымсааит! Ожәшьтагы сыгәра бымгазои, мшәан. Баала, бласы, сбыкәхшоуп, нан.

Ан пшьаала лҕыналхеит.

– Апарта иуцахатәоу ихьыз схамшти?

– Хьыткәыр! Дышпабзымдыруеи, уи хәаңгы дааихьеит... иара акассаҕы дахьыңшуп, уажә хнеир дбымбари.

Ница ҕылтуамызт. Лхы-лҕы есааира ихшәауан. Лычкәын икәзшьақәа лхәы-лжы қақәза еиладыргылон.

– Абарт аңарақәа зцәызда хәа умцаазеи иануба?

– Сышпамцаауаз...

– Нас?

– Нас азәгы ақәғимтит, зегь цахьан.

– Хьыткәыргьу?

– Ааи, уигьы.

– Аиаша, аиаша!

– Мап, уи скажыны дцозма, ашкол аштакны дысыңшын, – Шыкәыр дыңхашьан ихы лаиркәит.

Ница лычкәын длыманы, атәахьртә акасса инығналеит. Шыкәыр иҕызцаа хәычкәа гәыпҕык амаланыкәа дара ироузшә ипхьазаны, игәыргьатцәа, адрухәа иаарыкәшеит.

Ница, Шыкәыр иблет аимылхын, акасса ахышә днадгылеит.

– Амаланыкәа! Ишәыдсныхәалоит, ф-ҕәрышык хәа амаланыкәа! – акасса ағнуцкахьтә игауан зҕабк лыбжы.

Ахэыцқәа, Шыкәыр иааигәара ағылара еймакуа, игәыргъа-
цәа иааикәшеит. Шыкәыр иакәзар, агәыргъарей ашәарей
деимырхха дыркын. Ихы агартә имамызт. Ан затцәык лхы-лфы
аеицәнакуамызт, дыхшәааны дшыкац дықан.

– Царала акәу, иара ахатә жәгауоу? – акассахтә азгаб лыб-
жыы аагеит.

Шыкәыр днеилцсаан, ихақнытә ишыапақынза ацхзы кәанда
наикәнацәеит. «Сыцсит цараны илгар, акгы сзыкамтцеит!» –
игәы интихәааит уи.

– Иара ахатә ау, ацара сцхзам, – ґаалтит ан.

Шыкәыр ицсы ааталт. Рыблақәа нархаччан, иааилацырт
иыыццәагы.

Амаланыкәа роураны иахыкәз амагазингы рацәак бжә-
мызт.

– Шыкәыр, сара сақәуртәауоу?

– Сара? Сара?

– Ишақәшәаз рацхәаза игәазцәз сара соуп, ацхәа ақәтәарагы
сара истәуп.

Ахэыцқәа еибаргәыргъауа, Шыкәыр ивацалауа инеиуан.
Ница даатцәин, исаркәацсараха икәз магазинк дныцналеит.
Ахэыцқәагы лышыкәацалауа ашә инхытцит.

Амаланыкәа ззумхәара икоузеи! Уажәы ааигәа, Шыкәыр
ашкол аштақны дызхәацшуаз, аурок дагзырхаз амаланыкәа
ахатәцкәа ицырцыруа, асаркәа еицш уеанубаалауеит. Абар,
абар инаумкәыткәрааны, ахала ишытхысаа амәа ианылан
афынанахап угәахәп уахәахәацшуа.

– Шәуа изтәыда? – атифы, арашь цәыцәыуа ағәра аґакны
атра иаацигацшәа иеыкәцаны, ацкәынцәа днарылацшит.

Шыкәыр иблақәа цырхаха иан дфалыцәацшит, нас дааиасын
амаланыкәа амаақәа ааникылт. Егьыртгы аакәшеит.

– Иудысныхәалауеит, дад, машәыр ақәумгааит! – ибжыы га-
уан атифы. Шыкәыр ималаныкәа иманы дындәылтцит. Иацыз
амәтәахә чыдақәа иыцтракын Хыыткәыр.

– Шыкәыр! – лыбжыы нархыылгзеит Ница, ахэыцқәа ама-
ланыкәа рыманы абахча ианнавала. Реааныркылеит.

– Ишсәхәәара ахэыцқәа, – даацәажәеит Ница, ахэыцқәа лы-
маны абахча данынтала, – уажәы ааигәа, ашкол ақны ахәмарра
аншәымаз ф-кәрышык ацара шәуа изцәызыз дарбану?

Ахэыцқәа азынказы ирхәара рзымдыруа инеихәацшы-ааи-
хәацшуа иаанхеит.

Шыккыр иааккылашыцан, еишкыншышыла дыццакылаз
абакча ааккырааккыеит...

– Шккыи, цккы, шккыи!

– Сара иккыиц, уи аккыи иркыиуит! – цыцрак ашыцкы
ккыиццкыи Шккыи.

– Иаккыицкыи цккыиццкыи? – деиццкыи Ница.

– Сеицкыи, аккыи аккыи ишнцкыи цккыиуит, нас санцкыи
ицкыицкыи.

– Абри амаланыккыи уара иуцкыи. Ицкыицкыи цккыицкыи роуц
ицкыицкыи, – Ница деицкыи цккыицкыи инацкыи ккыицкыи ии-
кыи амаланыккыи аккыицкыи, инаганы Шккыицкыи иицкыицкыи.

Ница уаккыи дккыицкыицкыи дышиашцкыи аккыи деицкыи. Аккыицкыи
аккыицкыи цккыицкыи цккыицкыицкыи дыцкыицкыи, Шккыицкыи илцкыицкыи
ицкыицкыи, ишкыицкыи ицкыицкыи, амардуан децкыицкыи
ицкыи.

– Уккыи аккыи! – аккыи аккыицкыи Ница.

– Сара аккыи аккыи ицкыицкыи ицкыицкыи аккыицкыи... – аккыи-
цкыицкыи аккыицкыи Шккыи.

«АБЫЛРА ИАЦКШКНЫ АЗЫРШЫ ИЦКККЛАЗ»

Даур шыккыицкыи дыцкыицкыи деицкыи. Иан дккыицкыи аккыи-
ккыицкыи амандарин-цккыицкыи цккыицкыицкыи. Аккыицкыи иккыи
ицкыицкыицкыи иицкыицкыи цккыицкыи, аккыицкыи цккыицкыи аккыицкыи
аккыицкыи иацкыи аккыицкыи илцкыи цккыицкыи. Деицкыицкыи,
аккыицкыи дккыицкыицкыи: аккыицкыи цккыицкыи, цккыицкыи шккыицкыи
ицкыицкыи иккыицкыи. Даур ицкыицкыи аккыи цккыицкыи иицкыицкыи, иц-
ккыи дккыицкыицкыицкыи, аккыи иабаккыи иан аккыи аккыи аккыицкыи
ицкыицкыи цккыицкыи. Цккыицкыицкыицкыи аккыицкыи цккыицкыи аккыицкыи
цкыи-цкыицкыи, аккыицкыи ицкыицкыи. Уцкыи цккыицкыи иацкыи иккыицкыи цкыи
ицкыицкыи, амцкыицкыицкыи цккыицкыи, Даур дыцкыицкыи аккыицкыи
аккыицкыи аккыицкыицкыи. Даур иккыи цкыицкыицкыицкыи цккыицкыи
ицкыицкыи.

– Уаи, цккыицкыи уаи... (Даур аккыицкыи «цкыи» ицкыицкыи) уаи
сала цкыи, – иккыи, аккыицкыицкыи цккыицкыи иаицкыицкыи. Аккыи
цкыицкыицкыи, аккыи иицкыицкыицкыи, ишкыицкыи аккыицкыи ду аккыи
ицкыицкыи. «Суцкыи, иуцкыи цкыи?» аккыицкыи, абла цкыицкыи
ицкыицкыи цккыицкыицкыи Даур иицкыицкыи.

– Баба дымсит сшукьымсуа. Уахь сыпшзом. Сыблакәа хызџауеит. Слымҳакәа скуеит. Ант уџызцәагы ахьта иамкуеи, улыпхьа, – Даур итацкәым ратәаны иблакәа руаки инадиргәғәалан, егы инапала излымҳак ааишәахаит. Ибла ихтыз ала дцәытцыпшны, аҗенцьыр иавкьаны ицоз атара-кәа дрыхәапшуан.

– Ах, сгәы шәгәызар ус аҗенцьыр шәавыкькьаны шәцазомызт. Аџны шәџналауан. Ишәызуп зышәгәахәуазуеи, шәарт ашәаргәында рыцхакәа, шәтахызар зынзагы нак сцап, – Даур игәы дтацәажәо дышгылаз, рыџны ашьтахька агәаџарахь лак атарбжы геит. Инакәырццакны иткьаз ашәакь абжыгы, ашәыб зхьыншәыланы игылаз аҗсабара ауухәа иахаланы ашьхака интакәкәа ицеит.

Даур иапхьатцәкьа аутраҗы аеџџкәа акы ашьтыбжы геит. Амандаринтцлакәагы ааилашәшәан, асы рхьџрны инкахаит. Ашырхәа инапкәа ааушьтны аҗенцьыр днадххылазар, аҗеицьны ишнаҗарыз, алымҳа дукәа леивых-џеивыхуа, акы ахәар атахушәа аҗышәкәа цыс-цысуа, амандаринатцла иматцатәан ажьа.

Даур игәы итазамкәа шыжыымтан, иҗсеиҗштцәкьа бзиа иибауаз апсаатәкәеи аҗстәкәеи ахьитаази, асы ахлеизи тыхәапцәара змазамыз агәырғара иртауан. Аха уи игәырғара аткыс излахьысхаз егыкьамызт урт рзы имаз арыцхашьарагы. Иасааи-ра иааигәахон ала атарбжы. Даур хәычы ажьа аҗсы еиқәирхар итахын.

– Цас, цас, цас... Ципа, ципа... Пу, пу, пу... – цыгәтас, латас, иидыруз зегьрыла, иҗышә хәыцкәа тырқәацәааны, аҗхьара далагеит. Уи ацәажәара даналага, атцысгы ндәылпраан ицеит. Ажьа ацәа итазызоит. Аблакәа шанханы Даур ихәапшуеит. Аџнашьтахьтцәкьа, иааигәазаны ала атарбжы гахт. Ажьа шәаны иаатрысит. Иаахәын, ганха аанда инкылкьан, аҗкаршәны арха иныкәлеит. Алагы уи гәанатан, итцаруа инашьталт.

Ажьа ашәартә итагылоуп! Нас ишҗакаитцари Даур?! Абар ала нахьзар, ила шаапшуа еимыжәжәа инканажьуеит, ма ашәарыцаџ ихы цахәцахә ашәара иареицхьџоу агәы айсра иакәнахуеит.

– Аҗсы еиқәырхатәуп, хымпада аҗсы еиқәырхатәуп! – Даур ашә шаркыз ихаштны уахь днеихеит, аха ашә ауиза-артыхуаз. Зназы дгьежь-гьежьюа ауада дааџнахеит ахәычы. Нас дыкәлаауа ахышәваз днықәпалан, адәахы дыҗарцы иҗыназикит. Ускан ауп ианигәалашәа Даур цакатәи матәа

затәла дшыҕаз. Ашырхәа ишътыхьҕа даахынхәын адашьма дныкәпалт. Иризинатә магәкәа наишытцан, иааиңыхьашәаз акы неишәтцаны, дырөөгьых ахышәваз дныкәпалан дыкәкәа-за тәка дыңеит. Даур дахьынкапаз дыкәкьан, мгәацәрхәа-зала асы днылаҳаит. Дахьыңаз рацәак иҳаракымызт аҕнытә, агәхьаа мкыкәа дғагылан, дахькаҳауеи дахьгылои еиҕараны, дыззахәоз ажьа ашътә инхыршәланы ңхьаҕа деихеит.

Ашәарыцаџ иңсы заны, ахәы икәгылаз ара ду давагыланы дыңшуан. Уи дахьынаңшуаз ибауан ажьа арха икәыршәны, ахы иара икәкны ишааиуаз. Ишәакьгы харшаланы инацәа нәтҕеикын, иаңхьаҕа иааиеиҕеит. Ала, абылра иалахаз амәт еиңш, абжыы тәйтцәза ишгац игауан. Есааираҕы ажьа иа-зааигәахон. Ажьа акәара инткьан, ашәарыцаџ иаңхьатцәкьа адыххәа амарда инаҕапалт. Уи ахьышәтхәа ишьамхы нарсны, ишәакь ааигәыдирсылт. Иарма бла ныхәаны, ашәакь агәыцә дныкәпшит. Аха ила акәымзар акгы ақәыңшыга иадимбалт.

Ала гьежыгьежьюа зны ицаруа, зны ибгьатүа, амарда ашьапы иадхалт.

– Адгьыл илбаанадама ажәеиңшыаа ирблааит, – ааигәахәт ашәарыцаџ. Нас ала еиҕаштцәтнамыркьари иҳәан, ңытрак иҕааникылт. Наҕ арха икәибахәа, асы иаханы, иаауан егьырт ашәарыцаџаагы.

– Уэтәыда ура? – днәтцааит ашәарыцаџцәа руазәы, Даур да-наарыдгыла.

– Нанеи бабей, – нараҕеикит Даур, иңсы игәы икылаханы, изамғақәа ацәахаҳа еиңш икаңшыза дахьгылаз.

– Узышьтоузеи арахь, ахьта зейңшроу умбазои? – иҳәеит ашәарыцаџ, нас дааикәкьашан, асы пуа, иццакы-цакуа иааиуаз ифызцәа руазәы ажыга ааигаразы инаидитцеит.

– Ажьа гәнаҳами, изышәшыазеи?.. – даагьатцәыгьатцәит ахәычы, зшәакь агәта кны ажьа ахьталаз атыфрахь зфыназхаз ашәарыцаџ днәихьынҳалан.

– Иахшыуа абаҕоу, уқкәына мышхааит, абгатыфра италаз ажьа хара иҳазтауада, – ашәарыцаџ Даур дааигәыдиргәгәалт.

– Еей, нан лықкәын хәычы, баша уааңсеит сгәахәуеит, ужьа абағкәа уажәшьта абгахәычы ихнаркәҕаахьеит, уи абгатыфра италт умбои, – иҳәан, акыркырхәа дааччеит ашәарыцаџаа руазәы.

Даур дызхьынҳаланы иикыз даауишьтын, иччауаз ишҕа ашырхәа днаңшит. Ихашьшыы ихаз ихылпа ду, акәаң еиқәа-тәақәа реиңш иатцагьежьюаз иблақәа алағырзқәа нарымшәшәан, икәыруа изамға инаҕалеит.

– Уи баша ихәауеит, умтәуан, дад, ажъеи абгахәычи уажәшътә иефызцәеибатәхъеит... – ашәарыцаџцәа реихабы Даур иблакәа иртажъыз ихылпа җаҗа ду ааирчәеиит. Нас ажыга аазгаз иахъижшаз неиирбеит. Уи ажра даналага ашәарыцаџцәа рәеирхианы атыџра иакәшан иаагылт.

Аңсра абла ихыпшылоз ажъа уажәтәиала абгагыџрагыи иаразы имгәартан. Уи ахымџахытыз аңшәма ыкамзар, зыңсы тоу зегъы реипш разкы хәычык амазаап. Аха аңшәмеи иареи еиниазар, усқан пәипш цәгъа аман, «бзиала сашьцәа ажъакәа, ашәареи азызареи рыда разкы змазам» ахәароуп.

Ацабыргазы, ажъа разкыдазаап. Атыџра абжарак ааиџнашахъан, алашьцара иалтәраа акәиц блакәа џба нафәачеит. Ажъагыи ыыцьбаратцас адгъыл цәыхәхәаны иаангылт, аереицьны ашьтахътәи ашьапкәа инарыкәтәеит. Абла кәбар гәыраз дуқәа алашара рзымычхәзшәа, рцәа иџтахъын инхнаџеит.

Абгахәычыи афытца азы кәандаза инытцалт. Уи ажъа хнахыр атахызшәа абла гызмалкәа рыла иаалацәкәыст... Нас ишьтәианы, итхәаршәшәо афәанахеит. Абар, «абылра иацәшәаны азыршы иахътапалаз» ажъа рыцхә. Аха уи аамтәзы изтәз атыџра аатцысит. Атзамцкәагыи нкыдыччан рыџбагыи рыбжъара иныбжъаңсеит. Ажъеи абгахәычи рыбаџкәа изнымкәа ахъхәхәа рцәа итәз-цсахъаз ауафы ибжъы хыхътә илбааџуан.

Абгахәычыи атыхәа агәытәрәыиланы, ашьтахъка инахәазеит. Уажәраанза икамкамуаз аблакәа кәыскәысуа, акәакъ инкфәтәеит. Ажъа усгыи уажәы-уашьтан хәа аңсра иазыңшын. Уи есааира аереицьуа мацара, ампылк иакәрахеит.

Абгахәычыи атыџра қбаад бгыцк еиңш итәҗахеит. Адгъыл ахътысуаз анышә кыдџрны, атыџра есааира еиманаңсон. Ашәарыцаџ ишилшауаз идәыкәитцәз ажыга, атыџра хнашәан, агәгәахәа инеилахәит. Иакәырццакны атықь-атықьхәа ахысбжъкәа геит.

– Удырџатә еигъхааит, дад! – ашәарыцаџцәа реихабы с-ра-тәак шьтыхны абгахәычыи ахы хыхәхәа икны иаахәытдызгаз инеигәыдитцеит. Убри инакәырццакны ашәарыцаџцәа џыцьа ажъа алымхәкәа хыркәфәаны, ақәада ахышъы атыџра иаатыргеит.

– Изышәшъи, игәнахамзи, – дҗазыҗазуа, ажъа згәыдкыланы изкыз днарыдыххылт Даур.

– Уи акымзарак амыхъзеит, дад, ажыга алымхәкәа хна-тәтәазар, ифәххәар ирласны ибзиахоит. Уаала шәыџныка, ужъа уцызгоит, – ихәан, ашәарыцаџцәа реихабы Даур диманы аџныка ифәынеихеит.

АФИЦАР ИГНАТ

Уи аены асаат уажэы-уажэ сшахэапшуаз сыблакэа кьахэхейт. Аусура сгэы сзақәкуамызт, сеилшаауа, сыңсы ауада ифнамзауа, сымаха-шьаха хьантэза акэын сшыказ. Сыздыруам руа изхараз: ауа хандыпхашьалашэа иаажэыз афы акэу, иаалыркьаны икалаз ашоура акэу. Ажэакала аусура снахэапшны саанхауамызт. Хашта иқәгылоу аратла ду ашэшьырей сан рыцхалдулапи амхалдыз еипш афныка исыхауан, аха уажэыраанза саатк ашътахь иаанымгылазоз, саатк ала ф-саатк кызтауаз сгэыргэыл-саат дугы уи аены ахыцкэа атыць рыцрархэазшэа акэын ишныкэауаз.

Ус, астал схы ықәжыны, алашара зфадырпхаз ача еипш сыблакэа кэыскэысуа сыштэаз асаатгы хэба калейт. Нас сфэагылан ашэ наркны, абартца сыбжыалан сфэасхейт.

Афстаацэа сырфахьан акэымзар иабастахыз, сыблакэа цэытырпшшэа алахэарақэа ргэы ашка снапшит. Уака абыржэыткэа ишынкыдыртэаз удырратэы ачарнила ахьхэхэа лахэарак фны икыдуп. Уи иахэауан асаат хэба рышътахь аизара шыкалауаз, хымпада зегь уахь имнеир ада цсыхэа шыкамыз. Икастара сзымдыруа слакфэакуа абартца саатсахейт. Снапшы-аапшын уаф данызымба, сшьамхы сеасыргап сгэхэын, саахэны аддыхэа амардуан сафаланы сфэыласхейт.

– Ладикэа, Ладикэа сымхэеи! – азэы ибжыы фэацаз иласхыгзейт. Адыххэа саагылан сфэапшызар, Заабет, акэараан ршэага ацэаха еипш дгэага, ибласаркьақэа хыхьла дырхыпшны дсыхэапшуа дгылан. «Сафашэейт», – аасгэхэт.

– Уара успортсмен бзйоуп, аха иудырузааит харгы хшыснаиперцэоу, – ацыкэ-цыкэхэа игэарпхаткэыны дыччейт уи. – Даха жэа-минутк рышътахь аизара халагауейт, – ихэан, еимаа фыцкэа афэж-фэж рхыргауа абартца дыбжыаланы дцейт.

Сыбга иаатсит, аха искзи, сымгэагы, «сухамштааит дад, сыпшэма», – ахэауазшэа иаауарчарт. Саат снахэапшын, ипырны аусура иалагахьан, сфыба сынтапшит, аха рацэак иснатэз егыкам, угыы иаха сдарақэа «атрышэ иасырсхьан». Аизара иалгаанза исыхаша цсымышьтыгак рыласфап сгэхэын, уа ааигэа иказ акаалкырта-автомат сныцаххит.

Аихатэы шыапкэа ирхакьакьа игылаз амармалташь стол хьшэашэақэа ирыдгыланы, рыкэрышька мгэлыфкэа неидыкшалауа ауараш ажэра иафын ауаа.

Саргы сыкерышыкэа акакала автомат ианнахэласыңса, апшэма лыжэхэа бзиа шылхамшыарыз исхашьан, агэаеахэа ауараш сзаанашьтит. Ашэах хаччыла, еилашуа саннахэапш, азынаказ спышэ нэцасыршышыр цэгэа изымбазт, аха хыжэ_лак аазгар тынч изжэып сгэахэын, наскыашэа итацэны иказ астал иныкэыргыланы, адырфегых автомат ашка сфынасхеит.

Ахыжэла сыманы санааи, сыкерышыкэа тарцэны, ашэах кыдта-тала астал икэгылан. Азынаказ изыкэсыргылаз астал сақэымшэаз цышыа снапшы-аапшит, аха уаха умцсит.

– Итабуп арцыс, сгэа ахэша кыдудцеит, – ихэеит нактэирахь сыстол иадгылаз ауаф бырг. Уи ибагыптаца иалыкэкэаны илеиуаз ауараш цэыкэбаркэа катэар хэа дшэан, ибз рхыгзаны ашыф-шыфхэа рырбзара дафын. Нарцэ ицаны, итаакэкэала иказ иблакэа, ацаагэарста еипш еивтацсаны ирхынхалан ицахэ-цахэза иказ илацаақэа.

– Угэа сызнымхан, уара ацара рацэаны измоу азэы уакэхап, ауараш акэым, иутаххар ауаткагы аахэаны иужэып, – амра ицэыршэлоу акэалаа еипш есаaira афара иафыз ибз ифэ итарбылгыауа, сижьарц дафын уи. – Анцаагы дыкам ауаа-гы кэцбеихеит, – даазазан астал ахы днамтасны иааникылт. – Анцаа дыказар игазго итажьу абри амшын ду рыжэтэны икаитцауан, аха уигы дыкам. Ауафу?! Ауафгы уажэшьта сгэа ихшэеит. Аа иашоуп, ачынкэа цагыцагыа ужэахыр икэзар, унапы ахьдэыкэутдалак ацара ааугауа указар, ускан уи, адгыл акынза ихы ларгзаны ауп дышуеихырхэауа. Мап, сара ус сыказар дыстахзам ауафы. Абыржэоуп даныстаху, абыржэы... – сыблакэа ааихмырсыгызакэа сышихэапшуаз ангэеита, иеаанкыланы днасэапшит. Пышэырччакгы аерыцхатэзаны ихы-ифы инықэлан, аспирт изааршэылоу акэац аза апштэы змаз илакытца ацаа канза хынхалакэа трыс-трысуа атцысра иалагеит, икыцькыцьуан астал иалапсны изкыз инапкэа.

– Сара сашэахэ хэаны иалгахьеит, сахьаныз асия рцаагэеит, – ихы-ифы икэыз апышэырчча сапын шэахтас инықэбан, иблакэа агэахара аархыжжылт. – Икан аамтакы, исывсуаз рхылпақэа рыхкэыцааа исеихырхэаны апсшэа ансархэауаз, скырта рибамтауа, иреигыны ихюу астал санахадыртэауаз, аха урт зегы прит, ицеит, – икыць-кыцьуаз инапкэа неихышыт уи. – Ицеит, сцаа-пхты сыбафкэа нылахэаны сыпсы иазынрыжыт. Абарт иубауа сшыапкэа, – ихэан уи, ихы ларкэны иуатэакэа абақ-абақ аарыхиргеит.

«Ихцәоумашь, тынхада», – аасгәахәын саргыы схы астал инхырхәхәаны снарзыцшит. Аха урт аеы-нади ашьапкәа реицш идых-дыхза итагылан.

– Макъана акрыфартеи-акрыфартеи рыбжьара снарга-аар-гаратәы икоуп. Ус схәеит хәа ауаа зеггы рыламыс цам макъана, икоуп абри уара уеицш агәыразкәа. Урт санырбалак:

– Еи, афицер Игнат, уааишь, – хәа, сбара еигәырғаны астал ахь исыпхәуеит. Саргыы ачеицьыка бзиа избауа уафуп, снырхагылауеит. Исызтартәуеит акы, фба, умбои уртгыы шака ркьаф картахоуо акара, исызтартәуеит ашы, ауатка, зны-зынлаггы акониак... Ушақәшәауа еицш. Капитон иеицш зцьыба тамцәзауа ауаф гәыраз униар, усқан кьафуроуп, атәца цәга ду алоуп акониак шуиркуа, хыжәласгыы икацшьза изны икоу кәтык амаха узацицауеит. Капитон дхатцоуп иазууа-зеи, ачеицьыка имоуп, ачеицьыка... Капитон дузымдыруазар акәхап уара?! – мачк ацагыара ихы-иҫы иаақәтданы, иблақәа цөытырцшшәа даасзыцшит Игнат. Саргыы икастара сзымдыруа схы аасыртысит.

– Еи, арцыс, уи дузымдыруазар мгәартә укоуп, мгәартә. Аеуаф дзакәшауам Капитон еихабыс дызмоу ашьатцартә, апринц ихатагыы изгыламызт уи изгылоу афны еицш... Шәеибасырдырп, асаат фба рзы унеи аресторан «Ачеицьыка» ашқа. Афбатәи ае-таж, аладахьтәи аган афны ауп иара тәартас иахымоу...

Игнат асаат азбахә анихәа, атхарцәхәа саалкьан ссаат сназыцшит, аамта акыр инеихьан. Азыша сынтәон. Сцьыба снапы нтасыргьежьын иааизсыршәшәаз афәрышькәа сыманы автомат ашқа снейхоны, Игнат астал даахыкәшан, иҫерыцхатәзаны дкьақьо сапхьа даагылеит:

– Ашкәакәа, шә-грамм затәык, нарцә гатәуп, уи азы уара иухьа егыкьам, шыжыымтан аахыс уарашымзар акгыы сҫахьы иаа-зымгацт, – иҫеыргағаны, акарла-қәыц еицш днасышьклахәит Игнат. Икастахуаз, сзицәцозар сгәахәын саабалыбатәит саргыы...

– Игнат, Игнат сымхәеи! – лыбжыы ҫацаза инаикәлырган, ахьшәтхәа хара хашқа лҫаалхеит ацссаф.

– Ых, алахәа бҫақырааит сабагәабтәи уажәы, – ибжыы нытакшәа даагәрымын, акы кәзымтәзаз азә иеицш днаскьан, иҫеиқәрпшьыхаа атзамц днадгылеит Игнат.

– Удәылтц уажәытәкьа, удәылтц, аламыс зцәызыз, еиқә-нажәаша! – ацәхара даҫын ацхәыс.

– Быскәатц, бара, ахәа цышәмыцкьа, акахпы! – Игнати ацссаф иахьеибарххауаз рбыжкәа сахауан автомат сахьадгылаз.

– Удэылтц сымхэеи, удэылтц! – ацссаф есааира дидаапкылауан. Чанахкгы налымпытцкыан агъефхэа адашъма инанкыан иуадышхыраха ицеит. Наск лыбжбы нтылцазеит.

– Бикэатц, иараби, ауафы акрыфаха ит! – рхэан цьоукггы реынрыларгалт.

– Дукэатцуа дыкоума ари акахцы, акачбеи. Ламыс змоу ауаа исыртауа схэы сфы итыхны илгарц дахъафэу жэымбауеи, – адгылацэа аниоу ишилшауаз дбыбит Игнатггы.

«Сара ауараш исыржэт, цьоук ахыжэла иртазаап», – сгэахэын, сарггы скэрышыка ртэны исыма сыфатэ зыкэгылаз астал ашка сфаасхеит.

– Итабуп арпыс, ухэи-уфеи еигымхааит, «Ачеицыка» акынза снагап уи, ахэымчехан уахъ унеи, Капитони уареи шэеи-басырдыруеит, – астал акны саазаанза инапы кыаны салам сыто ашэахъ деихеит Игнат.

Астал саахагылеит, аха схэы зныз ачанахггы ацгэы абыз аннашылазшэа ицкыакэакэараза скэрышыка иавагылан.

«Унтэозма акы уннахааит», – аасгэахэын, цытрак сшанханы саатгылеит. Нас мацк саапышэырччан, сыкэрышыка ыкэмыргылазакэа иаасфаскын иаатасырцэит.

– Ацхамшыа, ламыс имандаз ари ицхэыси ахъ иафызоу ихэыцкэеи дпызжэаша арыжэтэ иахтнитцауазма. Дышътэуп, дыкнахэны дышътэуп, ацсцэа ирымгаз, – аматуртахэтэ, ахэхэа-агыгъахэа зыбжбы гауаз ачанахкэа ирылфны иаафуан ацссаф лыбжбы.

ИУХЪЗЕИ, НАН, ГРЫШЬА?

Ацх агэта аафнашахъан. Ахэылпазы имыццакзакэа иналагаз асы ацсабара шыыршыафк пашэза иныкэнаршэызшэа ихнакьеит. Иара уажэыггы еихымза-еипымзауа илеиуаз асы быбышза цшыаала ишъталауан. Ашыыршыаф цагаггы ихамы шкэакэа гэыршышганы есааира ацсабара иашэылауан.

Итахэахаа ацэа иалаз Лашцсы акыта зны-зынла идагэаза иналыфуан агафахэтэ иаафуаз адэыгба ацэаабжбы. Ицэхэны иказ ациаа хаха-чахахэа анаара ирылубаауаз афнкэаггы ишгылаз рылацэакэа неикэырцсазшэа, рхылца шкэакэакэа рылахъ итаршышы, рлакыцэакэа тарлашыцаны игылан.

Абас, икәйт-кәйтза амфаду нымфыхыт ашта пшза икәгы-лоуп Грышья ифнкәә. Еикәатәиуа акәаскья иахылтны ине-иуаз алфа асы цырақәа нахәлацсо, икахәхәа ажәван иазцон. Абри акәаскья ауадақәа руак аҕны дышьтоуп Грышья ицхәыс Марица. Еихәылшаауа ауацбак итоу амца здыцхалауа лзамфә ттәаакәа атәахаха еипш икацшь-кацшьза икоуп. Ашоура дакы-заап, лзара фыхыс ахыза лықәхны, лнарғәыт кәымшәышәқәа нак-аак лхы иатцатаны дышьтоуп лгәы харшала. Азәы ибар хәа ишәозшәа, акәаскья аеавак, еицакьяза игылоуп Грышья иабду ичкәын изиргылаз афны хәычы. Мап, рацәак гәырғашьтыбжы дәылымфыцт абри афны:

«Ацеимш диит, ацеимш!» – хәынтә ахәса рыбжы фныфхьан уи, хәынтә атцык-атцыкхәа ақыта иналыфхьан ашәакь абжы. Аха иабакоу урт цкья еикәтәаанза артәаа аафныфуан абри афны, асаби днеикәкны днықәырцауан ан лшыапаны.

– Шәанацбалбеит шәахытны шәца, адгыл шәабуам шәымбазои, – ирабжыауан урт зтахыз. Аха Грышья иаб Шьмат рыцха ицсы изықәгауамызт абра, иан Мадинагы илтахытәкьямызт лыхшара рыбақкәа абахча инытцатсаны дцар. Грышья имчыбж цкья имтцыцызт Шьмат ицстазаара даналцуаз. Уи ашьтахь Мадина илзаанхаз лычкәын затцәы длы-маны уа дагьяанхазеит.

Уажәы уи афн хәычы ғылоуп ифнцсаахьоу ацбабошәа икәйтза, ахәда акәәе. Зхы аaidкыланы азхаз афы ишьтоу акәастха зылатцәакәа фыцәааижьтәи акраатцуеит. Иара убас афыцаара иафуп, рацхьаза абрака амца ахы ааихәлазкыз, шәынтә лагырзыла ирцәаны, шәынтә гәыпсычхала датәхәаны еибазыркхьаз ан атыхәантәи лытцх.

– Оо нан, Грышья, азы сыт, уан дукәыхшоуп, азы... дфәжәкуеит иумухша уан, – игауеит Мадина лыбжы.

– Атамада ухаткы сцеит, уатцәкақәа ужәуазар ижә, азба хауркит, азба, – ацалакья-рбагь еипш игәышцы тарсхакьяны аишәа алазарахьтә ибжы аафуеит Грышья.

Грышья уха қафура имоуп: игәыла Махаз имахә дааишьтәит, ифкәа иреигьыз хитит, алеи ачыси еифысуеит, адәахьы асы ахәатахәа алеира иафуп. Ифныка? Уи ианагь ифны игәы азтынчуп.

– Думухааит уан, аиартә цха улганы уаалгама... аа, нан, атцәа сацхьа иахьыкәгылоу, апцал адулац иавагылоуп. Ох гәышья, деикәурхеит кәырбанс иузыкалаша уан.

– Макъана лшыапы днанага-аанагауеит, аха лиарта дзағ-рымтца дааграхар, душыр дузымшыа, арахь апсцаахагы дхэымгашыаны димгауа даасыдхалар?! Дида, дида уаанза Анцаа хнеимыштроуп ларгы саргы, – абас атаца ланхэа дышлызхэыцуаз ацаа даамтарсны дагеит.

Арцааа-арцааахэа игаз ахэхаабжь ашэыб зхыншышыла игылаз ақыта иаразнак иаимнадеит.

– Хаи икалазеи, иабагои? – ахацаа ааилыфдит.

– Диида, азын-жэванха иаланцаада, – ахэсакаа неибарст.

Икалаз арыцхара харгы иаабароуп рхауазшэа, асы хьанта ирхэаны имаз амахэкаа цкыаны реетцырхт. Ахэхаабжь шгац игауан, уи зны ицдарыхэцааза иааигэаны ишуахауа, нас идагэаза ихараны игауа иалагауан. Ажэлар еивасны ахэхаабжь ахыгауаз ашка идэыкэлеит. Грышыагы дфыхан деишкласуа ицоз днарышталт.

– Хаи, сыпсындаз, Мадина рыцха, – адыххэа даангылеит рацхэа инеиуаз арцыс грышыараа ргэашэ даннылагыла. Мадина амацурта ддэылтца-дыфнало ахэхаара дафын. Арцысгы ихылца наф зымфа асы иныларшэны агэакхэа игэы дасуа ашта дынталт.

Цсрак акны уафы ишибац еипш хэхаарахеит, каарахеит. Абжькаа ирылыфны игон Грышыа иуубжы, зегь реица инапы еитцыхны дтасуан уи игэы, икыдихуан ихахэыцкаа, илагырз акэзар фарцас ифыкыаса илеиуан. Аха иабакоу, Мадина лыцкэын игэы шылзыбылуаз лымбазакэа лынарцамфа дыкэлеит.

Уажэы ижжаза ашыа ифавшэаз амра ашэахакаа уаха ддырцхараха, ддырцхараны икам лыцкэын иажэа хаакэа. Лыцсы антазгы дынцэытцаххуа дыкэын адэы, уажэгы дхэациза ацаартагы дахыкэу, лыцкэын изы илылымшаз гэалас илымоушэа аерыцхатэны икоуп шэкычырак зылдоу лхы-лфы.

Грышыа игэы дтасуеит, – сан рыцха, санак зымбазакэа зымфа икалаз сан, – дыгзы-гызуеит, дырзынкылом, алагырз иеаиргеит. Аха иан уажэшыта акгы лахауам.

Уи лыцкэын икнытэ дзышыцылаз, илахауаз: «Бфы еихаки, бфы... хаи афны быфнызааит, хгэы шцапыбцаеи... Уи бара бус алам, сара избап...» – абас еипш иказ ажэакэа ракэын. Уажэшыта уртгы лахауам, егыртгы.

Угэы сызнымхан апхыф: Мадина дтынчхеит.

Мадина саатк иадамхаргы дызтцамиацыз, лыцкэын инапа-ла иргылаз акырымт кэаскыа ашка дыштыкэыцааа дхаргалеит,

аихатәы каруатқәа иреигъыз дықәыртцеит, лҭаца напымызәзәа илымкуаз лбырфын шыыршыафқәа лытцадыршәт, илықәдыршәт. Марица деимацәыххаа, лнапқәа лгәытцапсаны дылхатәан, лычкәын ибла ахытоу умбауа ашәы иеарганы ашта дықәгылан. Мадина илхылгахьаз лгәақрақәа, лҭыбабақәа, лчеиҭыка здыруаз ауаа ргәы далсны дыртә-уон, алағырз кәандақәа лықәрыпсауан.

Ахымш рзықәа шыыжымтан, адырфегых агәылацәа анааи-за, Грышыа иаб иашыа Хәбыҭыи, ақытәкны ацәгәа-абзиа зегъы знапы итцызхуаз Мықә Иасыфи Грышыа иааидгылт.

– Дад Грышыа, уан Мадина лыхараҭ бзиахааит, пхәыс бзиақ лакәын, – иажәа дналагт Иасыф, илабашыа ачыфхәа инытцакша ҕыцха дыпшуа дахыгылаз, – аха зегъы иахзеицшу аҭал дахцәагеит, икахҭарызеи, хнапы акгы аным. Уара ума-цара уакәым, уи лҭыбабаа зегъы ихадуп, зегъы хзы даапсахьан, лчеиҭыка лнапы иқәыргыланы агәашә дшылагылаз лынарцәмфәа днықәлеит, уахь акрыказар Анцәа хәицәумырзын, – Иасыф ичавра иҭыба иааҭиган иҭаца иалкәкәаны илеиу-аз илағырз ааирыцкәеит. Хәбыҭыгы илағырз изнымкылазт, ихтырҭа нақ ахәынцәа инылажыны игәы даатасуа, дқызқкызуа амардуан дфәҭалт.

– Снан, снан, снанаа... – хаарак атцазамкәа асоф ахынтә иаафуан Марица лмыткәма-бжыи. Грышыа дшабаны, деикәпсы дгылан.

– Аиныхра ду уеазукит, – иажәа деитаналагеит Иасыф, – дааиаанза умнеиааит, акгы уаеиҭгзеит, рхаткы сцеит, хазлоугы ацәымаашыақәа еиҕыркааит: ача, ақәыд, афы, иара убри амакаронатәкыагы ишыстхазамыз иаарган, аб-на иа-шыыкла игылоуп.

– Иааргазааит, уаха илымоузеи снан рыцха, снана, – ирх-ханы илкыз лчавра еиқәатцәа аалҕшыуа даарыдгылт Марица.

– Бымцәуан дад, бымцәуан, лыҭсы ахынзатәз блываҕе-жыуа блыштан, дааиаанза бымнеиааит, – ибла гызмалқәа лара илхәамырпшзакәа зымфәа дыпшуа ҕааитит Иасыф.

– Аа, исхәарц истаху, арахь зегь хиоуп. Амала абри атоубыт азы хнеицәажәар стәхын, ара икахҭауоу, ма егырахь акыр шәгәы иҭоу? – иажәа ааникылт Иасыф.

– Иауазеи, агәқәа еидыргәагәаланы хәпсы даажратәы, агәарад хшыап амҭан ишыкоу, – даабжыаҭалт Марица, – уа-жәытәкыа сара уи аазгаша ауафы ддәықәстәуеит, – лхәан,

днaрыдкѣан акѣаскъахъ лѣыѡалхеит. Грышѣа ипхѣыс, иан «дахълызгѣыкуа» игѣы иаахѣазар акѣап, цѣаныррак кѣандаза игѣы инталан, илагырзкѣагы аахажжылт. Иасыфгы уаха ажѣак мхѣакѣа днарыдтын, ашта икѣланы иааиуаз атѣуацѣа рышка иѣынеихеит.

– Сатѣеи аранза уааиндаз, – лхѣан Марица, лыбжыы найкѣлыргеит араха итѣырфааз апхѣакѣа еипш зыхъча уапа кѣаѣгѣагѣа зѣылахѣаны ашта икѣгылаз арѣыс лхы найкѣылкын. Сатѣеи дтѣаамаауа уахъ иѣааихеит.

– Ара сыками Марица, бхаткы сцеит, – икѣышѣкѣа аарла иѡеикѣихын, ѣааитит Сатѣеи Марица данаалыдгыла.

– Сатѣеи, исызуатѣашѡом, аха иухъша Марица дагааит, абра агѣарадаѣы улаѣыххны, уалапшны иреигѣутоубытк хзааугароуп, – Марица еилацѣгѣаны илкыз лѣаракѣа Сатѣеи икѣаѣ дѡахан цѣкатѣи аѣыба интѣалыцѣгѣеит.

Сатѣеи Марица тоубыт аахѣара длышѣтит ашѣжѣымтан. Абар амра хытны итѣалеит Сатѣеигыы дыкам, атѣубытгыы ахабар зха-бару.

– Хаи аилымга, ахѣымзг хиргеит убоу, – дхѣйтѣѣыхѣйтѣуан Хабыцѣ.

«Уага хѣара думышѣтын», – рымхѣахѣази, иара хѣаргыы агазара хѣхѣт акѣымзар», – иблакѣа ааихмырсыгѣзакѣа агѣашѣахъ дыпшуан Иасыфгы.

– Аа шѣхаткы сцеит, ус хзыжѣымун, ус, шѣгѣы иалсны шѣааизар атѣѣыцѣакѣак ныхтѣаланы ишѣкы, – зѣеилтѣѣа агѣашѣ илагылаз Грышѣа игѣылацѣа, ацара зѣазызкуаз ауаа мчыла, ашта зымпыцѣакны еитѣхѣа игылаз ашѣаѣа итѣаргалауан.

– Аа абан Сатѣеи дахѣаауа, иааилагѣзит уи зылапш даатѣашѣаз гѣыпѣык ахѣгылаз.

– Абаакѣа шѣипыл, – инарыдитѣеит Иасыф, ахѣынтѣѣа еиѡыцѣкѣаа иааиуаз аѣкѣынцѣа ихы нарыкѣикын, – хаи, Анцѣа иныс абри аѣадхѣыс атѣубыт кѣакѣала ишааига, – нацитѣан иаргыы ашырхѣа уахъ иѣынеихеит.

Сатѣеи инидыххылаз аѣкѣынцѣа атѣубыт инаѣаххын иааи-мырхт. Адѣеиужъ ианыршѣаз аѣы мѣга еипш апхзы ѡартѣас ихѣызсаны илеиуан Сатѣеи.

– Шѣаагыл, шѣаагыл, – инапы наргзаны иааидихалт Сатѣеи атѣубыт зманы зѣыназхаз аѣкѣынцѣа. – Суапа сышѣт, суапа, – ихѣан, атѣубыт ахѣа ѡахѣааны, еитѣхѣхѣа итѣаз ихѣча уапа аатиган, иааикѣаиршеит.

Иасыф, азәы ибар хәа дшәан иеырцаңаны даарпырагылт, игылаз зеггы неихәаңшы-ааихәаңшит, цьюкгы ирызнымкы-лазт инцәытчаңчеит.

– Ханцәеит, ажәлар раңхәа ахымзг аагеит, хаи сын-быхъзааит Мадина рыцха, гәы еидыңсала тбаатыцәкгы бара бзы ишпакамлеи, – амца икны, дбалыбаҭо Иасыфраа даарыд-гылт Хабыць.

– Икалеи, уара икалеи? – инаидеибахәалт игылаз зеггы.

– Аҭоубыт лыцәкбаҕхеит, шәанаңалбеит, аңсра-еиҭаңсра, ахаан хажәла ианымтуа адамыҕа аниҭеит Саҭбеи аилымга.

– Уеилгамзар ухы дыр, Хабыць, сара исышәҭаз аҭара ахә шәзаазгеит, – иехыршәшәааны, дтәаамаауа рышьтахәла даарыдгылт Саҭбеи.

– Икалаз баҳау?!

– Исмаҳаи банаңалбеит!

– Инлыхъзааит, дызкышаз ҭоубыткгы рзымгәаҕзеи.

Абас, амацәыс аиҕа иласны ухәан-схәан ажәлар ирылазыртцәо ахәсақәа, икалаз зеггы ирхырыгзеит.

Мадина рыцха дықәуп деитхәаа, лармарахә ала илывагылоуп илыцәкбаҕхаз аҭоубыт.

«Уан рыцха, Грышәа, сыңсы аңҭазггы сшыапы еитцысхыр схыза сыцәкбаҕхауан, санҭсггы сызкышаз ҭоубытк улымшазои», – лхәауазшәа аерыцхатәны атуан иатцаңшуа иқәын шә-кычырак зылдаз ан лхы-лҕы.

РАҢХҲАЗА АЗСАШҲА СЗЫРҢАЗ

Ауха ашахтиорцәеи сареи инеидаажәылаз афырцаңкәа рақәу сыздыруам, сгәалақәзаара уиақара иееимкәа сааңшит. Сызҭаз ашахтиор уахынлатәи асменақны аус иуазаарын, дгыла-ны данцазггы зымбеит.

Сеааилахәаны сындәылтын ашахта шықаз сҕынасьхеит.

Сара ашахта аңхәа икажыыз ақьырста сшыапы нықәыргылашәа, сыцламхәа снапы атыргәа срызңшуан ауаа еиқәатцәқәа, ауаа қыацәа. Урт неиуан, инеиуан ашахта амгәацәа икылибахәа, инеиуан, ирымамызт цыхәаңцәара. Адамыр дыкамызт.

Ашахтиорцәа ақыңхәа азәы даарылтын сара сышқа иҕааи-хеит:

– Уа бзиала уаабейт, Алхас, – даасыдххылан уи, инапы аҫааир-
хейт. Арытҫа иаҫашәазшәа азынаказ снапы хьухьуа иаасыхыт.

– Ҳаҫамзааит унапы хьаашьызар, иҫахҫарызеи хара хус усоуп
ишыкоу, шахтиорк дшубац хәкоуп, – ибла гызмал еиқәатқәкәа
рыла схақынтәсшьапақынза сеимдо ацәажәара дафын уи. Сар-
гьы исхәара сзымдыруа сихәаңшуан.

– Сузымдырзеи? Удинаныс, сузымдырзатқәкьей? Ҳа-ха, –
игәарпхатқәкьаны дыччейт ашахтиор.

– Мап, мап, макьана усыздыруам, – аарла сфьы ҫеихысхын,
иҫақынтә-ишьапақынза лаңшыла дааимыздейт уи. Саңхьа
дгылоуп цкәына кьаҫк, еилакацак, игәышпы аатыганы, ижәҫа-
хырқәа кьақьаза. Аха дсыздыруам. Дабазбахьоу? Цыпх абра
саныказ дызбазар, агает ианысҫахьоу шахтиорны дысзымдыр-
зар, ма Ақәа цьаракыр хәиқәшәахьоума? – схәыцуейт, еилсыр-
хуейт ацыхәтәантәи ашықәсқәа рзы сызднагалахьоу ауаа. Аха
мап, аңсразгьы дысгәалашәом.

– Сузымдырзеи? Пхашьароуп, пхашьара! Уи ҫызарам, –
ицегьгьы дааскьаны даасыдгылейт. Иблақәа срытциршәауам,
икылкааны исҫаирпхауейт.

«Сҫыза, сҫыза ашахтиор! » Дарбану мшәан исзымдыруа
сҫыза ашахтиор? Мап ари зынзагьы сеилеигарц дафуп», –
сҫанагаланы схәыцуейт.

– Ухәыцла, ухәыцла. Иуқәнагоуп. Уара уеиңш зҫыза
дзыцәҫашьаз еицәоугьы иқәнагоуп, – есааира амца сытцейтауейт
ашахтиор.

– Мап, уара уеиңш сара ҫыза дсымазам! Иазхоуп уа-
хьынзасхыччаз, – иаразнак сааиташәейт сара.

– Дугәалашәо Дулатбей?

– Ааи.

– Адгәа рыцхә?

– Уигьы.

– Валиа, Шамониа, Аниа, хартәҫы Мыцьгәа, хдиректор
Кәастә?

– Зегьы иахьейңш исгәалашәауейт.

– Ухәычра?

– Иацтәи амш аиңш.

– Нас дугәаламшәазои ухәычра уцызхызгаз, атара уцызтауаз
Володиа Кечов? – ишахтиор хылца ааихикәыцәааит арпыс.

– Володиа! – снапқәа рцацаза сфьынасхейт сара.

– Уаала, арахъ уаала. Иухъыз сара исырзауам. Уаргы азъы иоумхэан, – ихэан Володия, сьжэѡа инапы натидан, сима Аалзга ахыкэ шыказ ифэинеихеит.

«Володия Кечов! Сылацэа анаахыст ѡызас избаз. Рапхъа-за жэѡатыхла Дахэырта азсашъа сзыртказ, архафны, зшьапы хыркъакъа исывагыланы иѡуаз, цъамк афны исыцанчалоз, знапы ськэырша исыцшьталауаз, партак исыцахатэаз... Дьсзымды-рит!» – Амца апыркхъа сшьапафынтэ схафынза иѡасхъеит.

– Ихъааумган, ихъааумган. Уи уадаѡым. Ашахта ханаатцъуа шэара шэакэым, хэхэсакэагы хрыцэѡашъауеит. Нас уажэшьта 15 шыкэса мцуеи хайбамбеижтеи, – ихэан Володия, изнапык аасыкэыршаны сааигэйтцеихэхэеит. Аха хэыцрак ахышь айпш инеимфэйтцасын сааимцаа, амцэыжэѡа сыцак сагеит, сагазеит...

Арцэаа-арцэаахъа ласкъа азы ацшахэахыи игаз ахэхэабжьи ахэыцкэа рыгзы-гзыбжьи хайиланарзыеит араду ацака «апилоу» иасуаз ахбыццэа. Володия деитцамхазакэа днахалфъан дыкэлаауа ифэилеихеит. Харгы хлаишьталеит.

– Уаа, абнахъ ауп дахъагаз, абнахъ, сара, сара сеысшьуеит, сара, – згаб-хыш хэычык лыхцэкэа бабаза илфэафсаны, дгэафуа азтачы давагьежъуан. Егъырт ахэыцкэа хэынтакъа-хэынтакъаза еикэаланы иахъгылаз еицакъуа ацэуара иафын. Володия азтач ахыкэ афны дназаанза иееилиххъан. Дыхиааланы дынталан, ацсыз еипш азы далцэраа ацашэ дазцеит. Харгы хэеналахэацеит. Аха хара хазсаны ацашэ афы хназаанза, ашэакэа рыкэтата ѡ-хык азы иѡхэытцэрааит.

– Шэсыцхраа! – игеит Володия ибжьи. Азгаб хэычы деимакеи-фак афэарафны данаага лыпсы ахэак аарлахэа итан, лымгэа хэычы пахэза ичхъан.

Абри ауа, Володия зыпсы еикэирхаз азгаб хэычы лан зеихакамыз абшьтэа ду лкажъны илшьит. Иабаказ ахацэа – аибашъра амца къоукъад иалагылан. Иааидибагалаз атахмада-цэеи ахэсакэеи Володия абас дьрныхэауа сахаит: «Узшаз уиса-суп, пхэыс гэафк лымцахэ зыла ицэараны еикэурхеит, ацэуара ахатыпан абри аштафы ашэабжъ ургеит. Унагзахааит, уаханахыс абарт асабицэа урашьоуп, уреихабуп...»

Абас ахэыцра саѡытцрак, ашэтыцкэа инарыдтэало инеиуа ашьхыц айпш, Володиеи сареи еицххаагахъаз ахтыскэа акакала исгэаларшэо снагауан. Исгэалашэеит аибашъра анеиладуаз ашыкэскэа рзы Володия ацэмаа дахъынкэкэала ахэса-еибацэа рутракэа шырзицэагэоз, исгэалашэеит иартмаф хэычы ифэафэа

икыдта Җабшы аталартаҗы алемсаа рымда кны итәз аңсуа баталионаа рхәы анырзигауаз, исгәләшәеит акеш-акешхәа акласс ибжыи җнышуа аңсуа роман «Җемир» аңакы анеитеиҗәуаз...

– Иухы, узырхәыцуеи, җаикәшәара уңәымҗума? – дынсыгәтәс-нсыгәтәсын схәыцрақәа саарылихит Володиа.

– Ках, мап, ххәычра ашта агәшәқәа сзауртын, шыжымтан акыр суркәлеит, – наҗаскит саргыи.

– Ех, ххәычра, ххәычра! Ххәычра акәым, җаңкәынрагыи нхампытдпшша ицеит, – даакәыпсычҗаит Володиа. – Уара иабакоу абарт җәызцәа, азәыр убало? – дңааит уи пытрак ашыҗахь.

– Аңстазаара җаңсаҗеит. Цәоуки аңара дуқәа ирылгеит, цәоуки тааңәарахан аҗарахәа аколнхарақәа ркны аус руеит, цәоукгыи ашахҗа шыҗдоуп...

– Иумдыруеи, ашкол җанҗазгыи сара абри ашахтиорра бзиа ишызбауаз. Иугәләшәозар, пиесак акны зынгыи ашахтиор ироль сыхәмаруан. Убри еихагыи бзиа иснарбеит. Ашыҗахь арра сыкан. Җархәҗагыи шахтак ааигәара шышықәса наҗьяк игылан. Убрака ашахтиорцәа зынзагыи сырзааигәахеит, урт ркнытә аҗызцәа бзиақәа соуит. Раңхәза уброуп ашахҗа сыңаланы иахыиз-базгыи... – Володиа ишахтиор маҗәақәа абудкакны инаритан, – ара уааңшы, уажәыҗәкәа сааиуеит, – ихәан ахылда-ңсылда еикәәҗәиуа издәылҗны иааиуаз уадак дныҗнапка дцеит.

– Уажәшыҗа цкәа усыхәәңши судыруазар убап, – ихәан, Володиа изамҗәақәа кылқәңшыаа, ихы цырцыруа икәхәаны даадәылҗтит. Иашоуп, жәохәшықәса рыла Володиа ихы-иҗеи икәзшыеи ркны еиҗакхаз раңәоуп, аха уеизгыи сзышыңылаз, издыруаз абла мцаңшықәа ңхеи-ңхеиуеит иахыагыи, аилкәара, ақыара, ауаҗра ыкәубаауеит ихы-иҗеи.

Ашахтиорцәа рҗабла җалаланы ңхеиуеит.

– Салам умоуп Володиа.

– Салам шыымоуп, салам.

– Шыжыбзиа Володиа.

– Бзиара жәбааит, бзиара.

Ихавслак зегыи аңсшәа иархәауеит.

– Абар уажәшыҗа 52 шықәса раахыс абра сыкоуп, Аацы аиха сашыңылеит Акармара, саб иҗны аиха бзиа избауеит ашахҗа. Абрака стааңәарахеит, абрака сынхеит, абрака исырҗаит аҗызцәа, ақәлацәа. Иашоуми, абыржәи ашахҗа сааңугар, азы зҗабаз аңсыз аипш, сшыңаҗкәҗәа сыңсышашәа сгәи иабауеит. Уара уусқәа шҗәкоу? – аңәажәара даҗын Володиа. Җшеицәажәауаз Аалзга ахықә икәгылоу аҗнеихагыла ду ңнадгылеит.

– Абри ауп сара сыфны. Ишпоубауа? Хаи, саб Закәари абас
фнык изгыландаз умбауеи, – ақыркырхәа дааччеит Володиа.

Володиа дысирдырт ипхәыс Надиа. Иара иеипш пшзакы,
шәпажәпак, уафы халалк. Иааидибахәалт ипхәцәа рыхфыкгы:
Лиуба, Зоиа, Лиана. Раб ихы аахтәаны ирхагылоуп.

«Аамта ухәеит хәа, аракета иақәдыртәазшәа ауп ипырны
ишцо, – ахәыцра сеитантанагалеит сара, – нас итцазеи абарт
раби сареи хшәапкәа хыркәақәа, хәкәлаауа ацшахәа хана-
ваз аахысиийхәеи»... Акафхәа арадиодкылага иаатнаркыз
ацсуашәа схәыцрақәа саарылнахит.

Адиван сахыкәтәаз Володиаггы дааины даасыдтәалеит.

– Уажәшътә уцәажәалеи, уахзаазгазеи? Икоузеи Акәақа? –
сыжәфыхыр инапы ыкәтцаны дтцауан уи.

Сара ғыстуам, сихәәпшуеит сфыза ашахтиор. Мап, сфыза
хәычы Володиа, рапхъаза азсашыа сзыртцаз...

АИАТЫМ ИКӘАКӘАР МЦАДА ИЗУЕИТ

Дәтә иусхәартә ашә наиркын, ишьтахь инапы кәтцаны пшәаала
ақалақь далаланы днеиуан.

«Сынтәатәи хәпхын акала аеыкәтцаны икоуп, – дхәыцуан уи.
– Иараби, ахақәитра зауз ахауа рыцныкәар иабаргузи... Рқәацә
хәыцқәа ирыфнытыр, лашарак рбар, аколнхара хыртәагоуп
хәа ицәытцацәажәауа иавоуггы афәпа рфамларызи... Ех, уара
узы Ацсны сыцәдырзуазарггы саагылауамызт, уфы еихаскуан,
аха иабакоу... – гәалашәарак днеилнашыааит Дәтә. – Ажәлар
шыала иааргаз, иара ашхәм иасыргауеит хәа дафуп, ашынакма!
Шәышынакмара шәхы ианышәкәааит шәарт, ах илахышьцәа!
Хаамта иақәнагахаша ахауа калар, нас хзыпцсаз шәхарбарын...» –
Дәтә ихы фышьтыхны ажәфәан днатцапшит. Шыыжыи игәыргьатцәа
ацәа иаалтцыз асаби иеипш амра аацәытцыччан, ашәахәақәа
хааза рфәаанархеит. Аха иахъаанагаз уара идыр, птеикәатцәа ду-
кәак, амитә кәртцашашәа иаацәыртын, амра реынагәыдрыжылеит.

– Амра зынзаггы ихыжәфәр шәтахызар акәхап... – даа-
пышәырччеит Дәтә. Убри аамтазы кәацырак атазхәа изамфә
инадтәалан, пхзушәа икәыркәыруа ихәда интәлеит.

«Афы асааит, ақәаура еиталагахуеит убоу» – ааигәахын, иа-
арццакынггы ифынеихеит.

– Папа, папа! – Даҫараа рыфны асоф акнытә хәычык иб-жыы гауан. Даҫа ихы ышытхны асоф днаҫаңшит. Ахәычы иан дналымкәытцпрааны, ажәтыс еипш дпырпыруа иаб днаигәыдтәалар иҫахушәа, инап хәычкәа аңырпырхәа икбауан иан дахьылкыз. Зизагы лыблакәа лхалашауан. Даҫа игәы нтгәыргәаан, иааирццакит. Цаҫатәи ашә ааимпәаны амардуан днаҫалауаны, уажәраанза дзацәажәауаз аңҫақәа реипш еикәатцәа-еикәатцәаза агагақәа ҫба ааипыраҳаит. Ҫыцъа баша маҫәала еилахәаны иаңхәа игылан.

– Бзиала шәаабейт! – ихәейт Даҫа деитцамхазакәа.

– Унапы уҫаха, убаандаҫуп! – рехыршәааны наҫ-ааҫ иа-аивагылт урт.

Даҫа дтаркит. Ладикәеи Зизеи изықәшәаз рзымдыруа афны иаафнахеит.

Хымш аатцуаны Зизараа ргәыла цхәыс, азәы дибар хәа дшәаны дхәаңш-кәаңшуа, еибакәеибаха итәаз аҫаацәа рыфны даафналеит.

– Зиза, – лхәейт уи лыбжыы ныҫакны, – ауамақәа рхәауеит, баргыы иакәым акы бақәдыршәар хәа сшәоит, бызцозар бца, бымпшыи, иахьаҫәҫбагыы амҫа бықәыл.

...Хаңсны цшза, Даҫа, сҫаацәа зегь шәынсыжьюеит... – лгәы иадгәғәалауаз агәырҫа хьанҫа илылнарҫаауазшәа алағырз лҫыкьаса инеиуан Зиза. Уи дназгауаз адәыҫба аҫенцъыр дадгыланы адәахьы дыңшуан. Лҫаңхәа аттахәа ииеибахәа ииасны иҫон: ашхәқәа, амшын, аиатцәара иатцагылоу афны шкәакәқәа, адәы иатцәқәа. Урт зегьы лышьҫахьҫа рехьаркуан, урт зегьы ныжыны, Ладикәа хәычы дылгәыдыргәғәала длыманы дҫон.

Абри кәлеит 1937 шықәсазы.

Абар уажәшьҫа ҫажәамш цуеит, аха Зиза дызқәылаз амҫа нтәара ақәзам. Уи лыҫсы-лыҫсынтцры лыҫсадгьыл иазныжыны, лцәа-лжыы мацара лыманы дҫоит. Дҫоит, аха дахьцо ларгыы илыздыруам.

...Ладикәа хәычы дҫахәхәа дыцәоуп, ихы-иҫы цшқәа агәыргъара ықәхәмаруеит, иҫышә хәычкәа цыстцысуеит, иҫалап уи иаб ишьамхы дықәыртәаны дирхәмаруашәа цхызла ибауазаргыы.

– Абра блыбаа, Зиза, – ихәейт лышьҫахь ала иаалхагылаз ауаф ду. Хьыцхраап: аусурҫа, анхарҫа, афатә...

Зиза лхәыцрақәа даарылтцны лхы ышыҫылхызар Қырым дылхагылан. Уи жәаха Зиза ақәардә лхы ықәыжыны дантәуаз

иылабжбоз, лыпсы анеиваха азы лзаазгаз, хымш раахыс зча-
ѣаца еиѡшаны лхэыцгы ларгы ирѣазцауаз аѣазах Крым
иакэын.

Уажэшьта лара лзы зегь акакэын. Адэыгба анаанѣас, Ладикэа
дылгэйдкыла, Крым дишьталаны дналбааит.

Зиза дахьаанѣасыз – иахьатэи Кантаги ақалақь усқан, аокееан
агэтань зхы ааидызкылаз афлыкақэа реицш асакара иѣаапза
икэтээз хаблан.

Крым иѡызцэеи иарей Зиза ацхыраара бзиатѣкьа лыртэит.
Дахьаанѣасыз ахаблатэи асовнхарақны хасабеилырга-ѡыс ау-
сура далагеит, ауада лзырцшааит.

«Уахьцалакгы ауаа ссирқэа уцылауеит. Аамта акэушь абарт
абас иѣазтаз, ма цасагы ус иѣазу? – дхэыцуа днееуан Зиза... –
Даца хаамта дагоуп?! – лцэа дынтзызаан лхэы-лжыгы қақаза
инеилагылеит. – Мап, мап, исызхатом са с-Даца хаамта ҕыц бзиа
ибауаней, мшэан, уи ипсы ақэитцоней?..» – инханы иахьыѣаз
здырхуада, лылагырзгы еижэхысланы аѣаанахеит.

Уи ашьтахь Зиза Ацснэтэи илызнеиз ашѣкэы затѣы абас
ахэауан: «Даца дыѣам, баргы ибышьтоуп, бхы бахэа. Арахь
уаха бѣы бмырхэын, шѣкэык зыѡеит хэагы баламгааит,
амарѣа...»

Зиза абри абгьыц хэычы дацхьаны ианагь дтэуан, Ладикэа
уи абгьыц дахьзамыпхьауаз ипсы еибанаркуан.

Ѣнак Ладикэа шыжьжа дгылеит. Уи абартца дықэтэан
акыраамта рѣапхьа иѡназ арцаѡпхэыс луадахь дыпшуан.
Арцаѡы дылбааны аштa даннықэла, Ладикэа дѡатѣкьан иааи-
пыхьашээз шѣкэык неиѡытцракны, иезаны хара-хара дна-
лышьталеит.

– Бзиала уаабейт, Ладикэа, – иѣыашьауа ѣаалтит арцаѡпхэыс,
Ладикэа акласс ашѣ пшьшьала иаартны ихы анаакылырхэхэа.

– Сыѡналар ѣалома? – ипсы игэы икылахауа дтэаит уи.

– Уѡнал, уѡнал! Уабаказ? – иара ишѣ лѣаалхеит арцаѡы.

– Ашкол сталаразы сааит, – ихэеит Ладикэа ҕыцха дыпшуа.
Ахэыцқэа зегьы акыр-ѣырхэа инеибарччеит. Ладикэагы
дѣапшьжа днеебаки.

Усқан Ладикэа хэы-шықэса ракэын ихытцауаз, иѣаитцауа аа-
бап рхэан дахьынадыртээз, ирейгу атцаѡы хэа дрыпхьазауа
даақэгылеит.

Аамтақэа еишьталаны ицон, Ладикэагы изхауан, Зиза
агэаѣра дантагылаз ѡызас иаалывагылаз Ибрагим Гимранов

иакэын Ладикэа абыс иидыруз. Аби цей уахык еибамбакэа инхар еизыгэыкуан. Ибрагим ицэзатцэ данихэацшуаз, агэ-кыра зэықэхэхэа иказ ихы-иыы қыақы ихылашон, имаа-хыр блеикэатцэа-гыежықэа цыргүшэа икэеи-цеиуан. Зиза зны-зынла шыцроуп угэхэрэатэы цэаныррак днеилнашыа-ауан: «Закэызеи изцу арт, зымца сааныжны, дара рнапқэа еикэырша еидтэалоуп», – лгэы дынтацэажэон уи, Ладикэа иаб ихэда иехшыны, ибла гэыраз тбаакэа рыла лышка дшыцшуа ангэалталак.

«Мап, мап, – лгэы неицапон Зиза, – ахшара абыда дхэартам... Дата дыкам»... – лыбла иаахгылауан абгыц затцэ ацэахэакэа. Дата уажэшыта баба ихэауа, Ладикэа инапы рхахаза дызх-шаз иаб дипылауам... Знымзар зны Ладикэа аиаша ирхатэуп. Аха макыана дхэыцуп, дысцэқыалахуеит», – уи ахэыцра енагы абракоуп атыхэа ахыцылтэауаз Зиза.

Ладикэа ицоурых, атаацэа ирзымдырзо, афныргэафы ижу ахымацэа изафызан. Уи издыруамызт дшацсуаз, Ацсны дышиз, уи издыруамызт иаб гэнахала дышхэаеыз. Ладикэа иидыруз «сказухуп, ацсуаа срахэшыацоуп», – хэа акэын.

Аха атыхэтэан даазқэылаз иан лышка икаитцауаз аз-цаарақэа еиха ирацэахеит: «Сан, сара аказахцэа сыз-рейцшыми. Ацсны уомашэа ицшзоуп рхэауеит, иныжны арахы аара злабгэагызеи!.. Баба иблақэа еикэатцэоуп, ихэыцуп, сара сыблақэа ацшыуп, итбаауп, изыхқыазеи?» хэа.

Зиза лычкэын изцаарақэа ртак анықалтцауаз, шамахамзар, иара ишка дыцшзомызт, лхы нахыга-аахыгашэа, заа ихэыцны ылымаз ажэакэа рыла игэы лыртынчуан. Аха есааира иааигэахауан Зиза лымазақэа рцэыргара иазкны ылымаз амш...

Хэылпазык, Ибрагим нцнырс аус ахыуаз ашахта акнытэ ауафы дкылхх дааит. Уи, иқалаз хэа акгы рамхэакэа, Зизагы Ладикэагы аашытхны ахэшэтэыртахы игеит. Ахэшэтэыртакны ианнеи, Ибрагим деикэыркхьан. Ибла гэыразқэа ташэашэа, ихэхэы-еикэатцэа ашыа алашэ, дкатаза дықэын. Машэырла дтахагэышыеит.

Ладикэа ицсы анмачха, Зиза еиха лычелыргэгеит. Уинахыс-гы лычкэын дицэшэаны, иара дахыбауаз цыара лагырзык калыршэуамызт.

Ускан Ладикэа ажэабатэи акласс акны дтэан. Мызқэак ракэын игыз абжыратэи ашкол далгаразы.

Енак, Ладикэа ашкол ахытэ дхынхэны, ихы иқэыжы дхэыцуа афны ашэ анааирт, ргэылацэа ахацэа, ахэса еилашышы иштэаз

даарылагылеит, – рыцхарак ҳақәымшәазаанит, сан дабақоу, сан? – Даағыатәығыатәит Ладикәа.

– Ара сықоуп, нан, ара! – еғыи ауада ақнытә даацәырцит Зизағыи. Игәйтқба-ңсытқбаха иқаз Ладикәа итауланы даа-қәыңсычхаит.

Зиза абыржәғыи цқба илгәалашәауам, акыр шықәса раахыс ашхы еиңш лгәы иататәаны итызқбакаауаз амаза лычқәыи иа-низаалыртуаз раңхба цәыргашьас иалтаз.

Еилашьшыи лаңхба итәаз ргәылацәа, анақәа рхатәоушәа игагаза акәыи ишылбауаз.

... Уара уаңсуоуп, у-Цыанбоуп, уаб Даґа ихьзын... – ацәажәара дағын Зиза.

Ан илхәауаз ажәақәа зны ашьантә цәха еиңш ицарыхәтәаза ачқәыи ицәа-ижыи иадңсалон, даґеазных абамба ақара иңханы игәы рәадыртцауан.

«Иахьарнахыс сқазахым, сара саңсуоуп. Ибрагим иакәым саб, Даґа иоуп. Даґа ажәлар драған, Ибрагим урт рзы иңсы итиуан...» – ахәыцрақәа дыштықәыцәаа зны ажәған ахь дхаргалауан, нас днарымқәытқбаны дкаууа хлантцы дынталауан Ладикәа.

– Уажәштыа ухәычым, нан, сычқәыи, абар ашкол уал-гауеит. Хатала уаңсуоуп, ужәлатәқбағыи абри ауп, уазхәыц, иутаху шытых... еидара дук лыхәда иаақәхәаны ағәарахәа инкалыжыызшәа ләаариашаны луанытә даақәыңсычхаит ан. Нас дласкәантраза даақалан, ғымт итәаны илзызырғауаз лгәы-лацәеи ишьхынңсыланы лаңхба игылаз лычқәыи лаңшыла иааимылдеит ан.

Уи аены Ладикәа дзаааз иаб дахьжыз анышәынтрахь дцеит. Уақәа уи инапқәа игәытәңса акыраамтә анышәынтра дахағылан, нас иғыкьбаса илеуаз илағызққәа ааирыцқбан, иңсы еиңш бзиа иибәау ақалақь Кантаги далаланы иғынеихеит.

Кыкахшык еимданы ирфауазшәа ауп Кантагии Ладикәеи ишеицрызхаз. Кантаги ҳаблан, Ладикәа дсабизан рғыңбағыи анеиднагалоз. Мшызха еицрызхауан: Кантаги – ханла, Ладикәа хшығла, теитңшла.

«Иуадағуп, иуадағ, – дхәыцуеит Ладикәа уажәы ақалақь далаланы дахьнеиуа. – Сан – Аңсны, саназзеи – Қазахстан... аа, абар «ңыит» ахьықәхцалоз абаҳча, абан иахьгылоу сышкол, сығны, абри ауада ақны ауп Заирағыи дахьынхауа», – ихы ғышытыхны ағны еихағыла ду днатәңшит Ладикәа.

Ақалақь далаланы днеиуеит.

«Мшыбзиа Ладикәа, икоузеи?! Салам Гимранов!» – зегъын-
цъара абжькәа гауеит, зегъы ацсшәа иархәауеит.

«Гимранов – сара издыруаз сыжәла, Цъанба – уи иахъанза
исыздыруамызт...» – ахәыцра дтаршәны дамоуп Ладикәа.
– Ахатәы бызшәакәа ҟба сзыкалеит. Руақы здыруеит, егы
сыздырам. «Мшыбзиа! Бзиала уаабеит! Ушцакоу? Утәа!» –
игәалаиршәауеит иан илыртцаз ацсуа жәакәа.

Ус дышнеиуаз, дхәыцуа цытрак даатгылеит. Нас, ашыр-
хәа даатәиин, армарахь ибжагалаз аулица ианыршәланы
иҟынеихеит.

Уи аҟыны Ладикәа ақалакьтә библиотека еимидеит, аха Ацсны
атәы зхәауаз шәкәы затцәыкгы иҟыхьамшәеит.

Ашьтахь абиблиотека аузсу ҟ пхәызба Ладикәа илтеит лхатәы
шәкәык абас антцаны: «Амреи ашәтқәеи ртәыла иқәынхауа
ацсуаа рахәшыаца уахь, аказах пхәызба лкынтә».

Уи 1934 шықәсазы А. Ахашбеи В. Кәыкәбеи итрыжыыз ацсуа
лакәкәа зну ашәкәы акәын.

Уи ашьтахь мызкы ақара аатцуаны, шыбжьонк, Ладикәа ашкол
ахьынтә дааин, дхәыцуа адиван дшықәтәаз, ашәақны аккахәа
атцәтәабжьы геит. Ладикәа дҟатқьаны ашәахь иҟынеихеит.

– Салам, сычкәын! – ихәан, днахырхәеит зышәкәтра рчны,
зымгәацәа иакәтца ашә иаалагылаз ауа ҟ кьаҟ.

– Бзиала шәаабеит! – атак ныкаитцеит Ладикәагы.

– Лев Ибрагим-ица Гимранов ура уакәхап? – шәкәы бгьыцк
аатыхны Ладикәа ишка аҟааирхауеит.

Ладикәа абгьыц ааимхны аттахәа илацш лахигеит. Уака абас
ахәауан: «Лев Ибрагим-ица Гимранов, уаб Ибрагим Билиал-ица
Гимранов ихьзала есымза 500-500 маат ақара пенсия хасабла
иузыцтәоуп, хухәауеит ианаамтоу иахмырцакәа уқарақәа уга-
ларцаз», хәа.

– Сағамзааит, аха уаафнал минутзак, уаатәа, уажәытқьа
уоусышьтуеит, – алағырз аазхыжылаз ибла гәыразқәа ҟышь-
тыхны иацхьа игылаз днеизыцшит Ладикәа.

– Зеипшыкам, сычкәын!.. – Ладикәа иажәа ҟбамтәыкәа
длыфнашылт уи. Ладикәа ауа ҟ кьаҟ изааигаз абгьыц аархәны
ашьтахьала абаснаницеит: «Гимранов Ибрагим иара ихылтцәкьа
хшара дахымамыз ақнытә итаацәа мап ацәыркуеит ихьзала
ирызтшәыжыыз апенсия». Абас ашәкәыбгьыц иргъежыны иааз
инаиитан иманы дцеит.

Ладикэа абжьаратэ школ далгеит. Иарбан занаатү ишьтысхра хэа дхэыцуамызт уи. Иабаззеи Ибрагим изанаат аиура акэын уахггы-еынггы хэыцыртас имаз.

Абар Ладикэа игэы тыцаны ицо Ташкенттэи Абжьаразиа-тэи аполитехникатэ институт ашэ дахыылагылоу. Аха иудыруеи, даднамкылазар... Асия аттахэа илапш ахгауа дниуеит. Интгэыргэаит игэы: «Цыанба Лев Дата-ица», ихьзи-ижэлеи еаеаза асия иануп.

Ладикэа аинститут дталеит. Ахэыхэ цшқа еипш дызгэытцахэхэа дзаазз иабаззеи Ибрагим изанаат инапакны иааиугеит. Ибрагим аамтала дныфныс-аафнысуа дзыфназ аудиториакэеи алабораториакэеи иахьа Ладикэа дрыфноуп. Уи дахычалакгы иабаззеи инапы кны дицушэа игэы иабауеит.

«Схатэы бызшэа сыздырзом, – дхэыцуеит Ладикэа, – цхашьараминас,сфыазытатэоушэа сыцсадгыл ашқа схынхэыр. «Мшыбзиа» рхэар, «Бзиа жэбааит» схэап. Аха уи азхауам... цхашьароуп, цхашьара», – нас ашырхэа днины еизигаз ацсуа шэкэкэеи ажэаркэеи аашьтыхны дрыцхэауа днатэауан.

Ладикэа ицсадгыл ашқа дхынхэит. Аеы мырхэац еипш ашақэ иасуа Амшын еикэа акэара иаваланы иааиуаз адэыгба, Цсоу азы ацқа иныкэсын Ацсны иаалалеит. Фажэа шықэса раахыс цхызла акэымзар лабфеба зыцсадгыл зымбацыз Зиза, аценфыр дадтэаланы дыцшуан. Агэакреи агэырфэи лзамфа иалырдаз акчырақэа ирывцаланы инеиуан агэыргьаратэ лагырзқэа. Ан лзамфа цэаакы инадцаблауаз лхахэышлақэа инапала иаарфеиуа дылхагылан лца.

«Ацеи даазаны дузаазгеит, Ацсны! – лгэы нтгэыргэаит Зиза, – аха Дата дабакоу, уи дгэыргьатца дахпылауам иахьа...»

«Дата диашан», – иаалгэалашэауеит уи уажэы фызара рзызуа ашэкэы бгыц иану. Нас иаацэырганы лылапш еитанахылгауеит, уақа иахэауеит Дата акгы шихарамыз,дышуаф иашаз...

АЦЫРА АМЦА АЦРОУП

Уи рацхэа дыспылеит амшын акэарахыы узлалбаауа амардуан акны. Лара, сара сахыкыз апсшьарта фны «Ахьтэы кэара» ашқа дхалон. Сара зынзатэык хыла азы снасындаз хэа сыццакы-ццакуа слеиуан. Ца змам ахра цагыцагы

сынхыкәххылазшәа адыххәа саагылт. Лара даасыхәаңшын, аңтақәа иаарывтыңчаз амра ашәахәақәа ракара ихааны даасыхәлаччеит. Нас абынчееиңш дкалаза лзара неихтәашашәа дызса-зсо дфасывкьеит. Харгытас игъежъза илхаз лчаз хылца ду цкәа сылфәанамырңшит, аха уеизгы, аңсуа еказа дышьтас абаз шыткәыцәаа иманы данцо еиңш, сгәы аамтарс илыма аңсара дфытпаңка дцеит.

– Икалеи афыз, амра убла ихыңчалама? – сызқәа днас-насит сышьтахь иааиуаз арңыс, – аа, уст абласаркыақәа, зынзагы ублақәа уцәызыр алшоит арака. Ха, ха, ха, – хәа дыччо, сышка иааирххейт, еикәатцәа сымсалха иикыз ибласаркыақәа. Саргы ус иахәтатцәкьоушәа азныказы иааимсхит. Аха иаразнакгы саалкьеит:

– Мап, мап, итабуп! – сызблышаз акы насиркызшәа наң инапы инансыршәлейт.

– Ха, ха, ха, – аларқача ихыызшәа ихаңнытә-ишьапаңынза дтыстысуа аччара дафуп уи. Ауаа хәдеизалоит. Асңычқа еиңш ачыпххәа сгәы шейбакит.

– Гәыбған умам, уаңхәа ара иааихыаз зегы иаххаагахейт уи. Ааи, шыахәк лоуп, шыахәк. Дтарблааит, улыршанхотгы. Хара хашыа, уи леиңш аңшза лфәаңхәа дсабигәышьоуп, икаҳцарызеи, – сара дсыхәамңшзакәа абас дцәажәо, уи арңыс, сыжәфа инапы натидаң, ушьыргәытца ытызблаауаз аңслымз ашыра халаланы азахы хәынаххейт.

Ахәылңаз адырфегь акәашартаңны хәикәшәейт уи азгаби са-реи. Дафцангы деилахәамызт, маңәа цыаңыа-маңыақәак лшәын. Илцәызыз длыңшаауазшәа, ашә дахыаахытцәкыаз даатгылан, днахалаңш-аахалаңшит. Нас, атәартақәа дынрыбжыыс-аарыбжыысуа, ашьтахыза дцан акәакы дныкфәтәейт.

– Аа адырфегыых! – илаңш мчыла иаалкәкәкәааны даа-сәаңшит ауадаңны исыцыфназ аңкәын, – дцахт дахытәалац лтың ахь. Абасоуп есуаха. Ауаа уахь ишңшуаз рыхәдақәа тәейт. Истоубоуп, ртаацәа ирбар ишырзымдыруа. Назим ихы хышәи хынфажәа градус ихатәиуа икалейт, – даахыахәын хавараф игылаз аңкәын еикәа атәы наилейтцейт.

– Дызустада, дудыруама цкәа? – сиязцааит уи сара.

– Дзымдыркәа, лаб Зевс ихъзуп, лан – Венера. Лара макъана дрымнатцар акәхап – хыыз лымазам...

– Уфы еихакы, Васиа! – Васиа ижәфа дылтарсны ашырхәа даакәиртәиааит ахцатәи хфыз Назим, – уи дызгаб бзиоуп. Лцәаңера?! Мап азәгы азин имазам!

ршьапкәа кәашон мчыла, рыбақәағы дырччон, аха, рыбақәа
рымпытытны уи азгаб дахытәаз акаақыахы еихон.

– Уааи, хкәашап, – сыжәа даахеит Васаи.

– Уара, Назим имацара дынхажьуама, – наиацаскит сара.

– Нас икахцдарызеи, хөык хзеицкәашом, уиқәатц, изхара
длыхәацшгәышьап...

Харгы хшьапкәа нышьтшь-аашытшьуа икәашоз хнары-
лалейт.

– Шака ихәласцхьазахьоузеи, – деицаналагеит Васаи, – омак
лакәушәа узлыдхалазеи, улқәатц хәа шәынтә иасхәахьейт... Аиа-
ша ххәап, абни латкыс хара хәицәоума?! Сара снапәы иаазга-
хьоу азгабцәа ихсаны икадыршәуа рнапхыц дацсам, илмузозар!
Ахәынтқар ицқа – ус лара дымсааит...

– Иухәоғы бзиоуп, аха сшьапы арапара уақәытц уажәшьта, –
исзымчхазт, инапы ахыскызгы иөтызбгыцааит.

– Сацоумцан! – ашырхәа илацш аалқәиган даасыхәацшит уи,
дқапшьшьзагы дөеибакит.

Сара сеицш, иахьа цсшьара ғыц иааз ракәхап, арцарцәа
азәазәала инейны уи азгаб ләацхьа ихырхәон. Лара азныказ,
иаалыдгылоз рхақынтә-ршьапағынза лацшыла иааимылдон, нас
рыцкәашара акәым, цышәырчча хаакгы хамтас инрымтазакәа,
мап рыцәкны иналыргьежьюан.

Зымәабжара еиөызымшац анықәаө изы амза аташәара
иахзаөызахеит уи лцара. Ишсархәахьаз еицш, лаамта анааи,
лмахәар кәымшәышә ажы иалапан иахаз лсаат днахәацшын,
цшьшьала дөагылейт. Нас лыбга мырцысзакәа атәартәкәа
адырөегьых днарыбжыашьқыр-аарыбжыашьқыруа днахал-
сын, амардуан дынтәлейт.

– Сшьапы уагрытц, – ихәейт Васаи, азгаб абахча аиацәара
дналаз данца, дсыхәацшны дпышәырччо.

– Сшьапы уагрытцыр, ушьапгы сагрытцып, – нацаскит саргы
сгәы хьухьуа. Хааибарччашәа ааун, адырөегьых хшьапкәа
шьтшьуа хғынахейт.

Абас акәын абри азгаб зегы дышхалахәмаруаз. Уи дыөнан,
ацта кынтыжәкәа зхы ркылхәаны, икахәхәа-кахәхәа еилагы-
лаз, амзатцлакәа ирыбжыакәыкәыз аөны иатцәа хәычы.

Ацсшьарта өны адирекция, уи азгаб лқазшьа рдыруазшәа ауп
ишылзалырхыз абри ауада. Атыпқа дызмыцәо аиарта данагроу,
лыхчағы еишьылза итәтәоу амшынгы гәааны атра итыцтуан.
Уи агыгцәа ргыланы ишааиуа ангәалталак, дымшәа-дымрха

ахышәкәа кьаьаза иазаалыртуан. Ацәкәырпақәа иҕырзәзәауан, идырхьшәашәон амра иаршыз атзамц ахахәкәеи амца зтагьежьуаз атыпқа лгәи. Нас амшын хьатцны итынчза атра интатәон, атыпқагы иҕырхьны днышътамлацкәа ацәа хаа даамтарсны дагон.

Есышьыжь, зегь рапхьаза лара лышътәкәа ҕаҕаза ианылон аҕәара ацслымз аҕны. Азага иазнеиз ашәарах еицш дхыцәза, днапшкьа-аапшкьо азныказ ацәытцалашара днадубалон. Нас, зы-цәыкәбаркгы итымкьакәа, дналешәкәа дцон.

Уи лцәа иахьысуаз азы аҕәын хара хцәагы иахьысуаз. Уи лцәа зшәуаз амра ашәахәкәа раҕәын хара хцәагы зшәуаз, кәарак хаицыкәиан, шәшьырак хаицытәиан, столк хаицахатәон. Аха иабаҕоу, хара ханыччоз лылахь еиқәын, хара ханыкәашоз лара аетцәкәалыпхьазон, хлыхәапшырдхәхәапшуамызт, хлацәажәар аарла лҕы ҕеихлырпхьон, зегьы лқьышә хшықәылтцоз аабон. Егьхамчымызт умхәозар.

Ус, ҕымш руха, сара адырҕегьыхәкәашартәкны снейт. Цәсеицш сықәымлакәа, ашә ахь сыцшуа саатәеит. Азәы имаза изоит, аха сара иаартны ишәасхәап усқантәкьа сшықаз: уажәи-уажәи интпсаауаз сгәы акы ижны иаман, сыблақәа шанхон, сҕызцәа ирхәоз абжак саҳазомызт, сычча-сыхәмар мацхеит, зан ипканы игаралтаз ахәыцы иеицш хрыжь-хрыжь сқәыпсычхауан.

Иаасгәалашәеит иахьа ашьыжь Вәсиа дышсазтцәақәоз:

– Уара абчы ухьхьоума?

– Ишцасмыхьыц, сара дузза! – нәтәскит, иихәаз цьашьо.

– Аимхәаршәаа?

– Уигьы сыхьхьейт.

– Ацәырқацы!

– Уигьы...

– Нас убарт ачымазарақәа ирҕызоуп уажә иухьызгьы. Умшәан, уи цсгара иақәйтзам, иухугоит, – сызқәа днаснасит, агәапхәа амшын кәанда иеналажьны дныхәзаатцәрыла дцеит.

Сыблала иразаны иоусышьтуан аҕәашартахь иҕнало ацсшьацәа зегьы. Аха уи азҕаб дыҕам. Ссаат снахәапшит, да-ираны данықаз аамта хә-минутк ахылахьейт. Итыңаны ицо сгәы иқәкәашошәа збоит, еилашькьыруа аҕәашара иаҕу ауаа. «Уи азәы лхаҕы даалгану? Мап! Исызхатом, – схәыцуейт сара, – аха иудыруеи, есуаха лыбла здырхаланы дызхәапшлос аетцәа лзылбаазар уаха?» – ашырхәа схы ҕышьтыхны ажәған сәатцәапшит. Ажәған аетцәкәа атцәгга иатцәпсоуп. Издырхуада уи дызхәапшлос аетцәа арбану?

– Саҕамзааит! – абри аамтазы бжыы хаазак геит сывараҕы. Саатрысын, сгылац сзымдырзо сагыыагылеит.

– Ухэыцрақәа еипыскыазар, саҕоумтан! – сывараҕы аҕаардә лҕаақәкшәа, лыблақәа хааза дсытацшуа даатәеит сыззыпшыз атыпха.

– Җах, мап, акагы, – ҕаастит сара исхәо-изуа сақәымшәо, сҕаҕаҕасуа.

– Утәа, саҕамзааит!.. – дааҕәымтцакәа аминауатра шыталцон уи.

Саргыы пшышьала саалыдтәалеит. Лхы ышышылхын ажәван днаҕацшит, нас иааҕәылган, схаҕынтә-сшыапаҕынза лапшыла сааимылдеит. Ғылтуам. Саргыы, сыбз сҕатца иадчаблашшәа, сыпшшаза стәаны сылзыпшуеит.

Ауаа хаицгәартәит. Васиа ынтә сҕыбыҕчааны дсывсны дцахьеит. Назим хашытахытәҕыа дааин, ихы ынапыкла икны дтәоуп. Цьоук ақәашара иаҕәытцит, цьоукгы уаха царта рымамшәа хапхыатәҕыа иааин, ацицарқәа реицш аилаҕежыра иаҕуп. Лара ҕылтуам, сара сызҕытуам.

– Уара аратәиума? – атынчра ааилалгеит пытрак ашытахы.

– Аиеи, абри араион сатәуп, – еишытаххы-еишытаххы рҕаархеит сыхәцәаҕы еивцаханы иҕаз ажәақәа, аха урт сҕәы ашытыбжы иахәаеуан, сара схаҕагы цҕыа исахауамызт.

– Хандәылцыр сҕахын, унызкыло акы ыҕамзар, – мацк лыҕерыцхатәны даасыхәацшит уи.

– Акагы, – ашырхәа сҕаҕкыеит сара.

Лара аҕхыа дсышыту, сара аҕхыа сцоу, хашдәылцыз хәа акгы сгәалашәом. Пытрак ҕымтуа, амза ашәахәақәа зҕахәмаруаз абахча хатцаланы хнеиуан хыыцыагы. Пхызла зҕынеитцыхны, ажәван ихиаала импрыцда?! Убаскан шәшы_ҕало сыҕан саргыы уи ауха. Адунеи сара истәын, есуаха уи лылацш здырхаланы дызхәацшлоз лиетцәахә аакыдҕааны лнапы инасыркыр ада моу сымамкәа снеиуан.

– Абра хатәап, – акаламра ихәытагылаз аҕаардә днықәтәеит. Саргыы саалыдтәалеит.

– Сеилукаар бзиоуп, сузеилымкааргы иҕастарызеи, – уаха дымцшзакәа дналагеит. Уажәраанза зҕацшырта хмауаз ахаҕ паҕыа, ужә аҕыкра аҕықәыхәхә, абар саҕхыа илашоит.

«Беилыскаауеит, беилыскаауеит!» – ихәытхәытуеит итыцаны ицоз сҕәы. Аҕаардә снықәхәазан иҕегьсааигәаны сналадтәалеит. Алкаголик инапкәа атцәа анырбалак иштцысуа еипш, итысуеит снапкәа, – урт ирҕахуп иҕәымшәышәза рааигәа ашыамхы иқәу

анакэа аанкыла иршышьлар, аха иабакоу – ишэоит: «заацэоуп, заацэоуп!» – абжы рыкэнаргоит сгэы.

– Уара абрака унхоит хэа ансархэа, исызбеит сыгэтыха мзакэа иуасхэарц. Абзиабара иит рхэалон, аха сара схата уи ахыз сымбаызт, – мацк леаанкыланы асаарака дышьтацшуа даатэеит. – Жэаха ныкэара хакан, – даакэыпсычхан лхы шышьтылхит, – абни ахэы нхытц атып ссиркэа рышка. – Лыбла зыдхаланы дызхэацшуаз ахэахы снацшит саргыы, уи амза агэытцарпхо, ажэоан иатэа аеадтцаны, аарла ацэаара аапшуан.

– Убрака дызбеит сара сзышьтаз ауафы, сара истаху, сара исгэмоу... Уи аахыс сзыцэом-сызтэом... Усыцхраа, хаибардыр! – дааскэан дгэатцэыгэацэуа исыдсхалахэаз снапкэа неимлагэа илкит, апыргеицш икэеицеиуаз лыбла гэытбаакэа алагырзгыы аарытцыжжит.

– Дызустада? – сфэы аарла ифеихысхын сцааит сара.

– Дацсуоуп... Хымпада уара дудыруеит, – дэатцкэеит атыпха, – ауку, нырхак, ижэоахыркэа кьакеаза, изара еиоахаха, ипынцда ырхэа, ахышьцба аблакэа ихоуп, ижакэа еикэатцэа-самсал сазамкэа ифоуп... Уи уара дудыруеит, мшэан... Сухэоит, уатцэы иахумган! – леаасгэыдлыжылан сыблакэа неимда-аимдо илгэзит. Хаварафгыы еыреимхэабжык геит, аха уи агэхэаа зкыдаз.

– Дызфэызи уи? – цшышьала днартэо уажэшьта иаха стынчны сцааит сара.

– Драшэон, адгыла аархэны ишьтеитцон, икэантапсца ибаазаны, ицэа иадцаблаз ихарп иалзбаауан реизратцэа имахэфакаэа ирыкэгылаз ииатцэ-жышэкаэа... Дыгэгэоуп, дыпшзоуп... Сыбла неикэысыпсар сапхэа даагылоит, иаахыстыр сгэахы диасны дымцапшыха дталоит... Нас хаибаумырдырзoi?! Уатцэы иахумган, сухэоит, – дыршегыых сара сышка лэаалхеит азгаб.

– Уажэытцэка шэеибасырдыруеит! – зыгэтакы назаз азэы иеипш сгэы кэандаза, лыжэоахыркэа нак-аак иаанкыланы, апыргы аипш икэеицеиуа исэапхоз лыблакэа снырхыпшылеит сара.

Абри ауа уаха акагы салымхэеит уи атыпха. Дахыоаза аонафы хназаанза лхы шытацаланы акы дазхэыцуан. Аоны апхэа ханнеи, лхы шышьтылхын даасыхэапшит: хаварафэы икэызгаза итатэаз амшын схыпшылозшэа сгэы иабон, амза ашэахэакаэа зхыччалоз лыбла иатцэакаэа сахырхыпшылоз, лара фылтуамызт, аха урт шэызцаарак сэапхэа икэдыргылон.

– Хымпада шэеибасырдыруеит! – схэеит сара.

– Аи уаагыл. Ацапырхэа пацэоуп, ашаха узаазгоит, – ихэан, Хаит рыцха абоурахь днатрысит.

– Иатахзам, иатахы! – Нахар ибжыи геит. Ханаапш, ацэ агэытца кэашза хнытцапшит, – ашыапкэа еидыршэланы, азыс еипш ихэат-матуа, Нахар ихэда икэкны икын.

– Мшьтабзиала, напымшла! – ацэ ихэда ишыкэкыз длахаихырхэан, ашта дылтытцны дцеит.

Ускан зынзаггы дкэыпшын. Уи аахыс шаkantэ хаикэшэа-хьоузеи Нахари сареи. Жэахаггы абна амцафы хайдгыламзи, мшэан. Снапы анааникыла, акэафахэа снаимтатэарц ачык-ачык аасыгхеит. Иара уи изгэамтэзеит, аха сара, данцазггы акыраамта ихыухуа исыхуан.

Ауадафы санааи, сфызцэа азныказ ицэазшэа картцеит. Аха сара анрыкэфысымтза, ирзымчхазт, ифабг-фабгза риарта иаалатэан, исыдырныхэало иалагеит.

– Шэарггы убастцэкыа ишэыдысныхэалоит! – схэеит сара хрыжь-хрыжь саакэыпсычханы.

Санышътала акраамтаггы сызмыцэт, саныцэаггы сеилаханта апхызкэа сышрылаз икказа иаашеит.

Ашыжымтан икасташаз зеггы сызбахан: сцааиласхэан, амшын акэарахыи сфынасхеит. Азгабггы сышнеуаз ан_гэалта апслы аипш азы двалтцэраан, сышка лфаалхеит. Ашыжьтэи амра ацэыртца акара ихааны ихаччон лхы-лфы, илхыкэкэаны инеуаз азы цэыкэбаркэаггы, абри аипш ацэеижь ныжь-ны ицар ртахымызшэа, рцааныркылон лгэы, лыжэахыркэа, лыгэчамакэа ркны.

Фымтзакэа снапы аасымылхит, аха лыбла ихибахэала адыршеггы рцаархеит азцааракэа: «Нас хаибауырдырзои, мшэан? Ханбацо адыршеггы, данбазбо уи?..»

– Деилыскааит. Шэеибасырдыруеит, – иахеипш шажэак рыла атак ныкастеит сара. Аха сыпсы зыфхэароу, сыхыз акара сзышыцылахыоу акы азэы мчыла иаасымкэкэаны игозшэа сгэы хынтыцызэа акэын сшыказ.

Уи аминутазы ситцашыцуан Нахар, срытцашыцуан, ргэаггы сыман, сара исцэызуаз ацэеижь ахэтэ икэеицеиуа иаапшуаз азы цэыкэбаркэа, дзыкэгылаз ахахэкэа, дызшышыуаз апша кэанда...

Хэыцэаггы наф-ааф хаифагылан. Сара сшынеибаку сбы-луан, лара, икалап, азымцаас баапсы ихыркшаца инхрыжьлаз цхатцэрык аипш дсыхэапшуазтгы, сцаанырраггы сарггы лхы

халырхээрц лтахызтгы. Аха, иахьцалак, уи, ускан сыда царта шлымамыз лыблақаа ирхэон. Саатк иадамхаргы лгэыграқаа снапағы икан, адырөөгых лареи сареи хаизынхон, уи сара акылхара иаакылыччаз амра ашөөхэа аипш инеины сгөатца интацхан, акыргы сааргөгөит.

– Хцар анбабтаху? – атынчра ааилазгеит.

– Иара абыржөгы! – даатрысит лара.

– Шыжыхьа анахфалак, – мацк афхэара снахеит сара.

– Ибзиоуп, нас! – лыбжы итцегь иларкэны даацөажөеит уи...

Ацхэысреи ахатцареи рфы гөнаха ыказар, испырхагамхааит сара, уи аены икастцаз азы: акранахфа аштыахьгы мацк схы нахызга-аахызгеит, амца ханыкөлагы, интыхэа-аатыхэо ашөшыра ицашьшы инагаз акатран мөала дымгазакэа, иаасыртэин, амшын ацшахэала игаз ажөйтө мөахэаста сна-нылеит дсыманы.

Амөахэаста ацслымз аеыларзны илакы-лакьуа ишнеи-уаз, ацөкөырцакэа ацакь инадцаланы абга ахьааиөырцөаз ханнеи, хаахэны амарда көаца-өаца хнаөалеит. Уи нахыс, иатахы-иатахым, снапы роуны азгаб иналымтаскуан, лара акарма еипш даакөтцөашаны, акыркырхэа дыччо адрымхэа дөылацалон, нас смыргөаакэа, цшышьала лнапы аасымылхуан. Сара адырөөгых сыблакэа кыдхало, хацхьака иахцылараны иказ ахөкэа рыцшаара салагон, избанзар ахөкэа ирымоуп аөадара, нас аладара...

Ус өадареи ладареи акыр хархыст, шөышыкөсала ихөйт-хөйтүа, аха макьаназ зыгөтыха нагзаны иззымхөац акөаракэа акыр хартыст. Хатцаланы хнеиуеит аць-ккара, ххафы икөтөаны инеимда-ааимдо ишөахөоит ацсаатөкэа. Икалап уртгы ашыжь хазлытцыз ацсшьацөа реипш гөрамгартас хрымазар...

Нахар есаaira дааигөахоит, сара сшьаөакэа иаха-иаха исырссо салагеит. Абар уажөраанза зымахцө ианкны иаазгоз азгаб, уажө ашьабста еипш дкалаза сацхьа дгыланы дахьнеиуа.

«Абзамыкө сара, абзамыкө! – стацкөымкэа ратцөаны сасуеит схы, – амца салацаланы исырцөоит хэа сышцалагеи. Ибастахыз абри амца, иабастахыз урт анапкэа, ацьаз-цөтцөа аипш аккара итцөыз аччабж, исытацшуаз абла хаакэа...»

Идагөаза харантө иааөыз алашбж схөыцракэа саарылнахт. Схы анөышьтысх, азгаб наскьа амарда даөаланы дөеиуан.

– Еи, атыцха! – сыбжы налхьызгзеит, – бахьцо акөым, баанөас!

Азгаб ашырхәа даақәгъежыт, аха, сара сышқа дмааикәа, уа лҕаанылкылеит.

Сара сылзааигәахеит. Ацәахаха еипш иуаркалеиуа, итцәрааны ицон лзамҕақәа, лпышә хықапшыаа-пахә хәычқәа ачча аарықәыххуа, цытрак дсыхәапшуан, нас ишыҕеикәылхыз збеит, акгы лхәазаап, аха цқәа иаусахахуаз, схы ааилууан, сыштахә игылаз аң ашыапы сыҕенадыстеит.

– Дысцәымгуп ахатца мчыда! – сыварафытқәа уи лыбжыы саҳаит. Ацәа салазшәа атҳарцәхәа саалкьеит. Здацқәа хаххала итцыфрны икажыыз ашә-ката дықәтәаны дысзыпшуан. Сара уи лшыапафы иқашәқашәо игылаз ашыац иатцәа снылатәан, ашә сыбға надыстеит. Цытрак фәхтүамызт. Алашыбжы гон. Уи сара сеипш ларгы илахауазар акәхарын.

– Иудыруама уара абри амедалион итәу? – уи атынчра ааилалгеит.

Схы анфышытысх, лыхәда иахаз амедалион адац иааф-лыршәан, сара сышқа афаалырхеит. Сара иахысхәаара сзым-дыруа иаалымсхын, аган афы иамаз акнопка хәычы снапы аннақәсыргәгәа, иҕеихҕеит. Азныказы, макъана цқәа ахәашыра зхымтыцыз сыблақәа дырзеилымкааит уи апатрет ианыз. Аха нас даузымдырхуаз: саныхәычыз сыцәар сыпхыз иалаз, ханыхәмаруаз зыхыз хыыз-чыдас исымаз аурыс дауы Алиоша Попович!

«Ыы, уии барей шәеиуацәоума?» – абас слазцаарц сфы иҕанххылан, аха сеаанкыланы снахәапшит.

«Уажәшьта еилукаама?!» – исазтцаауан лыблақәа.

– Еилыскааит! – схәеит сара аарла сфы ҕеихсырпхьан.

– Агәаг сымоуп абри ашәшы, – адырҕегых атынчра ааилалгеит уи, – шыакәармак зпышә иқәкым ахатца цәыш еипшнысшьалоит... Изыниазеи гәакрас, хәыхә кылак назыкә-тәашаз махәтак налымиаазакәа итшышь, цыпх ипсыз адыгәциа аипш адац тыңсаа хәычқәа хаххала инкаҳаит... Насгы шака итдла хшәашәоузеи, ашыоуми, мшәан, ацәеижыы зырпхо... Амаг насхыысызшәа сгәы иабоит абас ишыадоу акы сааигәара ианыкоу, – атыпха дҕагылан, хәапхәа здац дукәа анышә аңсылара иаларцаны, зымахәтакәа еилыршь, имадыхза игылаз аң ашқа лфыналхеит.

Саргы сҕатцкьан, хатцатас лыжәҕа снацдаххрацы снеихеит, аха инасроуз снапы цәышкәеи сапхәа итцыфрны икажыыз ашә кәтеи анааипшнысшьала, ашырхәа сфыба интаскит.

– Игәоутахыоу, тиаас икоу зегь реиха аць шыцхоу? – уи дышнейуаз лыџнапыкгыи аць ашыапы иаакәлыршан, лыхггыи надылцеит, – агәеисыбжь гоит, уазызрџи... Шаџа ицкыаны, еилганы иуахауазеи! – аць ацәа икәцарақәа есаири ирыбжьалон лзамџа кәымшәышә. Сарггыи лааигәаратәкыа снейн сзамџа надылцеит. Лыцсыц кәандаза ианаасфәашәшә, зынзаггыи снейлуаа сцеит.

– Иуахауоу?

– Ишцасмахауеи! – схәеит сара, итыцаны ицоз сгәы снапы адыргәғәала... Сылацәақәа цшыаала реынейкәырцсеит.

– Сгәы нкыдкыланы иццәеит, – ацәажәара дафын уи. – сыхы здыруа скалеижьтеи сфәцхыа ахатца дхырхәоит. Уи ибґа ырхәаны, ицышәқәа тырқәацәаа снапы иадкыланы икуп... Ахатца дхатцазароуп: аґыр еицш дузмышрхәо, ацхахә акара дцыацыаны, адау иакара дхаракны, ахра акара дыгәғәаны дыказароуп. Уи иоуп ацхәыс лгәы фызкаауа... Цытк лґеанкыланы, даасыхәацшит уи. «Шәарт сгәы цышәцәахьеит, кәыбрыкгыи шәысзәџсуам уажәазы», – ахәон, аць ашыапы кылблаа иагашашәа амцацшы зкәыхәмаруаз лхы-лґы.

– Хцап, хцап, – схәеит сара ацыхәтәанзатәи сгәыграқәа анаасымылкәкәаа. Нас акыркырхәа дааччан, снапы кны дна-сыхеит. Лара дыџны дцон, сара, ашаха ацныкәара зтахым ацәцыс аицш, сқәасқәасуа слышьтан. Ус, ацъра хлытцсын, ахухәа амџаду хнангылт. Уажәраанза лара лнапы мчыла иш-сымылхлоз, уажәы, дмыргәаакәа цшышьала снапы аалымсхит.

– Аа, Нахар дахыынхо! – амџа нымџахытцка снапы насырх-хеит.

Азґабггыи даасыдцалан, лшыацәкыарақәа дрықәгыла, лхы шытцәаны ацшра далагеит.

Ацъра неимытхааны, ихы итарцаны иааигоз иџн хәыцқәа нытцаиргылазшәа, наскыа икәац-кәацза џ-џнык аиатцәара иалу-баауан. Уаха хәба-фба верс ааигәа уаџ дынхазомызт. Амшын акалт инаркны ашыхарахь ажәџан иналаз ицоз абна иатцәара ахас иамаз Нахари, уи зырфыхоз ацсаатәкәеи, зыцқәа еихыршыны иаакылкыалоз абынхәакәеи, Нахар ила Дамшә зыхәламшәа цнамцәацкәа инханы иказ ақәыцмакәеи ракәын.

Амала, зны-зынла гыал-пал хәа абрахь иааталалон аныкәацәа. Урт рпатреттыхақәа ахәацхәа еикәкшо, алашыцара итңацаанза еицхытта аккара ицан. Ианцалак, Нахар дуар-чаруа, икарыжыыз ақәадкәа еизганы, амца цырхага ахыкәанамцаша цъара инышьтатцаны, иныкәблаа игон.

Иара Нахар ихаҭагыи шаҭантәи апатретҭыха аҭаҭхьа дгы-
лахьази – алым еипш деишыхаха, изара нтарс икны, иҭыымшь
еикәатәа жәпақәа ирыҭагыежьуаз ибла гәыразқәа ыргызмал-
ны, дпышәырччо.

Ускан ахәсақәа, рыҭсы акы алакны илбаардозшәа аҭамкәара
иалагон, зхацәа заа аҭәра рҭазҭахьаз ҭьоукгы. Нахар
инаиваҭаланы рпатретқәа ицтырхуан.

Бнауафык даабейт хәа дныкәшьшәа иацәажәарц зәазыз-
куаз хацәақәакгы ҭалалон. Аха, Нахар дзакәыз анеилыркаа-
лак, ихзызаауа акәын иара дызныз аплионка ахәшә ишзартқоз.
Изаарышьтуаз апатретқәагы абас рныртон: «Хдоу гәыраз,
хдоу ҭәыш...», ма «Алым – ахьшь аблақәа зхоу», – ухәа дызды-
рымкылоз иҭази.

Абасоуп дшылбаз уажә сыварафы игәәтеиуа азҭабгы.

– Нас хлашьты, – смахәар нтарсны слыма лҭыналхейт уи
азҭаб.

Ахьхьа-хьхьахәа ичча-ччо, ицқьакәакәараза илеиуаз акәа-
рачча ханнәеҭынгыла, «уа шәахымсын», – ахәозшәа, иа-
цыфрын, аккара ыцтырцәажәауа, хара хашҭа аҭаанахт Дамшә.
Сара азыныказы сшәаны саатрысын, иаацәгыарахар сназкыдыз-
залаша ҭлак сааигәара иҭоумашь хәагы снаҭшы-ааҭшит.

– Шаҭа бзиа избози абас згәамч ҭоу ала нарҳара! –
сымфанызаф лыбжыи сшәара саалнахит.

– Пуп, пуп, пуп, – уи ахала имааир хәа дшәозшәа, лҭышәқәа
тырқәацәааны даҭхьо, ахахәқәа дрықәҭала-рықәҭало акәара
днырҭьан, уахь лҭыналхейт. Алагы ишааиуаз иамкамышьтзакәа
ашшаанда илахууаан, иҳажәларц аҭаанахейт.

– Аа, бафт, бафт! – сыфныҭаан, сыварафы, икажыиз
ацәфәан аашьтҭааны акәара снахыҭоны еипш, Дамшә шаа-
иуаз иаалыдыхылеит. Ашра иаҭәытдын, азыныказ ахаҭыцқәа
аахнарҭьаҭейт. Аҭхәыс дадгылан, ахы лнапы анныкәылшь,
алацәақәа еикәыҭсаны, итхәыршәшәо иналымтҭатәейт. Сара
сытцәфәан раҳаны ишыскыз, сшанханы саанхейт. Уи ала ахы шыл-
шьышьыцыз илшьышьуан, иара изаазаз аҭхәыс илҭылазшәа,
лымтҭабылҭара иафын.

«Хәи анцәеиныс, абри афыстаарак дшалаҭоу», – иҭышьаны
сылзыпшуан. Нас сытцәфәан нкажыны, дара рышҭа ф-шьафак
неихызымгацқәа, Дамшә ҭаҭҭьан, ахәажьы еиларгыланы,
ажьаза-ҭаҭшь иалыхәхәоз афрангь хаҭыц ҭәашқәа сны-
ҭанарҭшит.

– Умааин, умааи! – ала ахәда лнапы накәлыршеит уи, – аңхәыс ала шылхыбаауа узымдырзои?

Саргы сцыцза саагылеит, амала, «Ала бзиа аңхәыс илеи-шуам», хәа саҳахьан акәымзар, аңхәыс ала лхыбаауеит хәа смаҳацызт.

– Хампсыр егьа аабап, егьа ҳаҳап, – схәеит сара, ацәа-жәаратцәкьагы сацәшәа-ацәырхауа.

– Кхы, – сыштахька ереимхәабжык геит. Санаахьахә, Наҳар қырыста цәырцсса дук датцаланы дааиуан. Саргы уахь сфьинасхеит.

– Кох, Ладикәа уоума, ала машәырк шәызнауааит, амар-цъа, Дамшә, устыхә! – Наҳар икьырста жәахырла днатцасшәа инымғанитцан, атәызхәа иахьынкаҳаз адгьыл аартысит. Иара, снапы сымххагы дахьымзакәа, днасывкьан, Дамшә цхәаршәшәо иахьылдыглаз ашка днеихеит. Рфьыцъагы ахыгә-сыгәхәа иааифаҳаит.

– Бзиала баабейт! – ихәеит Наҳар, алағым зтаңжәаз ахра айцш даазазамазан.

– Наира! – аңхьарца ахыц нафьыршызшәа атакс ихааза игейт уи лыбжгы. Абракоуп уи Наира шлыхьыз ахьсаҳаз саргы.

Зфаалырхаз лнапы аалымихит Наҳар. Ауатка цъбара айцш аймхәыц зхыхәхәыла итаңшуаз лыблақәа, азныказ дырхәынцан, дахьылаз ус дышшаза даанхеит.

Аңхзы ицәа иаднарцаблаз иблуз иалзбаауан, иахьа згәеи-сыбжы хазызрәуаз аң адацқәа ирфьыз адаш шәпакәа, аңхныг айцш иратцәаны наҕ-ааҕ ижәахыркәеи имахәаркәеи ирықәгылаз ииатцә-жышәқәа. Урт зегьы даеа цсчыдак рхазшәа ишьтыңо, ахәмарра иафьын.

Наира лыблақәа итаҕьежьюан, ифахәмаруан, иааҕымтц-закәа акы рхәон. Ицыс-цысуаз лпышәқәеи наҕ-ааҕ лзамға-кәеи уажәы-уашьтан ашья аарылыжжып ухәартә икапшьхеит. Инапы шылкыц илкуп, есаaira дизааигәахоит. Дамшә атыхәа ыркьақьаны ишаршәшәац иаршәшәоит...

– Ла-мыждак ҳамоуп, агәзызара санаргейт. Арахь уиас! – уи ихьыз зегьы ала инахареитәын, инапы мчыла иаалымхны, Дамшә дөатцакьейт.

Сара, Наҳар инапы имысхрацы дара рышка сфәнаасха, Дамшә дырфегьых ахапыцқәа хырцъацъаны снытцанарқшит.

– Икоуи, шәышпақақәоу? Уахцәыззеит рацәа, – иажәақәа дреигза-реигзо дсазцаауан уи. Ауалыр итыфьуазшәа игоз

ибжь-гәаџа ақыиареи ахалалреи алыжж ицон. Снапы иара иштахыз ишисымтазгы, снацәкыарақәа ацха бжыыршыызшә еидчабланы, ицәышза иаимсхит.

Нахар ҳыиыагы ҳказшыақәа цыашыаны, азныказ иихәара иғамшәо даҳзыишуан. Саргы лагашыа сымамызт.

– Сас бзиаггы даҳзааугазаап, шәлеи афныка, – сыжәа аан-кыло, излак цәытцырцшыны Наира лахь днацшит Нахар.

– Дсасу дацшәымоу сыздыруам, аха азәгы даазгеит, – натаскын саргы, сыбжы, сара истәзамкәа сааччеит.

– Уи ауми абзиа, шәеигымхааит, аха, афныка ҳлашәышьт, – Нахар цаса аиҳа иеаамихын, сыжәа кны днахеит.

Икастахуаз, реиҳа еиғхарызеи ҳәа азхәыцхагы смазакәа снаишьталеит.

Нахар иашта уамашәатцәкыа ицшзан. Аххәа натцак мыркатылла ихирффазшәа, адәы иатцәа цыара ҳаскынк фалкны иубомызт. Зеитцхәа ашта икәгылаз араду ҳашнамтатәаз, асыица иацыркыа илеиуаз рәашк ҳеинтаҳшыызшәа ҳахышәашәаза ҳаакалеит. Аха сара стынчмызт. Снапы ианыз аус ахала акалара ишафызгы сахыицакуан, сахызаауан. «Иудыруеи, – схәыцуан сара, – зәы хту ахра аиҳа, ацстхәа зәажыу ахра иаҳа ишәартуоп рхәауеит. Нахар ацыбаа ақыркы икылсхәоу уафуп, сныкәашыала игәы сырхышәашәар? Иссааугаз дызустада ҳәа дысзыткыашам, аха итабуп сахыгәалашәаз, уажәазы дахыааугаз дга, ихәар? Ускан сымпси?!» – уажәраанза амалахазгы сымпцхь икәымлоз ахәыцрақәа саимдырххеит абрака. Аха, руа иалысхышаз ҳәа акагы ансымдыр, сәатцкәеит ашырхәа.

– Утәа, уицы ааитак, уажәытцәкыа быстак еилартәиуа ишәзыуеит, – ихәеит, еирызк азна аџи, саан гәаџак хыппуа акакани зманы иааҳадгылаз Нахар.

– Итабуп, афатца сфом, убаҳча збоит, – схәан, рәыиыеггы ааизныжыны, афнкәа рыбжьара ифаз агәашә аартны, абаҳча сынталеит. Ихырхәаны игылаз ашәыртцлақәа снарытцс-аарытцсуа, Нахар ибаҳча аџадахыала аандара азызуаз акәара ахыкә сныкәгылеит. Акәара иаацәыртцуа-инцәыралло, ахәажәра аеыларзны, ахаҳә кәашкәа ирыбжьаеҟеи алеира иафын.

Сара снапы аасыгзан, иканталеиуа ишәны икнаҳаз шыақартцәак аафыхны ақырҟ аахсыргеит. Атцәа хәычы-хәыц сацхауа, ашыапы сыенадцаны, схәыцуа акраамта сгылан. Игәалашәеит уи азгәби сареи рацхыа ҳахыеикәшәаз, ашьтахь сшыкалаз, ҳаицәажәарақәа, ҳаицныкәара ухәа абри абжьарак исхызгақәахыаз зеггы.

Нас «икалалак калааит, ҳаззааз иаҳәаны наӀ сырдыртып», – хәа сызбеит. Зыбжа сфахъаз стәа ыршәны инкажъны, ашацахәа абаҳча сыцаланы сәынаскеит.

Уажәы, Наҳар бзиа узбоит хәа иазхәараны иӀаз сара сакәушәа сгәы атра итамгыло, абаҳча сызлаталаз агәашә саннылагыла, Наира лыгәтакы анагзара дафын. Спышә интасызшәа саагылан, афны аган сыенаваскит.

Наира атәартә дықәхәазо есааира Наҳар дизааигәахон. Лыз-напык лгәы иадкыланы, егъи лнапала Наҳар ишьамхы иқәкыз инап цъацъа ду ашышыра дафын.

– Салгеит! – схәеит саагәырған сара. Еидара дук сыхәда иаакәхәаны илкасыжыызшәа сәаариашаны ахәхәахәа саа-қәыпсычхаит. Нас узцаларгы уцала, аанда сәаваршәны амфәду ашӀка сеихеит. Наира лышътахъ сеихоуп, ацсыкоуп илыгу – Наҳар ихәда аӀынза дфәзахъеит. Иара иблақәа иаҳагы рәыртбааны исыхәацшуеит. Икалап иблақәа срымбо дкалахъазтгы, ма сцарц итахны, симбозшәа кәитдозтгы. Уи акәым, Дамшәгы сгәанатом. Уи атыхәа фыз ду ырқяқяны, абз ақышә иаакәшъуа Наиреи Наҳари ирытацшуеит.

Абаҳчара атыхәан аанда сәынхырфрны, акәарчца снырӀкан, амфәду сәатаны сдәықәлеит.

Пытрак саныфаскәоуп ашареи ахәлареи шеицыз ансгәа-лашәа. Ссаат снахәацшар – хәба калахъан. Амра хытхъан, уи амшын аеынтажъ аеарыхъырц атахызшәа италаны илеиуан. Аха сара сыццакуамызт «атахызаргы илашьцааит», – сгәахъын, сыцсы ааитаскырц хәхәык снықәтәеит.

Еихашъшы сацхъа илашьтыз ацъра итибахәа рәаархеит агәалашәарақәа. Агәалашәарақәа, ахәычреи ақәыпшреи ирыцу агәалашәарақәа... Сара схәычреи сқәыпшреи абрака исхызге-ит. Абрака акамбашъқәа гәарсхт, ацъмақәа сыхъчеит, атцәыргыла сахыңеит, сшьамхнышланы аңилоу сасит, амкәыбақәа сьд-хәаланы азсашъа стәеит. Зынгы сышәкәытра сқәынхәаланы ашкол ахъ сныкәон, нас счамадан шътыхны адәыгба сынталан, сфызцәа ахъцоз атцарашӀка сәеит...

Сани саби анцсы, абрахъ Амбарака саазгаз сымахә Хаит уамашәатқәа длафхәафын, длахфыхын, егъа уадафра дақә-шәаргы дшыччо, дшыхәмаруа иааихигон.

Исгәалашәоит, абас цхынрак азы хәылпазык уи илахъ еикәышышы ашӀта даатәлеит. Сара ихы сышнықәпшыз аицш сфәтцӀкан, снейцынххылеит. Аха Хаит цәеипш дысмахәмарит,

ицъыба акы аатыгангъы инасимыркит, снапы санкны сима дааин, деизкæйфæ, ашæшьырафæ игылаз акæардæ дныкæтæеит. Сахæшьа ататын зхалцсоз лмахага наф инышьтатцаны, илхæара лфамшæо, пытрак дихæапшуан.

– Ифæлеи, узынией? – дцааит уи, аарла лыпсы ааивылган.

– Аибашъра иалагеит! – ахæхæхæа даакæйпсычхæит Хæит.

Ауха шаанза сымахæгъы сахæшьагъы лацæаихъшь фæрым-цеит. Лара амфаныфа излырхиауан, иара æхæа дычæхæтæаны, сахæшьа æны илцæынхаз ататын ирыцхуан.

Сахæшьа акæаскъахъ сганы сышьталцарц далаган, аха Хæит имуит:

– Афшæма аматцуртафæ дыфазароуп, – ихæан, ифнапык наф-ааф схы аарыбжъакны, сыбла дынтапшит, – уеыргæгæа, уахæшьа лгæы даумырган, – нас атæах аасфæырганы сноуишьтит.

Сахæшьа лкасы амхæцæ аалыфшьуа, акы лтахызшæа акфæфра дынкфæлеит. Сымахæ иблакæа шихаччац ихаччон, аха ицауланы хрыжъ-хрыжъ ахæхæхæа даакæйпсычхæит. Сара ифаз закæыз хæа цкъа акы еилкааны исыздыруамызт.

Аацæылашахъан, уажæы афсшьарта фны «Ахътæы фæара» ахъыфæуафæафхъа адхæйпш æфæ ханней. Аибашъра ажъагъырфæага ианаркыз афыта иалибахæа абрафа аизара иафын арфарцæа. Урт ана-ара гæйф-гæйфла еидгылан. Фъоуыкы алаф рхæон, даæа фъоуыкы – ашæа.

Иахъа уажæгъы абри афыф саннавалалакъ, анышæ иффыфны игошæа сахæуеит:

Саан, сан Ашæынхыффа сырғауеит, санаа!

Уаан, уан, уара ургар уан илымада, уанаа...

Шæнейбац, шæнейбац афсуа рыцкæынцæа,

Афсны азыхæа ашьа казтæо, афсуаа рыцкæынцæа!..

Харгъы хнейны хнарыдгылеит. Еилыффыаауа иаркны астал икæгылоу акылантаркæа ирейфшыи ифата-катаза еилагылаз арфарцæа. Урт ршьей-рыхши ааилартæон, рыгæкæа амца ртагъежъуа иртан. Ашæа рхæон. Урт ашæакæа рейхаракгъы исмахазацыз ашæакæан. Аха угæы фшаауа, улагырзкæа угæы иалатæо, иааукæыршаны игылоу зегъы аасгæдыдхæхæаланы игæыдыскыландаз ухæо уфартон.

– Фых, хаймфалацæоума, нас Хæит! – афыкæ-фыкæхæа дыч-чо даахадгылт Нахарра рашъейхаб Аслан. Егырт иашъцæа ахфыкгъы хакæафга иаагылеит.

– Ага дхабжьалаанза хаимшалацэоуп, – натеикит Хаитгы, Аслан инапы ргөгэаны иаанкыло.

– Наф, ииуазеи уи шэара дшэыбжьалартэы, усқан ихы ацэа ианикэаит, – даатфкеит Нахарра ран Үырбахан рыцха, – ахахаи, цэара шэнеицрымшэан... Шэанцо, шэанаауа... Абри агазжэ уихылапшла, нан, Хаит, – Үырбахан лыцкэын еитцбы Нахар днаитцапшит.

Нахар усқангы гыларыла уажэ дзакаратэкэоу дакарахахьан. Абаакы, ааршара икэнакызшэа ана-ара ихы-ифы иаакэнапсаз ахэыц еикэатэакэа хэызба рхымсыцыт.

– Уи инап ау дуқэа рыла иан дааигэыдихэхаалан, акчырақэа еивтапсаны изылдаз лылахь днагэзит...

Сахэшыа Гэдоутанза инаскыалгарц дрыццеит. Сара Үырбахан слыццаны афныка сдыргьежыт.

Аибашыра иалгеит. Цэара-цэара фнатақэак рфы алашарақэа нхэытфка-аахэытфкэаны иакуа иалагеит, егырахь макэаназы алашыцара шахатэац иахатэан.

Уахык зны сахэшыа сыхыз хэаны интлыркэаз лыбжыы атхарцэхэа ацэа саалнахит.

– Узырфи, Ладикэа, узырфи, – уи харц затэы аценцэыр дна-дыххылан икыакэаза иаалыртит.

– Уауау, уауау, сара рыцха, уауау... – хатца цэуабжыык атцх иалыфны иаафуан. Алашбжыкэа гон. Цэоукгы еикэфыртуан.

Асланраа рқаптажэ иакэкны ауп ишго, – иахэшыа лыцсы лгэы икылаханы аценцэыр даадкэан, ажэжэахэа аееилахэара далагеит.

Минуткэак рышытахь, сахэшыеи сареи хаишытапало Нахарра рашта ханталеит.

– Уауа, уауа, сара рыцха, уауа, сан рыцха!.. – атцабжы шгацыз игон. Итэуаз деимырхха дшыркызгы агэызхэа игэы дахыкыд-сыллоз ашытыбжы ашта атыхэангы иуахауан.

– Иаада, руа иаада?! – рапхэа иаалпнахалаз ацхэыс длазцааит сахэшыа.

– Нахар иауми бара, Нахар! Даргы харгы ахэылаккэа, – лтэуара иалатцаны феалтит уи ацхэыс.

– Унан, шэарт арыцхақэа, унан, харт агэаккэа, – сахэшыагы ауеимадахэа инеималтэан, уи дналыштыалеит.

Үыки-бзыки рыла иузеитэхэом ауа абра иказ: ахацэа ру-убжыы гон, ахэса аккахэа амыткэма рхэон; зегы ирылыфуан Нахар ибжы-гэафа... Ақаптажэ иазымкуа ажэлар еизеит. Сар-

гы ыара сцэытагыланы сыштэуоз сгызкын, сылацакаа тчаа скалит...

Иабанзартцаахгэышьоз, аены шыжьымтан агэылацаа Нахар днадыртэан иархэеит: иашьеицабцаа рыхыкгы рзы ашэкаы еикацакаа ргэы кылблааны ишааз; урташэкакаа, иан Ырбахан рыца данцы ишцаыргыз; Лзаа ирымоу иахэшьа, лаб инхамца кьацтажэстэрым хэа лхэыцкаа лыманы дахьаакэтэаз, уахык рыоны машэырла амца нацралан иныкэццышэаа ишцаз ухэа, – иара дыкамиижьтеи иаакалахьаз зегы.

Аиашаз, урткаа Нахар ианиархэоз сара сыкамызт, аха изла-сахаз ала: унаисыр шыакаарак илымшэо, деизкаыфэны рыоны иатцаз ахахэ цэыбблы дахьныкэтэаз, уаха даамкаацазауа, илеихашэа ихэлазаап.

Уи ашьтахь мчыбжьык Нахарра рьацтажэ акнытэ амца хааза иаабон. – Нахар ржэйтэ хэыштаарафэ амца рццеины дычэатэан. Агэылацаа, аиашьара иагьа рхэазаргы азэы ифны дымнеит. Ашьтахь Нахар, абыржэы зцаара збо аон хэыцкаа, абрака абна аакылрхааны иныкэиргылан, анхара далагеит.

Уи аахыс абар жэохэ шыкэса тцеит. Аамта ауанта ду ахь-нашьит, аибашьра анацаа тыцкаа зынцгала иказ акыта ахы-афэ. Зыцсы таз хынхэит, амца иацшыз иргэыртэшаз ргэыртэит. Урт итацаахны ирымаз афынфыыхэи алахарфэи иша-еицэцэа ахэыцкаа ирыртеит, еимхэыцла итазны, ачкьмафэа итагылаз ацатликакаагы аацаырган астал иныкэдыргылт. Урт иртоу азбжак ачагьа иаларбан маза ачанах инавартеит. Еихэацшуам, еицаажэом – акыц-сыцхэа иржэуеит, цытрак ашьтахь иахьатэи рускаа ртэы аацаыргоит.

Иааурызеи, усоуп ацстазаара шыкоу: имиц ииуеит, ииз рызхауеит, изызхаз ажэуеит...

Аа, иахьоуп сара иангэастаз, Нахар наф-ааф илымха ашьатакаа рфэ ихэхэы аразнеипш еилаарцыруа ашла шааланацсаз.

«...Хы, ашана иалакоуп абарт ахэсакаа, – схэыцуеит сара икказа итацау акатран мца саныланы сахьнеиуа, – Нахар уажэшьта фынфажэа шыкэса ихыцуеит, Наира, лара излалхэаз ала – фажэи фба дрейхам...»

Ус анакэха – Наира дкьаасуа рацхьаза лыбжьы анга ауа, Нахар, абгахэычы акэыткаа ишреипхызуа аипш, азгабцаа дреипхызуазар акэхарын; Наира адгьыл лытабгар хэа дшэошэа аарла лшьапы анынеихылгоз аамтазы, Нахар ага дыцхарс Урыстэыла акаршэра диманы дыкэын...

Иахьа?! Иахьа Наира Нахар ида дхэартамкэа даакэгылеит.

Сыбла иаахгылеит иахаахыс Наиреи сареи иаххаагакэа-хьоу зегьы: рапхьатэи хайцэажэара, аладаракэа, ашадаракэа, итцэфрны икажьыз ашэ-ката, згэеисыбжэ хазызырфуаз ацэ, Наира илхыбааны зхапцэцкэа сзырбоз аламура, Нахар инапцэацэа дукаа зшышыуаз анацэатхэаа кэымшэышэкэа, лагырзыла ихыхэхэо итэны, уи итапшуаз аблакэа...

Алахэа еикэатцэакэа реипш рыхэдакэа тхэа, сапхьатцэка архэара иаавшэаз амашынакэа схэыцракэа неимдырпын, саргы аанда сынкфэацаланы иласывкэеит. Уи ашэтахь пьт-рак ахэыцракэа сычерымтакэа снейуан. Исыхьзар хэа сшэозшэа сшыафэакэагы аасырцакит.

Пытрак сныкэахьаны, сапхьа ацэра аамкэан, амра зхыччалоз амшын агэи казказуа сынхыпшылеит. Сыкэгылан Амбаратэи ацкэынцэа рыхьшыкырта Абаажэ-ахэи. Унапсыргэйтца ианушэа ауп ишубо: амшын, агафэ, Амбара, уи акэша-мыкэша ишьтоу ақытакэа. Ацша хьшэашэаза иаасгэыдышэшэалан, сыкэа-смагра италло сааимнадеит.

«Абыржэи сшышэптрааны, сымтэыжэафэа еитцхэа, схышышыла спыруа ақыта снахалахыр», – аасгэахэт азныказ. Аха, уи насыпс ауафы ишимоуаз анаасгэалашэа сааитцанаргэгеит, уиадагы, ихьантыцэза иказ сгэи хьухьуа иаасыхыт.

«Апырра ада ауафы разкы имамкэа даукаху. Нахар иахьатэи иразкы! – адырфегь схэыцракэа Наиреи Нахари рышка иааи-азгеит. – Нас мшэан, Нахар иашта аразкы иашатцэка тэзгалама иахьа?!» – сназтааит схы. Аха, акэапеи-фэа аипш иласкэантраза исхагылаз схи ипшаа-пшаауаз сгэи уи атак сыртаратэи икамызт ускан...

Амра тлакашэара илеихьан, сгэежыны апсшыартэфны акны санаи. Ахэыц еифыстэо амла сакны сыкан. Снатэан ажэжэахэа акрыфаны, хуадафэи санаи, псы зхаз азэгы дыкамызт. Ифны астал икэыршэыз акэаад кэамкэа хэчы абас ахэон: «Упсаца ахыкэо, зыпсаца ыказааша уфызцэа, ххы анахзыкэымк, автобус ханталан Ритцака хцеит. Уара утэи хаздыруам, аха хара уаха ххынхэуеит. Бзиала, шэгэыдахкылоит шэфыцэагы! Назим, Васиа!»

– Шэахымаара шэцааит, апхамшыакэа, – сфызцэа срызгэдушэа саауарчарын, сцэытцаччо, акэаад пшыыцэараны иаасыреит, ипызжэарцгы ссыназыскын, аха ирыцхашьаны цыбыа интастцеит. Нас, сыпсы ааитаскыр амшын ахь сналбаап хэа збаны, схы ахьныкэстцаз, ацэа сагазаап.

– Ладикәа, Ладикәа! – бжык сгәы иныкәсын, ацәа сала-замызшәа саалнахит. Сыбла анаахыст, Назим ицатца еикәатцәа-кәа сылапш нарыкәшәеит.

– Икәлеи, бзиароу?! – атхарцәхәа сиарта саакәтәан, сцааит.

– Икәлеи арбан, иахьа ашыжь иугаз азгаб дызт хәа ауаа хытны илышьтоуп! – Назим ихы лаиркәын ауадафы иарей сарей хада уаф дшыкамызгы слымха дынтахәытхәытит.

Азныказ снеилууаа сцеит, нас схы аамысхын:

– Уи хьаас дкарымтцааит, – схәеит сыбжы нытцакшәа.

Җгәала самхацәазаап, Назим санирфыхоз асаат жәеиза калахьан. Наира лхабар хәа акагы ыкамызт. Нахар игәра шызгозгы, Наира илыцыфназ ахәсақәа убриақара сдыршәеит, исхәо-изуа сақәымшәо, сгәы тзызааа ақынза.

Пытрак аштахь, сөызцәеи сарей хаивас-еивасуа, иахьа сыз-ныз амфа ианыршәланы хнеиуан.

Атцх омашәатцәкьа игәзырхаган. Ишамшамуа ххафы икы-дыз амза гәылтәаа ашәахәақәа тцытцысуа, хьтәы мөахәастоу-шәа амшын ихыцсалан. Атынчра иалыфны ичыжь-чыжьуа игон арашәыгақәа рыбжы. Абахчақәа ирытшькьраауа, ахәхәа-хәхәахәа исуаз ацша иахзааногон ашәыр рыфыхаа.

Еицыз азгьы фәхтуамызт. Сыздыруам усқан сөызцәа хәыцыртас ирымаз, аха сара аты атцарақәа ишыркуа аицш шә-хәыцрак схапаны сыркын. Наира абрскаамта лыкамзаара иакәыстцарыз сыздыруамызт...

– Си! – адыххәа саагылан, снапқәа неитцых, на́к-аа́к исы-вапало иааиуаз сөызцәа ааныскылт, рапхьатәи архәарта хә-хьынавшәаз.

– Нахар, сылашара, сара сдоуапшь!.. – иаафуан амфа нымфахыт ацсақәа рытцакахьтә Наира лыбжы.

Сгәы ырццак-ырццакны айсра иналаган, сыпсы фейны сыхәцә ифытчит, слымхақәагы ашшы рытго саакәлеит.

– ... Нахар, сдоуапшь... Агәра згеит уда сышхәартам!.. – ишга-цыз игон Наира лыбжы.

Хара абри хлымха ишаатасыз, еибыхәан хаказшәа, цшьшьала хаагыежын, хшьапцдыркьякьо архәарта хнаваз хцеит.

Абри нахыс хара енак зынзатцәык акәын Наира данаабоз. Уи, лхылца гьеж ду атца лыхәда цкәашәаа иалапаны, зцыхәала икнахау амаамын зну лшәыра иатцәа ыргьало, лыблақәа чча-ччо, шыжьхьафараз акрыфарта даатцалон. Лыбла ахәыц еикәатцәа дуқәа пацьпацьюа, зегьлапшыла ацсшәа анхалхәалак, саркьатцас

уеызнубаалоз апаркет дашьма дыкәымкыысзакәа, астоккәа днырбжыыс-аарыбжыысуа дненины лхәы днахатәон. Нас, хара бжа-бжагы хамчацкәа, ашәакны Наира лцәаара хнахыпшуан. Уи адырөегых пышәырчча хаакәак хамтас инахатаны, абахча аиатцәара дналапкәа дцон.

Наира лразкы лыпшааит хәа здыруаз арцарцәа азәгы уажәшътә, пәсеипш урт аблакәа иеритомызт. Уи акәым, Наира илхыбааны лахәлахәы еишыклапшуаз ацкәынцәа иахагы еизааигәахт, еиөыццәахт. Саргы хымш-пшыымш рыла Наира тацак леипш сгәы лхыбылуа скалит.

Наира данааскыеигалоз акәахп, Нахаргы ыынтәкәа хәп-сшәртә ыны ааигәара дызбахьан. Ахаан идсымбалацыз иблуз шкәакәа шәыршәыруа, ифицар мака кыакаала изарапа ткәыцәаа, ишыхыччаауа ишыаз изиакккәа, ишыабстә шыапы шшәыркәа атәакыеипш ирыдшәало деилахәаны. Уи ашынтәгы ипццәа карффа исан, ашла аалазыпсз ихәхәы жәпа еикәатцәа цырцыруа икәхәаны.

Рацхәа даныспыла ацыкә-цыкәхәа дыччо снапы аасыми-хын, ссахәы ааилажәжәаны, схы днагәзит. Еснагь ирцәызыз рыцшаауазшәа, иахънеиуа ишанханы иаакыдхалалоз ибла гәыразкәа, уажәы ифымшь жәпа еиншәшәылакәа ирыцы-цыцәауа иеырбон.

Ашынтә рзы Нахари сареи хәнеикәшәа, иблакәа зынзагы амца рхылахьазаарын, спышә хижәома ухәо дысзааигәаны дна-сывсит, аха сгәеимтәзеит. Аихатә гәара ихы хырхәхәаны, абахча иткәа-цкәа иөеиуаз Наира дылзыпшуан.

Абас, амшкәеи атцхкәеи еишъталаны ицон. Ашыыжътәи амра ашәахәакәа, амбараа рыхышыкыртә ахәы ақәцә ианаакәнапсоз, Наира лхылцә чархь гьежьза, ажәфан иатцәа инадубалон. Дцон уи апша аиха дласны, ашыыжътәи ашәахәакәа драпгыла. Нас, ацъ ккара агәтаны апсаатәкәа рашәабжь иалыыны рәаархон абарт ажәа хыбжа-фьибжакәа:

– Нахар, сылашара, сдоуапшь... Сгәыгыртә, уажәгы агәра умгазои уда сышхәартам!.. Дәәа цтәзаарак шыстахым!..

Акәыд аракәагы ус аха иакәтцәиашарым, Наира шака диқәтцәашо акара. Ухы раханы уыызтампшуаз ауады дауапшь, ишыапы инаркны ихы акынза леихыылгзон уи.

Нахар фәтуамызт, аха амца зхы иныкәыршыыз ацәашыы аипш афәхәа абылра дафын. Өажәа шыкәса раахыс арыцхареи агәырөеи иреицны ирымаз игәы, уажәы аеитцнахын, итыцаны ицоит.

«Дабасзаанагеи, мшэан абри?!» – дазцаауеит ихы. Нас инап дукэа днарыбжаргэгэа, мчыла даайкэкэкэааны лыбла дынхыпшылоит. Наира лыбла цамцамкэа лагырзыла итэуп. Лхы-лфы амцапшь ыкэланы абылра иафуп. Нахар ибла хэашькэа ааихмырсыхьзакэа длыхэапшуеит, аха амшын иатэа агэы ухыпшылт хэа атца итаршэу ауубахуа.! Уаха илхихэаара анизымдырлак, адырфегьых итыцаны ицоз игэы деитанадиргэгэалон.

Абас акыр-мшы, нас акыр-цхы еицырхыргеит ичырчыруа ирзышэахэоз апсаатэкэеи, зымцэыжэа итцак ртынчра зыхьчоз атцаакэеи, сареи хада зажэа шахат дамамыз Наиреи Нахари.

Сытсшьарамшкэа ртыхэтэа уатэы иааидыскылоны аипш хэйлпазык, амшын сөынтшыны саап сгэахэын, сымпахьшыы сыжэахыр икэыршэны, абахча сыткыа-цкыо сышнеиуаз, уакыан-чакыан бжык сгэы иаакэсит. Сшьафакэа иахагыы иаа-сырццакын, урт абжыкэа ахьгоз агэашэ ахь сфынасьхейт.

– Аа, абаакэа, азы, азы!..

– Дишьит, апхамшьа, дишьит!

– Ахакыым, ахакыым! – хатцагыы-цхэысгыы еибаргзыгызуа аилауатырра иафын. Снарылаххит.

Хапсшьарта фны агэашэхьчаф Пал Палыч ашьа ифашэы, деимакы-еифакы даарган ашьац дныладыртэеит.

– Амилиция, амилция!

– Абаакэа, хатца шэыкыами, дышэмышьтын! – ахэсакэа мыхьтэын икартоз.

– Дызлацей, хатца шэыкыами, дышэмышьтын! – ахэсакэа мыхьтэын икартоз.

– Дызлацей, дызлацей!? – ашырхэа агэашэ сынткыан аулица саангылейт. Саргыарахь санынапш, Нахар иблуз шкэакэа еикэжэаны, изкэа кыакыа ду сынкыдыпшылейт. Цыоуыкы деимырхха дыкны днаргон.

Аиашоуми, иаразнак иаасыкэлашьцейт, икастара сзымдыруа сбалыбатэ аулица саанхалейт.

– Аеадажэ, устэхым, успыртц хэа шакантэ иалхэахьаз.

– Апсымлашь аипш дгииуа длышьтамзи!

– Акамбашь аанда абозма, ахэыл акэымзи изышьтаз.

– Мшэан, атыцантэи ауаа усоуп ишыкоу, иахыа ижэбама, нас.

Абас инеимда-аимдо хцэа ххызхуа ахэсакэа рыбжыы, апхыз салушэа аарлахэа акэын ишсахауаз.

– Ацэгъауфы дахьцо умбазои, узгылоузеи уѣыббаза, ахәсакәа хишьталарыма нас! – дынсыгәтасны сналырбгәтеит иаасыдых-хылаз аңхәыс шәпа-жәпа.

– Ацегъоуцәа ара хәкоуп! – схәеит сара аарла сѣы џеи-хсырпхъан. Нас еилақъ игылаз ауаа снарылкъан, Наира дзыџназ аџны схы ақәкны сѣынасхеит.

Ускан ауп ақаңхәа ианасгәалашәа, иацаахыс Наира аң-сшьартаџны абаҳча дтыцны цъарггы дшымцацыз. Шыжь-хәа лфарацы данааиуаз абжъааңны еиңш уи лаңшыла салам халтомызт, лхәы дахатәар цәсеиңш дыццакуамызт. Ажәакала, дцәыркъа-цәырасуа акырынтә дысцылахъан, аха уи сара ама-лахазггы хырџаа астомызт.

– Наира дықазами? – сцааит, абарта иқәтәаны агазет иаңхьоз аңхәыс схы налықәскын.

– Мап, дықазам, – лхәеит агазет лылақш аақәылган. «Уара уакәын иагыз», – рхәон ицәытыпшны исыхәаңшуаз аңхәыс лыблақәа.

– Дахьцаз сашәымхәари? – слыдцуамызт сара.

– Абнахъ ахшьыра дтоуп, – амрагыларахъ ала анаара икы-дышьшыла илашьтыз ашәыр баҳчахъ лнапы налырххеит уи.

Ашырхәа уахъ сѣынасхеит.

Ахәы снықәгылан, амра атыхәтәантәи ашәахәа хаақәа зташьқыруаз атәара лаңшыла иааимыздеит, аха цсы зхоу азәггы дтызымбааит. Сахьңшуаз лбаа, аңсшьацәа цъоукы ақәара ықәыртәаа аеырбара иафын, дача цъоукых нахьхы абирақ хәыцқәа рзааигәара рыхқәа кәымпыл-кәымпылза избон.

Саахәын, абаҳча иагәылганы илашьтыз амардуан саџа-ланы сѣыласхеит. Амардуан абжарак ааиџысшахъан, издыруаз бжык, адггыл атцахьтә иааџуазшәа, сгәы инықәсит. Сышьтахька саахьаңшзар, мацкггы сларывсхъан, амарда џаңканы атәашьапы ахьейтархаз адырпараџы атәарта иалатәоуп Наиреи цкәынаки.

Наира лышьтахъ сеирхан. Уи лыџнапыкггы ақкәын ихәда иакәыршаны, игәы аусушьа дазызырџырцы лтахушәа, лхы надцаны, лылацәақәа еиқәыпсаны дтәан. Иара иблақәа тызза сара дсыхәаңшуа, изнапык ала, амра зныцчалоз уи лыхәда, лхы-лџы ишышьуан.

Схақынтә-сшьапақынза аџыпхәа амцабз џасыхъан, хаха дара рышка сѣынасхеит.

– Абнауаџы! – арцәаа нхылцеит Наира, сышнеиуаз ан-гәалта.

Илыдтәалаз дөащыфрын, ацә-кша аицш иееттархәач, итацкәымкәа ратәаны, сара сышка ифааихеит. Саргы саа_нымгылазакәа сышнеиуаз ахыгә-сыгәхәа хгәышцкәа неидыр-гыланы, арбагъчышыкәа реицш хайфацшуа хааифагылеит.

Арцыс игәышгы кьакьа акны икыдын аспорт азказа идырга. Ицынтагы тацкәым рацәа шақәшәахьаз удырратәы ахәдырра тацтәаны, ихы-ифы таашәшәала иадыркьакьаланы икан. Гыла-рылагы Нахар диакаран.

– Абнауаа, абнауаа, ацхамшыакәа!.. – Наира лыбжы ахынзацоз итцаны ахәхәара дшафыц дафын.

Иахьаанагаз уара идыр, еицхытта ахацәа, ахәса хәдеизалара иалагеит. Наира арт анылба зынзагы даапкит:

– Абнауаа! Тынч ацсшьаха хартәма, хәхьнеилак игиуа ихашьтоуп!.. – дыфныкызыкызын, агыртә лыхьызшәа лхафьнтә-лшьапафынза дцыс-цысуа атәуара далагеит.

Ацкәын дналыдыххылан дааигәытихәхәеит.

– Бымтәуан, сыхаара, бымтәуан, урт сара идсырбап! – лыжь-жьара дафын, иблакәагы рыцәгыаны сара дсыхәацшуан.

– Аиашазы, урт ламыс рымамзаарын!

– Абнауаа, мшәан, абнауаа!..

– Адәыцбафы ацхәыс ихалхәаз шәгәаламшәои?!

Еитаналагахт иаахадгылаз ахәсақәа, схәынгаршьөозшәа ркышәқәа ыртәины исыхәацшуа.

Сара سخәхәеит, унасысыр шыакәарак сылымшәо сдысза сгы-ланы сырзыцшуан.

– Шәрыдтц арахь, шәрыдтц, зтызшәа шәзымдыруа рагъбжы шәазымзырфын, – ихәан хатцак, урт ахәсақәа еидыхәхәала, мчыла иманы ифынеихеит. Сшыкалаз ибазар акәхап, срыц-хашьангы даасыхәацшит.

Уи сгәы аарыгәгәан, акы схәарцаз сфы ифәанххыла-фәан-ххылеит, аха игылаз рыкьнтә сара издыруаз, сеилызкаауаз хәа азәгы дыкәмызт, урт зеггы фыц цсшьара иааз ракәын, сәаанкыланы, снарылкьан, хланцы амардуан слафәлеит.

Нахар ацсшьартә фәнахы дтәзмышьлаз агәашәхьчаф Пал Палыч дхәахәа-чахәеит акәымзар уаха акагы имыхыт. Аха, икалаз али-пси рыбжьара ацсшьартә фны зеггы иахьзеит. Зе-ггы уи акәын ирхәоз, зеггы уи акәын излацәажәоз. Цьоукы, уи атәыфәқәа қәацәза иахадыргылон, даҭа цьоукых иахыкькьаны икарыжьуан...

Сара сахънеилак лахә-лахә исышкылацшуазшәа сгәы иа-
бон, схы зкәыскрыз сыздыруамызт. Зны, Нахар дахыйка-
заалак дсыпшаарц амѡа сықәлеит, аха сахъхәын сгъежыт.
Нас адырѡагыых Наира слышъталеит, данызымба, сыматәакәа
ыршәны ачамадан илтасыжын, схы ахынахо сцарц иакәскит.
Аха уигыы сѡызцәа исадымразеит.

Абас сшеикәтәашоз илеихашәа ихәлеит. Схы ѡнапыкла икны
абартца шықәтәаз, агәашә аҕны алашара днадызбалеит Наира.
Уи лхы лықәыж, лчамадан кны, агәашә дынтытын, наскыа аули-
ца нымѡахыт игылаз автобус ашҕа лҕыналхеит.

«Дцоит!» – сзықәтәаз аҕәардә сытцасызшәа сѡыштыңеит
сара, – зегы дхалахәмарны дцоит! – сгәы адыпдыпхәа иахъеи-
суаз абжыы сахауан.

– Дышламысдоу ласхәап, уаха исылшозеи, аха дшыңынышу
зегы идсырхап!» – сгәы иаатаскын, сыбҕаауа сылталеит.
Агәашә сынтҕыан аулица сшынанххылаз: арцәаа, арцәаахәа
игәытшьяагаха асирена абжыы геит, ахтҕыа аицш архәара
иаавшәан, рхы сықәкны рҕәархеит абылрарцәага машыынақәа.
Урт аихатә гәара снадцаланы, еибархәхәо иласывҕеит.

Схы ѡыштыҕны санцшы, амраташәара зегы цырлашаауа
аңыра амца ацраланы аҕҕахәа аилабылра иаҕын.

Армарахъ санаахыахә, Наира дназгоз автобус алашара
ақәыцчо архәара инавалон.

– Автобус цамә? – дцааит иаасыдыххылаз арцыс.

– Ицеит! – схәеит сара саакәыпсычхан.

Уи иахыа Наира лхы згәы икыдыз арцыс еихиаа, цынца
таҕыаҕыа иакәын.

АЛМАС

Хәылпазык сашыа аусхәартахынтә дхынхәит еилахәарак
игәйдкыланы. Ихы хашныкәпшыз, аштә цәыртцәо иқәыз
ахәыцқәа зегы «хаекәа» хәарысын, иара ишҕа хнатҕкеит.

– Рапхыа иѡеиз абри итәуп, – ихақәиргеит уи ибжыы, иикыз
аилахәара шытыҕны ихарбо.

Храсамахә «екәа» рывара иакәтәашеит афырмахыц,
хнеипыххылеит.

– Шәызегь аңхыа шәѡеит, шәызегь, – уи аңықә-ңықәхәа дыч-
чо, аилахәара шытыҕны ишикыц икын.

– Аа сара, сара, – хнеилагзын, пытшык хнапкәа рхахо хааитгагьежыт. Аха аилахәара дзыхзызауаз акы шакәыз удыратәы игәыдыркәыкәла иманы афныка ифынеихеит.

– Уаама, уан дукәыхшоуп! – лхәеит сан, сашья аматурта даныныфнашыла.

– Сааит, сан баша напымацарагы смааит, аа бахәацши, – сашья иикыз аилахәара ныштыецан иааилирттеит.

– Унан, уан дукәырбануп, иуздада?! – аилахәара инагәылтчны, ибажәгәаламуа зфыназхаз аласба хәычы аашытылцааит сан. – Алмас, Алмас хәычы! – апышә хәыфәза, алымхәкәа кыдышышь, апырпыл аипш икацшыуаркалеиуа иказ аласба, лызхара илызбомызт сан.

Хара зынзагы хшанхеит...

– Алмас?! Алмас, Алмас! – ихы дацәажәозшәа ибжбы нытцакны фәаитит сашья. – Сан, шака ихъз бзиоузеи, иахьак ахәыцра сафын, акагы аасзымхәыцызт, сеикәбыршәеит, сан, – сашья, хан дааигәытихәхәан, авырвырхәа даахагьежыны длаиргылт, нак-аак лыблакәа дныртагәзит.

– Нақ уца, бзамыкә, сеимуршәшәара укоуп! – иара ифынза данзымфәаза, иласба ахы днагәзны инеилыркын, дхәарпсаруа акфәора дныкфәлеит.

Уи нахыс хгәылацәа хәыцкәеи сареи хзы иказ мшапын. Урт ашыыжь рылацәакәа шаахыртлак риартәкәа иныргәылшәшәаны, ахәыхә цшқакәа реипш рымтцәыжәфәкәа рхахо, иаха Алмас азы рыхчы иатцатца иртцәахыз рыфатәкәа рыманы хара хашка рфәархон. Сара усгы схарпцыгра фыззза, тыркәтцас сшыапкәа сытацса, сқышәкәа тыркәацәааны Алмас сапхьо апхьа стәазар акәын.

– Шыьбга, (Шыьбга хәа сеихәон сашья), – Алмас унапы акьу-мырсын, игәмахоит, ирыцхами, – исықәиргон сашья ибжбы.

– Ках, уара умсааит ааигәарагы сшыкам! – Алмас азкәа икәысшыуаз снапы ашырхәа саахан сыбжбы қыцьқыцьуа фәастуан саргы.

Мыцла дахысныкәуаз сгәы тнаблаауа адырфегьых снацәкьаракәа уахь рхала рфынархон. Сыблакәа шакьо абжбы ахгоз ашка ипшуан, снацәкьаракәа зны рееитцырхуан – ипхаза ахәыпшқа ианынахыслак, ихааза сцәа-сжбы зегы инахьзон, нас ишәаны адырфегьых феааикәарпсон. Сыздыруам, сашья абри акара сызицәшәоз. Уи ахаангы дгәамтчны слымхәхь инапы имырххацызт, дыхәмаршәагы «шалабанк» схы еимтацызт.

Иакәым акы аныҕастдалак, енаҕ ачча зкәыхәхәы иҕаз ихы-иҕы аҕааитанакуан. Нас издыруан сара ҕабгарак шызуз, схаҕынтә сшыапаҕынза амца ласхҕьон, сдысза сахыгылоу илаҕш сыдырхаланы ҕытрак дышсыхәаҕшуа, ашыыжытәи амырхәага ашыха ианҕавтыччо айҕш, ихы-иҕы нықәлашон, қыааба-ашә айҕш ҕшышыаала инапқәа аҕеидыхра ианналагалак, сыҕаны акәапахәа иҕы сҕынкыдсыршәлон...

Сашыа, Алмас ахәы иманы данааилак, фатә хкыс иуҕаху зегы амҕатца, агәыла-азла еизаны ишадтәалоу дааххыгәлон. Хгәылацәа хәычқәа рыҕсы иакәычха иҕхатҕәы-ҕхатҕәуа рыкәа иааҕыхны инамҕарҕоз рҕатцахәы, ацигар-бҕыыц айҕш иҕаҕаза иҕаз абыз хәычы аарла иаакылырхәхәаны, инырхышы-нырхыш инырхысуан. Нас агәы хынхәызшәа фырт-фырт хәа иара атәала ашақә иасны ахы ҕыо, аҕыхәа хәҕаҕыны аҕынанахон.

Хара ихыымзҕахшыон, хәҕсы еикәыччо, иазааура хымыдыруа, иахкыр хәкәитымкәа, ихапкар хәкәитымкәа, хнеиҕаҕшы-ааиҕаҕшуа хааидхалон. Ус шаҕантәы хәҕсы хәғанатцахыази Алмас.

– Аҕызцәа! – ххагәҕаҕны игон сашыа ибжыы (уи аҕызцәа хәа акәын дшалагоз лабжыагажәак хәиҕхәрц иҕаназикуаз). – Ишәасымхәахыеи, аҕызцәа, Алмас зхылтшытҕроу, иахын-тәаанагаз. Алмас анҕлыз лажәлоуп, хылтшытҕрала идууп, ахыз-аҕша абантхашыхәкәа ираҕароуп, – инацәа наирххан ашыыжытәи амра зхы иқәыртәаны, ииатцәа-иатцәаза ажәван иадаабалоз ашыхәкәа рышҕа, – иҕаҕыоуп ус иауҕалак зфо лажәлазам, иса-суп макыана, иҕхашыоит акәымзар, ахаҕыц назкысыз ахыархы айҕш ахрыстхәа инацәа аахнатҕоит. Шәакымслан, аҕызцәа, шәнацәкыарақәа шәҕахызар ааигәа инажәымган. Амала иазхар, усқан шәарҕы сарҕы хәтхәҕыт: ҕсаатә мҕаск хқыҕа иахыпрааны иҕар ҕалома, шәарахк гәатабҕата абна илаларц залшом, зегь кны, хара абра хшыамхкәа еикәыршәны хаштәоу иахзаанаго иалагоит...

– Акыр идухоу, Биба? – Биба хәа иасхәон сашыа. Иҕегь санмачыз Бадра ахысзымхәоз аҕынтә акәхап). – Сара саткыысгыы еиҕахома? – схагәҕа снапы ықәкны ирбо скәаҕза саагылт сара.

– Хгәыла Шабат иҕә ду ҕырма, шәымдыруеи, аҕызцәа?

– Ааи, – аҕзаа аилхаргон хара.

– Убри аткыыс аҕсык иҕеиҕахоит.

– Уу-уу, ҕох-ҕох! – хабла хәычқәа кәеиҕеиуа хнеиҕаҕшы-ааиҕаҕшуан зегы.

– Алымхақаа, Биба, алымхақаа? – сөызцәа хәычқәа рѣашьара ицегьгы амца атцастарц сеитатцаахуан сара.

– Алымхақаа ртәы шәазымтцаан, афызцәа, ижәбома абни аан-да иахарпоу?..

Адрухәа ханхәапшит, ицәышәшәза аанда иахарцаз амшәцәа кьаьажәыр ашқа.

– Абнитцәкьа иакарахойт.

Наск хѣашьара ахәаақәа зегьы ирхытуан: цьоуку гәырғаны ицәытаччон, дача цьоукых уи алакә иахырхәаара рзымдыруа инеихәапшы-ааихәапшуа иаанхон. Сара сөызцәа зегьы ткәаны исызтаз Алмас ахы анапы анықәшьра амбатә исазцсаны, маза азааигәахара салагон...

Уажәраанза зыбз ахықәцә харбаны, зкьышә-хґыґе хәкәыз-тоз Алмас, сашьа исындыкәра иманы дшаафнашылалак фәыла иакуан: акакач-бла еикәатцәақәа кәыскәысуа иаахтны, ихәанталеиуа ишьапқәа рыбжьара ачаабжьанаршәуан, нас абз кьаьа ырлакьтаны асандыкәра икыдшьыло акрыфара иналагон.

«Ижәбома, афызцәа, – рхәон ачча зхыхәхәыла ихәалапшуаз сашьа иблақәа, – Алмас закәытә лажәлоу, иабалакь шамфо, избалакь ишитәым...»

Амала, сашьа иагьа ихәандазгьы, хґәылацәа хәычқәеи сареи уи таха ахтомызт. Агәашә дынтытцлак икьо ихәама ашта хааталон.

– О, уара амыждаирақәа, амыждаирақәа, азәы ихы акара хәтыр зкәйтцо ила шәалгеит, ибжьышәхт... – игон сан лыбжьы.

– Алмас арахь, Алмас арахь, наа, наа, уст!.. – ахабла ахы-атцыхәа иахьзон хабжьы.

Алмас алымхақаа аьапцәа иааидаҳало, афақь зкылкьоз апынтца тшша шытыхны ифәышәо, икәлаауа ихабжьан. Иаргьы харгьы ханкарахалак, акәапа-сапахәа ашәшьыра хәенытцахапсон. Хара хнеихәапшы-ааихәапшны хзеипшрақәоу ангәахталак, хкьатеих птцәо аччара халагон. Алмас ахақьа-ахақьа еисуа иахькаршәузны алацәақәа неикәнапсон, нас, цьара хәцәцар хәа ишәозар акәхарын, ашырхәа абла цәкәыншьақәа аахтны инаҳалапш-ааҳалапшуан.

– Нан, Бадра! – лхәеит сан хәылпазык сашьа ашта дшааталатцәкьаз.

Сара сан илхәашаз заа сцәа иалашәан, ашырхәа афны аатцра снавапкеит.

– Ула иалгеит, иахъа хэлаанза икъо ирыма ақәатца итцоуп, сар-
гъы сқыркъы тхааит...

Уиакәхеит, сөызцәа хәыцқәеи сареи хгәырғара атыхәтәа
уақа иаацдәеит. Сашъа есышьыжь усура данцо Алмас има-
ны дцо далагеит. Уи рацхьатәи амшқәа рзы ишацәымғыз, иш-
хышьырххоз, «хаи, абаакәа, шәсыцхраа», – ахәозшәа аблақәа
цәытырқәыфены хара ишхәхәацшуаз ашта иаатыганы игон. Нас
иашьыцыеит. Иаха еизарак рыманы, ашьыжь сашъа дзымгылакәа
аиартә дааграхаргы, ашъапыкгы ашә иадыргыланы,
ацацхаркыртә ақышә адгәала, итыр-цыруа ацәуара иалагон.

Сашъа мазаныкәгафыс аус ахыиуаз аусхәартәфгы иаразнакы
ахы бзиа иднарбеит Алмас. Аусхәартә ашта ишынташылалак,
ацшәма инеидкьаны, ишатцәо иаарылалон. Кабинет-цыцхьаза
ашәкәа ахы нрылакуа, зеггы ртыцқәа рфы икоу икаму гәатаны
иаахынхәуан. Нас инеины, уаха азәггы ипырхагамхакәа, сашъа
дзыкәтәаз ақәардә ацшышьапыкгы икыақыаза иаарыбжьатәон.

Уи нахыс Алмас ахы шытыхны уаха азәггы аҗинарбомызт. «Из-
лалаз» аматтура иамырхыр хәа ишәозшәа ацсы заны, аффахәа
иоуа астал иахатәаз ацшәма итцака ицатәан.

– Бзиа ууит, дад Бадра!

– Бзиала шәабеит! – җнак шәынтә абри акабинет афы абас
абжькәа гон. Сашъа иааилак дырхатцгылон, рнапы рымихуан,
иртәон, драцәажәон, иртаху ашәкәкәа кәцаны иритон. Абартқәа
зеггы рцымхәрас Алмас зны-затцәык абла аахтны иааиз
инаихәанарцшуан, нас «уи дшәартам» ахәозшәа, агәы ртынчны,
адыршәгых инеикәнацсон.

Шыбжьонла какалк еицыркырц, рытцака иказ акрыфарта
хәычы ашка еицылбаалон аусхәартәфы аус зуаз зеггы. Ускан
Алмас зеггы ирыбжьагъежьюа, ирҗахәмаруа ирыцны илбаау-
ан...

Ихбалеит аапынтәи ашәтқәа, иаха-иаха рыҗедырхәон
ашәыртдла рымахәкәа, ииатцәахеит уажәраанза икылғашаа-
мылғаштаа иубоз амхурстақәа, агәрымра иакәытцын, ираз-
қәынтца иааргоз ахахә дуқәа ирыбшьахәмаруа илеиуан азқәа.
Ашәа хкыс иутаххалак зеггы уахауан ускан хқытафы. Ашәакәа
амра дырфыхон, ашәакәа амза дыршанхон, амхурстақәа рфы
ахәыжә-хәыжәхәа аҗагашытыбжь гон, аҗатынртақәа рфы ачча-
ччахәа аҗатын бгы ахәтәы пцәтәон. Абарт зеггы ашәакәа
рыцын, дара ирхылтцыз, дара ирызшаз. Убарт ашәакәа иры-
ланы зны-зынла иуахалон «Оохә-хә-хә» хәа иааткьалоз Ар

рашәа. Уи ашәабжьык иаладырфашьомызт анхацәа, иахаракгы харт ахәыцқәа. Хлымха ишаатаслак, утреи бахчеи еибарганы, ахәсақәа шхашьклахәхәо, амфаду афы хаакылппуан. Хара хакәым, арашәаф иеага ипышәтцаргәаны даагылон, атыпхацәа ргәы аеареицъуан. Хқытафәтәи арцарцәа неиуан ыцыца-ыцыала рыекәа еиварцало, икафуаз рееимаакәа амца рытыдд ифеиуан, рыеуаптаршәкәа ркны аиатцәакәа пхон.

Икамло егыккам, акантаруаз аипш хапсадгыл агацәа акәыршоуп, азәы иеааирцысыр акагы хымдырзо хашпеицыло хәа акәын хқытафәтәи арцарцәа мчыбжьык ала знык-фынтә еыла еикәных адаафы изкылсуаз. Иахьагы сыбла ихгылоуп алымкәа реипш рзарақәа еифахаха, иката-катаза рыекәа ирыбжьагыла, еиварпшыыхаа адәы ианаакәгылоз.

Сашьагы дрылан хқытафәтәи аеыбгаказацәа. Урт аеазы-катцара анрымоу аены сара сзы ныхәа дуун. Агәра акафыхәа иацхауа аетра иаатирцоз хееикәа Рацка акәадыр сыштыкәыцәаа снаниртәалон сашьа. Нас иахәачаца атца ркьяфны сыхәда илхшьны, агәра еикәырхха ифахәаны, снапы таршә иаасиркуан. Ускан Кавказтәи ашьхақәа цакәа исытцагылоушәа аптақәа сфашькьырны ицозшәа сгәы иабо амфаду сныбжьалон. «Ее уара, хгәылацәа, ахәыцқәа!» – сыбжьы ныхтца-аахтца, сыхәхәаны сеыдсырбар стаххон, аха Рацка сышкәыннашьоз атәы иалацәажәо исахахьан, рацәак агәра сызгомызт азы сеааныскылон.

Рацка Алмас баны ианххомызт. Уи ахы ишныкәыпшлак хәырр хәа ашақә иасны, ахәда еикәатцәа-цырцыр ацәакәа еизырҭы ирхәаны, апхьатәи ашьапкәа рхха илазыткьон. Алмасгы уи афапхьа ишымчыдаз ауамдырхуаз, атцыхәа агәытцарҭыла ахы ахынахоз ифуан.

– Биба, Рацкеи Алмаси еимаркуеи, инеихәапшны изааным-хуеи? – сиязтааит енак зны сашьа.

– Сара сеимаркуеит – еиташьыцуеит, – ихәеит уи дааччан.

Сашьа иихәаз рацәак ицъасымшьеит, избан акәзар, иара сара схатагы Рацкеи Алмаси срыташыцуан.

Хкылсуан хабацәа рабду илабашьа аеыфхәа инарсны, ижәлари ипсадгыли рлахьынтца ахызбуаз, ахақәитра ахәшәбылффы макьана изхышәшәоз, сашьцәа заазаз, сзаазоз саргы – адәы иатцәа Мидарадә ашка.

Рацка Мидарадә иныкәыпшыр амзаатә азаауан: ашь-тахьтә шыапкәа ирыкәгыла, атыпха цшза леипш, абгах мыр-

тысзакәа акәашара иалагон. Абраќа интәон адунеи иазымку-аз сара сгәырғара. Атла амызгәйт аипш сашьа иарғьа напы сгәйтцхәаны, аптақәа зәашьқыруаз ашьхақәа хыхь иааныжь-ны, адых хәа асаара сынқапон. Рақка ишьхынгыланы акәашара ишафьыц иафын, Алмас уи иацәшәаны сашьа иааигәара ианзым-неилак, икүтәуа сара иаасыдхалон.

Адәы гәхьаазго, адәы иашьцылоуа етагыла акәым, иара ужәгы сара Мидарадә снықәпшыр – сеимаакәа аасышьхыршәшәа зымфә инкапсаны, сыкәкәаза адәы снықәланда аасгәахәуеит. Абас иқан, абас икоуп ашьха цагыакәа карултас измоу, зынгы-пхынгы згәы ауархал иатцәа таршәу, ақыта иахәыштаароу, ара-ион иахчнызоу сара с-Мидарадә.

Сашьа ишацәхыц аеышькыл иахьысаанза Рақка шы́иаа адәы аеакаратәны инықәлон. Уи дпырны дышнеиуа акәадыр дфаныпаны, аеы азганк днаваз дцон. «Хоуу!» аарылгон ажәлар. «Хоуу, хоуу!» ашьхақәа ирфаланы интакәкәа ицон. Алмаси сареи Бадра дкахар хәа хшәаны халацәакәа еицхаафон еицхахтуан. Рақка шы́иааны ишцац ицон. Сашьа зны хыла акәадыр дангылон, зныхгы аеы давафны дхалон, дылбаауан. Нас иахәа амрафы икаццон, ахауа еионарссон, афрангь зхьысу-аз абыцатцәкәа ахарт аипш анахьгы-арахьгы икаппуан.

Иара уажәгы Мидарадә снықәлар сгәы икәыфәуа иалаго-ит ахра ахахәкәа афьыршәшәоз, ашәарах абжьшьхакы ир-хызцоз анапеинкьабжькәа. Сыбла иаахгылоит: Алиасраа, Михараа, Хынтрыгәраа... Апхәысаагара иахьымзас, зызха-ра иеыжәымлаз-иеыжәымцыз, Мидарадә зызхара изымбаз сқытафәтәи арцарцәа.

Енак шыьжымтан, сашьа аусхәартафы днамзацт ххәоны игәы-илахь еикәышьшы дгьежьны, ашта даатәлеит. Алмасгы гәалак амазшәа алымхацәкәа акәыжь, ицрап-црапуа ишьтахь игылан.

– Иухы, нан, уцәапштәхәы цәгьоуп, учмазафхазар, иумухы-ша уан? – сан дгьатцәыгьатцәуа сашьа дааихагылан, илахь лнапы нақәкны, ихы-иғьы аалшьышыт. Бадра ионаргәйтцкгы нақ-аақ ихы иатцатцаны, ажәфәан ахь дыцшуа, ашәшьырафы икаршәыз амшәцәа днықәеит.

– Аибашьра иалагеит сан! – ихәеит Бадра ибжьы тахәаеза. Нас изнапык ала хан лнапы ааишьышын, ицахә-цахәза ада-иатцәкәа зкәырдаз азқәагы атцәах аахиргеит.

Сан деизкәыфны иварафы амшәцәа днықәтәеит. Алмасгы саргы хзыгә-зыгәза, хкыт-цсыт ыкамкәа иахәышәа хаатәеит.

– Бымшәан, сан, амҗтәы җатама ңтәаны ихәытчыфрыз ахаиуан, аихатәы җатама азырңшауеит, – хрыжь-хрыжь даакәыңсычхан, атынчра ааилеигеит уи. Игәы иқәтаны, уажәы ифнапыкгыы рыла ашышыра дафын хан лнапы.

Атацәра иалагеит хқыта. «Оо-хо-хоо-охо!» хәа уажәи-уажәи ана-ара иаатдырҕьоз ар рашәа иачыдахаз егырт ашәакәа зеггы еипхыбеит. Акеф-акеф, акеф-акеф хәа иахьа хәлаанза рееимаашытыбжыкәа гон хәфны иавсны Мидарадәҕа икылсуаз арпарцәа.

– Атәыцак,фырңьанк,нан,Матыгә,Хынтрыгә,Алиас,хрыңхами абаакәа, абарт шәңыба инташәт, амфәхь шәнамыңхари? – Сан абас дҕатцәыҕатцәуа агәшә дшылагылоу илеихашәы ихәлон.

– Иахзытәах, Машьа, иахзытәах, хамназаңт шәхәоны ххынхәуеит, нас ңшзала еиңызфаша, еиңызжәыша! – аҕамчкәа кәлаауа изхынхәлоу рнапкәа ҕьо, иңцакы-ңцакуа амшын еиқәара иазцо ашхә зиас аиңш, амшгыы атңхгыы рзеиңшны ацара иафын.

Сашьа, Алмасгыы иаргыы рыбла ахытоу умбо асаба иаганы, абҗәә рңышә иқәтәа, имлашьуа ашамтазы ихынхәлон, ихнымхәзакәа аусхәартәфы иштәоу ианырхыргалозгыы ыҕан.

– Хара усгыы ахымтҕәыл хзыҕалеит, аха абри ахы зых-нарҕьозеи, иаап... – игәагыны изымшәиуа, алымхә ҕьаҕьажәыр ду нәирхәцаалон сашьа.

Ускан, Алмас ашытахытәи ашыапкәа ифарықәгыланы, ида ишхәартам ианахәарц атахушәа иҕрым-фрымуа, илахь атәах аахнаргон. Уи сара афырмахың ақәыртәаша испҕар моу сымамкәа, сашьа сизааигәахон. Раңкагыы иҕоу адыруашәа, аетра фнырцәажәауа акыркыырбжыы гон.

– Аат, умшәан, акыр халшозар уареи сареи хәмацара хаизынхоит! – Сашьа сара сфышытыхны сааигәыдыхәхәало, Раңка ахытаку ашҕа ифынеихон.

Ицон амш хьантәкәа еишыталан. Ииасит мызкы, фымз... Шьаҕа рацәа зтырхыз афны хьантә еиңш афәа-фәа алгон хқыта.

Хәылңазык Бадра заа дхынхәит аусхәартахытә. Хан акы леихәарц игәы иантоу ишыҕаитцалаңыз аиңш, лхы ааигәы-тәхәхәаны, атәах аахиргон, зцаара рацәа зхубаалоз лыблакәа дныртаңшит.

– Уажәшыта стынчуп, – ибжыы тәхәәеза дцәажәо аҕәардә даахан, астал атңкар днадтәалеит, – дқәыңшуп, аха дҕәыбңоуп, иаамтәхеит, ишңаҕахтәри, ашколгыы иаргыы еилеигзап, ҕырак сара иҕәыскыеит...

– ихәыцрақәа драцәажәозу, хара хзы ихәозу узымдыруа, игьагыза атуан иатцаз алампа лашара дахәаңшуа дцәажәон сашьа.

Ускан уи иажәақәа рхы ахьцоз хан шақа иеилылкаауаз сыздыруам, аха сара ахәынганахьгы сыкамызт.

– Уажәытқьа иерыцәгыаны дыкоуп, аха рацәак хайдхаларым сгәахәуеит, – дөагылан хан дааигәытцаихәхәеит Бадра, – мшәан, ақәаңсата аиха ақәаршыф иаха ирласны ихымкәкәои, сан?! – лхы дөахан лыблақәа днырхыңшылеит уи.

– Аи, нан, уи иаха ирласны ихымкәкәакәа... Уарбаа-загәышьоит, аха ихыкәкәоит, ихымкәкәар иабацои, – сан лыбжыи қыңқыңыуа дцәажәон.

– Ус акәзар сшәыра акы нтатца-аататца, сыхбақәза ара сыштәоу еилгаргыи пхашьароуп, – адыршөгь хан лхы днагәзын, итың ахь даахынхәит Бадра.

– Уабацо, Биба? – сцааит сара акәапахәа игәы сөынкыдыршәланы.

– Пу, пу, пу! – излак хәаны, игәыбжынацәа ртысны исирбеит уи.

– Иушьада?

– Аға.

– Дзеиңшроузеи, Биба, аға?

– Хы, думбазаци? Ашьтәыцқьақәа дреиуоуп, – шытцәрак ихәхәы илахь илтажыны, иблақәа рыцәгыаны, иңышәқәа тыстысуа даасәаңшит.

– Иаргыи ауаа ишьама?

– Хы, имшьыкәа, имшьуазар дахшьуазма!

– Саргыи суццоит, Биба, – сцару, сымцару хәа схәыцуазшәа, цытрак сәаанкыланы фәастит сара.

– Мап, уара ара указароуп, ахатца зехьынцәара датахуп, насгыи ашкол уталараны ушыкоугыи ухоумырштлан, – инацәа сықәкны иааиртысит сашьа.

– Алмасгыи уццома?

– Мап, Алмас саанза уара иустоит.

– Рақка?

– Рақка сара изгоит. Уаалеи уи ицо, имцо еилахқаап, – ихәан, сашьа симаны аетрахьы ифәинеихеит.

Адыршәены шыжыымтан сан, сара, Алмас, Бадреи Рақкеи наскыагарц амфә хәқәлеит. Ажәфан цыблаауа, ишашаза иаацәыртыз амра ашәахәақәа цқьа аеңыртлара рамразакәа, алфәқ пштәы змаз птақәак нархахан, азныказ ашыжьтәи аңсабара гьамадан иаакарцеит.

Издыхуадаз атса еицш ихынтыцьза сан лгәы инкыдхалаз агәырџа шақа тонна акапануаз, аха уи аира-аазара злалтаз лыцкәын дахьлыдырбалшаз еизара дук ашқа дцозшәа лхы-лҕы лхаччо лҕыҕацаны, дивацало днеиуан. Бадрагы Рацка аҕара кны, хан лыжәџахыр инапы ныкәк, Гәдоутанза длаҕаххны даауашәа, тынч-тынч ацәажәара даҕын.

– Иаха сынхаргыы мызкы акәхап санынхо, сара сжәымбакәа амхы ҕалалоит хәа шәҕазышәымкын...

– Усоуми, ааи, уан дукәыхшоуп, цшзала иҕазгалаша, цшзала изфаша.

– Хажь сынтәа хар амамкәа иҕоуп, џык хәа тацтәап, аха, сан, ацыпххкәа уҕацаланы ублакәа тырхуа!

Ахьзара зауша, омашәа иҕамлашеи сынтәа!..

– Хох, хох, хох ачаракәа ухәеит хәа, ицаз зеггы хынхәны иаауа иалагар, амшгы ацыхгы хазхашам!

– Хашрыцхау ибоит, ихышьаргәйтца сакәыхшоуп!

– Ааи, исхамштхьази, Кацыч ацара истахьеит, џажәа-џажәа куа ауалыркәа џба сзааигараны дыкоуп, амра ахьрыкәымшыша цъара ишәыргыл, уашьтан ырычра сцәуадаџоит.

– Зеицшыҕам, уан дукәыхшоуп, урт хьаас иҕоумтан... Мшәан, Кацычи Кытлари еиуара ыбжьоума, урт зеггы шәахьцо дзым-цозеи?

– Уи игәы ахы акыба амоуп хәа ашәкәы ицуп.

– Акыба аазхәоз агәы изтазаргыы дыцәгьам!

Инеибарччеит сани сашьеи. Ааи, урт цыпхи цыпхцәеи реицш ыбжькәа ныхта-аахта иччеит, урт абжьаацны аицш алаф шырхәац ирхәон, амала еихәацшуамызт: сашьа мраташәарахь дыцшуан, сан – асаарака. Уажәшьтоуп сара ианыздыр ускан сани сашьеи иарбан роль хьантоу ирхәмаруаз.

Амра хҕагәтаҕы иџеины, апырпанта аицш адгьыл агәы кылнатәар атахушәа икацеиуа ицхон аихамџа астанциа ханнавалоз. Урт ирзцшны ишнатцкьарыз ихияны игылаз адәыҕбакәа, хәашьа змам мазак рцәахырц иаҕушәа, ыблакәа амраташәарахь икыдырхаланы, хрыжь-хрыжь ақәыпсычхара иаҕын. Издыхуадаз, уажәы, ацхәысеиба лышш-аанда аицш иқәыршә-царшәны, ихыргәа-ҕыргәаны игылаз адәыҕбакәа сашьцәа рашәабжь рхыџуа шақантәи амца қьауқьад иалалахьаз, шақантәгы урт ықьбжьы ртыџуа, ашья рцыркәкәа уи амца иалтхьаз.

– Оохо-хоохо, охо-хо-хо! – иахьаггы рашәахәабжь гоит сашьа дызлоу.

«Ее, Анцәа хрыцхашьа, ухьышьаргәйтца сакәыхшоуп... – дкәындшәындуеит сан, хазегь хайхьымза-еипымзо сашьа хишьталаны хәхьнеиуа. – Шаҕаа аазаны иҳамази, мшәан, харт анацәа хгәашақәа. Ех, бзиарак хәцхьаҕа хәкәыршәа, ухьышьаргәйтца сакәыхшоуп! – илызнымкылаз лылагырз лыцкәын ибар хәа дшәаны лхы Рацка аган инавалкуеит.

– Шәааласы, шәааласы! – инапы икьоит Бадра азхыцтра аицш ихышхыцтәаны инеиуа ауаа дахьрылагылоу.

– Ирывагәежьюа, игзыгызуа, иаарышыклахауа ирышьтоуп Алмас.

– Ишаапкра иаапкааит, иҳадызцалазеи!

– Уи ауми уара, итхәыршәшәо тәартак иаламзаауа, ҕашәагәза змоуша, ачақәа цъара хатцак дрышьтоу цъырымшьалари.

– Арахь уца, алашькынтыр, схәарын, аха уаанхеит!

– Хәи, абаацсы, ус шәымхәан, ари сөыза гәакьа агәы нзыр-хаз, саргыы сгәы нирхеит. Алмас, Алмас, – дгәыкы-цсыкуа ибжьы нақәиргон сашьа.

Уи сашьа ибжьы алымха ишаатаслак, ифныцәаашаны хәа ауаа рыжәпара иагәйдлон: зны акаҕ иадцаз ампыл аицш шытахьла иааны Рацка иапышыклахауан, даҕа зныхгыы изаазаз ацшәма дназгоз азхыцтра ахҕеипш иалцәраа, инахьхы аган аҕы инкылкьон.

– Еи арцыс! – сывараҕыцәкьа игеит бжык тахәаҕза, ахьшьцәа рқьала аицш адырцара аенадрыгәгәала игылаз астанциа хашнавалаз. – Хгәашә уавымсын, уааҕежәтц! – иаасыцыххыз асолдат қышә-хҕыҕ Рацка аҕара нтарсны нақ длаҳахеит.

Атәым напы иаҕахахаауаз Рацка хәыррхәа ашақә иасны апырцәқәа ҕеиланаргылт.

– Иоушьт нақ! – сыфныкааит сара, сахьыкоу-сахьану сзым-дырзо сеилууаа сахьақәтәаз, скамчгыы ҕасырххазаап.

«Сахьырго умбои», – ахәашашәа Рацкаггы абжьы ныхца-аахцаны икьыркьырт. Сангыы асолдат дааиҕагәежьит.

– Ишәт, имашәымкын, Рацкеи сареи хәикәшәахуеит! – иаауан сашьа ибжьы.

Уаҳа акагы сгәалашәом – сыхгәза адгьыл аҕы сышгылаз збеит.

– Уаала, нан, уаала, – сан сыжәаа нталырсын, ххыцхыцуа ицоз хнарышьталеит.

Агәақыһәа нахьһи адәығбақәа рһакны игоз амузыка абжыи
иалһны иаафуан Рақка акьыркьырбжыи, Алмас атәуабжыи, сан
лгәынқьбжыи.

– Шәааласы-шәааласы! – есаaira инаскьон сашьа ибжыи.

– Адәығбақәа иртаһыз ргеит, инһаз һлағырзышо, һмида-
гәидаһа һашьтаһьһа амһа һнықәлеит.

Ҳцәуан һарғыи: сан, сара, Алмас...

Абри ауһа санғыи, сарғыи сашьа ииартағыи һашьтәлеит. Ал-
мас азахәа рқыақыи аицш аеырлакь һацһа аеынканааршәын,
игәкуаз абла еиқәатәа хәыцқәа неиқәнацсеит.

– Ех, уан дукәыхшоуп, с-Бадра, нан, уфһы шаһа иһаауеизи!
– дхәытәыһәтәуан, днахәы-аахәуан сан, дзыцәомыит. Сарғыи
сашьа дыгәһааганы сгәырһон. «Истаһыз акы сахьымзеит, –
стахәыцуан, иаһа астанциағыи абыққәа иаазыграсуаз абара-
бан аицш, ичны исыграз сгәы. – Сызһара сзимацәажәеит, сыз-
һара дсызгәыдымкылеит, Алмас иафастәуеи хәа сзимазтәаит,
уанбаауеи сзымхәеит... Иаразнак акәхеит. Сылахь дшагәзыз
сгәалашәеит, ажәақәак ихәеит, аһа ағыжра иағыз аму-
зыкеи ахәса ргәынқьбжыи исыдырһаит. Изхәыцда абри
амузыка, сыгәнаһа рымаз ахәсақәагыи... Ашьтаһь изқәа
сынкыдыцшылеит – амардуан аһалара дағын. Иахәлабгазаеи
уи ақырһац. Нас ашәқәа ааиғаһан, анапы рыбжьаһазшәа зе-
гыи зыцраһәаз ауалыр дугыи артәаа-артәаахәа ихәхәеит,
авагонқәа иртрысны ирыхеит... Рақка акьыркьырбжыи шгацыз
игон, Рақка рыцһа... Бадреи иареи ирласны еиқәыдыршәар
агәы цжәаны ицсышт...» – абас сышхәыцуаз, инасыһаны ацәа
цшыаала сынтанагалоны, ицәаакы-хьшәашәаза акы сзамһа
инадлеит. Атһарцәхәа сғыһаны сиарта саақәтәазар, Алмас
кәыматыруа, абз ақышә иаакәшыуа, ашьтаһьтәи ашыапқәа
сықәыргыһаны исфәтәоуп.

– Уаапкааит, уаапкы! – схәеит сара сгәы атыц итамгыло,
имыргәғәацәакәагыи аһацәа инажәыстсеит.

Алмас кутәуа адрымхәа асаараһа инкацеит.

– Ус азумун, уан дукәыхшоуп, ирыцһами, нан! – лыбжыи аа-
геит сан.

– Ирыцһамкәа, убри сгәыднакыһандаз хәа сыцшыи сарғыи, –
сғыац-чацшәа зуит, аһа сгәы хьухьуа сеитанцәытәлеит.

Ауһа хьнтә-цшынтә сарғыхеит Алмас. Ацынтә хьшәашәа
сзамһа ишынакыслак сцәырһаны саацшуан. «Уа уцәа, уа, уара

уакәым сзышьтоу», – ахәозшәа иаакрым-ҕрымны адрымхәа инкапон.

– Хаи, абри ала... – сан дҕыхархәа сшәаны сыбжыы нытцак амақарра салагон.

– Еи, думухааит уан. Алмасгы уҕхагаахарц иаҕуп, умбои! – сан даакәынд-шәындуан, атзамц ашка лҕы рханы дахыиаз.

Ианаацәылашоз Алмас атәуабжыы харҕыхеит хҕыцҕагы. Бадра ауа дшымхынхәыз ангәаната акәхап, игҕгәза, иатцар-шәыз ацҕмацәа икәтәаны, алабжыш хыкәкәала атәуара иаҕын. Сан давагьежыт, сара ахы сышышьит, агәы сышышьит, аха умдсит: иштәуаз аонкәа зеггы еимнадеит. Рацка ахытацклоз ицаны ионапшит, ашта иакәшеит, ифҕышәеит, ицарт, нас иааины икастцарызеи хәа ихәыцуазшәа абартца иаатцатәеит. Сан, сандыкәрак азна ахш ахчат хыхәхәыла еитцаркәакәаны ацхәа иналыргылт. «Шәысхыччарц шәгәы итоума?!» – ахәашашәа абла тыкапшыаа цәааккәа хәтцанарцшын иөатцкәаны, атыхәа агәытцареыла икәкәаза ашта иныкәлеит.

– Алмас, Алмас, уст, аа, уст! – сангы саргыы хаибаргҕа-тцәыгҕатәуа хәфны хнашьталеит, аха иаахәны иауҕахәацшуаз.

– Уацрымтцын, уан дукәыхшоуп, уацрымтцын! – исахауан сан лыбжыы, схымсхымсуа Алмас сашьталаны сахынеуаз.

Алмас ахәы иөхәыншәан, иаархәны Мидарадәка ицоз амөаду ианыланы аҕынанахеит.

– Алмас, уст, Алмас, ах, ухәдацәа скызшәа сыкандаз! – сахьцш-ахьцшуа, сыцсы сгәы икылачны сшашьтаз, Ғбаарта иныркһан, атунгтра итцкәа-тцкәо ахухәа Мидарадә иныкәлеит.

Адакәа зеггы ашыа рталан агәы ишазнеиуа аицш, Мидарадәка икылымсуа мөахәастакгы узыцшаауам хқытаҕы. Урт амөакәа ирнибахәала, есышыжь аицш иахыагы адәы иатцәа иазааиуан хқыта зхаанхаз, макыназ авагон ашәкәа ззаадмыртуаз аҕар. Амра шпхацыз ипхон, зеггы ззеицшыз атцаракәа акәылкәацахәа ишәахәон, ашыхакәа гыланы иаапшуан. Хашьхакәагы ишеырбац иеырбон. Аха, ауафы гәалак шимаз аныцшуан иахыатәи ашыжь – итынчран, атәөцәа еикәышышьы ашкол ашта италон, наскыашәа еикәыхышәашәа игылаз аусхәартагы ашәкәа аадыртхыан. Алмасгы саргыы хаишьтахы-еишьтахы аусхәарта хәахәнеит. Иара шиашаз сашыа дахытәалоз икабинет иныөнаххын, абылра иалахазшәа итцыртыруа ауада иааөнагьежыт.

– Алмас, Алмас уоума? – Уа бзиала уаабеит! – ашырхәа дөагылан, иара ашка иҕааихеит ацкәын қәыпш.

Алмас уи игэхьаагы мкыкэа инаивкьан, аусхэарта ауадакэа еимдо иаафналт.

– Кох, Алмас уоума?

– Шыжьбзиа, дад!

– Ушлеира арахь!

Иахьнеилак иеигэырганы ирыдырпхьалон, аха азэгы псык иханы дапхьазомызт. Атыхэтэаны, адырфегь сашьа икабинет афы ихынхэны иааит. Бадра инапы зхысхьаз астал, асеиф, ашьқап ирффы-рффуа иаархысын, сашьа ихатыпан мазаныкэгафыс икартаз ачкэын кэыпш дзыкэтээз акардэ инадыххылт. Уигы, апынча еикэаткэа ахыкэцэ кэацкэацо акыраамта иаффуан, нас ашырхэа инхэыталан: «шэсыламкысын – иахьсыпсыртоу аброуп» – ахэарашэа, ишыканатцалацыз еиларкыа кэакардэ апшышьяпик иаарыбжыатэит.

Абрака иеизеит аусхэартакны аус зуаз зегы. Сара Алмас сапхьеит, савагьежыт, ианамуза алымхацэ ианкны сахейт, аха дуафу, длоу хэа ахы фыштыхны амалахазгы иоасфампшит.

Дкызкызуа атэуара далагеит адошья аихабы Лиза. Саргы исызнымкылазт, ауеимадахэа инеимастэит.

– Умтэуан, дад, – даасыдгылан схы ааишьяит астаршын Никэа, – уца афныка ара иказааит Алмас. Хэымехан аусура ханалгалак иканатцо аабап. Иамузоар, сара исыманы снейуеит. Уи заазазгы даап. Машья бфы ныбымхын, афа табтэаанза ачаракэа хрылагоит хэа сызлахэа. Уца, дад, уца, – схы шышыуа, амардуан сналбааганы соуишьятит.

Абри акэхеит, Алмас есышыжь игыланы, иныкэыршэ аусхэартахь «усура» ицо иалагеит. Ахэылпаз Бадра ицны ишаалоз аипш, икэалаауа ахэы иаахэыншэон. Сан, ампахьшы хэбаба илахэа, итэцэах илымоуахэы аацэырганы инамтцалыргылон. Алмас ахы хатыр акэцо, акрыфа-акрыжэ, «уажэыгы Бадра дмаазаци?» хэа ихазтцаар атахушэа, инахалапш-аахалапшуа иаатэон.

Ускан Бадра Кьерч амтцантэ иахзааишьятыз ашэкэы еицарса хэычы абас ахэон:

«Сылашара, сан, сашья Шыьбга! Сааит стың афы. Мидарадэ абыцайкэа злахысйэйэоз сахэеи зкэадыр турникс исымаз Рапкеи рцымхэрас исыртэз абцьяр жэбар, хэгеитэ, шэхагахоит – уи ахы атшшара ашыжь унталар, ахэылпаз шыпыла агэыдыхэа сара абыржэы сахэадтэалоу уаакылсуеит. Ахы ага игэыйкэа ийакны икуп. Шэымшэан, ирласны ийыхэтэа еидахкылоит, зегы хгэыргэайкэа хаикэшэоит!

Шьыбга, снеиаанза унапы иануп Алмас... Хан думыргэамцын – ухайтами уажэшьта...

Уажэазы бзиала! Уашьтан ийеггы инейцыхны ишэзызыфועит. Сыццакуеит. Ааит, ушьхэа уқайэи, сгэыгырта-хтшша!

Бадра».

Сара абри асалам шэкэы ансоу, уатэкэа иаахыртны, ашошьта аихабы Лиза зеггы ишрахауаз дапхьеит. Ашьтахь дача мынтэ сани сареи хгэыла пхэыс Зина дахзапхьеит. Уиггы зхатца хэычы мызкы ада ибла атапшра иахьымзас пхэысын – дбылуан: ажэакгыы хақэымтцакэа атакгы нықэыршэны иахзылфит.

Уинахыс хабгыц кэамкэа хэычы уапхэа хэа азэггы имцаха-мкит. Сан ма Алмас рымариа шаазбоз, цшышьала иааитцыртланы, скэыкэза снарыдтэалон. Сангы сара сеипш хабгыц хэычы иа-ныз фырхэала ишылдыруазгы абра уажэ фыц иаахауызшэа, иага ус дырфызаргы нақ инышьтатцаны, дазызырфуа даатэон.

– Ех, иумухша уан, уахыыказаалакь лафк анумхэо шцаумам! – сара схы днагэзны, лкасы афэцэ аалфешьуа лус дналагон.

Амала Алмас акэын сара сгэхы цызжэоз. Ега зундаз-гы уи тынч инатэаны Бадра ишэкэы илагзаны сапхэаанза исзызрфуамызт. «Ушакейтца уаргы, сгэхы нкыдкыланы иаа-пцтэазеит» – ахэошэа, апхэара санналагалак атыхэа сфакэаны, иқамс-қамсуа иласпыртуан.

– Алмас, Алмас, уст, аа, уажэытцка салгоит, – сахыыказ схаштыр хэа сшэозшэа снапхыц аларгэгэа, схэо-счо снашьталон.

– Уакэыт, уан дукэыхшоуп, уакэыт, ара иааг, сара усзапхэа, – лыбжыы насхыылгзон сан.

– Иаапкааит схэрын, аха абри Алмас! – скыпшэыпуа сан лышка сфэасхауан, – иара азбахэ ахыхэотцэкэагы иазызыр-фуам, нас ихтсауеит хэа шэаакэымтцакэа шэафуп...

– Лами, нан, уи хара иаххэакэо зеггы еилнарго цыушьома.

– Ыы, ишцеилнамкаауеи! Уст ухэар, ахэаха уамразакэа иамтасуеит, уца ухэар – ицоит, уаа ухэар – иаауеит.

– Ала урт азхоит... Аа, уапхэеи, шэфыцэагы шэан дшэы-кэыхшоуп!

«Сылашара, сан, сашьа Шьыбга!..» – сеитаналагахуан сара...

Абас енак шэынтэ «сапхэон» зда хамамыз ашэкэы еицарса хэычы. Уи «сырзапхэон»: сан, Алмас, хгэылацэа хэыцкэа... Зхэыпсы хаххала ихтсааны, ацигар-бгыц аипш снапсаргэытца ианыз са-шьа исалам шэкэы есааира еитцытуан. Уака «ианылеит» Рапкеи иареи шеикэшэаз, рфэыцагы шака агацэа ршьхэоу, сара сзыхэа

шәынтә иткьо тапанчак тәахны ишимоу, аетдә зырку хылцаки мака кьақыаки шысзааишьтуа ухәа сашья дызхымзаз, сара сыззыпшыз зегьы.

Амшқәа цон,ицон амзақәагы.Бадра рапхьатәи исалам шәкәы хәычы иачыдаһаз ихабар хәа уаха акагы ыкамызт. Сан лхахәы хәыц еикәатдәак аларшәымкәа ишышларыз ипашәза ишлеит. Сара сашья инапы зхьысхьаз, Рапка злеирыцкьалоз ишычотка инаркны зегьы иуадафь еизызган, иахья хәлаанза еилырхуа срылатәан. Алмас «усура» ишцацыз ицон. Шьыбжьонынза, аңсы зығхәараз ақәардә аңшышьапык еиларкьақыа ирыбжьатәан. Шьыбжьон аусхәартаа какалк ркырц, рытка иказ акрыфартахь ианылбаауаз ирыцны илбаауан.

– Алмас, Алмас, сыхаара, сара сқәыш! – ахы шышьуа заа илыр-мазеихьаз ахәы намтцалыргылон ахәыктаца София Карп-ипца...

Азынра хааны хаатагылеит. Акзатәык хқыта зырпшзоз ацәацәфьагы нашәхыфрын, шықәсыбжак ахы-ацыхәала шә-кычырак азамца инафьсны, еикәыхьшәашәа, ашьнел-зырз ашәцаны иаагылеит.

Агәыгракәа! Агәыгракәа хакәын, ихатцан, урт блас иаххан, гәыс ихәзтан, шыапыс ихатцан – хнарга-ааргон: гәыграла хчон, ххандеиуан гәыграла. Исыздыруам, абри агәыгра ыкамзар хыхьцоз хара. Хқыта иалганы амраташәарахь игаз амца гәыгракәа харзыпшын: уахь хфь рханы акалат хатцалон: уахь хфь рханы – «пссмилах» хәа хфатца хфәахьы ицаагон, ххы хнапы атццаны хашьталаны хәцәон. Имгәыкәа ипсхьада, хгәыгуан зегьы! Убри аамтазы хпәшьтамцанга Шабат иеидара есаaira иласхон, хқытсовет ахантәафь Никәа ихы зцәйтәахуаз рхыпхьазара иазхауан.

– Исзыхгом, дад, ас сара, – ихәеит Никәа ихәда икәәч, ар ркомиссар иапхья днатәан. – Енак акы-цба шәкәы ргәы кылыблаа исыцваргоит. Цәыргашья сымам – ажәлар хаккәынцәа аауеит хәа рымца иапшуп... Абра сөысшәыршьырц шәгәы итамзар сапырыжәга. Уаха акы сапсамзаргы хык ааныскылоит... Аа, инханы иказ ахыхә-мыхә аайдкыланы иаазгеит. Срылакны нак сдәықәшәтца.

– Ушьтахька? – дтцаит шыакәарак зкышә икәкымкәа, еикәыхьшәашәа астал иахатәаз акомиссар.

– Сышьтахька зегь маншәалоуп, дад: ари хмазаныкәга хәычы ихатыцан згәбк дхартәеит, атцара лымоуп, ишпалылымшари, иаамтахеит...

– Уара ухагыпағы икахтода?

– Сеидроу. Аа, уи схәеит хәа ашәақь иафызоу ахәса хамоуп, азәы днахаргылап, – даахәатцәыхәатцәит Никәа.

– Мап, афронт абраагы икоуп, пытк уаапшыроуп, хәхыкылсуа аабап, – иаафәахитцәеит акомиссар.

Сашәа ихатыпаны икартаз ачкәын арра данца нахыс Алмас аускәа цәгыахейт.

Есышыжь аипш, иахыагы Алмас фагылан абз аакыдшыло, сан иамтцалыргылаз ахәы ахынзафоз, сара Рапка злахрыцкәалоз ашычотка сыманы снадтәалан, ицырцыруа, ацауахар анпыккала исырцкәеит. Амала, егы азыкастцаргы, Бадра иакара бзиа сабомызт. «Урыцхасшьоит уаргы» ахәарашәа, ахы фыштыхны ифасытапшын, аеынасырхәазаны, ашәхымс инахууаан, атыхәа агәйтцареыла амфа еитаныкәлеит.

Ашыжь еихатәаны иналагаз асы уажәы цша кылак натцалан, еикәархынхәуа иама апсабара икәын. Сара уи сеигәыргыатәа ашә саннылахы асы цыра цакыкәа ашәхатәа реипш сыбла интапапейт.

– Ашә аркы, нан! Ех, улахәит ла-мыжда, улахәит! Уи уа дубараха иангы уафы димбааит! – сан ишыстахымыз даасыхан ашә налыркит.

Алмас аусхәартакны ианней, зегынцәара тынчран. Иаатгылан аеаршәшәеит, аеаркацеит. Нас амардуан инадыххылан, аргыамыргыа ипшуа, ихагалаз ашытақәа ирфәуа ихәнан, «акабинет» ашә инагәтасын иныфнашылеит. Зәы наф ирханы, амца агәгәахәа изтаз ацечка хәхәацә иадтәалаз азгаб дшәаны ашырхәа дфаткәеит.

– Унан, сышцауршәеи, иаапкны инылафр ицаша! Удәылт арахь! – ишлымчыз дыфныцәаан, хаха дназытрысит азгаб.

Алмас иахыгылазгы еитамтцит.

«Бхы бтәыми бара, бызустада, бабаанагеи арахь?!..» – хәа илазтаар атахушәа ахы шытыхны ифалытапшит.

– Ишымцо убоу уара, ахы цены икасыжыуеит! – лыварафы астал икәыз ариашага аакәцаа днадыххылеит. «Бмааин бхы бтахызар!» – ацкәа кәашза днытцанарпшит Алмас.

– Алаапк, шәанацәалбеит, алаапк скабинет ифналт! – ишлымчыз атым-тымхәа дыхәхәан, аз аипш атримхәа дыпаны, ашытахьтәи акабинет длыфнапкәа дцеит.

– Шәсыцхраа уаф шәыками абаакәа, алаапк, алаапк! – ауадакәа ирыфныфуан азгаб лыбжы. Аха, издыруада ишыкалаз, уи аены амазаныкәгаф ыц Замфира лыда уафы дмааицызт.

Замфира аусхэарта акабинеткэа еимылдеит, абартцахь ддэылтцит, аха «алаапк» дацэызыхьчашаз уаф данылмоу, адашь-ма рыцкэага лаба дук лыцшаан, лкабинет ыыц ашьтахьтэи ашэ ааттраан даафнапшит. Цсы зхоу акагы фнамызт.

– Арахь удэылтц сымхэеи, ухы цены ушьтастоит! – акагы шыкам ала ицеггы лхы агэра алыргарц даамакарын, лабагы фалырххеит. Итынчран. Замфира лышьеи-лышьеи еикэцто даафнашылан, акэакыкэа ааимылдеит, астал атцака дхэытцапшит.

– Ушаапкра уаапкааит, умааиргы умуа, умцаргы умуа, – лаба акэакы инкфаргыланы, акэафыхэа акэардэ даакэтэеит.

Абри аамтазы ицхаз аки лшыргэацэ инадшэалеит. Артцаа аатлырган, ампыл еипш дфышътцеит Замфира.

Алмас агэи нтзызаан, акэуа аицш зынзагы ацэа иантала, ласа-хык иакархеит. Акэфгы аакэгеит ацхьатэи ашьапкэа ирыбжыаргэгэа иакыз ахы. Ифныгзит зынзатэык. Адырфагыых аблакэа амца фарытыддын, ашьа кэандаза апышэ еикэатцэа хэычы инахыжжит. Ихэазан еергыхэа, аблахатц еилагьежьюа акэардэ иаатцытит.

– Уца, уца сымхэеи, усымпытацсуеит, уца! – еица абгашшара шыказ имфанылтцеит лаба.

Абрака иазымчхазт зынзатэык ифнытцаааит Алмас, абга ацрыфрны иагындэылтцит.

Ацша иатцалаз акэу, ажэфан иалагоз аимоуу здырхуада, ашьыж митэ канатцашашэа иналагаз асы ацсабара аахнаршлан, ацта цэышкэа реикэшьярта амра аабжычцеит.

Ақытсовет ахантэафы Никэа, атцык-цыкыхэа еимсо, дырхыс-хысуа даазгоз имотацикл амардуан атцака иааникылан, еидара дук ихэда икэжыушэа деитцакы-еитцакуа дыфхалан, акабинет ашэ аартны дныфналеит. Уи акыраамта ихы фнапыкла икны астал дахатэан.

Замфира ашэ аартны, дхыркыкы-цыркыкы даафнашылт.

– Шыжыбзиа, дад!

– Бзиара жэбааит, Николаи Спиридонович! – наиаталкит Замфира, иртэины, афынцыыхэакэа реипш еихынцсса илыкэпсиз лхахэи датцафырбо?

– Никэа ауп, дад, сара исыхьзу, саб рыцхагы Самцал акэын ихьзыз, дабахтаху бымхэозар, – ихы аарла ифышътыхны дфалфапшит.

– Урт анаалом, сара ишысхэыцыз иаха еигьуп, – Николаи Спиридонович... – ицеггы дааскыны даайдгылт Замфира.

– Уи акэзам уажэы изызхэыцтэу, дад, апошьтамғангағы даа-хьюма? – асаарақа дыңшуа дтцааит Никэа.

– Иахьатэиала цсы зхоу азэгы арахь дықэымлацт. Алаапккэа хаимыжэжэа харфаргы азэы хаибом, – лқышэ жэпақэа рчны днеин атзамц днадгылеит.

– Иауеи алаапккэа харфаны, абна халоума, аусхэартағы хаёупеи, дад.

– Абна аткыс излеиғузеи, мама дыңсааит, уи алапхт ансгэалашэалак уажэгы сгэы тытны ицоит...

– Иарбан лапхтү?! – ашырхэа ихы дғахан даалғапшит Никэа.

– Алапхт, мшэан, алақала... Авардым адсыршаан иаманы ицеит.

– Изеиңшразеи?

– Илашэарыцоуп ухэаратэы иқан, қапшык...

– Алмас! – дыхшэааны ашырхэа дғацқьеит Никэа.

Замфира дшанханы, икалаз лзымдыруа диғапшуан.

– Ицама?

– Аи, мшэан...

– Излацеи?

– Абанс идэылтны, – ихышлааза аңенцьыр асаркыа иалубаа-уаз адэы ашқа лнапы налырххеит.

– Алмас, Алмас, уст! – даадэылқан аусхэарта абартца даатцагыжыит Никэа.

Аха иубар иаахэ.

– Алмас, Алмас!.. – игон уи ибжы деикэцэашо аимдара дахьағыз.

– Алмас убацеи, Алмас?! – иаауан Лизеи София Карп-иңхаи рыбжькэа.

Аха Алмас ахабар цьаргы икамызт...

Сан уи аены заа крылзымуит. Ххы-хаңсы қэыншьо хнеи-дтэалан какалк анахк, сара Бадра иуада снығналан еизганы исымаз имағахэқэа реилырхра салагеит, сан ахэхэа-ағығахэа ачанахқэа рызэзэара дағын.

– Аңшэма укоума, аңшэма!? – ағны аңхьатқэа ғытбжык геит.

Сани сареи хаихыс-еипысуа ханындэылт, Никэа хнеи-ғапшит.

– Мшыбзиақэа! – ихааза аңсшэа неихэеит уи.

– Бзиа убааит, арахь улеи, Никэа, наиағалкит сангы, илуа-илхо дақэымшэо.

– Мап, уахь слеизом, Алмас арахь иаазар? – дтцааит Никэа.

– Мап, ихамбазеитеи.

– Арахь имаазацт, – инацсыргызит сарггы.

Афныка иаины ихамбазар хгәахәын, хәхәыкгы ашта, агәара илархәы-фәрхәны хәимдеит, аха арааггы иауаабахуаз.

– Утахызар ҫызара сызу, арҫыс, уи ицәгәырчшәа иҫоу уажәытцәҫба алымхәцә ианкны ицәытцәххәап, – ихәеит Никәа имотоцикл ашыз ахыызшәа иқыҫыҫыҫуа аусура ишналагәтцәҫбаз.

Сан саалҫапшит. Уи мап шылымхәоз ангәаста, Бадра иситаз ахылпа лымхәцә ду ласхаршышыны, ахышәтхәа акалиаска снантәалт.

«Ала анынтәалак абга шәарыцара иргоит... Ех, сара бсыпхандаз!.. Уарггы улымхәқәа ҫысхп ҫәара усызкыр»... – иҫышәқәа цыс-цысуа, иҫатцашлақәа дрылацәажәон уи хәқәпәқәсуа, ахахәқәа хрыхҫбашо хәхынеиуаз.

– Шабат! – ибжыи неихыигзеит Никәа агшқәа рытцаҫа хан-нытцала, зшәыра зазқәынтцаны инеиуаз.

Аҫошьтамғангафы Шабат даатгылеит.

– Иҫоуи иахья? – дтцаит Никәа дшынидгылаз.

– Иахья цәгъара ыҫам, – ниатеикит Шабат.

– Анцәа иуҳамтоуп! – ахәхәахәа даақәыҫчыҫхәит Никәа.

– Бадра шәҫәы ааимышътзеи? – сцааит сара, сҫаҫшьзаггы сәеибакит.

– Ааи, баба, иааимышъткәа... Уи уатцәы иааишьтышт, хымҫада иааишьтуеит... – иихәара иҫамшәо даахәытцәыхәытцәит Шабат.

Никәа иблақәа шаацәаакыз збеит, аха цқба сыхмырҫшылакәа, ихы наҫ инаирхәит.

– Шәабаҫаз, мшәан? Арҫыс бзиаггы ҫызас дышьтүхтеи, – инахиган Шабат, сыхггы ааишьышыт.

– Хәабаҫаз хәа аума, ари азҫаб ҫыци Алмаси еинымаалазт, Алмас гәааны ицеит, анахь иҫам, арахь иҫам, иахьяк хәшьтоуп, – ибла акы хшәалазшәа ҫатцаны ирыцқбо дцәажәон Никәа.

– Уаагылышьт-уаагылышьт, – игәабжынацәала илахь ааибаҫбаҫит Шабат. – Хәи Анцәа иныс Алмас шәҫәу!

– Иабоубеи уара?

– Спалта схы итарцаны амашына акузов сәнтәалан... Алтычаа рызлагараҫ слахыҫшит, аха Алмас схахыи иҫоума...

– Ах, мышрак уақәшәаит, уара ала! Иахьдәықәлаз убәуоу, уара, аҫхамшьәжә! – Никәа имотоцикл латцирҫкеит, сарггы ахыпхәа абга кыдтарта снадхәлеит.

Хцон ахыткыра аицш. «Уажэы-уашытан хыхьзоит» – ххэыцуан хыыцагы.

«Ах, апхамшыажэ, иусырбап сара ацэытцашышыра закэу... Упши, уара, сгэахт хэа ахы ахьархаз... Нас абригы лоуп хэа уара»... – даакеымтцзакэа дмақаруан Никэа.

«Абра акэымзи, Мшэан, Бадра рацха агэра ахьситаз. Аа уи сахымфахнагаз. Абан иахыгылоу хапсы ааитцхкрацы хназымтцатэаз араш...» – Исгэаласыршэон сашы данынаскыагоз избаз атыцкэа.

Хамфа лакыы-лакыа изгэылсны инеиуаз абахэқэа ааимкыан, амшын агэы казказуа ханхыцшылеит.

– Аа, абан иахынеиуа! – дфныкааит Нигэа, агазгы неитеит.

Алмас архэара инавалоны атыхэа хнахыцшит. Хашь-тыпрааны архэара ханаавшэа, ашэытара зфысны ишытаз аулица ду инангылахыан. Иаразнак шытыбжықэак сфеилыршыааит сара. Хзыкэгылаз адгыл шэазшэа икыцкыцыуан, аихеи-аихеи ахье-ибафоз рфыбжыы гон. Аулица ду хнаныххылоны ацыртэ тзамц хамфа ааихнатэеит. Уажэшытоуп урт закэтэы бцъарыз аныздыр. Амрагыларахытэ итибахэа, амраташэарахы рхы рханы инеиуан: зхала иныкэоз абзарбзанкэа, атанккэа, акэылз машыынақэа... Ифафа-фафаза ззамфа ашэахста аныртцаз аулица гэынкыуан...

Амшын иалашэаз ацэыкэбар аицш абарт амыхытэқэа ина-рылаз ицеит Алмас. Урт цыхэаццэара рымам, аулица рымпыцак, еицырхашышы ишцац ицоит.

– Абзамыкэажэ. Цъара ишнавагылара адырп хэа укоу... – дгэатеиуеит, длеифеиуеит Никэа.

Сара сахыкоу-сахыану сыздыруам, шанханы сыцшуеит... Исгэалашэом ус шакаамта хгылаз. Атыхэтэаны адэыцба хап-хыа ииакыазшэа амфа ааимшэеит. Харгы хнаткыеит. Аха рацэак хауцахуаз, амфа нымфахытц еитцхэаа ишытан Алмас, хлахаххит.

– Хаи, ихэылаукааит, хаи, Бадра рыцха! – дфныкыызкыызын, инапы атыркыа ифыштыхит Никэа. Алмас апхапсы алан, аха алымхақэа, апында, афы ашы ртыкэкэа иааиуан, абла кэышкэа, абла разкэа еикэыпсан.

Дкыызкыызуа дтэуон Никэа, стэуон саргы.

Аибашыра еилымгацыт.

Сашыагы ихабар ыкамыт.

АЗҒАБ ИАХЬЫЛХӘАЗ ДЦОИТ

Хгәыла чкәын Лад изәзәага-азы аахәаны иужәып ззырхәо чкәыноуп. Рацәакгы иxyтyам – уажәоуп арасамахә аицш дҕат-ҕато даныҕагыла. Ауы, паы, ибла иатцәа гәытбаакәа разза ианухәацшуа – макъана искәимгандаз ухәап. Аиҕабацәа дреихырхәаны ацсшәа реиҕәауеит, аитыбцәа деиҕаччауа рнапы рымихуеит; азҕабцәа дырбар ргәы аеареицүеит, ифызцәа ачкәынцәа дрымбар дыгәхьяаргоит.

Лад, Чацә Мыстаабей ида адунеи икәу зегы бзиа дырбоит. Уи Лад дибар, агыртә иxyзшәа дхышәтны атазхәа дынкаҕауеит, зхы хыртәаз акәты аицш аtryмхәа дшьяацәкьо, ижәз ифьтцач даарымпытахоит...

Жәаха ҕенак аусура саналга автомобиль сынталан, сааткала хкытәкны снейт. Шака ибзиоузеи хкыта, аиҕаракгы ҕафратагалан. Ирымтаацыз ажь аффы аасҕаҕаит сыш-налалатцәкьаз. Ркыбжы гозшәа саҕауан ашәыртцәкәа, алапкыкәа аанда рыеҕырхәхәаны рхапыц кәашкәа сдырбон...

Сыздырхуам сара абарт апоетцәа аапын иаҕа иадырбалаз. Урт хкытаҕтәи ачкәынцәеи азҕабцәеи иразтцаар ирарымхәози аапын аткыыс ҕафратагалан иаҕа ишеицәам. Ашәакәа! Ғафратагалан ашәа хкыс иумаҕара икоузеи. Аиҕаракгы Радеида!

– Нан, Алықса, – лхәеит Лад иан Мкыд лудка тбаа ду лытцарҕыла данаатәа, – ишудыруа атакәажә лхапыц еицш азәзатцәык сихәацшуа стәан... Аха иамуит, – итызәзәаа икәз лыбла гәыразкәа хыхәхәо иаатәын, иxyжжны лзамҕа инаҕалеит. Сара сшәаны саатрысит.

– Дахцсаауеит, хымҕада дахцсаауеит, – лшәал амҕацә ала илырбаз лыблакәа тыкацшьяаза дҕасҕацшит, – хымш тцуеит ачаҕа иҕахы иаимгеиҕтәи. Иxy кны ауада дыҕнатәоуп.

– Икалей? – сцааит сара снылцыҕлан.

– Икалахи, Чацәаа хратәаршьюм: шәыжәла ыкам, шәхатә ыкам, шәмал ыкам, шәтәыла ыкам рхәан, инаҕашытыз хтацаагацәа лажәхарца рзуны иаарыштит, – уажәы асаарака дыцшуа лкалош ҕаҕаҕәа ныштышьюа ацәажәара даҕын Мкыд.

Сеыхәа-иатдәа шьтхысаа, абрака исхызгахьаз сычкәынра ашықәсқәа сырғәылқаа снанагон: арха еиужьқәа, аеқәа, азтачқәа, ашәыр, акарпыжә, ашкол – аттаҳәа исывкәаны ицоит.

Адгьыл дфьтиаазшәа сацхьа даагылеит Матыгә хәашабга – уаха хаззечейжәу ачкәын иашьейхәбы – сара сфьыза гәакьа. Уи иареи сареи хәикәләцәан, енак хәибамбар хмәтәамызт, енакгы арра еицхәцхьейт... Матыгә снапала Минск ақалақь амцан дызжит. «Алықьса, ихәейт уи ибла тырхаха дфәасытәцшын, – сани сашьа хәычи унапы иануп. Аибашьра иалгаанза сыштәхаз раумхәан...»

Матыгә иаб Дыгә рыцхәгьы дзыхнымхәит. Сара сыцсы сыманы ххәы санаақәла, уаха зыцхәыс хлышьтоу арпыс кьалантар, акәатеипш ицынтәа ац ахатата, ишьапы хтны, дхәшхәшуа дыспылт. Уи ашьтахь мчыбжык Лад днасыдшәаны ашьафә кәитдомызт – иашьейхәб Матыгә сакәыз цыишьон.

Аа, ашықәс акрыкоума, мшәан, уи аахыс абар жәаф шықәса цуейт, Лад пхәыс дааигаратәы дкәлейт...

Ишыләшьцарыз илашьцахьан агәгәахәа Чатә Мыстаабей иашта ханынталоз. Зыфтил шабаз акәачаб аицш, абла таа аштә аназара аиатцәара иалубаауан Мыстаабей иахьатә кәасқьа. Кәыкәбаатцас ихәкә-хәкәза дафә хыбрақәакгы акәасқьа акәша-шыкәша сылацш иаатцашәейт, аха урт дагәа-дагәаза еикәылашьца игылан.

Аддыхәа хәлечыжәтцын, хәеқәа еикәхарца, аштә зымпытцәк игылаз ара ду атцака иааныжьны хфәынаххейт.

– Мыстабей укоума, Мыстабей! – акеф аатиргеит хәихәбы хәа ихәцыз. Уи аафитындаз хәа ицшызшәа, ахухәа ала-мурақәа фба аатцкәан, хаха хара хәшкә рфәархейт. Аиашаз урт ршьапкәа чапазар ирытцкьоз амца убла зхнамкузеи. Ақәыцмақәа игфәрцалаз ауахьад реипш хәаикәагылан, шитцә-ашитцәхәа акамчкәа рымфәанцара хәлагеит. Алақәа иахәгьы иаапкит – итцәаа-тцәааны афәк-афәкхәа рхәцыцкәа еихакшо. Зи-мәти реипш ихәкәтцәашон. Ахәбла алақәа зегьы фыхейт. Агәылацәа рышәқәа кәакьаза иаадыртит. Алашарақәа ахьакымыз иакит, аха илашьцоуп, идагәоуп Мыстаабей ионқәа.

– Ацшәма укоума, ацшәма! – инейтәк-ааитәкуа афтра хәфуп. Даеакала фәхтыргьы ауан, аха ацшәма иргәара азәгьы иахтәхымызт. Атыхәтәаншәа аматцуртә ашә абжыы ааган, азә дыцрац-црапуа, хара хәшкә ифәаихейт.

– Арахъшәиас! – алақәа ибжыи шаарахаз аҭаҭаларыхәлашәан, итхәыршәшәо алашьцара иналаз ицеит. Адыдмацәыс ашьтахь иштынчрахо еипш азыназ иаатынчрахеит.

– Хәлабзиа! – ихәеит хәиҳабы, иаахадгылаз аңҭимтза.

– Бзиара жәбааит! – нәҭеикит уи ибжыи нытцакны.

– Мыстаабеи уакәзми, мшәан? – днаигылан ихы ларкәны лапшыла даипхыишьшәаит хәиҳабы.

– Ааи, макъаназ Чатә Мыстаабеи соуп хәа схы сыпхьазоит, настәи сыздыруам, аха, – нәҭеикит ацшәмагы амыг ипыцкылхәхәо.

– Хәи, Анцәа уиныхәааит, Мыстаабеи бзиахә ду ус шцоухәо, – диҭынцәаазозшәа иҭааигәдыжылан дааигәдыхәхәалт хәиҳабы. – Иухъеи уара, ацәгыи абзиеи зегыи рҭы ажәлар ирапгылоу, абаагәара аипш хзыкәгәыгуа ауафы ус шцоухәазои – изкәагыи днас-наст уи. Нас еиманы аматцурташка рҭынархеит, харгыи хнарышьтәлеит.

Абар уажәшьтә атх агәтә ааифнашоит. Сара инасыркны, зны-зны, ҭынтә-ҭынтә игыланы имцәажәац уаф хәказам. Шака рҭхәапхьыз, шака лабжагажәа, шака ажәапка, шака ажәақәыш ҭынфхьоузеи уаха абри аматцуртә. Абриакара ҭатә ихаангыи илбааимдацт, уажә зымгәацәа хәтхәтә, наххыи акәакь икҭатәаны «Ала шует, аҭы хәует ишәтаху шәхәала», – хәа згәы итәччо Чатә Мыстаабеи. Абриакара дааиижәҭеи ажәа тылмышәшәацт уахак ажәа ауаара хазымтә, минуткала шәажәак цсақьаны ахауа иалазцо Мыстаабеи ипхәыс Ханым.

– Дад, Мыстаабеи, – абыржәыи хынтәуп абас иажәа дналагоижәҭеи ихәцу хәиҳабы. Уи изакаразаалак цъара гәамтцрак инирпшуамызт, дтәанаты, – ажәак иҭшәомызт. Уажә дырҭегыхь дгылоуп деинааланы дкалаза, аптәкәа зҭашькыруа ахра дафызаны аматцуртә иҭначу атәтын ләа далзбаауеит. Ихы-иҭы цәгыакны цъара дакгыи тысуам, инацәақәа нақ-аақ иразын мака илавтатцан, дцәажәоит, иршаны икыду иптәкәа рытқака аарла ипышәкәа тыс-тысуеит, аха ахра иатцырны азыхь шааиуа аипш, еишьтаххы иҭышәшәоит ажәа кәышкәа – сабацәа рабацәа ражәақәа: амилатқәа злеиндраалоз, агәы иану ахәра зладырғоз, ацъал злахдырпоз, еиҭыгәкаауаз еикәзыршәоз ажәа кәандақәа.

«Иабақоу сблокнот», – ишықәхтәлац еипш сцъыбахь снейхеит, аха ипхасшьан сәааныскылт – арака иатыпым, ишпәкастцари, амал, ахаазага, зейхакам абеиара сывфрны ацара иафуп... Атәхмада дцәажәоит тынч-тынч, дгәамтцуам,

дмақаруам днапкѡа-шьапкѡом. Сара санцѡажѡоз абоксиор иеипш имѡаныстѡоз снапкѡа уажѡы ихьухѡуа исыхѡеит, азѡы исцѡигар хѡа сшѡозшѡа еишьтарххы итсыршѡшѡоз сажѡакѡа ркынтѡ хѡбака роуп исгѡалашѡо.

– Уахынзацѡажѡоз ѡынѡажѡижѡаба урысажѡа алоутѡеит, – ихѡеит сывараѡы итѡаз сѡыза, исхѡашаз хѡаны санаѡынчѡа. Уака акыргѡы смақарт: ашѡкѡкѡа рѡынтѡ аѡырпштѡкѡа аазгеит, нас ацшѡма гѡымбылцѡьбареи ицхѡыс кѡац-кѡац иргѡы ырцшааны исырцѡуарц сеазыскит.

Аха рцышѡ сшықѡырцѡаз ангѡастѡ, нас иаасырхѡын, – ухаткѡы, Мыстаабей – хѡа сналагейт... Урт имзазакѡа ирасхѡеит бзиа еибабѡ, рыбзиабара азакѡан ишахѡчо, ирмузаргѡы рыцхѡа даарымхны бзиа илбаз ауаѡы дыширѡо... Ас схѡо саналага хѡихѡабы ихы наиркѡеит, саргѡы сѡыцѡьбара сшымѡахнагаз здырын, агѡра аѡѡаскуа салагейт.

Хѡихѡабы иажѡа кѡышкѡагѡы, сара смақаррагѡы, егѡырт ирызхѡазгѡы зегѡы еипшын Мыстаабей изыхѡа. Уи ивара аплита иѡтаны, акѡакѡ дахынкѡѡатѡаз, цѡара даакѡымѡит, дѡагыланы агѡыгра хѡзтѡашаз ѡажѡак рхы еикѡкны ихѡимхѡеит. «Сара исхѡаз хѡоуп, Чѡцѡ Мыстаабей ицхѡа Шѡлым Дыгѡ иѡны дыѡнанагалт рхѡар аткѡыс, Чѡцѡ Мыстаабей ицсыжырѡтакны даѡа нышѡынѡтра ѡыцк ацлеит рхѡар иахѡа еигѡуп... Ауаѡы ихы ахѡнеигашѡа идыруазар бзиоуп... Хѡагѡу намыс имѡузеит, ас жѡбахѡу...» – даакѡымѡцѡакѡа абартѡ ажѡакѡа ракѡын иихѡоз уи.

Абар уажѡшьѡа атхѡ ашарахѡ инеиуеит. Атѡынлѡа згѡы икылачыз хѡызцѡа ахѡыз-хѡыз еимхѡо идѡылѡуеит, иѡналоит. Саргѡы абыржѡы ѡынѡтѡны сдѡылѡуеит. Хѡанаиуаз иѡаа акѡаскѡаѡы иаркыз алашара уажѡыгѡы иаркуп.

«Абнака акѡхап иахѡеисуа абзиабара анапы цшѡакѡа иршьшьуа агѡы», – схѡыѡуеит, икѡатагѡза схѡаѡы икѡду амза ашѡа-хѡакѡа сықѡчѡа, аштѡа сахѡыкѡгылоу. Дыпхашѡа-цхѡѡо сацхѡа даѡѡѡырѡуеит Лад. Уи уахѡа иабхѡа ихѡихѡаз еиликаар иѡахызар акѡхап, иѡахызар акѡхап ибзиабара зыѡнаркыз абни аѡны ашѡа лѡжѡаны, Абѡѡаа еипш ибзиабара мѡцарсны атхѡ лашѡѡара дазѡар. – «Мап, сыцсахы ааилалейт сара, – Мыстаабей иахѡѡѡ кѡаскѡажѡ акѡым, абаагѡарагѡы иазынкылом урт рыбзиабара. Азгѡаб иахѡылхѡаз дѡѡит!» – иаѡѡасхѡеит сгѡы.

– Алыкѡса, уѡыжѡыл, Алыкѡса! – даасыдххылан хѡызцѡа азѡы сыжѡѡа нѡарсны сима хѡѡкѡа ахѡгылаз ашѡа днаѡрысит.

– Хѡызцѡа абаѡу, икалей? – иакѡымз акы кѡлаз цѡышьѡа саагѡѡѡѡыгѡѡѡейт сара.

– Азгаб ддәылцит, хқызцаагы аеыжелара иаеуп, уласы-уласы! – хқыцьегы хаихыы-еипысуа хакәа ахьахәаз хнарыдыххылт.

Ацыхәтәантәи аецәа еишьтаххы-еишьтаххы ашта итибахәаны инеиуан. Харгы хнарышталейт.

Апыккахәа аеышьтыбжыкәа гон хапхьака, хашьтахька макьа-наз тынчран.

– Уара уи сиршәакәа икалейт! – сара сышка иехыршәтны ацәажәара дафын, зөы сывардало инеиуаз хгәыла цкәын Хьымца, – шәара лаб дыгәацаланы шәанифашуаз, хара аоны ашьтахь ала аценцьыр аартра хакәын. Анцәа ииныхәаша згаб, ларгы дхацхрааит... Дышпашәоз ухәарауазеи. Аха абзиабара мыжда баф-чыда уланацозаап. Аценцьыркәа шааимкьаз дхахаза ахышәваз даакәдалейт. Сналыцамххыр дыцозаарын. Сыжәоахыркәа наф-ааф данрыкәгыла ашыз лыхыызшәа акаарахәа ахытшыра дафын...

– Уара лаб дхакьзар? – хашьтахька слымха кыдцаны сзырәуа сцааит сара.

– Хара акыразы хайтахызар дхакьзааит, ипха уажәшьта амфабжара еифылшахейт...

Абри аамтазы хашьтахька акаак-акакхәа ынтә ахысбжгеит, чу-су ххәан хнаткьейт харгы. Лаб ихысбжы иазыпшызшәа нахьхы хапхьака хара акефхәа «Радеида» аатдыркьейт. Сееимаа амца атыдды амфаду ианыршәланы сахьениуаз иаасгәалашәейт апсуа поетк ицәахәакәа:

Уаридада, уаридада,
Уаридада Мақәа,
Уа дызхәада, уа дызгада,
Пхәыс дызгада, хатца ицада?
Аус злоу убри акәым, –
Ирхәалааит иаапымтәакәа
Уаридада мақәа!

АЦӘАЖӘАБЖЬ

Атх лашьца иагәылпраа, абла тшашакәа ныкфәрпха-аакфәрпхо инеиуаз амашына-ласы ашьтахь акәакь дыкәтәаны, агәалашәара хаакәа дрылан Дамеи.

Уи игэалашэон, уажэы ицшны афны итэоу ипхэыс Шькэа-кэеи иареи рапхэаза иахьеибадырыз, ауха дицэгэаар хэа дшэаны, лыжэаа цыара днакымсзакэа дшынаскьеигаз, рхала зда иеицтымтыцыз ауха изхэапшыз аспекталь «Изахьзузеи абзиабара?» еимакны ргэкэа шнибархаз; ашьтахь ишеинаалаз, аинститут ианалга ауха ирымаз абанкет афы рчара афхэара рхала ишпыртэаз ухэа, ианеибадыр афны инаркны иахьанза ирхыргахьаз зегьы...

– Шэахьынхо удыруоу? – дтцааит даалкьан, Дамеи ифыза, имашыына аанкыло.

– Хаама мшэан! – дхэарцсаруа атытпра дналагеит Дамеи.

Еихатэы гэшэ хэыцы хьынтыцызэа иааиртын, амза ашэахэа хьфеижькэа зтэхэмаруаз иашта дынталеит. Пытрак дгыланы, хымш раахыс иимбацыз ишыртцлакэа дрытцапшуан. Урт итцегьгы рызхазшэа, ииатэахазшэа, ицшзахазшэа игэы иабо, инапы феегзан тэак аафыхны, зсаркыа-блакэа тыцызэаауа наскыа аиатэара иалубаауаз ифны ашка ифынеихеит. Ифызеи иареи ацацхафы инкыдгыланы, ашша ацыртэцэа ирфаз ажьцаа дбакыаза дканатцан, аматцуртахьгы дымнеикэа, дышталарц амардуан дфэфалеит.

«Шькэакэадыштыалахьеит.Шака истахыздыцэаанза слыхьзар, хазхара хмеицэажэози. Ишыапкэа птэааит Кэынцал, акэыцэма ашьшыг иавсуазар хэа уи ацацха дышцазавымсуа!..» – Дамеи абас дхэыцуа, амардуан дфыхэнан, абартца даакэгылеит. Изхара изымбоз иашта дырфегьых илапш нахигоны, рыштыаларта ауадахьтэ цэажэабжык илимха интасит.

«Азэыр хтэоума мшэан», – ашырхэа ашэахь днеихеит.

– ...Сыхаара, сыпсатыфэра, Васо, ушцагэхэаазгоз, уабаказ уажэраанзэ! – игоит Шькэакэа лыбжы.

– ...Схэыхэ-пшқа, соушшэыл, дызуштада бысцэызгарц иафэу... – ипсы изтымкаауа игоит хатцак ибжыгы.

Афэпхэа ишыапы афынтэ ихафынза амца фееихкьеит Дамеи. Атцла далкьаны хлантцы дынталазшэа днеилууаан, дагэаагарыгэеит, аха игэы аарыгэгэаны, мчыла ифеаашыа-кэикит.

– Уара уанызымбо сара сзы адунеи лашыцоуп, сзатэуп, стынхадоуп!..

«Бтынхацэа бхасыртэуап!» – интееихэеит Дамеи игэы.

– Нази, схэыхэ-пшқа бымшэан, сгэы ааркьаны бтастап, сыпсы-сыпсынтцы быкэсыршап...

«Нази акэзаап сыпхэыс илыхьыз. Сабатцэахыз мшэан сара аёабырхацэ!..»

– Снумыжьын Васо, абра... Цьаханым алашьцараё сныжьны умцан, схэаёеуит, сыпсылмыткуеит..

«Сакасала шэйдсыргап шёфыцагы!» – Дамеи даакэтэин шынтэ рыда ишьаёакэа еихымгазакэа адыххэа асаара дын-капан, амацуртахь днатрысит .

Ицинтралка агэыцэкэа рыёбагы жаканла еитарпапа, ашэ данаадыххыла, ишьталарта ауадаёы атэым хатей ипхэыси рыб-жыи шгацыз игон. Асамцалкэа рыёбагы ёхаршаланы, икьаьбаза иаартыз ахышэ инкылейикит азныказ. Аха, «икылатэаны зага ды-шыыз ахатца, маза ицхауа ала дафызоп», рхэо иахахьан азы, ашэ ааимцааны иуада длыёнаххит. Ишэакь ахы ацэажэабж ахьгоз ашка инарханы, алашара наиркит.

Ипхэыс пшза лыхэда цькэашаа иапхьа дтахэхэа дыцэан. Лхаёы икэгылаз арадио амышьтэ катцо ацэажэара иаёын: «Схэыхэ-пшқа, Нази...» – игон Васо ибжыи.

АЕТЦЭА КАЦШЫ

Ани цей Садовскиаа злаз апартизанцэа ргэыц, уахыки-ёнаки иныкэахьан. Нцэара зкэымыз Налибоктэй абна лашьца иаха-иаха иагахо, ахбарстақэагы лассы-лассы иуцыло иалагеит.

Апартизанцэа цёара рёаанкыланы, ёыца ацшыхэцэа рап-хьака ирышьтит. Урт шэ-метракгы имнейцкэа акэкэахэа ахысбыжькэа геит. Апартизанцэагы икарцара рзымдыруа инейёацшы-ааиёацшуа иаанхеит.

Рацэакгы мцыцкэа ацшыхэцэа руазэы ашьа иёашы, дын-цэытцаххуа, даацёырцит.

– Дышпионуп уи. Акэараё ххаиршэт. Рыгётаёы хааганы дрызцеит. Баша игэра аагон... Азы! – цшышьала днадыртэан, азгыи наиртеит.

– Зкьык иреитам, иаахакэыршаны амацэаз еипш хтакуп, идырны хааигеит. Ацсахы. Ех, уаргы саргы апсра хақэшэандаз! – ахэ ипсы наилшэшэан, атцла ашьапы днадхалт!

– Степаниук! – дааипхьейт агэыц акомандир апартизанцэа руазэы. – Уца, икалаз еилкаа. Ирлансы ухынхэы! – адца наиицитеит.

Агәың акомандир «Овод» аҕацәа рыҕсцәаха хәа ишьтан. Уи дахһнеиз адгһылцәҕһа хышықәса ашыац ықәиаауам рхәон зегһы...

Дхынхәит Степаниук. Уигһы ифыза иихәаз иацимцазар иагимыжһит. Аҕсахфһы игәҕаһы неигзеит. Аҕацәа, зһы ахә ду ақәырцәхһаз аҕшыхәф, ифызцәа иманы, ихала агәадыхәа даа-рылаиргылеит.

«Иҕататәузеи?! – дһазхәыцит «Овод». Нас ибла ихыңшыло игылаз ифызцәа дһарылаңш-аарылаңшит, – хжәыларә башоуп. – Ауаа зегһы еиңшым. Азәы иңсы таны дыркыр, ддырхәацәар, зқһыла хпартизанцәа иқәзуеит... Тоуба!»

– Иҕататәузеи афызцәа?! – «Овод» итапанча ааҕихын иаргәҕыста ашһа ағынаирхеит.

– Аешһра! – аҕзаа ааилдыргеит апартизанцәа.

– Аешһра – ихәеит Игорһы.

Абһярқәа есаaira ишьтыцһуан. Игор иҕаитцара изымдыруа дрыцәңшуан.

– Быстеит! – «Овод» итапанча Игор иан лышһа инаирххеит, – дһшы!

– Мап, афыза акомандир, сара дысзыгәағыуам, уара!.. – даағыацәығыацәит ан.

– Уара! – инаидитцеит уи иаңхәацәҕһа игылаз апартизан.

Апартизан иавтомат длахан, зеырхианы игылаз ахәычы илаиқәикит.

– Исылшом! – илаимкәыцыфрит уигһы иавтомат.

– Ашәаргәындақәа! Сшәазом сара, шәхыс, аа! – Игор иблуз длахан, ахәынцәрақәа лфыррдһны, игәашһы хәычы хахаза инарымцеикит.

Абри аамтазы абһағы адгһылгһы рзызаны, иларкәзаны иаа-кылкәеит ахаирпланқәа. Зһы шьткәыцәаа игылаз Игор илаңш нарықәшәеит хә-кәакык змаз аетцәа ҕаңшықәа.

– Хара хтәқәа... Ураа, хара хтәқәа! – дыфһытцәааит Игор. Уи ибжһы, аҕа инеихашәышәыз абомбақәа рыткәацбжһы неилазфәа ицеит.

АҔШЫХӘФ

Ускан Белоруссиятәи апартизанцәа Налибоктәи абһаҕһы итәан. Абар уажәшьта жәафә мшы цһуан аһемеццәа абһа иакәшаны

апартизанцәа җакны ирымазиижьҗеи. Рыфатә нтдәеит, ахәцәа ирҗахыз ахәшәкәа рнымиеит, апартизанцәа абас хҗеи-хнапи еикәҗтаны хабанзатәазаауа хәа агәамҗра иалагеит.

Апшыхәцәа ркомандир Грибанов гәыпҗык апшыхәцәа иманы анемеццәа иаха имачны иахьтәоу, иахьуашәшәыроу атып апшаара дашьтан. Абарт ирылан София Садовскаиеи жәышыкәса зхьтҗуаз лыҗкәын Игори.

– Игор! – дааидипхәлеит Грибанов Игор хәычы, апшыхәцәа пса дук атҗака ианааикәагыла, – абни хәзҗәапшуа амарда ашьапакны ага дтәоуп, уца шака пулемиот имоу, имч закароу еилкааны уахзаа. Жәохә минут устоит.

– Уажәыткәкьа! – игәы нтгәырҗәааит Игор.

София азныказ днеилууаан, аха ләаанылкылеит. Игор, бымшәан сан, ихәауазшәа иан днылҗәапшын даапышәырччеит. Нас аеш еипш абна иатәара днылапка дцеит.

Ицеит жәохә минут, саатбжак, саатк дыкам апшыхәф хәычы. София псы лхазамкәа, лыҗкәын данцоз лҗеыныздылтҗаз апса дадгылоуп. Акомандир уажәы-уажәы исаат дахәапшуеит, длеи-җеиуеит, ипышәкәа хикакаауеит. Апартизанцәа еилашьшыы рылапш кыдырхаланы рҗыза хәычы изпшуп. Аха Игор дыкам.

– Петров! – дааипхәеит Грибанов иҗыҗәаахьаз зтҗтын катца хыкакаауа зымҗа апса шыапы иадгылз арпдыс ихы наикәкны, – уца Игор уишьталаны икоу хәеилкаа, – адтца наииҗтеит.

Петров атаххәа ишьхәәкәа неидыкшаланы ихы инапы нади-кылан, ибжыы ныҗтакны икомандир иитаз адтца еиҗеихәеит. Нас ацара азин аниоу, ихылҗа хәымсыс иахагыы илахь илҗаршьшыны днаткьоны, рганахьала абна ааимкьеит. Изамҗәкәа тҗәрааны ицо, дкапшьза даалкьеит Игор. Зегьы иара ишка инеибарсит. Аха ан дышьхынпсыланы дахьгылаз дзахымҗасит.

Игор хәычы икомандир дааидыххылан иееидыпсала иар-гәытҗыста инапы надикылт. Аха ипсы игәы икылаханы дар-цәажәомызт.

– Упсы ааитак, упсы, нас ихәухәап, – ихәан Грибанов, изымчхазт длакәны дааигәыдихәхәалт.

– Абри амҗахәаста уаныланы ушнеиуа, – Игор даахәын дыз-лааз амҗахь инапы рххауа, ипси-ипси еихьымзауа ацәажәара дналагеит, – акәара уруеит, уҗәины алада уавалауеит, нас апсара уахьнытшәо икоу ажра утәтәаны упшыр зегьы убоит. Икоуп зегьы пшьынҗажәи жәаҗык, ирымоуп апулемиоткәа җба, дара ахьтәоунза хәышәи фба шыаҗа бжәоуп... – аттахәа инеикәипхәзеит апшыхәф хәычы.

Апартизанцәа неибарччеит. Акомандир дырөггых дааигәйдихәәлан, иблақәа днартагәзит.

Игор даарылтын иан аңса шыпы дахьадгылаз ашқа иҕынеихеит.

– Уртқәа бзиоуп, аха арсқаамта унзырхеи? – дцааит София, ани ҕеи рнапқәа еибаркны зымға ианнавала.

– Сабанымхауеи, жәохәынтә исыпхьазеит, азәы дтәар егы дгылон, инеивыс-аавысуан, зеггы еипшны еилахәоуп, – ихы ириашон Игор.

София илызымкылазт, ышықәса раахыс итылымгацыз лыбжыы тыганы дыччеит, аамта бааңсы зхәычра бзиахә зцаагаз лыққәын хәычгы даалгәйдлхәәалеит.

АКАРУЛ

Аухантәарак иаҕәымтцзакәа ҳаирпланк абжыы гон. Аеынтәи ахтысқәа зыцәа дырқьалаз Игор ида, анышәтәәны аҕны зеггы тахәхәа ацәа иалан. Игор ңшышьала дғагылан, дшыаптыркыакьо ашә ааттирааит. Ацчахәа атцаара иаҕын. Ашәыб зхьыншышыы игылаз апсатцлақәа реимқьара дныбжапшын, илапш ажәәан инацдаиргьежыит. Ажәәан иатцыччауаз аетцәакәа акаҕы рылим-бааит. – Уу, уу, уу! – ҳаирпланк абжыы гон. Иңынта хашәшәала хәычы ацаа ианхнаршәаа, даагьежыын ииартаҕы днышәтәлеит.

«Хара ҳакәу, аға иакәу изтәу абри аҳаирплан»? – абас дышхәыцуаз ацәа дагеит уи.

Ашамтаз ибахтәаза иналагаз асы, ибажәбажәза илеины ишәталон. Апартизанцәа рлагер аҕны иказ ахәыцқәа зеггы ңьарак еизан, ңьоуку рыхқәа раҳаны, рыбз асы ықәдырзытуан, даҕа ңьоукых «Апартизанцәа» ихәмаруан.

Абри аамтазы абна иаалтит бңьарла еикәных иказ жәащык арқарцәа. Урт ахәы зтцаз ахамы ңхақәа рыла еила-хәан. Злымхацәқәа хышышыы иказ хылпақәакгы рхан. Игор урт ирыцыз апартизанцәа акаңыхәа идырт, аха дара иахьада имбацызт. Иааиуаз, ахәыцқәа рҕы иаазаанза, иаадырхәын Датикәа Зыхәба инышәтә ҕны иныәналеит. Датикәа Зыхәбеи Игор хәычи еищызцәа бзиақәан. Игор Датикәа иҕны ашә дамысзакәа акәын дышнеиуаз, «рымазаггы» еибырхәалон. Уажәгы Игор дамк-амшәтзакәа ашацахәа уахь иҕынеихеит. Аха Зыхәбаггы иаргы ахыгә-сыгәхәа ашәаҕны иааиҕахаит.

– Шыжьбзиа Игор! – Датикәа Игор инапы ааимихит
– Бзиа збаша афыза акомандир! – атак ныкайтцеит Игоргы,
дцыхза.

– Икоу убомә, Игор. – Зыхәба иавтомат ихәда иааихын Игор
ихәда илхишьит, – сара субаанза цсызхоу азәгы абри анышәтә-
фны ааигәара дааумышьтын.

– Цсызхоу азәгы! – иеаидипсалт Игор. Инапы иакыз абцари
иртаз агәрагареи дреигәырғаны ибләкәа ихылашауан.

«Изустадашь абарт, – дхәыцуан Игор, иеырцагыны, иавто-
мат дакапануа дахыглаз. – Ах, закәйтә втоматкәоузеи рыхәда
ихшыыз. Атапанчакәагы рымамкәа икам... «Акарулра бзиа-
ны иахьубаз азы абри атапанча уәтәасшьоит!» – хәа, уажәы
ианаадәылтцлак руазә итапанча аагыхны иласиркыхыр!»

Игор абас данхәыцуаз аамтазы, иаха зыбжы иахауаз
ахаирплан иартәаз хдесантцәа, анемеццәа ирыхьчоз аихамфә
иахганы изладәыкәыртцашаз иалацәажәон Датикәа инышәтә-
фны акны итәаны.

– Игор! – бжык Игор илымха интасит. Данаахьацш, иан Со-
фия Семион-ипха иара ишка дааиуан.

– Иааиуа баангыл! – Игор иавтомат ахы иан илалыкәикит.

– Сара соуми Игор, сухаштма, уан...

– Уажәтәи ала азәгы шәсыздырзом, жәа-шьәфак сааигәара
бмааин!

– Датикәа Кыгә-ица дсымбар калом. Слашты! – София дшаа-
иц дааиуеит.

– Бахымтысын, схысуеит!

– Уеилагама, Игор?! – уи лшьәфакәа аалырссейт, аха даангы-
лоумызт.

– Сбыхәоит, сан, бычәсыбмыршыын, бысшьыр шыстахым бым-
дыруеи! – ианаму длыхәо, агытцәыгытцәра далагеит Игор.

– Минутк, фажәа-затцәык иасхәоит, хырцашьа амам...

– Дәәа шыәфак аакабцар схысуеит!.. Сан сбыхәоит,
срыцхашьа! – Игор иавтомат ифхаршалан инацәа натейкит.

София даагылеит.

Абри аамтазы анышәтә-фны ашә аатын, иихьчоз аадәылтцит.

– Афырхатца акарул хәычы, – рацхәа иааиуаз арцыс Игор да-
идгылан, дзыкәгәыгуаз атапанча мыцхәрас шоколад фытк ацәа
цырцыруа ицыба иаагыганы инейиркит.

Истудентны аймак акны зкыркы тымхаац дстудентзам. Урт иахьяакшээз; аудиторияфы, азеипшынхартафы, атромваи афы, акрыфартафьтцкья рхэы рфы иштоу шпагатцас рчкыпцкяа еихршны иааифагылоит, еимаркуагы икоузеи? Наполеон арғыарахь акэзу, армарахь акэзу дахыцыркыуаз? Витаминс икоу зеггы реиха ауафы ихэартоу арбану? – ухэа, ацхья рхы иааташээз ала иалагоит, иалагоит ргэы итазамыз акы ала, икарауараха, акызрбагы еипш ашшы рыхга, рыбжькяа цаны. Сыздыруам шээра, аха сара исымбацт урт зеггы неишымсрыда зтаарак акны еикэышахатны, тынч рнапкяа ааибаркны еипыртца.

Абасоуп ишрыхыз иахья Шамили Бориси ажыа, алым аус аыззбара аха ирзымзбашаз зтаара дук еимаркуан, амца ианыланы иахьцоз. Рыбжькяа тцаны излахэаауаз ала ауаа аатгыланы, уажы-ушътан рыхэцэкяа анбатцибакаауа хэа ирзыпшуан. Аха дара студентцэоуп, аймак иахья ирымбеит. Ицоит рыбацкяа амца рхыланы, ашэакья рфачы. Верск, ѿ-верск, икарахт, рыхкяа тууа икалеит. Ацэажээра иакэытцит, аха рыгэкяа ртра итагылом, адырфегых иажыылара реаздырхиоит.

Ус азоопарк ианнавала, Борис даатэин агэашэ ахь ифынеихеит. Амц зтыцсааны иказ рстудент цыбацкяа ирыкэгэыгны ирейгъзоу ресторанк ишналозар аха уи аены азоопарк агэашэ аталарагы ргэы итамызт. Аха мчышан, уахагы царта рымамызт азы абра Шамилгы Борис ажэа имеикит.

Карматцас зымахэтакяа еилыршь еигэыдеибахэхэала игылаз атцла цааимбарах дукяа рытка игэагыны ушыапы узмыргыло ишыцкыазгы, ацстэкэеи ацсаатэкэеи ргэамффы рдынтца инташэшэеитишнытцалатцкыаз. Ана-ара аиатцэара ихэытцакатцаз аихатэы гэарацкяа ирыдгэыпланы игылан ауаа.

– Попка, попка, бзамыкэ, попка бзамыкэ!.. – ахэыцкяа адгьежылон апопугаи ахьтакыз. Иара адынтца хэычы фартэиза, ацбымшыкяа тарссы, изажэза иахыкэтээз иаахэынгы ирыхэапшуамызт. Уи ахэыцкяа араапкуан, ачаркэымпылкяа катцаны маза агэыдцара иалагон. Убаскан акэын урт зызцшыз атак анрахауаз...

Бориси Шамили уи афацхья ишгылоу иандырхэлалоз иафсхьан. Рылацш нахганы, абахча италаны рфынархеит. Абахча арзызон ижышоз алым абжыы. Уи ахаангы кэац фатцак нафамшэацшэа еигрыгыгъаа, ахэда ацыгцэа хшышыла,

атыхәа-цәхәы ғәззә, гәәкрак ианиама угәахәратәы аихатәы гәара итағежыуан.

– Арт ғәа рзуурғыы абнахь рґы хоуп, – ихәеит Борис, уи иан-навала.

Шамил ақәғимтит.

– Аа, уахәапш шақа аеырқыяны икоу, – деитаналагхт Борис, абжыас зтакыз аихатәгәара ианнадгыла.

Уи аеан-макыа аипш абға тасхапны, алымха кыацә хәыцкәа ақәыпса, абла гызмалкәа кәыскәысуа, дара рышка иааиуан. Ишааиуаз аихатә гәара иаадгылан, азшыапык ышытыхны иаакылнархәхәан, алацәақәагы неикәнапсеит. Уи ашыап-цагәа кәымшәышә, иаашытыхны инаганы сыкәа изтоумтцарызеи...

Шамил инапы анынаирхха, иааитцнартлеит ашыаргәытц цахәкәа ирылапаны иказ ашыапхыц еихиаакәа.

– Ыы, укәышзаап уарғыы! – ашырхәа иааидихалт Шамил инапы.

Игылаз зегыи неибарччеит.

Абжыас иахыыз цханашыазар акәхап, иаахәын, ашыи-ашыи еикәтцә ағынанахеит.

Азоопарк акны икан иззааитамхәазаз амаамынкәа, ашәа-зызара згәы ареицыхыоу ашыабста шыап-хышкәа, амшә шыапкыақыа, амахе-кырғац, аслан гәатцәажәпа, абгахәычы цсы-кымкым ухәа зуахкы утаххалакгы.

Астудентцәа рәыцбагыи ишнейуаз, иаха ауаа рацәаны издгылаз аихатә-гәара ағацхыа рәааныркылеит.

– Ари уажәы ааигәоуп ианааргаз.

– Мчыбжык ицәоуп, мчыбжык иаацшуеит.

– Аллах, аллах, ихәкәшәира дағашәааит.

Абас акы азбахә иалацәажәо, аихатә-гәара иадибагәаланы ицшуан ауаа.

Наскыа, зеихакам ашә-шыапык ашәпара ашәпараны, еикәатцәасымсалха, ихәындазза, еиларшаны икажыин амац.

Амац алацә еикәыжыны, ақаццә ҳац-ҳацо ицәан.

Шамил уи днахысызшәа игәы иабан, адырдырхәа ицәа ғаихзызааит. Борис ауаа дынрылс-аарылсуа, есааира дазааи-гәахон.

Абри аамтазы аихатә-гәара ашытахыала цхәыск ацарахәа агәашә хәычы аалыртын гәартак, ағанатә жыакәа мчыла уахь иаатацаланы, агәашә налырkit. Ажыакәа шәаны еижәеибагәала акәакь иахынкәалаз рәеиларцалан, зегыи мпыл бзиақ иакарахеит.

Урт ирыкәшаны игылаз ауаа ргәы тзызауа ирзыпшуан. Амаҗ пшышыла алацәакәа җеикәнахын, иҗызза, апрожектор еипш акәакь иныкәанарпҗеит. Злымҗа җадрақәа зқәыжь, зҗеилахала итәаз ажьақәа ааилҗофын, амаҗ ашҗа рҗынарҗеит.

Арцәаа аатлыргейт згәы иазымчхаз пхәыскгы.

– Цыхь, цыхь! – Шамил, илабчашь хәычы иикыз ыршәны аҗынаирҗеит. Аха ажьақәа усқан абзарбзан түрҗьарггы ирахәуамызт, игәыргьатцәа, «Сара, сара!» хәа еивацало инейн, амаҗ аҗапхьа иаагылейт.

Амаҗ аҗы аихыхра иацәаашьо, ацлымхәа дукәа аар-ла иҗеикәнахын, асас тшәшәаара инҗанарпҗит. Рапхьа зхы иахәаз жьакгы, атримхәа иҗаны инҗацалейт. Нас адырҗегьых, уи амыхьтә, ацлымхәакәа леикәнажьын, ашьтахьтәи ашьапқәа ааҗытхәхәо ажьа ацәцәара иналагейт.

Аган иавахаз ажьақәа гәаҗуан, амаҗ иавагьежьуан, иаҗа-гәыбзыгуан.

Борис ихы җышьтыхны дҗышьырччо Шамил дааиҗапҗит: «иубома амч зейпшроу!» – рхәон агәадурә зхыхәхәыла иҗаз ибла гызмалқәа.

Шамил ақәабшәшәыра иҗысны дгылан: игәы рзыпжәон, егьрыцхәишьон ажьақәа.

АМШӘ АХАМҖА

– Шәара ишәхәауа башоуп, сара зыниахьоу ааста, – даацәажәейт Шәарах.

– Җышықәсаҗа цуейт, сшәарыцо Анҗсыҗа сыштәз, иансықәхәла җьара саатәейт. Амца ааикәыстцан, акәац җәхартәиуа сшыҗе-хәатәаз, мшәы еихиаа дук пшышьала абна иаалтдын, сышҗа аҗаанахейт. Сҗатҗьан, сшәақь анылагәытцаск, «сминауәтуп» хәа аҗшьапыкгы җышьтнахын, аҗыцхәтәзаны иаасыхәапҗит, алаҗырзггы наҗеибахәейт. Сшәақь нкажьны снадыххылазар, аҗаласир, – иаасымҗанакыз ашьапы метрабжак инейуа мыг дуззак алан, иаакәыршанггы иҗәашзә ишәхьан. Счақы ааҗысцәан, амыг алсхит, аҗәа тсырҗааит, ахәырбгьыцггы лақәцаны иҗасхәейт. Амшә ласеихырхәан, абна инылашьшы ицейт.

Адырҗаҗыны ашьыжь санаапш, иахатәи сымшә абз ақышә иаакәшьуа исхатәоуп, авараҗы абнацә еитцхәа ишьтоуп, хамҗас исзаанагазаап.

САБ ИЦСАНЫС!

– Сахьубо сааихъеит, схаан убри иаҕароу, абнацә акәым, даеа шәарахкгыы сымбацт, – аехәара даҕын ашәарыцаф ифызцәа дрылатәаны. – Иареи сареи хайҕаҕаит. Икыакыза ицан ашьтахьтәи ашьапкәа ирықәгыланы, инаткьеит. Аха изхәартәзи, хә-хык еивтацсаны агәы иналаҕеит. Снахагылт, ашьацәкьара иаҕын. Аметр аатысхын ауразоуроу исшәеит. Ихашәцару: ахы инаркны ацыхәанза хә-метрак ыҕан, ацыхәа инаркны ахы аҕынза – бжь-метрак.

– Ус уара схәап?!

– Саб ицсаныс!

КӘАНАЧА ИЦГӘЫ

– Цгәык хаман, митә ацсхакын, – дтәаны дбыжәуан Кәанача.

– Ацатца ду илықәпшны ианыца, шә-метрак бжьазарггы хәынаң ааифнатәон. Абри қәыпшыгас иамоу ацатцакәа ракәзар, азганк аахысцәапи, иҕанатцо збап сгәахәын, енак зны ахырстхәа азбжак аахысцәеит. Иақәыршәашәа хәынаңыкгы аафнакәырт. Еитцас иууаза ицәхт хәцгәы. аха метрабжак иаванатцт; агәнаҳа сзымгартәы, ақәыпшыга, хысымцәахьази.

АГӘЫХЬ

Адырфаҕены шыыжымтан иааиқәшәеит иаха афы еицызжәуаз фыцъа.

– Иҕоу, ушҕаҕоу иахьа, ухы умыхьзои? – дцааит руазәы.

– Схы сыхьуам, аха сгәы сыхьуеит, – наҕеикит егьи деиқәышышы.

– Иузырхьзеи угәы?

– Иаха ацарақәа инысхыз ансгәалашәалак, сгәы сыхьуеит.

АСАТИРАТӘ ЖӘАБЖЬҚӘА

ШЬМАҢ

ШьмаҢ раґхьатәи иґхәыс Анфисеи иареи анеилыцуаз, ишапу ала руа-ртынха азәгы дагымкәа еизеит. Аамтала зны Анфиса тацара уа дахығагылаз акәакь акны ШьмаҢ ихәда икәәе дығагылан. Ауаа рцәыґхашьаракнытә иааиз ииашьара рыхкәа асаара ишьтацаланы, амца зґыцәаахьаз рпапироскәа хырґакаауан.

– Аґхамшьа, аламысда, зиқәа ахәымцъар ада хәыцырта змам... – акеѡ-акеѡхәа ауада иѡныѡуан Анфиса лыбжьы.

– Ңшьшьала, бґы бааґшны бцәажәала, – лыбжьы нытакны ґеалтит лахәшьа еихабы.

– Шәыскәатц, шәарбанзаалакгы азәы шәсыламцәажәан! – ашырхәа даахьахәит Анфиса, ашьеи алагырзи зхытәалауаз лыбла тыкаґшьаакәа игагаза акәын ишырбауаз еилашьшьы лаґхьа итәаз лтынхацәа.

– Былкәатц, зеггы ишырбауа иеикәа ишьылхааит.

– Дхылтааит, дхылт!..

– Ихәала Анфиса, ихәала!

Рыбжькәа неиларґсеит лышьтахь итәаз ахәсақәа. Ахацәа ґыртуамызт.

– Сжыы ифахьеит ари, сжыы, – дыѡнытәааит Анфиса. Апґаѡ аакәлыргеит ШьмаҢ ихагәта, ила ацґхь ѡытцыддын, даабалыбаґеит.

Анфиса данцоз, ШьмаҢ ихы дызласыз ашьчоткатәкьагы аанмыжькәа, зеггы аадәылырґсаа илгеит. Уи ашьтахь ШьмаҢ мчыбжьык игәы ѡарханы дзышьталомызт, ихы акақәчаара ихьуан.

Уи ихы аґра шаадатқьаз даґазәы дынлыхәлатәхәан, уахык, аѡыжәразеазтәылхны иашьтаз иѡызцәакәакдрыманыкьаґ-чаґхәа ашта иааталеит. Агәылацәа азәгы даадәылтцны днарґымлеит, згәы иазымчхаз хәсақәак руадақәа рґкны алашара ырцәаны, рқьышәқәа ахышә асаркьа иадгәала ицәгьакылґшуан акәымзар.

Атаца ґыцгы дгәыргьатцәа, алашара зыѡначча иґаз азал ду ашә лшьапы нахылгеит. Уи итәтуеиза илхаз акасы еиқәатцәа далґшны лылаґш иарзнак ауада иныѡналыргьежыт: «Адиван, акәардә татақәа, ашькаґ, асаркьа ду, астал... Абарт зеггы сара

истәызаап, Шьматгыы сара дыстәуп, акыр җамазкуада, сызџахәы бымоуп абарт зеггы ныжыны ицаз аҗхәыс» хәа дхәыцуан. Ан-фиса аамтала зны тацара ахылуаз, уи ашьтахь Шьмат ихы ашь-чотка ахәкәшәаз акәакь аҗны днаганы дныгәадыргылеит аҗаца җыцгы. Нас аҗацаагацәа ргәышпқәа җарсакыаны, рымгәацәакәа леиддыргылан, иргәарпхатцәкыаны, «Радеида» рхәеит. Шьмат иаб иашыа Җазаут, деишькласуа аҗаца дналыдгылан, лылахь днагәзит. «Бымшхааит, амреи амзеи реипш шәеидажәлааит...» –иҗы џеихыхны, атса аипш ихъантыцыз, спиртла иртәны иҗы иҗаз ибз ааирхәатмәтит. Аҗаца аҗфџы цәытцәматагыз аналҗахәит, аха усқан уи аҗфџыџы духьфџык аипш акәын ишлахәуаз.

Ирхианы азхаз икәгылаз астал инахатәеит аҗацаагацәа. Аҗатлыкакәа ааилагъежыын, ргәы хынхәызшәа рхы атцәкакәа инырхаркит, атцәкакәа рхы лахеит, еиҗа тәит, еиҗа тәәит, еиҗа тәит. Акеџ-акеџхәа игәуеит аҗамада ибжыы, атыгькәа реипш атах-саххәа еидыслауеит атцәкакәа. Атх ыкәхәа иәфуп ацара. Ачара иахатәуу рыбжыкәа есааира ишьтыцуеит. Цюукы рыхкәа еиҗакны иркыкызаны ашәа рхәауеит, даҗа цюукых «ура, ура, алеишьа-џеишьоуп», аџадара икыдхалаз акамбашь аипш ихәцәырххауа затцәа зҗытцаку рџыза ицхрааны ихаржәуеит хәа иәфуп. Шьмат ишьхынцсыла акәакь игәагылоу иҗхәыс длыхәапшны иҗышәкәа хикакаауеит, иблакәа кәеицеиуеит, игәы тыцаны ицоит. «Шәымгылазои, Анцәа шәимыргылааит, ахыша жәымбазои»... Ихы нарыдкыланы рлымхәа дынтахәытхәытуеит ааигәа итәуу иџызцәа. Агәакь-агәакьхәа иаарыкәыршаны атзамцкәа ирысуеит згәы нкыдкыланы иҗтәаз агәылацәа...

Шьмат атыхәтәантәи иџыза дихәауа-дичауа днаскыаганы данаагъежыуаз, игәыла аҗакәажә мшаҗазы илшьрацы иҗакны илымаз ларбагь затцә ахәда нҗнахәан җнатит.

Ахаан тәым хатцак инапы аназара зкыымсцыз аҗхәызба җәымшәышә, ақәыцмакәа атшәара игәарцалаз ашьабста аипш лшыымхкәа лытцамгылауа аҗәарахәа деитцасуан, Шьмат дытхәыршәшәауа ибз икышә иаакәшыуа данаалыдгылауаз. «Исыхы мшәан, сызцәшәози, абри аминут акәымзи уахи-җени сызпшыз. Бзи избәуа ахатҗеи сареи җамала җаизынхеит. Шьмат дыпшзоуп, даууп, изара поуп. Абас иҗоу ауаџ иакәымзи сызпшыз, аа абар уи сапхәа дахыгылоу, сара дыстәуп, нас изакәсмыршозеи изара снапкәа...» – лгәы тыцаны ицо абас дхәыцуан аҗаца. Нас лыбла хаакәа џышьтылхын Шьмат днаитцапшит. Усқан арытәа аипш лышьтахь еипигзалахъан Шьмат инапкәа...

Амрацлакашээрарак инеихъан Шьмат ахыхъ баацсы иархъантэз иблақәа мчыла ианаахитуаз. Ицқьаза еилырганы иказ ауада илаха-лахауа иџнан адухъфџы.

– Зинаа, Зиночкаа, – ирхаазаны иџтигеит Шьмат ибжыы хыырвыр. Зина даатрысит, лхақынтә лшьапафынза дааилыцсаан, лзамџақәагы аақапшьхеит. Лыџнапыкгыы рыла лхы-лфы еимлагәа иаанкыланы, асаркыа днадтцын, лышьтахъ еирханы аџенцъыр днылагылеит.

«Ыы, ахъкәырчаха сыкәа итаршәзаарын иахантәарак убоу!» – ихапыцқәа цакатәи ипышә хәаџ иналаиркацан, зыфтил иџахаз алампа аипш иблақәагы аатшашахеит Шьмат.

«Сан слымылхааит, сыцхамшьазакаәа ожәшьта ибла сызла-хпышылауазеи?» – итыцаны ицоз лгәы дазцаауан Зина.

«Истахытқәкыаз абыржәоуп дансыднагала. Анфиса лахыыцәгыа лгәыпхт сарџахъан, ағәқәа дрыбжыахазшәа деидкыацсла дықан. Хәс ишцакастцарыз, ипажә-пажәза икоу атәым хәсақәа сышрыхәапшуаз сгәы цтәахъан. Ожәшьта стынчуп...» – лацшыла дгәыдкылауа, абас дхәыцуан Шьмат.

– Зинаа, аа Зиночка, бааи ара са сфынза, – ибжыы еицаналыкәиргеит Шьмат. Аха Зина дышгылац дгылан. Лара лхатагыы илтахын лхатца иаџхыа дныкәтәаны икәа-имагра дталаны дылшьшыыр, шықәсыла лгәафы еизылгауаз лыгә_тыхақәа изеиталхәар, аха дфыцымзи, макыана дыпхашыауан.

– Зиночкаа, сыцшуп, – ибжыы шгацыз игауан Шьмат. Тәха анлимтәза ашьамтлахәқәа лышьбоушәа лшьапқәа хынтыцъза деиси-еисиуа иара ишка лфәалхеит.

Абарт аминут хаақәа рышьтахъ, акыраамтагыы Шьмат дыздыруаз дцъашыаны изпшуан, дыззымдыруаз ицашыыцуан. Иусура дшаалгалак уи, агостроном днытцаххны, иахыа ашыыжъ дана-ауаз Зина инапы ианылтәз афатәқәа аахәаны игәыдхәхәала, дыццакы-ццакуа аџныка дхынхәуан.

Зина лакәзар мардуанла ажәџан дхалауан. «Сара усгыы аразкы соуит, аха иаргыы аразкы истазаап. Хара хәкәзаарын еиразкыз», – абас дхәыцуа, иусурахытә ожәшьта дхынхәуеит анылгәахәуаз аамтазы, имџа дапшуа аџенцъыр днылатәон.

Апстазаара бзиа зоуз апхәыс есааира дтәуан. Лзамџақәа цтәраа ицо, лыблақәа тхатца, лыгәчамақәа кыақыаза, лыхәда цкәашәаа, дхатца-дыпхәыс дызбалак даалеилахаратәы дықан. Мызкы, мызки бжаки, џымз Шьматгыы дгәыкы-псыкуа аџныка дхынхәуан. Цаса ишыкаитцалацыз аипш, ахәсақәа дрыхәапшны ипышәқәа ирбзауамызт...

Аха Шьмат ченак зны иусура ашьтахь агастроном дыфнам-лакәа иааиртцәин уа ааигәа икәз аресторан днытдалейт.

– Аа шәанаңалбеит, Шьмат дыжәбауоу, Шьмат!

– Ус уара схәап.

– Саб ицсаныс!

– Шәаагыл, шәаагыл икайтцауа аабап.

– Икайтцахуеи, ицхәыс изылзыз ажьтцаа ихаңыц икылахазаап, излакылихша спычка цырак ааихәауейт.

– Спычка цырак шцааихәауеи уара, иехиртцәауама.

– Насгы ицхәыс дылмазцаазакәа...

– Аа сашьцәа, Шьмат дыпсит иахьа хәа аума ас имырхәа-мырза шәцәытцаланы шәыртәоу, – Шьмат астал зыгәтылак итәаз цасатәи ифызцәа илаңш ианаатцашәа, игәашьамх итцыпрауа дара рышка ифааихейт.

– Уахцәыззейт уара Шьмат, икалеи ушьаҭарахейт, – ихәейт ифызцәа руазәы тынч ианаайдтәалакәа.

– Уз акөым, Шьмат иеиңш апхәыс думазар лабахылагы лкалт уахзытцауамызт, – наиаҭеикит даҭәазәы.

– Шьмат акы дыннамкылацызт, аха уи ибҭа ашшаратцәкәа иакәлыршәейт хәа сыкоуп, – нацитейт ахцатәи.

– Дызкыдшәцалазеи уара ахәычы, иатцәақәа рыжәха ишәтар, хәи шәыхтцәааит, ҭыара акы абаабари хәа шәышпатәоу, – днарықтцәкәашәа иуит рҭамада. Итәаз зегы акырқырхәа инеибарччейт, раңхьа икәз атцәақәа еиңхақәкәа Шьмат инаимтцадыргылейт.

– Шьмат иахәтыраз, Шьмат иахьатәи ишьаҭазы, Шьмат ифызцәа дахьырцәмызыз азы, – абжьқәа гауан, атцәақәа еиц-тацәуан. Афызцәа есааира ишьтнахуейт.

«Закәтәы фызцәоузеи исцәызуаз сара аҭатцахәца. Цтәзаарак уанагәылахалакь, уанашьцылалак, даҭа цтәзаарак ашоушәа, уара узгәылоу зегы иреиңгушәа убауа укалауазаап», – дхәыцуан Шьмат, ааигәа убауа укалауазаап», – дхәыцуан Шьмат, ааигәа дыздымтәалацыз ифызцәа лаңшыла еимдауа. – Зина дыбзиоуп, ача аиңш дпажәза дыкоуп, аха... енагь хәгоу азә лымацара длыдхалааит... Абыржә, абни ахәытәф леиңш иаалыгны, дхыцәза, ашьабста аиңш деилыхха икоу азәы слыдтәалазар ҭыанат сым-цози... Анфиса, хәылак, ус дыкамзи мшәан, нас дызкасыжьзеи, дабакоушь уажәы?! – дназтцааит игәы. – Уи башоуп... Уаагылшът, уаагылшът. Ус икоу азә ларей сарей хәикәымшәалози цаса зны! Аа, Сониа, уи абра ааигәа игылоу афн ҭыц дыфноуп. Сышнейуа

даахэ. Ашырхэа дѳатѳъеит Зина. Ачакхэа алашара налыркын ауада дныѳнаѳшы-ааѳнаѳшит. Лхаѳа данааи дылзеилымхкэа длымпытѳорны дахьныѳхэаз аиарѳа, уажэы икказа иѳаѳэуп.

«Дабаѳеи?» – лгэы нѳѳсааит Зина. Ашэѳкэа ааимылѳаан аѳны абарѳа ахала аѳыхэала еимылдеит, амардуан даѳаѳшит, ашѳа дыѳэѳшит, аха дубар даашѳѳх.

«Акаруаѳ аѳаѳа дхэыѳѳалазар,» – иѳыѳаны иѳоз лгэы днаѳѳааит Зина. Ауада дныѳнаххын, лхы ларѳкэны акар-уаѳкэа зегыы рыѳаѳаѳкэа ааимылдеит, астал аѳаѳа дыѳаѳшит, аха умѳсит... – «Дабаѳеи?!» – Лыбѳазараѳкэа нѳарсны икны, дхэыѳуа дшаагылатѳѳъаз лылаѳш наѳшэеит астал иѳэыршэыз аѳъаад. Иааѳэылѳааит. Хэ-мааѳк агэылшэаны инкашэеит. Аѳѳаѳа лылаѳш лахылгазар уи абас аѳэауан:

«Сыхаара Сониа! Ибдыруаз сара шэѳык аазгаргыы бара ибеиѳъасшьауа даѳеазэ дшыѳамлауа. Уажэтэи сыѳѳхэысгыы сара ишысѳаху дыѳам. Бара азэѳ боуп сара сзы ишоу. Сыѳазаауеит бара бзы. Быѳаз баргыы сара сзы. Бысызмгэаан, уахатэиала уаѳа сывам».

Бара б-Шьмаѳѳ

Зина илхэара лзымдыруа дшанханы азхаз дааѳхэеит. Абри аамѳазы Шьмаѳ игэы ѳарха, амардуан аѳаѳа дианы дахьыѳэаз, уаха акаѳеиѳа иѳаѳхэѳаны ддэылзѳаз Сониа лнапѳаа иѳэырша дидтэалоушэа ѳхызла ибауан.

АЦѳА АѳСРА ИАѳЭААШЪАЗ – ДАѳНАГЕИТ

Уи аахыс маѳгыы ѳзауам, аха енаѳ сыбла ихгылоуп зыхьшь-блаѳаа ѳѳхаауаз ѳыѳъа ахэыѳѳеи адашьма-зэзэага ашьѳотѳа аиѳш зѳаѳаѳа ѳыѳхъа урѳ раѳхъа игылаз арѳыси.

Хазѳаз автобус амѳаѳаа еихѳэѳэауа, сылбаараны сахьыѳаз аангыларѳа иазааигэахон, саргыы снарылс-аарылсуа «Албаарѳа» хэа изныз ашэ сазнеиуан.

– Аа, соуѳъ-соуѳъ, савнагеит, савнагеит! – ауаа еинѳъаны иа-уаз арѳыс гэышѳыла днасыжэлеит.

– Уахьѳо акэым, албаарѳа арахьоуп, арахь, – сѳхэеит саргыы.

– Уѳаны уѳааѳаа идырѳала! – иблаѳаа ѳэыркшаны дѳасыхэаѳшит уи.

– Ашьшьыхэа, ахэыѳы! – сышьѳахьѳѳъа дааѳъаѳэыѳъаѳэит ѳѳхэыск.

– Аа сшыапы-сшыапы!

– Уахьякәым, арахь!

– Аеада! – инаишъталхәеитпдхәыскгы, уиашәиҗынкылрщырны
аулица данынангылауаз.

«Снеихъзаны дышламысдоу иасхәап», – сгәы иаатцаххын, ав-
тобус сышналбааз, ашырхәа иара ишқа сғынасхеит.

Сара сназаанза, адгыл ифытциаазшәа шыҗа ахәыцкәа
ргалстуккәа пырпыруа, рнапкәа ақапшь рхатцаны иҗых-җыхза
иапхәа иаагылеит.

– Хәтамзааит, аха шәара аңкара еилажәгеит, – даацәажәеит
аңкәын тынч-тынч.

– Усдырцкәа наң, узажәза, мамзар!.. – Иерыцәгыаны аңкәын
днаижәлеит арҗыс.

– Пхашьароуп, хәихабацәа ас кәашәцауа шәалагар, нас хара
хәзғыпшыда, акрызҗахтәарыда, – азҗаб хәычы итҗегь даа-
скәан, ихәытдыфрыз арҗыс днеиҗагылеит.

– Ее, баргы... – ипәца кәпшь аназара иабҗар-хаҗыцкәа
инырбжбакны, шыҗак ныкаитцауаны, ихы анфышътых, амацәаз
аипш ауаа даарыгәтыларкхәан.

– Хә, хә, хә, шака бкәышузеи быҗсынцры духааит... – арҗыс
икәатеиах пдәауа, азҗаб хәычы лхы инапы нықәишыт.

– Башоуп шәыччара!

– Шәакә сәкәзар сдәуан, – дкылкааны ихәапшуа ахәа
иафызаз ажәакәа изынарышытуан рфыҗагы.

– Сыццакуеит, адәыҗба сәгхауеит, аа иахытцәааз, –
адырщегых дрыцәарц иапхәака днеихеит.

– Мап ус уахзышытуам.

– Аңак хәухәароуп! – иарсушәа, аҗыртә шыакакәа реипш
нақәацарак рымамкәа иҗагылан рфыҗагы.

– Аа аштраф аума? Уи акәзар уажәраанза ишәымхәауаз, мыш-
рак иакәшәаша. Аа, шәыстәит, – икапшьза қбаад царак аатиган
азҗаб хәычы лышқа ағынеирхеит уи.

– Хәра аңара аагазом! – инапы днахеит азҗаб хәычы.

– Абар ассир, абгасса срыламхеи уара, хә-хә... – адыр-
щагыых ихы шышътхны зхыпхәазара есааира иацлауаз ауаа
деитанарылапшыхт арҗыс. Аха урт азәгы дыччауамызт, уи
акәым рыбақәа ырлашыцаны акәын хатцагы пдхәысгыы
шихәапшуаз.

– Хәра аңаракәым иахтәху, ажәоуп, – җааитит аңкәын.

– Уаха аңкара шеилажәымгауала ажәа, – наталкит азҗабгы.

– Ыуба, ыуба!

– Ихы атыңағы иаагатауп, ихы.

– Иблахттауп, ибла! – апхныга еипш есааиразееилазырттауаз ауаа ирылуаа рфаархеит ажэакэа.

Уажэраанза арцыс ихы-иғы икэыз аңагыареи атэамбареи асапын шэах аипш иныкэба ицент. Ицыхза еилагылаз иңаца лхышышыын, итыс-тысуаз иңышэ хыпсаакэа нхыршеит. Адгыл ааимкыаны днахэлабга дцар цэгы имбауа ытрак дгылан, нас ихы шышьтихын:

– Сагашэымтан, уаха икастауам, – ихэан, агэашэ еипш изаа-тыз ажэлар реимкыара дналсны иғынеихеит.

АХЦАТЭИ АЕТАЖ

Сара Гьаргь санихэаңшуа енагы сыбла иаахгылоит сан рыцха шыкэсык зны ацалакыа икэтаны илымаз акабак. Сыздыруам уи акабак ауафсхара аезазнакыз. Ыоуки, уи ашш-аанда икылахан азхашыа еицанакт рхэауан, даға цыоукыхгы ус кабак жэлан икоуп хэа агэра ххадырцауан. Амала, уи хара ахэыцкэа хакэым, адуцаэтэкыа иңышыаны иахэаңшуан: алада имгэалыңза, нас ишшеиуа, ахэда хэычы ххацаа, ахпаз ахаргыланы омашэатэкыа еифартэан. Аа, маң цуама уажэшьта уи акабак хан илмырбазакэа сашыеи сареи ахэда ахэызба атхшыиыжтеи, аха иахыагы Гьаргь снаихэаңшыр, хкабак акыцхэа иаасгэалашэауеит...

Уажэы ааигэа амшын ағыкэакны идыргылаз афнеихагыла ду акны дынхауеит уи. Есышыжы имгэацаа ду ныкэтца-аакэтцауа ахцатэи аетаж акнытэ дылбааны, усура дцоит, ахэылпаз дана-ауа, еидарак афатэ иманы, дкыалыкыаеуа, ишша игэы икылачны уахы дхалауеит. Нас, иашэыртаха адиван икэтэоу ицхэыс дналхагыланы, лнапы кэымшэышэ аашытихны дагэзуеит, иааигаз афатэкэа ааитцыртланы илирбауеит, рыхэкэа леихэауеит.

Абар уажэшьта жэохэ шыкэса цуеит Гьаргь ицхэыс Инга абас лымац иуеиыжтеи. Зегь реиха хэтыр зкэитцауа шэкэык еипш ицхэазаны, иармарахы игэы иадтаны итэахуп Инга бзиа илбауа афатэкэа зну аблокнот хэычы. Есышыжы уи аблокнот иану афатэкэа шыоуки ирхышыуеит, шыоуки ирытцишыуеит, ианым анитцауеит. Инга лыпцстазаара иатцашыыцуа, агэыла хэсакэа цыоуки-цыоуки ишырхэало еипш, уи «азы шыцааз илбеит».

– Сара исхароуп, сара амри! – илагырзкәа игәы ишалатәауа ахара ихы иадитцоит Ёаргь, Ингеи иарей хылтц дахьрымам азбахә анаацәырыгалак. Лара рыхшарадара разк дуны илыпхьазоит.

– Сара абри цшь-шьапык зцоу сөыза гәакьа сымамзар, сышәархасуа сөы шөихца ицар каларын, – лхәауеит Инга, лгәы зөкыджьланы, ахыршгәыршы ахьызшәа, ахәырхәыр ахга ицәоу рыцгәажә ду Васка лнапы ахьшыа.

Васиа изаазаз уамашәатцәкьа илеицшуп. Уи енагь абла камкамкәа цыркәафены, ахәы ацәызфаз иара иакәушәа Ёаргь ихәацшуеит. Инга дыккамкәа Ёаргь данааилак, ацшәма цхәыс ишыкалццало еицш, аеырцагыаны иааигаз афатәкәа рышка ицәытцшны ицшуа, ашьыргәытц кәымшәышә ааимцданакуеит. Ёаргь иаашьтыхны дагәзуеит, игәйдхәхәала иику афатәкәа ааитцыртланы иаирбоит, рыхәкәагы азеицеицхәоит.

Абас игәыргәахәха, кыкда-фыкда еицынхауеит Ингеи, уи лөыза гәакьа Васка цәатаззеи, ацәа еицш иракьто, арасамахә еицш ихырхәо рацхьа игылоу Ёаргыи.

‘Енак аусурахьтә Ёаргь дааит игәы-илахь еикәышышы.

– Иамуит, – ихәеит уи, Инга лшьапахьшә адиван иеааккны, – даара сөыскьеит, адирөктори сарей еиәахарццеиааит. Аха имуит, имутәкьеит. Иара ихатагы дцоит, – ацәажәара дафын уи, ахәартә итаркыз ацгәы еицш, иблакәа цхашьа-цхатцо, их гарта амамкәа.

Инга уи иихәауаз лмаҳазауашәа, лхы шыткәыцәаа нак аңе-нцьыр ахь дыцшуан, лцышә кәцшыкәа есаaira ихаланы ичуан, агәаара азааиуан лхы-лфь. Аха итгәыргәауан лгәы, итгәыргәауан уи зыңхәара ааиаанза иаурышьтуа абаандафы игәы шымгәыргәара. Васкагы «анцәа усимырбан, уца иахьутаху», – ахәашашәа, Инга лгәы аимәацара ибжьаианы, аблакәа кәыскәысуа, атыхәа шыз-ду еилартәины лкалт ианкшало аңенцьыр ахь ицшуан.

– Иахьутаху уца, амала, утаацәа хфь шыркьоу ухоумырштын, – лхәеит атыхәтәаншәа Инга, аарла лфь шөихылхын.

Ёаргь дышькьырит, дшатцәеит. Итаацәа шымш ракәым, мчыбжык акәзар ирызхашаз афатә рыдгаланы, ишәкәытра кәцшьду ыргьалауа, дхашхашуа амардуан дылбаан, машьынак иетажьны ақалакь далапка дцеит. Ингагы ицаулары даакәыпсычхан, апышөырчча лфькәыхәхә, аңенцьыр даадцит.

– Алло, Котик?! – минуткәак рышьтахь уи абас цьара ателефон дасуан. – Котик уоума? Ахауа иалатцаны иузынасышьтуеит!

– лпышәкәә неидыңгәаланы, интлыркәәцәаан атцәаххәә аб-
жыы лыргеит. – Сыбзамыкә адәыгба дыкәнагеит. Васкеи сареи...
Сузыңшуп! – лтрубка ныкәылтан астал архиара далагеит.

«Җымш маццәоуп... Җаи, даәә мчыбжык акара иртар,
зынтцәара калаша, – дхәыцуан Инга. – Сгәы цтцәеит, инкыдкы-
ланы ицтцәатцәкьеит. Сабанза идтәалазаауеи, иабанза сыхә-
марлои сара абри ароль», – ауалыр еипш дымгәалыҗәза,
икыпсцәә кылшышь, ифатәкәә игәытцакны, ихы-иҗы ихаччауа
лапхәа даагылт Җаргы. Фәы-баапсык лпынтца интасызшәә, лхы-
лҗы адырдырхәә ацәә нахыҗеит, дагәаацәгәыртцит Инга. Аха
ишпәкахтцари уи акыр зхашәалауа уафуп, инапы сыкәыргыланы
сибауеит... Апхәыс лзы икоу ныкәгароуп: афатә, ашәтца,
аҗырбара. Ацәә лхазароуп апхәыс, ацәә. Ацәә зхам апхәыс
икәаптажәхаз абыцакь-фныжә дафызоуп, азәгыи дитәхым. Сара
ацәә схоуп, исыхәапшуа рацәоуп. Нас дабаспырхагоу Җаргы
тынхада, хәкәз хшыкац, егырахь...»

Абри аамтәзы, ашә асбжыы геит. Инга ашырхәә рапхәа асар-
кәа днадххылан ләаалырҗеин ашәахь лҗыналхеит.

Даафнашылт арпцыс еихиаа аукы, еикәакы, ижәфахыркәә
кәакәаза.

– Ах, Котик! – лхәан Инга, ашә аҗефхәә ацапха наркны
иара ишка ләаалхеит. Инга кәрматцас дикәтцәашеит уи, ипынтца
зәатцарч иҗаз ипатца еикәатцәә жәпакәә инарылаз ицеит
лпышәкәә.

Ех, Җаргы тынхада, Җаргы, изблак ала акәзаргыи абыржәы
ихаара ипхәыс Инга дибазшәә дыкәндаз! Шака ахаацәә лхоузеи,
шака длакьтауазеи. Иабаци, мшәан, нас уажәраанза иаадыру-
аз Инга лхы-лҗы цагәа, лыблакәә ирхыз агәаара, агәынамзара?
Илхалашауеит лхы-лҗы, агәыргҗеи алагырзи рыла ихыхәхәауа
итәуп лыблакәә. Есааира еилатцәауеит урт, аа, абар ыцәа
адуззакәә, егыргзам, икалахьеит иазәны.

Җаргы хлахәада иахәа уажәраанзагыи издыруам ишимоу
ыцәа ахәсақәә, кәазшьала еипшым, ахахәи абымбеи еидукуло-
зар аха, иузеидымкылауа, Ингараа ыцәа. Урт рфыцәагыи ина-
пы икәыргыланы иныкәигоит Җаргы, иара изы азәзатцәыкгыи
дыкам акәымзар.

Ус аамтә акыр цеит. Еизгәышьуаз, ршьамхкәә рытцамгыло,
ирзыпшыз астал ашка рҗынархеит. Котик ишьтихит афырцәан,
Инга лхы ихәда итцатцаны даагылеит.

– Хаигымзааит, – ацәажәара дналагеит Котик. Абри аамтазы ашә акәыгә-кәыгәхәа асыбжь геит. Инга дшәаны даатрысуеит, Котик дмыццакзакәа ифырцъан нықәиргылеит.

– Ёаргы... – аарла лфы ҫеихылхит Инга. Иакәырццакны афыгәбжьы еитагеит. Адыд рысызшәа, иханташынтаха, икарцара рзымдыруа иаилахеит. «Уабазгари, уабазгари?», – дгъежь-гъежьуан Инга. Ашәыки ценцъырки рыда зфам уада затцәык ифноуп. Ашәахь амфә куп, аценцъыр ахьфәуи адгъыли амбатә рыбжьоуп. «Сыбзабаа атыхәа цтәеит, – дыгәжәажәауеит Инга. Сыпсы таны саанхарггы, стаацәа сцәызт», – игәы тыблаауеит Котик. Ашә асыбжь есаaira игәгәахауеит. Котик аценцъыр днылаххын, иаaimцааны, афыкәреирта иаларкыз алажә еипш иеынхирфрын, адәахьала атзамц днаваз дцеит. Инга лфырцагъаны, лылацәакәа тырчаа ашәахь лфыналхеит.

Ёаргы, ашә иргәгәацәаны дахьасыз акәхап, ахара ихы иадтауа, ганла даафнашылан, уажәраанза ипхатцәыпхатцәуа Котик ибга иакәыршаз лнапы аашьтихын, ихьшәашәаза ифышә инадикилт.

– Цәаблаф уирчааит, угәам-самуа цхыбжьон узышьтоузеи, – лхәан, дфырхәа-фырцәиуа лнапы аaimылхын, адиван лыҕенықалыжыт Инга.

«Хымпада дыцәан, зфәхы цжәаша сара, ацәа далсхит убоу!» – ааигәахәт Ёаргы.

– Закәытә цхыз хаази сызлаз!.. – лылацәакәа неикәылцсеит Инга, лгәы тытцны ицо.

– Кох, асталггы рхианы ибымазаап, – ифьта азы налжжит Ёаргы.

– Астал смырхиакәа, ура иахьа узбама, уандәықәла нахысггы, абас угәгәаза ушаауаз здыруан, – Инга аценцъыр днадгylan даахашәа инкыдылцеит.

– Хаигымзааит! – Котик иқәиргылаз афырцъан аашьтихт Ёаргы. Инга днаскъан, лытцгәы ахы шышьуа адиван днықәтәеит.

Аценцъыр адәахьала иамхәхәауаз ахышәваз иалапсны изкыз, Котик инапкәа есаaira имчыдахауан, акарниз аарла иафәркыакыз ишыапкәа рымч рылзаан атцыс-тысра иалагеит. Аа, абар уажәы-уашьтан днамкъаны, дыббаза дынталашт уи, шә-псык ихазар, псыкгы изаанхашам. Итцака лахьхы афымца лашара зынччалауа аулица чапа ду еибарфәуа иануп амашьынакәа, еилысуеит ауаа, ахәымпал еипш ишшәыр-шшәырза итцганы инагоуп ателқәа.

«Сыңсит, сыңсит?» – дыгәжәәжәоит уи, агыртә ихьызшәә, афырә-фырәхәә дацхауеит ифышә. Абар изнапык зынзагыи иникәыңсаан, аеазымдыруа инеихьынхалт, икыцькыцьуеит, дыштдырпауеит ишыапкәә. «Адуinei афы зеггы сцәызит, уаха избараны сы́кам схәыцкәә. Илыласхызи атәым пхәыс, ахызатцә згәытцашәаша сара!» – абас игәы дтәцәәжәәуеит Котик, ала-да дыпшыцпхьаза илпсаауеит дак. Ихы дөахар, иныкәкны ихырсашашәә, атзамц иавакны икуп, есаaira дхьшышьуеит...

Котик агьөфхәә апенцьыркәә ааимицаан, дыңаны адашма длыкәцалт. Ёаргь дшәан ашырхәә дөатцкьейт, иикыз ичкыьп наимпытшәан, ахьөфхәә ачанах инаншәалт. Инга дахьтәаз дхахәха, цштәык лхамкәә, дцәышшза даанхеит... Васка икәлаз ахы иархәаны астал иныкәцалан, ах пату ақәцаны акрыфара напы анарkit.

– Уарбан уара? – аарла ифы өеихихын, дтәаит Ёаргь.

– Уацами, абааңсы, сыңсы еикәырха, гәа́крак азы суднагалейт, – тынч дналагоит Котик.

– Иарбану , уалга ихәә! – уацами анихәә, иеааирхацеит Ёаргьгы.

– Абра хыхь ацшьбатәи аетаж а́кны пхәыск слы́цаауан, сшы́каз лхатца дааит, апенцьыр скылсны цәгыала сыңсы згейт. Атзамц сахьынхалан сахьнеиуаз абри уара уада сақәшәан, сөыөнасыжыт. Хатца дызнымиац ы́кам, сусасуп, ишутаху усызныкәә, – уажәраанза Инга илыкәыршаз, инапкәә еитцхәә даагылейт Котик.

– Ха, ха, ха! – ифы ахьынзацоз еиххәаны, имгәәцәә цыс-цысуа, игәарпхатцәкьаны дыччейт Ёаргь. Нас, агәара-чарахәә а́кәардәкәә днарыха-аарыхауа, астал даахытын иара иш́ка ифынеихейт. Инга икәло сыбла иасырбарым хәә, еимлагәә илкыз лыблакәә ааулышьтын, лхы-лфы лхаччауа лхацәә днарзыцшит.

– Егьаурым, ха, ха, ха! – икьатеих птәәны дыччауейт Ёаргь, – саргы егьараан сақәшәахьан ус, – Инга лгәы нхазархәагы днахьацшит. – Уааи, арахь, уанхәә лыпсы тамкәә ды́кам, – астал аш́ка дааихейт Ёаргь.

Котик, иңсы анига, стәом, сцоит хәә далаган, аха Ёаргыи Ингеи «рысас» ус дрышьтуама! Ёаргь ахаангы ипхәыс лхы-лфы икәимбааңыз агәыргьа аныкәибаа, зынзагыи дафәапkit.

– Мап, узтааз уара ишухәауа, ибзамы́кәу уаам, – ихәан Ёаргь, афөфхәә ашә ацапха наирkit. – Зыпхәыс ишакәым илыниаз ахатца итәы цәгыоуп. Уагаимшхара, ларгыи уаргыи шәышыны

ахыпхәа шәнеиваижьыр калоит. Умцакын, иаатынчрахап, сара скны уахынзакоу, мгәартә укоушәа ипхьазаны, угәы ртынчны указ, – ихәан Гьаргь, акәардә даахан Котик днаиртәеит.

Инга лгәырғара иамам тыхәапцәара, уажәы Котик иахаггы лгәы җикааит. Гьаргь акдыжә еипш дрыбжьахеит акәымзар, днаилатцәа дцон.

– Уныхәаз, – афырцъан аашьтихт Гьаргь, – саҗамзааит, аха иухьзузеи хәаггы хаумазтаацт, – ихәан днаизпшит.

– Ерныг-ица Кәабзач хәа исыпхьауеит сара, – атак ныкаитцеит Котик.

Инга аччара лызнымкылазт, лҗы лнапы напыралкит, аха Гьаргь дышлыхәапшуаз ангәалта инхтаны акыркырхәа дааччеит:

– Саҗамзааит, аха шака ибзамыкә жәлоузеи! – Инга, иналаршашьшәа, Котик есааира дизаагәахауан.

– Ишпакахцари, хабацәа азәы дарныгзаарын, харггы уи жәлас ихаххалеит. Иахьа еипш усканггы арныгцәа зны-зынла ииуазар акәхарын, – ддышәырччауа даацәажәеит Котик.

– Ажәлеи ахьзи ракәым аус злоу, аус злоу урт рыла ихәадырпшуа ауаф иоуп, – ихәеит Гьаргь, ихы-иҗы акәышра атаны, ибжьы ларкәшәа. – Уахьыказаалак уманшәалахааит! – ифырцъан итеггы ишахареикит Гьаргь.

– Уныхәаз, – афырцъан аашьтылхит Ингаггы, – хаоны уәнанамгалар, зхы бзиа избауа пхәыск леипш суацәхауан, абас ухы ахымшапугаз азы. Аха асас дгазарггы, дсасуп...

– Оо, афырпхәыс Инга, абри кәышроуп, – иҗатца иҗы иштәз даакрым-җрымит Гьаргь.

– Инга енагь дкәышуп, – лхәан ларггы, Котик иахь мазала длацәкәысны, лфырцъан нталырпкеит.

– Сара, – итацкәымкәа ратцәаны астал иныкәкны, Котик ишка иенарнаашәа, ацәажәара дналагеит Гьаргь, – исфауа схахауа, сахьыказаалак сгәы тынчны сказтаз, аа, абри иубо апхәыс лоуп, – Гьаргь ибла-гәыразкәа ихаччауа, ипхәыс дналзипшит. – Иатахызар, хәба-фба шыкәса хаибамбауа хаказааит, сыоныка сгәы тынчуп, сахьыказаалак сҗа гәгәоуп, азә сышьтахь дгыланы, длацәкәысны дшысхымччауа здыру-еит... Упхәыс лыгәра узымгауа аоны дышәназар аткыс, акыба чымазара ухыны удкакаа уафауазар иаха еигьуп, – Гьаргь, дышцәажәауаз, дшагылан афырцъанкәа иртәит.

«Упхәыс иузлылоу аха, ларггы-уарггы хыла шәеисааит, уаха сыпстазаара салшәхырц акгы аасыгымхеит», – ипсы илзааны, ишьяпкәа тыстысуа дахьтәаз ахәыцра даҗын Котик.

Инга лшыапкэа цшаауа астал атцака ихэйтцан.

«Еибганы уаха ахцатэи аетаж ихамлаша сыкдыжэ, – лыпсы ейкэычцаауан уи, – закэйтэ цхузеи иахцэурзыз, хашцатэазаарыз абыржэы, – ауатка иархэмаруаз лшыа есаири еилашуан, лцышэкэа цыстысуан, лшыапкэа ирыбжыаргэгэа илкын Котик ишыапы.

– Итэбуп исзыжэуэ, – ихэан Котик, ифырцэан аакэхны днаыхэан иныкэиргылт. Нас дцаразы дэагылт.

– Ха, ха, ха! – иеы ахынзацоз еихыхны дыччоит Ёаргы, – ушэеит хэа сыкоуп арцыс. Умшэан Ёаргы ифны укэан, Ёаргы унаскэеиғауеит, – ихэан, иаргы дицны дэагылт.

Котик днаскыгааны Ёаргы данаи, ипцхэыс дцэйтцаланы диахэан. Уаха икаитцаз ахатцареи иижэыз афырцэанкэеи игэы дыргэгэан, лапхэа дныкэтэашэа длахэмаррац иеыназикт. Аха Инга, ала-гэамтц еипш, лхапцыцкэа хырцэацэаны ианилырба, деитцагэгэа иееилихын, лыварафэы инханы иказ атыц хэыцы иеалагзаны днышьталеит.

Атцхыбжэон Ёаргы, дцэырхазшэа, атхарцэхэа ииартэ даалатэеит. Ифнапыкгы рыла ихы еимгэаргэгэа икны акыраамтэ дхэыцуа ииартэ дылатэан. Нас имырман-еикэа ашыкылкэа ааишыклахауа ашэ ааимцааны адэхэы дцан, изфназ рыфны ихы рахэны датцапшуа ахы-атыхэа зегы еимданы, азаара изаазшэа, дтэырфафо амардуан дафалт.

– Бфыха, апхамшыа, бфыха! – ипцхэыс даалхаххын ишилшауаз дхэааны, адыжэ-адыжэхэа лызкэа афыафэара фкыдиршааит. Инга дцэырхэны данфатцкэа, алаапк зыцхэз ажэ еипш, иблакэа цэыркшапаны, лыхэцэ есаири иазааигэахауаз инапкэа кыцкыцэуа дылхагылан Ёаргы.

– Ихэа иазтэада хэфны цшы-этажк, х-этажк роуп иамоу, х-этажк, бара бкны акэын дахыфказ, алапс, бысшыуеит, быхэцэ тцааны бысшыуеит! – ишэаны есаири акэакь акфалара иафэыз Инга иеыналхажны лыхэцэа нцикааит Ёаргы.

– Шэсыцхраа! – арцэаа нхылтэит Инга. Лцэа ашыра даблызшэа, дшынахыстыцэкэаз инхышышьыт Ёаргы инап-кэа. Ашырхэагы ишьтахыфа дааитцапэан, ихы неимлагэа иааникылт.

– Сеилагеит, сафэбымтцан, сеилагеит, сбыхэауеит абаапсы, уаха уаф дсымазам! – Ёаргы агэызхэа адашымакны ишыамхкэа наирст.

– Абзамыфэ! – лхэеит зыпсы талаз Инга, лыблакэа рыцэгэаны лхатэа дихэапшуа.

АЛЫМ, АҢҢАДА АХЫ ЗХАГЫЛОУ

Мазлоу дани хэ-кылак икапануан. Ицапан ꞑаꞑшь хэхэаза азырꞑаанда данынзаарта, зны арцэаахэа ибжыы ныхтаны дыхэхэеит, нас иꞑышэ хэыꞑꞑэа неидыргэꞑаланы, иратэаны иикыз иꞑаꞑкэымꞑэа мѡанитѡан, азы нꞑиꞑеит.

Алиаа дзауз рхы амыргэыргыа ꞑан. Асаби иан Миназ ꞑꞑэыс еихиаа ꞑшыаꞑаꞑꞑа дук, ахшара данлоу, сааꞑꞑыы аиарта ды-ламхеит. Даабауеит хэа иааиз агэыла хэсаꞑэа аꞑыꞑэ-ꞑыꞑэхэа дыччауа дырꞑылан, ахшара дзауз дара раꞑэушэа, игэыдкыла-ихыдкыла аѡныꞑа илалгеит. Базала иѡнаꞑа шылашаз иазхэаз еиꞑэырꞑꞑаꞑ аꞑыꞑэ-ꞑыꞑэхэа игаз ахысбжыꞑэа роуп. Иꞑалаз ахꞑыс ду ахаꞑыр азы, ѡааихаꞑ ꞑамꞑаꞑэа енаꞑы иꞑэыруаз База-ла излагара уи аены иꞑэызгаза иааникылт. Нас днышыꞑасын, маꞑэанꞑ еиꞑш иꞑꞑыазаны, хэ-ꞑꞑꞑ иреитамꞑэа ашыла зꞑаз ка-зен ааꞑэа дук изꞑэа иаакыджыланы, ахы зыꞑэшэаз ахра-мшэ еиꞑш, дтэырѡаѡаны амарда даѡалт.

Базала, аꞑхзы наꞑꞑыахэауа аѡны данааи, дыꞑэаны иꝼхыз иаламшэауаз ала иꝼааꝼэа дрыниеит: ѡажэа шыꝼэса раахыс дзызꝼшыз аꝼеи «соушэыжы, митэ ꝼаꝼауеит» ихэашашэа, иꝼаꝼкэымꝼэа раꝼэаны аꝼыр-ꝼырхэа имѡанꝼауа, иан лшыа-паꝼны дыꝼэыршэын. Ангы лхыꝼѡ-ду лхылашаауа, лиарта дыꝼэтэаны лхатꝼа дꝼыꝼылт.

Базала аидара дшатꝼаз иꝼа дааихаххын, ашыла ихнаршлааз иꝼыымшы ꝼэпа дуꝼэа ꝼарссы, аꝼыраамꝼа дихэаꝼшуан. Иꝼых-ꝼыхза еилаꝼылаз иꝼатꝼа шыꝼаꝼэа инарываꝼэаратꝼа-аары-ваꝼэаратꝼауа, изамѡа иаѡаланы ихэда иавеибахэа инеиуан аꝼхзы.

«Хмыꝼ, Мшэыꝼ, Рашыꝼ, Беслан, Баꝼаꝼэа, – ахыꝼэа еи-лырхуа дꝼэыргэꝼаꝼа ахэыꝼра даѡын уи. – Маꝼ, уꝼꝼ зегыы ианраамꝼаз иꝼырхаꝼэан аха иꝼсхыеит, аꝼсра хꝼэыблаауп хара. Иꝼыꝼу, агэамꝼ змоу ахыꝼ, – ихшыꝼ еилаирѡынтуан, даꝼаꝼауан игэы, – Мазлоу? – ахаꝼахэа иааигэалашэеит абри ахыꝼ, – уи хыꝼз бзиоуп. Омаꝼлоуны дꝼалааит хара хꝼеи!»

– Бара, – ихэан, ашырхэа даахыахэт Базала иꝼꝼэыс лахы, – абри Мазлоу ихыꝼзааит, – ихы-иꝼы ихаччауа дналзыꝼшит.

– Ибзиоуп! – лхэеит Миназ, лыбжыы мырдуꝼэаꝼэа дꝼэыꝼыꝼэыꝼуа.

Алакэ аꝼны ишырхэало еиꝼш, Мазлоу мшыꝼзха изхауан. Аз-ныꝼаз уи ашэшыраꝼны арꝼэыра илиааз арасамахэ еиꝼш,

дхыцэза, дҕато иҕыһеиһеит. Иаби иареи аайдгылар, рхы атҕаҕа ныҕауһыраты аҕынза анизха, «уажашыта иазхоуп», ихэауазшэ, иеааникылан, атэра далагеит.

Базала иһнэҕа анылаша инаркны уахык иадамхаргыы дзышы-цылаз азлагара абжыы хаа игэы икэыһуа аҕаа иееимтэит. Амра азы ишылзаагылалак, излагара ашэ наркны дхаҕы-псыкыуа амарда даҕалауан. Анкыатэи Миназ дубар дудыруазма! Атэы иахатцаны амца иеҕэаку акэты еицш, иахыа хэлаанза атэйтэира, аикэшара даҕын. Илыгхеит, дпахеит, лоура иацлеит, аха ижыда-хаз лхы-лҕы ианаг илхылашауан, даса аиҕа икэазхаз лыблакэа агэыргыа рхын.

«Дхаазап хаҕкэынзатэ азэ ихшара дшимаазац!» – абарт жэаҕэа анбан дула итарҕэа рҕыцыагыы ргэы ианын.

Драазауан рычкэын абымба дылахааны, атцысшы иҕар-хэхэауа. Иаргыы, илаҕаа анаахитыз аахысижыҕеи, х-уск ракэын дызҕэз: акрыфара, аҕэара, аҕэара. Мазлоу иахыа хэлаанза ихы шытацаланы, ибҕа тарсхаҕны дыкэпауан. Даҕэпауан ихыраазалаз рыцэ Буиан. Буиан атэыаҕэа быкэ-быкэза ианаалцуаз, Мазлоу имахэа аҕышэҕэа реыдратэауа иалагеит. Буиан ах-гдыц шытацаланы, аҕынца аҕаҕы кылкыауа, аҕаа аетарпаҕэ акшара аеаназнакуаз, «шэаҕытц, мамзар шэынсыртэауеит», хэа имч даҕэҕыҕны итааҕаа дрыкэмакарратэы дкалахыан Мазлоу.

Мазлоуи Буиани, еидшыланы ишеикэпауаз, еицрызхаит. Буиан аҕса еицш, атэыаҕэа цхафыруа инахагылт. Мазлоу ижэахыркэа кыаҕыаза, ирытэа напкэа рыла интарсны иаани-кылаз, иара ианигэампха, интаҕканы иаамумхуазар, иузамым-хуа иҕэҕэахеит.

Буиан ахэда шэпаха-цыцхыаза есаaira аеарчуан, аҕэзхы ахыызшэа, аблакэа цэыркшаҕаны ирзытрысуан зегыы. Из-хаазалоу даныҕам, ицэҕэыршуан. Нас иаакэтэианы, азаа-ра азаазшэа, агага иазытрысуан, ашыапкэа ытарбаҕыа атэыа ҕыпсаҕэа наланыршышыуан анышэ. Буиан атэыаҕэа реиха ицарын Мазлоу ибз. Уи, ицэ агага ишазытрысуаз еицш, дырзытрысуан акэтаҕыцэа дылкэкэааны дзаазаз итааҕэа. Ибз аҕыцкэа шэыта-шэытаза есаaira рыгэҕэа ирнылауан: «Шэаҕытц, мамзар абри снапаҕы шэыпсра калоит!» – Буиан атэыаҕэа амса этартцаз инап кыаҕыа дуҕэа ааиртуеит, иаиркуеит.

Азэ иҕаҕыа зхы лазыркэрацы этахымыз адауаҕшы База-леи уи ицхэыс гэыраз Минази, рычкэын дшеилашэаз аныр-балак, атшэара икҕарцалаз аҕыаҕэа реицш, икэит-кэитза

иааидтәаланы, ахарара рхы иадтәуа, рыбақәа кәыскәысуа изпшуеит.

Ҳақхәака икалаша ҳаздыруам, аха Мазлоу макъаназ ина-пытәкәа мѡанимтацт. Уеизгы итаацәа еиларзызан имоуп. Зны-зынлагы изыхиркәаз узымдырзо: «шәымш аабзиахаа-ит, ишышәтаху шәынха, сара схы ахынахауа снылаѡр сцоит», хәа иаб изааихәаз ичамадан қапшә аашытхны дындәылкәан ифәинеихауеит. «Сара сныжыны усшытуам!» – ахәашашәа ашақә иасны, ахы апырпырхәа икәауа иааидгылоит Буиан. Буиан иатахуп ақәцара, Мазлоу ахаангы уи мап ацәимкыцт, нас ахаиуан афәпхәа ихы шқалаиркәуеи! Еизытрысуеит, евагыжыуеит, нас иа-аидххыланы махцәы-махцәы еибакуюеит. Ргәы тзызауеит иани иаби, еивагыжыуеит, ицхраар ртахуп, «Нак шәца!» ишилшауа дыхәхәуеит. Саатк, ѡ-саатк, еидшылт, еибарпсуеит, рыбақәа амца хылан, ѡаршәа апхзы рылѡр икатәоит. Буиан шыткәаны ганха икахауеит, аха уи алазам... Агәыштә кәашза ажәѡан ахы ирханы, атәыѡақәа налаиршышыуеит анышә. Нас агәы ишыапы ныкәыргыланы, изара нтарс икны, ихы шыткәыцә ашыха қагыакәа дырзыпшуеит. Игәаара ихаштуеит. Ичамадан ларгауеит аѡныка, ахымызг згаз Буиангы ахы ақәыжыны аборахы ицоит.

Абас дтыгга изхауан Мазлоу, Буиан ианалымша, зықәа аекажыны ақшышыапыкгы шытнахт. Нас аиааира згаз Мазлоу, агәашә дынтытцын, агәарбжыара дыбжыаланы иакәцашаз рыпшаара далагеит. Аха Мазлоу адгыл акынза длазгашаз рхаблафы азәы дкамлеит, уи иара зынза дарцагыеит, дарчит. Деихабыз, деитцбыз, иааидсылалак зегы идыккәаны зықәа ицон. «Хәи зыпсынтцы духаша, уама злоу иакәны дышцагылеи», – рхәауан азнык азы дызбауаз. «Нак шәшикәатцра, ари дуаѡума, алым аеадахы зхагылоу дахыгылоу жәымбазои!» – рхәахуан уи ибзианы дыздыруаз даеа цыоукых.

Аха «Мазлоу уама злоу уаѡуп» хәа избахә араион акынза иназазаап. Ёнак зны уахынтә шәкәык кылхх изааит. Уи абас анын: «Ихахаит Тасрақәа ақытан, дгыл афы иларымгаца адауапшә дшынхауа. Ахәара уахтауеит имѡапысраны икоу араион афәтәи ақәцаѡцәа реицлабра уеалаурхәырц. Ақәцара иалагоит уатцәы, асаат жәаба рзы, ашыыж. Адрес: Ақәцацәа рулица №10».

Мазлоу, абри ашәкәы-бгыц ианыз анбанқәа еицтауа, ииу-лак цәабаала дапхыеит. Игәы тыцаны ицон, идақәа илхәааны акы иакәдыршауазшәа иххахеит. Нас иблақәа ихаччауа ихы ѡышытхын, апсабара днықәпш-аакәпшит. Иааикәыршаны зе-

гы еишылза акэын ишибауаз, есааира илакэуан ашьхақәа, дыштытуан иара. Итахын абыржэы абарт ашьха цагыцагықәа ракэзаргы, днаргэйдззаланы дракэңар, ахэыцқәа ркыалеипш, инеилархэаша игар, аха иабакоу ашьхақәа ицэыхароуп. Аа, абар иблақәа рцәа итархэы, аеырхианы иахыгылоу Буиан. Аха узматэада...

Адырфачены шыжымтан Мазлоу иаби иани амашына дартарц аусхэарташка дкылыргеит. Иаб ачамадан қапшь да-
тан, иан деицып-еицыпуа лыцкэын ишытахь дгыланы дне-
иуан. Дныхэа-ныцхэа имфа даныкэыртца ашытахь, Базала азлагарашка дцеит, Миназ лкасы амхацэ ала лылагырзқәа рыцкыауа афныка дхынхэит.

Амашына тагэтас-цыцхыаза Мазлоу ихагылаз атакэажэ дыхбкны ишыамхы дныкэхауан.

– Уаагыланы днауртэар, учкэынами, абаак, – ихэеит иззым-
чхаз атахмада. Мазлоу уи иххэаз акэфимтит, аха ибла аш-
кэакэарақәа цэырганы днаизпшит.

– Шэшакейтца, шэарамоу, Мазлоу макыназ итаацәа шихатгылац ихатгылоуп, – длацэкэысшәа кантан, атэы налаитцеит даеазэых. Мазлоу уи иххэаз игэы канатан, бзамыкәа пышәрччарак ихәф пагыа иныкэлеит. Аха иаразнак ицсы аччахәа инеилашын, ихәцә ишытатцэеит: «Абыржә снарылагыежны, акэчарақәа реипш рыхқәа хытэтцәаны нак икасцсап!» – игэы аатцапит азныказы уи, аха инаихцсаан, иеааникылт.

Ус, амашына, ақалақь иахыналагылаз, фнеихагыла дук афацхэа иаагылт. Мазлоу ичамадан кны амашына даатыцдын, ивибахәа инеиуаз ауаа дырхыцшны ақалақь далацшуа цытрак дгылан.

– Арцыс, арцыс уаагылшь зны, – ихэан Мазлоу, иваракны ине-
иуаз ацкэын ижәфа нтарсны даакэиртцэиит. Уи афы дакызшәа, зны иеааиреицын, ибла тырхаха Мазлоу днеифапшит.

– Иаасахәшь уара Акэцафцәа рулица ахыкоу, – инаидитцеит, Мазлоу ижәфа шыкыц икны, есааира дидхалуа.

– Уи арахь акэзам, акыр инахароуп, – аарла даацэажэеит ацкэын Мазлоу цэгала импытихыз ижәфа инапала ишышыуа. Мазлоу ибга афацхәа иааптцэеит. «Хай, баба даазгар, счамадан наисмыркуази», – дназхэыцт уи. Ацкэын данцагы, ашыапеихы-
гара дацәаашыаны дыззаза акыраамта амфа дангылан Мазлоу.

Ссирк игәалашәазшәа, ихы-ифы ныкәлашаан, ицыба иаа-
тигаз ақбаад ишыамхы иныкәкны ихы ырнааны анбанкәа

дрыцклацшуа, ибз аганахь икылырхэхэа афра дналагеит. Х-хэоук рфра акыраамта дадхалеит, ицэ еихиаа ду данакэпауаз аиха апхзы илтцит: «Абри афра зхэыцыз абыржэы абра дыскындаз, апсман исырхэарын», – абас дышхэыцуаз, аа, ақыад ианитцаз: «Абри ачамадан зтэу адунеи афы зегы ириааиуа Мазлоу-Уамазлоу хэа изышьтоу соуп. Уи иакысыз ибафкэа еилапыстэтэауеит, нас абри аихатэы шыака данкыаны ипсгыы ааихысхуеит. Зхы зтаху уакымысын.

Мазлоу-Уамазлоу».

Мазлоу, ичамадан уа ааигэа игылаз ашыака инаваргыланы, икыад длакэыжыцэаны ахы инадирцаблеит. Нас игэы ртынчны кэцара дцеит.

Амра лафэзаны, акалакы ладахыала иафыкэыршаз ахэкэа ирываланы аеытэахра иафын, Мазлоу деицакы-еицакуа архэара данаавшэауаз. «Хаи, иаргыы саргыы апсра хагандаз, ажэлар рыгэцаны ахымзг шпэсиргеи», – игэы амца тоуп, икыышэ жэпакэа акырфэырфэхэа дрыцхауеит, иахыа Буиан еипш игэыштэа аархэны зыкэха агэабан тата днылазгэаз ачкэын еикэа кыафэ данигэалашэалак. «Егыаурым, – ашырхэа игэы ааипсахуеит Мазлоу, – азэы скаижызар, жэафык сыпсы иатцастеит», – агэгэахэа анапеинкыабжыкэа иахауеит. «Брау, Мазлоу, Брау!» – абарт ажэакэа дышьтырхуеит, есааира иеирчуеит. Ус ичамадан ахыргылаз ашыака даадгылеит, аха иубар иаашытых! Мазлоу днытцакка дцеит, ипсы фэин ихэлымшэа ифытцагылт. «Шэынсыртэауеит!» – дыфныхэааит уи. Нас днышьтэсын ичамадан атыцаф икаршэыз ақыад бгыц аашытихит. Уи абас ахэон: «Акыр иапсоу Мазлоу-Уамазлоу! Учамадан кэапшы хэыцы апшэымадаха амфэа иангылазшэа ианызба, имгакэа сзавымсит. Уи згаз адунеи акны зегы ирапысуа, Тарашь-Арашы хэа изышьтоу соуп, усышьтамлан, уеумыраапсан.

Тарашь-Арашы».

ПЕТРЕ ИБЗЫЦЭАШЫА МОСЕ

Арцэаа, арцэаахэа иаахэытырфыаны игаз ахэхэабжэа Абаажэахабла зегы ааиланарзызеит.

– Дида блаатых, иалантэада?! – ифеибаргызыгызит ахэсакэа.

– Сишът, хаи, азыршыа хашәымтауа, шәфахы пжәаит, шәарт, – ршыацәхыпқәа ирықәгыланы, изыгә-зыгәза рлымхақәа нкыдыртцит ахацәа.

Ахәхәабжь шгац игауан, есаaira иааскьяуан.

– Петре, Петре, о уара, Петре сымхәеи, уалацсма ихәы-лаукааит, – афы зәатаны аенышыбжьон ицәаз Петре, ипхәыс ажәжәахәа днеихалеит.

– Ыы, – ихәан Петре даакрым-фрымын, днахәны ашъталара иеыназикит.

– О уара, Мосераа шыкоу ахәхәабжь гауеит, кааметк камлакәа икам, уфыа, – лчамгәыр арахәыцқәа лырххауазшәа илымхақәа рфартцәира дафын ипхәыс. Петре ибла тыкацшыаакәа шхазза ииартә даалатәеит.

– Ахәхәабжь гауеит, ахәхәабжь, Мосераа шыкоу, – илымхақәа есаaira илырххауан...

Минутқәак рышътыхъ Петре ипхәыси иареи еишътәцало Мосераа рашта интәлеит.

Уагеимшхаран, аштәкны иказ. Ахәсақәа цәаатцәауан, ахацәа гзыгызуан. Петре ибзыцәашьа Мосе иуапа дылахәаны, ара-ду ашәшырафы деитхәаа ацәартәгәы дықәын. Мосе агацәа рацәаны иман, руа дызшыыз здырхуада. Иаха илахаз рыжә снашътәпшуеит хәа ашыжь дахынтыгыз, абас итагыланы даакылыргеит. Дыршыт, аха дызшыыда, иара ифы акы ахәауа дзыкамлеит...

– Мосе, уанацәалбеит, Мосе, узшыыда, узфада? Уфы ааи-хырпхәаны ажәа затцәык сахәа, нас сара избап! – ишәмхқәа рыфбагы нарс, ихы ацсы ифәжыны, иеишыуеит, ицсы аатихуеит Петре.

– Мосе, о Мосе, ажәа затцәык, уаха стахым, Мосе, – ихәаа баапс мчыла итәахырц итахушәа, зқышә хыпсаакәа еидрыгәгәала икәу Мосе таха иитауам Петре. Инапқәа еитцхәа ацсы игәы дықәжуп. Ацсы дызтцәуарц иааиуа нырхагыланы ршыцагыы алагырз кәанда рыкәрыпсауеит.

Атх агәтахы инеихеит, ажәлар аштә иакуам. Агәакьа-цәатәкьа штәуаз игәыгны рәааныркылт. Аха Петре аанкыла-шья имам.

– Мосе, о Мосе, ус усышътуам, схы зныскьяуа дсумырбакәа усшътуам, сгәы иташәаз ахы цәахәцахәа алсхып, нас хаи-ццауеит! – адызхәа игәы дахкыдсыло аулыр тацәы аипш агәаф-агәаф тгауеит.

– Ҳаи униҳъзааит, аеадҳәысажә, ажәлар рхы шцәтүкьеи!
– ргәы ңыжәжәауа изңшуеит зегъы. Ашта атыхәахь длеин дгъежъны адырәагъх аңсы дахыкәыз ашқа ифәиәеихеит Петре.

Згәы назаз арңыск ажәлар даарылтдын, ашырхәа Петре днеиңылан, илымҳа ихы надкыланы, җааитит: «Уара мцаәа, Мосе дызшыз деикәных дааин абра аратқаа дгылоуп, «ифәиәеихекааит, мамзар ибзыцәашъа дивастәауеит хәа узааиңхәит, уеынкыл», – ихәеит арңыс. Петре ифәиәхыиәихихыз азныказ еихыкка иаанхеит, ибла кәбаркәагъы рцәа ифәахәын, ашәаңшъытыргазшәа ажъаза кәңшъ аарфәкәшеит. Арңыс ашырхәа днаидкәеит. Ңытрак дшанханы дгылан Петре.

– Мосе, о Мосе, зегъ уара уоуп изхароу, Мосе, иуқәнагаңкәыны иухыт, Мосе, – Мосе ибзыцәашъа Петре даахәын агәашә шыказ ихы рханы ифәиәеихеит.

«АФСТАА ИЦШЪАРТА»

Ңаибург автобус даалбаан, еиңырхашъшы аеыкәабарта ашқа инеиуаз аңсшъафцәа дрылагыланы ифәинеихеит.

Ажә иарбзазшәа иңырңыруа иқәхәаны ихагылаз ишамы хъажъ-хы кәаңза зегъы ифәрылхәхәауан. Иңатца еиқәаңцәа азганк иабңар-хаңыц ала ихыкәкаауа, иматаз-матазза ивибахәа инеиуаз ахәсақәа ибла млашъкәа рышъкларгъежъуа дрыхәаңшуан.

– Ееи, мадам, шақа бссирузеи акы багааит... ҳаи, зың-сынтры духаша, уара ахәычы, уан сыңсы налылашәкәа сыш-ңаңеи, – инңәыңақшәа ажәақәа нарылатцауа аплиаж агәашә дынңалеит.

Амра ахышәахәақәа ңуңууа изхылтңы ифәеиуаз амшын ақәара шъапыргыларта умоуа уаала итәын. Ңаибург даатгылан акыраамта илахь инапы адкыланы ауаа дрылаңшуан. Нас амра зәаңаны еилаиаз днарылс-аарылсуа, фыңхәа аңәартағәы иқәианы ашәкәы иаңхәауаз аңхәыс дналхагылеит.

«Дааижътеи раңәак тјаум», – ааигәахәт Ңаибург ашәаза еиңш ипашәза иказ лцәа-лжъы даннахәаңш.

– Ңатамзааит, аха абра шәыварафәи ҳиакор лахашътыр калауама? – дцааит Ңаибург длеихәткәыкәлан, – иеыргыз-малзаны длыхәаңшуа. Аңхәыс лхы фышътылхын, лыбласар-

кыа цхапштәалакәа аамхны уи днаизыпшит. Иаразнакгы ихааза пышәырччак налфәсит. Аҗада ихаршаланы иказ лыбла пыцькәа аалыртаптаңын җынтәка илеикәыжыны ашәкәыпхәара деитәналагеит.

«Ацәгәыр ибзианы иафәсуеит, икалап Анцәа иситазар», – игәы нтгәырғәаит Җаибург. Нас алеи-пси рыла иееилыхны, дааигәазаны аңхәыс дналываиеит.

«Җаибамдырыр калауам, аха цәыргашыас иастарызеи?», – дхәыцуан уи лаңшыла лхакынтә-лшыапакынза деиц-хышышыаауа дахылзыпшуаз.

Аңхәысгы уажәшьта лыварафы еисуаз арҗыс игәы ашьтыбж акәын еиха илахауаз, лышәкәы иахәауаз аткыыс. Уи иаартны илкыз адакыа дапхәауан, деитапхәауан, аха аңшатлакә нтасны лхы итәз агазшәа, изакаразаалак акы аалзынхауамызт.

«Сышдалагари? – дгәәтеиуан Җаибурггы, – иакәым акы схәар аускәа зегы лытцарбга изгауеит. Арахыгы саамта кыәуп. Исхәап!» – еихагы игәы ырццакны аисра иалагеит. Ифы җеихихуаны, аңтакәа ифывтшәаз амза ашәахәакәа реипш адырҗегых апышәырчча афыртбааны инылфәсын, лыбласар-кыа аамхны, – «саргы сузыпшуп», – лхәауазшәа иара ишкә лфы рханы даакәтәеит аңхәыс.

– Иахыа амш цәгәалатцәкыа иссируп, – дналагеит Җаибург.

– Цәгәалатцәкыа! – атак ныкалцеит аңхәыс.

– Москвантә шәаазар акәхап?

– Мап, Ленинграднтә.

– Иаразнак издырт.

– Излажәдырзеи?

– Шәказшыала.

– Шака шәуафы гызмалузеи! – лыбжы ныхцаны акыркырхәа дыччан, дагыазкәыршәшәеит аңхәыс.

«Иафәсуеит!» – игәы нтгәырғәаит Җаибург. – Сатамзааит, аха хаибадыруз, – инапгы наирххеит.

– Генриетта, – лхәан, баф лылазамшәа дхәати-цатиуа лнапы кәымшәышә Җаибург инапы инанылтцеит.

Абас еибадырт амра ашәахәакәеи Амшын еикәа ацәкәыр-пақәеи ираазаз Җаибурги аңхәыс кәымшәышә «гәыраз» Генриеттеи.

Уи ашьтахы, Җаибурги Генриеттеи наңнатә аахысгы еибадырузшәа амшын италаны рееицыркәабеит. Җаибург Генриетта азсашы «лиртцауан», лара лцәа цшқа арҗыс дазрыцхатәны зны-

зынла инеихьырсуа игәы ҡалцауан. Аамта акыр цеит, афызцәа ҫыццәа азыхь рылырсны, аҫслымз ашыра ргәйтәхәхәа, амра ицәиалт, нас ацәкәырцакәа рәыргәыдыжылауа аҫслымз рымызәзәаа, аҫәара иқәтәаны рычәдырбеит. Ус амра жәәангәы ихалан адгьыл ахь икашит. Аҫәара узанымгылауа еихагы ианшы, иахыкәыршаз атиаакәа ирзымчхәзаап рыцштәы нырхахан, рбыгькәа ааилахәит.

Абри аамтазы Таибурги Генриеттеи аҫсшарта әне «Цабал» апхәа ианнеи иааицрытит. Гентиетта крыфара дцеит. Таибург саатк ашәтахь еикәшәараны иахыкәаз автобускәа раанҫасырта ашқа иҫылеихеит.

«Дабазгари? – дхәыцуан Таибург. – Иахыак азы хшеицтаз афны иаарахар, нас мызкгы ағалпал хәфны ифнызаашам... амлагы сакит, аха уажәы афны снейр сытәгәыр иаҫашәаз аҫсыз нсымпытцәрааны ицоит. Хәи, шақа даазоузеи акы дагааит, ацгәы-цсыцәгәа ашәаза еиәсрахә узлеиәсрым, – иаакәеицеиз иблакәа даарыхгылеит Генриетта, лыгәчамкәа ҫыаҫыза, лгәы цшза цыс-цысуа. – Сара стәы ахәылак лгәы кыдәаны, уи лызуатәак иақәу акәац аҫара лықәым. Нас исхарагәышьоузеи сара, аҫстазаара иара атәы агауеит». Уи абас дышхәыцуаз аанҫасыртакны днәин, афымца аихатәы шыақа иенадитқан, ишыап хәәхәацә дукәа еихыршыны, Генриетта лымәа дацшуа даагылеит.

Генриетта лхәы лкыркы цкәа илыбаанза акрыфарта даафнқан, дыфны ахқатәи аетаж ашқа дхәлеит. Рацәак цәанза лыматәакәа ирейгьыз лышәцаны, адухь фәы лыхкәауа, дналбаан ашацахәа амәа днықәлеит.

Уи илымәатәны ақошытакны дынкыдгылан лхатца илзааишьтыз ашәкәы ҫылхит. Нас уа ааигәа икәз апарк дынташылан, иаахлыртын абас аҫхәара дналагеит: «Схәыхә-цшқа, быгәхәаганы схагахоит! Амәа банықәлауаз ауаа икәандаза сыхәда инытабыҫсаз алағырз сарцәом, сартәауам... Амәышағны х-Вовка икны сықан, дыббар дыбдыруама, ицлеит, изамәакәа атәахаха еицш икаҫшь-каҫшьза икалеит. Асалам битәуеит, быргәгәангы бгәыдыкылауеит... Аусуракны омашәатцәкәа ишоуроуп, хуадакәа схы сызрәнакуам. Исыгхеит... Иаха цхызла бызбауан. Алахәа зәақырша, мшәы еикәатцәа дук быцхатца ибышьтазшәа збеит... Генриетта спашәышә, бхы хычала, амарца. Амала, избәа с-Генриетта бакәзар егәафы блакытц атарлашыцара иацәшәаны хыла абна иасп... ха, ха, ха, убра сшәыдгылоушәа ауп ишызбауа урт быдкыкәаны ианцо.

Апара бтахызар иаразнак адырра сыт, арахь хагәхьааганы
ибыгымхааит, спашәышә...

Бара б-Николаи».

Генриетта дцәытцаччауа илкыз асалам шәкәы аарәны лцарат-
ра ацьыба чыда инталыцгәан, Таибург ишқа ләыналхеит.

Генриетта архәара данаавшәа, Таибург ицсы леиқәахан, ита-
улангы даақәыпсычхаит, ианааидгыла иахьатәиала еи-бамба-
цызшәа рнапқәагы ааибадырkit.

«Иахьысхәауа дымцар исыпсыхәоузеи», – дхәыцуан Таи-
бург. Илказшыоу лхы-лфы ианихыр итахызшәа иблақәа ааи-
хмырсыгызакәа дылфәацшуан. Ларгыы лхы раҳаны лцышәқәа
тыстысуа, ацалақәа иқәцалар зтаху арбағь-чышь еицш Таибург
дитцәцшуа дгылан.

– Нас ххы абахоу? – дцааит Генриетта.

– Ахьтәы кәара ашқа, ижәымбацт хәа сыкоуп уи?!

– Мап.

– Цьанат! Уи зымбац мгәаца дыкоуп, – заанатцы иалиххьаз
атыц архәара дналагеит Таибург.

Саатбжак ашьтахь Таибург «Ахьтәы кәара», хәа ахьыз фыц
зытаз «Ащстаа ицшьарта» акны инеины иқан афыцбагы.
Сыздыруам уи атыц «Ащстаа ицшьарта» хәа захьзыртәыз
ианахьзыртәыз, насгыы иахьзыртәыз. Уи акәым аус злоу, амала
«Ащстаа ицшьарта» иахьа цәгьалатцәкьа ицшзоуп. Ацса иатцәа
зкыдышьшыла илашьту ахәы акалт амшын ахьнадсылатцәкьоз,
аееимаа еицш итыфааза иканатцеит. Уи шеисуа ианкарахалак,
ахы нықәцаны абрақа ацсы ашьауеит. Убрахь цсшьара инеиуе-
ит Таибурги Генриеттеи реицш зыцсы «еиқәароу» цьоукы. Урт
арақа итынчуп, еидыртцаз рыгәқәа акны еисуеит, зегьы ззеицшу
ацсабара иахьчауеит рразкы, иахьнагзауеит ргәахәтәы.

– Шақа игәықәагоузеи, шақа иблахкыгоузеи! – ицьал-
шьауеит Генриетта.

«Сара стәы иакит!» – игәы ицпраауеит Таибург. Зыжәаа инапы
атцху апқәыс есааира длылатцәауеит, ихы ларханы дыкнаҳаушәа
ицсы зегьы еизаны ихәцәа итцачит, итыстысуеит инапқәа.
Аха Генриетта арт «гәалтауа» дыкоума, уажәы-уажәы алағырз
аархыжылап ухәаратәы ижьаржәлеиуа икалаз лыблақәа
шакьшақьо «Ащстаа ицшьарта» еимырдауеит.

Ус, рфыцбагы еибакы-еибашьтуа иналбаан, иныецынгы-
леит аиатцәара зыхәытцак итынчза итатәаз амшын. Генриетта
Таибург днаимпытцәрааны, леимаакәа лышьхыршәшәа, шьым-

хахы азы дналагылт. «Ох шака ибзиоузеи!» – лыбжыы тганы афырқырхэа дыччан, азыкэт еипш адап-адапхэа лнапкэа лган инанылкьеит. Таибург ажэжэахэа аееилыхра дафын.

Минуткэак рышьтахь Таибурги Генриеттеи ацакыа дукэа рыбжыара ихэхэа-хэхэаза еиваианы рыхтыскэа еибырхэауан.

– Сара сшыхэчыз исцэызит сразкы, – лылахь еикэыршышы ацэажэара дналагеит Генриетта. Таибурггы дааскыан дааигэазаны дналываиеит. – Жэаф шыкэса ракэын исхытуаз ускан. Аус ахызуаз агоспиталь акны дааганы дышьтарцеит Николаи. Уака хаибадырт. Уажэы сшыкоу сыкамызт ускан... Дысфынтэаауа бзиа сибейт. Саргы схэычымзи, абзиабара ашоура сынтанаршэт. Дангыла хаибагеит. – Генриетта цытк леаанкыланы дынкахэыцт, – жэамш аатцуаны адырфегых афронт ахь дцеит сара с-Николаи, – ахэхэхэа даакэыпсычхаит уи.

– Нас уаха дыхнымхэзеи? – даалкыаны дцааит, ацыхэтэантэи ажэакэа аарла злымха интасыз Таибург.

– Мап! Николаи дпыршын, уаха ибафцацгы хамбейт...

– Рыцха... – ихэейт ибжыы нытцакшэа Таибург. Генриетта лажэа налыгзауан, аха урт Таибург илимха иавшэшэаны ахауа иазцауан. «Аус напы алактэуп», – игэы итцасуан Таибург. «Аамта цеит, афныка исзыпшуп», – даеа хэыцракгы хуухууа иаацэыртцуан игэафы. Таибург иблакэа ааихмырсыгызакэа Генриетта дылфэапшуан. Аха уи илхэауаз дшазымзырфэуаз ангэалта, лхатагы лгэы ахшэан, леаанкыланы Таибург днеизыпшит.

– Уара? – дцааит Генриетта.

– Сара зхы иакэитны ахауа иалоу цсаатэуп, – ихэан, иналарфашыашэа инапы наироун лызкэа иныкэтданы, дааигэйтцаихэхэейт. Генриетта днакэымпылшэа калцан, лгэы фарханы днышьталт.

– Нас ус уабанзаказауеи? – деитцаахт Генриетта.

– Цыара азэы бзиа дызбаанза, – атак ныкаитеит Таибург еиха ибжыы хэачены. Ицатца цыацыакэа лзамфа инахысын, лоуразоуроу днеилнашыааит, ицсыпгы кэандаза лыхэда инытэшэейт...

Уи ашьтахь Генриетта, ацытэа тата зыкэшышы азы ишалыхэхэауаз ахахэ дыкэтэаны цытрак дычхыртэуан. Нас Таибург лышьтахыала цшышыаала даалыдтэалан ажэа хаала лгэы кайтеит, аминауатра шытеитеит, дибазар аахыс, ахаан даеазэы лфы ихы иадимбалацыз ацэанырра шизцэыртцызгы леихэейт.

Урт ртакс Генриетта хрыжь-хрыжь дкэыпсычхауа, зтэыѡакэа ылзгауа агаацеипш Таибург лхы игэыдылшыылауан.

«Аѡстаа ипсшьарта» аладахьтэи ахэы илавалаз амра ашэахэакэа Таибурги Генриеттеи наскыа ацсақэа рытцака ашьацрафы иааныжны, пшышьала рфыѡархеит. Таибург ацара итахуижьтеи акраатцуан, аха Генриетта лгэы нирхар хэа дшэаны ґиуамызт.

– Уажэшьта хцалар цэгъамызт, – ихэеит Таибург «Аѡстаа ипсшьарта» ашэшьыра шахытэаз ангэеита. Генриетта уаха акгыы мхэакэа деиси-еисиуа дѡагылан, рыматэакэа ахышьтаз ашка лфыналхеит. Таибурггыы дналышьталеит.

Генриетта рѡахьеилицрхаз атыц акны днеины акыраамта деимдауан, аха иршэырхыз рыматэакэа ахыыказ лымбеит. Нас, азы назхыыршаны, уа ааигэа ахахэ иавагыланы зыматэакэа зырѡауаз Таибург ишка лыбжыы лыргеит. Уигыы ашырхэа дааин аимдара далагеит. Аха иубар иаашьтых, рѡыцъагыы рыматэакэа, адгыл илбаанадазшэа, инкаба ицахъан. Таибург игэы нтыцсааит. Генриетта икалаз закэу лзымдырзо уи диѡапшуан. Нас Таибург дхыцхыцуа акэара даваланы ахыатыхэа еимидеит. Генриетта амшын дзаапшылауа давалеит, аха иубар иаашьтых...

– Агъычцэа! – ибжыы тганы ѡааитит Таибург.

– Аа, иабакоу?! – лнапкэа рхахаза лчынеигэыдлыжьлеит.

– Бзыркаауазеи, урт уажэыгыы ара икоума, хаматэакэа рыманы иахьца бымбазои! – Таибург Генриетта дналыгэтасын, дыцаны аѡа дыѡацалан, ацсара дѡытцалеит. Адыххэа даагылеит уи, Генриетта лзара-рпага лмака кыакыа ахькаршэыз данынахагыла, рѡыцъагыы агэра ргеит рыматэакэа шырзаз.

Амра ташэеит. Алашьцара гэгэаза ацсабара иакэлан, тыцкгыы аанмыжыкэа зегыы инахатэеит. Икказа еилганы иказ ажэѡан тыркыеит аетцэа кэеицеикэа. Амза ахабар хэа акгыы ыкамызт. Ацсаатэакэа тынчхеит, аха нырцэ ацсарахьтэ иааѡуан хрыжь-хрыжь еикэфызтуаз ашьапызатцэакэа ѡба рыбжыы.

– Икахцарызеи? – дтаршэны дызмаз ахэыцра даалтны дтцааит Генриетта.

– Иалыздыраауеи икабцараны икоу! – ипсы шеибакуаз удыратэы ихапыцкэа еихаргэгэа дналыкэцэкыеит Таибург. Генриетта деитцакыуа атэуара дналагеит. Иахыа данчхартэуаз ибахза илыртаптауаз лыбла апыцкэа, уажэы азыршы итыршыыз акэты ахэыцкэа реипш еидбаала икалахъан. Лзамѡа

иаҕибахаа инеиуан алагырзқаа. Дахыгынкыуаз, итрыс-трысуан лыжәфахыр җшзақаа.

– Ыы, шәара ахәса, ишәхымкыо акы ыкамтгы, аршра шәылаалаит! – ицәа ахылыкысуаз изымычхазт, наҕ ицегь дна-скьеит Җаибург.

«Ахымзг, ахаан исхымтца ахымзг... ишқаҕастари, уажәшәта афны неишъас исымоузеи?» – дхәыцуан Җаибург. Ибла иаах-гылеит имфа иаңшны итәоу иҗхәыс халали, иахъа ашыжә дандәылтцауаз ахцәы змоу акъанҗаа ааигарц идызтцаз иҗха хым-быбыл хәчи.

– Ари хтәы кәарам, аха аҗнышцәа иртыпуп, баша сужьеит!.. – мыткәматдас лҗәуара иалатцаны агәрымра дафын Генриетта.

– Шымцыз аныбдыр бмаандаз, бырхәхәауа азәгы бааимге-ит, – иажәа мкыкыкәа дырмеигзакәа илгәыдитцауан Җаибург.

Ус атх акыр цеит, ақалақь аҕны ауаа пхәтәазаргы иҗхә-тәеит анигәахә, Җаибург җшышәала дфагылан аҗсара дытцаланы ифәфеихеит. Генриеттагы дфатҗкыан, аҗшәма пхәыс лчах еиҗш дхысхысуа днаишәталеит.

– Хабацои? – днеихъзан ижәфа еимлагәа иаанылкылт Генриетта.

– Җааханым! – амаҗ еиҗш ихышәашәаза инеихыысыз лҗәа-лжыы днеилнашәаан, наҕгы дналыгәтасит Җаибург. Аха лара амыркыы еиҗш уи дилахәны дылкын. Ус инапыршышәуа аҗсара ифәтшәан амфаду инангылт. «Шәзымцеит!» – аҗәфәхәа инарыкәиргеит азәы ибжыы. Генриетта артәаа нхылтцан Җаибург днаилаҗсит зынзагы. Иаргы дшәаны ишәтахька деитәҗеит.

– Шәеиышәх шәласны! – рышәтахьтәкыа игеит даеа бжык.

– Шәласы, шәласы! – даеазәых ибжыы ааигәазаны рыва-рафәтәкыа игеит.

– Хаилыхуп хара, – аарла ифә феихихит Җаибург.

– Ишәықәнагоуп! – ихәанчаза еиҗаагахт раҗхәтәи абжыы. Уи иашәтарххны ажәфан ахәтә илеизшәа абық-чыкхәа раҗхәтәкыа инкахаит ф-еилахәарак. Азнык азы инырхнакыазеит ирзын-хаз рыҗсы. Генриетта аларқача лыхыызшәа деитасуа дкыҗы-кыҗуан. Җаибург җштәык хәа ихамкәа дцәышза даанхеит...

Ақалақь кказа иҗацәхъан Җаибург иматәакәа еиқәкычы ишәцаны, агәашә аартны ашәта данынталоз. Иуадафә алашара качча иаркын.

итцартазар!» – ааигәахәын, давсны ашыр-шырхәа имѡа днаны-
леит.

Уи аштә еиужь ду агәта ааиѡтәаны дназыдгылаз, аѡнеи-
хагыла ашырхәа дныѡналеит. Замѡа еикәатцәа дукәа тырчаа
еиѣажьыз ашә хараккәа ирылакаца икыдыз афыракәа
дрыпхәауа, пшьшьала днеиуан. Ахьшь ипханацаз ардәы-
накәа рыбжьеипш, анахь-арахь ауадакәа ирыѡныѡны иахауан
амашынакәа ркыгәбжы.

– Аа, абар сара сзышьтоугы ахыкыоу, – ааигәахәт Кәастә,
иусхәарта ґыц ашә даннылагыла. Игәы нтыпсаан, гәыргъарак
пшьшьала аеыртлауа ицәа-ижы зегы неимнадеит. Ашә аар-
тны дныѡнашылеит.

Кәастә Арсен Банцъа-ица санидикылауа хәа, дыпшын акы-
раамта. Амашинистка-мазаныкәгаѡ Паша атцларкәыкә еипш
леырхәаны амашынка даґатәан.

Уи, ахткыареипш, еикәырццак апккахәа днаґасны, лыбласар-
кыкәа дырцәытцыпшуа, лыбла гәыразкәа хааза русуѡ ґыц ишкә
иналырпшит. Ус аихабы икабинет ахьтә аккахәа атәтцәабжыы геит.
Апхәыс бырг Паша дѡагылан, ашә днадххылоны, ашә ааимкыан,
хатцакы пхәыски агәыргъа иакны иаго, еиваґало иаадәылтцит. Ахатца
кыаґ палтыксак, иоурагы итбаарагы рацәак еиѡыргоз егыкыамызт,
ихәамц ахыантара еитцанацалазшәа акәын ишыкыз итцагылаз
икәата-шыап цакыкәа. Гыларыла апхәыс илыцыз ахатца иатцкыс лара
деихан, аха абаакы, лхы пазза, лыблакәа лтынхаха акәын дшыкыз.

Рѡыцъагы дара рыда цсы зхоу азәгы адунеи дыкәым-
шәа рхы бауа, индәылтын, ицәытцаччауа абартца ибжыаланы
рґынархеит.

– Сузызырѡеит аѡыза! – ихәеит акабинет тбаа ду ахаѡазара
дтәоу дгылоу узымдырзо, ишакы-шакыауа акыаадкәа реидкыла-
ра иаґыыз, Кәастә ашә дшынхытцәкыз.

– Мшыбзиақәа! – ихәеит Кәастә днахырхәан, аха атак
имахаит.

«Уигы сыпхастакәа иреиуоуп», – ааигәахәт Кәастә. Нас,
ицъыба дынтапшын, иаатигаз акыаад ааитцыхны пшьшьала
аихабы иапхыа иныкәитеит. Уи Кәастә иарзахал аакәихын,
дахәампшзакәа астал ахахьшәа иныкәыршәны акыгәхәа ир-
бага лақәитеит. Нас, абас дѡаны дкызтцаз игәы мыжда иаму-
зар акәхап, надаада иакәѡыз аѡыра антәамтахьшәа иблакәа
цәытырпшны днапшит. Ицару акы наилакшазшәа, даатрысын,
ашырхәа акыаад аакәипааит. Зымѡа икәыз ибласаркыкәа

ипында жьыда ахэдыра инафаркьакьаны арзахал иакэфыз аттахаа илапш нахигеит.

Илапш аакэиган, Кэастагы ыырак инны инихыр итахызшэа, ихакынтэ-ишыапыкынза лапшыла дааимидеит.

– Аа, бзиара убааит, бзиара, утэа, узгылоузеи! – даацаажэеит аихабы, пышэырччашэагы акы гагаза ихы-ифы инафыст. – Шэкы ххы рылоуп, апсшэа ахэахагы хауандаз, – ихэан, ашш-аанда икы-лахаз амкэыба еипш, еидкьакьала ихагылаз ихы инапы ныкэшьны, еилархэны икэпсаз ихахэыц затэматэкэа рееиуа днатэеит.

«Агаратдашыа ззымдыруаз анык димазаарын, ихы дамакьаза длаазеит», – ааигэахэт Кэаста, илапш ааихмырсыгьзакэа аихаб ихы дахэапшуа.

«Изакэытэ хэыцра мацьанакэоузеи иахьа сахьцалакь исышьтоу, уи аума уажэы изызхэыцтэыз», – Кэаста ихы гэыбган атауа акэардэ тата даахан, цшышьала азбжак иеаакэикт.

Аихабы, Кэаста иарзахал илапш анахига ашьтахь, даеа ыынтэка-хынтэка иацыз ашыра дапхьеит, ибласаркьакэа ами-хын, астал аназара иганы икэитцеит, уахынтэ иапхьака даахе-ит, нас акы игэалашэазшэа ашырхэа ибла инеитан, карандашь иатцэа шэпа дук аацэырганы, ипышэ хпсаакэа ирыдыргьежыло деитапхьеит, иаархэны дахэапшт.

– Ааи, Мақытат Кадыр-ипа, Мақытат Кадыр-ипа! – ибла-саркьакэа аамхны астал иныкэиршэын, ихы рцысуа даацаа-жэеит аихабы.

«Хаи, мап сцэикра дыкоуп, ыатахэы змоуша!» – ааигэахэт Кэаста.

– Дзакэытэ уафозеи ухэар иауазеи. Зегы иара дрыхьзауеит, зегы ртып икэитдауеит. Ааи, уи абас даазаны дахзаазышь-тыз, рхаткы хцароуп цыоуки, – итцауламкэа даакэыпсыч-хан, дцэытыпшшэа Кэаста ишкагы днапшит, нас, ибласар-кьакэа еитах илакытца агэафара интаргэгэаны, арзахал егыи аган акны карандашь иатцэала абас нанитцеит: «Аф. П. И. Пан-ченко! Иаарласзаны аф. К. Х. инспектор иахасабала аусурахь дышхадахкылаз ала ишэкэка рхиа».

Анбан еиларша дуқэак рыла акьаад инапы зегы ахыг-заны иланитан, «иаарласзаны...» хэа иахьаныз атцака ашыф-шыфхэа дамеигзакэа ыынтэ илатцшьны, истол амгэа инацэа надиргэгэалт.

Паша Кэаста иарзахал анылга ашьтахьгы, Арсен Банцья-ипа иблакэа ааихмырсыгьзакэа акыраамта Кэаста дихэапшуан.

хацклапшуа, зусура гəахтауа ауаа рацəаѡуп. Иќамлакəа, иќалашт урт рыѡнуцќа знапхы ѡеим цьоукгы. Аха, хара урт ахəатыхла рыжəлара акəым хнапы иану... Иумдыруеи, акритика бзиа али-тература шаазауа?! Убасцəќьа напы рыдкыланы ихаазароуп хара зус хылапшцəас хамоу ауаа... Ауаѡы ицхастəтəра ладароуп, уи зегь реиха имариоу усуп, амала ауаѡы иаазароуп ѡадарас иќоу...

– Ауаѡра мыжда, ауаѡра, – игəы дтацəажəуан Кəстагы. Сара избəхьоу, шамахамзар, зегьы уцсы иузалымхша уаауп. Аха ицьоушьаша, урт зегьы дара ртəала ауп ишыбзиоу. Иахьа ашьыж зəфы сыќаз ажəамцхə имхəазеит, аха, уаѓоу дыбзамыќəхеит, уаѡы ссирк шиаќəу ззеилымќаауада. Ари?! Аригы хəашьа зќəым азəы иакəымќəа дыќам... Еи баба, Кəаста, аразќы уман, аразќы! – зєыпхьак ицəйтатəаны ахацəхəа ацəажəара иафьиз Кəаста игəы-халал уажəы-уажəы интѓəырѓьаауан. Иблаќəа ааихмырсыгьзакəа дызхəапшуаз иеиќабы, ихы цаса идамаќьаза акəын ишибауаз, уажəы игьєжьыхəтцəаза, алахəахз еицш еиќəатцəоу ахахəыжəпа еиќəырєы иќəушəа акəын дшахəапшуаз.

– Уус бзиаз, Кəаста Хəцьым-ица, уажəшьта ус хипхьалап, иузеилымќаауа акыр ќалар, уцхамшьан, ухəзцаала, хара ари аус афьы иажəыз уаауп, – ихəеит аиќабы атыхəтəаны, Кəаста инапы рыѓəѓəаны иаанкылауа.

– Аа, абри астал ауп уара утəы. Уи цаса абансшəа инасќьа-ганы игылан, аха абрахь иаахеит. Иахьутаху иргыл... Мап, дара анааилак шəеицəажəаны ишəырғылар, иаха еиѓьхап... Урт ахы иаѡызоу уаауп, аха... – Паша, дəеак лхəар шылтахыз удырратə, даалаќѡакын, лхы ѡышьтхны Кəаста днеиѡапшит. Ллакыца агəаѡарафьы зхы ыцызгауаз акцыра хəаста хəыцќəа рəааидырхалан, лыблаќəа цыркшəа цытрак Кəаста дитцапшуа дгылан. Нас ахы быжьшəаза астал иќəгылаз амсəтə чернилатра еиќəатцəа дынтапшит. Азлагара-жəйтə аиахəа еицш, итабаны абб тыѡѡы иќəгылан.

– Уажəытцəќьа ачарнила узаазгап сара, – лхəан Паша, дындəылтцныдцеит. Кəаста ашəдахьаахытцəќьаз даатғылан, лапшыла акабинет зегьы аамидеит. Акабинет цбаа ду амрагыларахьтəи ацєнцьырќəа рзааигəара наќ-ааќ еиѡап-шуа игылан ачоуха иатцəа згəы итаршəу астал ґыцќəа ѡба.

«Арт аус сыцзураны иќоу сѡызцəа раќəхап изтəу», – дназхəыцит Кəаста.

Ус, аамта акыр цеит, Кэаста иеыззикрыз изымдыруа, акабинет длеиѡеиуа дшыѡназ, ателефон абжыи геит.

– Сзырѡеит!.. Уажэытѡкыа!

Кэаста, реихабы икабинет аҕны даннеи, иимбациз ѡыѡа аҕкэынцэа илапш нарықашэеит. Руазэи иерапшэымазаны, инапкэа еитцхэа адиван иекыдцаны дтэан, егыи цаса Кэаста дахытэаз итыпѡфытѡкыа дтэаны, иеихабы акы изеитеихэауан.

– Шэеибадыруаз, арт аус зцуураны уҕоу уѡызцэа роуп, – аҕкэынцэа рышка инапы наирххеит аихабы, Кэаста ашэ дшаахытцѡкыаз. Кэаста иѡнапыкгыи рыла урт рнапкэа рыгэҕэаны иааникылан, дразза днарылапш-аарылапшит. Аҕакс иара ихэапшуан арацэа-ххыра иаѡызоу абла камкамкэа, азыжы-иатцэеипш уеызнубаало абла цаулакэа. Урт зеггыи дырхыпшылоит, урт зеггыи ибауеит...

Аха аҕэкэа? Изеипшроузеи уажэи Кэаста иааикэыршаны иеисуа аҕэкэа хҕа?! Ех, аҕэи, аҕэи, аблакэа реипш иаразнак ауаѡы уибартаны уҕазар иамази!..

Аусура амш нтцэаанза, урт реихабы ишихэало еипш, «иааинырслашэа еилацэажэарак» мѡаҕыргеит. Нас Кэаста иѡызцэа ҕыцкэеи иареи еицэажэауа инылбаан, ақалақь иналалейт.

– Уҕэи иаанагои, Мкан, хѡыза ҕыц ихызала атцэыцақэак неидахқшалар, рымгэацэақэа кылжэжэа ицап уҕаэхэоу? – днатцааит Кэаста ижэѡа знапы кылданы инеиуаз руазэи. Егыи ажэакгыи мхэакэа инапкэа рыѡбагыи шытыхны даагылейт.

Аѡызцэа акрыфарта иныѡналейт. Абуфет итагылаз игэи нтыпсааит, амацэыс еипш иаразнак зеггыи блала еибадырт.

– Абла тыпхаа аиуа шэкы-шэкы, – ихэеит Кэаста ижэѡа знапы атцаны инеиуаз абуфет даннадгыла. Абуфетчик мгэылыҕе ду арасамахэ аҕара длақьтеит, дышықьырит.

Хаи, аф зысша уи, уаѡы идибалаша цыхэак имазар, шака иртцэирыз, аха итыхэа ацымхэрас акэхап, иҕатца еиқэатцэақэа, ажыи иамадазамшэа, изытыстысуаз.

– Хѡыза ҕыц иаҕхыаҕатэи иқэҕиарақэа рзы, – ихэан Мкан, афырцбан аақэихт. Аҕах-саххэа афырцбанкэа еинкэеит, урт рышытыбжы акрыфарта иѡнытцаанза, дара икка-кказа итарцэны инеивадыргылт. Кэаста иихэара иѡамшэо цытрак дрыхэапшуан, нас, – итабуп, – ихэан, ихы-иҕы ацэа ахыцаны ишцоз иааиҕеикит.

Уи ашьтахь акырынтə афырцанкəа еинкьеит, акыр ажəа кəанда еибырхəеит айфызцəа. Неифымсрада зеггы рхы-рəкəа рхылашауан, зеггы рхақəцəанза аехəацхьыз иалагылан...

«Сшьапы ахьынеихызгалак, ассирқəа срықəшəауеит... азə иатккыс азə деигьуп... дара абартгы шака ауафра рылоузеи, гəаартыла рцəажəашьа ухəару, рчеицьыка ухəару... Афызцəа ғыцкəа! Мап, урт уажəшьта ифыцым, иаразнак хайзааигəахт...» – гəаныла ацəажəара дафын Кəаста.

«Есымза хəышə маат! Цара мацызма нас уи, акы иала-хəазамкəа еиларчы сцьыба ишцəталоз, сишьит, сишьы, иарггы сарггы иаахақəшəаны хəцсындаз», – хəыцра шəкы деимаркуан Мкан, иблақəа кыдхаланы Кəаста ицьыбахь дыцшуа дахьгылаз.

– Мкан, хаузызырəуеит, уфырцан нкыл, уфырцан, – ибжы наикəиргеит ифыза Бачо.

– Ыы... аа, инысымкылой, – атхəрцəхəа даалцт Мкан. – Уныхəзааит, сара уара ушызбауашəа, ажəлар сырбааит...

– Ус Анцəа уибааит! – ааигəахəт Бочо.

– Хаигымзааит, ицəбуп, – ихəеит Кəастаггы.

– Сара ъ-гəык сымам, иара убас ъ-бзыкгы... – иажəа наигзауан Мкан.

«...Ари даеа мызкы-фымз рышьтахь стыцəф еихабыс дкар-цойт, нас ишцə, адиплом имоуп, адиплом, иблыша адиплом, сара уи сымазам, уажəшьта исоуранггы сыказам... Аа Бочо, иахьа на-хыс абри ацкəын хəмаа-жьымаа иматц ула. Уи деихəбхауеит, уара! Абри Мкан иеицш башак уакəхауеит... Иара уа ушынхоггы удыруанда...»

– Бочо, хаузызырəуеит, – ибжы геит Мкан.

– Изжəуеит, изжəы, – аарла ихы дəахан, иблақəа ааирхааит Бочо. – Хəыза ғыц Кəаста уныхəаз! Унапы злоукыз аус акны ақəфиарақəа умазааит, убри иатцашьыцуа азəыр дыказар, абри сфырцан иахыцра аха ихымцəаит, – Бочо ифырцан аатирцəит.

Иаармарианы хəа ргəы иштəз, айфызцəа, инамханагалан, рқьафкəа карцеит. Нас ақалақь иалсны инеиуаз азым-ѡас ахықəахь ицан, акыраамта иныкəон. Асаат жəаба рзеицш, айпыртца рцəуадашны, апсшəа еибырхəан, доусы рыфныкақəа рахь ицеит.

Аацəылашауан, Кəаста ихы ицачны иказ ахыхь баацс иар-хьанцəз илацəақəа аарла ианаахитуаз. Уи игы ѡарханы дышьтан. Иблақəа кыдхаланы цытрак ихафы икнахəз алиу-

стра дахэацшуан. Нас акэатакэатахэа здакэа еисуаз ихи еилахынхэуаз игэи ирзааиуа иалагеит ахэыцра хаакэа.

Ихьаакэа ихазырштыз агэалашэаракэа еилырхуа дышрылаз, аамта акыр цеит. Зыкны дыказ иаб иахэшьа Мадина илырхиа-хьаз ихэы днахатэан, днамтцклас-аамтцкласт, аха рацэак иифа егыыкам, нас дфагылан, аамта акыр шыказгы, дыццакы-ццакуа иусурахь ифынеихеит.

Кэаста иусхэартакны данааи, апссаф лыда цсы зхаз азэггы дмааицыт. Аусура алагарагы даеа саатк акара агын.

– Иутыхыдаз сычкэын? – днацааит, аатэа дук алаба иа-харцаны ашыф-шыфхэа адашьма икэшьюа игылаз атакэажэ, Кэаста икабинет ашэ данаалагыла.

– Ках, азэггы, баша амала саахалан, – дпышэырччауа җааитит Кэаста.

– Даеа саатк ашытахь уааир, зеггы ртыцкэа ркны икалоит, – лхэан, апссаф лус дналагеит.

Арсен Банцья-ица Кэаста иахьагы даара дилабжьаны, иу-сурахь ддэыкэйтцеит. Аиҳабы, Бочо инапы излаництаз ала ымшкэ, хымшкэ Кэаста дицныкэон. Нас, ихала аусура далагеит Кэаста. Уи иусура данналага инаркны, шамахамзар икабинет акны дубазомыт. Шыжыбы инаркны хэлаанза инапы ианырттаз аус даашьтымтцакэа дазныкэауан. Аусура амш антэара саатк акара шагу, дкара-уараха дааины, Арсен Банцья-ица икабинет ашэ аартны дыфналон. Пытрак ашытахь иблакэа ихаччауа, даатэаны уи аены ихтысыз зеггы рзеитаихэауан, урт аныкам, икалам аашьтхны аффахэа афра дналагон.

Иахьа ауалафахэы аиура иамшын. Бочо заанатцы иуалафахэы амихын, ифыза иааира дазцшны дыштээз, уигы акэабшэыра ифатэаны ашэ даахытит.

– Иугэйдхалт хэа сыкоуп?! – җааитит Бочо, ганха дыцшуа.

– Зашэа иугэйдхалаша! – Мкан ишэкэтра ыршэны астал иныкэижьын, аҗенцыйр днадгылеит.

– Макьяна уабакоу!

– Уаха, исзуушеи, схы алада ирханы счыбакэа умыр-шэшэозар.

– Хаи, апсра икэшэандаз, акы иалахэазамкэа хэышэ маат лаумхэа ишҗеигеи! – амцабз зыкэцэиаашо абылра иафыз ифыза игэы аеыфхэа абензин накэйтэеит. Аха Мкан, уи акгы ахымхэаакэа, даакэыпсычхэит.

– Сара схәышә маат ртәы шухәо, уеихабыра атрышә иаир-сыр, изеипшроу убап, – Бочо иаха иахыхьуаз атыңафьтәкьа азаз налеикшеит Мкангы.

– Ускан Бочо дыкамзааит!

– Узыкамлозаргьы, иаины ушә ихгылоуп. Иара хаихаб афабырхацәшәа икоугьы уи изы акы аауфьтшәар, аларқача ихьызшәадшәаны ақыңьқыңьрадалагоит. «Аихабыра даарышьтит, срыцхауп, амарца», – хәа уфь инапы апыракны икуеит.

– Уи анасыңда, Кәаста итынхак аихабырафь дтәоу ңи-шьауеит. Уахьтәиала бға шимам иасхәахьеит, аха ас зыгага иацәшәауа, азә игәра игауа дыкоума, – Бочо дөагылан, Мкан апенңьыр дахьылагылаз дааидгылеит.

– Хара хаизибархауан, афстаа дхазкашәеит акәымзар.

– Афстаа дхазкамшәакәа, тыңк таңәны ихамоуп, амарца, ауафь дахтахуп хәа ауаа урылакаар, азә иакәым, жәафькгыы узаарышьтып.

– Ишңақахцари? – иблақәа амца рхыхәхәыла дцааит Мкан.

– Седру, уара угәы ишңаанагои?

– Дахдыраагароуп!..

– Мураң иакт ритахьоума?

– Иахьа дыказам, мап.

– Уа бзиа шәхәеит, – ихәан Кәаста ашә ааимңаны даафнашылт. Уи иблақәа ихаччауа истол ашқа ифьнеихеит.

– Кох, уаа бзиала иаабаша, хара х-Кәаста!

Имшәа имырха италаз хашта.

Иааг, исытишь унапы,

Ианысдсалашт афьрпы...

– Кох, афьрхатца Бачо, дпоетзаап ари хара дахзымдырзакәа, – ашырхәа даақәгьежыт Мкангы.

– Ацакы иачыдахаз, акы узаххәауам, – даахыхәмарит Кәастагы.

– Ажәеинраала ацакы затахузеи, абас арифмеи аритмеи ана-иу, – ихәеит Бочо.

– Уара, афьрпы анышәхәа, исгәалашәт, Кәаста, уф, уф, акасса ашә адыркаанза уңарақәа шытых, – дааирццакит Мкан.

Кәаста, рацәак тцаанза, иңарақәа амхны даафнашылт.

– Уа сақәныхәоит, раңхьатәи ууалафахәы, зқы-зқыла ирены уңыба итаутцо, агәабзиареи ахьз-аңшеи узаңны, ушхалагылоу

абас арбагычаркэа реицш ѿ-гэаанагарак еиѿагыланы,рыблакэа аатибахуан уи игэаѿы.

– Кэаста, уангыы уабгыы ныхэазааит! – Мкан ибжыы итегь иааргэгааны, дѿеихан, Кэаста иацхьа икэгылаз атэца-цага мгэылыѿ ачақхэа иатэца наникьеит, Кэаста атхарцэхэа ихэыцракэа даарылцит.

– Убри аѿара сгэы иакэшэо ныхэаѿа шытумхыцт уаха хаатэеижьтеи, – ихэан, Бочогыы иатэца аакэдааны ратэцакэа инарникьеит.

Кэастагыы иани иаби зныхэаз итабуп хэа реихэеит,ргэы нхар хэа дшэан, дара ртаацэа иныхэеит, нас ихала Арсен Банѿья-ипа иныхэаѿа шытихын, акыраамта дцэажэон, иѿызцагыы иаатыркэкэа идиржэит.

Аресторан аладахьтэи акэакь ахьтэ иааѿуан ѿоукуы рууб-жыы.

– Сѿатлыкакэа алаапк рыцхазаап, ауура иалагеит, – ихэеит Бочо.

– Уѿатлыкакэа хымха-ѿымшьа атрышэ иадырст, ркэакэра згааит! – иеыргызмалны уи днаизѿшит Мкан.

– Карло дымѿсзазар!..

– Имп аѿацэа атцакны иузааитиип!

Кэаста,иѿызцэа абарт ажэакэа анеибырхэауаз,иблакэа рыд-халаны дрыхэаѿшуан,аха «абла акгыы абазом, агэоуп акрызбо», шырхэатѿкьо иѿазаап.Ускан Кэаста шэ-гэалашэарак изааиуан. Ихэычра амшкэа еилырхуа дрылан.

Аѿыхэтэаны иахьатэи имшкэа ркны иѿеаникылт Кэаста. «Мап, сара истахымызт азэы игэы нсырхарц, иара убас саргыы азэ сгэы нирхарц. Аха хара хус аѿы уаха иамуазаап... Аа, абар иахьа аѿт зкэыѿастаз ауаѿы бла тѿахэыла дышсыхэаѿшуаз, – дааигэазаны ибла даахгылеит ауаѿы кьаѿ-шэпа, иѿыымшь-хэқэа тѿрссы. Уи азнык азы игэы даарыцханашьан, цэаныррак ѿэандаза ибыл-былуа игэы интэлеит. Аха иѿаитаз ахэымгара анааигэалашэа, ихаѿыцкэа аѿѿа аарытѿиргеит.

– Узырхэыцуеи, Кэаста, уаха «Амра» аѿшэымас иамоу ура уоуп. Адгьыл ахьтэ иааз асасцэа хузѿшуп атѿыцақэак хуркуазар, – ѿааитѿт, дырѿацаны дкыдушэа, знапкэа еитцхэа атзамц зѿадыжыланы итэаз Бочо.

– Иахьа амагазин иатэымыз тауаркэак азэы ишитиуаз збан, аѿт иѿѿастѿеит. Убри иакэын сзызхэыцуаз, – ихэеит Кэаста, зымѿа икэыз ишѿѿэытѿа наидхало.

– Дызустада, хара даадыруу? – дцааит Мкан. Бочоггы иеаариашаны даатоеит.

– Седроу, шэара шэзы акгы сеимхэеит. Амала, ақт шыкастацэҕыаз анидыр, азы сазымызэзэо дсацэхаит, – Кэаста ишэкэтра ааиртын, қыадқэак еидырцабланы иаагигеит. – Качабаа Мурат Нахар-ица.

– Коҳ! – дфышьтцеит Бочо.

– Аллах, аллах! – даағьатцэығьатцеит Мкан.

– Икастазеи, ыы, иакэымыз акыр кастама? – зыфтил шабаз акэачаб еипш, есааира итаауаз иблақэа нырхига-аархигеит ифызцаа. Уртгы неихэапшы-ааихэапшит.

– Хаи, Анцаа сишында, шақа дуаф рыцхаузеи иафашэаз!..

– Быжьык ахымхэацаа дрылатэоуп, ицхэыс акыба лыхын, уажэы-уашьтан хэа дыкэуп, – ифы наф инархашэа даакэыпсычхаит Бочо.

– Мамзар ахаан цэгьарак кастахьоу уафума, фажэижэаба шыкэса цуеит уи амагазин дытагылоуижьтеи.

– Азэы дымфэхикьеит, иаргы саргы апсра хакэшэандаз, – дмақаруан Бочо.

– Нас уи шэара ибзиазаны дыжэдырузаап? – дцааит Кэаста.

– Хаи, уара бзиақ иакэшэаша, – ашырхэа даакэцэиит Мкан, – Бочо зда димам ианшьа иауми! – Кэаста даатрысит.

– Ахэытафы, ахэытафы! – ибжыы наиргеит Бочо. Валиа ашырхэа даарыдгылеит.

– Ицхьаза! – ихэеит Бочо, лара лахь дымцшзакэа. Валиа ирхианы илымаз ақбаад наилыркит. Рфьыбагы рфьыба иазытрыст, аха Мкан имшэар имуит. – Иаауазеи, уаншьагы дхарзуа, апарагы ухаршэо, – дцэытцпшны Кэаста днеифапшит.

Кэаста дзыкэшэаз зеггы мацэыс еимкьарак ихнатызшэа акэын ишибоз. «Сфьызцаа срыцхьаны иаазган, исыргэааит, ирфастаз ахэгы дсыршэеит. Арт ишырхэо еипш, уи дуаф қыазар, залымдарала дакэшэазар?!» – афы цьбара еиланаргьежьюаз ихы дазцаауан Кэаста.

Ифызцаа царазы ифагылеит.

– Хаифызара пату ақэышэцозар, исзыжэымун, – дфатцкеит Кэаста, – икашэцаз збеит, аха сара исымтаны дача акака хамкыкэа шэсышьтуам.

Мап-чап рхәазшәа җартцеит, аха, алашә иитаху җ-блакы шырхәо еипш, иртахыз ианақәшәа, инатәан даара гәгәалаза рқбафқәа җартцеит. Кәаста итагыланы джадыргылт.

Атх акыр инеихьан. Ибылга-чылгьо ажәван есаира итыз-җауаз ақта еикәатцәа дуқәа ирылччон амза кьатагәа. Ақалақь азә даламкәа, икказа итацәын. Кәаста ижәва инапы атданы пшышала днеиуан Мкан.

– Сароу? Сара ауафы дрыцхасымшыакәа... Сара ахаан ацәгьа азәгьы изыкасымтацт, Бочо дианшьоуп, ыи? Җаи, иабагәастоз... Нас икастдарызеи, сымацара сакәындаз, жәафык ауаа рнапы ацафуп...

– Знапы ацафу җара иаабап, уара акгы уацәымшәакәа ипҗажәаны икапса... – диҗагьежьуа дафын Мкан. – Ауафы дуафуп, ақбаад қбаадуп, егьа бзиа җатаны азы иузафонда, җара ишупыларыз...

– Иаажәга сышәкәтра! – ибжы өтицан, деишькласуа даагылеит Кәаста.

– Аа, абар ушәкәтра ахьуфытраку, – инеиирбеит Мкан.

Кәаста ишәкәтра ааиртын, иаатигаз ақбаадқәа пшыҗьараны иаарены, еишжәжәа-еихыжәжәа иапхьа игылаз аиашьыкь илтеипсан, дцәытцахх-цәытцахуа ифьинеихеит.

Атх агәы аафнашахьан Кәаста дцәырханы ииарта данаакәтәоз. Алашьцара иалфны иаафуаз асаат абжы иачыдаз, уаҗа шытыбжык гауамызт. Ихьантыҗьа ихагылаз ихы днамтасын, еидыргәгәала иааникылт. Уи иаргәтыста афьтәкьа ақыртә-ақыртәхәа азаз еипш иаланатцауан, ибзгы кәалаатцас ифаны ифь итан. «Сабаказ? Сабакоу? Икаста закәызеи?.. – ихахь инапы наиргзан, алашара наиркит. Зфь дыказ иаб иахәшья луадафь дыштан.

– Саазгада?.. Иабакоу сышәкәтра? – уи ахьитәахлос ашкә дбырбыруа ифьинеихеит.

Минутқәак рыштыахь Кәаста дыццакы-ццакуа итацәыз ақалақь далкьа-алкьо днеиуан. Ажәван казказ знапафь иаазгахьаз ақта еикәарақәа ркалт уажәы-уажәы амацәыс еифнакьон, нас агәыргәырхәа идыдуа, илаго иаахалон.

Җафраталантәи аҗша чыхь адыхәмарлауан блуз затәы инеиуаз Кәаста ицәа-ижы, аха уи дысза акы адыруа хәа иҗамызт. Разын җароушәа, еилаарцыруа алашара иадубалауаз ақәа цыра-җаҗьақәа апыккәхәа инеигәыдпсалеит. Иахәгы иаа-ирццакын, атротуар иаваршәны ифьинеихеит.

– Хабагылазишь? – даатгылан днапшы-аапшит Кэаста, пытк даныласкыа. Акэа есаири аеаргэгэауан. Данхэыцзалак, апхыз еипш акэын ишигэалашэоз икыадкэа зтаижыыз аиашыык шыакак ишадгылаз. Ашыака иадгылаз аиашыык ашка днатрысит, аха уи, ахаангы кыадк нтамшэацызшэа, ицкыакэакэараза игылан. Кэаста игэы нтыпсаан, аеыохаа ихакнытэ ишыапыкынза амцабз неихкыеит. Нас даахэын иаипыхыашэауаз аиашыыккыкэа зегы дыртапшуа, дыоны аресторан «Амра» шыказ ддэыкэлеит, аха умпсит, апссацэа дара ртэы картцахьан...

Уаха дахыцарыз анизымдыр, аулица нымоахытц игылаз аоңеихагыла ду абартца днытцаххит.

– Узыштыоузеи сычкэын? – игеит Кэаста иварафытцэкыа бжыык. Уи ашырхэа данаакэцэи, пхэыс шэпа дук, лыомсаг ахэцэы ыызза икны дгылан.

– Сатамзааит, шэара шэыпссаоызар акэхап? – Кэаста уи лышка днеихеит.

– Оажэеи хэба шыкэса раахыс!

– Нас аиашыыккыкэа ахышэрыцкыоз кыад шэымбазеи?

– Изымбакэа!

– Иабакоу нас урт? – даагытцэыгэатцэит Кэаста.

– Акэалакь налт адэеиужь агэтаны. Амашыына иагеижытеигыы акраатцуеит, икалап уажэшыта иццышэхахьазар...

Кэаста даатрысит.

– Уара изутахузеи урт акыадкэа, сычкэын? – ацэажэара дафын апссао.

Кэаста дыхшэааны абартца днытцдит. Уаха лацэааихышь ауизыкатахуаз, дыгэжэажэо ауада дшыо́наз, икказа иаа-иршеит.

«Исхэап, акгы мзакэа иаацэырганы Арсен Банцэа-ипа иасхэап»... – дхэыцуа амардуан дафаланы дфеиуан уи. Ркабинет ашэ днылагылоны, ахыгэхэа Бочои иареи ааифахаит. Уи, Кэаста димбазашэа, днаивсын, иармарахь ала ашэ аартны дныо́налеит.

– Кэаста, Арсен Банцэа-ипа дупхыауеит, – лыбжыы наиқэ-лыргеит Паша.

Уи, игэы тыпаны ицо, иеихаб икабинет ашэ ааиртын дныо́налеит.

– Шыыжыбзиақэа! – аарла фэаитит. Аха Арсен Банцэа-ипа атак фаимтцеит, изнапык ихы иатцаргэаны апенцэыыр ашка дыпшуа дтэан. Кэаста дааскыан, итцегыгы астал дазааигэаны даахагылт.

Азныказы амца џеихъеит, нас тдаа-пчехак тдэыртдэыруа изкэа илыкэлазшэа, ихэы-ижыы қақаза иџеилагылт. Иаха ипыжэжэаны икеипсаз иқтқэа қыаадк иадырчабланы астал иқэын...

АЖЫ ГЫД, УНЫХЭАЗААИТ!

Ашыцламшэ иатдэа зкыдшышыла игылоу абахэ еиџхаа дукэа дрыбжьаланы днеиуеит Хаңым. Уи иан дшаалыхшаз дыкоуп. Аиџхаа ибжькыа иааиуа аңша хышэашэа гыыкатцага, ицэа-ижыы иадыхэмарлауеит. Ана-ара абахэкэа ирылкыа, аччахэа еилашуа иааиуеит акачыңџы. Акачыңџы! Ех, адунеи, шака укачыбеиузеи уара, шака ссир ауаџы ицэзаны ицэытатдэах иумоузеи!.. Аџы, асамсал иаџызоу аџы! Ацдхыкэа хыддыла, еилашуа абахэ иалхэраа иааиуеит...

Иџыза ибжьы наф абахэкэа рыбжьарахынтэ игауеит: «Атэцакэа, ахатакэа, ауалырқэа, иааг, узңшузеи! Ех, Анцэа ду, зхатқы сцаша, Анцэа ду... Хаңым зны-зынла кататас еикэатдэаза акы иблакэа иаартахауеит, аха уи анааим-кыалакы, нахыкы ацдхыкэа зхыддыла абахэ иалхэраа иле-иуа аџы зџы раханы иатцагылоу иџыза днаихэаңшуеит. Уи-гыы акы ицэа иадым. Аха иабартаху, мшэан, урт, амадэа.... Абарақыатра, абарақыатра! Уаџы икыркы злаирхэыхэшаз џамџак анимауаз – кэыбры лахэын атхаңыра ишқақэшэеи! Хаңымгыы, ашэарах иазытрысыз алым еиңш, дыңаны абахэ иенадижылан, иџы ахыынзацоз ирханы аџы еикэатдэа, аџы ссир инатцаикуеит.

Хаңым афэыркыкэа даханы илбааидауеит иңсы злоу аџы, иџы иамкыз ицэа иахыызсаны икатэоит асаара, аха иабакоу, дџажэкуеит, Хаңым, ибз акэылаа еиңш иџаны итоуп иџы, ма икыаф каландаз, аха икыафгыы калом...

– Хаңым, Хаңым сымхэеи! – Лагэстан дзыкэтэаз арымз иеныкэырхэазшэа днаскыан, ивараџы ашшы зхырга ицэаз иџыза днеигэтаст, Хаңым дтаҳэахаа дыцэан. Ихашхашуа ахэыштаара иеҳэагылоу афэыал ахэеиңш, иџыркыара аназара иџы џеихңо, иңсыңгыы иңатца кэацэ ыркэашо иалахэмаруан.

– Хаңым, Хаңым сымхэеи!..

Хаңым ацэа алтра шицэымгыз удырратэа даахэцымцит.

– Угыл, уара угыл, адэныка уркыма, алахышэшэ, уахыын-каҳалакы ушдэауеи. – Лагэстан иџыза иңатца кэацэ ааникылан

дѡахейт. Ҳаџьым, уаѡы ейбгак иеипш, ахьшәтхәа ацәартагәы днықәтәейт.

– Ҳаи, уара умсит, утапанча ушамыхара! – иѡыза дихыччауа Ҷааитит Лагәстан.

– Атапанчаггы уарггы Ҷаҳаным шәтыпхааит, закәйтә пхызузеи сызлаз, ишқасцәурзи, – игәы нханы даацәажәейт Ҳаџьым.

– Сара узбеижьтеи уара пхызуп узлоу, уаха мацара ауакәху.

– Афы асааит, ацәгәеи абзиеи еикараны закәйтә пхызузеи, – изхара изымжәыз «иѡы» игәы иаланы дцәажәон Ҳаџьым.

– Ақхыз злаҳахәартәу егыкам, аха лабҶаба ххы ҳаҳәапи, уласы, – Лагәстан арымз дықәтәаны ишьапы аилаҳәара даҶын.

«Абриакара сызлагылаз аѡы бзиоуп, аха, ҳѡыҶаггы ҳаилыхны иахьызбаз Ҷеим,» – дазхәыцуан Ҳаџьым.

Пытрак ашьтаҳь Лагәстан игәтәы ѡны аҶақатәи ашә Ҷшьшьала иныдцаны, амза ашәахәақәа зҶахәмаруаз арасара иҶаланы рҶынархейт.

АҶх агәта ааиѡнашахьан. Алаҳашхә ақыҶа зеггы таҳәахаа апхын-цәа иалан. Изыхьяз иарбану ҳәа ишәасхәара сыздыру-ам, амала, Ҷасақәа реипш уажәы Алаҳашхә ақытан алақәа шуам. Икалап урт ирхьчауа анхаѡы имазара Ҷа-сеипш ишәартамзар, ма иаҳа иашьауа иалагазар, алақәа дара рхатә закәан рымоуп, уи ҳалацәажәарым...

– Уара Лагәстан, – ихәейт Ҳаџьым ибжьы ныҶакны, – абри ҳамза аҶазшьақәа сгәапхом уаха....

– Нас уѡхаланы акы наҶырауршәыр, – аҶак ныҶаитҶейт Лагәстан.

ПҶаҶк зҶаршәымыз ажәѡанзыжь иатцәа ду, ишапшапәуа иаҶаланы инеиуан амза. АҶьаус иашәазшәа, икараха ацәа акәа иҶаршәыз Алаҳашхә иалѡны иуаҳауан, уи иагәылҶьа инеиуа, ашьха зымѡас АаҶсы абжьы. ЗыҶсы заны, амза ашәахәа хьѡежь зәацәхьакны еиваҶало инеиуаз ЛагәҶтани Ҳаџьыми, акәылкәаҶахәа еицәажәауа, аиатцәара иалатәоу аҶарматҶарақәа ианынрывалалак, ашәарыцаѡ дгәазҶаз акаҶқаҶ еипш, иҶәйтҶа рҶеаныркылауан. Нас, иакәым фѡы-бааҶсык рҶынҶа иҶасызшәа, рымҶәыжәѡа хәычқәа абггы иатцәа иналакшаны, икәкәаза даҶеа баҳчак ахь шәахәара иҶон.

– Уара, хшьапқәа еилаҳхуама? – дҶааит Ҳаџьым, аиѡызцәа АаҶсы ианныҶеҶынгыла.

– Мап, сҶәақәа уқәыртәаны урзәауейт, уааҶшы зны, – аҶак ныҶаитҶейт Лагәстан.

– Аф рылахь уоуааит, ажәа хаак уәшәар, убз адоу алцыр хәа ушәауама, – наиаҭаикит Хцъымгы.

– Ажәахаа уасымхәакәа, скъаф ҭаутдан, сыблакәа камкамуа судтәалоуп.

– Ах, сара хәаша, – ааигәахәт Хәцъым, уахатәи ицхыз анааигәалашәа.

– Уалга, уалга, – Лагәстән ажәжәахәа ашьапеилыхра дафын. Хәцъымгы зымҭа икажъыз ахахә шкәакәа ду днықәтәан, ишьацхәакәа рпыртра дналагеит.

– Ах, утабааит, зынгы-цхынгы уеицшны ушцахьшәа-шәоу, – ишьапы шынзааслаз, акәуа еицш, ицәа дықташьшы дцеит Хәцъым. Лагәстән аслан еицш еиқәыреы иқәыз ицәа-ижы иалсаанза, еиқырчәо днырын, ақәара днангылеит. Амзагы, цас иауазшәа, есааира ажәдан агәахы аеыхаранакуан. Уи уахынтә цықкәрей-жәлатцас ахәитцәхәа иканацсауаз ашәахәакәа ақыта есааира идырлашон.

Аиыцзәа уажәшҭа амҭаду имҭахытдын, абахчақәеи ахәстәқәеи иныртыс-аартысуа, Ажы Гыд дахьынхоз иазааигәахон. Гыд Аацсы ацшахәа нырцә амарда ашьапақны деихбаала дынхауеит. Еиххәа-еитцхәа ацшахәа иавоу ибахча ду иалубаауеит цинк шкәакәала ихыбу иахьатә кәасқьа ссир. Гыд ачеицыказы дыцсуп рхәауеит цыоуы, аха даҭа цыоуыкх, – Гыд итәы уакәшәар, иеицш чеицыка змоу дубашам хәа иалацәажәоит. Амала, уаха алашьцара зәалак Гыд ишқа инеиуа ауаа зныкымкәа еишыкласуа абри ашҭа итытны ицахьеит.

Адырқара ифхәнан, Гыд ибахча аҭазара аанда рәааваркит Лагәстәни Хәцъыми. Урт цытрак рыцсы заны изырҭауа итәан. Нас ашшаанда илаха-ҭаханы инкылсын, еиқәызырҭауа, атынчра зхашьшы игылаз абахча ихәхәа-хәхәаза инытәаеит.

Аацсы ахахы интытны, ахәхәа-хәхәахәа иасуан ацша. Уи Лагәстән изқәа кьақьа ду анапы нықәшь, алабытә-ҭеицш иваршәыз Хәцъым ицатцәкәа инарылашәшәаны, Гыд «асасцәа» шитаз ианахәар атахушәа, цшышьала абахча италаны уах афәҭанахауан. Аха Гыд ацшагы дазмырфыхеит, ила ду Мурагы, аҭаха ахәлалазшәа, ақытбжы мгазо аҭны ашьтахь аҭтра иаваианы ицәан.

Лагәстанраа ирцырхагоу акгы шықамыз анеилыркаа, ицикәцикәуа абахча агәтаны ижыз ахацшыақәа рышқа рфынархеит. Рацхьа иназдыххылаз ахацшыа, ихәхәа-хәхәаза иаваиан, аҭа иамаз ачарахәа иаахдыршәеит.

– Ахата уааха, зда камлац оуп, – ицсы игәы икылаханы, ипышәкәа рбзауа даацәажәеит Хаңым.

– Агьама гәамтәкәагы иугауам, ус уара умсааит, – ихәеит Лагәстан, ишыза икаитаз даташыцны.

Ахатакәа ахынзадыртәуаз, инабжьаршәшәа даеа хәбака-фбака кәапеи тәдырцәит Гыд итаз «исасцәа». Иаарласны ахатакәа ртәны икаскасауа, рыхкәа еиларкаца иефәхәаны, зымәа иныштарцеит.

– Аа ижә, уцсәта кыдца, ари аңхынра ас меигзарахда уаха иужәып хәа укоу, – ихәан Лагәстан, иааиҗихыз икәапеи инапы ларгзаны ахаңшыа иаатиҳәан, ашы ахыкәкәо Хаңым инеииркит.

– Хәтәхәы еилыхымзааит, Лагәстан, сара уара ушызбо, сәацәа Анцәа ибааит, уаха...

– Уу, уашызаап уара ашәикка, уалга, ашы хәеир, хәи-баныхәалап, – ихәеит Лагәстан ибжыы нытәкны. Хаңымгы ишыза иажәа өбамтәкәа икәапеи итаз лтаирпкан, итаца иалкәкәаны илеиуаз ашы ибз ала иааирыцкәеит. Уи ашәак аацәыригаргы цәгьа имбауа ақынза днеихьан. Ибла тыкаңшыаа кәаз дуқәа есааира итаауан. Ада иатцәакәа зынпыккалаз их-паш зынзәгы иласхеит, ииатцәажышә канзәкәа адау имч рзааизшәагы ихы ибауан.

Лагәстан икьаф калахьан, аха ицсы мтәыцызт. Еикәыр-ццәкны даеа ө-кәапеик рызна анижә, игәы тбаа ду ишыза дрыцханашьазар акәхап, даеа кәапеик ртәны инеииркит.

– Утаацәа Анцәа иныхәааит, Лагәстан, – ихәан Хаңым, агы-лара иеыназикит.

– Уа утәа, хәуаргамоит, Анцәа ииныхәаша, – Лагәстан дгәыбзыгза, Хаңым днаимтәсын, мчыла диртәарц иеыназикит.

– Хәтсәа ирымафәоуп, сшымтәо, иууазеи, Лагәстанхеит, таацәак шәныхәафә кны, скәазза сышпәтәауеи, хәгоу дламыс-дахеит, – аңақьпәкьра дафын Хаңым.

– Утәа сымхәеи, узмыртәара угралааит, ахымзг хургома, – Лагәстан мацк дөеихан, Хаңым мчыла днаиртәеит.

– Искыз аныхәафә схоумыршти... Уу, уара сшыза гәлымтәах, уааи сызхара узыгәзышт, – Хаңым дшытыззан икышәкәа тыркәацәауа Лагәстан ишка иеынеихеит.

– Хәи, аф рылахь зауша, хдамығаха хәкәирхауеит убауоу, – дуарчаруа Хаңым деиларкәыҗыны ахыгәхәа длаиртәеит.

– Сара уара узы гәыкала сшыкоу удыруазар стахуп, Лагәстан... Сара саб Баңгәа рыцха сиңам уара узы сың... ссы... ыык... ик, – аицәкысра таха имтауа дакзеит Хаңым.

Лагәстан дөацкьан ахатакәа рышка ифьнеихеит.

– Анцәа иныс уштәара, Лагәстан, ус иик... икалом, ушгылоу изжәуам, саб ик... ипсаныс...

Лагәстан ахатакәа акы аашьтихын, деишыкласуа, абахча дныталеит.

– Хазтоу ыык, Ажьи Гьд Анцәа уиныхәааит! – икәапеи ыркьаш-кьашуа дөеихеит Хацьым, аха ишьямхкәа наитцакәалан дынцәытцыххит. – Сатамзааит ацшәмацхәы... ыык... изжәуеит изжәы Г... ыык, Гьд ухаткы, – Хацьым афы игәйдхәхәала икәапеи ааҗаирцәын, – бзиала иукааит Бытә Лагәстан, – ихәан, акыгәхәа илаиргылт.

– Еи, бара ацшәмацхәыс, сиарта катца... Хымпач дабакоу, Хымпач, уа рааида, ссиик, раидаа, – ибжы анааҗицауаз аамтәзы Лагәстан дааидххылан имшә-нап кьақьа дукәа рыла длеихәлагәа дикын, дырхәазауа дима абахча длыталеит. Хацьым акыр дцакь-цакьит, дыхәхәарцаз иеазикит, аха Лагәстан инапакны егылымшеит. Лагәстан ахата ахышьтеитцаз, Хацьым диманы данааи, ахата ыказамызт.

– Ашстаа уихәхааит, уеузама, – ихәан Лагәстан, ифьтцракны иааигуаз, Хацьыми ахатеи ахәарахәа инкажыны, дқамс-қамсуа аанда длавалеит.

Аҗашәара зәазызкуаз амза ашәахәақәа абахча ныжыны, уи иахыкәыршаз ахәы икыдеибахәала инеиуан.

– Уажәшьта ишоит, шәарт ацсы хьшәашәақәа, шәхы шәахәа, шәзыцшузеи, – рхәауазшәа, арбагықәа рыбжыгы аку-сухәа иааиларцсеит.

– Лагәстан уаб Хәымпыць рыцха Анцәа диныхәааит, хәи, ашья сәашәааит иик... исхәауа закәызеи. Бара, ацшәмацхәыс, тсс, цьара акы бфь иҗыбымхааит, – Хацьым инацәкьыс ифь инапыреикт. – Оо, Схымпач уабакоу, схымпач... Уа рааида, сиуа-раидаа, уаа...

– Уаха уаргы саргы ашәа акәмызт, амыткәма акәын иаххырхәаашаз, – днапыршьшыуа иахата дахьашьтаз дыгәрым-уан Лагәстан.

– Сара, сара изжәызааит, Анцәа халалс исиҗааит, Гьд иҗеиҗәуа, сара изжәуа, бара ацшәмацхәыс быцсрада цсра камлауа икалааит. Бца иахыбтаху, баб Сахаткьари зхарамфагы бцаны бивал бтахызар... Хацьым дшеихәласуаз, иереицны, деихан, зхы хтәаны инышьтартаз ахаиуан еицш атрим-тримхәа ашьяцәкьара далагеит. – Тфу, аах сара хәаша,

– даагзын ифихыз зыкэтатаз ахата ихы ныкэйжын ихааза ацэа дынтанагалеит.

Абахча есаиара алашара азааиуан. Хацъыми Лагэстан ишэцымхэрас сара сыпхашъауеит ахэауазшэа, ашарцьетцэа бла тыпхаа шаскъан илацэкэыс-лацэкэысу Гыд ибахчахъ ипшуан.

– Уцъаханымхааит, ара уабаанагеи, – даауарчарт Лагэстан, иахата аашьтцпаан, деишъкласуа абахча днытцалеит. Пыт-рак днаскъахъаны даатгылан днапшы-аапшит, аха абахча аафэарафэанчэан, иаразнак аладеи афадеи ртыпцкэа аарыпсахт. Лагэстан ифызеи иахатей ахышътеитцаз изымдырзауа инбжъаз ицеит.

Ауама иакэшэаз Лагэстан иакэын. Ифыцраку иахата иманы дцар, Хацъыми хатаки ицэынхауеит, урт нкажъны, Ха-цъым дима ддэыкэлэр, иахатакэа нхауеит.

– Ишцакастцари? – хэа Гыд ифы еиланаргъежъуаз ихи итыпцани ицоз игэи дразцаауа данаакэгъежъ, амрагылара ахъежъ атдыршазшэа ацэытцлашара иафын. Игэы нтыпцааит, ихэы-ижъгы қақаза инеилагылеит.

– Схаткы ицаша уакэхааит Хацъым, – ихэан Лагэстан иахата шифыцракыз, дыфны Гыд иашшаанда леиларкэыфны дылхыфрын, ахы зыкэшэаз амшэ еипш агдара иееитцеит.

Нахъхы, ажэфан иатцэа зхы атцаргэаны игылоу ашъха зышкэа зыбз аарывтцызгаз амра ашэахэакэа рэыртланы ацса-бара рыгэныкэрыпцеит. Ацша иафызоуп амра ашэахэакэагы, ахэынгашъара захъзу зынзагы ирыздыруазаарым. Ахъежъ иафызоу ашэахэакэа угэы ирыцханашъарын, игэырхынхэыгаха икажъыз Хацъым ианифэхэмаруаз убар. Иаб ифны датцаиоушэа игэы ртынчны, иахата ихчынца дтахэхэа дыцэан Хацъым.

Уи иахъа «дызтоу» ацшэма Ажы Гыд ичалаа кны цшышъала ибахча дыцаланы дааиуеит. Тэак ирхырц игэы итазар акэхап.

ААНДА АХЪЫЛАКЭУ АУП АУАФЫ ДАХЪХЫТЦУА...

– Икалаз шэмахэзэи бара, икалаз?

– Икалеи, банацъалбеит?!

– Икалеи закэи, акаамет, ахлымзаах дкылсзаап.

– Ус бара схэап!

– Мамагы папагы цсааит, иабымтцазои, таацэала хантэааит!

– Абни Ткээрчалынтә иахзаало латкысгы деигьну?

– Уи арыцха ари дабалыдбкыло, излархәауала иара Анцәа ихаҭа дааишътзаап.

– Диидә, ахлымзаах схәауеит хәа бафуп. Дахьынхо бзымдырзои?

– Ишпәсзымдыруеи!

– Хдәықәҭа, Анцәа дсыманы сбыхәоит.

– Зеиңшыкам.

Афхышә ағьарахәа хыхьтәи илеит. Иадгылазгы шәаны инадыбгыжәаит.

– Икабҭои, азғаб, ианаамтазам ашә аркны? – аууы ааилдыргейт иңшны игылаз.

– Схәычыдычмазафуп, схәычы, ишәмахауеи, – днарықәцәҕкеит Лида.

– Тақси, абааңсы, тақси, – ахәсақәа рфыцәагы иааиуаз атақси инаңынххылеит.

Абарт, аңшфы дахыҕаз афны аҕны ианнеи, рфызцәа маңфымкәа еизахьан. Лара Анцәа ицҳаражәхәафгы ауаа лыдылкылауа далагахьан.

Афны лаҕә хәычы ауада идәылибахәа иааиуаз ҕоуку рхырқәа рхылашауан – аразҕ ду шырзыңшу ралхәазаап, дача ҕоукух ақәабшәшәыра рфысны иаадәылтцуан – шәаңьхәара рзылуазаап.

Лидагы луачарад анааи лшьямхкәа лытдамгылауа ауада дныфналт.

– Хыхь иқәтәоу ханцәа ду, угәы аартны уцәажәа аңхәыс ҕәыбҭа лзы, – лхәан, ақәакь иаағьытцыз аңхәыс еиқәа ду Лида даалыдгылан, лхы лнапы нықәылкит.

Ашьтахь иаацәырылгаз ашәкәы дахәаңшны дҕәынд-шәындуа акыраамта дтәан.

– Ех, аллах, ухьшаргәытца сакәыхшоуп, исурбауа закәызи, – итцауламкәа даақәыпсычхәит аңшфы, нас дышхәзза, еиқәыпсы лапхәа игылаз аңхәыс дналзыңшит.

Лида даазаза-мазеит.

– Бтәа, сыңха, бтәа, – аңшфы лгәы-лылахь еиқәыршьшыы Лида дналыртәеит.

– Схәычкәа рақәымхааит, срыцхауп, схәычкәа, – даағзыгзит Лида. Пытрак тынчран.

– Еицәаазауа егыҕам, сыңха, – дналагеит аңшфы, – сара сышка иааиуа ауаа аиаша иашьтоу роуп, саргы иаашоуп ҕыс

исхоу, сышәкәгы и санахәауа уи ауп. Бара сыпха, агәәкра ду ззыпшу пхәысуп. Рапхәа бхәыцкәа мызкгы аарыбжымс-кәа рыпстазаара иалтцеит. Нас ишнеиуа, рацәак мыртдыкәа баргы иабыкәшәаны быпсуеит. Абарткәа зеггы ааха гәгәа иртаеит бхатца, уи агәыраз рыцхагы дышнеиуа ихы еила-гаеит... Аах, шыашәы бтарблааит, быблакәа камкамуа шака ацныш-цәа бхарпоузеи! – ацшвы лнапхыц еихиаакәа ашәкәы иналалыркацеит. Ицдаршгәха итәаз Лида дөеихан уахь днапшит.

– Ари бхатца бихыркыаны азәа былазтаз ацхәыс лоуп. Бым-бои уи шака бытқакааны бафауа. Бхәыцкәагы баргы убри азәа ауп шәеицәзырзуа... Хаи, шака ибылачы икоузеи! Бабаказ уажәраанза, бара анасыпда, – ацәажәара дафын ацшвы.

Лида лгәы тыңаны ицоит, мазала лжышәакәа тылжәжәаеит, ацшвы ажәылара дшафыц дафуп.

– Шака ихшара хьөежкәоузеи лфәы итапсаны илфауа, шака шәуаа разкәоузеи шәарт анасыпдакәа. Аа, абар, бымбои акәыба хәыцкәа рыфбагы ахәеивагылоу, абан настхашәа иахыгылоу бара бтәгы, хы, нарцә шәеицәлырзраггы дафызаап. Хаи, Анцәа сишында, бара иахәа бысымааизакәа. Икасцарызеи, даара иуадафуп, даара... Улыцхраа, зхышыргәытца сакәхшоу, пхәыс қыак лоуп, – дматанеит, лхы-лфәы еикәләшьца уажәы-уажәы аеапсахуеит ацшвы.

Лида ахәыцра дтаршәны дамоуп. «Абнигы бзиа сылбауан, аха дсымгеит» хәа лхатца ибадакь дасуа, илирбахьоу ахәсакәа еиштыгыла лылапхәа ииасны ицоит. Аха руа дарбану лыздыру-ам азәа лылазтаз.

– Бхацхраа, хаикәырха, бара бзы хапсы тазаап!.. – лхәеит атчыхәтәаны Лида, лыпсы лгәы икылаханы.

– Иуадафуп, даара иуадафуп, – илцәызыз лымбошәа ашәкәы еилырттауа аимдара дафын ацшвы. – Хақәпап, иахынзаҳалшауа хақәпап, уи азәа знык ихазбылцар, нас акы сацәшәауамызт, – ашырхәа дфагылт уи. – Ирласны ибышх бқлапад, – фәалтит ацшвы. Нас атәца азна азы цқякәа-кәараза иаалган, фамшак акара ллыржәит. Иаанхаз мпахышык еилагәаны инахылған, хыхь Лида лықлапад лақәылтцеит. Уи ашьтахь илхәауаз здырхуада, лышәкәы дахәапшны акыраамта дпарпаруан.

– Хаи, шыашәы бырблааит таацәак рныртәара злабгәыгъзеи! – лхәеит ацшвы атәца анаахылт, зыпсы таз акы шықыруа атәца изаан.

лыршеит. Аены шыжымтан деикәахәа-еикәаҗса, лыҗсы знапы ианыз аҗшы дахыҗказ ашта дааталейт. Лида лфызцәа ауу рхырго еизаны ашә илагылан. Аха Лида аҗшы уачарадда длалышьтит.

– Хаи, шаҗа изәа мыждоузеи ибзылпшааз, лхы шфәу илсааит, бызхлырҗкауазеи, – ауарчарра дналагеит аҗшы. Лида лпарақәеи лшоколади лгәыдырғәғәала икны, исаҳарызеишьхәа, дзыфза дгыланы дыпшуан.

– Уаха асаат 12 рзы ақалақьуаа шәыпсыжра агәтаны инаны ибжыроуп ибылххыз азфәи урт апарақәеи, – лара лышҗа дымпшзакәа ацәажәара дналагеит аҗшы, – амала ахатҗагә бымазароуп, сыпҗа, ахатҗагә. Уа бышнеилак: аҗсцәа, афстаацәа, аҗнышцәа зегы фәтибаҳәаны бааргәтылак быркуеит. Урт амыхтәкәа, ибдырбараны иҗоузеи: аҗсцәа рхаҗыцкәа хырҗаҗаны ибзытрышт, афстаацәа хәнаны бхы икәтәап, аҗнышцәа ракәзар ибывагъежыны икәашауа, бтырбыҗчауа омашәа бдыргәаҗшт. Баашәаны баныҗкала, иара уатҗкәа бынкаҳаны быпсыр алшауеит, ма бызварак леимгәафә иҗоит, бҗаҳаҳауеит, зыбнаҗа, бхы еилагаргы алшауеит, – аҗшы лышәкәы еихыршәшәуа ацәажәара даҗын. Абар-абар Лида дкаҳауеит. Ишҗалури, уи аҗба шкәакәа зкыз дишызәхеит. Аҗсыжрақәа рахь дымцар – таацәала илеикәынцәа иҗоит, уахь дцар – шә-псык лхазар акгы шылзаамгауа лдыруеит...

– Бәыргәғәа, ибуеи, сыпҗа, ахәыцкәа рыцҗами, абааҗсы, – аҗшы Лида лыжәафә данкны дналыртәуеит.

– Сызцом, сшәауеит, бсыцхраа, – лыбжы аарла игауан Лида.

– Хаи, бара ашәаргәында рыцҗа, уаҳа акгы банаҗсамыз, хатҗагы бымцандаз. Иаарҗшы арахь, – лхәан аҗшы лҗыр-гәааны Лида илгәыдкылаз зегы аалымылхит, – исыхылак, абарт ахәыцкәа рзы исыхәааит, аҗсыжрахь сара сҗоит. Бара уатҗы ашыжь, таацәала зегы шәкпадкәа быманы быс-заа. Бпарақәа ахызжуагы бсырбап, иаабгогы сырхаҗхәаны ибыстап, – лхәеит аҗшы.

– Иҗабуп, ҳаҗс бара бзы иҗазаап, – дыгәкуа лыбжы гауан Лида.

– Абри ашоколад саҳаҗхейт, шыжымтан, уаха акакала бхәыцкәеи барей ишәфала. – Лида лшоколад напык аҗара аа-хыхны иналылтан ашә аҗынзагы днаскыалгеит.

Адырәаены сабшан. Лида дырфегыых шыжышаанза лып-шфы дахыҗказ ашта дааталейт. Аиашаз, иацы еипш иахәа араҗа

Лида лфызцәа рацәамызт. «Рацхьа сааит убауоу», – аалгәахәын, дыццакны ашә днылаххит.

– Ацшфы дыказам, уи иацы дықәтны дцеит, – атак нықалтцеит зыбла ацәа хтатала ашә аазыртыз афны ацшәмацхәыс.

– Ыы, сцарақәа? – лфы аарла ифеихылхит Лида.

– Бцарақәа нлыжыуазма, бара абзамықә, ианлыбта, илым-гози!.. – лыбжыы тганы ақырқырхәа дыччеит ацшәмацхәыс, ашәгы ағьефхәа ифкыджыланы иалыркит.

А П О В Е С Т Қ Ә А

АҚХӘЫС ЛГӘЫ

Даар ҳаицақхьап

Ница луатах анаалырт, амшын ахь ала иамаз ахышә икыл-шәшәоз аңша хьшәашәа гәықатцагаза иналгәйдшәшәалт. Лышәкәтра зымәа игылаз адиван инықәтцаны, асаркьа днад-гылан пытрак дахәаңшуан: зны лыбла налхаччон, даҕазныхгы лыбла нтархәлакны агәаара лнаалауазар гәалтон, аха Ница еиха дыпшзахауан, агәыкра зыххәхәылаз лыблақәеи, амза еипш игьежыхәтәаза, игәылтәаа иңхоз лхы-лҕеи анылхаччоз.

Асаркьа дахьынзадгылаз, лыхцәқәа лаңхьақа иааиалган, руак азбжарак неилыршькьрааны иплыртын, еиларқаца ицаны, лхы иакәырцәаша иҕалхәеит. Днахәы-аахәны леиҕартәышья зеипшраз гәалтан, лҕеылпсахырц егыи ауатах дныәналеит.

Ница лзара па атцәақьа еипш иадыршәлаз лхалат акалт адашь-ма инықәс-нықәсуа илышәтцаны, лмачалкатә еимаа цырцалақәа шытархәазо дшааиуаз, астал аҕы асаркьа иадыршәылаз ақьаад ангәалта, иаақәхны лылаңш нахылгеит.

«Ница сылашара!

Хаиқәымшәеит ажәала ибасхәаратәы, сыццакуеит. Иахья ашьыжә аусураҕы саннеи адтца соуит, уск атыхәала Қартқа сцаразы. Хымшқа сынхоит. Бара бахьыкоу сынкыдгылар сҕаххан, аха адәығба сыцәцар хәа сшәоит. Сбыхәоит агәҕығь бәабымтарацы. Абилетқәа асталқәыршә иатцоуп, атеатр ахь бца.

Уажәазы бзиала! Бара б-Кан».

Ница зназы лгәы нтыхьшәашәан, ахышә аҕы аңша иартцысуаз апарда еипш, иааңатҕатәеит. Ақьаад нархәы-аархәуа пытрак ил-кын.

«Хымшқасынхоит...» деитанаңхьеит Ница, амшгыцасиауазшәа иазхәит, – аалгәахәын, амшын ахь ихаз ахышә лыҕенадылцәеит. Амшын шыыжымтан еиха аҕрыцәҕыаны икан. Атәархырста

еипш, ацәкәырпәкәа рееивтапсаны, атаз-чазхәа хыгәха Ница-раа зыфназ афн ду иадкәацылоз ацәкәырпәкәа рыцпхь җыпны, абгьыжәхәа атзамци нырцә атротуари реекәырпсауан. Знызынлагы ацша реаларзны амсахәыр еипш ипхоз Ница лзамфә гәйлтәаа аарла илдырратәы, игәыкәцагаха инадпсалон. Амшын ауархал еипш еилапсан. Акәара иахьазааигәаз ахәшеи атдырмакьеи еиларзфәама угәахәратәы, ацәкәырпәкәа ахәашьра аархыфәа икан. Агәахьы, ауадабаабгьтәаны рыҗхырпсалазшәа, ацәкәырпәа хышкәа җыт-җыт аччахәа еилашуан.

Ница Кан дзыкәлаз амфәхь лхы рханы дыпшуан, лыбжыы ихыгзаны акы иалхәар лтахызшәа. Ахышә иапыраршәу ацарда икылччаны, уажәраанза ауаҗах афы ихәмаруаз ашәахәкәа инытаба-аатцаба ицахьан.

Ница дызлаз хәыцра жәпак инарылтәраан аккахәа ашәафы атцәтәабжыы игаз ллымхә интасит. Ларгыы даакәгьежыын уахь лфыналхеит. Ацошьтамфәангаф Мосе ибласаркьақәа ырцырцыруа, ишәкәтра еимгәамзо ихәда ихшыны ашә дыхгылан.

– Мшыбзиа сыпха! – днахырхәан, ацсшәа неихәеит Мосе, Ница ашә анаалырт. Илакытца агәафарақәа иртәпсаз ибла тәашәақәа агәыразра рхыхәхәыла иааччеит. Илацәа ана-зарақәа илымхә ашьаҗыныза инеимакчит. Ихәда жыда, алоуҗьанта еипш, ифәцәза, еикәчаб еибаркыз иблуз ахәда итагылан. – Ари Кан ихьзала икоуп, сыпха, заказла иаарышьтыз акоуп, абракагы бнапы антца, – ихәан, иаахиртыз ажурнал инапы нақәикит.

Аконверт ахыхь иакәыз адреси уажәада илмаҳацыз ацхәыс жәлеи цыашьаны кыраамта дрыхәапшуан Ница. Аха Кан ды-кәамкәа, асалам шәкәы ахыртра зынзагы лхахьы иаалымгеит.

– Кан сара исцәитцәахрым, даар хәицапхьап, – лхәан, аконверт зымфә инатәахны, шәкәык шытыхны, ахышә атцака игылаз адиван дныкәтәан ацхьара дналагеит. Иаразнак ашәкәы датәнатәит. Ацәахәкәа ирхибахәа, аттахәа лапхьа ииасны ицон аурыс цсабара. Абар-абар ага инапдаш шыартцәырақәа афырхатца иахьызааигәауа! – Ница лыпсы еижәыланы лыхәцә ифытчауан, цәкатәи лпышә нак интарҗылан, лхапыцқәа ахьналалтаз ицәыш-цәышза атыпқәа нанхалеит. Ница зынзагы илхаштит луаҗах афы дыштәаз. Ахышә асаркьа уажәы-уажәы адыррыхәа иаатцысуан, афыв-сывхәа амашьынақәа аннатцыслакь. Аха, Ница уигы лахауамызт, лхы-лфы шыхынпсыланы, лыблақәа

шафьшафьо ацәахәақәеи адафьақәеи еихыршәшәо ирылан.

Ус аамта кыр цеит. Амра кәлаауа италаны хыгәтцәи амшын иазцон.

Ашәахь аккахәа атәтәабжьы игаз иакәырццакны иарггы ааимкьеит.

– Ои, мама, избо закәызеи Ница, – лхәан, азмах интыпрааз азыкәт еицш, луатәақәа афьац-афьацхәа днарысны, лзамәа ттәаақәагы лнапхыц кәпшықәа нарылалыркәцеит иаафнаххыз азғаб. Ница лылацш ашышьхәа ашәкәы иаакәылган, азғаб дналзыцшит. – Уажәыгы бееилабымхәазацт!? – лыбга нтарсны икны, лыхгы аалырцысит азғаб. – Кан дабафьоу, шәыззыцшыда? Ашәкәы бацхьоит, бахәацшишь аамта ахьнеихьоу, – лхәан, арасац еицш лнапы ашәпара иалапаны иахаз лсаат хәычы днахәацшит. Ажәжәахәагы иаразнак ллымхәа инадылкылеит. Аха, лсааттәахьан. – Ои, мамачка, – лхәан азғаб, ацарцалыкь еицш даакәтәиан, атзамц иадкнахәлаз асаат днахәацшит. Асаат фба калахьан. Ница лышәкәы неикәацсаны дфәгылан, асаат архиара иафыз азғаб лышәтахьала дааиасын, даалгәыдылхәхәалеит.

– Бмыццакын Маиа, макьана аамта ҳамоуп, – лхәан Ница, Маиа ирчны илхагылаз лхахәгы лнапы налылшьит, ирееиуа. Маиа хәыцтас лчыкәтцаны лпышәгы нтлырқәацәааит.

Маиа дхәычытцәфьангы дыкәзам. Уи фажәа шыкәса лышәтахька инлыжьхьеит, аха уеизгы лаазашьа еифымкаа хамтас илнафаз лхәыц хшыфь, лыхцарацәареи лыжәфә рнапы кылданы, иахьагы днарга-ааргауеит.

– Маиа-а, – цхәыс бжык абартцакнәтә ацәкәырца агәрымра иалфны иаафуан.

– Уажәытцәкьа, мама, уажәытцәкьа, – Маиа ахышә днылаххын, лыбжьы налыргеит. Асаркьа афәацхьа адарды еицш дхатәиуа, дзеицшраз ангәалта, лхы-лгәы ақәыбзиахан, азыжь ифхәытцәрааз ацсаатә еицш дызкәыршәшәаны, – бласы, Ница, сеиҭааихуеит, – лхәан, ашәкәа еинкьаны руафх дныфнапкә дцеит.

Ацх цьашьахәыла иссирын. Амра кәыбаса ифены ҭыт-ҭыт ақалакь иалацсазшәа, афымцалашара цьуцьуа еилицхон. Аиатәара хәытцлашон. Агафәхьтә иҳалалза изхыцуаз ацша, иартцысуаз ациаакәа рыгагақәа адгьыл афы ишькьыруан. Аиатәа цштәыдақәа рхы цхаршьазшәа илацәкәыс-лацәкәысуа, адгьылафы аиааира згаз афымца иазцшуан. Ақалакь иалырцаз атцх, акафран еицш аерыжәпаны инаскьан, амшын инхтәалт –

ишэсырбап сара адунеи иақаланы, ақсабарағы ахра зуаз исымчу, – ахэозшэа, ахтэы шэахэа зқэыңсаз ақарахыы ацэкэырқақа дэықанатцауан. Аха ауағы инапымтағы, атх еиңштэқба имчидан ацэкэырқақаагы. Ачхьарпқаа ахахэчаца агэы рнапы нықашыны, ихьагэгэа, иқэырхэазаны мчыла иргозшэа абғанч сса ргэытқахэа инагьежьюан.

Ницеи Маиеи ажэлар рқэытца иалаланы ашьхақа рхы рханы рфеыдархеит. Амшын ахь, наскыа, икэеицеиуа лашарақэак есааира иааскьон. Нас ахэцэ нытыркаазшэа артцаа ныхнатдан, ахауа ацэкэырқақа еинқбаны, ауухэа ашытыбжь ашьха инафеыфит. Ыба дук зазо асқыала агэытцакны иаадгылеит.

– Ох, шақа игэыхтыгоузеи!.. Ыанат акэакықэа ируакуп. – Ницараа назвалаз аңхэыс – гэчама кэымпыл, уахынлатэи ақалақь аңшзара лызхара илбаанза илыцэцар хэа дшэозшэа, лышьхэа дықэтэиананы зегы лаңшыла еимылдон.

– Хэара ақэым, ицьашьахэуп. Уахынлагыы ҫынлагыы азеиңшны аңшзара угэы тқэаны иагоит, – даацэажэеит аңхэыс шэпа-жэпа илыцыз лфыза.

Арт реицэажэабжь захаз Ница, Маиа лыжэа лнапы натылдан, дырзааигэаны даагылеит. Урт, бзиа илбоз лықалақь рехэаны, ирхэоз ажэақэа кэандаза лгэы инталон.

Урт ахынзеицэажэоз аамта кыр цеит. Ница тынч дгыланы дырзызырфуюан. Маиа атыць-ршы дақэдыргылазшэа дцэитцэиуан. Зны амшын ахықэ ахь днеиуан, уахынтэ дангьежылакь, Ница дахыгылоу лчынлыдыргэғэаланы, напхыцла акэымкэа, лнацэа кэымшэышэқэа инарыбжыакны Ница лжыы нтлырптцауан, нас арыцхара иампытцашэаз азэы леиңш, итауламкэа хыхыла даақэыңсычханы, ампыл еиңш лғы катцаны аңсың нтлыршэшауан.

Еицэажэоз, излацэажэоз, еибырхэоз лызнапхыцк ашэыга иамаз ақара иаңсаны, ихэартаны илыцхьазомызт Маиа.

Ница лсаат днахэаңшны, аспекталь алагара минутқэак рыда шагмыз анылба, Маиа длыманы атеатр ахь лфеыфалхеит.

Агэырфэа

Ница дзышыцьылахыз аамта анааи, дытрысны дааңшит, луатах ағы зынза илашахьан. Дқатаза лееитцыхны, лгэы афада ирханы дахыаз, лычелырххан, лнапсыргэытқақа рқбақбаны нақ-аақ лхы инацалцеит.

– Кан дабацхъеишь иаха, дманшәалахоушь? – дназхәыцит Ница. Акарма аракәа еицш илыкәыршаз лхатца ибзиабара, лцәалжыы иалсны днеимнадеит. Ллакытца тцәаакәа рҕы зхы ытызгаз апышәырчча гәыбзыг, зыгәта ахахә тахаз азтачы ацәкәырцакәа реицш, ладаггы-җадаггы лхы-лҕы инаҕысит. Лыблакәаггы аакәеицеит. Атуан аҕы кәацк алхны кыраамта дахәацшуан. Иаалыкәыршаны тынчран. Ахышәт згәытатата зытра иазааиуа ашьхыцкәа реицш, агәалашәара хаакәа лхы интапапон Ница дахыаз. Аттахәа еихышәшәа лыблакәа рацхыа ииасны ицон илхылгахыаз лаамтакәа. Акы аткыс акы иаха илзааигәан. Зназы даатрысын, нас лнапы җалыргзан лхаҕы икыдыз акалендар абҕыц нанылжәаит, – җажәижәаба май, – лыбжыгы хәычык иҗтыганы даацәажәеит Ница. Ашырхәаггы лиарта днылатәеит. Зкәыршә иатцәа шытассы лхаҕы игылаз астал гьеж хәыцы дныкәсны иаакәылхыз апатрет лгәы инадлыргәҕәлеит. Нас инадылхын, иахыада илымбацызшәа агәыкра зхыхәхәыла иҕаз лыблакәа адырхаланы днахәацшит. Апатрет ацака абас анын: «Хаштра зкәым җамш иамтануп».

Апатрет аҕы Ница лыхыз ухәар даанытп угәахәратәы, лыхцәы җамыз шәпакәа лацхыака иааиаганы, дыхәтышза данын. Кан, Ница леиха дҗахәаракны, иарҕыанапала ахәыхә еицш Ница дигәытцакны дтәан. Ница краамта дахәацшуан Кани лареи рыцстазаара акны ианыкартоз аҕны итырхыз апатрет.

Уи аахыс шәытара змоу минуткыы аламкәа, иахыа шыкәсык атыхәтәантәи амш акәны ицон. Ари даҕа гәырҕыарак алаггы ицшыан, – Кан даниз амшгы иахыа акәын. Здакам ныхәа дуун рҗыцагы рхатәы цстазаараҕы. Ница илзбеит, Кан иаара иазмырцшыкәа, рҗыцагы рҗызцәа акәыршәаны, ари амш азгәалтарацы.

Абри аамтазы ашәахь инеимазакны аккахәа атәтцәабжыы геит. Ница дҗацкыан ажәжәахәа лхалата лшәылтцан, лиарта неикәырцшзаны ашәахь лҕыналхеит.

– Шыжыбзиа сыцха! – днахырхәеит Мосе, – Кан ихызала иҕоуп абри ателеграмма, – ихәан, қыаад бҕыцк Ница иналир-кит.

Ница, Мосе данца, дыццакны ателеграмма лылацш нахылгеит. Уи абасгы ахәон: «Кыр иахзацсоу Кан! Иудахныхәалоит уира амш. Җаргы җатәцакәа шытыхны иаххәоит даҕа шәынтә уира амш угәырҕатцәа уапыларазы. Уцха Кама, уцхәыс Наташа».

Ателеграмма, саргы сшахатуп ахәозшәа, инткааны изустқәази
рыхызқәеи ахәон. Ница лшыамхқәа дрызнымкылауа, итысуа
ианалага, лапхәа игылаз адиван днықәтәан, абас апхәара дна-
лагеит:

«Мшыбзиа Кан! Ицъашыаны уахәамцшын ари асалам шәкәы.
Насгы иудыруазааит, зыбзиабара ццәызыз апхәыс, цсраенынза
лгәы апшаара ишақәымтцауа. Аурыс жәапқа ишахәо еипш, «Еим-
до дзышьтоу ипшаауеит». Сушьтан, еилыскааит уахықаз.

Уажәшьта иудкыл иумбац уцха Камеи иухаурштыз Наташеи
хақнытә асалам. Хара ухазцаауазар ихабаргузеи. Кама атцара
лцоит, сара азауад ағы астанок садгылоуп.

Цца змам зырацәа мөасны ицахьеит, хара хаицәызижәтеи.
Абри аамта аөнүцқала амбатәгы ххысит. Уи азы ихәатәугы
рацәазоуп. Аха урт зегы рхәара сәазыскауам. Издырхуада
цасатәи Кан уакәны уи азызырфара утаххауоу?..

Аха, усзызырф, урт ркнытә акык-өбак рақара уасхәоит:
хаштра зқәым 22 ииун, атхыбжәон асаат акы азы адәығба
астанцияғы хаипыртцит. Уара мраташәарахь уцеит, сара, ска-
сы ағацә аасығшыа аонықа схынхәит... Иудыруеит уанцоз
сшықаз... Ахшара дансоу, уара уанцоз инужызы апсуа хызы –
Кама лыхызыстәит, ужелалагы дтазөит.

...Адгыл амца акуан, ажәөангы иаақәымтцакәан игәыр-
гәыруан. Уара уанца мызқәак рышьтахь, излаҳадыртцаз ала,
хақалақь ныжыны Мрагыларахь хдәықәлеит. Уахык, цхәа-
рахәа хәхтәаз абомбақәа нхаларыжын, азәырфы та-дырхеит.
Уажәшьта уиақара ахәыцра атахызма, иахазбаз нагзатәын.
Сыхәда иахысхит итазны иахаз ақбаад еицарса. Уақа ианын
Кама лыхызы лыжәлеи. Нас уи Кама лыхәда инахатцаны, длыз-
назгеит зхәычы дышыны запхәа дышьтаз апхәыс бырг. Уиақәхеит,
Кама Мрагыларахь ицоз дыргеит, сара партизанра ицоз ауаа
срылаланы, Бриансктәи абна сазцеит. Ажәакала хшыауцаөхеит,
хапсадгыл ағапхәа адца ихадыз нахагзон... Шақаөгы
тахада! Иқан хөызцәа, зыдта нагзаны, зыцсгы ақәызтаз,
хнапала анышә инатаны рхатгәынқәа ханзырцырымтцауаз. Ускан
уакәзаргы угәы иаанакарын, уара угәатцәагы урт ирыдкыланы
иржызшәа. Аха ишубо еипш, аиааира хәхәтан, аиааира аагеит.

Сара схынхәит аонықа, аха бзиала баабейт Наташа хәа,
қырмыт цөыхамзар акгы сдымлейт. Аргыларә халагеит. Кама
Абжыратәи Азияғы қазахк диаазон, ианиаха дысзааигейт. Уар-
гы уахықаз еилыскааит.

Уңсы җаны уанынха, абырскаамҗа сҗаацәә хәә хәгәхьаа зымкыз, иуасхәап уламыс шкьәҗу, иҗалап уи аламыс ззырхәо зынзаггы иумамзар. Кама сынтәә аҗбатәи акласс ахь диасит. Зны-зынлаггы ашкол аҗнытә деитцакьуа дыштәуо даауеит: уи, «аб дызмам, абыда ииз» хәә ахәыцкәә илархәозаап. Кама дҗәышхеит уажәшьта. Арт зеггы лгәы иасуеит, дзаазаз аҗазах иоуп абыс илдыруа, дсымпытцәрааны уахь ддәықәлоит. Уара иузымдыруазаап ахшара дшыблахтыгоу иаҗсоу ани аби рзы. Кама хәҗылеи еиҗартәышьәлеи уара духсаалоуп, уцәә лхазбоит, аха сгәы тнарзызаауеит, уара уеиҗш, ауаҗреи агәабылреи лыцәмацхару хәә саназхәыцлакь. Мап, макьаназ уара уеиҗа урткәә лылоуп... Абарт исхәо сажәәкәә урызгәаарц угәы иҗазар, зны уара ухы уазгәә. Кама, изыҗуа дахәәҗшыр цәгьа илымбо, абра дсыдтәалоуп. Уи уажәшьта хәычык агәра халтцә далагеит, абыда азәггы дшымиц, ларггы зыҗсы җоу абык дышлымоу.

Сара усыпшааит, еилыскааит уңсы штәз, аха угәы иаанамгааит, надаада умҗа хәҗырагылап хәә. Сара узлаздыруа ала, дәәә разкык ухы иамтакәә иузычхауамызт. Убас анакәха, сухәоит, сҗыза аҗхәыс схы дадскылоит, абарткәә ллымхәҗынза иноумгаразы. Иҗхастоумтәын аҗбатәи уҗаацәара. Иумхәын ухы иадукылаз аҗхәыс лгәы, ихәыз аҗхәыс лгәы аҗара цәгьахоит. Ишысхәо иҗазар, ари ашәҗәы уанаҗхьалакь наҗ иҗырх.

Кама уара дышупҗау даанхоит. Лаазара сылсыршоит.

Уажәазы бзиала! Наташа Суркова, Кама Акаба».

Ница амацәыс лхьысызшәә, дҗәазгаза краамҗа ақьаад дахәәҗшуан. «Сҗыза аҗхәыс схы дадыскылоит...» гәаныла инеиҗалхәеит Ница. Лхы җышьтыхны, зыҗсы мацханы иқәыз ачымазаҗ данаалтүа еиҗш, ауаҗах лаҗшыла инеимылдеит. Аха аҗзамц шкәәкәәкәә аҗар рхьызсозшәә, есаaira ихәашьуан. Уажәраанза илзааигәаз ауаҗах аҗзамцкәә, ишәаны ихьаҗуазшәә есаaira инаскьон. Азы иҗганы аҗәара иқәдыршәыз аҗсыз еиҗш, лгәы җыҗаны лгәабыцакь аеаннакьон. Уажәраанза иҗганы аҗәара-кәарахәә еисуаз лдакәә, уажәы илылхәәаны аҗхьарца амхәцә иакәдыршазшәә иххахон. Ахаан лхы иадлымбалацыз мчыкгы лымаха-шьаха ирзааиуан.

– Аҗхамшьа, – илхәаз лзымдыруа лыбжыы җганы җәалтит Ница. Ихшәәахьаз лҗышәкәә неидлыргәҗәалан, ацәышра нархьҗит.

Уеылцәыхьча җба злам аҗхәыс, уи лҗәҗхьа ушыламысдоу удыруазар. Мап анакәха, ашьа зымҗас егьа икәеикәеиуа иц-

бара есааира иахытэон. Аиѡхаарақәа ирыбжькыаны иааиуаз ахәылбыехатәи ацша хьшәашәа, Кан ихылцә ихкәыцәааны иагар аҭахызшәа, афывхәа инеихасуан. Еикәыцшыыхаа ихәаны ихагылаз ихахәы еикәатцәа шытцәрак налцәаны ибла интанажыт. Заа ихиххьаз ихылцә агәаѡара инапы тәршәны, агәыргәыл еицш игьежыхәтәаза, имака кьақьа зкәыршаз изара па иадкыланы икын. Азыжь иатцәа ацштәы змоу ибла иатцәакәеи иаазоуны икоу ихифы гәки иахынеибытоу уамашәа ипшзоуп. Цытрак ашә дылагылан. Ашьха зымѡас иетишьызшәа, дыхьшәашәаза дкалеит, нас илацш зыдхалауаз акгы анимба, акупе ахь даахынхәит.

Акупе афы Кан дандәылцуаз икамыз ѡыцьякагы ацлахьан. Тынчран. Зеггы хәыцыртак-хәыцыртак рыман, уара узустада, сара сызустада, уабаци, сабаци хәа лацшыла еибырхәар рҭахызшәа, рылацшқәа неикәшәауан.

– Саҭамзааит шәахьсыргәамцуа, аха стыц ахь снашәышь-тындал, – ихәан Кан, наҭ-ааҭ зееиѡшаны итәаз днарыбжьысын, ахышәтцәкьа днадтәалеит, адәыгба ахьцоз ашка ифы рханы.

Ишшарыз ишахьан, Кан дызтаз адәыгба алѡа ахылкьа, арцәаахәа ихәхәауа, ахә ду амгәацәа инкылтцәраан ақалақь ианналалоз. Акупе афы зеггы еибадырхьан. Иааркьафны ртоурыхқәа еибырхәахьан. Ацәажәара мыцхәы бзиа избоз ашлагы игра алахитхьан. Ақәа цырақәа асаркьа еиѡдыр-ффар рҭахызшәа, реырнааны ахышә адәахьала ренадырцеит. Ажәѡангы гәалак амоуп ухәаратәы, алакытца ыцыршәаа икан.

Авагонқәа, атыгьқәа реицш, атаз-чазхәа инеидыслан, шытахька инеидытцт, нас рыхқәа неидыргәғәаланы, рымчқәа шәаны еинаалар рҭахызшәа, аиха иныкәхәазан иааидгылеит. Ауаа азәи-азәи еишьтагыланы, абартца тшәақәа ирыбжьысны адәыгба атытра иафын. Амш аказшьа уаѡ даргәыргьомызт. Ақәа цырақәа иасааира ижәпахон, иссахон.

Кан адәыгба дантытц, ажәлар рыжәпара дналс-аалсуа, дыццакны автобусқәа раанфасыртахь ифынеихеит.

ѡымш раахыс Ница дцызкакаауаз агәырѡа анаптыц фә-фәза лхы-лфы ианнатахьан. Лыблагәқәа иасааира инаскьауан, лакытца тыгга икан. Атцх агәтаны дцәырханы данаацш инаркны, уаха машәыршақәгы лылацәақәа неихьымшькәа, икказа иаалыршеит. Ацәытлашара ауада иѡналахьан. Афыртын баацсы амшын ацәкәырдақәа шеиннакьауа еицш, лхыцпрақәа деинырфьон Ница. Урт зны хыхь дхаргалон, нас ахахә лыцрахәоушәа дкаууа

атцан дыргауан. Ианакэзаалакь акы даназхэыцуа цасс ишлымаз еипш, уажэгы лгэы аада ирханы дыштан. Абахэ ашыапакны ыц зхы ытызгаз азыхэ еипш, лыбла аназаракэа ирыткьасон алагырз. Урт ацэыкэбар пкышкэа ллымха ашыатала рымға ылхны, лыхэда пшқа акны еипылон. Ахэыцра зынзагы дагазазаап, агэырға иардысзаап лцэа-лжы, илфыкьасоз алагырзкэа ама-лахазгы илызгэаҭомызт. Мап, икастдарызеи, схы зкэыскрызеи хэа лызбомызт Ница. Уи збан, лакьысра зкэым акы акэны лгэатцан ицэахын. Аха, ишцалури, абамба аиха ипшқаны лгэы злахэаз абзиабара, амацэыс еипш илызцэыркьаз агэырға насны ицкьа-шэкьа иагеит. Нас уи агэырға, алагырз еиланарфын-тын, лцэа-лжы иахынагзеит. Абзиабара хэмаргам, уацакьаргы ишэаны ихьацуам. Уи апстазаара иахышэтуп. Цыра ипытуеит – игэазырхагоуп, даҭацыара ифшэауеит – игэытшыаагоуп. Аха, Ница лфы иуадафхеит уи ашэтыц афшэара, избан акэзар, уи рацхьаза лгэафы ииз бзиабаран.

Ацх дуззаф дахьгэакуаз еилшыкьраазаап лыхцэы, еиларшаны ларгыарахэ ала илыван. Уи аамтазы атцэаабжы хрыжь-хрыжь игеит. Ница дшэаны ахышэтхэа лиарта днылатеит. Иаразнакгы илдырт Кан шиакэыз. Избан акэзар, Кан ианакэзаалакгы атцэа аныкаитцо, «Ни-ца» хэа лыхьз шака нбан цыра амоу акара, атцэа абжы иргауан, уи лыхьз ахэашашэа игэы иарбаны. Ари дашыцылахьан Ницагы. Дыццакны лылагырзкэа лрыцкьан, лхалат лшэылтцеит, асаркьа днадгылан лееифкаара далагеит. Ианакэзаалакгы Ница ишахэтам лхатца дибар лтахымызт, мацкгы дицэыпхашьон.

Кан игэы ццакны аисра иалагеит. Игэхьааигоз, дызфэгэкаауаз ипхэыс пшза уажэы ашэ аалыртышт. Уи ускан дигэыдихэхэалап, лыхцэы қамызкэа ихэда иакэыршаны, ахэыхэ пшқа еипш дигэытцакны илеихэашт, дахьыказ иибаз, иахаз. Иаргы дазызырфышт дыкамижыҭеи лара аамта шылхылгаз атэы, лыбжы рхэыцны, игэы лыченадцаны, тынч ианиалхэауа. Кан абас дхэыцуа дышгылаз Ница ашэ аалыртит, гэала змазам азэ леипш, лыблакэа лхаччауа. Аха лгэы амца тагыежыуа атыблаара иафын. Лылагэкэа рыфнуцкала уажэы-уажэы алагырз нарыжэлауан, аха лхы-лфы акгы анлырпшуамызт. Кан инапы рцацаза Ница дааигэытцихэхэан, лыблакэагы дныртагэзит. Рацхьазатэи аминут азы еипш, рфыцагы рыцсы заны, краамта еидгылан. Нас Ница илыкэыршаз анапкэа днарыхан, ихаазамкэа лхатца ибла дынтапшит. Ишэкэытра ааимхны егы ауадахэ лфыналхеит.

Ница агәала шлымаз Кан изгәамтәит. Игәеитазаргы агәра игоз-
ма, уи гәалск лоуны ахаангы блатцархәыла дихәаңшып хәа.

Кан иеетакны даафнашылан ихы аххәа алшыа, Ница
ашәкәы даңхәауа адиван дахыкәтәаз даалыдтәалеит.

– Ибыхыи, бгәы еикәшәами, бкәитшәа бызбауеит? – ихәан,
лыжәахыр инапы накәыршаны даадихалеит.

Хымш раахыс амацар җа еиңш агәарахәа ишуа лгәы итажыыз
агәырҗа хыҗеаны ицар атахызшәа, лыфнутҗа иааилаҗежыт.
Нас хрыжь-хрыжь итәулазаны даакәыңсычхан, аҗархасрахь
иниаганы, лҗы лнапы наңыралкит. Лышәкәы неикәаңсаны
дахытәаз иныкәылтан, дҗагылт.

– Сызхара ацәара җалом ари абжыарак, исыхыыз сыздыруам,
– лхәан, ахышә днадгылан иаалыртит.

– Достоевски ифымтә: «Иларкәуи зцәа ңеуи!» – хы, иаана-
гозеи ари, – Кан игәы дтәцәажәауа, ңытрак Ница дзыңхәауаз
ашәкәы нархәы-аархәуа икын. Ус Ницагы дааин, лнапкәа еи-
хыршыны изкәа инкыдылтан, лыхгы наидылтәит.

– Аказы суазцарц сҗахижыҗеи акраатцеит, аха еснагь
исхаштәуеит, – лхәан Ница, лхы Кан иаңхәаҗа иааиаганы
ицегыгы дааскәаны днаидтәалеит.

Кан уи аҗак аҗатцара дшазхиаз лырдыруа, иеаариашаны
днатәеит.

– Уара адунеи уахызахеит, милаҗс иҗоу, шамахамзар, узны-
миац, иумбац азәгы дыҗам, нас абри раңхәатәи абзиабара хәа
хазлацәажәауа ңыаргы ицәырымгакәа, сара сҗынза аагара
злаулшеи? – иара иахь дымңшзакәа днатцааит Ница.

Кан дызкәымгәыгуаз азцаара аҗак аҗатцара зынзак иааи-
цәуадафхан, ицарыз акы наилакшазшәа даахәңымцит. Нас иб-
жыы җганы аҗырҗырхәа даачан, Ница лхы ааигәыдыргәғәаланы
лыблакәа неимда-ааимдо дныртағәзит. Ашырхәагы дҗагылан,
имаҗа рееиуа, ңытк даалеиҗеит.

– Ари азцаара бамыртынчуеиҗыҗеи акыр ңуоу Ница? –
дпышәырччауа днатцааит Кан.

– Мап, ус акәым, аха иумдыруеи аңхәыс гәы шаҗа иңшаауа,
шаҗаңыара икыдтәало, – наҗалкит ларгыы.

– Ех, аңхәыс гәы, аңхәыс гәы, шаҗа урыңхаузеи! – ихәан,
иныҗакшәагы даакәыңсычхаит Кан. – Ибгәаламшәои Ница,
Есенин абас ңыара имоуп:

Зны абзиабара зоухыоу, уи уаха изцәыртцаум,
Зны иңышәха ибылхыоу амца узаркуам...

– Нас иауазеи уи?

– Иаухуеи, уигы ауашы игәы акәхарын иззиҳәауаз, – тынч даацәажәеит Кан.

– Нас уиала, дачәзәы бзиа дызбахъазтгы бара бзиа бызлаз-барызеи хәа аума иухәарц иутаху? – наиаталкит Ница.

– Седроу бара бышсыхәапшуа, аха сара ҥ-гәык сызтам, акы акәын исымаз, иара уигы бара исцәыбгеит, – Кан иеыркыязаны Ница дахьтәаз даалыдтәалеит.

– Абарт уажәакәа ҫыаргы ишумхәац ала агәра узсыргару?

– Раҫхәатәи сыбзиабара санықәны агәра бсыргауеит.

– Цәгәалатцәкәа урыцхасшьауеит.

– Изуеи?

– Афронт ахь уанцоз азәгы уахынаскыалымгаз азы, – лыбжы ларкәны, ҫыцха дыцшуа инацылцеит Ница.

Ицхәыс лнапы ркәкәаны изамҭа инажәылтцазшәа, зназы дкәызгаза даанхеит уи.

– Сара сыцкәынан, цкәынак дшыҫаз сыҫан. Егъаҭы наскыазгахьан, егъаҭы снаскыаргахьан. Аха уажәы зызбахә халацәажәо раҫхәатәи абзиабара акәзар хәа сыҫоуп, – иаразнакгы иеааицсахт Кан.

– Седроу, уареи сареи хәицш бзиа еибабауа ирхыргахыоу зегы еибырхәалар, рыбзиабара иахагы иаргәгәуеит хәа сгәы иаанагоит, – лхәеит Ница, Кан ибла дхыцшыло.

– Схәыцуеит, сеитахәыцуеит, аха бара ибцәыззаз хәа акгы сыздыруам. Иашоуп, афронт ахь хандәықәырцоз рыцха, зҫабк снаскыалгеит. Надиа акәу, Катиа акәу, лыхьзгы цкәа исгәалашәауам, – инацәкыис илахь иаларкәкәауа дынкахәыцт Кан.

– Нас уи дызрыцхаузеи?

– Уи лрыцхара атәы аҫоурых дууп, иазыбуазеи.

– Уеизгы.

– Уи азҫаб лыҫы еицштәкәа бзиа сылбауан. Ҫнак сыбла дынтәмцшыр дхагахауан, сахьчалакгы агага еицш дсышьтан... – Ница лыблақәа ааихмырсыҫызақәа дышихәапшуаз ангәеитә, ихы-иҫы акы анылхыр хәа дшәан, наҫ днахьахәит. – Афронт ахь сышдәықәырцәуаз анлаха, ларгы днеит. Аха рыцха зысхәауа, уи уа дахьзахымсыз ауп: хара адәыҫба хәнталауаны, абомбақәа ркажыра иалагеит, адгыл аадырхәит. Ианаатынчраха, снаскыазгаз азҫаб дахьгылаз снеизар, дыцкәашәкәа, алҭа лхылббы дышьтан. Уи лыбзиабара сгәы ҫкааны саман хәа басхәар бызжәеит, аха иа-

хьаггы данысгәалашәалакь цәгьалатцәкь дрыцхасшьауеит,
– даакәыпсычхашәа иун, иажәа даалгеит Кан.

Ница Кан уаха акгы азы димазцаакәа, дѳагылан егы ауа-
дахь лѳыналхеит.

Кан аусура данца, Ницаггы авокзал ахь ицоз автобус дын-
талан цьаранза дцеит, аха рацәак цәанза дхынхәит. Шьыбжь
анхыт, ажәѳанггы кказа еилгеит. Ацтакәа рызбжак еиха рые-
рыцәгьаны илакәын, амшын иафьикәшаны инхгылт. Егьырт цәыш-
цәышза ашьхака ихалан, рьешаны ахракәеи ашьха катцәаракәеи
инарыдтәалеит. Амра хааза ацсабара аеалартцәаны ипхон.

Ница лымацәа-лѳытәа лееикәыршәаны Кан иааира дазып-
шны дтәан. Асаат фба калахьан Кан данхынхәы. Даапса-дкара
дыкан, аха уеизггы иччауан ихы-иѳы. Ибла иатцәакәа агьыргьа
рхыхәхәыла икалон, Ница аѳны дшыкоу уи данааилакь. Иѳы-
инапы илырзәзәан, заа ихәы илырхиахьаз наимтаргыланы,
днaskьаны днатәеит Ница.

– Изакәызеи, гәынхарак бымоушәа збоит, – ихәан Кан дшаа-
иуаз, ихәы дахамтәакәа, Ница дналыдтәалеит, лыжәѳахыр ина-
пы нықәкны.

– Иарбан гәынхароу, – лхәан Ница, лыбжьы тганы акыр-
кырхәа даачеит, аха лгәы шымччауаз лыблакәа ирхубаалон. Кан
зназы иихәара изымдыруа даалак-ѳакит. Лыжәѳахыр иқәкыз
инапы ашьшьыхәа длахан, лнаргәыт инантцаны, егы лнапала
ашьшьра дналагеит.

– Акы уасхәон угәы сызнымхозар, – асаарака дыпшуа
даацәажәеит Ница.

– Иарбан гәынхароу, сыбзызырѳеит, – Кан ицегьггы даа-
скьаны дналыдтәалеит.

– Абар уажәшьта быжьба-ааба мза цуеит аѳны сґаацәа
снарылампшиижьтеи. Ари абжьарак исыхтәшәан, ахагаха-
ра саѳуп. Ахәыцқәаггы аухашьтит, аѳныка сцаны мызкакара
снарылатәар сґахын, – ацәажәара даѳын Ница.

– Мызкы! – даатрысит Кан, амшқәа наитцасызшәа да-
ггыѳагылан даалеи-ѳеит. – Мап, мап, мызкы рацәацәоуп, сьма-
цара мызкы абра аума сахьаагылауа, – ихәауазшәа, ауадаггы
дныѳнапшы-ааѳнапшит. Изнапык имака иавтатцаны, егы изна-
пык иѳыба интеикын, амшын ахь ихаз аґенцьыр днылагылеит.
Ница дѳагылан ишьтахь ала изқәа лчынкыдтәшәа даагылт.

– Абжа, – азәы иахар хәа дшәауазшәа илымха инталхәеит.

– Ианамух уи сақәшаҳаҭхоит, – ихәан Кан, даақәтәианы Ница дааигәытәиэхәән, ихяны астал иқәгылаз ихәы ахь диманы иҭәаихеит.

Амра аҭашәара рацәак агмызт Кан аусурахьтә данхынхәы. Уажәраанза икәандаза иасуаз ацшагыы акыр иааҭы-хьшәашәахьан.

Кан ицхәыс ацара лҭазықатданы дықазшәа аниба:

– Нас уаха бымцар аныбымух бнаскьазгоит, – ихәан, даалыд-гылт.

– Уаапсаны уқоуп, ухы нықәтданы уцсы шәа, макьана цәыкьоуп, саатк ашьтахь ашны сқалоит, – лхәан, днеин Кан иикыз лчамадан ааимхны, лызнапык изара инакәыршаны, лхгы ихәда иныцалцеит. Аха иаразнак даатрысит, лцәа-лжыы зблышаз акы инадсылазшәа. Ацсыз еицш днеимпыцтәраан, лыблақәа дырҭамырцшзакәа, – уқаз, уқаз, – ашә ааимцәаны дындәылкьан, аддыхәа амардуан длаҭалеит. Кан, Ница лқазшьақәа цьашьаны, иихәарыз иҭамшәо дгыланы дылзыцшуан. Ница илыкәыршаз инапқәа ус иахьыкыз иаанхеит. Ашьыжтәи анакә еицш агәынамзара гагатцас ихы-иҭы иазааиуан. Аха иаразнак урт атцарзны, ацшәырчча гәыбзыг неиҭысит, иблақәагы аакәеицеит, – ҳаицыртра ауп илцәыханҭахаз, жәохә мшгы дзаагылом, – ихәан, гәаныла даацәажәеит. Нас дыццакны аҭенцьыр днадххылеит. Ница акыр дҭаскьахьан. Архәара датәахаанза дгыланы дылзыцшуан. Нас деиси-еисиуа назаза дицәызышәа ихы хьшьшы ахышә даадцит.

Ница акасса днадххылан абилет анаалхәа, дыццакны авокзал ашнутқәа иамаз ацошьтахь лҭыналхеит.

– Ателеграммазы абланк сышәтару? – ахышә хәычы лхы надылкылт Ница. Абланк лыманы астал днадтәалан, акалам кны, дхәыцуа пытрак дтәан. Нас дыццакны аҭра дналагеит:

«Шәысцыл, ииун 7 рзы уа сқалоит. Адәыгба №34, авагон №8. Банхәыцқа Ница Акаба».

Ница ари ателеграмма андәықәылтцоз ауаа адәыгба аталара иалагахьан. Ларгы лвагон ахь лҭыналхеит. Зегьы рҭыцқәа ылхны итәахьан. Анаскьагацәагы еихышәшәа-еицшәшәа авагонқәа рныжра иаҭын. Ница иахьылтыцыз акупе аҭы да-нааи, арцыз заманак, «анцәа иситәит» ихәауазшәа, иҭыртланы акупе дышнан. Иблақәа шақьшақьауа акупе иҭнагьежьуан.

– Аа, бзиала иаабаша атыцқа, арахь бышлеира, атыцқәа мачхәума, ана ибтахума, ара ибтахума, иаха бахьыманшәалахауа,

иаха иахыбтаху, – ардыс Ница даниба итырбгыжэааны иоурысбызшэа хыбжа-фыбжақэа неишьтеидеит, еипхытта икнахаз иматэақэагы аттахэа икныхны инеиштыреикит.

– Итабуп, итабуп, уиакара агэырша шэеалашэымтан, – лхэан, Ница илывагыежуаз ахатца дихэампшзакэа, лчама-дан лацхэа инаргыланы, лчабра аалфшыуа днатэеит.

Ахатца акы ихэар шитахыз удырратэы, ицынтца зеатцарч ифеаз ицатца еикэатэақэа ицышэ акны итыстысуан. Аха Ница уаха икэфылымтуашэа аниба, «бара беипшгы азэы даабахьеит, ибмузахтеи» ихэауазшэа, икышэқэа нтырқэацааны Ница дныкэйтцан, нак адэахы ацшра далагеит.

Ница уажэы-уажэы Кан адэахыала аценцыр даатцагылашашэа лгэы иабон. Адэыгба адэықеларагы рацэак агмызт. Авокзал ахынтэ арадио уажэы-уажэы аур-ур ахырга, ишнатцкыара игылаз адэыгбақэа амша икэнатцон.

Аеыш-сышэа инхэыцкыаны афнутцка алашарақэа акит. Ашэгы ашьтыбж мыргазакэа инықэшкыраан, иаиуа сышэпырхагам ахэозшэа, атзамц инавагылт. Иаафнашылаз ауафы ау иеидарақэа наргыланы, атыц апшаара дналагеит. Ишьталаны иаиуаз ахэсақэа ашыцагы ашэ иахыахытцэкыз нак-аак еицацшуа инатэеит.

Атц акыр инаскыахыан. Адэыгбагы Амшын еикэа акэара ннажырацы рацэак агмызт. Хымш раахыс зыхэда агэырша ахажыыз Ница абжыратэи ацэартагы дыкэианы дыцэан. Афы аартны лгэы икэын Достоевски ироманқэа руакы. Акупе афы зегы змараз рхы анрааланы, цыоуы таналаны ицэан, даеа цыоуыхгы ицэа-аапшуашэа икан.

Адэыгба афынанахеит, ицон уи атцх иалууаа...

Агэырғыра

Амш ахэларахы инеихыан. Ақалакы аулицақэа руак афы, ашьабста еипш, ажэлар рыжэпара далкы-алкыо пхэыс хыцэк, игыежыыхэцэаза лхы цырффаны днеиуан.

– Сатамзааит, ашыза, сатамзааит, – лхэан, ганла днызцэхасны ибырбыруа зфыналырхаз ахатца фархы иахы даахыахэын, лыбла агэырғыа хыхэжыла, аминауатра нышьталцан, дыршег ажэлар дрылцэраа атроллеибус аанфасыртахы лфыналхеит. Ацхэыс дышнеиуаз деитамхазакэа атроллеибус амардуан днацацалт,

илышьтарххны ашәкәагы рөинеиҗарыжт. Атроллеибус иҗаз зегы аҗхәйс еиламгыла дҗашьаны иналыхәаҗшит. Уи лгәы тыпаны иҗон, илашон лхы-лҗы. Дыткәаны дызмаз агәырҗара лыблакәа хнакын, раҗхәа дназыдгылаз аҗхәйс лахы иналырх-хейт абилет ахә. Аҗхәйс дҗышәырччо иаалыдгылаз лхаҗкытә лшьапаҗынза лаҗшыла днеиҗхьылшьышаан, уаха акгы мхәакәа, лҗаракәа аалымхны, абилеткәа тиуа иааиуаз акондуктор инал-лырkit. Аҗхәйс абилет анлырта аҗхәаҗа дааиасын, лҗыба иааҗылгаз кьаадк акыраамҗа лылаҗш адырхаланы дахәаҗшуан, наслгәыинадыргәҗәаланы, дылбаараны дахьыҗаз аанҗасыртаҗы данааи, атроллеибус дынткәан, лаҗхәаҗкәа игылаз аҗнеиха-гыла дныџнапҗа дҗейт. Апарпанҗа еиҗш еихартәинны хыхы иха-галаз амардуан даҗатәиуа, али-җси рыбжьара ахҗатәи аетаж дхалан, дхашҗышуа ашәык лыҗенадлыжьлейт.

– Кама-а, аа Кама, сыҗхә, – аҗаҗхә аҗыҗ кылтәаны иахьы-җаз лҗышә надылкылан, аҗыҗра далагейт агәаҗ-агәаҗхәа ашә дахьасуазгы азмырхакәа. Ари Кан Акаба ихеиршҗыз җыхьатәи иҗхәйс Наташа Суркова лакәын.

– Уажәыҗкәаа мама, уажәыҗкәаа, – ауаҗах аҗнуҗҗа илахҗыхза Кама хәыҗы лыбжьы гейт, инашьтарххны ашәгы аатит.

– Кама, сыхаара, – Наташа лыҗхә даамҗарсны дналгәйд-лыхәҗәалт. Кама хәыҗы иҗалаз закәулзымдыруа, лыбла җырхаха лан дналыҗаҗшит. Лыблагәы аҗы икәеиҗеиуан агәырҗаратәи лаҗырзкәа.

– Баҗхәа, баб иахәшьа иахзаалышьҗит, – ателеграмма Кама иналлыркын, уаха лгәы акгы лнамырхәазт, дышнеи-шнеиуаз ахыҗхәа адиван дныҗхәаит, Кама хәыҗы лкәаҗкәа икәыркәыруа ахьҗшьра ныкәлан, нас лхәы-лжыгы қаҗаза инеилагылт.

– Саб иахәшьа?! Абгы дсымаҗкәазаап нас сара, – гәаныла дааҗәажәейт Кама. Лгәы иахәгы ирҗцакны аисра иналагейт, лҗышә хәыҗкәагы неидлыргәҗәалт. – Уажәшьта ишәсырбап сара аб дсымамзар, уажәраанза абыда ииз Кама хәа скыдҗа-ланы сызмаз, – аалгәахәт. Нас дшеибакәу деиҗрашәауа, аҗсуа шыа илылазгы аччахәа иеилашит. Нас анбанкәа еиҗҗаны ателеграмма аҗыхәанза даҗхейт. Уи ашьҗахыгы аҗыхәтәан ианыз лылаҗш адырхаланы дахәаҗшуан, – мама, саб иахәшьа Ница аума илыхьзу, – лхәан, лан дналҗаҗшит Кама.

– Ница ауп баб иахәшьа илыхьзу, сыхаара, – Наташа лхы ларкәны лылахь днагәзит.

– Шака ихъз бзиоузеи Ница, – лыбжыы ныттакшәа даацәажәан Кама, ақбаад лпышә инадлыргәғәалейт. – Мама, уи дыпхәыс бзиами? – деитәанатцааит Кама.

– Ницагыы дыбзиоуп, бабгыы дыбзиоуп, – атак ныкалцеит Наташа.

– Аха сара, – аалгәахәын, лхылнапы алшыуа асаркьаднанпшылт. Икәрыцәза иказ лхы-лфы цшза, илыциз шыанақәоушәа цыарак-цыыарак ракара иакәпсан ахәшәблы иатцәа тыпқәа. Уи Наташа лхы-лфы иаха агәкыра-цәа аханатцауан. Амацәаз акәшап угәахәратә лзара пан, аха аамтала зны цәа-жыла итгегь дышбе-иаз удырратә лыгәчамақәа кьакьаза икан. Аибашьра калаанза Наташа дыздыруаз иахьа дибар, дааицәымфашьар залшомызт. Ускан анацәагы ц лынхаларатәы лцәа-лжыы цшқан. Азәы ажәак аалымеикыргыы, атцәахаха еипш икапшыза, игәылтәаа иказ лзамфакәа икәыркәыруа инарфәалауан алагырз. Дзыкәгылаз адгьыл ажыы алырхьыр хәа дшәауазшәа, цшышьала дныкәон, иара убастәкьа тынч-тынч лажәа разаны акәын дышцәажәоз. Аха амцеи ази аиха шырызрыжәуа еипш, аибашьра дазрыжәит Наташа. Лцәа-лжыы цшқа илхаз, ипшзоу, иртәу цәа-жыла ишыпсаххаз еипш ауп егырт лказшыакәа зегьгы шыпсаххаз. Дласхеит, дтцархеит. Уи акәым, уажәраанза цхызла дпыруашәа лбар, фымш-хымш згәы атыцафы имааиуаз Наташа, уажәы апарашутистцәа рсекцияхь дныкәон, мчыбжыык ала знык-фынтә атца цәышкәа дрылтцәраа, хланцы адгьыл ахь дталалон. Кани лареи анеиразкымха инаркны, егьа цыбааи гәырфәацәгьейи рыцәкәырцакәа лгәы икыдсыланы ифырзәзәазаргыы, уи ибзи-абара акгыы иазтгомызт. Аха, Наташа Кан ипсы таны аибашьра дшалтыз еилылкааижытәи, илымаз ибзиабара иакараны инава-гылт, илызцәыртцыз ицәымгхарагыы.

Наташа иахьада асаркьа лымбазацызшәа краамта данп-шылон, лхахәы хыпштәыла ахәыц шла затцә иаларшәыз ашьаҭа ианкны иналылпаан, еитцыхны днахәапшит, нас лнацәа иакәыршауа аттахәа инеифылтәтцәан, Кани лареи рпатрет дуны итцыхны иахькыдыз ахь лфыналхеит.

Уи аамтазы, Кама Ница лтелеграмма кны, адәафы гәартак ахәыцкәа дрылагыланы, лнапкәа нарха-аархо ацәажәара дафын.

– Нас, абацәа шакаф бымада бара? – днатцааит ахәыцкәа ифырлхәхәауа ирылагылаз ачкәын.

Кама зназы илхәара лфамшәо дааихәлахан, аха нас, – саб Кан ихъзуп, аа абар, шәахәапш ихашәымтцозар, – лхәан, илкыз

ателеграмма налырххейт, лыпсгы шынеибакыз удырратә лхы-
лҕы аҕштәы ааҕсахит.

– Егы, ашоурадгыл аҕы инхауа хәа зызбахә хабхәалоз? –
днатәахт ачкәынцәа руазәы зымҕа дахыгыз. Кама лыблакәа
траа днарылаҕш-аарылаҕшит игызлаз ахәыцкәа, уажәыгы
сыгәра жәымгазoi лхәауазшәа.

– Уи, уи... сабду иоуп, ихашәымтауазар мама хлазцаап, –
ахәыцкәа днарылҕан лҕыналхейт Кама.

– Шәылкәамтүеи уара, дыхтакны дзышәкзеи? – лҕызцәа
азҕабцәа хәыцкәа налпыхылан дааныркылт.

– Дабахтахамкуеи, пхәыск телеграммaк аалышьтын, лаб иакәу
цыйлышөит, – ихәейт ачкәын кәацә. Кама деитцәкүа атәуара
дналагеит, лҕызцәа хәыцкәа дрыгәтылак дахыгыз.

– Кама, аа Кама! – Наташа абартца даакәгылан лыбжыи на-
лыргеит.

Кама ҕымтзакәа лҕызцәа днарылҕан, лхы царкәыланы дыц-
цакуа аҕныка лҕыналхейт.

Ашәахыа ашыыж амш акәзамкәа иааҕшит. Ааҕын аҕхыа-
тәи амшкәа руакы ҕаланы аҕхын мшкәа ирыланагалама
угәахәратәа, ганха иасуаз аҕша хышәашәа узамҕакәа хнар-
шәауан. Амш цәгъан, ашылагәза еиҕш анаатә Наташараа
рҕенцыйр асаркыакәа ирхыызсаны инеиуан. Адәахыи ишша-
рыз ишахъан. Камеи Наташеи аҕыргыара иатәнәтәны икан.
Аҕх абжак имыцәазакәа ирхыргеит. Уажәы ишшарыз ианша,
рцара аамта шымааицызгы, рыҕны ашә наркны индәылтын,
ахаргь рҕытцакны атроллеибус аанҕасыртахь рҕынархейт.
Авар аҕыртцәаны акатран зкәыртәаз ауликакәа ирыкәкы-
суа ажракәа ирыззон, уи еишырфҕаны амҕа икәкыа аҕы-
сывхәа амашынакәа лиакыа-шиакыон. Атроллеибускәа, ахыр-
цәыжәгакәа реиҕш, ртәыҕакәа рхарззала, аулика аганкәа
рычерывцакуа инеиуан. Ақалакы ҕыхахъан, аха аҕынтәи аусура
ахы рымкыцызт аҕнытә, адәахыи цаса еиха тынчран.

Наташеи Камеи авокзал аҕы ианааи, Ница даазгараны иказ
адәыҕба ааира саатбжак агын. Амшгы ахкәара агәы иштәз
удырратәа аҕеиҕанакүа иалагеит.

– Уажәыгы саатбжак агуп, – лхәан, лхаҕы икыдыз асаат
днахәапшын, даакәыпсычхаит Кама. Ақәа зыхышы илшәыз лым-
шьамба хәычы ахтырцагы днахан лышьтахька инхлыршәтит.
Наташа лыпха илхәаз ақәҕылымтзеит, аха лнапы итегыгы
иргәгәаны иаанылкылан, лыбла еикәатцәакәа днырхыпшылт:

«Кама дсымхны дылгаразы даауазар?» – лгәтца инталхәеит хымш раахыс гәырфас иҗатаны дызмыртынчуаз ажәәкәа.

– Ница афныҗа баала лхәар блыцзауоу Кама? – днатцаит Наташа.

– Бара?

– Сара исылалхузеи Аҗсныҗа сганы?!

– Нас саргыы сцазом, – наҗалкит Кама, лыбжыы иҗегь иларкәны. Ани аҗхаи еицәажәо адәыҗба ааираны иахыҗказ ахь рҗынархеит.

Рацәак тцаанза адәыҗбагы, аеура еицш ашақә иасуа, архәарта иаавшәан, аныкәашәа еицзакуа, астанциа инавалт. Ицшны игылаз ауааи адәыҗба иҗыҗызи ааилаффит. Наташеи Камеи авагонкәа лацшыла еимдауа, рнапкәа еибаркны, ажәлар рыжәпара иналс-аалсуа инеиуан. 8-тәи авагон аҗхәа ианнеи, авагон иҗыҗны зәаазхауаз зегьы ахразага икылырхуазшәа лацшыла иразаны иоушьтуа иааҗылеит. Авагон аҗацәра иафын. Ацааршәы ицәдыргылаз азыркәанда еицш, Наташа лгәыргәа есааира ихьшәашәуан, лхы-лфы аеаҗсахуан. Кама дахьцшырыз лыздыруамызт. Илывсуаз зегьы лаб иахәшьцәа ракәны, дгәамтакәа ицозшәа лгәы иабауа дырзыцшуан. Аҗыхәтәанза хәҗаки цхәыски рчамадан дуқәа ирыхауа иааҗыҗит, ирышьтарххны ашәгыы нкыдхәлт. Наташа лгәы хәауа данаахьхә, лыцхаи лареи рылацшкәа неиқәшәеит.

– Саҗамзааит сахьазцауа, аха шәызыцшу дсашәымхәари? – лхәан, игыланы ицшуаз цхәыск Наташараа даарыдгылт. Кама лылаҗырзкәа ак намшәан икәыруа лзамфәа инафәлт.

– Хара Аҗснытәи сасык даҗзаараны дыҗан, хәлыцшуп, – налаҗалкит Наташа длакфәкуа.

– Илыхьзузеи уеизгыы?

– Ница Акаба.

– Сара соуп Ница, – лхәан, лнапкәа рхахо рфыцҗегьы аалгәыдлыхәхәалеит Ница. Ахәсақәа еилатәаны аҗсшәа еибырхәеит. Ница, Кама лызхара дылзымбауа, лыбла дҗагәзны, днаскәаганы длыхәацшуа, нас деиҗагәыдкылауа краамта дылкын. Нас рыхфыкгы еицны атакси инҗалан афныҗа рҗынархеит.

Наташеи Ницеи ишыртахыз изымеицәажәеит, аха уеизгыы Наташа еилылкааит, Кан уажәыгь разкык ихы «ишеимҗацыз», лара дышлызхәыцуаз. Афны ианааи, Камеи Ницеи ааизныжыны лара усура дцеит. Кама зназы дыцхашәаны Ница илылҗауаз

азтараакәа лхы шытымхзакәа акәын ртак шыкалцауаз, аха рацәак цаанза урт нацнәтә еибадыруазшәа еинаалт. Уи акәым, Кама аччахәа дцәажәо адиван афы Ница дахылыдтәалаз, лаб избахәгы зны-зынла иналалыршәуан, усқан Кама лхы-лфы кацшьхауан, лыблакәа пхашьон. Ница ахәычы дахылыхәацшуаз лгәы тыблаауан, аха лхы-лфы ианлырцшуамызт. Кама дзаазаз аказах ипатрет дуны итыхны атзамцаф иахыкыдыз ахь Ница дырцшуа ацәажәара дафын.

– Сабду Кирим ашәкәы сзифит, ирласны снейуеит хәа, даар, мамагы саргыи хиццауеит... Уа ахәыцкәа рацәафуп, азәгы духыччазом... – Кама ицегьгы днаскьан Ница иналыдылтеит лхы. Ница Кама лажәа ахы ахьцоз иаразнак илдырт.

– Уажәшътә акгыи хьаабымган, сара сыбзиахә, аб дбымам хәа азәгы аецныхәа изыбытом, баб ипсы таны Апсны дыкоуп, сыпха хәычы Кама дысзаага хәа сааишътит, – лхәан, Ница Кама даалгәыдхәхәаланы, лылахьгыи днагәзит.

– Мама? – лыбжыи – нытцакны днацәаит Кама.

– Мамагы даагоит – наталкит Ница.

– Нас уантә сабду Киримраа рахь хазцо? – Кама Ница дналытцацшит.

– Устәи иахагыи иааигәами.

– Ус акәзар хцап, – Кама лхы дырфегь Ница лыхәда инытцалтан лнап хәыцкәа налыкәлыршеит.

Аусурахьтә Наташа афныка даныхынхәы, Ницеи лареи еидтәаланы даара акраамтә еицәажәон. Атцх ахьцаз рыбмазакәа итәкәкәа ацара иафын. Кама фынтәка даацшхьан, аха ацәа деитантанәгалауан.

– Нас шәкәыбгыцк афрагыи илымшози, сара снейра уиакара даргәакуа дыказтгыи? – дназцааит Наташа.

– Ашәкәы афра затәхузеи Наташа, сара исхәо хабымцои, амфә дацшны дтәоуп. Инабышьтыз ашәкәи ателеграммеи икәшәеижьтәи тынчрак имам, бызбахә ада збахә далацәажәом, – ацәажәара дафын Ница. Наташа лшьямхы лнапы ықәкны, изакаразаалакь еицакрак лхы-лфы ианмырцшыкәа, Ница лыбла дхыцшылауан.

– Бхәатәы шцахасымцои, ихастцойт, аха...

– Нас «аха» зацузеи, уатцәытцәкьа арзахал алагала, бусурафынтә бхы бақәитыртәразы. Уака ианыбцойт бзышь-таз бхатәи барей шәшейбацшааз, уи бара бгаразы ауафы дшааишьтыз ухәа зегы. Мацк сыгәрамгара бймоушәа бызбо-

ит, аха уа хнеир ибдырп сара исхәауа зеггы шиашоу, бара бзы абзиа сшашытоу, – лхәан, дѡагыланы даалеиѡеит Ница. Наташа хрыжь-хрыжь даакәыпсычхан, «ланхәыпқха» дналыдгылан дыргәгәаны даагәыдылкылт. Нас дышъталтарц егыи ауадахь длыманы лҕыналхеит.

Атц абжеихарак цахьан. Ница дышнышъталаз лгәы ѡарханы дыштан. Лыблақәа зны инеикәылпсауан, аха алашыцара иалууаа илзааиуаз ахәыцрақәа лбарц лтахызшәа ашырхәа инхылтуан. Афыртын баапс азы аокееан агәеисра ихыршәлоу афлыка еипш, агәырѡеи ахәыцреи рыцәкәырқәкәа деинкьо дрымнан.

– Ахаангыи схи иадсымбалациз аказшықәа мчыбжык ала ишпашытсыхи, – лхы уамашәа ибаны дазхәыцуан Ница. – Сымцхәаѡеит, сгәыжәла цәгъахеит, сыхцара бзиахеит, зеггы реихагыи, сыбзиабара мап ацәкрагыи сылсыршоит хәа сафуп, – лгәатца дтацәажәауа, лцәа-лжыи аеазымдырзо идысны аиартә дагнан. Иара ус агәаанагарақәа дышдыртцысуаз ацәа дынтанагалт.

Ница дызгаз ацәа Наташа лахь зынзагыи имааицизт. Уи дшеилахәаз адиван днықәиан, лхы лнапы атцыргәаны дхәыцуа дыштан. ѡажәа шықәса нак шытахька дцан, лыпс-тазаарафы илхылгақәахьаз зеггы еилырттауа дрылаланы, уахатәи лтагылазаашьа азааира дафын. Лгәы тзыргәыргәауаз шықәскәак анылгәалашәалак, апышәырчча хааза иналфысуан, аха иаразнак, ицәытцхаз амырхәага апта апырачызшәа, агәынамзара апштәи гаганы иналфықәлауан.

– Икасцарызеи, абарт зеггы ныжыны сцап Кан ишкә, аха уиггы избац Кан иакәымзар, ишықәсыргылаз сыпс-тазаара, ахәыцқәа ркәасқәа еипш, исцәыбгап, схи зқәыскуа сзымдыруа скалап... – Наташа лхәыцрақәа даамтадырсын, дрыманы интакәкәа ицеит. Уи, лыблақәатцәкыагыи еихамкәысуа, краамта дшанханы дыштан.

– Иара Ницагыи сара сжъара акәзар дызфү? – егырт лхәыцрақәа даарымпытцын, Ницеи лареи уахатәи реицәажәарафы ләаанылкылт. – Мап, мап, уи ѡба злоу азә лакәым, лцәажәашьа злазбаз ала, уи ацәгъа сақәшәар зтаху пхәысым, – уажәраанза интыхьшәашәауаз Наташа лгәы Ница данышъталауаз илзынлыжыыз алапш хаа кәандаза интәлеит.

– Уамашәа уафы иибаша Кани Ницеи лактала ишеипшу ауп. Еишьеи еихәшьеи ракәым узхәарым... – Наташа абас шәгәаанагарак дшеимаркуаз, лхафы астал гъежь хәыцы иқәгылаз

арадио аахээрчарын, Кремльтэй акуренткээ рыбжы хаа нтышит. Дөөгылан, саатк иадамхаргы лхэан, лееилымхзакээ Кама лапхьа дныкэиан, лылацэакээ неикэылпсеит.

«Исцэалазуазеи...»

– Ашыза акапитан Кан, ейтаугэаласыршээхуеит асовет еибашыи иускээ цыс ирхоу аңкапцэа гэгэа шакэу, – ихэан, ашэ иаахыцыз амаиор игэыбжынацэала акыгэ-кыгэхэа Кан дызхатээз астал днас-насит.

– Уажэытцэка, амаиор Иура, ари сызёу саалгар, нас шэы-граммк наухэлэтэаны агаёа увазгалоит, иудыруеи уразкы узцшны уака итээзаргы, – ихэан даацэажэеит Кангы, ихы шытымхзакээ, аттахэа дыёуа дахьтээз.

Ех сразкы, сразкы,

Цэгэала ицытцээз скаркы...

Амаиор даакэыпсычхан, инапы ишытахь икатаны даа-леиёеит.

Амаиор Иура Орлов гыларала рацэак дыкамызт, аха ицэа дтакаца, еинаалак иакэын. Қэралагы дмацмызт, иара ишихэало еипш, «зынзатцэыкгы игэарпханы» пхэыс дааимгацызт акэымзар. Кани иареи кэзшьала еикэшэон азы, енак еибамбар рзычхауамызт.

– Сыхиоуп Иура амаиор, сыззуклак акаёы шытахьла сгье-жьюам! – Кан дөөгылан атаххэа имагэ ашьхэакээ неидыкшала-ны, ихгы инапы надикылеит.

– Шытахька умгьежьюазар уажэы агаёа хнавалар узбахп, – иб-жы ларкэны даацэажэан амаиор, афронт аёы ишыкайтцалацыз еипш, «пхьака ажылар» ихэозшэа, инапы найкыан ашэахь иёынеихеит. Кангы иапхьа икэыз акыадкээ астал амгэа интэитцан, имака аарееины ицоз днаишыталеит.

Асаат фба инархысхьан, аха амра тлак ашэара еиха аёёышь-тхны идэыкэнатцоз ашэахэа цахэ-цахэкээ ашэшыра утарцалон. Ашоура зыкээ апхзы танаршыз ауаа рыпсы сапшэмахап ахэозшэа, пшакгы агаёахьтэ иасуан. Иуреи Кани, иматаз-матазза рмагракээ ытцэтэаны, ирывсуаз ахэсакээ рылапш ры-дырхаланы ирыхэапшуа, рызбахэ иалацэажэо, пшышьала агаёа иаваланы инеиуан. Агаёа иаваршэыз абахча уаала итэын. Цёоукы ана-ара ашэшыркээ ирытагылаз атэартакээ ирыкэтэаны

ашәкәкәеи агазеткәеи ирыпхьон. Дача цьоукыхгы еицәажәо илеиҗеиуан. Амшын тынчын. Зееихмыршәшәзакаә еикәәеуаз ацәкәырцакәә еиҗырффо, уажәы-уашьтан инышьтпраап угәахәаратәы, инеиуан аглиссеркәә. Җыц ажәла зхыркьаз амхы ихтәалоу акараанкәә реипш, зны-зынла рымтцәыжәоакәә җышьтхны азы иналакшо, амшын реахьыгзаны, каканцәатас итцыстысуа ихпсалан анышькәагы.

– Абант итәоу рымала икоуп, урзыпши, хара хәхь ишыпшуа убap, – ихәан, Иура Кан иеынаидыргәгәаланы, мышьхәыл-тла имгәацәа дынтас-нтасит. Кан итахзамызшәа катцаны ганха дцәытцшны данынапшы, итәаз азгабцәа дара рахь ипшуазшәа иаргыы игәы иабейт.

– Урт аибадырра зтаху цьоук роуп, рызниишьас икахтцарызеи, – ихәан, Кан ибжыы нытцакны иҗыза иахь даацәажәейт.

– Урт аибадырра ртахымзар иалтцны итәап угәахәуазма. Уаа-гыл, цытк хласкьаны ханыгьежылак хшааиуа хрыдтәалап, знык аеалагалара улырша, нас ирасхәаша сара избap, – заанатцы ахырехәара дналагеит Иура.

– Хатамзааит, шәтып ахьхартшәо, аха абра хшәыдтәалар калару? – ихәан Кан, акаарасакаә реипш, икабакашәо асқам икәтәаны аицәажәара иаҗыз азгабцәа даархыкәшан атәара иеыназикит.

– Шәтәа, – рхәан, азгабцәа ласкьан асқам атцыхәахь еизааи-гәаны инейдтәалейт. Иурагыы дааиасын Кан днаидтәалейт. Пытраамтәк зегыы җымтзакәа итәан.

– Абра еипш гәҗыгь ахьырацәоу сара макьана дгьыл сыкәнамгалацт, – Иура даакәыпсчханы ибга асқам инадитцан, ишьамхкәагы нейкәиршәит.

– Хара хамацара хакәым, хара хадагыы агәҗыгь иаго ауаа рацәоуп, – нәтейкит Кан, дцәытцшны азгабцәа рахьгыы днапшит. Азгабцәа руазәы лхы акаырцсны ашәкәы апхьара даҗын. Егыи лылапш ааихмырсыгьзакәа еивасны амшын ихыз анышькәеи аглиссеркәеи дырзыпшуан.

– Нас узыпшузеи, хара хәипш згәы җыгьуа аҗызцәа ахьы-коу удыруазар амәа хакәумтцой, – Иура инацәа Кан инаилаир-кьакьейт. Ари иаанагоз узыпшузеи, хаззааиз аус напы алак хәа акәын.

– Сатамзааит, аха дхашәымхәари уиакара ишәгәарпцханы шәзыпхьауа ашәкәы зкалам итцытцыз, – атәартә иеныкәыр-хәазаны, азгабцәа дырзааигәахо днатцаит Кан.

– Уи уиакара интересс ишэымазар... – лхэан азгаб, ашэ-
кэы дахьапхьоз лнацэа шыбжакыз инейталыпсан, ацэа
наимтцалкит.

– Ах, Толстои, сыпсы сыпсынтры, убас бзиа дызбоит, – Кан
иблакэа пхеипхеиуа азгабцэа днарзыпшит.

Азгаб уаха дрыламцэажэакэа лхы лаларкэын апхьара деи-
таналагеит.

– Шэахьтацэауа хатамзааит, аха шэ-Москватэкэахап шэара,
– пытрак ашьтахь деитанатцааит Кан.

Кан иихэаз азэгыи ақэфылымтит. Азгабцэа лапшыла иааиба-
дырын ицарц азы ифагылт.

– Шэзырццакузеи, шэатэа зны, хнеицэажэап, – игэы
аапсахны азгабцэа днарыдхалт Кан. Иурагыи акы ихэарц
азы иеыназикин, аха – мап хатцакуеит, – лхэан, уажэраанза
фызымтуаз азгаб лшыза лыжэа лнапы натылдан, пшышьа-
ла ақэара инавалеит. Иура ифы ахыфеихихыз асапыць натца-
дыргылазшэа уа иаанхеит.

– Хла ажьа амкит уаргыи саргыи, – ихэеит Кан, инеиуаз
азгабцэа дрышкклапшуа.

– Хла ажьа злакузеи, саатк уфы азы татэаны утэан, ацэажэара
уналагагыи равтобиографиякэа ушразцауаз ихатэеит, –
игэы нырханы дацэажэеит Иура.

– Хаи, апсра рыкэшэанда, рзаракэа еишыхаха, изакэытэ
згабцэа шыахэкэоузеи ихатэцаз, – Кан ибла млашькэа
еихмырсыгызакэа дрызпшуан азгабцэа.

– Уажэшьта уаха упхэысгыи дыкам, угэажэажэо ақэара уваз,
– ихэан, Иура дфагылт, имака инацэкьаракэа автатцан, икьаф
ишьтахька ипхьахэхэо.

– Умшэан Иура, ахатца дахьыказаалакгыи ихэы шоуп. Цьоу-
кы хцарацэахазаргыи «зказшьа бзиоу» азэы дышпцахамбари,
– натеикын Кангыи дфагылт, дыззыпшуаз азгабцэа абахча
аиатэара ианатэах.

Уи ауаа акэын. Асаат 12 рышка аусура иафын. Шьтыбжыи
рацэала итэыз ақалакь иасааира атынчра азааиуан. Абри
аамтазы ақалакь иналтцшэа, алашьцара ицэытцагыланы шыца
еицэажэон.

– Нас уара излаухэауала, ауафы игэы иатахуада апстазаарафы
даеакгыи ыказаарым, – игон апхэыс бжыи. Ана-ара иафкыаны
иааиуаз апша, атиаа иатцэа рбыгкэа артцысуан. Наскы ашьака
иадкнахалаз афымца лашара ашэахэакэа налгэыдыпсалон уи.

Апхэыс қаралагы дмачмызт, аха абзиаазара шлымаз удыр-
ратэы, лыгэчамакэа ықчаңаны, аус бзианы изыдулаз лхы-лфы
шеишеиуа икан.

– Нас ишца, бхалагы базхэыц сыхаара, зака шықаса
нахтып зыбгэахэузеи хара? Ұынжажэа, хынжажэагы нах-
цааит атахызаргы, нас хара ари аамта кьаф иалагзаны хгэы
иатаху зегы апстазаара иалцацааны ихамгар, хгаганы адунеи
хшықэу иара ус ханкаба хцоит.

– Ох, шака укэышны уцаажэозеи сыхаара, сара схы здыруа
скалеижтеи абас ажэа кэышла азэгы дысмацаажэацт, – лхэан
апхэыс, Кан ибга лнапы накэыршаны, лэырпшказаны лхгы
ихэда инытцалцеит. Кангы апхэыс тата лызкэа акакара ина-
пы натидан дааигэыдиргэгалт.

– Нас бшазхэыцра сыхаара, сыпхэыс дыкам, схэыцы дыкам,
иахьа аусура саналга, афныка снықалан сцар, схы нықэцаны
сыцэар, назаза изымзи абри уахатэи атх гэыргэхэ сара сзы...
Мап, мап, апстазаара ахьырхын иаркны бзиарас, хаарас иа-
лоу зегы алырцацааны игатэуп, мап анакэха, итацэу ауалыр
еипш акеф-акеф ахго икалоит хапстазаара. Уи ашхымза бзиа
асаранцэ еипш игэылтэаа иказароуп, – ацаажэара дафын Кан.
Ибга знапы акэыршаз апхэыс иасааира дилатэон, иаргы игэы
еиха ирццакны аисра иалагеит, иихэоз иажэакэа хэанчахеит.
Нас ишнеиуаз, изнапык азмырхакэа, инапкэа рыобагы
налыкэиршеит...

Атх агэта ааифнашахьан Кан иуатах афы данааи. Дыццак-
ны ииартта ныкаитцеит. Нас, ох, гэышья ихэан, дааңсаны дшыказ
удыратэы, итауланы даакэыпсычхан, дкатаза иееитцыхны
ииартта днылаиеит.

– Фу, шака цэа ихарцоузеи ауафытэыфса кадыцэ, – уахатэи
ихымжапгашья ахэшьара дналагеит Кан. – Сгэы итамкэа, схы
итамкэа, уахада исымбацыз апхэыс лфапхья шака спаткалеизеи.
Уи акэым, бзиа бызбоит хэагы ласхэеит. Иарбан бзиабароу
иаахэытцканы сгэы фызкааз... Садызцалада сгэы иамхэоз сыбз
архэара... – Пытраамтак ихы-ифы апышэырчча афықэхэхэы
ахэыцра дафын Кан. – Мап, ахатца зегь рыла дхатцазароуп,
исцаагазеи сара уахатэи атх, – ихэан, гэаныла даацаажэеит,
ихымжапгашья игэы акэыбзиаханы. – Иура илтшэакэа зеипшроу
сахандаз. Апсыхэа дыргагы уи исцаигаз азгаб дзеипшразишь,
– даахэын Кан варала днаиеит. Уи аамтазы лыхцакэа шықыруа
ибла даахгылеит ипхэыс цшза Ница. Аха – уи сара дыстэыми,

дысцәызгода, – ихәан, ихы-игәы дынтигеит. Ифыза Иура ии-газ азгаб иаңхьа дааиган дышлызхәыцуаз, цшышьала ацәа дынтанагалт.

Ауафти ауафреи

Ари ауха акәын. Урыстәылатәи акаршәрақәа ирықәуаа ине-иуаз адәыгба, Кавказ ашьхақәа рыбга ааиццәаны, ахәеипш икахәхәа амшын афәара аеаваршәны, Ацсныка ахы рханы афәанахеит.

Ишшарыз икказа ишахьан. Ахш цштәы змаз ажәфәан ахаргы еипш изхагылаз амшын иатцәа, ацәа иалахазшәа, ишьшьылаҳаза итатәан. Кама хәыцы адәыгба аценцъыр асаркьа лыцсыц адыр-чыланы, лнапала «лаб иахәшьеи» лани рыхъзқәа лыфуан. Нас иа-ныхны, лаб ихъз анто дшафыз, лхаан илымбацыз амшын гәеиужь иатцәкараза лаңхьа иаацәырцит. Ацныш жәфәфипсақәа адәыгба аценцъыр икылцшуа, ауаа салам рыртар ртахызшәа, хланцы ишнеиуа амшын инзаасланы, нас ибырбыруа адәыгба иаваланы идәықәлон. Адәыгба хрыжь-хрыжь абжыы ргауа, иахылцуаз афақь-лфә аееиднакылаанза иатццәраа инеиуан.

– Шака иссирузеи арт атыцқәа, Ацсны циаала иахаггы ибеи-ахашт, – дахьцшра лзымдыруа, лылацш кыдхаланы, ацәажәара дафын Наташа ахышә дахьадгылаз.

– Ацсынгы ари ацәа ауп иахоу, амала еиҳа циаала ибеиазар калап, – нәталкит Ницаггы лхы хәо, ани цҳаи рышьтахь дахьгылаз.

Адәыгба авагонқәа иртәз зеггы фыхан, илахәыхза, рхы-рфқәа рхаччо иаакалеит. Амшын афықә уажәада изымбацыз ауаа рыцьшьара цыхәаццәарак амамызт. Ирызгәамтәкәа цыц цшзarak рцәынхар хәа ишәаны ифәа ахышәқәа ирыбжьан.

– Шәаагылшь, макьана шәабакоу, шәыцьшьарақәа ус иа-хьабалак инышәымхын шыта, итцегь иблахкыгоу атыцқәа хрызнеираны ҳакоуп, – рхәон ари агафә збахъаз цьюуки, иа-ра иалаазоушәа реыкатцаны. Адәыгба аццакра ицәырнагон архақәа, ахәқәа, абаҳчақәа. Урт есаaira иааскьон, нас изуан, еицәацәырцуан. Адәыгбагы цәаауа, астанциа хәыцқәа агәыццак иаатгылауа, ашьыжътәи аҳауа иалццәраа инеиуан.

Шыыбжы хытны италахьан, адәыгба ақалақь астанциа аееитцхәа ианаадгылауаз. Шыыжымтан згәы цқьа ихтымыз

ажәѡан кеикеиуа еилган. Амрагы уахынтә ҫымкрада идәыкә-натцауаз ашәахәакәа аиатцәара иналаз ицон.

Ницагы Наташагы Кама лнапкәа наҕ-ааҕ икны, автобускәа раангылартаҕы иааин, рчамаданкәа наргылары, автобус ааира иаазҕшит.

– Кан уажәшҕта иусурахытә дхынхәхьазар акәхап, – лхәан, днатцааит Наташа.

– Дыхнымхәыцкәа, ҫыара командировка ддәықарымтцазар, уажәы аҕны дыҕоуп, – нәталкит Ница. Нас ашырхәа даақәтәиаан зымѡа днавалеит. – Хәи, ажәла нтәааит, ахықәахь санааи, хымзг снаргон сҕы лахыцәгьа, – лхәан гәаныла, зхахыы иҕжәаз шьха зыхьк еиҕш, еижәхысланы зҕаазхаз лылағырзқәа лыбла аҕы иаахытәалаанза иаанылкылт.

Наташагы Ница иҕалтцаз уамашәа ибаны дшылзыҕшуаз, автобус ааин, аҕывхәа иаахатәины иаангылт.

– Шәааи, шәааи, – Ница аky змыхьзаз азәы иеиҕш, лхы-лҕы лхачча, ачемоданкәа руак аамтцарсны, Кама лнапы данкны уахь длыманы лҕыналхеит.

Ница мчыбжык ашьтахьҕа дызбахьаз азәы иахьа длықәшәар дааизымдырратәы лҕылҕсахьан. Уажәраанза иттәаа иҕаз лаакытцәа тахан. Уажәы-уажәы хрыжь-хрыжь, мазала дқәыҕсычхауан. Лыблақәа ахьнеиуаз икыдхалон, аха еиҕашәара зқәымыз лҕы иахәацыз аky акәны иахәон.

Наташа дзакәыз ларгы илыздыруамызт. Зны иаахәы-цырҕыаны ахәмарра-аччара хлырҕьон. Нас, абнаршәыра иатцәаху азҕач еиҕш, дҕәызгаза дымтцысуа, лхәыцрақәа рыгәта дналатәон. Уажәы ақалақь аҕны ианааи лхәыцрақәа-гыы лгәырҕагыы еиҕагыы рҕеиҕхьаркит. Аха лҕы ирццакны аисра иалагеит, лыҕсыҕ рацәахеит. Автобус аттахәа лылапш итцнаршәшәоз ауаа гаганы акәын ишылбауаз.

– Шәгыл, шәгыл, хааит, – лхәан Ница, Наташа лыжәѡахыр лнапы нықәкны дѡагылт, автобус аиатцәара аехәытцак ианаан-гыла.

– Уажәы, – лхәеит Ница, амардуан иѡхаланы руада аҕхьа ианаагыла, – атцәтәа ҕатцаны сара сҕынапхьаскуеит, ашә анаа-иртлакь, иҕхәыс Наташа, иимбазац иҕхәа Кама... Ари лакәхоит, усқан иҕаитцә аабап, шәыгешәырхиа! – лхәан Ница, итцыстысуаз лнацәа акнопка инақәырҕәҕаны, ашырхәа дааиасны ашә дна-вагылт.

– Уажэытэҕа! – ауада аһнуцҕахь бжык геит. Наташа лшьамхкэа атысра иалагеит. Кама лан лҕынлыдыргэҕэаланы ашэахь дыңшуа даагылеит. Иақэырццакны ачарахэа иаатит.

– Ишэҕ.. – Кан иҕы ахыһеихихыз иаанхеит. Ибла иатэақэа аахэыма угэахэратэы, ашкэакэара нархыһт. Иикыз агазет наимпытшэан, зымһа инкашэеит. Наташа, ахахэ еиңш дымтысзэуа, дгыланы дихэаңшуан.

– Наташа боума бара?! – днатэаит Кан, аарла ибжыы уахаратэы, ашырхэагы лара лахь иҕынеихеит.

– Кан, сыхаара! Зынзагы уеумцсахзеит! – Наташа дҕа-цэыҕатэуа Кан ихэда лыченакэлыршеит. Уи аамтэзы Ница ашэ даавтын дҕышэырччо, знапы еикэыршаны игылаз хатцеи пхэыси даарыдгылт.

– Бара бзыртэуеи, сыбзиахэ?! – лхэан, зылагырзқэа зҕеи-бахэауа, зан лкалт иалахэны игылаз Кама даалгэйдлыхэхэалан, лчабрала лылагырзқэа аалрыцқеит.

Ахы цахэ-цахэ игэатца иналкыазшэа даатрысит Кан. Еитца-кыуа итэуа знапы икэыршаны дызкыз Наташа ашырхэа иҕеаалымжэааны днаңшызар, ихы аахтэаны изхагылаз иңҕа, изхара иимбацыз иңҕэыс Ница дылгэыдыргэҕэала дгылан. Кан зназы икаитцара изымдыруа дгачамкханы даақэхеит. Нас даахэны ашырхэа хланцы амардуан днафалт.

– Уабации, утаацэа зегыы хэаины хшыкоу хкажыны?! – лхэан Ница, Кан ихыжэабжы данкны даақэлыргьежыт.

Наташа икалаз хэа макыана акгы еилкааны илыздыруамызт. – Была иабо цыабымшэан Наташа, уи закэу еилкааны уажэшыта ибасхэоит. Хлашэышыт аһныҕа, – лхэан Ница, зегыы еидкыланы илыма ауада дныһналт.

– Ажэла нтэеит, пхызу лабҕабоу ас имыхытэха сызлахаз, – игэахэуан Кан, игылаз днарылапш-аарылапшит. Иарбан пхызыз, лабҕабатэҕа Кан иаңхыа игылан ихеирштыз ипхэыси иңҕаи, ахэыхэ еизада иаһызаны уажэраанза ииҳэалакгы хазтэоз аһбатэи иңҕэыс Ницеи. Кан акы ихэарц азы иҕы һеихихын, аха Ница хыгэха дышихэаңшуаз ангэеиҕа, изымгэыҕыкэа дааикэтэашан, абжыас еиңш дшаҕь-шаҕыо ауада дааһнахеит. Нас амшын ахь ихаз ахышэ ахь иҕынеихеит, аха иаразнак даақэтэиан ашэахь днатрыст.

– Хкажыны уцахуама, саб, – лхэозшэа, ашэтэҕа илагылаз Кама хэычы, лыблақэа тырхаха, лаб днаитцапшит. Уи ахыгэхэа уа даангылеит. Нас сахыңсыз сыңсит ихэозшэа, днеин ихы кны адиван днықэтэеит.

Наташа лгәы аалыцсахын, акы лхээрцазылчеыназылкуан, Ница пшьшала даалыдгылан, – сатабымтцан Наташа, бзыкәшәаз закәу бзымдырзо зназы бахыкәсцаз. Аха, иуафроуп, икәтца хәа сгәы исабжыанагаз ала сныкәеит. Сара Кан иахәшьа сакәзам, ицхәыс хәа икәз сакәын, аха... – Наташа агәыр лыблагәы инхыслашшәа даатрысын, Ница дналыгәтасны лышьтахькә днеицәеит.

– Нас арака усс исымоузеи сара? – лхәан Наташа, Кама дахь-гылаз ашәахь лфыналхеит.

– Арака уажәшьта ус змам сара соуп, – лхәан Ница, Наташа дынлыхьзаны, лнапы лыкәыршаны даанылкылт.

Нат

Кан дахьтәаз инаитцабганы анышә хьшәашәа дазцар итахны дыкан. Кама, хаилибамкаакәа азәгы шәдәылсыжьюам лхәозшәа, дшәаны ашә ләадыргәгәала дгылан. Ница Наташа лкнытә илоуз ашәкәи ателеграммеи аацәырганы Кан иацхьа иныкәылтцеит .

...Ус аамта кыр цеит. Кан итаацәа, ажәлар рыбз хәшәуп, иалацәажәар акы шцалымтцра рхәан, иадыргалт. Уи ченак акәымхеит, ыымш ракәымхеит. Ница лфырцхәысра зеггы ирахәит. Аха урт ргәы ишаанагауаз еицш аускәа камлеит. Наташа, «ицегь саныхәчыз, санызгабыз, сыкәра амацреи сыбзиа-барей ирыхканы иахәтамыз шыафак кәсцазар, иахьа исыгхаз сыла ахәацшуа, сызхазырштыз, ауафара злам ахатца икны сзангылом», – лхәан, Кама даашьтхны дныкәлан дцеит. Ницеи Кани уажәшьта усгы хатцарей цхәысреи рзеиламызт. Ницагы, Наташа илышьтарххыцәкыаны, назаза Кан ифны дындәылтцны дцеит.

Кан?..

Кан изы абри ауп хәа ишәасхәо акгы сыздырам. Амала жәаха зны ацәшәта афы сышгылаз даафнашылеит. Азнык азы сфырхатца дысымдыррацы акгы аасыгымхеит. Убас игхеит: ихы-ифы еидахалт, ицынтца ихаанхеит, абар уажәы-уашьтан иблакәа рцәа иагәылшәшәап угәахәратә, ицәышза илакытца агәафара итагыежьюан. Уи иикыз аконверт иатцәа аиашьыкь интаиршәын, аласацкыага еицш, дхәаны ашьшьыхәа дындәылтцт.

«Ацстазаара ахьырхын иарктәуп шихәауаз, иара ихатә уи дафәашәазаап», – аасгәахәын, сишьталангы сындәылтцт... Акыр аамта сгыланы сихәацшуан архәара датәахаанза.

АШӘТҚӘА КӘАХАТӘЫМ

1

Абри азалымдара салаңшиижьтеи иахъа хәлаанза жьахәала зхы икәсуа аңсынғыари аиңш сдысза, сцәа-сжыы аеазымдыруа ауп сшыкоу. Ауафы иңсәзаарақны икамло икоузеи. «Ацәгъеи абзиеи рышьхәа еивцоуп», – рхәоит әжәлар. Икалоит амашәыр, ауафы изалымдара иахъаны арыцхара, агәырџа. Иаххәап, уаргы саргы иаадыруз уаџ бзиазақ шыжьымтан, ифы-инапы зәзәаны, какалк икын, иусурахъ дцарц пшышьала амџа даныланы днеиуеит. Уи дрызхәыцуеит зыблақәа дныртагәзны абыржәытәкыа дааздытыз ипхәыс, ихәыцқәа, рапхьақатәи рпеиңш, итгәыргыауеит игәы, илбааидауеит ашыжьтәи ахауа. Абри аамтазы агараж инткәеит машыынак. Уи ныкәызцозгыы ихатәхәыцрақәа акабина ицтәтоуп. Дрызхәыцуеит иусқәа, итаацәа. Амашыына неиуеит амџақәа еихтәтцәо, аха... игәыт-шыааганы амашыына афыжбжыы геит, адгыл аахәит, еилабгеит, әжәлар ааизыџџит.

– Сышәшыы, сышәшыы, шәанаңьалбеит, сышәшыы, – ихахәы иркәкәуеит, иблақәа инапала икны итихуеит амашыынаныкәцаџ. Минутқәак рапхьақа ихылашоз иблақәа ашьа рхыжжыла, деидыркыақала дышьтоуп уаргы саргы иаадыруз ауаџ бзиа. Уи имџа абрақа интәеит. Иааурызеи, амашәыр дақәшәеит, абас акәхап амашәыр хәа изышьтоуггы шыкало.

Амашәыр машәыруп, аха ауаџ изалымдара иахъаны икало арыцхара ахара зыдтәтыда?! «Уахъ умцан, дад, уахъ» – хәа иеихабацәа шихысеипысуаз ахра зәанышәаз, – днафкыан, деилакәыбаса дцеит. «Аа, нан, срыцхауп, ус умун, ус», – аңхәысеиба лычкәын затцә дышивагәежыуаз апатрона имкәытапжәан, даалымхны дагеит. Абас азалымдара иахъаны шақа рыцхара қалахыоузеи!

Аха абрака исхээрц истаху амашээр иакәшәази, ма ахра иагази, апатрона зымкәытапжәази ртәы акәым. Сара сала-цәажәарц стахуп зыбзиабара зымкәытапжәаз ачкәыни азҕаби ртоурых.

2

Шәырзыпшишь, нахьхь, Мзахәа ақыта иалсны илакьла-кьуа инеиуа азымфас Фцста ихыкәгылоу ачкәыни азҕаби. Урт еиҕыгәкаауа, бзиа еибабо Ахь-пха Хьыблеи Аншба Адгәыри роуп.

– Хьыбла, – даатгылеит Адгәыр икәымшәышәза инап ианыз Хьыбла лнапы пхақәа ааужьны, дылҕапшуа, – уажәы сыңаны хланцы абри азы сазцар, уаха сбымбо, ацәкәырпақәа схырфар икабтои? – дцааит Адгәыр есааира ахыкә дазааигәахо.

– Икасстахуеи, сымпшзакәа саргыи снаушҕалоит, – атак ныкалцеит Хьыбла.

Адгәыр иблақәа ааихмырсыгьзакәа Хьыбла лыблақәа дыр-хпшыло акраамта дгылан. Ғыц адалакь зхьысыз ихы-иҕы пшқа икәхәмаруаз агәкырагыи ныкәбеит, ипахә-пахәза зеырчны иказ ипышә кәпшыкәа неидырғәғәалан, ацәышра нырхыфит. Амзаға лбазшәа, лыбла тырхаха Адгәыр итапшуа игылаз Хьыблагыи илзымчхазт, лыблақәа никәганы асаарака дыпшуа даагылеит. Адгәыр ифонтқа зегыи еилырхуа агәарахәа акы деиланаршуан. Уи уажәы-уажәы ихытны ихәцә ифытцәцәо, аха аҕсы иалакны ишылбааидоз унарбон аҕьуа аипш ишақь-шақьо алеифеира иаҕыз ихәда абам. Нас Адгәыр иблақәа аалкәиган пшышала иҕынеиҕеит. Хьыбла днаихьзан ижәфә лнапы натданы лхгыи наидылтцеит. Дызблышаз акы ицәа инахьысызшәа даатрысит Адгәыр. Хьыблагыи лгәы ытцны ицон. Избан акәзар, исабицәаны еицзызхаз Хьыблеи Адгәыри иахьада абас еизааигәаны икамлацызт.

Фымш роуп итуа абжьаратәи ашкол иалгеиҕьтеи. Абри агәырғьара ду иакәныхәарц изаазаз рышкол акны иаха иа-хьааидибагалаз икказа иаадыршеит. Уажәы Хьыблеи Адгәыри рфызцәеи рыртцәфцәеи зегыи итахәхәа ацәа хаа иалоуп, рыҕсы ршьоит. Дара ацәа аиҕа ихаау, ацәа аиҕа итаулоу абзиабара рымоуп. Уи иаҕыдахаз уажәы хәыцырта рымам, иаҕынгылаша еиҕау мҕгыи ҕьара ирбом.

Уажәраанза гәалашәарак еилшыаауа иамаз Адгәыр, амца иныҕҕныркылаз ацәа аипш дракьтауа даакалеит. Хьыбла лзамфә

кәымшәышә здыз имахәар җыблааны ицон. Уи ааиртдысыр назаза лпхара ицәызыр хәа дшәозшәа, раҗхәа ижәа лнапы аннатцылхуаз инапы ахәаанхаз, имтдысзо икын.

Инеиуан урт җытрак җымтзакәа. Аҗхынтәи ацәа-хаа иҗа-хәхәа иаланы, пхызла иҗыруашәа рхы рбон. Изакаразаалакҗы хәыцрак зтамыз рыгәкәа есаaira иштытыуан.

«Хыбла сара дыстәуп, уи бзиа дызбоит, уаха даҗазәҗы...» – Икәызгаза, аҗхара зәаҗаны ицәыцатәаз Адгәыр игәы аахәцы-мцын, ацәажәара иналагеит. – Ларҗы бзиа сылбоит, аа, лыблакәа шахатуп уи азы, абар лзамәа пхатәы-пхатәуа иахәаду сыхәәахыр, истаххарҗы уи днадсыргәғәалоит сгәы... Сара дыстәыми дшеибаку... – Җытрак дынкахәыцт Адгәыр. – Иаха Астамыри сареи дхабжәтәан» – җыхәтәи игәалашәара ааизцәырцын, ихаҗнытә ишәапаҗынза днеилнашәаан, иҗсҗы ачхахәа еиҗанеилашыхт Адгәыр. Ашырхәа иҗеалымхны даахәын, дналҗагылт. Хыбла ихааза дназлалаз лхәыцракәа налхәан, лхы ышытыхны днаиҗаҗшит. Адгәыр аҗы ихәарц шитахыз удырратә иҗышәкәа җыстдысуан.

– Иаха Астамыри сареи бхабжәтәан, – игәы инамырхәа аарла җааитит Адгәыр.

– Ааи, сшәыбжәтәан, – лыбжы ныҗакны аҗак ныҗалҗеит Хыблаҗы. Иҗауланы ахәхәхәа даахәыҗсычхаит Адгәыр.

– Уи ихәы иҗы иҗыхны уажәи-уажәи ибымҗаитҗон, баа-кәымтзакәа бихәлаччон барҗы, аҗыхәтәаны шәеицыхәашеит знык, ынтә... Нас изымдырзои сара сзакәу, сшыҗоу... барҗы бсылахәмаруан, аха ибзиоуп, иаабан, – уаха игәы инамырхәазт, апырпыл еиҗш дҗаҗшыза деиҗрашәан, азы ахықәах иҗынеиҗеит Адгәыр.

– Адгәыр, – ашырхәа днеихъзан дҗатәыҗатәуа дааилахәит Хыбла. Азныказ Адгәыр мчыла иҗылымижәарц иҗыназикит, аха иҗхаза инеиҗысыз лҗәа-лжы дыҗнарған, агәарахәа ишеилашуаз амҗа аазҗырхыз ахьурзы аиҗш, пшышьала днеиҗәтәеит, игәҗы кәандаза еиҗааҗеит.

Хыбла згәы иҗоу ааҗыҗҗааны изхәар зылшоз зҗабмызт. Уатәы ашҗол аҗны снейр Адгәыр иасхәаша хәа уаха шаанза еиҗәлыршәоз ажәакәа зҗыркнытә акзатәыкҗы налыхәлымшәо иналҗаба ицон ибла дшынхҗышылалак. Уажәы Адгәыр еҗныхәас илҗоз аҗаҗы шиашам злаалырҗшыша ажәакәа еизғаны, ашәақь амгәа иҗоу апатронакәа рейҗш еиварҗшыхаа лгәатҗа иҗатәахуп, аха иабаҗоу, илнархәауам лгәы...

Лыжәфахырқәа цыстысуа ианалага, ашырхәа дналыхан дналғаңшит Адгәыр. Лыбла гәйтбаа иатәакәа ирывткәса иааиуаз алағырз, амытцмыць аицш икаңшыы-уаркалеиуа иказ лзамфақәа ирғеибахәа, лыцламхәағы рееицыргалон.

– Бақәытц атәуара, ибахауоу Хыыбла, бақәытц, нас сгәы иазымчхакәа ак схәазар уома калама, хгәы итоу еибаххәап, ицегьгы хаилибакаап, – ииура изымдыруа длывагьежьюан Адгәыр. Уажәы итыблааны ицо игәы днадыргәғәаланы, дшыр-тагәзуа ирбар итахуп лағырзыла ихыхәхәо итәу лыблақәа, аха цхызла акәымзар, лабғаба иимгәағыц игәағыр Хыыбла дицгәаар хәа дшәоит. Нас лызнапык цшышьала иаанкыланы дима ифынеихеит.

Хыыблеи Адгәыри гьежыны ашкол аштәкны ианааи, цсы зхаз азәызатәыкгы дыкамызт. Ускан урт цаса ирымаз аймак рхаштхьан. Рыхшыфқәа еилатцаны рацхәакатәи рыцстазаара шыкалаша иалацәажәон.

Рыбзиабара ахыз, иахьеицрызхаз ашкол ашта илеиөеиуа акыраамта итан. Урт рнапала еицеитархаз ацсатцла ашқа инеин, ахахә шкәакәқәа еизганы ашьапы иакәыршаны ишьтарцеит. Ашыыжтәи азаза зхынхәхәа, зхы ларханы икнахаз ашәтқәа алабақәа рывадырсын, ишьтыхны ирыдғархәалеит. Уажәраанза рыбзиабара атәы иалацәажәозшәа зыхқәа еиғакны икнахаз агәил шәтқәа анышьтырх, еицәыхарахан, аиниара иакәитым цьоук реицш, нақ-аақ еиғаңшуа иаанхеит. Хыыбла лгәы амца был-былуа инталан, днарыдххылеит, нас лхы шышьтыхны Адгәыр днаитцаңшын, даақаңшьхеит. – Ирыцхауп, – лхәан, рғахәагақәа ааплыртит. Ахақәитра зауз ашәтқәа азныказ еизыгәшыуазшәа иааиғахан, аха инеихыөфын рыхахәқәа еихыршыны рхы ашьац иныларкит. Адгәыргы, Хыыбла икалцоз закәыз идырын, лықәфымтзакәа дпышәырччо дылзңшуан. Хыыбла ашәтқәа рыфбагы мчыла инеидылтан, адырөгьх лхы шышьтыхны Адгәыр днаизңшит. Уи иңшышьа ангәалта, дыпхашьан, азныказ лыбжыныхтцаны ақырқырхәа дыччеит, лхы гарта лмоузд, лыөнапыкгы имахәар иакәыршаны, асаарақа дыңшуа лхы наидылцеит. Цыт-рак рөыцагы ашәтқәа ирыхәаңшуа игылан. Нас ашкол ашә аадыртын иныөналеит.

Ашкол амрагыларахь ала иамаз акласс хәыцы ашә илагы-ланы акыраамта иөнаңшуан. Адгәыр илаңхәа аттахәа ииасны рғынархеит абрақа ихигахьаз ихәычра амшқәа. Уи игәалашәоит рацхәаза иеикәа кьағ хәыцы ахырхақәа еихыршыны,

иблуз шкәакәа хыхь иакәтцаны абри акласс ашә ишыапы ан-хигаз, иан дныжыны дандәықәла длыхьтәуа дшалагаз, «шақа ухытцуазеи?», – хәа арташы даниазтаа, «бжымыз схытцуеит», – хәа шлейхәаз. Нас иихәаз пхашыаны апарта ихы ыкәыжыны дышхәыцуаз, данаапш, Хыбла хәычы хәынтәрапшык дақараны иварафы дыштәаз шгәеитаз... Абри аамтазы Хыбла ацшаара дафын Адгәыри лареи рапхьаза арташы ианейдлыртәалоз изықәлыртәаз апарта ахыглаз.

– Абрами, Адгәыр, рапхьаза алағырз зкәуцсаз апарта ахы-гылоу? – Хыбла наскы аценцыйр иадгылаз апарта ашка лфыналхеит.

– Уи баргы ибгәалашәома? – иара уажәгы дыпхашыо длыхәампшзакәа дцааит Адгәыр.

– Ишдасгәаламшәои, усқан уара бжымз ракәын иухытцуаз, аха сара бжышықәса сыртагылан, – атәы наилацо акырқырхәа дааччан, аамтала лыцламхәа хәчы ифатцасуа дназхатәаз апарта, уажәы лшьямхкәа натцакшаны амаа нхьалыреын, лееидпсаланы дныкәтәеит. Адгәыргы ииулак ахәыцкәа рпарта иеаакәикит. Уажәшьта аракакәым хара иахьахтыцу, рхәан ифеибаргылеит ршыцагы. Нас класс инзыфнатәахьаз зегь еимдо, ажәеизатәи акласс хәа иахьаныз инейн, ашә аартны иныфныс-аафнысны, уигы рызхара ирбеит...

Амра тлакашәара аефышьтнахын, ацсабара аеалартәаны ицахәцахәо ипхон Хыблеи Адгәыри ашкол ацхәа адәакны иааипырцны досу рыфныкакәа рфанынархоз.

Адгәыр, Хыбла архәара датәахаанза, дгыланы длыхәап-шуан, нас итауланы даакәпсычхан, пшышьала ифинеихеит. Иахьа Хыблеи иареи лей-феиуа изваз Фцста ацха дныкәсны, интыхәа-ааыхәауа амарда иафганы иагалаз амфәхәаста даныфәфала ауп даапсаны дшыказ анидыр, илацәакәа еидцаблауан, иахатәи ашьтыбжкәа ауухәа ихы итан.

Агәашә аартны ашта данаатала, ишьафәкәа иахагы иаа-ирццакит. Рахьатә кәаскы амардуан дыфхапаланы, ашьака иенадитцан, Хыблараа рашта дыкәпшуа даагылеит уи.

Адгәырраа зкәынхо ахәы акнытә уанпшуа, унапсыргәытца иангылоушә ауп ишубо Хыблараа рынхартә. Ирыкәтцааз-шәа зхыбкәа кәаш-кәашза еивагылоу мзахәаа рышколи, рыхәшәтәыртеи, русхәартәи рнафс тцаа иатәала италахау адәы пшза икәгылоуп ақытакны унейшь-уааишь хәа зархәо анхәф бзиа Ахы Дәта ифнкәа.

Аныхәә ихы здиныхәалаша таацәоуп Даҭа итаацәара. Шәы-шықәса инареиханы изхыцуаз Даҭа иаб Ламшьатәи иан Мкы-ди ршьапы иқәгыланы абаф шхырқақаауаз , рыжәфа рнапы натибадан, цшышьала рынарцәымәа инеицықәлеит. Даҭеи уи ипхәыс Матцисеи игәырҭахәха излатәоу рыхәәцацәеи рыцха еитцбы Хыблеи итәыцны убла ихызар ихумхша уаауп.

Уажәы Адгәыр, игәйдзалоуар игәйдхәхәала игәйдикылар моу имамкәа, дызхәацшуа Хыблараа рыфнқәеи, еихашышьы игылоу рбахчеи – зегъы еиқәгәырҭо еицықазтцз Даҭа ихша-реи иареи роуп.

«Хыбла дабацеи?» – ацәа иархьантцз Адгәыр иблақәа ыршафь-шафьо дшыцшуаз, Даҭараа рыфны еихагыла ду ашьтахьтәи ауада хәыцы аҗенцьырқәа аатын, азәы лхы аакылал-кит. «Аа, абан дахьыкоу», – игәы нтыцсаит Адгәыр. Сгәалтцозар игәахәын, цытрак абартцакны даалеи-өеит, аха енагь ицсахы еибазырклоз, рашта зымпыцтак иқәгылоу аратцла, иахьагыы цас иауазшәа, аеырғағаны инеицырагылт. Нас Адгәыр ашьақа инапы накәыршаны, изамәа надтцаны уахь дыцшуа даагылеит. Акраамта, Ццста ацшахәакнытә аҗенцьыр илагыланы иаацшуаз Хыбла илацш дытцмыршәо дылзыцшуан Адгәыргыы.

Хыбла Адгәыр дылбартамзар акәхарын. Лгәы хьухьууа аҗарда лоулышьтын, даахынхәит. Лгәы аәада ирханы, атуан датцацшуа днышьталан, агәалашәарақәа лыҭерылтәит. Ахәйтцә-хәа зәаазхаз агәалашәарақәа, ацслымз илацсоу хькәыр-чахақәоушәа иргәылчцауа илбон Адгәыри лареи еицыр-хыргақәахьоу рымшқәа. Урт амшқәа ракәын лыпцстазаара зегъы гәыцәс иамаз, урт ракәын уажәы гәаныла зыргылара дафү Адгәыри лареи рацхьатәи рразкы ахан маҭәахәыс иадылгалоз.

Цытрак ус дықәиан. Нас лхәыцрақәа даарылкьаны ашырхәа дәагылан, жәеиза шықәса дзыдтәалаз лыстол ашқа лфыналхәит. Уи, апатретқәа згәылаз альбоми Адгәыр илзицхьаз асалам шәкәқәеи аацәырганы, лиарта деитанықәиан, реилырхра дналагеит...

Адгәыр илацәақәа еидцабло ианалага даагьежьын, ашьақа ифы рханы, акәасқьа абартца аладахьтәи ацәартағәы днықәиет. Дахьцшуаз ибартан Алаҳаш ахәы ашьапаны, ашта иатцәа цшза иқәгылаз Хасан Лыцба ифн хәыцқәа.

«Хасан дықазам. Ашәқәа ытцарбақа иаркуп...» – игәы был-былуа амца нталан, азныказ ацәагыы неихнацеит Адгәыр. Нас, урт афн хәыцқәа илацш рыдырхаланы дшырзыцшуаз цшышьала ацәа дынтахәахаа дагеит.

Апсы зханы адунеи иқәу ауафытәыфса дарбанзаалак иара итәала аразкы имоуп, данразкыдахагы итәала дразкыдоуп. Хповест иалоу афырхацәа зегьгы иара убастцәкәа ауп ишыкоу.

Мзахәаа рцощьтамғангаф Хасан Лыцәба дыжәлазатцәуп, дагыхатзатцәуп. Алахаш зықәгылоу ахәы ашьапы иратцәаны инадрыжьлазшәа ауп инышәтә фны аекедыркәыкәла амарда ишафәгылоу. Иахьа абри анышәтә фны зынзагы иқәаптажәым, аха амфасфы дымфыхызгаша, ма дхьазыр-цшыша гәыргьабжьык фныфуам.

Мап, Хасан фны енагы абас икәйтза, еиқәышышы игыламызт. Уи зны акефхәа ашәабжьы фныфит, таца быстак хфароуп хәа аецәа аддыхәа иеыжәтцит, ашьтахь асаби дкьаасуа итцәуабжь геит. Хасан ицхәыс Минази иареи атцеимш драазон. Убаскан анышәтә фны акәым, ашта зегьгы гәыргьабжьыла итәын.

Аха, аибацәа рхыцхьазара цаса аиха иаззырхаз, ашьа иакараны алагырзгы фаршәа иказыршыз аибашьра фәаста ашәахста фәфәза Алахаш ахәы иафытцраку, анышәтә фны хәычы азамфагы инанылеит.

Хасан ицкәын затцәы Мирод арра данцоз, иаби иани ишьхәа икәцало днаскьарымгеит. Уи ацсуа хатца изы ихьзымызт, аибашьра ицоз изгы игәыргәғәагамызт. Мирод инапала ииаазаз иеыхәа-иатцәа даласоушәа, дцәфцәфьуа ашта данынтыцтуаз, зылагырз зызнымкылаз ан даалцырагылан, Хасан абас ибжьы наиргеит.

– Убзиаз, дад, ушәаны ухьамтцын. Убзиахар, ажәлар зегьы уртәуп, уцәгьахар, сара усзынхоит, сара сымала истәхаз атцеи дыхшароуп хәа дыстәхым.

Мирод цьоуки-цьоуки реицш, иани иаби ахаангы дырфәа-гыланы, апыккәхәа дырмацәажәацызт, иара убаскангы даахьахәны, ахәызба цкьа изхьымсцыз ихы-ифы гәкы неихы-лашеит, акамчы кәлаауа изхьынхалаз инапы накьаны, иеы ишь-хуа наирбан, дкәаруа, иацхьа инеиуаз ифызцәа днарыхьзеит. Мирод ипсадгьыл ихьчаразы дцеит. Хасангы ицхәыс илцәзаны пытк днашътаныкәа-аашътаныкәеит, аха – уара ара уеаанкыл, аракагы ауаа атахуп, – рхәан, дмышьтыкәа дааныркылт.

Аа, убри аеноуп, Хасан иахьагы ичакәаза дызцоу ацощь-тамғангаф ишәыра аашьтыхны ихәда ианаахишыыз.

Иазцшымдаз ускан асолдац исалам шәкәы еицарса хәычы. Асалам шәкәы! Чеикәатцәала еидырцаблаз, амхәыр цшыр-кцакәа рыла икәтцаз. Зегь радрес ак акәын: Еибашьуа ар, адәакны икоу ацощьта аномер абри-абри...

Хасан абарт асалам шәкәкәа дрыцан, игон, иааигон. Иабаказ амашына, иабаказ аеы. Уи есымша җажәижәаба верс шыапыла икаитгон. Раңхъа, аегыла еиңш дгылауан, ишыапкәа дысза, рҗырзымдыруа икалон. Нас, дышнеуиуаз, далашыцылеит, ажәлар ргәаkreи ргәыгреи, аңсынгыари и ажьахәеи реиңш дцырхеит, дызрыжәхеит.

«Оо, Хасан, Хасан уахь днеизар, бара, Хасан?» – зыбла траа имҗа иаңшыз ахәсақәа рыбжьы еиқәдыргон.

«Аа, снейуеит, абаакәа, иаашәычхә. Гәыргъафхәаша, гәыргъафхәаша!» – Җнак шәынтә Хасан иқыта абас ибжьы ахъзон. Зны-зынлагы ихәда икәае илагырз иңатца иалкәкәауа, ашәкәы еиқәатқәкәа ргәы кылблаа иманы дызраалон.

Абас, хәылбычхак зны, Хасан деитцакы-еитцакуа, ичкәын затә изы иауз ашәкәы еиқәатқәа иманы, аштә даатәлеит. Хасан җара лагырызк неифшәомызт, уи акәым: – «Еи, бара, амла сынтәоит, җара акы снабырцхандаз», – ихәан, дааңшышәырччашәагы каитцеит. Аха ан лгәы аиҗа иҗару абла зхада! Лхатца ихы-иҗы инықәылбааит лымра затәы штәшәаз.

Миназ абри аҗны ңсы лхазамкәа лиарта дахьнылаҳаз, уаҳа дзаламтцзакәа дныштыңсы дцеит. Хасангы дыжәлазатңы, дхатәзатңы иаштә даатәхеит.

Уи ашытахь Хасан дызтахыз даара кыр рҗыршәеит даҗа разкык иртәрц, аха иара илафәршәны мап икын, дыңсразгы имуит. «Шәыскәатц, дад, сара уажәшьта схәычым. Ахатәы разкы ада даҗа разкык ыкамкәа иаукаху. Убрака сразкы сзыңшаар жәбап, – ихәон ианидхалазалак. Нас ишәыра ааштыхны: «Еи, гәыргъафхәаша, гәыргъафхәаша, шәаадәылтц бара, шәаадәылтц!» – имҗа иаңшу ауаа акефхәа рықәфытуа дныбжьалауан.

«Ех, уара хәыларцәа, абри ашәыра разкыс иадубалазеи? – рхәауан дызтахыз җыоуы-җыоуы. Аха, Хасан ишәыра есаиара бзиа ибон. Уи дынтәңшы, асалам шәкәы еицарса хәычы асолдат иңхәыс, ма иан лнапы ианынанитц, лразкы шаны иналиркызшәа игәы иабон, иаргы иакара ицланы, игәафракәа зегы ихаштны, игәы тгәыргъаауа, имыргәыр-җац иргәыргъарц ңхәака деихон.

Аибашыра иалгеит. Ауаа рабҗар шытәрцеит, аха Хасан ишәыра ныштыимтцеит. Ичкәын, дшынаскыимгаз еиңш, дагыңымлеит. Аха хәышықәса зқәад еицарсақәа дрытцз аибашыцәа иңазатә иеиңш иңхәазаны, инапы рҗаҗаза дырңыланы, игәыдыкылон. Урт ртаацәеи дарей реиңгәыргъара иаргы далахәын. Нас ишңа, хәҗоу иҗабаа зегь рыла иңымлааит! Иара Хасан ихатә ихәалоит

еипш, җара изамузар, даҗаҗа-ра изауит, җара дразҗыдахар, даҗаак аҗны иразҗы иакит.

Җасан уажәы ааигәа ашәыра җыц иртәит. Аха быжьба-ааба шықәса җызара изызуаз, аибашьра хлымзаах ажәар «цәас» иахҗаз ишәыра жәйтә ацәартаҗәы аҗаҗа иҗеимыжыит. Уи кна-хауп Мзахәатәи ашколхәыцқәа еиҗыркааз аибашьра амузеи аҗны. Хаҗыр ақәуп ахтыҗ зынпыққала авараҗы ихшыу аибашьҗы җырхатҗа икаска аипш.

Мироди, Адгәыр иашьейхаб Адамыри хысбжык алоуп рира злеицгәартаз. Ашҗахь еибамбар имаҗәамкәа еицрыз-хауан, җенакала ашкол ашә ршыапы еицхыргеит, җенакала рқыҗа еицааныжыны ртәыла рыхьчарц еиццеит. Урт рышәкәымҗа ахьынзауаз еицын, ианбжызҗы еицыбжызит.

– Ашҗахь, Җасан, «Уцкәын дҗахеит, иҗсадҗыл азыхәа», – хәа ашәкәы иоуит, Адамыр избахә гәрыз-шашәз инкылаз ицеит.

«Җаи сара алахьынҗада, акыр сықәзар ма руазәк дыссзыма-уази», – ихәалон Җасан зны-зынла, анышәтә җны хәыҗи иареи рымаҗара иуауа-уауаза ианаизынхалак. Иҗхәыс илыцәзаны иҗаҗәах имаз илаҗырзқәа, иҗаҗа иалкәкәа, ахәа инылаҗсон.

Җасан урт рҗыҗаҗы рҗәа ихеибон Адгәыр. Мышкы-җымш димбар дуар-чаруа, изеыҗигалак рашҗа дааҗаланы, аҗныҗаҗы дымлеикәа араҗаҗа даатәалон. «Дабакоу ари Пата, (Пата хәа иеихәон уи) сара еҗсурым, аха мазарак ахҗат җхастахитеи», – ихәон уи.

Адгәыргы, Җасан ихәыцреи иареи шамахамзар рымала еи-зынижыуамызт, ашҗа дшаақәйбааз дыкәлаауа уахь иҗыҗеихон. Зны-зынлаҗы, Җасан азәҗы инапаҗы иимырклоз ишәыра ааимҗаны, Адгәыр дыкәлаауа ақыҗа даарылалон. Ускан Җасан ибҗа җла шыапык инадҗа, адунеиаҗ зегы иреиҗаишыоз аҗкәын иҗыҗбжы дазызырҗуан...

3

Есышыжы еизгәакуа еиҗыланы, ахәылбыҗеа зыгәкәа хыу-хыуа еиҗырҗлоз Хыблеи Адгәыри, уажәы хымш-җшыымш инеихәамҗзакәа ианынхалоз ыҗан.

Рҗыҗаҗы аҗарахь иҗарц рҗазыҗартон. Ихаҗазатҗыз Хыбла леипш, цхырааҗ дызмамыз Адгәыр ихала аҗеи-қәыршәара даҗын. Уи аколнхара амашынала җынтә ақалақ аҗны аҗықәреи ганы иҗиит. Иан Җауидаҗы җенак шыжы, азаза наҗхәхәо аконтораҗы дҗан, аконхараҗы ироураны

иҗаз аҗәрышықәа амхны изаалгеит. Адгәыр ибон еиқәиршәаз аҗарақәа шизымхоз, аха иҗартцоз иангы иаргы – аҗә ианаамз, аҗә ианаамз...

Хәылпазык Адгәыр иҗсы ааитеикырц ара ашыапы иад-
татцалаз аҗәардә игәы җарханы дхәыцуа дшықәиаз, агәашә
ачыжыжыхәа абжыы аагеит. Ашырхәа даақәтәаны днапшызар,
Хасан ихы иқәыжыны, асаарака дыштыапшуа дааиуан. Адгәыр
игәы кәандаза иаакалеит уи данынихәапш.

– Мшыбзиа, Тата! – ихәеит Хасан рацәакгы дихәамп-
шцәакәа.

«Иакәымыз акыр иаҳама?» – дхәыцуа Адгәыргыы Хасан ина-
пы ааимихит.

– Икоузеи, узеикәшәама? – дцааит Хасан тынч ианаатәакәа.

– Мап, хар сымам, исызоит – ниатеикит Адгәыргыы.

Хасан иаргъа шыапы неитыхшәа, иҗыбахъ инапы
ндәықәитцан, ичақәаза цара гәартак аатигеит.

– Аа, абри ухы иархәа. Адамыри Мироди рыцә ураа учараз
исшып хәа иакәкны исыман. Аха, аҗарахыы уандәықәла, уи
пытк набжыахоит, уанза даеак узысаазоит... Иҗарақәа Адгәыр
иахъ ирханы, аҗәажәара даҗын Хасан.

Адгәыр мап-чап ихәеит, аха «устыхә, дад, уаха изызнысхуа
исымада», – ихәан, иҗкәын ичаразы иаазаны имаз аҗә иатныхыз
аҗарақәа Адгәыр инаитаны дцеит Хасан.

Абас Адгәыр капей-капей дызлацашаз ахынзеидикәшәалоз
иахьцаз ибмазакәа җажәамш нтыкәкәа ицеит. Абарт амшқәа
рзы Хыбла луада хәычы аҗенҗыыр днылатәаны, Адгәырмаа
рышқа дҗапшуа, аинтститут аҗны илтираны иҗаз амаҗәарқәа
лҗырызқалтцон. Ишылтахзамыз Сааид зны имашынала
ртынхацәакәак рышқа диган илырбаны дааигеит. Даеа знык-
гы, лара лгәапхарала, Сааид диманы ақалақь ашқа дцеит. Уаҗа
илтахыз ахәычымыцқәа аахәауа, аҗармыкыа иахыкәыршаз
амагазинқәа шеимылдоз, Адгәыр имахәар цыркәакәа, ахахаихәа
аҗықәреи шитиуаз дылбеит. Ускан Хыбла азныказ лхаҗнытә
лшыапаҗынза амца апырқыхәа иналыхҗан, аҗы иашыыз азә
иеипш лхы туаа даакалеит.

– Атыпха, хәтамзааит, аха... – абас атиҗы ибжыы лгәы
ианаакәс ауп атхарацәхәа данаалтц Хыбла. Ускан уи илгәа-
лашәеит атиҗы иаалиркыз абырфын касы еицарса хәычы,
ахә мшәазакәа, лсумка иштәлцахыаз анылдыр. Хыбла илы-
хыыз пхалшын, дқапшыза деибакит, даабалыбатан лҗаратрахы

лнапы ндәықәылтдоны, ахьарчхәа қьаадңарак атиџ иаңхәа инықәшәеит. Хьыбла даахьахәзар, Адгәыр иблақәа ихаччауа, алым еиңш изара тқәыцәаа длыдгылан. Лнапы рғәғәаны иаа-никилт Адгәыр.

Цқьа аицәажәаха разанза Сааид даарыдгылеит. Сааид Адгәыр дихәампшзакәа инапы ааимихын, уа дааныжьны, Хьыбла диманы амагазин индәылтцит.

– Дабақаз ари аңхт? – ихәеит Сааид, ңытқ ианынаскья. Хьыбла даатрысын, аха ичҳаны лчаанылкылеит.

– Дызлацаша акапеиқәа еизигозар акәхап, – ақәыцмығ еиңш ипаца ңыаңьақәа еиларгыланы деитаналагеит Сааид, имашьына аннатирқьа. Хьыбла ғылтұамызт. – Сара сықәхьеит... Уи аччиа ма иара дықамзароуп, ма сара... Иалсыршом, ибхабмырштын...

– Уи ада хәыцырта шимамыз удырратәы алымџанык хрыжь-хрыжь абас ажәа гәытшыаагақәа иґытшәшәон Сааид. Ддысза, уналысыр шыакәарак злымшәо иватәаз Хьыбла ажәакгы иқәылтдомызт.

«Сара зегь рыла сеикәшәоуп, амџа анықәларада ус сымам. Адгәыр дгәақуеит, капеи-капеи еидикылоит, дзатәуп, ицхрауа уаџы димам... – дхәыцуан Хьыбла. – Аџны идмырбакәа цхыраашьас истарызеи? – дзатәауан лгәы, – дии сареи жәаха ипхьазаны иахтәахыз аңарақәа изызгап!» – лгәы нтгәырғәан, лхәыцрақәа даарылкылеит Хьыбла. Инылхылашаз лыблақәеи амжәа-гәаңшы аңштәы зманы ицымцымуаз лашьа Сааид ибла хәымыққәеи неикәшәеит, лгәы иахәоз лхы-лґы ианихызшә лбан лхы ларқәны дхьычза днатәеит.

Хьыбла лтаацәарақны Адгәыр зегь реиха дызцәымғыз Сааид, илшон иахәшья лґы еимлагәа икны Адгәыр диеимырцаажәарц, реикәшәара даңырхагахарц, аха уи изилшомызт ибартамыз, зыбжы имаҳауаз агәы еикәырхха аґаҳәара.

«...Иахья сара сызгы ахарңь қайтцеит, – лгәы нтыблааит Хьыбла илзааихәаз акасы еицарса анаалгәалашәа, – снапқәа пцәар акәымзи уи анаакәсхрыз», – лңышәқәа неидлырғәғәалт.

– Хааит, бааґыа уажәшья, – ихәан, имашьына адыххәа иаа-никилан, ашә ааиртит Сааид. Хьыбла лхы шыштылхзар, ахаан гәыхь-ажәак лазымхәацыз лашьа иехыршәааны дылхагылан. Уаҳа иқәғымтзакәа, амашьына даатыңын, аџнықа лґыналхеит.

Адырхәены Хьыбла хәылңазынза луада дааџнымтзакәа аґазықатцара даґын. Амаґарқәа зегьы реиха дызцәшәоз атоурых лгәы ахьыблауа, уи азбахә ала азәы днаиацәажәаргьы

цэгъа илымбо, лхы ласкэантраза даадэылтын, абартца даакэ-гылеит. Рашта ашэшъыра ахатэахъан, амра кыбжытза Ад-гэырраа зкэынхоз ахэы аеавакуа, аеыцэахра иафын.

Хыбла акыраамта ашэахэакэа здыччалоз ахьатэ кэаскъа дэзпшуан. Аха ашта азэгъы даныкэлымбаа, лгэы хьухьуа днал-баан, лан уаххьа калтарц аматурта дахьыфназ ашэ днылагы-леит.

– Ди, Шьашькэараа рфынза снафыххны саауеит, – лыбжыы налыкэлыргеит лан.

– Бан дыпсааит, мхэлеи уажэшъта, – Матциса амажэа лнапы иахатата акэфыфра даакфытын, лыпха лышка лфаалхеит.

– Кхэ, макъана уа еипш егъацъара сцап, – нлаталкит Хыбла лан, амра зывтцалаз ахэахьы дыпшуа.

– Бца, бца. Амала бнымхан, – лышьтахька днагьежыит Ма-тцисагы.

Хыбла лшьапкэа адгьыл икэсуам ухэаратэы дласны, дкалаза агэашэ дынткъан, амраташэарахь ала ирывгаз амфаду даныланы лфыфалхеит. Ихьшэашэаза, игэыкатцагаха Фцста ахы иткъаны иааиуаз апша лфэхэмаруа дахьнеиуаз хэыцра затцэык акэын илыцыз: «Ех, уажэы адыххэа Адгэыр сапхьа даакапахыр, хазхара хмеицэажэози, ханцо, хашцо, хыхьейкэшэаша зегъы еибахамхэози... Аха иабакоу, уахь сара сызнеиуам, арахь иара дзааиуам... Хэгэнаха рымазааит... Дышцагэхьаазгеи, хышыкэса дсымбацшэоуп сгэы шыкоу...»

– Хыбла! – лышьтахька бжык нытцакны игеит.

Хыбла лгэы нтыпсаан, азныказ илмахэазазшэа калцеит, лшьафакагъы аалырццакит.

– Хыбла! – цаса еиха итцегъы иааргэцэаны еицагахт абжы.

Данаахьахэ, Астамыр длышьталаны дааиуан. Иаалцэымыгхеит, аха акагы илмырдырит.

– Икоуи, зынзатцэык хнеимпындаз хэа шэыпшызшэа хфызцэа азэгъы шэхабар аабазомеи, – длак-факуа, иеырзажэны даалыд-гылан, лнапы аалымихт Астамыр.

– Хабоушьтуеи, ара хаками, – лхэеит Хыблагы, лнапы аушьтра шитахзамыз мчыла иааимхуа.

– Нас бгэы итоузеи, артцафра акэу уажэыгъы бфыззкны быкоу? – атынчра ааилеигеит Астамыр цытк ианынаскъа.

– Сеыззыскуа хэа макъаназ акагы сыздыруам, – наиаталкит Хыбла, азэы еидибалар хэа дшэаны днапшкъа-аапшькыо.

– Ростовка шэцоит хэа акэын исахаз.

– Сеидроу, макъана афны сыкоуп.

– Шәца, сынтәа сызшәыхъзом, аха ҳаңхәәка «Волга» сақә-тәаны сшәызнеуеит.

Хыбла уи ихәаз ақәылымтит. Шьашькәараа рышқа излаб-жәало амфәынза ианнеи, Хыбла, «бзиала» лхәан, иаарццакны уахь лфыналхеит.

– Хыбла! – адырфәгых ибжыи налхыгзаны, дналывах-хын, даақәиртәиит Астамыр. Хыбла, лышътахъқа ҫ-шьафак нылалтан, илура лзымдыруа даагылеит. Астамыр иблақәа тьтцны ицо, ипышәқәа тьтцсысуа, аарла фәатит:

– Бзиа бызбоит! Уажәадагыи ибасхәахьеит...

– Уажәада саргыи иуасхәахьеит, Астамыр, – наталкит уи лшыапқәа лытамгыло.

– Нас бзиа сбымбазои?

– Мап!

Аеыпқәа амца фәихкәеит Астамыр.

– Нас, быччиа иакәхап бгәи фәааны измоу?! – лара лышқа ифәынеихеит Астамыр.

Хыбла дфәидкәан аанда иаваршәны ашацахәа ддәықәлеит. Иаргыи дналышъталан, аха ишътахъқа игоз ацәажәабжықәа аниаха ифәанкыланы амфәду инахъхыи аганахъ дниасит.

Астамыр Хыблараа ашкол дышрыцалгазгыи қәрала дара ратқкыс деихабын. Уи фба рфәи дантәаз, аҳасабреи сарей хаймағәам ихәан, фышықәса акагыи иалахәазамкәан ирзит. Убасқан ауп иахъа аихарак занаатс имоу абжәахәхәтәра анышътихыз. Ашътахъ дталан, аха иааихәаз амашыынажә дшатцаиаз атцара ашықәс нтәкәкәа ицеит. Абри ашықәсаноуп Хыблеи Астамыри анеихъяз. Уи ашътахъгыи акласс ашқа данааиуази данымааиуази еиқаран. Шәагаала рацәак дықа-мызт, афәр еизнахәхәаз агәам-сам еипш ихыынааза, асаара-қа ишътаңшуа ифәз ипәтца датцафырбо акласс данаафналалак, ртәафык дааиз фыушыарын.

Цыоуки, ртәафәақәакгыи, араион аихабырафәи аус зуаз ианшьа илахъ иаңшыи иара ихәи ршон, даеацыоукихгыи – имашыынажә азы. Уи иафәгылоз артәафәагыи ықан, аха идгылафцәа ирулак далдыргеит.

Уи ашътахъ амшқәа акыр цеит. Иааит Хыблеи Адгәыри Урыстәылақа рцара. Хыбла ашкол илыцалгаз лфыза зғаб Шьашькәа лыла Адгәыр изылшътыз ашәкәи бгыц хәычы акны абас ахәауан:

«Адгәыр, мшыбзиа! Игәоуҗауоу уара, абри абжьарактәи хамшкәеи хатхкәеи шаҕа идухаз?! Уи егәурым, уажәштә ртцыхәтәи нтәоит! Амала, сара сызмыртынчуа уара уеикә-шәашә ахьсзымдыруа ауп. Акагы хьаас иҕамтцазакәа амәа укәыл, хьыңагы хазхара сара исымоуп. Сааид иацы абилет амхны исзааигеит. Уатәауха асаат жәәа рзы иқәцуа адәыгба стәлоит. Авагон хҗа, акупе хәба. Уаргы убракоуп иахьамухша. Сара абри хмашына мыжда ала сцозар акәхап. Иудыруанда уи ақәтәара шаҕа исцәымҗу. Авокзал аҕны сузыҗшуп. Хьыбла».

Адгәыр, аатәа дук азна ашыла лаганы иан илзынижьрац иманы дшаауаз ауп Шьашькәа Хьыбла лышәкәи бҗыц ихьыгзаны ишилтәз. Уи, азыказ уиаҕара агәхьаа имкзашәа катцаны, иңыба интәиңгәеит. Аха, Шьашькәа ибла дышнытшәаткәыз, иаатәа нкажыны ахы днықәтәан, игәи тытны ицо иаахыртны даңхьеит. Уи атак ашыа иоуаанза рцарагы ааит.

Адәыгба ацара саатк аиҗа шагыз, Хьыбла деикәыршәшәа Сааид машынала авокзал аҕны днеигеит. Хьыбла амашына дшаатытцәкәыз лаңшыла игылаз зегы ааимылдеит, ашәтахь лхы аңшнымтцаәакәа, авокзал аәнуцҕа дныфныс-аафны-сит, аха Адгәыр ихабар лымбеит.

«Дабаци, иҕалап дзеикәымшәазар», – илхәицра лзымдыруа днеин, лчамадан ахы дкәыкәза днықәтәеит. Аамтә ықәха ацара иафын. Адәыгбақәа хәкь-ңсыкьуа, рееитцхәа авокзал иаадгыланы, итибахәа адәи инықәло ауаа рцымхәра аашьтыхны рымәа еитанықәлон. Зыблақәа ыршакь-шаҕьо, ашҗа иахыкәшаны иаагылоз, автобускәеи атаксиқәеи иртыцуаз ауаа, ахразага икылылхуазшәа, лаңшыла еимданы иаулыжьуан Хьыбла. Аха Адгәыр дыҕамызт.

Хьыбла лсаат деитанахәаңшит. Адәыгба адәықәлара әажәа минут ракәын иагыз...

– Хьыбла, Хьыбла! – абри аамтәз даалыдгылт Сааид, – былзңши ани азҕаб, шаҕа деилахәоу ббап, – иҳәан, ажангли-ор иеиңш, наҕ-ааҕ знапы абраслеткәа ахарыңхны, зыхьтәи лымхарикәа гьалгәло игылаз азҕаб лышҕа днаирңшит. – Амал змоу ңоукы дырмаазакәа дыҕам, хәибадырыргы цәҕамызт. Еи, атыңҗа, амашына бақәсыртәап, амашына, – ашәишәирбағь еиңш зеырчны, изыргәаңуа игылаз, Сааид ашыф-шыфхәа иңышә ибз ықәишыуан. Хьыбла уи ибжы аарла акәын ишлахәуаз, аха аззцас ақыртә-ақыртәхәа лгәи иалнарҕьон.

Дааит Хыбла илыццараны иказ лфыза Шьашькэагы, аха Адгэыр ихабар хэа акагы ыкамызт. Егъа лхэаргы, Адгэыр Шьашькэа длыцны дышцамаари хэа дгэыгуан Хыбла.

– Бара, Адгэыр дабакоу, дызбазомеи? – Шьашькэа Хыбла лхы налыдылкылан дцааит.

– Сыздыруам дахькылазыз, – даакэпсычхаит Хыбла.

– Бара амѡахь ихабар цьаргы ибымбазеи?

– Дабазбоз, арахь шэеицны шэааит хэа акэын сшыказ.

– Хаицны хаазыштыада, – лыпсахы еибаква лашьа дахьгылаз ашка днапшит Хыбла.

Абри аамтазы акеѡ-акеѡхэа асаркьал абжы геит, еилагылаз ауаагы агэыркьхэа адэыгба аанѡасыртахь рѡынархеит. Арадиогы аахэарчарын бжык цэыгцаз интыѡит. Абарткэа зегы цэымгла дрыхэапшуа, есааира ихаланы ачра иаѡыз лгэы хьантыцыз, лчамадан шьткэыцэа инеиуаз лашьа днаишталт Хыбла.

Сааид иаразнак азгбцэа ртып ылхны иртэеит. Амѡагѡаф цхэыс дналыдыххылан, иурышэа хыбжа-ѡыбжакэа дырмеигзазакэа, итырбгыжэа акыраамта длацэажэон. Нас царакэак еилацгэаны лчыба интеитцеит, лхаазага литазшэа иѡыкатцаны дналыдкьеит.

– Уи уажэшта шэара дышэтэуп, шэымшэан, – ихэеит Сааид азгбцэа данаарыдгыла. Аха азэгы акэѡырымтзеит. Еижэысланы зѡаазхаз лылагырзкэа лашьа ибар хэа дшэаны, лыблакэа рѡы иааианза нак ицэытагэаны илцэахуан Хыбла. Адгэыр иара уажэгы дышцамааири хэа лыбла траа ашэахьа дшыпшуаз, авагонкэа ааѡыж-мыжын, адэахы иаркыз ацэашькэа аттахэа илывкьаны аехьакра иалагеит.

Сааид данца, ахышэ иадкатцалаз астал хэчы лхы ныкэжыны деитакьуа атцэуарадналагеит Хыбла. Шьашькэа икалцаралзымдыруа лфыза дышлывагьежьюаз, акупе ашэ даалагылт Адгэыр дхашхашуа. Еицраланы икапшыза иказ изамѡа иаѡибахэа инеиуаз апхзы пкышкэа икэа италаны, иблуз шкэакэа ана-ара ицэа иаддырцаблон. Иихэара иѡамшэауа цшышьала ичамадан наиргылеит.

Цытрак ашьтахь Адгэыр дтэаны ахацахэа азгбцэа ирзеитеихэон аѡынтэи амшаз ихигаз зегы.

– Цшы-сааткамѡасангыланымашынасазыпшын, – ацэажэара даѡын Адгэыр, – арахь адэыгба адэыкэлара саатк акны иааит, амца скит, аха иааг. Нас сыѡны хколнхара амашынакны сцеит.

Сихэеит Хыыцкэыр, сиашьапкит, аха даахэынгы дсыхэампшит. «Ашьхэа тѳкэаан, ахтэасаара иафуп, шыафакгы изнеиуам», – ихэеит уи атыхэтэан дысхыччо. – Икастцахуаз, адырѳегых, сыѳны счамадан ахыглаз сааит. Нас исгэыстэшаз сгэыстэит. Абар уажэы-уашьтан счамадан аашьтхны аѳныка сфынасхауеит хэа сышгылаз, машынак пырны архэара иаавшэан, ичаразны сапхэа иаагылеит. – Уааи, уааи, – издыруаз бжык сахаит. Снад-ххылазар – Мышыа дтатэоуп. Ахыпхэа сфынаивасыжыт. Саргыи сахыѳо хэа акгы схэауам, иаргыи дсазтцауам. – Шаѳа узаан-хеи? – дсазтцааит уи пытк ханынаскыа. Ѳажэа минут, – схэеит, сыѳсы сгэы икылаханы. – Хэхьзауеит, – ихэан Мышыа, агазгыи нацитдан акэыркэа адгыл икэгылазамзшэа афынанaxeит.

Сшьамхышланы Хыыцкэыр санихэоз Мышыа иахауазаарын, сгэаѳра аниба, дыѳны аѳны дцан, имашына има дысзааит... Ханааи хдэыгба хэазо адтра иафын. Счамадан шыткэыѳэаа, изулак сыѳны атыхэтэтэи авагон сахынхалт...

– Блала ибаны, шьамхыла саанза Анцэа уимшыааит, – лхэан Шыашьука афыркыркхэа дааччеит, Хыыблагыи лыбла тыѳаѳшыаакэа аалхаччеит.

Атх акыр инеихьан. Адгэырраа тэаз акупе акны тынчран. Цаѳатэи аѳэартэаѳкэа ркны зиартэаѳа ѳатаны, наѳ-ааѳ еиѳаѳшуа ишытэз Хыыблеи Шыашьукеи ианышытэла ашытэ-хыгыи, рыбжыкэа ыѳакны, акыраамтэа еиѳэажэон. Нас Шыашькэа ишылтахымыз дынтахэахаа аѳэа дагеит. Хыыблагыи дызѳыиз лажэа налгэаанза лѳыза аѳэа шылиааиз гэалтэит, нас лѳы атэамѳ ахь ирханы лылаѳэаѳкэа неиѳэылѳсеит.

Азѳабѳэа ахынзеиѳэажэоз, икараха иѳаз Адгэыр ѳэамтэахаак аѳара ѳаитдан, дытрысны дааѳшит. Уи игэы ѳарханы дахышытэз, дзырѳуа пытрак иеааникылт. Атынчра иалѳны хрыжь-хрыжь ѳэашьтэбжык иахауан. Нас пышышэла даахэын, еидѳаѳсла ихы зкэыиз ахч хэыѳы иѳнапыкгыи рыла иааигэытѳихэхэан, асаараѳа дыпшуа ѳыѳа днышытэлеит.

«Дыѳэоуп, – итыѳан иѳоз игэы нтыблааит Адгэыр. – Ахаан-гыи абас дыѳэаны дсымбаѳызт... Иахагыи дыпшэоуп... – азэы димѳэытѳкэаэаны дигар хэа дшэозшэа, афымѳа лашара зѳахэмаруа ишытэз Хыыбла лапшыла деимидон. – Дыпшэазааит, иѳегыгыи дыпшэахааит, адунеи иѳэу зегыи дреиѳхааит, иахь-ѳалакгыи Хыыбла сара дыстэуп. Дыпсыхыргыи азэы ажэак леиэхэондаз, – иѳыи ѳеины ихэѳэ иѳыѳачит. Мап, Хыыбла сара дыстэуп! Уажэшытэ хэзхара хэиѳэажэап, азэгыи дахпырхагам,

ххала хайзынхейт... Ахаангы абас дыцэаны дсымбацыт. Аба-соума, мшэан, азгабцэагы шыцэо: лылацэакэа еиқэыцсоуп, сара сеицш, ларгы лнапсыргэйтца ркыакыаны лхы иатсоуп, лпышэкэа тыркэацэаа, ицахэ-цахэза реырчы икоуп. Аха азгабцэа хара хайха ипшзоуп, Хыбла урт зеггы дреицуп... Уахатэи ала уаха сыцэом, Хыбла лыцэа сыхычалоит», – Адгэыр акарулра иеазкны, хыхэтэи ацэартагы акнытэ дылбаапшуа, игэы ртынчны иеанааникылоз, Хыбла лыблакэа чча-ччо Адгэыр дцаитцапшит. Адгэыр дахыакэылкыз пхеишьян, ашырхэа илацэакэа неиқэицсеит, игэы иахагы ирццакны айсра иалагеит.

– Уажэыгы умыцэазаци, Адгэыр! – ҕаалтит Хыбла иныццакны.

– Сыцэан, уажэоуп санаапш, – ихэеит Адгэыр. – Бара? – цытрак ашьтахь дцаит Адгэыргы.

– Саргы уахак сыцэами, уажэоуп санаапш, – амц лхэеит.

4

Адырцаэны шыжыымтан амра чча-ччо абз ашьха ианцавцнагоз аамтазы, рыхшыкгы рчамаданкэа кны атрамвайкэа раангылартагы еилагылаз ажэлэр иаарыдгылеит.

– Арцафратэ институт акынза хцар хтахын, ихашэымхэари иарбан трамваиу изталатэу? – иацхэа игылаз ауаф кыаф-шэпа иеынаидхало дцаит Адгэыр.

– «Ахэбатэи», – ихэеит уи, иахыасхэо иснатауазеи ихэозшэа, ихэда хчаа мырцысзакэа, ифы аарла иеиэхын.

«Ахэбатэи» инеихцэашазшэа абга еихытаруа архэара иаавшэан, амзаатэ азааны атэтцэа иасуа иаарыдгылеит.

Цытрак ашьтахь, Хыблеи Шыашыкэеи, абызшэеи алитерату-реи рфакультет ашка рышэкэкэа алагаланы, Адгэыр абахцакны ачамаданкэа дахырыдтэалаз иааигылеит.

– Шэалганы шэааума? – дцаит Адгэыр апышэырччареи мацк агэынхареи ихы-ифы икэтцаны.

– Хашцалымгоз, абар иахыыкоу хдипломкэа, – ршыцагы еибарччо инеидыркит рышэкэкэа злаларгалаз абгыццкэа.

– Арыскаамта шэанынха шэалганы шэаауаз цыысшэон, – иратеикит Адгэыргы.

Урт азеицшхартакны инеины ртыцкэа анылырх ашьтахь, Адгэыр иицахыз аинститут ашка ашэкэкэа алеигаларазы дцеит. Хыблеи Шыашыкэеи акомендант иритаз ацэартакэа ныкэтца-

аакѣтаны ркаруаткѣа еилдыргеит, рѣырыцсахит. Икылцш-кылзырѣуа, ишѣацырѣауа азы ахыѣказ рыпшаан, рыѣкѣа рызѣзѣеит, нас цытрак ѣацсы хшыап хѣа рызбан, рыгѣкѣа ѣарханы наѣ-ааѣ инышьталеит. Азныказы аѣыѣагы агѣыргѣа зхыз рыблакѣа мчыла инеикѣырѣсеит.

– Уу-уу, сан, – Шыашькѣа дытрысны лиарта дныѣѣтѣан, лзамѣа лнапхыѣкѣа налалырѣаѣеит.

– Иѣалеи?! – ашырхѣа даалѣѣеит Хыыблагы.

– Арзаѣал аѣны «допустить» «т» арѣшѣага амѣзакѣа изымѣи, зан илымлхша сара.

– «Не» авабмыргылазааит, арѣшѣага агзаргы уадаѣым, – азныказы илгѣарѣхатѣѣаны дычѣеит Хыыбла.

– Уи хыаагатѣым, баала, ѣаалеи-ѣеип, – Шыашькѣа лыжѣа кны дааѣеит Хыыбла.

Адгѣыр Аѣытанхамѣатѣ институт ахыѣказ иѣшаан, дхѣаѣш-кѣаѣшуа ашѣа дынталеит. Ухы раѣаны урыѣаѣшыр, улаѣш зхыымзоз аѣны еихагыла дуѣа ршыапаѣкны, ауарѣал иатѣа аиѣш, икаршѣу абаѣча иѣатѣаз ѣѣукуы рхы аѣѣырѣс ашѣѣ-кѣа ирыѣхѣон, даѣа ѣѣукуых рыгѣкѣа раѣатѣа, аѣды-сыдыѣа иѣѣаны иѣѣажѣон.

Адгѣыр иибоз зѣгы аѣшѣымаѣѣаны, иара дсасны, ѣаѣсатѣас акѣын ихы шиѣхѣазоз. «Сабаанагеи, изгѣаѣгызеи, абарт иѣѣоу сыриааины, абри аинститут дузѣа ѣѣлоит хѣа аума сшааз?», – дхѣыѣуа даатгылеит Адгѣыр, ашѣ аѣхѣа даннеи, «Ных, них, Мзахѣаѣа сѣаны ѣышыѣѣса аѣѣарахѣа аус зур, нас сызѣалар збап... Изаѣароузеи, Хыыблараа ринститут аихагы еихауп. ѣаи, сызлымѣак ѣамхгы, мзахѣаа абас ѣнык рызгыландаз», – дхѣыѣуан Адгѣыр, аѣѣ-аѣѣ зыѣнго игылаз аѣны еихагыла дуѣа илаѣш рыѣаргѣежѣуа.

– ѣѣамзааит, аѣа иѣашѣымѣѣари абраѣа аѣалара зѣаху рышѣѣѣѣа ахѣаларгало? – иѣааит Адгѣыр иааидгылаз аѣѣыни азѣаби.

Адгѣыр ихѣыѣра ашырхѣа даалѣѣеит: «исхыѣчарѣ иаѣума абарт» – игѣахѣын, азныказ илакыѣа рыѣѣгыаны, рѣаѣнытѣ ршыапаѣынѣа лаѣшыла иааимидеит. Аѣа иѣаихѣарызеиш хѣа рѣыѣагыы рыблакѣа ѣырѣаѣа ишихѣаѣшуаз ангѣеиѣа, дааѣышѣырѣчан: «ишѣасзымдыруеи, шѣааи, шѣааи», – ихѣан, аѣшѣмара кны ашѣ ишыапы нхигеит.

Шыыбж хыѣхѣан Адгѣыр дгѣежыны аѣудентѣа рыѣалаѣ хѣыѣы аѣны данааи. ѣаалым руашѣа еивѣарыѣѣа игылаз

акорпусқа акакала ипхъазо, ажәабатәи аҥны даннеи, дыццакны амардуан дыџхалан, Хьыблараа зыџналаз ауада ашә днадгылеит. Ауада ашә ыттарбаҕа иаркын. «Иабаци арт?», – игәы дынтахәыцит Адгәыр. Нас тцакатәи ашәала дындәылтын, еи-хашышы инашытыз абахча днытцалеит.

– Иутахузеи, ухацирт наҕ, уахпырхагамхан! – быжықәак илимха интасит Адгәыр, цытк дахынаскъаз. Игәы нтпсаит. Даатәин, иаарццакны абжықәа ахыгоз ашҕа иҕынеихеит. Хьыблагы Шьашықәагы рышәкәқәа ргәйдкыланы, еихысеипысуа, рхы иқәкны иааиуан. Адгәыр данырба, ргәы аардсахит, аха ршыақәа иахагы иаадырццакит.

Адгәыр дышнеиуаз, азҕабцәа имбазазшәа днарывҕыан, зымаҕәа тшәа кыағҕыгәқәа зыерылахәаны иааиуаз ақкәын хыш днаидххылт.

– Усцырцкыа наҕ! – ақкәын хыш игәышпы тарсхакыаны Адгәыр днаигәйдхахалан, имгәацәа наидыргәғәаланы дсыршәап игәахәын, даахамчамт. Аха Адгәыр дыхшәааны, дымтысуа уи иацхыа дгылан.

– Узышыҕада? – дцааит Адгәыр, ақкәын ицегыгы иҕынаидыргәғәаланы.

– Абни игылоу азҕаб цшза, ахцә ду, – ицышәқәа нтырқәацәааны атәаххәа абжы иргеит ақкәын.

– Уи ура егызлылам!..

– Ха, ха, ха, ура абзамыкә, абнауаџ рыцхә, азҕаб цшза ура умацара дшутәым узымдырзои? Ацшза зегы дахзеипшуп, ха, ха...» – ақкәын дыччарц иҕы аныџеихихтәкыа, апкеиџхәа, аҕамчы ацтациипш, Адгәыр инапсыргәытцә абжы геит. Ақкәын, игәарпхатәкыаны цыгәхыршәт кәитцазшәа, дхышәтны, акәыкәымдыр днавахәит. Адгәыр адырџегых уи ишҕа днатрысуаны, Хьыбла днарбжыххит.

– Иусырбапсара абнауаџы, ашәаргәында, – Адгәыринацәкыарақәа ргҕаны изныз ақкәын хыш изамџа ҕыкапшыаа инапала еимлагәа икны, абахча дыткыа дахынеиуаз ибжы гон...

Адгәырраа апышәара иалагаразы мышқәак ракәын ирзаанханы иказ. Дара рапхыа уахы инеины ацшәмара зкхъаз рџызцәа злацәажәоз, ицәырыргаз апрограмакәеи анырба, азныказ зынзагы ргәы ткәеит.

– Ных, ных, сара сцит. Аџныҕа акыр шәыцхар шәтахызар... – ихәан Адгәыр, иикыз апрограма нықәцаны, дџагылеит.

Шьашықәагы лкаруат аҕаҕа иҕагылаз ачамадан даахеит.

– Исахахьюума, избахьюума абрака излацаажэо азцаарақәа ртак... Акыр хдыртқоз цышыа рғапхәа ххырхәон хартцащәа. Зегь стииргы, Ладикәа Хатхәыжә-ипа исиртқаз ала химиа сзытиуам, – ишьтахь инапы катцаны, игәахы цыжәжәо длеи-
щеиуан Адгәыр. Хыбла лгәы иаанагоз еиликаарц шитахыз удырратәы, дцәытцшшәагы зны-зынла лышка днацшуан.

Ахьзы алыршоушәа, афымцалашара ашәахәақәа еилаарцы-
руа излапсаз лыхцәы қамызқәа еиларшаны, лыварафы наф-
ааф астал иқәта, лыцламхәа лнапы атцаргәаны, згәы каҳаны
ицәажәоз дырзыцшуан Хыбла. Уаҳа назлымшахуа иаапса-ны
иказ лыбла гәытбаақәа ачча рхыхәхәыла Шьашкәа инал-
хьырсны, ишнеиуа, Адгәыр ифынза ианыназалакь изықәшаз
амза аипш, ицәышза иаашанхон.

– Химиа ҳасабрак ацуп, физика цышәарак атахуп хәа згәы
иаанагодаз, иахзырбахьадаз. Абжьбатәи акласс инаркны
ажәабатәи акласс афынза абарт амацәарқәа ҳазтқоз атоурых афа-
культет иалгахьаз ауащ иакәын. Ас зхәхьзи хәа ҳанықәгыла: «аа
амарца, хшәымшьын, уи хдиректор иахәшьаца иоуп, иурокқәа
мачуп», – рхәан, егырт хартцащәа шәаргәындақәа ҳғы еихагәа
иркит. Убасқан илеихаргәаз ҳафқәа уаҳа иахзааихымхзакәа,
азымщас-гы ацста итнагаз ақыдқәа реицш, ххәахәа-чаҳәаны,
ххыфа-фыфаны ашкол ҳалдыргеит. – Ақәардә дааҳаны астал
днахатәан, итацқәым ратцәаны афыгәхәагы илықәикшан, ихгы
нықәижьит Адгәыр.

Ихы анышытх, Хыбла лыблақәа лхаччо дышихәацшыц
дихәацшуан.

– Бзымччои, дад, бара, Шьашкәагы баргы азы ацартә
шәеашәтан, шәнапы шәымкьазаргы, иара шәагоит. Сара?!
Абри тацәны ишаазгаз мдырзакәа, – игәыбжьынацәа ырхәаны
илахь атыгә-тыгәхәа днас-насит Адгәыр, – хаха азгы сахеит, –
ашырхәагы дөатцкьейт уи, – азсашьа сыздыруам, исзыртцараны
иказ, исыдмыртцейт... – ишьтахь реирханы адәахьы дыцшуа
ахышә днылагылейт.

Адгәыр иихәаз мацк лгәы арғәгәан, уаанза наф зымща
иқәлыжьхьаз лышәкәи лыбгыцкәеи ааидылкылейт Шьаш-
кәагы. Хыбла дөагылан цшышьала Адгәыр днаидгылейт.
Ихәапза иеикәа иахажьыз иблуз аалырҗеит, лнапы җаргзаны
ижәахыр кьақьа инықәтцаны, даахьалырцшит.

– Уаала, ҳандәылтц, шыжьымтан аахыс ацхьара ҳағыми,
хқарахеит, – лхәейт Хыбла, ишықыруа асаарака инашьтыз

лыхцэы шэпа дукэа ышытхны лхы иакэыршо. Зыцсахы пыжэжэо, зпышэкэа акыре-кырехэа ирыцхауа игылаз, Адгэыр игэы кэандаза иаакалеит. Уажэраанза агэаара итырлашыцаа иа-маз, иблакэа аатшашахан, Хыбла дналфеацшит, нас дцэытцшшэа, зшыапкэа зытацса акаруат икэтэаз Шыашкэа дналыхэацшит. Уи деицыйнза дтэан лыбла траа дышрыхэацшуаз ангэеица, игэы амца былбылуа инталан, ихакынтэ-ишыапакынза днеилнашыаа-ит. «Афы асааит, хара хайцш абригы разкык лымазар иамазеи», – игэы дыштахэыцуаз, Хыбла длшытагыланы дындэылцит.

Адгэыр иакэын измаз рацхэатэи апышэара. Ауа цхагэ-танынза, Хыблараа руадакны дтэаны дапхьон. Азгабцэа шыталар цэгэа ишырымбоз акара анидырдыр, иара иуадафэ да-аины алашара наиркын, ашамтанза ихы ынапыкла икны, илахь акарандаш ахы аларкыакыо, ишэкэы дадтэалан. Уаха наилым-шо данкараха, иеинымхзакэа акаруат ихы ахыныкэицаз, ацэа даамцарсны дагеит.

Агэакы-агэакыхэа игэы иныкэсыз ашытыбжэ ауп атхарцэхэа ацэа даалзхыз Адгэыр. Ашэ аддыхэа иштцысыцыз итцысуан. Игэы нтцсааит, ахышэтхэа ииартэ днылатэеит. Аценцыйр асаркыа иалччаны иааиуаз амра ашэхэхэакэа надхэмарлеит, ахазыртэа ицоу акаламкэа реицш, анацэтыпкэа кэцш-кэцшыа изфеацсаз изамца кэымшэышэ. Ихы иатцаз инапгы дысза, атыцш ацрахэоушэа ихынхалан. Ашэ адырцагыых иргэжэаны асбжыы геит, днадххылан ианааирт, Хыбла дгылан.

– Уагхеит, умбазои, ирласны уеилахэа, – Хыбла Адгэыр днаивсны ауада дныцналан, икэашэза изэжэаны еикэката иуантэны иаалгоз иблуз акэардэ ахы инхылшыт.

Хыбла данца, Адгэыр иблуз аашытихын, инархэы-аархэуа акыраамта дахэацшуан. «Ха, ха, ха, уара абзамыкэ, абнауаф рыцха, азгаб цшза уара умацара дшутэым узымдырзои...» – исас ахынзацоз еиххэаны, ицатцакэцш цыхкэа ипынцэа цэхэа иаттарч, адырцагы ибла даахгылеит уажэааигэа амца зфеитцаз арпыс. «Нас Хыбла зегы дахзеицшну, дэеазэ иблузгы абас илкращу? – итыпан ицоз игэы дазцаауан Адгэыр. – Мап! Уи ал-сыршом». – Ицышэкэа неидиргэгэалт. – «Иахыа уахынеиуа, цба узантэны уноурыжыыр, Хыбла дааныжыны ацныка умцар ада цсыхэа умамкэа укалар?» – игэатэантэ бжык цэытцэза иахауан. Уи абжыы дшеилнашыауаз, ихы итагыежыуа иштэз, иеиелеихэан, иныкэыршэны аинститут ашка дцеит.

Уи аены дшымгэыгзоз ала деикэашэеит Адгэыр.

– Уацсуоума уара? – дцааит, Адгәыр иңышәаратә бғыц нархәы-аархәуа икны астал иадтәалаз, алектор шәпа-жәпа ду.

– Ааи, сацсуоуп, – ихәеит Адгәыр, игәы атың ытамгыло.

– Ех, Ацсны, Ацсны! Шака хкы рыла ибзиоузеи, – даакәыңсычхәит алектор. – Абилет угазар, абнаххыи ашәтхәтәи апартаф утәа, – алектор иблакәа ихаччо, ихы шышьтихын, инацәа нархханы Адгәыр дахтәашаз иирбеит.

Адгәыр, иаңхәа ифналаххаз азғаб данца, иара цкәа ахәыңхагы иамразакәа, алектор истол ашка дааипхәеит.

– Нас уара у-Ацснитәуп? Саргыи ымышка роуп ицуа уахынтәи сааижьтәи. Сыңсы сшьон. Амшын еикәа ацәкәыр-цакәеи сареи акыр хеинахшәеит. Шәымра ашәахәа хаакәа акагы аанмыжкәа, санаауаз иаазгеит, – алектор ицламхәа инапы ацаргәаны Адгәыр дихәаңшуа ацәажәара дафын. – Нас ухиоума? – аңықә-чықәхәа, игәарпхатәкәаны дыччеит уи. Даахәцымцит Адгәыр.

– Аа, уст, даҭа цхыраарак утаххозаргыи, ара сыкоуп, – ихәан алектор, Адгәыр иңышәаратә бғыц акы нанцаны, иаңхәа иныкәиршәт.

Адгәыр икаитцара изымдыруа, длак-шакуа даакәхеит.

– Узңшузеи, ига, абар ахәшьара ахәаныстцаз, – алектор дызлатхәыыз Ацснитәи ахауеи аңсабара аңшзареи рыхә убриала ишәарц итахызшәа иеыкатцаны, Адгәыр ибғыц мчыла идигалон.

Адгәыр деиси-еисиуа, ишицәымғыз, ашә аартны дын-дәылцит.

– Иузанитцеи, иузанитцеи? – дахындәылтцәкәыз гәыңшык азғабцәа ааикәшеит, цкәынцәакәакгы аарыдгылт. Адгәыр ибғыц димырбарцаз иеыназыкын, аха иамразакәа, зғаб хыцә хәычык днаимтцасын, иааимпытылцааит.

– Дида, «хәба!», шәанаңалбеит, «хәба!» – азғаб хыцә лзамша нтылгычаан, лыбла еикәатцәа хәыцкәа ирхәатхәатуа Адгәыр дфәитцаңшит.

Адгәыр дфәицрашәеит. Ибғыц аалымжәаан, икәшаны игылаз днарылсны, ихы икәыжыны абарца дыбжәаланы ифәлеихеит.

– Бара ари арпыс «фба» итахын хәа сыкоуп, ха, ха, ха, – азғабцәа рыччабж ишьтахыка игон.

«Сфә еихыхны ажәак мхәазакәа, «хәба» сзыкәиргылеит. Абригы идырзаап срыцхәхәны ашкол сшалдыргаз, – игәы

дтахэыцуан Адгэыр дахьцоз. – Ахьымзг, ахьымзг! Сыпсаан-за сыгага сыцрытраха, исыцрымтша ахьымзг. Срыцхашьаны «хэба» сзыкэиргылеит! Идырзаап сьыззыскыз аҥны сшым-чыдоу, сышфакэоу. Дсыцхраама, мшэан, абри? – илахь инацэа адкыланы дхэыцуа даатгылеит Адгэыр. – Мап, сижьейт, дыс-хыччеит!» – Ашырхэа даагыжьын аинститут ашҥа ифааихейт. «Цкьа ухэыц, Адгэыр! Уажэы «ѿба» узыкэыргыланы уауижьыр, нас Хьыблеи уареи шэеицэызт, лара ара дааныжьны афныҥа ацара укэшэойт, – игэатцантэ ихэаеца бжык ааѿуейт. Аха Адгэыр, уигы дазнымкылакэа, ашыршырхэа дниуан. «Ха, ха, ха, уара абзамыҥа, абнауаѿ рыцха, азҥаб цшза уара умацара дштэым, зегы дшахэеицшу узымдырзои?» – Игэйтшаагоу абарт ажэакэа адырѿагых еилаханта иара ишҥа рѿаархейт. Адыххэа даагылеит. Цхызу, лабѿабоу изымдыруа, дадырсызшэа, акыраамта дзыѿза дгылан. Нас, даагыжьын, азеицшнартахь иѿынеихейт.

Абар уажэшьта ѿмш цуейт Хьыблараа ацыхэтэантэи апышэара тины иалгеижьтеи. Адгэыр изаанхаз амаѿар ити-разы, шыжьымтантэҥа дгыланы аинститут ашҥа дцеит. Амра аҥалакь иахыкэыршоу ахэҥа иѿарывшэан, мыстхэагшэарак аҥара аѿыхаракны, ашэахэакэа цахэ-цахэо ацсабара аѿаларцс ипхон. Хьыбла Шьашькэа лырѿыхара лѿазылкит, аха умцсит. Уи дааҥрым-ѿымын, лыхч кэамкьа хэычы, лыѿнапык аакэыршаны иаалгэыцалхэхэан, лееицых ѿыцха днаиан, ацэа лѿалтеит.

Хьыбла лиартэ еиллыргеит, аатѿажэҥ ырѿэаакны адашь-ма икэшьны илрыцкэейт, еиқэкчы рчамадан иѿаз рѿыцѿагы рымаѿэакэа тыганы илуантеит. Амрагы, атыпхэцэа руа-да сныѿнапшында ахэозшэа, иааѿначчеит. Шьашькэа ды-цэоуп. Уи дыцэоуп, абри абжыарак илыгхаз лыцэа зегы халырѿэаарц лтахызшэа. Асаркьа иалццаны иааиуа ашэахэакэа, ишиашоу, лзамѿа ҥэымшэышэҥа ирызнейуеит. Урт, атыпхэа дырчыхэчыхэны ддырѿыхарц ртахызшэа, зны лыхэда инатхэмаруейт, нас абгахэычы гызмал аипш илѿагэыбзыҥны, лхы-лѿы рбзо, лхахэы еиқэатцэа ажэпара иналаз ицоит. Шьашькэа дыцэоуп. Дыцэоуп, аинститут бадна-кылт хэа лархэазшэа, лгэы ртынчны. Ашыжьтэи азаза аипш, ипкыш-пкышза лылахь иаақэнапсаз апхзы, илѿапсоу лхахэы шыыѿарақэа лзамѿа иаднарѿаблоит.

Хьыбла, Шьашькэа дѿыхар, Адгэыр аекзамен ахьйтиуа ашҥа хцап хэа лызбан, лееилахэа-лееилаца дыпшуп. Усс илымаз зе-

гыы ҕалтцеит. Нас, шәкәык шытыхны астал днахатәан, аҕхыара да-
лагеит. Дцо — даауа, даҕыак шынтә-хынтә даҕхыахьеит, аха акаҕыы
лзеилкаауам. Лыблақәа ахәаҕшуеит акәымзар, лхы-лгәы зеггы
даҕеаҕыара иҕоуп, хәыцрак дтаршәны дамоуп: «Уи иахыа «хәба»
хәа итиргыы, уажәштыа иаанахәара уадашуп. Тыпк ааҕык еимар-
куеит, — дизхәыцуеит Адгәыр. — Ишҕаҕастцари, иара дызтамлакәа,
сара саднакыланы сҕалар, псыхәас ихаурызеи, еицрытшыас
ихамоузеи?! Сара исоуз ахәшыарақәа цәҕам, нас уаҕа ауаа
иаха имачуп, срыдыркылозар акәхап, — лгәы нтыпсаан, лхәы-
лжыы қақаза иҕеилагылт Хыыбла. — Шыашыкәаҕы дшәартоуп»,
— ашәкәы лыбла аакәҕаны уи дналзыпшит. Шыашыкәа дтахәхәа
дыцәан.

«Ех, бгәы згәызаалак, ибаргузеи. Адунеи ба бзыхәа имар-
дуануп», — Хыыбла дҕагылан, аҕенцьыр аҕардақәа даарыханы
иааималдеит. Шыашыкәа илҕахәмаруаз ашәахәақәаҕы нықәба
ицеит.

Шыашыкәеи Хыыблеи, Адгәыр аҕышәарақәа ахытиуаз
аинститут аҕны ианнеи, ишәаны изыҕнамлоз азәык-шыҕыак
рыпштәқәа рхыгга, агаз-хычпаҕырқәа реицш еилауатыруа,
инцәытагыла-аацәытагыло абартца ибжыан. Егьырҕ зеггы еимп-
хыан.

— Зегь шәнеихыоума? — дцааит Хыыбла, аудитория ашә
иавтаҕәҕәа иавтагылаз азҕаб дналыдгылан.

— Уиаҕара быццакуазар, амҕа бымоуп, блеи, — наҕалкит азҕаб,
лыҕехыршәааны.

— Сара араҕа ус сымазам, амала... — лҕы ҕеихылхуаны, ау-
дитория аҕнутҕахытәи шытыбжықәак геит, иақәырццакнгы ашә
ааимҕьеит. Ахышыыцба зласыз абаҕырқәа реицш, зегь нытбаба-
аатбаба ицеит. Хыыблараа зацәажәоз азҕаб дахыавагылаз
лыҕелырҕсит.

— Аа, шәара шәоума химиа иацәыбналаны иҕоу? — ихәан,
ашә иаалагылаз алеқтор, Хыыблагыы Шыашыкәаҕы рыжәҕақәа
нтарсны, ишырымуаз дрыханы аудитория илыҕнаирҕалан,
аҕеҕәхәа ашә нкыдижылеит.

— Шәааи, ижәга ибилетқәа, шәымшәан, сшәыцхраауеит,
— изыцәа шыапы хәахәацәқәа дырхакыакыа, астал ашҕа иҕы-
неихеит алеқтор.

— Хара араҕа ус хамазам... Хтәымуаауп, — иҕытцәыҕытцәуан
азҕабцәа.

— Ижәга, ижәга, химиа еиҕыу иарбан матәару иҕоу. Уи
псҕазаароуп. Аа, шәахәаҕши, шәхы инаркны шәшыапаҕынза

шәызшычаз иароуп. Абри ахан зыргылаз, абарт аблақәа схазтаз, шәарт абранза шәызлааз, адунеи амақа зламғахтаз иароуп, – химиа ауп, – алектор, ибласаркыақәа дырцәытцпшы, азғабцәа дрызпшуа, ицсы злаз амағәар архәара дағын.

– Хара дағааңроуп аңышәарақәа ахыахтиуа...

– Хара артәаратә институт ауп хазтало, – аимкыара инакәыршәаны азғабцәа дырәегых инеибаргзит.

Алектор дныхшәаан, иңышә таға хәыцқәа аакәац-кәацеит. Ихәда иаңхыака интхәаны, дырызтқьарц итахушәа акыраамта дрыхәаңшуан.

– Артәаратә институт? Артәацәа? Нас шәаазцазеи арахь? – дыфныхәааит уи. – Шәыз нақ, – акеф-акеф җаңгауан аудитория.

Хыблеи Шыашкәеи иарбан ашәу изладәылтцыз хәа акгы ргәалашәом. Аулицағы ианкылс, раңхыа иаарыдгылаз атролеибус иәтеибахәан, ринститут иавсынғыы акыр иласкыеит. Атроллеибус ианылбаагы, рыңштәкәа рхыгга, инеихәаңшы-ааихәаңшуа, цытрак игылан, нас рыбжькәа нхәытцакны ақыр-қырхәа иааибарччеит. Иаагъежын, ринститут рхы ақәкны, шыапыла рғыархеит.

Ари аены ахәылцаз Адгәыргыы, Хыблагыы, Шыашкәагыы Адгәыр иуадакны итәаны аицәажәара иағын. Урт мызкы аахыс имыцаа-имтәа рғызынршәоз аус алтцшәақәа уажәшьта ирдыруан. Адгәыр атәымг еиңш игәы иалакыакыон Хыблараа мчыла химиа дзыртиуаз алектор изықәиргылаз «әба». Шыашкәа, лхы лнапы атаргәа акаруат дахыкәтәаз, дазхәыцуан, аоны днеир, иарбан усу лғыззылкшаз, Хыбла хрыжь-хрыжь итаулазаны дгәыңсычхауан. Алағырз иарзыфахыаз лыбла тыкаңшыақәа неикәылцсар, лаңхыа иаацәыртцуан лыжәла ғағаза изынны аинститут абартәағы икыду асия.

«Хәикәшәараны хәкамзар акәхап сара сзаднакылаз, – дгәынкыуеит уи. – Сымацара исзымдыруа ақалақь акны, саангыланы, иара аоныка ддәыкәыстцону?! Мап, мап! Саргыы аинститут изтамлаз азәы сылшызоуп. Хәзегь хшеицааз еиңш хәиццоит».

– Сызталозшәа, баша сан дсыргәакит, уи лоуп ирыцхасшьо, – атынчра ааилеигеит Адгәыр.

– Сара стың хиоуп, сышнеилак хклуб акны аусура салагоит, – лхәеит Шыашыукагыы, илгәылтәшаз лгәытәны.

– Атыңкәа мачхума, – дәагылан даалеи-әеит Адгәыр. – Саб иеага ағы кыақыза игәагылоуп, – ацәа рыгхазшәа, итыгга икәз иблақәагыы аацәытцлашеит.

Абарт ажэакэа зегы неины, ахэакэа реипш аттахэа изтацсоз Хыбла лгэы есааира ичуан. «Умшэан, уахыцалак сара суцуп. Аеагагы уцыскуеит, нас наӀ-наӀ Ӏыара хазцар аабап», – абас лгэы дтаэажэон, лыблакэа еихмырсыгызакэа, Адгэыр лацшыла дгэйдкыло дахыизцшуаз.

Хыбла лфымтра Адгэыр есааира имцацшыха апыр-пырхэа игэы италаны ицэа-ижыы аеахынагзауан. Дахыкэшо, днавс-аавсуа дцэажэон. Итахын уи лгэы итоугы лирхэарацы. Аха, Хыбла лгэы дахыаэажэоз иачыданы, лфы Ӏеихыхны ажэакгы лхэомызт. «Лгэы итоу зылымхэозеи? – дхэыцуан уи, аденцыйр аӀнытэ адэахыы дыцшуа дахыгылаз. – Сара саднакылт, дара зтамлазар, исхароузеи хэа дхэыцуазар акэхап. Ибзиоуп! БыӀказ ара бымацара. Уажэшты барей сарей хайцшым, ххазуаауп. Бара быстуденткоуп, сара сколнхаѿуп. Бара Урыстэыла агэтафы бтыц быцшааит, сара уахатэӀыа аӀныӀа амѿа сыӀэлэоит... Хайцрытцп! АӀызцэа фыцкэа боуп... Абзиабара фыцгыы... Нас сыӀсрым сар-гыы», – ахаан ихы иадимбалацыз алагырзкэа аеырхэа ибла иаахытэалоит.

Амца иаахакнахау ахыруачуан еипш, агэарахэа деилашуан Адгэыр. Аха Хыбла, фымт, деикэцсы, дыштэацыз дтэан.

– Нас, Шыашкэа, хаймѿалацэоуп хэа сыӀоуп барей сарей, бгыл, иштых бчамадан, – ашырхэа даакэтэиит Адгэыр. Илжжу-аз агэырѿа алеитэахрацы, цышэырччарашэа акгы ихы-ифы иныкэитдеит. Аха азхытра аката апыражыны иоурзынкылахау!

Хыбла ашышыхэа дѿагылан, акаруат атца ицагылаз лчамадан аатцганы, лыматэакэа реидкылар дналагеит. Адгэыри Шыашкэеи шанханы илзыцшуан.

– Шэызцшузеи, шэыматэакэа еидышэкыл, – фэалтит Хыбла, – ростовтэи ала хцозар, сааткоуп иахзаанхаз.

– Бара бабаци, мшэан, бцара-баара иаӀсам уажэшты, багхоит, – даацэажэеит Шыашкэа.

– Сара сымацара сакэым, сынтэа хазынтэык хайцагхеит. ХэпхыӀа адырѿегых хэазахкып. ИхразӀу аабап, – днаскъан, гэалак лымазамшэа, Адгэыр днаидгылеит лара.

Амцабз зыкэтэашо абылра иафыз арпыс игэы атыцха лнапы цшқақэа нахыысызшэа, иаразнак икэандаза иаӀкалеит. Иихэара ифамшэо длыхэапшуан. Апырпыл еипш еицраланы, иӀацшыза, ихы-ифы ацэапштэхэы ацсахауан.

– Уматэакэа еидкыл. Сынтэа аус аауп аколнхараӀны. Итеггы хэазыӀахтцап. Нас хэпхыӀа даеаӀыра хжэылахп. –

Илзбыз мап ацәикыр хәа дшәаны, дихәампшзакәа ацәажәара дафын Хыбла.

– Мап, бара җаргы бцазом. Бахьаднакылаз быкоуп. Аталара ус имариандаз, харгы хтамлози, – Шьашькәа акаруат дахыкәтәаз ашкә днапшит Адгәыр.

«Мап лимыркындаз, аф зысша. Хыбла даднакылеит, сара сызтамлеит хәа схьагәгәа снейр, ацәы сахарцап, ацәагәа схьыршыып, хәтыр сымазамкәа скалап», – дхәыцуан Шьашькәагы.

Ашьтахьгы Хыбла лцареи лаанхареи акыраамта еимаркуан; «Сымцар калом, ара сымацара сзаангылом, хәицызар стахуп», – хәа дгьатәыгьатәуа дцәажәа-цыпхьаза, Адгәыр дафаапкны мап икуан. Урт әжәкәа Хыбла лышкә имаз агәрагара иаздырхауан, ибзиабара иацыртон.

«Мап, мап хуазәыкгы даднакылазааит. Уигы разкуп. Саргы хәпхьака стамлари. Нас рацәазакгы хәицәыхарахом. Ашәкәы-абыгьшәы, хцап, хаап», – абарт әжәкәа рыла, иара игәы еипш, Хыблагы лгәы иртынчуан Адгәыр.

Изеидымцуа ишеидгылаз, ростовтәи акәым, москватәигы рыцәеит. Ацыхәтәаны Шьашькәа зынзагы ләанылрыцәгәа, Хыбла лылагырз ләашы аперрон дшыкәгылаз, имәасны ицоз дәыгбак италаны, Шьашькәагы Адгәыргы Ацсныка амәа икәлеит.

5

Мчыбжьыкгы цкәа ицуамызт Адгәыр Урыстәылантә дхынхәны дааижьтәи. Фымш раахыс, есышьыбжьон ацәшәтәфы дцаны даауан акәымзар, афны дындәылшәаны азәгы димбацызт. Мызкы аахыс инхамәа иагхаз-иапхаз зегы әжәжәхәа дшырфәу, илеихашәы ихәлон.

Иахьагы ашацкыраз дгыланы рымх кьаса днатцалан, иан ианылрашәоз ирыцхашьаны инлыжьыз әжәпара иптит. Анда ихырфрны арахә инарылаижьын, урт азгәышьны ишырфоз дахәапшуа, акыраамта дгылан. Нас, ргәашә ацхьа афәыф-ефәхәа иааиуаз азымцар днатцагылан, изара фәхыс азыхь илырсны, иеикәабейт. Иееилеихәейт. Иахәы жәпа еикәатцәа цырцыруа икәхәаны, иан иналахәаны, дыццыкы-ццакуа амарда дафаланы, аусхәартә шыказ ифәынеихейт.

– Бара, абри Хауида лпә ифәырзәжәра акәымзар, башак иакәзаап ббауоу, – бжьык игәы икәфит Адгәыр, амарда-ашьап зәадыргәгәала игылаз ататын казарма даннавала. Адыххәагы даагылейт.

– Башак иакәымзар, Ахьи-пқа леицш иаргы дтамлози, – нацылцеит даеа пхәыскгы. Адгәыр дырбар хәа дшәаны, амра згәытцаршуа ицәыз ататын машыынакәа даарыбжыагылеит.

– Уи Ахьи-пқа диццаргы цәгъа ибомызт хәа сыкоуп.

– Цәгъа изимбарызеи, ахәынтқар ица сигондаз, мап шысым-крыз.

– Иашъа мыждакгы длымоуп уи. Адгәыр рыцқа ихы хтәаны ацалакәа ишыкәыршәу иан илирбашт, дзышьтақәоу сыздыруам, аха, – игон рацхятәи апхәыс лыбжы.

– Азәы иакәу цыбышьоу, уи хәык аишьцәа драхәшьоуп. Аханицацәа рахәшьа леицш, бафлашалоуп дышдырчо.

– Ус иркыынцыцны ираазо даеакгы лдырхуеит.

– Нас, уи Урыстәыланка данца, дышцаз еицш дкаца-чацо дышзымаауа зыбзымдырхуеи.

– Аиеи, мшәан, лан длыцым, лаб длыцым.

– Уи ара даныкызгы, лыбла акакацкәа хыхәхәала ика-лахъан.

– Дымбылаузи, мшәан, дыблы.

Атыхәтәантәи ажәакәа хыцахәцахәны акәын аттахәа инеины Адгәыр игәы иштәцсоз. Ихы аөнүцка ауухәа ашьтыбжкәа гон, иблакәа ацыцхь рытыдды ифәиуан. Азныказ даа-зазеит, аха иеаанкыланы, амашыынакәа днарбжыысын, лабала ихәдацал иасызшәа, деитакы-еитцакуа, ататынырта иагәылгаз амфәхәастала ифәинеихеит.

«Дышцаз еицш дышзымаауа зыбзымдырхуеи...» Аиеи, мшәан, лан длыцым, лаб длыцым», – дахьцалак илымха итыф-уеит ахәсақәа рыбжы. Уи деилнашьаауан, ицсы ифәнатцон.

«Лхала дааныжыны сааит. Сара исеицшума, алым иафызозу арқарцәа аалыкәыршаны икоуп», – ибла иаахгылеит апышәара ахытиуаз ақалакь акны ипылоз ачкәынцәа рыцшра-рсахъа, рказшьақәа.

«Ха, ха, ха, уара абзамыкә, абнауафы рыцқа, азгаб цшза уара умацара дшутәым, зегы дшахзеицшу узымдырзои?» – дахьцалак агагеицш ишьтоу абжы адырфеггых игәы икәыфәуа иала-геит.

Абас ахәыцра дтагаланы дшамаз, аху-хухәа илаго азлагара чышә хәыцы зтагылоу акәара днырын, аусхәартә аштә дынталейт.

– Сыхызала шәкәы ыказар? – дтцааит Адгәыр, афошьта аихабы дзыфнатәаз акабинет хәыцы ахышә ихы нылакны.

Уи ҫылтуамызт. Зыхәтәы ҫызза илкыз амхәыр ҫежә хәычы, ачернила иарзыфахыз ахчы илақәырғәғаны, атах-атаххәа аконвертқәа ираарханы еиқәылқсон.

«Уажәы исалхәарызеиш?» – игәы тьпаны ицо, иңсы ҫеины ихәцә итдч, ибла траа асалам шәкәкәа зталтқоз иишыык ашқа дыңшуан Адгәыр. Ақошъта аихабы, лара лыда қсы зхоу азәы ауада дығнамшәа, ләыртынчны, амхәыр заалырхаз асалам шәкәкәа еиқәырхха иғалхәеит, нас кәытанциақәак халыртәааит, уртғы амхәыр раалырхеит. Адгәыр есаaira деицрашәон, ахахә зтаҳаз азы атқакантә ашәахқәа еишътаххы-еишътаххы ишәеиуа еипш, игәатқантә ажәа баақсқәа еишътақало ихалон, аха, иңышә ианаақәыххлак, изырку лҫынза иназаанза, атах-чаххәа иңжәон, иңышәқәағы тьыс-тьысуан. Ақошъта аихабы, астал ақны лусқәа данрылга, дғагылан, лыварағы ишътаз агазетқәа ааңыртланы реизшара дналагеит. Адгәырғы дныхшәааит.

– Сьбжы бмахауоу, мамзар уағыс сьымшьоу? – иааңирқеит Адгәыр.

– Иутаху ухәар, хшыхәара уааизшәа, ууауаза узгылоузеи, – ллакытда рыцәгыаны днаизыңшит ақошъта аихабы.

– Истахузеи, салам шәкәы ықоума хәа сцааит санаағ-нашылатқәа.

– Икам хәа уасхәеит убасқантқәа.

Игәы нтықсааит Адгәыр. Деилшша акыраамта дгылан.

– Уаха акыр уазцааума!? – атәы илхуа ғәалтит аихабы.

Адгәыр деиси-еисиуа ақошъта даадәылтын, ашта дықәланы иҫынеихеит. Уи днеиуан, дахыықоу-дахьану изымдырзо, иқәлашьцаны, амца итқоушәа, агәарахәа деилашуа: «Сылжье-ит, лыбла санааңырц нахыс, сылхаштит. Уи дағәазәы длыңшааит. Ләыза студентк длыңшааит», – ихаңыцқәа ағәа аарытқан, илаңхәағы иаалашьцеит: Абар, Хыблараа ринститут еихачаңа ду ахыгылоу. Акеғ-акеғхәа асырқьал абжы геит. Ашәкәа ааимқьан, азхытреипш, астудентцәа еижәыланы ашта иаақәлеит. Абар Хыблагы дахьааиуа. Уи қкәынак ижәға лнапы атданы, лхы нарнашәа идуп. Иарғы ихы ларқәны ажәақәак лыхәлеипхәзоит, илашоит лара лыблақәа, дышиқәшаҳату ала лхы лыртысуеит. Адгәыр деитдәғәа агәашә давагыланы дырзңшуеит. Дгәамтазақәа инаивсын, ааигәа иқаз апарк интәлеит, ақкәын инапы ҫышътихын, Хыбла дааигәытцеихәхәеит.

Адгәыр даатрысын, иңыбахь инапы ндәықәитцеит.

– Еи, Пата, уа уаагыли, уа, – ишьтахьтәкьа бжык геит. Адгәыр ихәыцрақәа даарылкьаны даакәтәизар, дхымс-хымсуа дишьталаны дааиуан Хасан.

– Уара, Цымеи уареи акы еимашәкуазшәа сахауан, усалам шәкәы улымтәзеи? – дтәаит Хасан, иңсы игәы икылаханы.

– Иарбан шәкәу, акагы сылымтәзеит, акрыкоума? – Адгәыргы уи ишкә днатрыст. Хасан даакәтәин, уаха ажәакгы мхәазакәа, аҭошьта длыфнапкә дцеит... Ауухәа аҭошьта афнуткә шытыбжькәак геит. Адгәыргы уахь иҕынеихеит, аха ашә аҕынза дназаанза, Хасан конвертк кны даадәылкьан, Адгәыр инаииркиит.

Аконверт иатцафыз адрес аттахәа илаҭш нахигеит Адгәыр. «Хыбла лоуп», – интгәыргәаит игәы. Азныказ длахан ахы ҭахижәаит, ихы анышьтх, Хасан иблақәа ихаччо иаңхьа дгылан, дыңхашьан иңыбахь аҕынеирхеит.

– Уаңхьа, уаңхьа, сара судырхагахом, – Хасан, аиаш еиңш, адырҭегьых аҭошьта длыфнапкә дцеит.

Адгәыр даакәгьежын, дыццакы-ццакуа ашта днықәсын, еихашьшы игылаз атәара дныцалеит. Ихы ҭыштхны днаңшы-ааңшын, аконверт аацәыригеит. «Мап, ара тынч сзаңхьом, наҕ абахча агәтахьы сцаны саңхьап», – ихәан амҭахәаста днымҭахьтны, иқашәқашәо игылаз ашьац иатцәа дылаланы иҕынеихеит.

«Мшыбзиа, Адгәыр! – Дналагеит уи асалам шәкәы аңхьара, амҭахәаста дшынымҭахьтцәкьаз. – Уара уцеит, сымала сааныжыны. Шықәсык цуашәа сгәы иабоит ҳаиңырциижьтеи. Ех, шака шәыгәхьаазгозеи: уара, ҳқыта, ҳашкол. Адгәыр, аиашами, исызхымгар қалап. Диида, санхәыцлак схагахоит, дәеа хәымз абас изычхауада. Актәи асеместр ианвар азы интәоит. Уаанза сзымнеиуазар акәхап, – иааигәа игылаз атцәа аимҭацара иҕынбжьажыны алада аңхьара далагеит. – Аныхәазы снейр стахуп, аха Саид бмаин, сара снейуеит ҳәа ашәкәы ифит. Урт амшқәа ракәын гәығырта дус исымаз. Убаскәнтәкьа ҳашпеиқәымшәари ҳәа сықан, аха ишубо, афстаа дхабжьалеит. – Адгәыр ақьаад ибла аақәиган еилахәашь, игагаза иибоз аңсабара днықәңш-аақәңшит. Итәулань даакәыңсычхаит. – Иудыруандаз Адгәыр, ара ауаа шака ибзиоу. Ахәыцха, алахьейкәтцаха минуткы иуадра-зом. Амала, атцара цәгьоуп. Алеқторцәа бзиоуп.

Уара узәузеи? Шьашькәа цьаракыр аусура далагахьоума? Адгәыр, цьара акы уәазкы. Амала, сүхәоит ҳара ҳабригадакны ау-

сура уаламган. Сааид уеилоумгалан, иумдыруеи уи иказшыакэа зеипшроу...»

Адгэыр Хыыбла лысалам шэкэы лагзаны данацхэа ашытахь инархэы-аархэны дахэацшит, иналак-аалакны тыпцэак деицарыпхэеит, аконверт ианыз амхэырқэатцэкэагы илацш рыдырхаланы дрыхэацшуа акыраамта дгылан. Нас ицэыба интеитдан, атцэа аимфеапарадаабжытцны, ашыацтатаднылатэеит. Еидарадук ихэда иаакэхны агэарахэа инкаижыызшэа дласкэантраза, игэы тпраауа акэын дшыказ. Зымтцаны дтэаз атцэа ақэцэафэытцэкэа ифеаз атцэа кацшы илацш нақэшэеит: «Абрантэ сыцаны абни атцэа нак инфеысцаап, – игэы иаатцаххит Адгэыр. – Мап, мап, уаанза сзыаазарым. Иара ашыапы снапкэа аакэыршаны, исгэыдхэаала игэыдскылар иамоузеи?! – азынаказ даатрысит уи. – Сеилагама, мшэан», – ишгэыдикыло азэы дибазшэагы игэы иабан, ихы шыткэыцэаа абахча днытцацш-аатцацшит. Нас дфагылан афныка ифеынеихеит.

6

Абар уажэшыта фымчыбжэа ирзынацшуа ицуан қэа цырак лкамшэацижытеи. Ацэыббылфэы зхышэшэо ишытаз адгыл, ицчазшэа акэын еикэышышыа-еикэышышыа ишыказ. Ацсабара зегы аеикэархэа атцэа италаны, ажэфан иатцацшуа игылан.

«Ех, қазшаз уанацалбеит, қақэублаарц уеазукма? – инеи-дашшылон анхацэа. Рыпцзы зхыршаз реафэра гэалак амоушэа ихышышы иахытагылаз, игэагыны изалацшуамызт. Ишабаны, икэазгаза ирхагылаз ажэфан иатцэа рыбақэа траа иазцшуан. Ажэфангы ламыск амазамшэа, анхаф изы ахаангы бзиарак канамтцазацшэа, ишахэшахэуа амца ахылкэа хыхытэ иаацшуан.

Фымш раахыс, хэылцазыла ажэфан акалтахышэа цтақэак аацэыртцлон, аха атыц-ршы инадкыслаз абамба нықэблаа ишцо еипш, алеи-пси рыбажэара иныцаба ицон.

Датэ иахагы акыраамта дышытамлеит. Ишыапы зэзэаны амардуан днафэатэан, миллион бла тыцэыбаауа изхоу ажэфан датцацшуа ахэыцрақэа иеритеит. Уи игэалашэеит иаб дифэытцны уажэы дахыынхауа атыц акны данааизтэи ашықэс. Ускан абри ацдаракны акарлақэыц акэымзар зхы фахоуцциаак ықэгыламызт. Ипцхэыс хэычы Матцисеи иареи иахэа хэлаанза бларта-бларта икылырхаауа, атауад Мырзақан хэмариала имырхыз адгыл ахтра иафын.

«Уанаңалбеит, уара усгы ухы утахымызт, аха ңоук рызгабгы дадушылт, иадубалази абри ағдара, ақәараш каамет», – рхәон уи дызтахыз.

«Шәыпшишь нахъхы, – Дәта инапы рхханы идирбон ахахә дуқәа зычерыларпс имадыхза игылаз абгызра, – абни ауп сара abraхъ нхара ара сгәазырқаз. Уи адацқәа рыда гәыгырта шамамгы имшәа-мырха ахахә иалиаит. Сынтәа ибзианы ишәтит, шәтыцкгы нхымшәакәа ихыырхәаны ифәхаит. Сара избоижьтеи убасоуп ишыкоу. Адацқәа иныкәыргоит. Нас уи сзәымпшызеи сара. Абгызра – тиаауп, сара – суафуп. Саргы исымоуп адацқәа – сызхылтыз, сзәазаз, стынхацәа. Сара исымоуп афызцәа, ақәлацәа, амч-алша. Сара суафуп, срылоуп ауаа. Нас абгызра ахыҕацаз сзымҕацону?! Мап, сҕацоит! Ҡышықәса афхәара хашәт, нас бзиала шәабеит! – абас деихаччо атак ритон Дәта. Уи иңхәыс Матциса ашәа зыбжьыхъхәо иказ лнапқәа қхашьаны лпырахәа ицакуа, ҕымт гәаныла лхатца иихәоз деигәыргьон.

Ахахә иалиааз абгызра аиха ицауланы, иртбааны рдацқәа аурыжыт abraка Дәтеи Матцисеи. Зхаңыцқәа хны акаҕыхәа ицхауа игылаз акарла-қәыц атың аҕы еихашьшы игылоуп зуа-хкы утаххалак ашәыртлақәа. Уажәы ицаҕыцаҕуа игылоуп афни, рынхарта зегы иакәыршоу абаагәареи злыху, аамтала зны Дәтеи Матцисеи напхыцла адгыл иткәыкәааны еизыргаз ахахә шкәакәа ауп. Дәта инхамәа иабжакны иңхәзоит анхашәа «зҕейтааз», раңхәаа зышәшыра днамтатәаз, зшәыр цыра ааҕыхны иҕы интейкаказ абгызра шыапы. Уи иахыагы ишгылац, ахахә шкәакәақәа ашыапхыцқәа аларпс, бакак еиңш игылоуп абахча агәтаны.

Дәта дыҕеиет – ихәыфәцәа, иңха. Амала, абгызра шыапы ахала игылоуп, машәыршәа ңара вциаакгы навамгылт. «Хәи, аҕы асаит, ишңазатәхеи!» – рҕыза гәакыа рыцхашьаны иаваҕежьеуит Дәтеи Матцисеи. «Иазыжәуазеи, нак ихырңаны икасыжьеуит. Уи атың аҕы инейтахарсша шәырк зфәло тлакы хзейтахарзар иаха еиҕуп», – иеиха ырцырцыруа зныкымкәа абгызра дзытқьахыет Саид. Убаскан, ахаан цтәыбжьык назтымҕыц ашта ауақьан-чақьан бжы нтыфәуит. Саид иеиха абгызра инамтцаршәны, алақәа иңхадырсыз абгахәыцы еиңш абахча днытпаңка дцоит. Атаацәа зегы абгызра иакәшаны ахакынтә ашыапакынза лаңшыла еимырдоит: аб дуаруаруеит, ан даҕуеит, еициз, уажә арра икоу Мези Ниази абаха ҕкаҕкақәа рыла анышә ңсыла ааганы, зшыапы харҕежьны иташшу абгызра

иавтарпсоит. Хыблагы рыбгызра Сааид ицәылхычрац, лышә-
кәы кны днамтатәалон.

Ажәван иатәа дукранны, иара ихтигахыоу зегы убри ианцаны
идырбозшәа, Дәтә иблақәа ааихмырсыгызакәа ажәван датәцшуа
ахәыцрақәа дышрылаз, атых кыр инаскысит. Пшакгы хышәашәаза
икәа-имагра интаҳамарын, ихәыцрақәа даарылнахт. Убаскан
пта еикәатәа дуқәак агаға инаркны ажәван цкәауа ишааиуаз
илапш нарықәшәсит. Дәтә ашырхәа дөаткьан, ацтақәа афныка
имфәхигарц итахушәа, амза ашәахәа зтаччоз ашта днықәлеит.
Ашта агәтә ааишишаанза амза ашәахәақәагы нкаба ицан, иаа-
лашыцеит. Агағәхә ажәван неимкьан, ацыр-цырхәа имацәысуа,
итағәыргәыруа ацтақәа ирыцхраан, уажәраанза иатәа пштәыла
ишәыз ажәван алеи-ацси рыбжьара еикәатәала иааткьахсит.

– Ех, сукәырбануп хазшаз, ианааутәххалак зегь шпааурхәуеи,
– дгьежь-гьежьуа ашта дтоуп Дәтә. Матцисагы лхарц шкәакәаза
абартца даакәгылеит. Адырфегых зынзагы аеыртбааны
имацәысын, адунеи еишыльза иаалашеит, ацыкьхәа иааигәазаны
ихысын, апсабара ахәшәбылфды ныкәнаршәшәит. Кәрышк
иакараны ицакьа-цакьаза зәаазхаз ақәацырақәа апыккәхәа
афны ахыб инақәыцсан, фбакагы Дәтә изамфә инадкьацыла
ицеит. Арцыс еилкьак иеипш амардуан дыфәхәпалан, абартца
даатххит. Матцисагы дкәындкәындуа ажәақәак лхәауан, аха
икыдхәа илеиуаз ақәа ашытыбжь иунархәуамызт.

Еикәахәны игылаз атиаақәа реыртланы ақәа инатәгылеит,
ифәжәкуаз адгьыл ағышә атцаршә иатцашышы иаханы ил-
баанадоит. Ацыртырхәа имацәысуеит, афыкәреи зымтәаз
азлагара еипш. Ажәван аґру-ґрухәа илагоит. Пша-шәшәык
цъара иасуам, ақәа цырақәа ацта ишналашәаз икахәхәа-
кахәхәа илеины алфатцә зхылзз ишытоу адгьыл дырпсахәсит.
Аххәхәа иаакәымтцзакәа иго ақәа ашытыбжь, зеипш рмаҳац му-
зыка бжьык еипш рлымхәкәа азкыдтца, рыпсы алартцәа игыланы
иазызырфәсит Дәтеи Матцисеи.

Дгыланы дааит Сааид иаткьыс фышықәса рыла еихәбу, Дәтә
инхамфә иахәа тәа-шәакас иатәгылоу Ладгы. Атаацәа зегы
фыхсит апсабара зегы шфыхаз еипш. Дфыхсит Сааидгы.

– Еи, Лад, – ихы фышытхны иашәа дахышытәз ашәа днапшит
Сааид. Лад икаруат тацәын.

– Иутәхузеи? – абартхәтә иаафит Лад ибжьы.

– Уара зыбжьы го закәи, хажәван ақәа кылымсзааит, – ақәа
алеира Сааидгы игәы иахәаны ибжьы наиргеит.

– Азази аачеи уманы умцо, иқәуршәп, – ихәеит Ладгьы ибжыы нытдакшәа. Ақәа аххахәа алеира ишаҕыц иҕын. Уи абжыы дшазызырѳуаз Сааид ацәа дынтәхәахаа дагеит.

Мзахәаа зегь реицш, ақәа шырчацшѳоз икказа иаадыршеит Дәтеи, Матцисеи, Лади. Ашамтаз иааихсыҕын, зычезырдаз ацтақәа ааикәышышьа-ааикәышышьан, ажәѳан иатцәагьы аацәытцшит.

– Ех, сукәырбануп хазшаз, аазага шпахаутеи, – иеикәа анапқәа ҕахьхьынза итыркәакәа, ишыыргәацә хьацсса амхы даалтын, иааигоз атцхәа агәарахәа ажәгәар интаижыит Дәта. Матцисагьы лныга лыманы дааидгылеит.

– О, Шьахан, Бадра, Хьыкәа, шәнеи абаакәа, шәнеи, ахәша ахьхазлеи жәымбазои, – ахәахьынтә иааѳуан абригадир Лад ибжыы.

Ашамтаз ацәа интанагалаз Адгәыргьы игәы инықәсит абри абжыы. Атхарцәхәа ацәа даалтын, ииарта днылатәеит.

«Хаи, закәытә цхызузеи сызлаз, сыгәнаха узымгааит, – игәы аахьухьуит Адгәыр. – Лабҕаба усгьы хайцәызт, нас цхызла дызбаргьы жәымуеи?», – дызлаз ицхыз хаа имшьтрацы адырѳегьых илацәакәа неикәипсеит Адгәыр, аха улацәакәа еикәыпсеит хәа, умыцәазакәа цхыз ауубахуа. Хьыбла уаха данимба, игәы хьшьшьы дѳагылан аеиелахәара дналагеит.

Ақәаршыѳ иазәзәаз, иарыцкьаз апсабара цәаакырак зымбазац аҕытә уалыр ҕыц еицш акәын шьтыбжыыс иаагалак зегьы акеѳ-акеѳхәа ишаныѳуаз. Циаас иказ зегьы рыцсы талан, рееитцыртла, уажәы-уашьтан ачарашәа аатдыркьап ухәаратәы, илах-ҕыхза игылан. Зшьап инанагоз зегьы хымапсыма ажәжәахәа акака ирҕын. Адгәыр иеиелахәаны абартца данаакәгыла, Лад дцыхза, ашьабста аицш днықәпа_ла-ақәпало агәарбжьара дыбжьаланы длеиуан.

– Уа шьыжьбзиа, Хауида! – ихәарпсаруа ашта икәыз Хауида ибжыы налықәиргеит Лад.

– Бзиара убааит, нан, умѳахыт арахь, – агәашә ахьлҕыналхеит Хауида. Адгәыр азныказ иеитцәахырц иеыназикын, аха Лад дышгәеитаз аниба, игәы тыцаны ишцоз, амардуан дналбаан, ашта дықәланы иҕааихеит.

– Аазага хзауит, Хауида, аазага, – агәашә даавалт Лад.

– Зхьышыыргәытц сакәыхшаша, хашрыцхаз ибеит, – Хауида Лад агәашә изаалыртит. Аха уи ашта дтамлеит.

– Икоуи Адгәыр, усымбеижьтеи, уахцәыззеит, – ихәан, Адгәыр инапы ааимихит Лад.

– Уажəшьта ара сыҕами, макьана ухəыцəуоп, аинсти-
тут аҕалара уқəра аҕанакуам рхəан, саарышьтит, – натеикит
Адгəыргы. Иеирхатəзшəа ҕаитцан, аха дҕапшьзагы дөеибакит.

– Егыаурым, сынтəа узтамлазар, ҕапхьаҕа уҕалап, аус злоу
аҕахроуп, ауашы ианиҕахха иҕаимтəо егыҕам, – игəы иргəгəон
Лад.

– Ус ауп нас, уажəшьта уаха искузеи.

– Усда умтəан, акы уеазкы, – Адгəыр изқəа днас-насын, дцарц
иеыназикит Лад.

– Лад, умццакзозар, – ижəаа днахьынцашалеит Адгəыр, –
нан, бфырцьянқəа бшаарыхара.

– Ғах, изжəуам, изжəуам, аус сымоуп, – иеимихырц иеы-
назикит Лад.

– Иахцəыпсхəу ирымағəуоп... Ус анухəа, сгəы иалсуеит,
хчеицьяка агыама умбеижьтеи итцазеи, – ачеицьяка пхəыс
Ғауида лгəы нтгəыргьяан, илкыз аҕəыргəы наҕ инкыдыргыла-
ны, дбыжəгəаламуа аматцуртахь ддəықəлеит. Адгəыр Лад ижəаа
ахьикыз иауишьтуамызт. Цаса аиҕа деицраланы дҕапшьхеит,
игəы тыцаны ицоит, иблақəа пхашьяны Лад дызихəапшуам.
Адгəыр иҕазшьақəа аниба, игəы дрыцханашьан, иеааникылеит
Ладгы.

– Ғаи, мышрак уақəшəааит, уабасызкашəеи, – ихəан, Адгəыр
ижəаа инапы натцидан, еиманы аштəа иааҕалеит. Ғауида лфыр-
цьянқəа чанахк ианыргыла, лграфин ахəцə ытцарбаҕа икны даа-
рыдгылеит.

– Умццакзозар, уаатəа, сыпсы уфааит, еилацьякгы уызуеит,
– дааҕьатцəыҕьатцəит Ғауида. Адгəыргы, Лад иахицхəаарызеишь
игəахəын, иблақəа тырхаха днаихəапшит.

– Ус шцабхəои, Ғауида, стəо сыҕоума, аусмшха, – Лад
ашырхəа днеин ишылымуаз Ғауида лграфин аалымихит. Ари
збаз Адгəыргы афырцьянқəа зынгылаз ачанах аалымцанаы
аграфин инатцеикит. Афырцьянқəа ахьынзадыртəуаз, Ғауида
деиҕацан, чанахк азна ашəаза ххны иаалгеит.

– Адгəыр, ура ухəыцуп, аха уацшəымоуп, уацшəымара уа-
гымхааит, иаанкыл, – инаидицеит Лад.

– Ус шцаухəауеи, нан, Лад, уи уацхьа афырцьян икратəы...
Угылоуп, сара анышəахə... нас уфырцьян ааныхи, уфырцьян, –
Ғауида днаскьян, итегь Лад дизааигəаны днагылеит. Адгəыргы
иан илхəаз азырханы, уаха ғымтзакəа Лад инаимтеикит.

– Ажәпак аңа ббахъеит, Хауида. Иббахъоу бңабаакәа зегъы ибзынханы ибымоу абри азәк ила ибхаштаант!.. – Гәык-ңсыкала ишихәауаз иблакәа ирхубаало, афырңыан ааштхны аныхәара дналагеит Лад.

Адгәыр иблакәа ааихмырсығзакәа Лад дихәапшуан: «Иңыымшыкәа, иблакәа, иңынца, ицламхәа – зегъы дахъынеи-моу, Хыбла лхата. Гыларалагы еикароуп. Цәажәашыла! Уи зынзагы тынч-тынч иажәакәа разаны ихаачкәакәараза...» Адгәыр, иабхәындахарц иказ ауаф иңсы илартәаны дихәапшуа, абас гәаныла ацәажәара дағын. Лад иныхәәға наигзон.

– Еи, сара неитамхәа, сазәзатәык дызлакым... Ари ахәыларцәа иңсы антәз шәареи хәреи хашңеибабалоз... с-Адамыр дынхызлеит, уаргы ағны ааира уакәытцит, – Хауида, Лад дахыцәажәоз лажәакәа ныбжәаңсо, лхы лдыруа даакалеижьтеи лнапы иангылоу лчеиңыка имтәк дидгылан.

Лад ишимуаз хңака-ңшыбака фырңыан идыржәит. Адгәыр-гы иижәыз иаха игәы ңшаауа дқанатңан, инапкәа Лад инаикәыршаны дааигәыдихәхәалар цәға имбо дгылан.

– Сынтәа узтамлазар уадағым, ғааны уталап. Амала акы уеазкы, усда умтәан, – ихәеит Лад, Адгәыр ижәахыр инапы нықәкшәа дивагыланы дахынеуаз.

– Иарбан усзаалак акы сацәаашыом, амала сөыззыскра абри-абри ауп хәа акагы сыздыруам, – ихәеит Адгәыргы.

– Уеыззукша цәа рымазам хколнхарағы. Ахәылңаз аконтора ашқа унықәыл, аправление аилатәара хамоуп. Зегъ уа икалоит, – ихәан Лад, Адгәыр инапы ааимхны, аддыхәа амарда дағаланы иғынеихеит. Лад ататын казармакәа днарывалаанза, Адгәыр дгыланы, игәы тыблаауа дизңшуан, нас ахәхәахәа даақәыңсычңан, ағныка даахынхәит.

7

Хыбла, ашыжь Адгәыр икнытә илоуз асалам шәкәы дшаңхьоз, ишыналырхә-аалырхәуаз илыртәит, зегъ реиха иңшқаз, игәыкатгаз напык акысызшәа, ақбаадгы «ахәыажы» хаххала икалеит. Уи ианыз ажәакгы аабжәамыжкәа лхы итағьежәуа иштәзгы, алеқциякны дахыңзатәаз ицәйтца-гәаны хынтә ракәу даңхъеит, ағныка данаауаз лгәы иазымчхәзт, атрамваи дахытәзгы лылаңш нахылгеит.

Уажәы атң акыр инеихъеит. Хыбла ауадакны илыцәоноу лғызцәа ацәа хаа иалахәхәа иалоуп. Ларгы лееилыхны

днышьталан, иацы абиблиотека ахьтә иаалгаз лышәкәы аңхъара ләазылкит. Илулак ѡбака дакыа дрыңхьейт, аха иахәаз абри абри ауми хәа акагы лхакны иаанымхейт. Ифәфәза лаңхъа ианыз анбанкәеи лыбла ихгылаз Адгәыр инапшымтәи еилашынтуан, ашәкәыѡѡ иажәакәа рхаңыңан Адгәыр иажәакәа ракеын шытыбжьыс илахауаз. Нас лышәкәы ааитцаңсаны, лаңхъа игылаз ақәардә иныкәылтан, Адгәыр илзааишьтыз асалам шәкәы, лыхчы иаатхны, уажәйтәкыа иаахлыртызшәа, лгәы тыңаны ицо, аңхъара деитаналагейт:

«Хәылбзиа, Хыбла! (хәылбзиа зысхәауа атх акыр инеихьейт азы ауп). Сан дышьталаны дыцәахьейт. Сымацара ауадафы стәаны абри асалам шәкәы аѡра сафуп. Иаасыкәыршаны тынчроуп. Абра саңхъа икәгылоу алампа газхыңпаңырк адхәмарлоит акәымзар, цсы зхоу акы сааигәара икам. Ех, нак-аак хнейфәңшы-ааифәңшуа хәидтәаландаз уажәы, уаха акагы сахәауамызт. Барей сарей хәаидытциижьтәи сгәы иархахьоу зеггы аатыгыгъааны ишпабасхәарыз. Исыдыбныхәалар былшоит – бригадирс скартцейт. Амала зеггы реиха иахьыстахымыз, шәара шәыбригадакны. Зычены сшыапы неихызгаз аены Сааиди сарей аидыслара хаман. Уи ифы итәшәаз зеггы сеихәейт, сара хабзиабара акәхап сфәзхәаз, «махәра» уа сгыланы сизызыршун. Ататын машынакәа рыцәтарафы урыцхраа хәа ахьиасхәаз ауп сзыхиркыазгы. Сыздыруам, Хыбла, уии сарей хәңхъака хшыкалаша.

Уи акәым аус злоу. Аус злоу хара хәгәкәа роуп. Ех, агәы, агәы! Иаакалалак иара изахьуазеи, мшәан?! Абзиабара акәзар акарма еиңш иароуп изкәтәашо; иухаразамкәа азәы дуацәхар ихьухьу-уа иухьуейт угәы; иутәхуи уарей абас шәеицәызыр, уи лшыапы гәгәаны икыдкьар, умацара уцәѡѡажәза ауада уѡнахар, иухьуа арбану? Агәоуп, агәы! Иахьейиңш сгәы чны, ифыблааны исыхьуа ахаангы скамлацт...

Шыжыы инаркны алашыцара иаасымнахаанза ақыта срылоуп. Уи сгәы аланыскылоит... Хқыта иахъа уамашәатәкыа иңшзоуп. Ацлакәа рыкәцәахьтә рыбла еикәатцәа-цырцыркәа тыңхаауа, ханбалбааргауеи хәа ихәзпшуп ажымжәакәа. Зеи ихәйдхышь ифәу алапкыакәа ханынрывалалак, рхаңыц кәашкәа аарңшуа ихәхәлаччоит, – уртгы иртәхуп хьтәк «рылалаанза» ртың ахь ихынхәыр. Шака хкы рыцәхушыарызеи, шака напы урыхәарызеи. Сынтәа хқыта зегь рыла ибарақьатуп.

Сышәкәыѡѡзар, шака басхәар стаху акара скалам иаѣазозар, хқыта асахыа ицегыгы ибызтысхуан, абригадир цкәын Адгәыр Аншба игәы шыкатцәкьоугы цкәа инткааны ибасхәауан, аха уи абаѡхатәра сара ацсабара хамтас иснамтәит.

Цасатәи асалам шәкәы ибзаныстцаз адрес ала иаашытла... Уахынтә сара Хасан исзааигалоит. Мап анакәха, башыа Сааиди баншыа ицха Чымеи даараза рыжәѡа еибытаны икоуп, ргәы итоуп хайцәдырзрацы. Уи жәаха Сааид дансацәхауазгы: «Саргыы арыцха, азхарамфа, сгәы итоу сшахымгзозгы» ихәеит. Лад сахыibo пату сыкәитцоит, егырт бтаацәа зегыы ихааза ацшәа сархәауеит. Жәаха енак Датәи сареи цыара хааиѣахан, дак сылпсааит, убри акара сыцхашьеит...

Ноиабртәи аныхәагы ааигәахоит. Ишбасхәахыоу еипш, анеира сгәы итоуп. Аха уажәытцәкәа хшеилахоу акәзар соурышытшам, соурышытзаргыы сускәа неилажны ацара цхасшьоит. Сан лахәшыа Батым ирымоу дычмазаѡуп, сымцар калом хәа ґытцгас икастцарацы зыбны исымоуп. Аха хшыкало аабап...

Уажәшыта бысалам шәкәы акны икәбыргылаз азцаарақәа ртак: Шыашыука аклуб акны аусура далагеит. Иахыа хәлаанза дтәаны атырчцара даѣуп. Излалхәауала илгәылтәшаз лгәылтәит, уаха аинститут амцхә дықәларц лгәы итам. Жәаха уахык цкәынцәақәак ртан, атыцха лразкәзы цәажәарақәакгы рымоуп хәа сыкоуп. Хашкол акны сынтәа акыр аитакрақәа калеит: Христо Ѓаргы-ица дцан, ихатыцәфы аматематик ґыц даарышытит. «Ңартәи» Кәынта-ицха аитцбыратәи аклассқәа рышка диарган, ацшәа зтишаз рцаѡ бзиақ даарышытит, хдиректор ииулак игәагыит – дымшәа-дырхәа цхәыс диҳәеит. Уаха ибасхәарызеи? Аа. Шәгәыла Казат ижә ѡ-хык змаз ахәыс ариин, ѡ-нызкы маат ахтынцданы ирхәхан, ацәыргақәцашка иргеит. Уажә х-хык змоу анбариуа, х-нызкы маат анбаснаґауеи хәа дыцшуп.

Сара хыаас скабымцан. Уакатәи аинститут сызтамлеит, аха ақыта цстазаара аинститут стәлеит. Уи школ бзиоуп. Есааира сатәнәтәуеит... Амала, рыцхарас икалаз: сынтәатәи амшкәеи, амчыбжыкәеи, амзақәеи ахыецытыз, иахырызхаз ауп. Актәи асеместр хәа зызбахә балацәажәо изакара семеструзеи, икамлахааит. Бара, Хыбла, семестрк ада ыказами, цас ибымуазар иреитцоу акы албхыр. Уи схәеит хәа, арааткыыс уа иауеигыхым, аѡызцәа, ақәлацәа ухәа убас егыртгыы... Сгәы тыблауеит, сгәы. Шака итшәоузеи суада. Амза халан, аблақәа

тшаша ахышә икылпшны исыхәәпшуеит. Ұызара сзызуаз ахьчпаңырғы сыннажыт. Иҕыцаауеит слампа. Исықадыргоит харбағқәа рыбжы... Бзиала! Адгәыр».

Хыбла ақыад бғыцқәа лыбла аарқәылган, цшышьала лгәы инықәылтеит. Лыбла цшзақәа рыназара иаавтшәшәаз алағырз цқышқәа руақы ллымха ашьаҭа инатцагьежны лхахәы бырфын иналаз ицеит, егы аеазнымкылакәа, икәыр-кәыруа лыхәда иныцалеит. Лгәы җарханы атуан датцапшуа дышьтан. «Сгәы тыблаауеит, сгәы! Шака итшәоузеи суада...» Адгәыр ибжы хәәеца, аарлақәа илахауан. Ус ахәыцра дтанагаланы дшышьтаз, ацаа дахьагазгы лымбеит.

8

Ғафратагалантәи амшқәагы сынтәа, икаххаа еилганы, аколнхақәа ишыртаху русқәа ирхыгзо акатақәа ииасны ацара иағын. Аколнхарақны зегь рацхьа игылан инеиуаз Адгәыр ибригада, сынтәатәи аеафра ахы еиднакылон. Заа итартәо амацар ачарақәа ишеилашуа еицш акәын, урт русурагы шеилашуаз. Ицацәуан амхурстақәа, аҭатынртақәа; ипахәза итәуан ацақәа, аказармақәа, ашьтацтартақәа. Рычыргәқәа ргәыцамзо, еибарқаауа ахкаара еиужь-кәазақәа рахьтә хәылпазыла игәарлон арахә, аҕықәреи жәйтә рхапсоушәа еихәламхазакәа ашылаҕа афмы хаа рғышәшәон азлагарақәа, «О, зҕамаҕа цшзала изфаша! Еибашьрада, машәырда, кыкда-ҕыкда!» – ҕната-цыцхьаза игон абжьқәа. «Зхаткы сцаша аамтәхеит, сынтәа иахната закәызеи!..» – рцышәқәа рбзо ратәцақәа аарғырхуан амацар-ҕа аццхь хыддыла изҕаку. Атәапшь еицш иуҕапхо иденгыны, аказармақәа ирытца инаргон ахаазага аҭатын.

Иааигәахон Адгәыр ибла траа дыззыцшыз Ноиабртәи аныхәа. Уи Хыбла лышка сцару сымцару хәа уажәшьта длак-ҕакуамызт. Русқәа есаaira итынчхон. Иахьа, Ҧцста архан ирзылаз атдыхәтәантәи рымх кьаса капанны иритан, руардынқәа еибарҕыж-мыжуа ирыманы, азеицш цақәа рышка иргеит. Иаргы уажәы дкара-уараха, хәыцра хаак далахәхәа амарда даҕаланы дҕеиуеит.

«Хыблараа уажәшьта алеқциақәа ирылгахьейт, – дхәыцуеит уи. – Азеицшнхартәкны даины какалак анылк, днатәан, жәаха илзысшьтыз асалам шәкәы аҭак афра дналагеит: «Сыхаара Адгәыр!..» Адгәыр ихы-иҕы нықәлашан, цытракгы даатгылеит. Мап, зегы башоуп, сгәы сажьоит, Хыбла уажәшьта

сылхаштхьеит. Уа саныҕаз изымбеи закэйтэ чкэынцэоу иаалыкэыршаны иҕоу... Дызбода, дзахауада. Алеқциякэа иан-рылга пшышьала азэ ижэа лнапы натданы акино ахь, ма театрк ашҕа диццазар?! Урт уажэы рхкэа еидкыланы, рнапы еикэырша, ргэеисбжыкэа рлымха итыоуа, ланарпшырак иахаапшуеит... Сара араҕа ахэынцэа сымпыцатата аҕыкэреи тазгалоит, лара слызхэыцуеит». – Адгэыр ихапыц аҕа аатқан, итацкэымкэагы ааиратэеит.

«Сышнеиуа адырра лымтазакэа, ноиабр хэба азы шыжы ама сыкэлап». – Адгэыр игэы ааиташэан, Хыбла лышҕа ицара аплан даҕакала ашыақэыргылара дналагеит:

«Уатэ ныхэазар еицш, уаха амра лташэаны, ааилашэшэра-зы уаҕа адэыҕба стыцп. Сҕыба снапы такны, схылца сылахь итаршышы, алашыцара сеалак азеицшнхарта агэашэ сынталап. Сыздыруада? Азэгы! Ажэабатэи акорпус, аҕбатэи аетаж сыоҕаланы, ахэбатэи ауада ашэ снас-насып. Сааиасны ашырхэа ашэтымхыр саавагылап».

– Хэйлбзиа, Адгэыр! – Адгэыр иварафытэҕыа азэы ибжыы аагеит. Ихэыцрақэа даарылҕан, ашырхэа ихы аншыштых, Лад ахтыстаҕ дыкэтэаны дцышэырччо Адгэыр дизицшуан. Адгэыр абыржэы дзызхэыцуаз зегы катцаны дшааиуаз, Лад дааиҕахазшэа аҕара ицэымҕхан, дкапшышызагы дҕеибакит.

– Бзиара убааит, – аарлахэа иҕы ҕеихихт Адгэыр. Нас днеин, ибла ахпшылара дацэыцхашы, инапгы ааимихит.

– Уҕыкэреи ахы еидкыланы уаауеит? – дцааит Лад.

– Ааи, усоуп. Амш бзиақэа рхы иархэаны ҕаҕалатэҕыа аус руит.

– Харгы абас даҕа цшыымш азара хнатар, акеоҕа ашэа хэо атыхэтэантэи хлапҕа ыршэны аца интахаршэуеит, – Лад ихы ҕыштыхны ажэан днатацш-аатцапшит. Ажэан иатэа кказа еилганы иҕан. Игарпшарза зыҕенатцазцсаз иатэақэакгы макыа-наз ицэыш-цэышза акэын ишубоз.

– Сынтэа зегы аеада хақэуртэеит, аха хапхыаҕа ихаибарбап, – иблақэа ихаччо ацэажэара даҕын Лад.

– Сара исылшаҕэышыази, аха уи бригада бзиоуп: ауаа рхэоу еикэшэаны аус еицыруеит, даҕазэ днеиргы дтыргоит, – аанда ишыапы кдыргылары Ҧцса ацшахэаҕны ишытоу ибригада далацшуа атак кайтцон Адгэыр.

– Афы асааит, анапхгара бзиа ыкатгы. Казатгы зны бригадирс дхаман. Уи ашықасан хабригада зегы ҕ-тоннак аҕыкэреи, хэышэ

кыла ататыни, жәа-пхалк афи роуп иаиуаз. Сынтәа уиакара апхәысеиба Кәакәала лымацарагыи ааалрыхит. – Пытк дынкахәыцт Лад, – афы асааит анапхгара бзиа ыкатгыи. Уара умаашьар, умыцәар, умтәар, уцахәцахәо уус ушашьтоу рбар, ажәларгыи удырпхашьом, – Лад ахтыста дахыыкәтәаз дөагылан, ацара иеыназикит.

– Лад, умөахыт, ишубо, хәафра ахы иахьа еидахкылт, хнеидтәалап, – мап ицәикыр хәа дшәаны, игәы тыцаны ицо, Лад дааилахәны дикит Адгәыр.

– Итәбуп, шәәмаәа цшзала ишәфааит! Саргыи абас, уара укалаза уускәа урылганы ушаауа еицш, саныхынхәуа ауха, ма уара укны, ма сара скны – цьара хәидтәалап. Ускан хьыцьягыи еиха хәилибакаауеит. Уажәы уара утынчны, сара скәардә сытцысуа хәидтәалар, тәи-млашыи ирыхьыз хәхып, – ихәан Лад ибжыи тыганы дыччо, ахтыста атцәанкәа наҕ-ааҕ иаанкылары днырбжыицан, амөахәаста данылары ифьинеихеит.

«...Ма уара укны, ма сара скны – цьара хәаидтәалап», – ихәазу мшәан? – Адгәыр иахәз ажәакәа рыгәра изымго, дзыөза цытрак дгылан.

«О, Адгәыр укоума, Адгәыр! – архыхтә Лад ибжыи ааөхуеит,» – ахәыцра хаа адырөагыи даамцарс дагеит Адгәыр. «Сара театрк ашҕа сцөшәа, сееилахәа-сееилаца, Лад сицны ашҕа сынталоит. «Уа бзиала уаабейт, дад, бзиала иаабаша, нан, Адгәыр», Хьыбла лаби лани рхы-рөкәа рхаччо испылоит. Аб снапы ргәгәаны иаа-ныкылоит, ан сылгәйдхәхәала сгәыдылкылоит... аха Сааид?! Са-аид, снейуашәа аниба, аматцурҕа цәкатәи ашә ала дындәылтцны, абахча длыцашьшыи дцоит. Дцааит итәхызар... Астол хиоуп. Ана_пызәзәарахь хнейуеит. Рацхьа Дата, нас Лад, атыхәтәаны сара. Усоуп ишахәтоу. Ирымургыи, изурым. Атцәцакәагыи иа-ра убастцәкьоуп ишаанкылатәу... Аныхәәфәкәа? Аныхәәфәкәа ркроуп аус злоу. Дара, ацсуараҕны ишапу еицш, сара сыр-ныхәашт, сан дырныхәашт, саб дыргәаладыршәашт. Саргыи сшыапы сыкәгылары дара зегь сныхәап: афны иҕоу, Сааидгыи днарылатцаны, арра иҕоу Мези Ниази... Хьыбла?! Мап, мап, уи лныхәәа цәырзгар, зынзагыи саргамахоит. Уа снейаанза, уаха сзыжәуам хәа иафәршәны сгылароуп. Амцхә зжәыргыи пхашьарами. Ргәы иаанаго иудыруазеи... Аухатцәкьа снатәаны абарткәа зегьы Хьыбла илзызөуеит... Иззызөуа дабаҕоу, мшәан дсымшьхьеи?!» – Игәы амца апыркьхәа инталан, ихәыцра да-алнахит Адгәыр.

«Аф сысааит, изакәытә хәыцра бзамыҕәроузеи сызлоу», – даакәындкәындын афныҕа ифьинеихеит.

Уи ашьтахь ымыш Адгәыр иани иареи рнафс аҕаҕаҕны илатаны ирымаз рҕыкәреи рбахчаҕны икыдхаланы иҕаз ажы ртагалара иаҕын. Адгәыр имахәар хышышыаа аҕыкәреи ҕаҕырхәны, акатахәа иганы аҕа итаипсон. Хауида лҕырахәа гәаа ду ахкәа ыртәины лмаҕа иавтатан, дхәарпсаруа аҕәйд ҕылхуан. Хауида лычкәын затәы дихәаҕшны, дааҕымтзакәа дҕәиндҕәиндуа дныхәон. Адгәыр иан илцәзаны уажәы-уажәы лоунытә дҕәыпсычхауан. Уи игәаламшәоз иҕоузеи: актәи акласс аҕны иантәаз Хыбла лкәафта шкәакәа ачернила аҕәызтәаз ачкәын инапы апери шалаитаз, «чавракаршә» ишыхәмаруаз, Хыбла дкаҳаны лыпсы анмачха, иара зегь рапхәа дгыланы, дка-ууа дцаны аҳақым дшааигаз, инапы қыцкыцәуа, игәы тыцаны ицо, Хыбла лзы рапхәаза қбаад бҕыц хәычык ҕны лышәкәы ишагәылеитаз, ашьтахь иахәеикәшәаз, усқан акәалааипш ибз ҕаны изынамырхә-аамырхәуа иҕы иштәхаз, ашкол ралгара, атцарахы реиццара ухәа иаархыргахәоу зегы.

Абарт агәалашәара хаакәеи ахәыцрақәеи дрылахәхәа дыш-рылаз, ашықәсантәи раарыхраҕы тәигалт Адгәыр. Амшҕы есышыжәбла иатцәакәа чча-ччо ишааҕшыц иаапшуан. Уи неилыхк дҕамтзакәа, зегы ргәахәтәы иахынагзон.

– Сан, – ихәеит Адгәыр енак шыбжәон, аҕы еитцыхны еихша ауалырқәа иртәтәаны ашәшыра данаататәа.

– Исахауеит, уан дукәыхшоуп, – Хауида дҕагылан, лкалт илапсаз аҕәйд ахәхәахәа аҕанақы илталпсеит.

– Аныхәазы Батымҕа Мкыдраа рышкә сцар стәхуп, бҕәы иаана-го сыздыруам. Аколнхарахь ирасхәар, хымшкә сышпәурмыжәри, арахь усҕы хтәшынтәалт, – ацәажәара даҕын Адгәыр, аҕы иашәыз инапкәа дрыхәапшуа.

– Уи зынзаскҕы самейгәыргәауеи, уан дукәыхшоуп. Еи, ипсыша лахәшәа илпсәзаашәоуҕы здырхуада. Лычкәын затә арра дыргеит, лыпха дҕагылан атырқәцәа – аҕәаурқәа дрыццеит. Деибакәеибаха лыҕны дааҕнахәит, – Хауида адыр-ҕаҕых днеин игәыллымхыцкәа еикәчаҕәа ишьтәз лкәйд днадтәалт. Адгәыр иан лахәшәа игәы даарыцханашәан, азыка-зы, иахәақәыскыз сааҕытцны уахь сцандаз ихәо дааҕаләит. Аха усқантәкәа игәтәкы дахызырхәышаз апсабараҕы цәара мчык ыҕамызт. «Хыбла лахәтә саахынхәыр, хымпада сцап, сыгәҕы аасхасырштәп», – иаатәикит игәы.

– Агәабзиараҕы аулымаху, тыцх саныҕаз алаба ләантаны дныкәон. Лутра тәзгалада, лыжә хәыцы кыдзыхыда... Уан

дукәыхшоуп, иахьугәалашәаз, улбар лыпсы аатамлари, нан, Хауида лыцкәын дазыкалтон.

– Сан, шака пқал афы хауз бдыруу? Ҷажәихәба-Ҷажәихәба куаз аулырқәа рыџбагы сыртәит, иааиуа-инеиуа рзы хапшьакгы сыртәын ихтны иаансыжыт, – иан лцәажәара даеацъара ииаигарцаз иеыназикит.

– Пшзала изжәыша, нан. Сахәшәазатә лыжь кыдзылозар акәхап, илымада, илтынхада...

– Снапқәа цәгәалатцәкәа икалеит, зык ршны исызәзәароуп, – ихәан Адгәыр дџагылан, иан илхәоз ажәа гәырхьгақәа иимырхарцаз аматцурта ашқа дцеит.

Адгәыр Хьыбла лышка амџа анықәларада ус имамкәа иеазыкайтцеит. Уи жәа-пқалк афы ачара аура зәазыказтоз ргәыла Хақы иирхәхаит, сан лахәшәа Батым ирымоу лфынза сымцар калом хәа аколнхара ахантәафы Хынтрыгә ианиеихәа, уара уеипш икоу абригадир изы ихамоу акагы хаигзом ихәан, аванс хасабла хәышә маат иицеит, аонгы кәрышкәак рыман зхәаз еипш, џ-нызкь маат ацара еикәыреы ицъыба илтатцаны, дандәықәлашаз амш дазцшуа даатәеит.

Уатцәы ашыжь, ноиабр хәба азы амџа дықәлараны еипш иахәа ахәылцазшәа аконтора ақынза сцап игәахәын, иеиилахәа-иеиилаца афны дындәылцит.

«Снеиуеит бысцыл», – хәа ателеграмма лыстару илысым-тару, – дхәыцуан Адгәыр, амџа дықәланы дахьнеиуаз. – Ателеграмма лыстар заа дсыргәырґауеит, нас хәнеицыло лгәырґа иаха имачхоит. Уиатцкыс лгәы леанзамкәа дшыкоу, ахәбатәи ауада ашә аартны, цшышьала снылагылап, схылца аасыхны, зны апиесафы хәнеицыхәмаруаз ишыкастаз еипш, схы ада-шьмафы ишьтасуа ухәаратәы, скьатазаны слеихырхәап. Уи азныказы слыздыршам, дшанханы дсыхәапшуеит. – Адгәыр! – Дныџнытцәауеит Хьыбла. Сара снапқәа еитцхәа саагылап. Ахәыхә пшқа еипш лґынкыдлыршәлап сгәы. Сгәыдылкылоит, сылгәзуеит, агәырґа-лаґырзы салыргоит. Афызцәа зеггы хатцашыцуа, игыланы ихазцшуеит. Урт сыдлырдыруеит. Сара даараза схы пату ақәтцаны ацсшәа расхәоит...» Адгәыр ихәыцра абрака иааникылан, иацхәа илеиуаз акәарацча ахахәқәа днарықәцала-аарықәцало днырын, еихашышы игылаз ақәатца днытцалейт.

– «Маанаа Цыжә дрывасуан» – ззырхәауагы абри ауми. Сара Ацсны шыхақытак афны сцәытатәа, изхарамкәа ирпказ

ахэыц иеипш, хрыжь-хрыжь сгэынқыеит, лара слызхэыцуеит. Лара Урыстэыла еитцхэа ду ақалақықэа руак длеи-өеиуа да-лоуп. Акылантар иафызоу, ашьеи-ахши еилазтэо, абла гыз-малқэа зхоу арқарцэа ақантаруаз еипш иаалыкэыршаны иқоуп. Өнак шөфык лыхэлацэажэап, шөфык лалацэқэып. Нас ақхэыс дыпхэысуп. Ацэа амца иеңнуқылар иқсасиуеит, иракьтоит...» Абрақа зынзагыи ихы ааилагыежыит Адгэыр, нас днеин, еиқыгэхэауа бзиа еибабаны, зееикэыртэаша игылаз атлеи азахэеи иеынрыдитцеит. Урт рыфбагыи дрыцашыыцны дрыхэаңшуа акыраамта дгылан.

«Сцоит, хымцада сцоит, шыапыла акэзаргыи сцоит...» – ибжь-гыи мацк иөтганы даацэажэан, аконтора шықаз иқыөеихеит.

Адгэыр аконтора амардуан дөаөаңалан ашэ анааирт, аколн-хара ахантэафы икабинет ақнытө шыца ахацэа реицэхабжы илымха иаатасит.

– Иарбан оркестру иқэгылоу? – дцааит Адгэыр ибжьи ныцакшэа, иөаңхэацэқэа итэаз ахасабеилыргаө пхэызба ихы налықэкны.

– Тсс, – ақхэызба лнацэа ркэафны, иаатлырқэацэааз лпышэқэа инарыдылқылеит. – Хынтрыгэ далашыөкцэқэаны Ахыиаа рмырзакан аирхэоит. Узырөлеи, шақа абжьи хаау убап.

– Сароу?! Сара уара уеипш егыафы сырцэынхахьеит. Схаан быжыөык ахантэаөцэа сыңсаххьеит, уаргыи усыңсахуеит, – аху-хухэа Сааид ибжьи гон.

– Урт зыңсахуа абжыхэхахэтыөцэа ракэзам, ажэлар роуп. Уи атцкыс уара иахыа иухарцоу уцэа уңсахыр, аиаша мөа ашқа укылсыр, иаха иузеигьуп, – ибжьи ларқэны, тынч-тынч дцэажэон Хынтрыгэ.

– Ассир абри ауми, уара, арыцхара. Абар уажэшты цшыымзуп зғабк лымацара Урыстэыла агөтақны дкаршөижытеи. Ныхэак азы инабжыаршэны даабаргыи азин хамам. Хара хөахэоуп, хара хажэа хажөитым, хшыапы хажөитым, – Сааид, дхагаха дахылеиөеиуаз, ишьтыбжықэагыи гон. Адгэыр ицэа дынтпсаан, илапхыа зегыи ааилахэашыит. Ддысза дгылан.

– Сцоит, уи азы хмал ихамоу зегыи ақэзыргыи, сцоит. Сышне-иуала азғаб адырра лыстахьеит, сымөа даңшуп, – дақөйтцуамызт Сааид.

– Уца, Хыбла лахы акэзар уахыцо, уца. Амала, уус кажыны абарт атэа баақөеи адаца быгьқөеи рырттара уакөйт. Ила-мысым, хаамта иатөым, – тынч-тынч дышцэажэацыз дцэажэон

ахантәафы. Акабинет аҕны уаҕа шытыбжы мго иаатынчрахеит. Ашәкәа ааимҕааны Сааид даадәылҕан, аҕша еиҕш абартца дныбжыаз дцеит.

– Уи иахәшыа аинститут дахытоу ашҕа дцоит. Уахыгы мчыбжык аҕара дабап. Даагыежыыр, Анцәа иҕышыарала сынтәа атәаша, ахаша бзианы иҕалеит, адаҕа шыапкәа абгы рфәлеит, имашыынажә, ахырш-гәырш ахыызшәа, еимхәа-еимсо ашҕа икәгылоуп, адырҕагых даманы илытабга ицап, – ацәажәара дафын ахасабеилыргафы пхәызба, аха уи лажәакәа, верск дылцәыхараны дгылоушәа акәын Адгәыр аарла-аарла ишиа-хауаз. Еилахәашь дзыҕнаҕшуаз ауада акәакь афы нахьхьи, ахәыцкәа ркәаскьейиҕш аилабгара иафын хымз раахыс ихы-игәы аҕны иргылоз ипланкәа.

«Башоуп хара хтәы. Иумкәытцамзо шытысхуеит хәа уала-гар, абасоуп инаумкәытҕкәаны иҕыхха ишцо. Иабыкәу сара Урыстәыла сцаны Хыыбла дахыызбоз. Убри акәым, абра хшеидтәалазгы аицәажәаха хартомызт», – деицрашәы дахы-гылаз гәаныла дцәажәон Адгәыр. Нас уаҕа ажәакгы мхәакәа, пшышьала даагыежын, амардуан дналбааит.

9

Адгәыри Хыыблеи гәыгыртас ирымаз, рыбақкәа траа изытцшыз аныхәа дуззагы, дара рзы хаарак алазамкәа иниасны ицеит. Адгәыр, аусхәартә аҕхәа ашҕаҕны аколнхацәа рпарад ианалга, пшышьала ажәлар даарылтны, ихы шхаз аҕныҕа дааит. Хыыбла аеынтәи амшцәгыа ҕытцгас иныҕалтцан, руада дныҕынтцны ҕыара шыаҕакгы калымтцеит.

Лҕызцәа зеггы Сааид иманы апарад ашҕа данца, лара днатәаны илҕыз асалам шәкәы аҕны ҕыара абас лхәоит: «... Адгәыр, уажәы сылагыртз ҕеины схы иажәлан, исҕыкьаса инеины исымтдоу ақбаад иакәтәоит. Цәгыалатцәкәа схы рыцхасшьоит саргыы. Шаҕа аҕыгга ду сыманы сазтцшызи иахьатәи амш. Изакайтә планкәази заа икастцахьаз... Сааид снейуеит хәа ате-леграмма аныкаитца нахыс, уара ушымааиуаз здырт. Икалеи, Адгәыр, иареи уареи шәеихәапшны шәзаанымхозеи? Уаҕа еина-алашьак шәзыкамтцәзеи? Сара салацәажәар сшәоит. Иумдыруеи иҕазшыа зеиҕшроу, уи хтаацәа рҕы азәгы дхәицшзам... Абра дтәаны Нартаа ртәы далацәажәон, саргыы уара узбахә ҕыара иалеиршәрушь хәа сыбла траа сизытцуан, аха уаҕа умдсит. Уи акәым, дааийтәи сышәкәкәа зеггы хыла-гәыла еилеитцахьейт,

цъара ушымтак збозар хъа акъап. Урт изырбахуада, дшааиуаз аныздыр, сшыза згаб лчамадан итацаны истъаахит...

Уажъшъта ханбеибобо? Ацсшьара афынза хымз бжьюуп. Изакара мышкъаузеи, изакара мызкъаузеи...»

Хыбла абри аены илфыз асалам шъкъы ахы инаркны атыхъафынза игъырхъган. Уи аткыс излагъыкатцагаз, излагъышътыхгаз егыкъамызт, Адгъыр нахъхы адъеиужъ зъахыгза игъыргъоз, ихъмаруаз ажълар дрылапшуа, рраду атцака дтъланы иифыз асалам шъкъы, уигы хатцак иузиагъамшьашаз, абасеицш икоуажъа гъылгъагакъа алаитцон: «Инасымкъыгъан ипыхха ицеит, исгъыдыркъыкъала исымаз сгъыргъа... Иахъа сара сзы зегы лашыцоуп. Хара хайцъызуеит, аха ма Саид, ма сара... Ех, шака дрыцхасшьозеи, уажъы, абалерина леицш, зшьацъыхыцкъа ирыкъыгаланы, дыспырхагахар хъа дшъланы, инсывс-аасывсуа сан... Бара бгъыргъала Хыбла, сцымхъарас бшъахъала, сцымхъарасгы бкъашала. Ишътых аныхъафъ, затцъа ианыбкъаша арцарцъа аабыкъыршаны игылоуп... Дбызнеит башъа афырхатца, ибыбаргузеи... Сара? Сара егъсурым, «сыччиоуп, зхарамфоуп...» Схаан исымхъацыз амцгы схъеит. Сан лахъшьа, Батым ирымоу лышка сцоит хъа зегы зжъеит. Уахъгы сцазшъа сыкандаз, иаха сгъы схаштыргы каларын. Уажъшъта февральнза бзиала. Ускангы хайбадырбоу здырхуада...»

Абасеицш иказ асалам шъкъа анемырда ашьтахъ, рфыцъагы мызкы цкъа ршьра изыкъоломызт. Хыбла, Адгъыр исалам шъкъы анаахлыртлалак нахыс, афырхъа инеималгъон. Ауадакны илыцыфназ лфызцъа даараза реазыршъеит уи асалам шъкъы иану еилыркаарц, аха уи ацсышъала ифын, дара замыпхъеит, Хыбла акгы ралымхъеит. Атыхъатъланы, рфыза алагырз дагошъа анырба, илгъзаны аинхъыгъаршъа иртгъахит, иабаказ, ихъамбазеит хъа иафъаршъаны мапгы ркит. Хыбла акыргы лъылкъеит, аха илырымгъеит. Зны фыргъаа калгъеит, енак акарагы дырмагъажъеит, аха зфыза агъырфъа далзгарц иафыз азгъабцъа ахъапшьахъгы дыкъадмыргылеит.

Уи ашьтахъ Адгъыр иифыз асалам шъкъы гыкатцагакъа, Хыбла днатъланы лфызцъа дырзапхъон. Урт лара леицш даргы иегъыргъон.

– Агъырфъа мцсындаз хъа абамба иагъылахъан, укъа итаумыршъроуп, Хыбла, – агъажъара дналагеит еицфназ азгъабцъа раткыс кърала еихабыз, Ленинградгъаи аблокада иалахъыз, ацъамыгъацъагъа анап-тып фъафъаза зхы-зфы гъкы

Уада-цыпхьазаана-араагәыргъашьтыбжькәафныфныиуахауеит. Аа, абарт ауадакәа руак афнытә иаафуеит Хьыбла лыччабжьгы. Уи фыцъа ачкәынцәа рыгәтә дыбжьатәоуп. Руазәы лкәардә ахы инапы нықәтцашәа днаигәытцак, ихы лфакны ак леихәоит, ларгыы лыбжьы тыганы акыр-кырхәа дыччеит... Атәцакәа еинкәаны иржәуеит, акы, фба... Ачкәынцәагы азгәбцәагы хыпхьазарала еикәроуп. Рызегь азәазәа ирыдтәалоуп. Рхәы рзаныртәоит, атәцакәа рыздыртәуеит, ирыдцаланы иддыржәуеит. Хьыбла илыдтәалоугы убастәкәа. Атц ыкәха ицоит. Зегьынцәара гәыргъароуп. Дгәыргәоит Хьыблагы. Дзымгәыргъарызеи, мшәан, атцара дудтәлеит, лышътахькәа Анцәа ишихәара дыкоуп. Ашықәс фыц дапылоит. Ашықәс фыц! Шака иажәа хааузеи! Абри еигъасшьо иарбан ныхәоу иказ. Аха сынтәа акәзамкәа игылеит. Ех, издыруандаз абри ашықәс фыц исзаанагаран икоу!..

«Хьыбла даеа мызкы ашьтахь абра дкәлоит, – ихәыцра даеафцара иниеигеит Адгәыр. – Уаха сьлшом. Дсыцымныкәар шыкәмлауа иаахтны иласхәап. Знызатцәык хәфны ашә лшыапы хылгааит. Адгәыри Хьыблеи еиразкхеит хәа ақыта инарылафааит. Нас Сааид иакәым, Анцәа хәа азәыр дыказаргыы дзахпырхагахомызт... Исылшо ала слыцхраап, сымшәа-смырха сцап, саап. Лара дангьежьюагы сыфны хәа, Сааид днаивсны абрахь дхалап...»

– Адгәыр, нан, Адгәыр, – игәы иныкәсыз иан лыбжьы ихәыцракәа даарылнахит. Цшышьала ихы фышьтихит. Ауафьак афны амца афыцәара иафын, астал икәгылаз алампагы, агаз тантәазаап, абла таауан.

– Уцаны ушьтал, нан, уажәшьта ишоит. Хәи, сумухааит, ацәа сышцагеи, ағәы уқәымцси...

Адгәыр дфагылан, алампа аварафы икәыршәыз аспычка аашьтыхны дындәылтцит. Асы, ахәылпәз ишналагаз, уаха фәаихак кәмтцазакәа, алеира иафын. Асы зкәихыз ифнқәа макъанатәгы х-мацә афыгхара рыманы ирықәнаухьеит. Адгәыр акәаскәа абартца дыфхалан, ибригада ататын казармакәа ахыгылоу лбаа азы ацшахәахы дыпшуа даагылеит. Аха иналкааны, абри-абри ауп хәа акгы ибауамызт. Ахыбракәа, ашәапыцәп, амхурстакәа, адәкәа – зегы неибынеипшны шәтца шкәакәала еилахәан.

«Сара сыфнқәа сшырфыз, абригада аказармакәа еилахазар, ахымзг згеит, убауоу, уатцәы блас иаасырпшуазеи», – игәы хытхытуа ахәыцра дафын Адгәыр. Нас афны дныфнаххын, ирезинатә галош дукәа фаишьатцаны, ишьаргәацә афы-

цәкә илтәрс шашәала иҗеихәеит. Хыхыгы дзырпхашаз акы ааишәтаны, дышдәылтын, аоны ацака итаз асақәхга ду аашытпаа, ашыршыаф шкәакәа зҗаршәыз амарда дшәәалт. Дызлапалауаз асы, ажбы ацаны ахапыцкәа еихынашыуазшәа акәын, ағәырц-ғәырцхәа абжбы шагуаз. Адгәыр асы пжәаны, аграпара алхәа дшәеиуан. Есааира дышуан, дшыцыпхәаза иаха имч иацлазшәа ибауан.

– О, Бата, Ахра, Матыгә, шәгыл, уара, шәгыл! Асы ҳахыагауа жәымбои абаакәа. – Алашарақәа ана-ара инхәыткәа-аахәыткәаны иакуан.

– Ҳаи, ҳаи, иаауазеи ҳамгылакәа, – цыоуки аоны ашнудкәахәтәи рыбжбы гауан, егьырт абартца иаатхәхны җыртуан. Адгәыр ибригада дагәылсны акеш хәа ибжбы рыкәыргауа, ататын казармақәа шыказ ихы рханы днеиуан.

Ҡцста ахықәан ишәтоу арха ду абжак зымпытқак игылоу атаын казармақәа днарытәлеит Адгәыр. Урт уажәы-уашытан инеизкәыҗны, мгәацәха асы инылатәап ухәаратәы, ана-ара аҗақ-сақхәа «рда-шәпақәа» рылапытәтәон. Адгәыр аказарма дныткәан, исақәхга роуны имшантәуа, ағәгәахәа асы алыршәны икажыуа иҗынеихеит.

Али-цси рыбжыара абригадакны зшыапы инанагоз ахацәа, шамахамзар, зегы еизеит. Агәгәахәа асы алшәны аказармақәа ирҗыкәыршоу ажрақәа ицаны иртахауан. Аидара хыанта икыуа иатқаз аказармақәа есааира рҗыж-мыжра еикәтәон, рыбга еитдырхуан.

Ианаацәылашоз аказармақәа рцәаматәа шкәакәа рышь-клажыны, идыркәдыз ауасақәа реипш, игдыц-гдыцза инеи-ладыргылахыан. Асгыи цаса еипш еихатәаны илеиуамызт, зыҗезырдаз ацқақәа неикәшышыа-ааикәышышыан, цыара-цыара ажәшан иатцәагы аацәытыцшит.

Асы ақәызхуаз ахацәа, адып-дыпхәа ршыапкәа кыдкәаны, рҗыршәшәуа аказармақәа руак акны аизара иаҗын.

– Ҷаанбзиала инеиша! Ишәыдхныхәалоит ашыкәс җыц! – ау-сура иаршыз рнапы цхақәа еибадыркуан аколнхацәа.

– Иабакоу, мшәан, Раста, Банца, Ҳацыарат? Урт ачытбжбы раҳаны иаангылазомызт, ирыхы уаха? – икәымзцәа хылца кәамкәа иган ианкәауа, иааиуаз аколнхацәа днарылапшны дцааит Дата.

– Алтә-ныха рпырхагахазар акәхап!

– Урт рыхыкгы еикәшәазар, уажә уалырк рыхчынцаны ицәоуп.

– Ауалыр абартаху, цыушъ, жымжэак рѣаурѣар, рыхѣыкгы ашыуеит. – Абас ажэакэа неиларцсауан, аказарма дааталеит Адгэыр.

– Аа, урт ауалыркэа зык аартшэырша хэа абригадир ана-риад ритазар акэап, – иажэа налеитеит уажэраанза ҕымт абандрыкэ ахы икэтэаны, аҕатын иахауаз Бата.

– Растараа ракэзар шэызѣу, урт айѣызцэа ахѣыкгы ара иҕан, Сампалгы днарыдкыланы, – шэца, абригадакны иуашэшэыраны ижэдыруа ауаа рѣнкэа асы рыкэшэх, – схэан, идэыкэыстеит, – натеикит Адгэыр.

– Цыоукы аҕатахэы рымоуп уара.

– Ааи, мшэан, урт аниуаз, еилахэа-еилаца, ратэцакэа рѣытцакны имии.

– Уахагы аҕырѣ-мырѣ ахыыказ аусура шрыкэшэаз умбауеи.

– Урт аҕырѣ-мырѣ акэзам ирҕаху, ахэырп-шырп ауп.

Инеибарччауа, абас афара-ажэра мацк бзиа избоз рѣызцэа ртэы иалацэажэон иааизаз.

– Шэымшэан, абаацсы, шэҕы зырҕказ баша имырҕеит. Ашыкэс дузза ханҕало акэым, абжэаацынгы цыара акы таижхьеит, – ргэы иртынчуан Даҕа.

– Даҕа ичеицыка ззымдыруада мшэан.

– Уи ауми, иаатраҕы ханааи акэым, аҕыта аназара ханыыказ хакны хэаигонеи.

– Ахаткы сцароуп абри скаркы, ишҕадыруеи.

– Аршэаахэа ашақэ иасуазма иахантэарак?

– Иасхэа, слымха ытцыхны иамгози.

Цыара азэгы ччацшык ибла иҕамыршэзакэа, инеимхда-ааимхдо абас Даҕа алаф илаххуеит хэа иаҕын.

– Сара уажэы сцаны цыара акы снаха-аахап, шэхэы ан-хиахалак, атыршэ сасуеит, уаанза ара шэаатэа, – ихэан Даҕа дѣагыланы, ихылца кэамҕа ихы иаақэыршэны, аказарма ашэ шыыказ иҕынеихеит.

– Мап, Даҕа, истѣубоуп акы уеалоугалар шызымуа, – Бата дѣатцкэан Даҕа днаишҕалеит.

– Шэаала, уара, Даҕа иахзишыуа ацэ шыацэҕыаны исыргыы, дахцэашыуеит, хэаицхраап.

– Аиашатцэҕа ухэеит...

– Ахра-тэра аныыказам тэыс дҕахцѣома, мшэан.

Зегь рлафкэа Даҕа ишыклатѣо, еицырхэхэа, иаха рацхэаза Адгэыр ирзаницэз аграпара ианыланы инеиуан. Уажэы

Адгәыр рышьтахь дгыланы абас дхәыцуан: «Дәтә арт афныка имфәхимгар иушам, сара сырцрытцны сдәықәлар, ргәы иаанаго здырхуада. Арахь уамашәа сеибытоуп: сгалаш дүқәа, сеиқәажә, сыблүз акәзар, ахәда ххаахьеит. Лтаацәаггы җымдыр қартцит акәымзар, уажәыггы рлымха акы тамсыцкәа иқам. Сымзанраха сееибыташьа ицәытцпшны иахәацшлашт. Ргәы сыхшәап. Рызегь еицқәакны Сааид иихәауа ицырхәар, Хыыблагы рнапәы даар-гозар акәхап...»

– Ус жәымун, ус, уажә сыҗекажыны сшәыхәо цыышәшьома?

– Абаацсы, уажәытқәа ацәарада акы стахым.

– Схы нықәыжыны сыцсындаз хәа сықоуп.

– Уара, хәхәмарны акы ххәоит хәа...

– Ахәмарра Анцәа ихагумыжын. Арахь шәлеи, арахь!..

Дәтә игәашә ақхәа ианааи, афныка имфәхигарц иҗыназзыкыз аколнхәцәеи иареи реицәажәара Адгәыр ихәыцрақәа неихыр-цит. Цыоукы, аиашазы, иртахытқәкымызт, дәҗә цыоукых, иле-ир цәгъа ишырымбоз удырратәы, илак-фәкуа агәашә аталара иафын. Адгәыр игәи-игәи еилацшуа, иқайтцара изымдыруа атцыхәтәанынза иҗәаникылеит.

– Абригадир амхурстақәеи аказармақәеи рқны дшацшәымоу еицш, хәфнқәа рқынгы ацшәмара икуазароуп, – җәаитит Дәтә, Адгәыр ихы найқәкны.

– Хәи, иабахәа, цыара снейуа сықоума, цәгъала сеибытоупеи,

– Адгәыр уаха иамамккәа, дқәцшьза деибакны Хыыблараа рашта дынталейт.

11

Хыыбла актәи асеместр азы амацәарқәа зеггы лықәман-шәалаханы илтиит. Уи акәым, ажәытә аурыс литература атоурых атиразы афхәара хәымш шагыз, «агәымшәацәа» хәа зхы зыцхъазоз хәык астудентцәа дрыднакыаланы дахьнеиз, дара «цшьбақәа» роуит, лара «хәба» – ажәалагы цифралагы иҗәҗәза лматрыкәыл иантцаны даадәылцит.

Лара дахыыказ азеицшнхартәкны макыаназы азәггы ацы-шәарақәа тины далымгазацизт. Зеггы цәытцаланы аусура иафын: цыоукы ацхьартатә залқәа ирыфнатәаны, акарандашь ахы рылахь иналаркыкыо, адакыақәа еихдыршәшәон, ақбаадқәа акы рныртцон, дәҗә цыоукых, руадақәа иаардәылымтцзакәа, ршьапқәа рытацса акаруат иқәтәаны аҗәзықатцара иафын.

Хыбла ацыхэтэантэи ацышэара тины аинститут дшаа-дэылтцэҕаз, атролеибус дынталан, абилет аалхэарц авокзал ашка дцеит. Ажэван цыаза еилганы ишыказгы, ейкэычча ацаара иафын. Ацснйтэи ахауа кэанда иаазаз атыпха аарла иаакылхэхэоз лпынцда ахыкэцэ уажэы-уажэы аеазымдыруа ихшэауан, лыпсып алага-агара лцэуадафхон. Еихарцаны илшэыз аҕха матэакэа ирылтэраа лцэа цшқа иазнеиуаз ахыта, зазык лылакыакыозшэа акэын дшеилнашыауаз.

Хыбла азцшыртэ зал ашэ аалыртын, еилауатыруа еилаз ауаа днарылс-аарылсуа акасса днадгылеит.

– Акэанза блетк сышэтондаз, – Хыбла лыпсы лгэы икылаханы акасса ахышэ хэычы иамхэхэауаз аҕэы лыцламхэа ныкэтцаны дынкылпшит.

«Акэанза! Иааит уи амшгы», – итгэырҕаауаз лгэы дын-тацэажэан, цэанырра кэандакгы дшышыуа лхакнытэ лшыапынза инлыхызеит.

Аблет аномылх ашытахы, уа авокзал афнутҕа иказ аҕошы-такны днеин абас ателеграмма дэыкэылтцеит:

«Адгэыр, февраль акы ашыыжь асаат фба рзы успыл. Ленинградтэи адэыҕба, авагон ааба. Хыбла».

Хыбла ауадакны ылыцыфназ лфызцэа, рхы амца акызар арцэахатэҕа рымамкэа, еилаханы ишыказгы авокзал акынза дааскыаганы адэыҕба дартеит.

– Хыбла, бсыхэацш арахы, шэфыцыеггы шэхэычра шэхы-мзааит, бгэы цшаашэа хатда бымцан. Макыана заацэоуп... Нас шэахызап... – Лена лхы нарнаашэа Хыбла илфакны, лнацэа ыртыс-цысуа длылабжьон.

– Хыбла, б-Адгэыр хасалам ит. Зынзагы бихымцсауазар хцымхэрасгы даагэйдкыл. Уи хара иахыахэауа егыкам, аха бара бзы инарцэгатэуп, – адэыҕба амардуан иатцагыланы рыбжыкэа дыргауан егырт лфызцэагы.

«Аҕхын ацышэаракэа ханрылгалак, хымпада рыхшыкгы афныка изгоит, – дхэыцуан Хыбла. – Рыцсы ршыап, х-Ацсны цшза зеипшроурбап. Амшын рымбазацт, зынзагы исызтымгозар акэап...» Аперрон акны иаркыз алашаракэеи анаскыагафцэеи пшышьала иргэылсны инеиуан адэыҕба...

Ақытсовет аҕхыа игылоу араду ацака амашына аангылт. Хасан даатыцын, аҕошытаф инижышаз ашэкэкэа зегь ааны-жыны, ашта икэҕаны инагаз аграпара даныланы ифынеихеит.

Уажэ зфы еихамло иртэны дызцоу ашэыра фыц ицоуп Хыыбла Адгэыр изаалышьтыз ателеграммэгы.

«Хы, агызмалкэа, – иблакэа ихаччо дхэыцуан Хасан, – дшауаз лтаацэа ирахар, реикэшэара ишапырхагахоз рдырын, икартаз умбауеи! Уи бзианы ирхэыцт. Уатцэы ашьыжь еицылап, рызхара еицэажэап, еибабап... Ех, хапсуара, хапсуара шака убзироузеи, аха цыара-цыара агэнахақэагы шқақаутдауеи... Нас иамоузеи, мшэан, абарт еизыгэкуа бзиа еибабо ахэыцқэа имшэаимырха инеидтэаланы еицэажэар, еитанаиааир, еиразкхар... Агэқэа ухэеит хэа, шака гэы-харам ыкоузеи, абызқэа ракэзар, ртып итамгыло шака ихэат-хэатуази!.. Ех, с-Мирод иакэындаз, шака дысмырқхашырыз, қыағыариара изутэхар, изызурын... Иара аригы қыағыариарами. Аха, ари маза-қыағыариароуп. Уи иапырхагоу ауаа рфы акгы сылымшеитеи. Намыс рмоуааит Сааиди Чымеи, закэытэ зыхузеи ихархэашыуеит хэа изфу..» – Аграпара ианыршэланы днеиуеит Хасан.

Зфырваны ицэыш-цэышза еишьтеибахэа ашьхака зфы-фазхаз, ацтақэа иаарывтаццеит амра. Ахэылбыехатэи атцаа-цшагы цэытцэматагыза афаанахеит. Хасан амфа даршын, ичавра ааифшыа, Адгэырраа рашта дшынталатцкыз:

– Тата укоума, Тата? – ибжыи наиргеит.

– Хаи, сыкамкэа, – иеимаа цыркыацкэа ишыапы нартакны, аматурта ашэхымс даақэпалеит Адгэыргыи. Уи Хасан данынаихэацш, игэы нтыблаан, азныказгы даашанхеит. Нас ихы аамхны, ашэарыцаф дгэазтаз ацаблык еицш, дцэытцакыкыа-цэытцакыкыауа аграпара ианыршэланы Хасан ишка ифэинеихеит.

– Бзиала уаабейт, бзиара убааит, – Адгэыр Хасан инапы аанкыланы афныка длаихеит.

– Мап, мап, дад, сыццакуеит, – Хасан ицыба иаатигаз ателеграмма ирмазашэа Адгэыр инапсыргэытца инаницыгэалеит.

– Бзиала, бзиала, – ишьтахыка днеихеит. Аха Адгэыр дааихынцашалан дикын, дауимышьтит.

– Хасан уоума, мшэан? Унан гэак, сыблакэа зынзагы ицама, – Хауидагы аматурта даадэылтын, дара рышка лфаалхеит. – Иахцэыпсхыоу ирымафуп, убас аныкоутца, сшузыразым. Иууази абаак, макыана лфатцэык нахашытуеит, ухавсны уцашама, – ларгыи днеин, ани цей Хасан дрыманы афныка рфаархеит.

– Ифашэышьтуа шэылфатцэ нагзахааит, Анцэа ишихэара быкоуп, Хауида, аха сыццакуеит, сзатцэыми, баашэт. – Хасан егы дцакы-чакызаргы, деимырхэакэа афныка дларгеит.

– Тата, уеицш сыцкэынзар, сеидаратцэ́кьа ам́фы ааганы ауац́а́к ие́хэасыжыуан, аллах-аллах сла́хэит убауоу, – Хасан Адгэ́ыр иахь длатцэ́кэ́йсшэ́а иун, игэ́ы амца иа́таны днатэ́еит. Адгэ́ыргы́ы Хасан иажэ́а ахы ахы́цоз идырын, дпышэ́ырччо ихы лаиркэ́ын, амца шейтц́ханы дындэ́ылтцит.

«Уатцэ́ы асаат́ фба рзы́ адэ́ыгба́ дты́цуеит, – иты́блааны́ и́цоз игэ́ы дта́ца́ажэ́ауа, ателе́грамма кны́, а́фа́пара ды́шнагы́лан Адгэ́ыр. – Цашьас́ и́каст́арызеи, цыхы́бжон́ амашы́на сызта́уада... Шы́апыла́ сдэ́ыкэ́лап. Хасан ды́шцала́к, ам́а сы́кэ́лап, акы́ сы́кэ́шэар, – аб́зиа, исы́кэ́ымшэ́аргы́ы уада́шым, Хы́йбла́ сылпы́лоит уатцэ́ы асаат́ фба рзы́! Хы́ыцы́агы́ы ха́мацара – Хы́й-блеи́ сареи́, уа́ха азэ́гы». – Абра́ка ихэ́ыцра аани́кылан, ителе́-грамма́ адырше́гыых деи́тана́цхэ́еит. Адгэ́ыр, и́цаа́гы́ы ныхы́бзаа-ит. «Адгэ́ыр хэ́а иахь́ану а́ты́пан Са́аид хэ́а ихы́з на́ргылан да́еа теле́грамма́к иара иш́ка и́дэ́ыкэ́ылтца́зар?» – ихэ́ыцра ааи́псахит. Иа́цхэ́а иаа́цэ́ыртцит абри́ асахы́агы́ы: Иара а́цаа и́фашэ́ы, и́цаа-и́жыы а́еазы́мдыруа, дды́сза, асаат́ фба ќаларазы́ ра́ца́ак ша́гмыз адэ́ыгба́ астан́циа́фы днеит. Иб́ла т́раа адэ́ыгба́ аа́цэ́ыртц́раны и́зла́каз ам́а да́цшуа́ дгы́лоуп. Да́еа мину́ткэ́ак ры́шьта́хь Хы́йбла́ адэ́ыгба́ даа́ты́цуеит, Адгэ́ыр уахь́ днат́рысуеит, лна́пы п́ха́кэ́а ргэ́гааны́ иаани́кылоит... Мшэ́ан, дааи́гэ́ыди́хэ́хэ́алар иа́моуи, и́збауа́да, иара дитэ́ыми́, иара ио́уми ателе́грамма́ зы́ка́лцаз... Ма́п, абри́ аамта́зы машы́нак а́фывхэ́а иаа́хатэ́и́ны ила́гылоит. Даа́ты́цуеит уахь́тэи́, а́цааршэ́а аи́ха згэ́ы хы́шэ́ашэ́оу, зхы́-зф́ы ца́шэ́шэ́алоу Са́аид... Уи́ иа́хэ́шы́а ды́лпы́лоит, лча́мадан аа́лым-хны́, лы́жэ́а аанкы́лан има́шы́на ды́нтаи́ртэ́оит, амашы́на лас а́ла́а на́гэ́ытц́кэ́ан, Адгэ́ыр Хы́йбла́ даа́имхны́ да́геит. Иара иб́ла т́раа, дна́цшы́-аа́цшуа́ апер́рон даа́кэ́хеит. Абарт́ асахы́акэ́а атта́хэ́а ила́цхэ́а иа́нниа́кэ́а, мчы́ла ихэ́ыцра хы́шэ́ашэ́акэ́а ие́аары́мкэ́ыти́жэ́ааит уи. «Ма́п, устэ́кэ́а ш́ца́ка́лцары́з, Са́аид хара́ дша́хзы́коу́ лды́руеит, – игэ́ы еи́та́аиргэ́га́еит Адгэ́ыр. – Хасан́ сия́зца́ап, уахь́ а́краа́лышы́ты́зар уи́ имды́руеи́», – абас и́збын, игэ́ыд а́зна ам́фы иманы́ ама́турта́хь и́фаа́ихоит Адгэ́ыр.

...А́цх а́гэы́ аа́шна́шахы́ан. Адгэ́ыр и́да ц́сы́ зхоу́ азэ́гы адэ́ы ды́кэ́ым у́хэ́аратэ́ы и́тынч́ран. Уи́ има́гэ́шхэ́а а́цча́хэ́а иа́та́цэ́еуа́з а́цаа ашы́ты́бж да́зызы́ршэ́уа, ау́лица иа́ныршэ́ланы а́га́фа́ка ихы́ рханы́ длеи́уан. Ашы́хы́тэ́ ран ахы́цо иша́шы́тоу еи́цш а́кэ́ын, Адгэ́ыр дахы́цала́кгы́ хэ́ыцра шэ́кы́ и́ха́гэ́ежы́уа и́шишы́та́з.

«Аиашазы, ауафы уамашәатәкәа деибаркуп, – егырт ихәы-црақәа рыгәтаны абас иказ хәыцракгы налашәеит, – уи шака дхәыцуа, гәаныла шака дцәажәо акара, иаартны, ибжыы тганы зеггы ирахауа ацәажәара далагар, ацстазаара шпакаларызшь? Еигъхарызу, еицәахарызу? Икаларын еигъхаргы. Зеггы рапхъазагы адунеи афы мазак ыкамкәа атыхәа ццәон. Ауафи ауафи еиха еилибакаауан, еизааигәахон. Аа, абыржәы Хыбла сара сзы дшыкоу, даеазәы лгәы дтоу дтаму здыруазар, абас сыссыраацсауазма. Нас Чымеи Сааиди сара сшыртахым здыруеит, аха ажра ахьсзыржуа здыруазар, нак зымәа сनावымсуази. Мап, мап, агәгы абжыы ахазар бзиоуп, уи избо акгы мзакәа апыккахәа иахәозар, ацстазаара иаха иласхоит, уи сақәшахәтуп сара...» – Адгәыр асцыхка ааихыишыын асаат днахәапшит. Асаат хәба калахьан, иаарццакынгы ифынеихеит.

Адгәыр адәыгба астанциафы даннеи, арадио иахәаша хәаны иалгахьан, асемафоргы аадыртхьан. Ихәда итәкәкәа инеиуаз апхзы ичаврала иаарыцкыаны, азал дныфналеит. Адәыгба ааирагы амааирагы иара изы еипшушәа иеыкатцаны пытк даалеи-фәеит, аха игәы ашытыбжь данамыргыла, ахауа аницәмачха адырфәгыых ашырхәа дындәылкәеит. Арцәаахәа иааткәаз адәыгба абжыы ицәа дынтанарзызааит. Уи афакь агәыткәа, ихакь-псыкыуа, икәызза ааигәахара иафын... Актәи, афбатәи, ахцатәи авагонкәа аттахәа ифевивахәеит. Зны дхып-хыцуа адәыгба ахьцоз ддәыкәлеит, абыжьбатәи авагон аныфәивкәа, даахәын уи дфашьтәлеит. «Хыбла сылбаргы пхашьароуп, дабагои зысгәахәуа, сара рыцхә», – игәы иааташәан иеааникылт, аабатәигы пшышьала ифәивсит.

Хыбла илпырахаз ахатца шәпа цәгәалатәкәа лыцсы еиба-иркуан. Уи нак-аак ихьынхалаз амәтәы чамаданкәа рхәазо, дтәаа-маауа инеишья уахәапшыр, азмах атыцра зтахым акәата ааугәалаиршәон.

– Икалозар ҳаушәыжь, адәыгба ҳара иахзыпшны игылам, – лыпси-лыпси еихьымзо дишьклагьежьюан Хыбла.

– Бымццакын азғаб, адәыгбагы хзыпшуеит, азәыр бзыпшызаргы хара дбыцәом, – ацәажәаратәкәагы дацәаашьо, атәартакәа рыбжьара бжыртәаа дышнейц днеиуан ахатца.

– Хыбла, – бжык лгәы иныкәсит лара. Ашырхәа даахьахәзар, ауаа еимгәхәуа, авагон дталаны дааиуан Адгәыр.

– Шака унапкәа хьшәашәоузеи... узлааи? Ди дышпакоу?... – илхәара лғамшәо, лыбла-гәытбаакәа гәырғарала ихыхәхәа

Адгәыр дитцапшуан Хыбла.

– Шьапыла, диггы хар лымам... Баала, баала, ауаа хар-пырхагоуп, – ихәан Адгәыр, Хыбла лчамадан аашьтхны ашәах ифынеихеит.

Ашара макьана акрагын. Хыбла Адгәыр мацзак иадамхарггы инеиххәазара амбатә илзацсаны, диварцало азпшыртатә зал инеицналеит. Рчамадан рацхьа иааргыланы акәакь афы игылаз атәарта хьшәашәакәа руакы икәац-кәапза рчаакәыркит. Цытрак ҫыртуамызт ршыцьяггы. Нас рыхкәа ҫышьтыхны ианааихәапш, Хыбла дааҕапшхан лхы лалыркәит. Адгәыр уи ихы иархәаны игәы ааиргәгәан, иаха дааскьаны даалыдтәалт, дызлалагарыз изымдыруа, ицышәкәа цыс-цысуа длыхәапшуан.

– Нас бцәажәала, аңышәара шцабтии, икоузеи бахьыказ?.. – аарла ифы ҫеихихит Адгәыр.

– Аңышәарақәаггы цәгьамкәа истиит, иҕахузеи, ацаа, ахьта, асы, аҫызцәа бзиақәа, – лыблақәа хааза иҫышьтылхын днаихәапшит.

«Аҫызцәа бзиақәа», – ихы-иҕггы иаразнак аҕаацсахит Адгәыр. Дарбан ҫыза бзиоу, ацкәын хыш иоума? Слазцаап, слазцаап», – иҕы иҫанххылеит абарт ажәакәа.

– Сара аҫызцәа бзиақәа сымоуп: Лена, Лида... – Адгәыр игәы иаанагаз лдырызшәа, лҫызцәа азҕабцәа рыхьзқәа аттаҳәа инеиқәылпхьазеит Хыбла.

– Цкәына ҫызак дбымазарггы калоит, иамоузеи, быстудент-коуп, – атәы налентеит Адгәыр.

– Цкәына ҫызакггы дсымоуп, уи бзиа дызбоит, цәгьалацәкьа-ггы дысзааигәоуп, – Хыбла днаскьаны Адгәыр лхы наидылтеит. Адгәыр аҕыҕырыш днадсылазшәа даатрысын, наҕ днаскьеит. Идақәа уажәы-уашьтан илаҕыцәцәап уҳәаратәы иххахеит, иблақәа шәазшәа, инаскьан ацәымҕхара аархыжжылеит.

– Уара усымоуп, Адгәыр уаха азәггы дыстахзам, – ишьам-хы иқәыз инапы хьшәашәакәа руакы аашьтылхын, лнапы кәымшәышә пхақәа иаарыбжьалкит.

«Аңхәыс дгьангьашуп рхәауеит, уара, абри сылжьауа-зар?», – иблақәа еихмырсыҕьзакәа акыраамта хыгәха Хыбла дылҕапшуан. Ус игәы есааира икәандахо, еимархха иҕаз идақәа кәадахо, даатынчеит.

«Знызатцәык хәикәшәар лгәы нзырхаша ажәак шласымхәара хәа ҕоуба зухьан, аха иалымтцит, сара исхароуп, сара...» – даахәыцит Адгәыр, аха иҕы иауаирхәахуаз.

– Макъана ашараггы акрагуп. Уажәоуп сшааңсаз аныздыр, – Адгәыр итауланы даақәдсычхан, адырғаггы Хыбла лышка днаскъеит.

– Стелеграмма анбоукәшәеи, уаха зынзаггы умыцаацзар акәхап, ухы ыкәтца, ухы, аа спалта сшәыхны иацастдоит, – Хыбла лпалта хәбаба ахәынтәрақәа рқыртлара дналагеит.

– Ахьта былабдоит, ахьта, санаауаз, ацәа Мзахәака иныжыны сааит, – ихәеит Адгәыр иблақәа ихаччо, Хыбла лхәынтәрақәа рқыртлара даақәихит.

«Мшәан, сшәамхы ихы ныкәтцаны, ихахәы кәымшәышә снапы налшыуа дсырцәар иамоузеи», – лгәы хытхытуа дазхәыцуан Хыбла.

«Апалта абастаху, лшәамхы схы ныкәстцар, лнап пхақәа ххәатцас схы иналшыуа слырцәар, зынзаггы сааңшуазма, цыанат хәа акрыказар сымцози», – абас ианахәон Адгәыр игәггы. Аха ирзыгәагъуамызт: иара ихәар лара дицәгәаар хәа дшәон, лара илхәар иара игәы иабоз лыздыруамызт.

Адгәыри Хыблеи еидшыланы ишеицәажәоз, ианшозггы рымбеит. Даеа дәыгбак иаанагаз ауаа гьал-палхәа азал ианаафналоуп ишшазггы анырба, иахыкәзггы анырдыр. Хыбла дшәеихан, аха лшәапқәа налытакәрылан ахыпхәа адырғаггы днатәеит. Уи лыбжы тыганы дыччон. Адгәыр уи леиха деисины дшыкәзггы, илмырдырзакәа, ахьшәтхәа дшәтқьан, лнапы кны дшәалыхеит. Хыбла дшәагылан, Адгәыр ләынигәыдыжъланы даанылкылт. Цытрак ус игылан, нас рчамадан аашьтыхны азал индәылтцит.

– Мзахәака хнеир усггы аицәажәарта хауам, ихазкылпшуа рацәафхап, бара баамтаггы кьафуп, – иблақәа амца рхыланы, хәымыз раахыс уахгы-еынггы дзызхәыцуаз ажәақәа реикәыпхьазара дафын Адгәыр, – уажә иахзымхәаз уашьтан ихазхәом, санггы дшазыразу акара сахәхьеит, бтаацәаггы азынказ ихазгәаашт, аха зынзаггы хкармыжьуазар акәхап...

Хыбла фылтуамызт. Адгәыр ижәа лнапы натылдан, лхы наидташәа, асаарака дышьтапшуа днеиуан. Адгәыр иажәақәа ртак ипсы заны дазыпшын. Аамта цыцпхьаза иаха-иаха деиладшәон, енагь тып изымтоз агәрамгараггы ашәапхыцқәа ааитқыртланы игәы иналанатцон...

– Иутаху бзиоуп, иутахызар иахьаггы иахьухәо суцны сцоит, – лхы шышьтылхын, агәыргьа лабжышқәа кәап-кәапза иаазхылаз лыблақәа хааза инаихәалырцшит Хыбла.

Адгәыр иахауаз пхызулабҕабоу изымдырзо, деилшша дышне-иуаз, пшьышала ичамадан наиргылан, ахы дныкәтәеит, Хыбла-ггы ихылпа ааихылхын, ихылнапы алшыуа дааихагылеит. Иҕалап абаскан бзиа еибабоз ачкәыни азҕаби иаарыкәыршаны ишьтаз аҕааршәы леикәызт ицазар, иҕалап мызк аахыс зыбла цкәа иа-ахтны адгыл иныкәымпшыцыз амрагы аарызцәытцыхазар, аха урт адунеи аҕы даеагы рбо иҕамызт, Адгәыр Хыбла дибон, Хыблаггы – Адгәыр.

Ускан рҕыцәагы Мзахәаҕа ицоз автобус еицталеит. Убаскан рыҕхәара цдәан – уажә иааиуа асабша ауха.

12

Адгәыри Хыблеи рус еҕа идырмазарц рҕазыркзаргы, рҕыцәа ианынархыс нахыс ипланы аракәа аужыуа аҕынанахеит. Хыбла днатәан, зегь реиха илзааигәаз лҕыза гәкыа Шыашкәа илалхәеит, Адгәыр иакәзар, ишҕеиурыз, пхәыс даазгоит хәа иан дналыдтәаланы изламхәеит. Сажәа еитеигап ихәан иҕыза абри-гадир Кәынтал иеихәеит. Нас Хыбла лҕыза Шыашкәа, лҕыза дҕалеит. Кәынтал иакәзар Адгәыр иеиха изааигәаз иҕызак даацәыртцит, урт аҕызцәа рҕызцәа ҕалеит. Ажәакала амаза сар-гамамхар ҕалом хәа аеырхханы иаакәгылт.

Хыбла уатцәуха ддәылцраны дыҕазар еицш, шыбжьон Датараа рашта дааталеит, «ауа иуа касыжә маҕа» хәа шырхәо еицш, Датараа дыртынха ааигәазамкәа, мчыла зыҕерыдызхәалоз анымха-хымтәа ҕакәына. Саaidггы уажәы акәын дааҕса-дкараха, даaины, сыҕсы сшьоит хәа ауацәаҕ аҕаҕхәа игылаз ацәартаҕы ихы анныкәйтаз. Аха, ҕакәына дытракә-тракәуа ашта дшааталаз аниба, «уабаҕахыз ахьтаха, адгыл уцабгаait», – ааигәахәын, дҕеихан дзыкәиаз амшә-цәа даакәтәеит.

– Угыларызар abra сшубо сыҕсаait, сара ссасума, – Саaid ижәҕахыр инапы ныкәкны, дмыргылакәа днаиртәеит. Иарггы деизкәыҕыны ивараҕы амшәцәа иеныкәижыт.

– Уара умацара уоума аҕны ззынрыжыыз, дабацеи сашьа ду, сҕаца, Ладггы, – аматурта илацш ҕнарҕежьюа ҕаaitит ҕакәына.

– Бабей нани Лад дрыманы абрахь Анҕсыҕа хәуак ацәымза шытихуан, ицеит, – нәҕеикит Саaid.

– Дарбану уара хара хәуас Анҕсыҕа ацәымза шытызхуа? – илымхақәа аакыацәхеит ҕакәына.

– Алхас иакәгәышьоуп, Лакәәтаа Алхас, дышцаузымдырхуеи,
– Саид дѡагылан ақәардә даахан амца днычхәатәеит. Тәкәына
дызцәнымхара ааха дук иаузшәа дааитцанарғәтәеит иихәаз...

– Хәи, Алхас ичкәын затәы иашәа иарггы днымѡасааит, сара
дышцасывси, сакәмалк нхысымтцози, – Тәкәына Алхас изы игәы
пыжәжәо ацәәжәара дафын.

– Дәтеи Матисеи збар сґахын, аха исықәымшәеит, – дыза-
аиз иажәа дналагеит пытрак ашьтахь Тәкәына, – аха азамана,
уарггы иуасхәап, – атқыртхәа амца днычхәағьцәан, илабашья
ацарралаггы атах-атаххәа днахәласит. – Азғаб дуаазар аткыыс
думаазар еиха еигьзаап, – ицауланггы даакәыпсчхазшәа
каитцеит Тәкәына.

– Шәара бәфлашала дшәаазон, атысхшы лыгшәыжьюамызт,
тынхас азәыр хшәымазар зеггы хлеигәыргьон, хлыхзызауан...
Хы, хәфык адауапшықәа рәхәшьазатә илтәхызи уаха...

Саид Тәкәына дызлацәажәоз изеилымкаауа, дшанханы
дифапшуан.

– Узсыхәапшуеи, х-Хыбла хәхәда хылерацы дафуп, ақхәыс
еиба тынхада Хауида лычкәын гьалдыз диццауеит. Ақьафурта
дазцоит, атхәцъра дақәшәоит... Хы, ханцәа дузза ихышьаргәйтца
сакәыхшоуп, ажәлар ега рхәозарггы мцызаарым: «Аеы ақьар
иахытны ақ иахалоит рымхәои», – есаира иеиргәауан,
иехиршәауан Тәкәына.

– Иуазхәада, Тәкәына, уи ажәабжь? – дцааит Саид.

– Исарымхәакәа, хара дызтәу хәа икоу хлымхәкәа
цъгәоуп акаггы хәхәзом акәымзар, ари мызкы аахыс ажә-
лар еимыркәкәауа ирхәозаап. Сара снейуашәа анырбалак
иаақәытцеит. Аха пытк еилукаауашәа указар, ак шу_цәыртәахуа
ақара умдыркәа. Аусқәа ас ианызба ари афны икоу дазыскит. Уи
аслеидаутәл диѡызоуп, иаразнак еилылкааит. Сарггы ишаасахаз
абрахь сәаасхейт...

Пытраамтак тынчран. Саид ихы ларкәны амца дыч-
хәапшуа, хәыцрак дтанагаланы дтәан. Тәкәына иакәзар, Саид
дѡныхәаны Хыбла дишьразы дандәықәло дызланыскылары-
зеи, уахыггы схы абзиара зласыргарызеи хәа дхәыцуан, зны-
зынлаггы адулақ ашкә днапшуан.

– Икоу удыруоу, Тәкәына, – атынчра аалеигеит Саид, – итабуп
уахьхәапсаз, ауа, атынха дышныкәашаз уныкәеит, амала уаха
даеацъара уфы итыхны иумхәан, сара икастцо убаанза...

– Хәи цъушыт. Мыцъга ицсныс, зхы ацәгъа зхәо дубахьоу, –

иҗааириашеит Җакәына, – амала учкәынра ухъзаны газарак умыхъааит. Иара тынхадак иоуп, аха ифызцәа газакәак ааишьтуазар акәхап, шәеиламхәаит, заа наҗ дыңхыак, сара акыр схәартазаргыы ара сыҗоуп, – дцарц дөеихеит Җакәына.

– Умыццакын, араанза уанаацсах хпыҗек аанкыл, ахьтагыы улнацап, – ихәан Сааид дөагылан, Җакәына ицсы кәыруа изтәз адулац ашаҗа иҗынеихеит.

– Ха, анцәеиныс, Мыцъга ицсаныс... уажәоуп акрыфа-акрыжә сәанаасха, – дахьтәаз азәыр мчыла дышьтагәаны дикушәа даахам-чамит Җакәына.

Җакәына итарпыҗыны акрыфара дшаҗызгыы ацәажәара даҗәытцаумызт:

– Аа, усоуп, зеггы хнапы данықәхаргыла, ибтәхузеи хәа лацхъа хшьамхы арсны хлазцаауа ханалага, лкалҗ хҗалымҗыакәа. Уара уиаҗара игәырфәумган, макъана унапаҗыдыҗоуп дабацо... Пффы, – ихпыҗ лтарпҗканы иееимарцыхә, азы ифалтцны изкәыршәшәаз аҗеицш ихы иҗьеит, иҗыддуаз аццхықәагыы ихәы инақәыпсеит. Нас җатца дук аамхны аҗынеирхан, деитаналагахт.

Җакәына, иихәоз, амра ашәахәа иадубало амтцкәа реицш акәын Сааид ившәшәаны ишцоз. Иара ифнутцка агәаҗ пейлеиуа ашра иаҗын: «Ибсырбап аиашъа ихәатәхамтцара зейцшроу, иахъызымфәзо икыдыззалаз уара аччаа рыцхагыы убҗашшара ылапцстәап... Хы, рацәа исхыччарц иаҗуп убоу! Исхәоз зеггы азы иаманы ицозаарын, исхыччозаап иаасыкәыршаны иҗоу ауаа зеггы... Астамыри Чымеи исархәаз хастдомызт... Хатцашъасгыы иамоузеи мшәан, икәмеиза зыфнапык згәытцапса адәызәзәа иқәтәоу апхәысеиба лыцкәын хара дхамаҳәхарцу?! Мап, мап, иалсыршом!» – ашырхәа дфәатцкәан, Җакәына дыштәаз ихаштны ддәылтцрац иҗыназикын, аха фнапыкла «аусура» иаҗыз исас данынихәапш, иҗааникылт.

Нас ихы зкәикыз изымдыруа дхәыцуа акыраамтәа длеи-өеиуан. «Силгап уи апхт, уаҳа сыбла дхымкыакыало, силгап!» – Аха, адапабҗыы иманы бжәахәхәхәтра Урыстәыла данца, дзыфнадырпалаз акамера хьшәашәа анааигәалашәа, ицәа даатрыхьтшьаан, изааиз ахәцра ихичарц инапы неиҗьеит. Уеизгыы Җакәына акрыфаны далгаанза Сааид иизбышаз избеит.

Җакәына деишькласуа агәашә дшынтытцтәкәыз, Сааид дша-тәо Хыбла даалышьталан, агәыларә дахьыҗаз еилкааны афны дааигеит.

– Бласны бееилахәа, бласы! – ибжыы налыкәиргеит Сааид иахәшъа аштә дшааталатәкәыз.

– Икалеи, – лшыамхкәа кәаркәаруа, лыбжыы лызтымкаауа дшәаны җаалтит Хыбла.

– Икалахи, ди дыммазафхан, Гәдоутәка ахәшәтәыртәхь дыргейт, бласы, бласы, – дылбаанадар атахызшәа зҗы раҳаны игылаз имашыына аматор дтыхон Сааид.

– Диида, бара рыцха! – Аеырхәа лылағырз нылҗашын, иарццакны акәаскыхь лҗыналхеит уи.

Зпакрышкакәа цәхәхьаз Сааид имашыына атцаа ихтәраалахтәраало, ақыта иагәылгаз аулицаҗы ишынкылстәкьаз, агаз ишыапы накәиргәгәан, агаҗахь ихы рханы иҗылеихеит.

– Иуазхәада? – дцааит Хыбла амашыына атыгәтасра ианаакытц.

– Исазхәада, Лажә-ица Тәкәына даарышьтит.

– Ахьта лылалазар акәхап?

– Акәхап, – Сааид уаха ихы-иҗы акагы анмырцшзакәа имашыына атакәатасракәа инрывга-аарывго дышнеиуаз, Чымараа рашта даннавала иааникылт.

– Икалаз артгы рлымха интысшып, – ихәан, аштә дынтәпка дцеит.

«Сан рыцха. Азәгы хабзиарак лымбазацтеи, мшәан, макьана, – алағырз фазтцатәо-фазтцатәоз лгәы дтахәыцуа даатәеит Хыбла. – Сускәа зегы хыбганы ишҗеилаҳаи: сан лчымазара, уатәухатәи хус, атцарахы сцара... диида, диида...» – Лыфнапыкгы рыла лхы еимлагәа иаанылкылан, лацхьа амашыына аиха хышәашәа иныкәлыжыт. Ахаан ауроккәа рцареи апышәаракәа рытирей рыда зхатә уск збатәыс зҗацхьа икәымгылацыз Хыбла, уажәы иаины иаалыдгылаз лхатә ускәа халашьа змам, высшьагы зкәым хра цагь-цагькәаны акәын лацхьа ишгылаз.

«Макьана бабакоу, итцеггы бгәырфараны быкоуп...» – иблакәа тарлашыцаны иахәшьа дынлызцшит Сааид, даины данаалыдтәала.

Ахәылцәзтәи атцаа-пша тәытәыматагь иалтәраа, хара зыдзам ыцьа рыбзиабара аمانы инеиуан Сааид имашыына.

Абри аамтәзы Адгәыргы Хасангы Гыц Ламшьатә имырхәхаз ацә-ката раццаны аштә иааталаон, инаганы иҗапараҗы инҗархәеит. Адгәыр иан дылцәыпхашьан, афныка дымнеит. Ашә аартны Хасан длыфнеитцан, иара акәаскыхь дцеит.

– Хаи, сумухааит, Хасан, уаргы ухәычушәа узлахцәкәа закәызеи, – ашырхәа дфатцкәеит ихәыцуа, ауацьаф иеҳәатәаз Хауида. – Уааи, арахь амцахь уааи, сумухааит, сумух!

– Бааи, бааи, сгәйдкылшы! – инапкәа рҕаҕаза иҕааихеит
Ҙасан. – Брылагәыргьо, срылагәыргьо, изтаху зеггы рыла-
гәыргьо, имшны-итхны иахцәызыз ирызнымтцыз дара иныртца,
ирзымфаз-ирзымжәыз дара ирҕаттахәны Анцәа иҕаитцааит! –
иааигәыдибахәхәалеит аидашшыларарада макыаназ акаҕы зым-
бацыз аигәылацәа, аибацәа.

– Сшәоит, Ҙасан, сшәа, – лыбжы нытцакны дцәажәо, лкасы
амхацә аалҕшыны лылагырз аалрыцкәан, аеҕхәа дныҕеҕатәеит
Ҙауидаҕы.

– Иарбан бзыцәшәо, бхы злаҕәныбшьара акыр балаҕоума,
Ҙауида?

– Иашыа мыждак длымоуп, сицәшәоит.

– Аиашыа иакәым, урт ррзкы Анцәаҕы дзаңырхаҕахом.
Ажәытә акылаара хкылцшны цхәыс данаххәоз, данааргоз еипш
акәу цыббшьома?! Урт рхәыцра аахыс атцара еицыртон, еили-
бакаахыеит, бзиа иеибабоит, рызхара иеицәажәахыеит, ражәа
акуп, – Ҙасан ихы лаирҕәын амца ааеҕәишьыааит.

– Иухыша сымгози, цтәык, ҕал-палк шәаламыжкәа, сарҕы
сацҕал ааианза сымшыкәа хәилдыргар, – рымаза азәы иахар
хәа дшәозшәа лыбжы рмац-рмац дцәажәо Ҙауида дҕагылан
акҕыра дныкҕәлеит.

– Убра уахытәоу иустоит, астал ахы уааи схәар ахыта уакып, –
лхәан Ҙауида, аишәа-хыча гьеж хәыцы Ҙасан иацхыа иналыр-
гылан, ихәы ақәыргыларанаалагеит.

– Уажә акрысфом схәар ҕырцшзарахоит, ашыыжы хышәа-
шәа-мшәашәак снацхан, шыбжыон быстахык зуеит хәа
сшаҕыз, Адгәыр днеин, хагәтыха еибаххәагәышьеит, ас-ас
анихәа, акрыфара акәым, азныказы сахыҕаз схаирштит, –
Ҙасан инапы зәзәаны, дааиасын ихәы даахатәеит. – Сгәыргъеит
Ҙауида. Сгәыргъеит, агәыргыашыа схамштхыази, сзышыцылаз
атцәуарахыҕы сымҕахнагеит.

– Узыргәыргыара Анцәа иузыҕаитцалааит! – Ҙауида, ахпыҕ
азна ажыаҕы уатка аимхәыц хыхәхәыла итәтәаны, аишәа иқә-
мыргылазакәа инаидылкылеит, – унапы ауркаанза иаразнак
абри ыжәи, ахыта улнацоит, акрыфараҕы угәанарцхоит, – лхәеит
уи.

– Сашыуеит Ҙауида!

– Иахцәыцсхыоу ирымаҕоуп!

– Ҙаи абаа, бзиа избо изы, абла тыцхаауа уамак акәымкәа
иҕам, – иаалымихын ихәхарц дааизшәа, ишытыхны инархәы-
аархәуа акыраамта дахәацшуан.

– Ижәи, ижәи, аимхәыц хуп, аха уиакара иңьбарам.

– Иңьбарахашам ааи, – дныхәа-ныцхьаны абжеихарак ижәын, иныкәиргылеит.

– Абас җажәа литр хамоуп, – лхәеит Җауида, иахиҳәаауазеишь хәа дихәаңшуа.

– Җаи, мышрак бақәшәааит, аспиртцәкьа быршит, уф, сгәатцәа аakit! – Җасан даацәгәырктын, жьтцаа җытк иҗы интаиршәит.

– Аҗы цәыршәымгазаргьы иара амацара ишәызхоит, – даацәажәеит цытрак иңсы анааивига ашьтахь.

– Аҗгы хынҗажәа цхал хазгылоуп. Уигьы унаҗыхәеи. Ама-ла, акрыф, акрыф, – Җауида астал ду икәгылаз аграфинкәеи атцәеи лыманы деитәаихагылеит.

– Адгәыр амҗахь ак сеихәакәеит. Ауа-аҗынха, ишәхәарц шәгәы иабанзатоу? – дцааит Җасан Җауида латцәа аалымхны, иаңхьа иныкәыргыло.

– Убри азгьы цкьа хнеицәажәар сҗахуп, Җасан, – Җауида лкәардә даахан иаңхьа днатәеит. – Сара абарт хәычык ишынеикәыңшуаз атәы хәылкьа-җылкьаны исаҳақәахьан, аха ари агазажә ас хгәы хәанзамкәа акы халаижьуеит хәа сы-камызт. Саргьы иацуха ауп иансаҳа, иухәои, дара рус дара еикәдырәҗеит, уажәшьта аҗба амызгәыт зкыз сиҗызахеит, – цытк лҗаанкыланьы лыцлымхәа лнапы ацыргәа дынкахәыцит Җауида, – ишубо уажәы ас иаалыркьаны, инеитцыхны чара дук хазуам: акы, иара мазоуп, имазангьы, сукәымхшози, ас амцажәла ааимаадо хәидтәаламындаз. Ауацәа ираххәоит хәа акькьахәа аҗцәа узҗыжәтдом, ишуҗаху ушьапы неитцыхны, агәыла-азла уцырхырааны ачара уеуазыкәтдом – зегь рыла хҗахәахеит. Ус анакәха, иманшәаланы дрыздылгозар, иаажәгаз ацә-ката ахәда аахаҗцәап, аҗаца даазгои, ускантцәкьа рлымхә интшьны иааго хгәылацәеи ааидтәаланы атцәыцакәак ркып. Уара уда макьана хҗы иҗыхны азәгы иахамхәацт. Сашьцәатцәкьа, дара псааит, ахәынган акы рдырузар, уртгьы иара ауханза ирасхәап хәа сгәы иҗам... Иманшәалахар, нас абарт зегьы шәымчала инеитцыхны чарак аауп, сымгәакхьеи Җасан, уаха иззызуада!..

– Анцәа бахьыгзааит, Җауида, агәәкреи алаҗырзи енагь азәы иимтазеит, ауаҗы шака дцәуахьоу аиҗа дыччарц, дгәырҗарц ихәтоуп, – иатцәа ааидхало ацәажәара дналагеит Җасан, – баңхьака ибцыбкылаз уаҗ деигәырҗартә икоуп: Адгәыр бара бакәым, иара саргьы сикәгәыңоуп сшыхандеиуа, Мирод иҗың аҗы дсыргылахьейт, ибдыруеит. Хьыбла лакәзар, абырфын

дашызоуп, аҫааҫа бзиа драазеит, дыхцарам, убла дтәыцны дхыршәлазар дхухуа дыкам. Нас ачара ду заамурызеи, сара исы-моу ахәыцгы дара рзоуп изсымоу. Амала, ишыбхәаз, ишыбзбыз хшыџуп – ачара ду – уашьтан, уажәы – абас иааркыаҫны.

Хасани Хауидеи абас иахынзеицәажәоз, Адгәыр иуа-даҫы ауаҫыаҫ амца агәгәахәа иҫеитдан, игәашпы амцакны дныҫхәатәеит. Уи џымш раахыс деиҫеизшә акәын ихы шицхызоз. Хыбла лдәылгара, иааинырсланы чара хпыҫк аҫатцара, нас ачара ду, лара адырџегьх ацарахы лышьтра ухәа иаалыркыаны ихәда илыкәыгәгәаз аидарақәа дырпсаҫеит. Уажәраанза минутк иадамхаргы ихала дынзмышьюаз абзиаба-рагы уажәы аамтала – сицырхагахарым ахәозшә мацк зымџа инапхыацны акәын ишыҫаз.

Макыаназ, тацаагара хәа азәгы иеимхәацызт, аха илеишь-тшаз ауаа рсиа ҫацаны иҫыба итан. Уи ааҫиган аҫхыара дна-лагеит. Асиа абжак илапш аахигаанза хыццрак даамцанар-сын, дынтахәахаа дама иҫеит: «асаат жәаџа ианынархыслак, – ихәаза игәыҫацагаха иахауан Хыбла лыбжы, – акәаскыа ашьтахьтәи ашәала сдәылтцуеит, абахча алазара иџоу агәашә аҫы усзыпшыз... Амашына аҫахзам, тәымҫыарагы хцазом!..» Акәаскыа ашьтахьтәи ашәала ддәылтцуеит, – иаразнак гәа-ныла иааимидеит Адгәыр Хыблараа рашта, – Кәынцали са-реи иахыылхәаз агәашә аҫы хаалзыпшып, – Кәынцал Палба асиа дахыаныз инапхыц наларҫацаны адырга неиҫеит Адгәыр, – егырт аҫатын казармақәа рышьтахь аҫахараҫы ихартәап... Аа абар атх лашыца далччаауа, абахча дытҫкыа-цҫкыа да-хыаиуа Хыбла! Адгәыр алым еипш уахь днатрысит. Лара ҫарматцыс ихәда даақәтәиашан дылкит, дышьтицааит, адгыл дыкәмыркысзакәа дигәйдкыла аандақәа дырхууаа еибарганы дима днеиуеит...»

– Тата, Тата! – адәахы игаз Хасан ибжы Адгәыр ихәыцрақәа даарылнахит. Ашә ааимҫааны данындәылтц, Хасан дцарц аштә агәта ааиџишахьан. Ипалта ижәџахыр иаатарцаны, иаргы днаишьтәлеит.

13

Ахәаша ауаа, асаат џба рахь инықәлахьан, Сааид имашына нтаха-ааҫахауа Абжыақәа ақыта ианналалоз. Цыара чытбжыкгы умахауа ақыта еиқәышьшы аҫәа иалан. Ахыҫапыркәа реипш еибархәмаруа, иуапажә-уапажәуа илеи-уаз асы цырқәа ама-шына абла иҫатәатәаны, есааира аныкәашә дырмацуан.

Сааид ипышәкәа дрыцхауа, ибла амца хыланы, асаркыа ихы адгәала пхыака дыпшуа имашына неигон. Хыбла лцәа-лжыы аеазымдыруа идысза, алагырз иарзыфахыз лылацәакәа тчаа, иаргыарахь ала диватәан.

Урт ажәа аимакра иакәытцижытеи акраатцуан. «Сыңсы таны уи апхти барей шәеибасырбом, мап анакәха, хажыкгыы хамәа акуп!..» ихәеит Сааид атыхәтәаны. Хыбла убасқан лгәы иаатәшәаз идырызшәа имашына ааникылан, дааиасны лара дызлатәтәаз ала ашә афәәхәа ацапха наиркит.

«Сыбзиабара сақәйтүмтәит, аха сахыкәзаалак сыңсы сара сақәйтүп!» – ицааршәахыаз лгәы дтахәыцуан лара.

Амашына шнеиуаз амәа лымәахыт, зхыбкәа кәаш-кәашза, зыблакәа тикәатәәа атахара итагылаз аөнкәа иаарыдгылеит. Сааид ицапха аартәины имашына ақыцкыцъра иаакәихын, дыфтыцит. Азныказы еикәылашыца иаакалан, егәаатынчрахеит.

– «Ех, скәыба аша иаркны икәлаауа иларыштыуашәа икәндәз!» – деилахатәкәаны дназхәыцын, лылацәакәа неикәылпсеит Хыбла.

– Капитон, о, Капитон! – атынчра ааиланагеит Сааид ибжыы. Аху-хухәа ишуа амацурта абарта иаатибахәан рәархеит алақәа.

– Капитон, о Капитон, Капитон сымхәеи! – афытра дакәытцамызт Сааид.

– Хее, уарбан уа фызтуа! – хатца бжык еилырххаа акәаскыа абартахытә игеит пытрак ашытахь.

Хыбла илдырт, тыпх апхынраз иртәз, Сааид Абжыакәатәи ифыза ишкә дшааигаз.

Ишәтәз изымхозшәа ауха илеихатәаны ас ду ауит. Ианааи иахо-иагәо ашәа итаргалаз Сааид «Ипобеда», ицапыреыз атанкажә аипш сыла италаханы, иткыкыфза ашәа икәгылан.

Ауха уаха лацәааихышык кәзымтәз Хыбла, лфы атзамц ахь ирханы дыштан, Капитон иахәшьеитцбы Мзия дшыаптыркыакыо ауада данаафналоз. Уи Хыбла дшыцәамыз анылдыр, лапхыа дныкәтәан ләаалхалыжын дгәыдылкылеит, дхыдылкылеит. Хыблагыы итчаа икәз лыблакәа лырччазшәа калтәит, аха афхаа итажы асыршәы амра нақәыцчеит хәа иаузтыхуа.

– Шака ихааузеи бнапы! – лхәеит Хыбла Мзия лнапы лылахь ианнакәылк.

– Кох, бхы шпашу, ибыхыазар калап! – даатрысит Мзия.

– Ма, мап, исыхызом, – лыбжыы нытцакшәа мап лкит Хыбла.

– Каи, шака ишу ала хымпада ибыхуеит, уажэйтцэка, – дөацкэит Мзия.

Мацк акөым, Хыбла лылагырз рацөаны иахьцаз акөхап изыхкьаз, ларгөтыстакөа нак-аак азаз аларыкшозшөа акөын лхы ткөацны ишлыхуаз. Ускантцэка адунеи афы ацсра еиха дзыцпшыз даеакы ыкамызт. Илтахын лгөы өарханы дызцаиаз атөым хахөтө өны неилабганы, дама адгьыл инахөлабга ицар, илтахын дахьца-дахьаа уафы изымдыруа, ркыта дышналшөаз аипш, лызбахөгы уаха ирымхөо инышьтацөа ицар... Аха иабакоу, ауаф игөы иатаху зегьы шзыкамло еипш, ианатахугьы дыцсуам...

«Ус шхахьуаз сцөа иалашөахьан, – ахөыцра даашьтнахит адырөегьых, – урыцхасшьоит цкөын мыжда! – арт афымшк рыла иташөашөа, ициатцөааза икалахьаз ллакытцакөа ихы-хөхөо лагырзыла иаатөит. – Ихабыргызеи ашкол хөхьынзатөз – хөзхара хөицөажөон, хөзхара хөибабон, өенак хөибабмаргыы хзычхауамызт, хгөыкуан... Уажөы?! Назаза хөицөирзырц дафуп Сааид. «Бара ибзеигьу сашьтоуп, бара бразкы азоуп икасто зыкасто», – ихөеит уи... Изахьзузеи мшөан аразкы? Цшроума, сахьоума, малума, цроума?! Исыздыруам... Схы еилагеит... Адгөыр бзиа дызбоит, уаха акагы...»

– Аа абар иахьаазгөз: аскофен, аспирин, руа ибтаху, – ашө ааимцааны ацшатлакө еипш, дааөнацалт Мзия, лызнапк ала цөыцак азна азы лкын, егы лнапала – ахөшөкөа зтөз көалацк.

Хыбла лхөыцракөа даарылцы, лтөацкөым ала лылагырзкөа аалрыцкэит. Мзиягы уи дыштцөуоз анылба иаалцөымыгхан, длыхөамцшзакөа акөардө даахан лацхьа инаргыланы ил-кыз ныкөылцеит.

– Бызлазбо ала иаха бызмыцөөазеит. Ари арцөагахөшө ауп – ижө, цытрак быцөар бзеигьуп, – ацөажөара дафын Мзия, Хыбла ахыхьхөшө иашьталтөз азы фөмөацкөа злыбаауаз лыхөда цкөашөаа дахөөпшуа.

– Мап, уажөшьта сгылоит, – лхөеит Хыблагьы иахьада илым-бацыз азгөб гөыраз лнапы аалшьышьын.

«Икалеи, рыцхарас бзыкөшөөазеи? – Мзия уажөа-уажөа абри азтөара лпышө иаакөыхх-аакөыххуан, аха илзыгөагьуамызт. – Лыгөтыха салхөартөы цкьа хөибаздыруам. Икалап уаф иимхөаша рыцхара дук дакөшөаны дыказаргы... Аха лашьа излеихөөз ала уаф бжьыск димкөытцкөкөаны дааигеит... Нас ус аразкыдара дацөынирхөазар дзырцөуөзеи, мшөан?.. Аха мап, абзиабара

акөзар дызцөйтөахуа лашьа, сара Гиго бзиа дшызбо аипш бзиа дылбозар уи?!»

– Мзиа, бхаан азө бзиа дыббахьоу? – алагырз адырфагьых иаазывтцыхьыз лылацөақөа өеикөылхын, дцааит Хьыбла.

– Мап... Аха, нас изхыбхөааи? – азынаказ илхөара лөамшөо дыхөцымцуа даакөхеит Мзиа, дқацшьзагы дөеибакит.

– Сара азө бзиа дызбоит! – тынч-тынч даацөажөеит Хьыбла, лацхьа икөтөаз азгаб лаказамызшөа изалхөоз лыблақөа цаакөкөала нақ зымөа дыцшуан.

– Нас икалей?

– Икалахи, схы са сақөитым, афны архиаразы иаархөаз өныматөак сафызоуп – иахьыртаху сдыргылоит, иахьыртаху сыртиует, – аөырхөа адырфагь инеималтөахт Хьыбла.

– Бымцөуан, сбыхөоит, бымцөуан! – Мзиа длывагьежьюа Хьыбла лылагырзқөа лырбон.

Азгабцөа ауада иөнатөаны ишеицөажөоз амш шыбжьон ааит. Хьыбла илхылгахьаз зегьы акакала Мзиа илзеиталхөеит. Мзиагы лгөатца итаршөа итцөахны илымаз лыбзиабара атөы Хьыбла илалхөеит.

– Мзиа, сыцқа, акы шөнацқа, нан! – Мзиа лан Кыетеуана уажөы-уажөы ашө амыртзакөа даадгыланы фылтуан.

– Уажөытцөкьа сан, хлеиует, хлеи, – дыргьежьны ддөықөылтон Мзиа лан.

Хьыблагьы дгыланы лөеилалхөеит.

– Бымшөан, Сааид ихөашьтыбжьқөа зласахауала уаха афныка дгьежьюеит, – Хьыбла лыхцөы қамыз ду акны ицө лыбжьы ларкөны ацөажөара дафын Мзиа, – Капитонгы уатцөы ашьыж дгыланы Гөылрыцшьынза дымцар қалазом – араинагзком ипхьоит. Нас сара икасто ббап: афны ашьтахь ала цшьшьаала былдөылганы, ара ашкол исыцалгаз сөызак си-хөынцөеи акы иннамкылазо амашьына имоуп, блақөыртөаны иахьыбтаху баа-гоит, бымшөан, амала акагы бгөы иалазамшөа быөдырба, знык дара ахьцаша ицап... – длабжьон лара.

Хьыблагьы, лгөырөақөа даарымпыцажьны, ихьагөгөа илцыр-цхьаз лгөыграқөа еихьышөшөа-еицышөшөа акакала илзааиуан, амч фыц лылартон. Ицөышхаз лхы-лөи агөырөа иаршанхаз лыбла гөытбаакөеи, акны ицаны лых иакөлыршаз лыхцөы шөпеи дахьынеибытаз ауахөама атзамц иаласоу Мадонна лса-хьа акөын илымаз.

Адәахы цәажәабжықәак геит. Мзия аҗенцъыр днадгыла-ны аҗарда аафцылраан днапшит. Капитони Сааиди аматурта иаадәылтцны акәасқя рхы ақәкны иааиуан.

– Арахь иаауеит, ажәакгы рымабымкын, ибыхьыз бхы аныбраалазшәа бҗеықатца. Урт хара иахзыбжьом, аха иаажьар халшоит, – Мзия Хыбла дналыдххылан лыжәахырқәа наҗ-ааҗ иаанкыланы лыбла дынхыпшылеит.

Хыбла адырфегьых лгәы апырқыхәа амца нталан, лхы-лҗгыы ныхшәааит, лшьямхқәа атцысра иалагеит. Лашья дниҗапшыр аиҗа адгьыл ааимҗканы днахәлапҗа дцар иаҗа иеиҗалшьон.

Сааид ашә ааимидаан, ицъымшь-хәқәа тарссы, акыраамта иблақәа рыцәгьаны иахәшьа длыхәапшуа дгылан.

– Еиҗабасхәахуеит, ибхабмырштын, уи Базалажә иҗа чча иашта бтастцом сыҗсы җанатцы, – дналагеит Сааид абаҗа шыаҗа иаҗхьаҗа иааҗеитан.

Капитонгы иҗышә ибз иаақәшьуа даафналеит.

– Афбатәи сыфны аҗноуп бахьяазгаз. Абри сарҗажәа сашья иоуп. – Сааид инапы наирххан Капитон дааидихәхәалт. Капитонгы зынза игәы пшқахан, Сааид изамәа атәах аахиргеит. – Схы аиҗа игәра згоит, хәфны аиҗа абри афната бахьчоит.

– Абри сыфныжә шәара ишәтәуп, схатагыы шәхы сакәыхшоуп, шәыхымзг сыхьмызгуп, шәшьа сшьоуп! – Капитон Хыбла даалыдгылеит. Ицәытәза иҗытҗканы иааиуаз аҗффы лпынца интасын, лхы ааиланарҗежыт.

– Афныҗагыы изықәшәаз рзымдыруа еилазар акәхап. Сцоит. Иаартынчқәаны саауеит. Сашьей сахәшьей рнапы бануп, сан дыбхылапшуеит... – Сааид адәылтра иҗаныназик даабҗаған, аха иҗааникылеит.

– Умшәан Сааид, сара схы иадскыло Хыблагыы илыдыс-кылоит. Дабалтаху зейқәа жәацъара иқәыршәу ачча, аҗкәынцәа ссирқәа ааҗакәыршаны ишыкоу, – Сааид ибҗа лызнапык нақәыршаны, диҗагәыбзыҗуа длыманы дындәылтцит Мзия.

Ахәылпаз атәа-пша тцысхьан. Амра ашәахәа хьшәашәа-қәа зынцчалоз асы-шәыртаҗа убла хнакуан. Сааиди Капитони иааидахало, рыжәақәа еибаркны, Абжыаҗәа ақыта уахьналшәо акьырблыртаҗы ианней иаагылеит:

– Уаҗа иуасхәои, Капитон, сыҗсы унапы иануп, – есааира икәахьчхоз ибз аарла иааирхәатмәтит Сааид.

– Сыгәра умгазои?! – фынтәҗа деицәкысын, ихы дакапануа даагылеит Капитон.

– Җах, уккан ахыкәлаа абра итәшәааит! – игәы инапы нади-
кылеит Сааид.

– Ус акәзар угәы ртынчны уца, уахәшья мгәәтә дыкоуп.

Аифызцәа аагәыдибахәхәалан, атәах-саххәа еибагәзны
иааицырцит.

14

Асабша шыжыымтан Хасан аңошыта аҗны данааи ашәкәа
ыттарбаҗа зегынцъара иаркын. Ицъыбатәтәа исаат аатиган,
еифхырцаны днахәаңшит – аңошыта аиҗабы Чыма лааира
хәбаҗа минут иахыңахьан.

«Днызкылазеи амзышәа. Җаи, шаҗа сыццакүзеи, асаат
жәааа рҗынза иҗасталак сцаны саароуп. Арахь омашәа
хаилахоуп. Дзатәыми рыцҗа!!!» – абас дхәыцуа абартәҗ алеи-
әеира дшаҗыз, Чымагьы атәардәына аиңш дхәаңхәаңуа ашә
даатәлеит.

– Ахылаңшыә дауагхахуа, аҗы дыннаҗылар җалоит акәымзар,
– ибжы лахәҗыхза иналықәиргеит Хасан.

Чыма ақәҗылымтит.

– Шыжыбзиа, дад, – адырәагьых җааитит Хасан, азҗаб абартә
данаатала.

– Изакәызеи шыжыы шаанза уцзырҗьаз Хасан, гәырҗьара
дук умамкәа уҗам иахья? – даацәажәеит Чыма, лцаңхәкәа
ырхәархәаруа ашә дахьадгылаз.

Хасан иааицәымыҗхеит Чыма лцәажәашья.

– Бара бзыргәамтци, дад, уиаҗара? – Хасан ишәыра аңошыта
уахынәнало игылаз астал инықәтәо дтәаит.

– Сара сшымгәамтцрыз, шәара ахәыкәаа уаҗа гәамтцра
шәзыҗамлааит.

– Сеидру, ахәыкәаа иҗамбац иарбан гәамтцроу иаабараны
иҗоу?!

– Атәцаагара, ачара, амшцәгьаха, уртҗы гәамтцрами, –
лымхәыр, ахәтәы ыызза аңкәәхәа имәантәо, ахәеиқәатәа
азықәшәшәоз лҗышә тәҗа хыңсаақәа ачча аарықәххуа
дцәажәон Чыма.

Хасан дәеилҗсаа дцеит.

– Иарбан чароу, маҗьаназ ауарахәа азәгы дысзымне-
ицт, – Хасан ихы аңшнымтәзакәа, Чыма амхәыр заалырхоз
аконверткәа еидкыланы рәхәара далагеит.

– Ауаразы иуарымхэазаргы, агэыларазы иуарымхэеи.

– Ибхэо сзеилкаауам, дад.

– Иузеилкаарым, аа. Машынала акэу, ыыла акэу уаха шэҭаца дызлаажэго?

– Дызтацада, дызтхэысда?! – омашэа ибазшэа катцаны даа-гылеит Хасан, аус шаргамахаз дацэымфашыо ишеиликаазгы.

– Базалажэ иҭа уаха ачара имоуп, Ахы Дата бзиахэ иҭҭа дигойт... Ус инажэреигааит. Радеда Мафа! Дшигаз сгэы иахэеит!

– лхы-лҭы рыцэгыаны дмақаруан Чыма.

– Абыржэы бхэарадагыы исмаҳацт. Иаргамахт акэу, нас?

– Аргамахара ағгы икам, азҭаб дзықэнагоз диразк-хахэеит...

– Бзиа илбоз ауафы дигымхааит, дад! Аа, сыццакуеит сдэықәҭеи, – Хасан ақалақь ашқа иигараны иказ зеггы ишэыра илҭеитцан, дындэылкэеит.

Хасан афны дынкыдххылан ишэыра ааныжыны, ихэда икэаҭеи Адгэырра рашта дааталеит. Адгэыр ашацкара датагыланы ифызак ишқа дцан дықазамызт. Хауида лведра азна ахш ашэах хаччыла абоура илыманы дшаадэылтцэҭкыаз Хасан лылақш наикэшэеит. Иаишыа анылба лгэы нтҭсаан, лведра шылкыз ус дшанханы даанхеит.

– Аускэа хэартам, Хауида, – ихэеит уи деикэыҭсы даалыд-гылан.

– Салантэахма, нас иабасықэшэеи, иумхэо абааҭсы?! – даағьатэығьатэит Хауида.

– Афныка хлашыты! Макыана икалатэҭкыаз закэу цқа саргы исыздыруам, – натеикын Хасан, аматцуртахь иҭынеихеит.

– Чыма хэа абна аҭошыҭакны иқэыршэу ачхэаҭлоуп исазхэаз – дналагеит Хасан, еихэылшаауа ауаҭыак иҭаз амца ашқагы дымнеикэа астал атыхэаншэа игылаз ақэардэ иҭеақэкуа. – Ацэҭа зхэаз дыздырхуада, иаргамахт. Уаха ддэылтцраны дшықаз зеггы ачҭахэа иаасалхэеит.

– Нас, исыҭсыхэоузеи Хасан? Ари еиҭш икоу аус анаргамаха, сара атынхада рыцҭа акыр сылшараны сыкоума! – ауеимадахэа инеималтэеит Хауида азхаз дахықэгылаз.

Хасан ақэғимтҭит: «Иахыаргамахаз ххы иаақэахкрын, аха даҭеазэы диртеит хэа иацылтцаз ауп сызшыуа», – дхэыцуан уи.

– Хасан, ишҭакастцо, Хасан, сыцкэын затэы даасымхны да-гойт! – дқызқызуа Хасан дзыдтэалаз астал даадгылан лхы нықэлыжыт Хауида.

– Ыы, – ихэыцра аарла далцит Хасан, – быстыхэи, Хауида ишыддуа аицш акэа ауам рхэоит..

– Акэа акэым Хасан, сааиижытеи сара сзы хахэымзар акаггы млеицызт, – алагырз лфыкэкэа лхы ышытылхит Хауида, – уажэшыта атакэажэ лхапыц еицш азэ затцэык сихэацшуан, уи ифынггы иамуит!..

– Адгэыр дабацей? – дцааит Хасан цытрак ашытахь.

– Сөызак ифынза сцоит ихэан, ашацкыраз ддэылцит. Иаханы уамак иеалеижьхыргы! Диида, дида, сыпхызкэаггы омашэа икоуп! – ашырхэа ашэ ахь лфыналхеит Хауида.

– Баанфас, Хауида, уи сара сишыталоит, – ихэан Хасан, Хауида ашэ афы даанкыланы иара дындэылцит.

Адгэыр иаха шаанза лацэааихышыы камтазакэа иахыхи-газ акэхап – ихы атыцъ аицш ихьантаза, дзеиуоу изымдырзо, деилашышыы, зыгэра игоз ифызцэа рлымха интшыны, амарда иафгаз аграпара даныланы дааиуан.

Ишытахь ала Ерцахэ хьшэашэа ифавтыззас амра ашэахэакэа ихааза изкэа инкыдцхалан, игэыкатцагаха ицэа-ижыы зеггы аа-имырдеит. Ихы ышытыхны Ҧцста ацшахэа акаршэра шкэакэа лапшыла иааимидеит. Ицэхэны еикэатцэа-еикэатцэаза игылаз абахчакэеи ацаацраз змоу ахеицш икылгаштаа-мылгаштаа иаацшуаз афнкэа рхыби иаарықәцсахьан ихихахэа инеиуаз амра ашэахэакэа.

Даатгылеит. Алфа еитцыхэхэа изхылтчны ифеиуаз афнкэа рыгэтаны илацш накэшэеит Хыблараа рбааш. Аха афны еикэыхьшэашэа игылан, лфатцэкгы ахылтцуамызт.

Уи ладатэирахьала иавагылаз аматцурта егырт алфатцэ-кэа зегь реиха ипаны, апарпанта аицш еихатцэи-еихатцэиуа иахылтчны инеиуан алфа.

«Хыбла луацъаф амца зтарымтцейшь? – дназхэыцит Адгэыр, – иаха аматцуртаф дыштылама, мамзар афны дыкаму... Уаха сара сыфны дкалоит, суадафы, суацъаф афацхьа...» – Игэы нтгэыргъаан, изкэа иадцхалоз амра ашэахэакэа реиха даадырцхеит урт агэалашэарақэа.

Дласкэантраза даафалан, дцарц ишыапы неихигоны, абылра иалахаз амат аицш ифежуа лак атцарбжыы иааигэаны иахаит. Атцыкь-атцыкь хэаггы ыынтэ ахысыбжь ган, афыв-сывхэа ифивфьан ашыацмакэа иханшэа асы ышытыдырббит.

– Хаи, сишыама! – днеицатаны, иацхьа ашыацмакэа ахьне-из адырцарахь даныфапш, агэыт шкэакэаза жыак атрымхэа ишыацэкьо еитцыхэхэа асы иларшэын.

– О, удыршатә еиғъхааит! – ибжбы наирган Адгәыр, ынтә рыда дмыпазакәа ажъа днахаххын, иышытьицааит.

Лақаңшыыкгы алымхақәа хышышы, афақъ ағытқъо иаа-идпалан, имнахрацы иөеигәйдззалеит.

– Уаагыл, уаагыл, уи уажәшьта хара иахтәуп! – есаaira ихареикуан Адгәыр.

Дхашхашуа аадара дыфхәыншәан, даарыдгылт Аста-мыргы.

– Кох, Астамыр уоума ашыжъ изиҥаз, удыршатә еиғъхааит! – инаидиныхәалеит Адгәыр.

– Иҥабуп, уабаказ ас шыжъ шаанза азаза уҥахәхәы? – ижъа ицәигар хәа дшәозшәа инапы ҥаргзаны иаaimхуа, дҥааит Астамыр.

– Ашыжъ ас ушхиоз здырын, атамха уҥкастарц сааит, – нәтеикит Адгәыргы деиҥамхазкәа.

– Сара сахьцалак сыхиоит, аха абри уара уахымхио сгәы иалоуп.

Адгәыр днеилууа дцеит.

– Айкәа зшьам, айкәа кылҥәа дихыччоит хәа баша ир-хәозаарым – сара сцаны сызҥамлазаргы аky саҥын, санаагы аky сеазыскит, аха абри уара уызку хәа макъана акагы збом, – дааигәаны днеиҥагылт Адгәыр.

Астамыр ишәакъ иаҥхәака даахеит.

– Сара сәакәым аҥырхатцара ахьаҥаху, уҥши лбаака, – Ҧҥста аҥшахәахы инапы наирххеит Астамыр, – Ахыи Даҥа иҥацәа рҥоуп афырхатцара ахьаҥаху.

– Иахзеилоузеи Даҥа иҥацәеи сареи?

– Иааурызеи, акагы шышәзеилам уаххәан, аха ихоуҥом! – ибжбы ларкәшәа, ижәҥахыркәа ааидиргәҥәалан, уажәы-уашьҥан сыхәдаҥьал ианбақәшәошь хәа дыҥшны, дидҥны иҥынеихеит Астамыр.

– Убз уҥы иҥакны указ Астамыр, иаха еиғъушәа збоит! – ибжбы лаикәиргеит Адгәыр.

– Сыбз шышьааит иахәо ииашамзар! Уажәраанза иуаххәоз хоуҥар иахьа узықәшәазгы уақәшәазомызт, – Астамыр аҥрапа-ра аҥынза данлеи, даахәын ахҥеиҥш иҥахәҥахәо рҥыҥаирхеит абарт әжәакәа.

Адгәыр аҥкәҥхәа илакыҥ азәы дҥыҥасызшәа иааикә-лашьҥан, аҥҥхыгы ҥыҥыддит.

– ...Саид ахәажәтәы уиркит, Хыбла тацара уа уажәы җара дыҗагылоуп, ачара уеазыҗатцала, ачара, атаца дузаамгеит, аха амаҳә дааупхьар улшоит... – Ахы зықәшәаз абжъас аҗылаз зәазыҗатцо иеипш ипатронакәа аттаҳәа иҗсахуа, агәкылтәага ажәакәа җаиштыуан Астамыр.

Аенышыбжьон ишылашыҗарыз еимаҳаны илашыҗеит, адгьыл җәараҗәанҗеит, игъежыит. Аңхыз бааҗсы даләушәа акәын Адгәыр Астамыр иҗышәшәоз ажәакәа аарла ишиз-неиуаз.

Астамыр бҗарла иишыз ижәа иазқәынтца има афныҗа дҗеит, аха бызла иишыз аҗкәын дагыҗсымкәа-дагыбзамкәа асы даалахеит.

Акыраамта анаҗә еикәара «зтәтәаз» арха дтаҗшуа дгылан Адгәыр. Минутқәак раҗхьаҗа зымтәыжәа еитқәа иҗыруа ақыта инахалар зтахны, згәы зытцпраауа ахәы иқәгылаз аҗкәын, уажәы ашыаза згәытцаш, зымтәыжәақәа еикәаҗса, аҗсра иазҗшны асы иларшәу ахәыхә дафызан.

җасани Адгәыри еивнагеит. Адгәыр ихәда икәае уажәы-уажәы аграпара дацәхьаны, асы җжәаны днылало, афны данааи, ашә ихаркны иуада даафнатәеит.

җасан дахьынгәарлаз иара ада ҳәатә рымамкәа еимкәкәауа иалацәажәон:

«Уахьыҗамзо укыдыззалар усоуп ишыҗало!»

«Шәшаҗәытцра, ахәаҗхьахәа рхагәта иқәсааит, уи иатқкыс еиҗыу дирымтәрызар!», – иамаркуан егьырт.

«Ас бзиа еибабоз реикәкәкәаара гәнаҳауп, рыгәнаҳа рзым-гааит!» – аус иаҗырхагахаз ирықәшәиуан даҗәа җәоукых.

Ажәакала, азын жәафнахә агәҗыҗы иаганы иҗаз мзахәаа иахьа излацәажәашаз рыман. Рлымҳақәа кьацәхеит ақәын-шаха еипш шәынтә ажәа еикәазыртәиуаз ахәса: «Дида хаас, урт уанзагьы еиман рхәеит, нас рыҗсы дтәахны илылырхуазеи».

«Аиеи мшәан, арагьы иазмырхакәа, Урыстәыла, Қырттәыла дима дгәарамзи!», – иацдырҗызуан егьырт.

«Амал змаз уаф дук длыштыазаарын, даабжыкәыцәаа дигеит», – ирдырзозшәа иалацәажәон даҗәа җәоукых.

җасан дынкыдгыла-аакыдгыло, ацәажәара ахы җзыртлашаз ажәакәа ныбжьаршәуа, еиликааит: абри аус аҗшыаша аены ишаргамахаз, усқан Сааиди Хыблеи рыда афны уаф дшыҗамыз, абри ихы иархәаны иахәшәа дыбжыганы дшитцәахыз, дахьыгаз

уафы ишизымдыруа, иара иаха дышгээрлаз, итаацееи иарей ацтәа ду шрымоу ухәа убас ицегьгы.

Аус шаргамахаз, ишцтәахаз захаз Адгәыр ифызцәа, руацәа, ртынхацәа зеггы еизеит. Еимцаркит, икәыртцеит, икәырхит.

– Аихабцәа рнахцәп, – рхәеит абыргцәа.

– Хрышьтазам, рхы даныркәааит рызгаб, ахәынтқар ица диртозарггы аабакп! – ичыхыршәаазаны дықәгылеит Хауида лашыа Хызан.

«Срыхәоит иакәытцааит, сара стәы сара издыруеит» – хәа ауафы дырнитцеит, – «уаха акаггы сылымшарггы Сааид сыңсы датцастәп!» – хәа абцъарқәа ирызхәыцуа зуада ифнатәаз Адгәыр.

Аха, ас еипш иказ аус иахыа ирбазма уака еизаны иказ абыргцәа. Хәфык-ффык ракара аихабацәа аалхны Ахыиаа ирзынарышьтит.

Фымш раахыс хыла-гәыла акәын ишеилаз Дәта итаацәаггы. Урт апсхәрахәтә ишаахынхәытәкәыз Чыма днарылатәан, аныпы атцәта, ашыапы атцәта икалаз ажәабжь рзеиталхәеит. Ускан таацәала адыд рысызшәа, ирхәо-ируа иакәымшәо, инеихәаңшы-ааихәаңшуа иааилахеит. Ашьтахь Матциса дыфнытцәаан лылахь дахынахаз цәахәак налылдеит, Дәта уаха икаитцарыз анизымдыр, иахарагәышываз, аха илабашыа ыркаланы рла Мура ду даасын, ишытцәауаз аштә итытцны ицеит.

– Дахыгаз бзымдырзои? – дцәаит Лад цытрак ашьтахь ибжыи ихәлашәаны.

– Мап, уи сеимхәеит, – наталкит Чыма, ала иакәшәаз алаба дахәаңшуа.

– Деибганы дыхнымхәааит, ацәарзга! – ихәан, дфәгыланы ипалта ааишәеитцан, агәылара днеиуазарггы зани заби ирам_хәакәа аштә итымтцлоз Лад, уажәы азәггы икәфымтзакәа аштә дылтытцны дцеит.

Дитцәахызар абра дитцәахит ахыгәахәуаз руа-ртынха азәггы даанмыжкәа еимидеит, аха дауибахуаз. Сааид Абжыакәатәи ифыза амалахазггы ихахыи дмааит Лад. Ируам-иртынхам, адаца бгыи ала ирхаз ифызак ифы рахәшывазатцә дынижыт хәа дагъазымхәыцит.

Анша инарышьтыз аихабацәа аштә ианынталоз алам-талазоуп Ладггы дкара-уараха афны данааи. Ускан рла абга иакәшәаз алабашыа ишыклатцаны Дәта Сааид аштә дтицахьан.

– Шэыззегъ шэеиха сара сѣбабаа лыдуп, дахьыѳоуггы шэасхэом. Аншаа аччиакэаггы шэарггы уаха лыбла аѳаѳшра шэыстом! – ихэеит уи дхьаѳш-кэаѳшуа ашѳа данынѳиѳоз.

Даѳа инеиз аихабѳаа идикылеит аѳсуа нхаѳык ишихэѳоу ала.

– Дад, – ихэеит Даѳа реиѳэажэара аѳыхэтэаны, – сара шэсазѳаауазар макъана хатѳа исышыѳуа аѳѳа дсымам. Ама-ла шэара ишышэхэо ала урѳ еиѳэынхарѳ згэы иѳоу ѳоук раѳэзаарым. Ус анакэха, иахьа думышыѳырггы уатѳы дѳоит... Сара Анш Базала иѳкэын дсаѳэасымшо сыѳам. Аха, сызѳэшэаз ижэбо ауѳ – мзышэак дхазгылан, ахьш акэѳышь анаго аиѳш дымѳарсны дигеит, дахьыгаз шэара ижэдыруазар харггы иаа-дыруеит, ихаймхэеит. Абра шэара шэанааишаз аламѳалаз алаба ишыклатѳаны ашѳа дѳысѳеит... – Даѳа ѳынч-ѳынч дѳэажэон.

Маѳиса лылаѳырз ахьырбоггы ѳхашьаны, мазала инкаркэкэо акѳыѳра дыѳѳагыланы дѳэуон. Лад ажэакггы рыѳкэитѳомызт, ихы иѳэыжьны дѳэан.

Уаха хэтэыс ирымази инеизггы. Даѳа Аншаа руара маѳ шаѳэимкуаз еилкаан. Иара ианиѳахха Сааид ахэымѳ ида егьырѳ аѳааѳа зегггы ишаѳдыргызуаз уиггы рдыруан. Аха дабаѳоу Хьыбла? Сааид ида издыруада уи дахьыѳэаху? Абри ада хэыѳырѳа рымамкэа иааидыѳит ауха еидибагалаз.

15

Аихабаѳаа иааргаз ажэабжъ Адгэыр азныказы акыр даарлахѳыхит. Хьыбла лѳааѳа рзы иѳааршэырахахьаз игы аахьаѳссан: «Сыѳсы ѳазар знымзар-зны Сааид иѳьабразггы бзиаѳ шѳасзыѳамлари», – хэа дхэыѳуа шыѳалара акэасѳьахь дхаларѳ дыѳдэылѳит. Ахьѳа акырѳ-ѳырѳхэа иѳѳауан. Иѳѳа-ѳаны еилгаз ажэѳан иадѳаалазшэа акэын иатѳаѳсаз аетѳа ѳар-ѳшарѳэаггы хьшэашэа-хьшэашэаза ишааѳшуаз. Амза иатэымзт, аха ахэырѳ-хэырѳдхэа ушьапы иатѳахыхуаз асы шкэакэеи еилыѳыѳьауа иаркыз аѳымѳа лашареи акьѳа дырлашон.

Адгэыр лбааѳа аѳшра иѳахымкэа, инапы илахь иаѳыракны акэасѳьа дыѳхалеит. Ашэ аѳынзаггы дназеит, аха изымгэаѳькэа даахьахэит. Ѵѳѳа азиас иахылѳуаз алашара иара аѳшахэаггы ѳырлашаауа иѳхон. Аха Адгэыр изы амамиѳэара ахатэан...

– Ех, абыржэы издыруанда Хьыбла дахьыѳэаху – дхэыѳуа да-агьежьын, еиѳэыхьшэашэа иѳаз иуада ашэ аартны дныѳналеит. Алашараггы амыркыкэа акаруаѳ дныѳэтэан, ишаѳэаны иѳаз ихы,

ионапыкгы нацаиргәеит, – уатдәи иаашар зеггы лыпшааразы идәыкәларц хәаны еиңыртит. Аоныка ицеит. Итәханы ицәоит. Сара ишпакастцо, схи зныскъарыда! Сааид?! Ауада ипсы җнамзаст апенңыыр җыаҗыаза иаартны, алашарагы ачақхәа инаиркит. Знапала знышәынтра здыржыз ауаф иеиңш акәын машатас итылашыцаа иуада дшыфнаңшуаз. Изакаразаалак гәыблрак зду рахәыцк иадамхаргы иара изыхәа ауада акы җнаршәымызт. Уи акәым, хымш раахыс цқя ихы згәылеимтцаыз ииартҗеи, Хыбла лысалам шәкәкәа еикәырчақәа изтоу астал амгәеи, ирхибахәа, рыбзқәа тхәаа-тхәаауа, амаҗаңшықәа изааиуазшәагы игәы иа-бон. – Уаха абри аоны җнырлашаауа дыфнагылараны дықан Хыбла!.. Иудыруеи даеазәы диитазар Сааид, даеазәы ионы лырлашазар, даеазәы иблақәа лырччазар! Апенңыыр днадыххы-леит Адгәыр. Атқ агәта аафнашахьан. Амза агәы җыфааза ажәфан иатчаланы изса-зсо инеиуан. – Мап, мап уи сызхатом, Хыбла ус сзылуамызт! Ларгы уаха дахыҗказаалак дыгәжәажәоит сара сзы, сара сеиңш ларгы абри амза дахәаңшуеит.

Амза җеин Хыбла дхәаңиза дахышыҗтаз ауада апенңыыр икылччаны ашәахәақәа налықәнаңсеит. «Уажәшыҗа Акәа халсхәазаарын. Мзия зеггы лырхиахьан... Сабацари, ишпакастцари, дәылтшыас исымоузеи, дааины акды аиңш ашә иеаңыраиҗыит». – Лзамфә збылуаз алағырзқәа чабрала иаалрыцқеит Хыбла. «Шәарбанзаалак азәгы шәыгәра згом, сашә снапы ианиҗз – сыңсыроуп, ма инасыгзароуп!...» – лгәы иқәыфәуа иалагеит уаха Хыбла дзаны дыргарцаз еизаз Мзия лфызцәа Капитон ианңхеитцоз иихәоз ажәақәа.

Атқ ашарахь инеихон. Арбаҗқәагы җынтәка иааила-рпсахьан. Амза кьатагәатцәкыагы мап лцәнакызшәа ашәахәа хышәашәақәа ауада идәылкәкәаны, иҗырпны аоны ахыб иқәыңсон. Хыбла лылацәақәа еикәыңсаны, дытқакәаны дыз-фоз ахәыцрақәа дкәызгаза дрылаиан...

Ачарахәа ашә ацаңха абжы геит. Лгәы нтыңсаан, лхаҗынтә-лшыапаңынза дҗеилшаит Хыбла, аха лҗылмыртцысит. Кыт бжык ыкамкәа азныказ иаатынчрахеит. Ачарахәа ацаңха абжы еиҗагхт. «Мзия, Мзия лоуп!» – ахышәтхәа лиарта даақәтәан, лыматәақәа ахыҗказ ашқа лнапы ағыналырхеит.

Ашә ңшышәаала иаатрааны азә даафналеит. Уи ашә да-хыаахыҗтыз дуауаза ңытрак дгылан.

– Мзия боума! – лыбжы лызтымкаауа җаалтит Хыбла.

– Хыбла! – хатцабжык гәаҗаза игеит. Уи җ-шыаҗак рылагы даалыдпалан, ашыа уарбажә аҗатхәы аҗаханажыа еиҗш, имтәыжәҗаҗә еиҗхәа иҗаалхажыны, аиарта днагәылеигеит.

– Саан! – знызатәык игеит Хыбла лыбжы, аха аҗффи Капитон иҗатца җыаҗаҗәи инарылаз иҗеит.

Ашәареи иаалхаҗаз ахатца иҗәа-иҗы хыантеи мычкәарак лыламкәан иаалылырхын, дҗәатаза лиарта днагәылаҗаит. Уи акәын Капитонгы ииҗахыз, ахыза инапы нҗәыҗатцаны иаалыкәиҗәан, абзиабара иабылуаз аҗәеиҗ җшқа инахыст амаҗаҗа иҗәеиҗ җыаҗы. Убри акәхеит – ихынхәит аҗыҗа лахы-ауаҗы дзыргәҗәо амҗкәа зегы: абзиабара, аламыс, аҗабз, ахпатуаҗәцара... Леиҗцархәаҗ апҗәҗәа игәы данкыдсыла, акаруаҗ далбганы, адызхәа адашыма днықәҗаит.

– Шәсыҗхраа! – ишлылшоз дыхәҗәеит Хыбла. Аха знык ада лыҗемиртыкәа иҗеылхажыны дикит еиҗа. Амаркыҗы аҗәамаҗәа ишналаҗо аиҗш иҗышәкәа лзамҗа иналаҗсы иҗеит.

Еиқәцарахеит, җаарахеит, хәҗәарахеит, Капитон уажәы-уажәы длыхҗаны, дцаны акәак дыкәҗаҗуан. Ахы зықәшәаз абжыас аиҗш адырҗаҗх игыҗҗәа ргыланы длыжәлон.

Ашә ааимҗаны иааҗнаххит Мзиа лани лареи.

16

Амеышаҗены асааҗ хәба рзы Хасан ақалақ ахытә дхынхәны Адгәырраа рҗны дааит. Адгәыргы убри аламҗалазшәа акәын данааиз, акы снаҗаҗуеит хәа днатәан, игәы икылымсуа, дыхәҗәырххо дшаҗыз ауп егыгы дшааҗнашылаз. Хасан иаб дышыны ихәда дыхшыушәа деиқәпата дықан. Илабашыа акәак инкәаргыланы, дааиасын амца дааҗәәтәеит. Адгәыргы Хауидагы җеихаҗгылеит. Хауида лыбла җырхаха, иааиҗшәарызеишь хәа дзыҗшуан, Адгәыр ихы аҗшнымҗашәа җатцаны асаараҗа дыҗшуан, җынчран. Амаҗурта аҗауар иаҗрыҗәҗәаны аҗәаҗ-аҗәаҗхәа икаҗәоз асырз ашыҗыбж иаҗыдахаз уаҗа шыҗыбж ыҗамызт.

– Лыҗәнаҗа изымгааит уи амри! – ибжы хәәҗәа аҗынчра ааилеигеит Хасан.

– Иҗалеи, нан, срыҗауап абаақәа!... – дыҗзыҗызуа иара ишҗа лҗәалхеит Хауида.

Адгәыр дхаҗәа дгылан.

– Иҗалахи, – ахәхәахәа даақәыҗсычхан, иара ишиҗасу ала ахы инаркны дналагеит Хасан: – иахы абра слықәҗзар аа-

хыс шәи-шәи сынкыдгыло, ақалақь ағны руа-рытқар азәыр ықазар зегғы еимыздеит. Аха умқсит. Иқалаз цюуқы зынзагғы ирыздырзом, ахәынгақәа хәылқьа-фылқьаны изахақәахьоугғы цқьа аилкааразы сара исазтаауан... Уи акәым аус злоу. Иқастахуаз. Уаха сахьцарыз ансзымдыр, арахь иаауаз машьы-нак сьефақәсыжьын сдәықәлеит... – Пытқ иеааникылт Хасан.

«Абри акәызма мшәан иҳаихәоз», – аалгәахәын ақәафыхәа днатәеит Хауида.

Адгәыр, ичанахқәа аaidкыло, ихәы шьтихрацы дафын.

– Сааит аштафь, – деитаналагеит Хасан, – аха, смаазакәа саазгаз амашьына нхышәтны, сеилапыххаа сагар иаха еиғын. Сызлапшызи: Даҭа ицхәыс Матциса деимацәыххаа дыркуп. Иара иакәзар, ихы икәәе, руа-ртынха арақа азәыр рымазар рыкәшаны ишгылаз саарылагылеит. Иқалаз сзымдырит. Сшан-ханы сышрыхәапшуаз сара сызлафеиз амашьына ифәибахәан, илыкәпқа ицеит.

– Иқалеи, абаацсы, иумхәо нас! – деитафатқьеит Хауида.

Адгәыр адулац дахьадгылаз дышшаза даанхеит.

– Иқалахи, ашьтахь уа еизаз излархәаз ала, шәызгаб лыцсы шәахьымзар қалап, ирласны шәаи, Ақәа ахәшәтәыртақны дышьтоуп хәа ауафы дкылхх даазаап.

– Унан, хаас, унан, блаатых!.. – Хауида дығзығызуа, леитәжьышәқәа тыжәжәауа афны даафналт.

Адгәыр дызқәгылаз адгьыл хышәтуашәа ибо даналага, ииу-лак ашә ахьфаз ицшаан, дындәылтцит.

Хьыбла макьаназ уаф длыкәгәыгуа дықамызт. Цсык иеицш дахьнықәыртцаз деитцхәхәа, лылацәақәа еиқәыпсаны дықәын. Ахәшәтәыртақны дшааргатцәқьаз резина лыхәлатцаны дыдрыцқьеит, агәырқәа лзықартцеит. Мзия агәытқьеи алағырзи дырганы, илуа, илхәо дақәымшәо, дгьежь-гьежьюа дылхагылан.

Лан Қетеуанеи длыцаазгаз Мзия лфызцәеи ихархәарызеишь хәа рлымхақәа кыдцаны изырфуа ахәшәтәырта афәпхәа еиқәышьшыы еилагылан.

Амра цлакәшәара афәышьтнаххьан, аха иахьа иатахзамкәа, ицәышә-цәышәшәза ихыз ацтақәа афьнарывак-аарывакуа ицхон. Уажәы-уажәы ахәшәтәырта армарахьтәи ала иқаз ахәаша итқьан зфәазхоз ацша, ахәафь еилагылаз ауаа иаарылагьежьны, нас ақалақь ахагәта анапы ықәшыуа, амшын инхызла ицон.

– Хамш еиталагахоит.

– Акырғыы иачхаит.

– Сынтәа аицштәкыа Ацсны зынра сымбацт.

– Уажәшътә хгәы аацнатәатәкыеит.

Иалацәажәон зегь рыла еикәшәшәа иказ ақалақыуаагы.

Апалата ашә аартны иаафналеит ахалат шкәакәәкәә зшәыз
қыцъа ахацәеи пхәыски. Руазәы иахъа ашыжь Хыбла дыз-
дызкылаз ахақым иакәын. Егьырт Мзиа уажәада илымба-
цызт. Ашырхәа дфагылеит. Ахақым ицыз ахатда ау ихалат
иатцыцъаауа иубон ижәахыр икәыз ачынқәа.

– Ианбакалеи? – дцааит ачынқәа змаз, Хыбла ианаал-
хагыла.

– Излархәо ала иаха ашамтаз, – ихәеит ахақым, Хыбла
дирфыхар хәа дшәозшәа, ибжы нытцакны.

– Асаат фба калахъазар акәхарын, – наталкит Мзиагы лыцсы
лгәы икылахо.

Уи ашътәхь ачынқәа змаз акыраамта Хыбла длыхәапшуан.
Пшьаала инахәы-аахәуаз ибла аацса еикәатцәкәә есааи-
ра агәара рхылон, илахь ацәкәә зны ифымшь шла рыманы
ааада рееизыргон, нас илбааны илакытда реынахарыжыуан.

– Анна Иван-ицхә, – даахьахәит уи иварафы игылаз
апхәыс лышка, – ибзианы шәлыхәапш, – адта налитан, ахацәа
рфыцеггы ндәылтит.

– Атыцхә, минутзак бахзааиуандаз, – ашә ихы аавтыр-
хәхәаны фәатит ахақым.

Мзиа апхәыс дфалфәпшын, аха, «бца» хәа лхы шылкыаз
ангәалта, лыцхраара даакәытны дындәылтит.

Ахәшәтәырта ахақым хада икабинет акны ахалат
шкәакәәкәә зшәыз рацәафын. Цьоук тәан, егьырт гыла-
ны рыбжькәа рмацны еицәажәон. Ачынқәа змази уи ицыз
ахақыми журнал дук рымтатцаны иахәапшуа зымфә игылаз
астол иахатәан.

– Бааи, арахь бтәа, – ихәан ахақым, рацхәа игылаз акәардә
налирбеит Мзиа.

– Шәызлеизыкоузеи уи азгаби барей? – дцааит ачынқәа змаз
ихы шыштыхны.

– Акагы, – наталкит Мзиа дкапшьза деибакны.

– Нас дабашәйднагалеи?

– Лашьей сашьей хайфызцәоуп хәа еибабон, днаганы
дитцәахит.

– Дызцәитцәахуадаз?

– Абзиабара!

Ахацәа неифәпшы-ааифәпшит.

– Исзеилкаауам...

– Уи шыкалаз абасоуп, – дналагеит Мзиа, лкәардә дааха-ны ицегы дааигәаны даарыдтәало...

Хыбла лашә дара рыкны даннеиз ауха инаркны иахьанза лара илдыруаз акы аанмыжкәа ирзеиталхәеит Мзиа.

– Сара ишәасхәо аиха абри абгыц иахәоит, – лхәан атыхәтәаны Мзиа, еилацыгәаны илкыз абгыц ааитцыртланы рацхәа иныкәылтцеит. Шыкәсы рацәа лгәы итәцәах илы-маз лымаза цәырылгазшәа ахәхәахәа даакәыпсичхан, лхы ышытылхит. Аха ахацәа рхы зынгәаланы изыпхьоз абгыц даннахәапш адырөггыых аеырхәа инеималтәеит.

Карандашәла еихьыр-еицырза ифыз атетрад бгыц хәычы абас ахәон: «Абзиараз Адгәыр! Абзиараз стаацәа! Сан, ибымдыруеи шака ацсра сацәшәоз? Аха абыржәы шәызегь шәатцкыс иара еигьасшьоит, аа, абан иаины иахьыкоу. Истаху зегы ара исымоуп. Амала истахымызт абри афна-тафы ацсра. Сааид имуит. Ди, сбыхәоит, сыбтахызар, дыс-хабмыргылан уи. Сыпсаҭа цкьоуп. Сылагырз иауам, сыхәшәкәа цшуп...»

Абриакароуп атом дуқәа зыгәтыха рнымзалоз атыпқа, амаша ахыкә данныкәдыргыла дзыхьзаны илхәазаз.

– Дабаци нас ацәгәара кәзтәаз ауафы? – ихы ышытхыны дтәаит ачынқәа змаз.

– Издыргәышьои, ишшәасхәаз аипш, сани сареи хәкәын икәз, иара ддәылганы ханаагьеж, ашә афнутқала иалыркхьан, икалцашаз калтаанза хзыфнамлеит... Иаргы днытцаба дцеит, – наиаталкит Мзиа.

– Шака таблетка лжәызеи? – деитатцаахт уи.

– Ахыххәшәы зеижә, арцәагахәшәы ыажәа, – Мзиа лхалат аңыба иааылхын инеилыркит урт зтәз.

Анбанла икәтәз ақбаад кәалап хәыцкәа нархәы-аархәуа дышрыхәапшуаз, Анна Иван-ипцхагы даафнашылт.

– Итәбуп! Бца ачымазафлахь, – ихәан ачынқәа змаз дфәгылан, Мзиа лнапы аалымхны дноуижьит.

Хыбла лтаацәа рееидкыланы Акәәка амфә ишыкәлаз аипш икәларатәы изыкамлеит Адгәырмаа.

Адгәыр аматцурта дшаадәылтцәкьаз, уаха икастцарызеи хәа дымхәыцзакәа, акәасқәа дыфналан, ажәжәахәа иеиилахәаны,

амѡа днықәлеит. Уи ашытахь атынха, ашыза, иаазахалак рхы шхоу Акәака еихон.

Хәылпазыла афымчалашара уиакара иласны Мзахәа ақыта изахьзарым, уи ажәабжь шака иласны иахьзас акара. Цьоукы ишуам-иштынхамггы гәгәалатәкьа ргәы иалсуан – аены хәлаанза иахьнеилак ирымхәац цьышья иааитәрхәон, даеа цьоукых азныказы, кох, чох, рхәон, аха кәтыфырхасракггы ахымткәа иаархаштуан, егьырт дара рзыхәа зеггы акакәын:

«Икалазар икалеит, хара хзыхәа цәгьара камлеит, шәыс-тыхәшь иахькылсуа аабап» – рхәон, уи акәым абри ажәабжь гәытшьяага иаарлахьхуазггы цьоукы ыкан.

Усоуп ааи, азәы игәырѡа ауаа зеггы еицеиѡыршо иказар, апцтазаара ицегггы иласхозар акәхарын.

Адгәыр саатбжак акара шыапыла дныкәахьан аицш, ихьзас еидарашьтыгха машьынак ала, Гәдоутә адәыгба станцияфы дааит. Адәыгбаггы ѡынтәка иѡнытәаа-ааиѡнытәаан, иааз-кәыршәшәаны, абга неитцнахуаны днахьынпашан, абартца дныкәпалеит.

– Аразкы змоу цкәыноуп, нан, уара, – лхәеит зеидарақәа акәакь афы еидыхәхәала ирыдтәалаз апхәыс бырг, лхы ѡышь-тыхны Адгәыр дитцапшуа.

«Сашәа барггы ибымазааит, ақырѡацажә!» – абас слыкә-цәкьап хәа збаны Адгәыр ашырхәа даахьхәеит. Еицъыпза заатәа ахы икәтәаз апхәыс бырг афыцәаара иафыз лыбла кәышкәа таа дихәапшуан.

Адгәыр иеааникылт.

– Иумоуп, нан, иумоуп! Уцкәыноп, уласуп, уцшзоуп. Узыхь абыржәоуп ахы анытцнаго. Сара стәы ахы ытцнагаанза итабеит... – Еикәыпхьазо ацәажәара дафын апхәыс бырг. Уи уажәы Адгәыр дихәапшзомызт, Лыпсы зыдкыланы иржыз азә ихәтгәын лнапы ыкәылшыуазшәа акәакь икфәагылаз леидарақәа рхы лнапы ыкәылшыуан.

– Итабуп! – ихәан Адгәыр, авагон ашка ифьинеихеит.

Адгәыр акалакь агәтафы дааины автобус даатытцаанза, дахьцоз цкьа иеилкааны имаазашәа акәын икаитцоз зеггы шыкаитцоз.

«Сааит, аха уажәшьта сабацо, руа иарбан хәшәтәыртоу?» – дназхәыцит уи, даазгаз автобус аафьж-мыжны ишынид-тцәкьаз.

– Мап, уи леипш икоу ара дышьтазам, – рхәеит акалакь хәшәтәыртакны.

«Иќалап дыцсхъазаргы... Ма Хасан дыржъазар?» – дхэыцуан Адгэыр аrespубликатэ хэшэтэыртахь узрахало амардуан дафаланы дахънеуаз.

Адгэыр азынказы адыххэа даагылеит, ргэыла-рызла зеггы еилагэгаа ишгылаз данынарылапш. «Иазхоуп уажэшьта» – ичаапсахны, урт зеггы гагаза ишибоз, днарывсны, ахэшэтэырта ашэ днылаххит. Бзиашэа ашэггы аартын, наќ дныфнапалеит.

– Хеи, хеи, арцыс, уабацо уамк-амшьтзо?! – днеихынпашалеит ажыакца алатата иќаз ахалат шкэакэа зшэыз апхэыс бырг.

– Сшэыхэоит, иќалозар ф-минут затэык!..

– Узышьтада?

– Хыбла, Хыбла Ахыба!

– Аа исумырхан, исумырхан, уи лзы иахъа уаа шэфык ау-сыжъхейт. Шэабаказ арыскатэи аматцакэа реипш, – Адгэыр дихынкэакэала ашэ ахь дихон апхэыс бырг.

– Лыцсы тоушь, нас лара? – дыгэки-цэыкуа дцааит Адгэыр.

– Уи сара снапы ианым.

– Сшэыхэоит, иќалозар!..

– Узлалзыкоуи уара? – дцааит уи даалкъаны, Адгэыр дрыцхалшьазар акэхап.

– Адунеи иќэу зеггы реиха сылзыкоуп!

– Иушэысто ахалат сымазам, – лхэеит апхэыс, ижэфа ааушьта.

Акыргэ-акыргэхэа амардуан абжыы геит. Адгэыр данаахъахэ, Лад дафаланы длеиун. Аќэабшэшэыра ифысны дшааиуаз даайдгылан, ишэыз ихалат ааишэыхны, Адгэыр ижэфахыр интаирцеит. Уаха иќэфымтзакэагы днаивсит.

– Еи, арцыс, афбатэи апалатоуп, афбатэи! – нарцэынтэ иааф-уазшэа итааза акэын ишиахауаз Адгэыр апхэыс лыбжыы, амардуан дафаланы дахънеуаз.

Апалата ашэ ааимцааны длыфнаххит. Анаќэа зтачны ицэ-хэы-ќыантазза игылоу абахча аипш игагаза апалата дныфнапшит Адгэыр. Еиќэатцэа-еиќэатцэаза апенцьыр алашара иадибалоз ауаа ааимќыан, икатаза акаруат иќэыз Хыбла илапш налыќэшэеит. Ыбаќа шыафа иапхъаќа иааќаитцеит, аха афны даманы игъежыуа ианалага ичааникылт.

Аќкэын иаашъа збаз азэггы иќэфыртуамызт. Хыбла илхагылазгы нылхытц-аалхытцкэеит. Иблаќэа есаaira алашара рзааиун, шыафа-шыафа лара дылзааигэахон. Абар дааины даалхагылеит ипсы-ипсынтцы. Уи дыќэуп аќэыцмаќэа ирымпыташэаз

ашьябста аицш ахапыц тыц даганы. Адгәыр адырөгьых иааикәлашьцан даазазеит, аха иекамыжкәа Хыбла дызкәыз акаруац ахы днамтцасын иааникылт.

17

Ажәабжь цеит зынгы-пхынгы итылашьца унызтацшуа Ҡцста ахы иткьо ацшагы аиха иласны. Еимнадеит ахаблакәа, инкылкәраа-аакылкәраауа ирылсит ақытакәа, аатәакәеи акалаткәеи ирхатәаны иалалеит ацъармыкь, еимдыркьейт ашыха ашыапафь, еигәыдырцеит иахьчацшьоз...

Ацбал анапхыц хшәаакәа узрыцәцозар хәа дзацәымцеит Адгәыр ухәан-схәан. Уи җенак шәынтә деиладыршәон, шәынтә арғыарахь ддыргьежьюан. Игхеит. Енагь ицхашья-пхатцо, ламысла ихыхәхәа итәны иухәацшлоз иблакәа наскъан, ацәгъаура ргәы итоушәа ицъымшь еинышәшәылакәа инарытагылт. Аканч-хәац апаркь шафәнахәауа аицш мчыла ифумхуазар ажәак узирхәомызт.

Уи Акәа ахәшәтәыртакны даныказ аены Мзия изеиталхәеит икалаз шыкалатәкьаз. Ускан избеит Хыбла лхы лзымдыруа дшыкәызгьы дааигәыдыхәхәала афныка диманы дцарц. Аха...

– Дииди, блаатых! – пхәыс цәажәабжьык илымха ин_тасит Адгәыр, ахәшәтәырта аҗацхья еилагылаз ауаа дырцәыпхашьяны, амарда иаҗашьшы илашьтыз абахча дахьнытцалаз, – дышҗеифеи, иц дышцакылихи, иан иара изы лхы ацъ-фа ианылкьяаит!

– Усоуп ишыкоу, хәхәшьязатә дызгаша хара хәахәнацәааит хәа итәамзи.

– Аиеи, Тәанаа рыетцыс ишеигәыргьоз иазыруз лзыруит.

– Ақәыцъма даҗартцеит.

– Даҗартцеит, аха дышцаҗартцеи, лыцсы нхаргьы зҗабра лылам.

– Цъбышьт, баргьы, уи уажәшьта санду дызҗабзар ларгьы дызҗабуп.

Абас, иахья ашьыж, Матциса дтәуар илыцтәуо, дыхәхәар илыцыхәхәо илыцны даазгаз ргәылацәа ахәсакәа, уажәы зымфа ицәытагыланы, алаха-рты аицш рцәа ахәхәа-ахәхәахәа рыхыра иафын.

Абрака адырөгьых иааикәылашьцеит Адгәыр.

Уи нахыс абызхәацәа еигәыдтцо ирыманы рҗаархеит ари аус: цьоукы Сааид игәацхарала иахәшьа дганы Капитон диитан, нас Лад ианиаха дцаны димхны дааигазшәа иалацәажәон; даҗа цьоукых, Капитон игәра ганы дахьизаанрыжьыз, даамтарс

Цхакаиака диманы дцан, хымш дима абна дылан, игэы анлыхшэа
Акаа дааганы дынкажыны дцеит рхэон; Анцаа диныхэааит уи
ахатца, рызгаб Урыстэыла ирзаалгаз ахыз баапс рхихит рхэон
Дата итаацаа иаха цэымгас измаз цюоукгы.

Аха, абызхэацэеи ацэгьаршцэеи рымацара рыла адунеи
аутэыху:

– Дад, ауафы дшыцаоу ихы цены ибарггы калоит, газак им-
шала мацанарак шэакэшэазарггы, шэхи аамхны, еизыгэкуа
еикэшэыршэа, – рфыцбагы ирабжьон иуафыз.

– Абаапсы агэнаха хашэмыркатцан, дсыцхазар лыгэра шыз-
гара лыгэра згоит!.. – дрывагьежьюан Хасанггы.

Ицон амшкэа. Хыбла ахэшэ анылжэ адырхаены ахэыл-
цазшэа, ишабаны иказ лпышэи, лзамфакэеи акапшыхара ина-
лагеит. Зымахэкэа кыдышышы апалата аценцыйр илагылаз
апсакэа асышэыб рхыфрны абык-чыкхэа акахара иафын. Амфэ
зауз амра ашэхэхэакэа аценцыйр асаркыа иналччан, ихааза
Хыбла лхы-лфы иныкэхэмарит. Лыбла ахэыц еикэатцакэа
аатцыс-цысын цшышьала иаахылтит.

«Сабакоу, саазгазеи, мшэан абра, исыхы?!» – шэызцаарак
ыкэдыргылон ихыгагааза атуан иатцапшуаз лыблакэа. Нас апхыз
аипш еихышэшэа-еицышэшэа лхафы иааиуа иалагеит икалаз
зеггы. Атазхэа азахэа ашыапы унасыр азы шфалыжжуа еипш
игэылпыж-гэылпыж адырфегьх лыблакэа хыхэхэо лагырзыла
иаатэит. Илхагылаз азэггы фитаумызт...

Ицеит мчыбжык, фымчыбжыа. Хыбла ахэшэтэырта дтыганы
афныка дааргеит. Уи атцаа зыхыз азгэилшэты аипш дканзаны,
дхэати-цатиуа акэын дшыказ. Абра бтэа хэа дахынауртэаз, иа-
хыа хэлаанза думыргыларггы, илцэызыз лыбзиабара лыцшаарц
лтахушэа асаарака дышэтапшуа дтэан.

Апсуа нхафык иеипш рхи-ртыхэеи зыхышьыз рацэан Датараа.
Арыцхара икалаз захаз азэггы рашта дтамлакэа даанымхеит.

– Икоузеи Хыбла, дад, бышцакоу?

– Бышцакоу, нан, ибымбхыша сара?

Абас ицаауан реихарафык, Хыбла иаалхагыланы.

Ускан Хыбла акагы зымхэазоз лыблакэа цэышэшэза
ифышэтыхны инарыхэаларцш-аарыхэалырцшуан, нас ажэакгы
рыкэымцакэа дыштэац лхы шытацаланы днатэон.

Амцабз тцахэмаруа адырган инануршэлаз ашшаггы уиа-
кара ирласны изызытрым Хыбла шака ирласны дызтыз
акара. Итхэаа-тхэаа, еифацсаны лшыамхы икэкыз лнапкэа

ада-иатцаакэа рынпыккала иаапшуан. Урт ада иатцаакэа
рыцеаырыгеит лылахы лыхэда цшзеи ркынгы.

– Ачагъа лѣахыы иаалгом, изымфаша лан! – лылагырз лѣыкэкэа
иааилак ркны дашшуеит Матциса.

– Хаи, уи хала иамбакэа хапсында – деивыргеит азгаб, деи-
вырга, – рхэон лбацэа ашта ианынталалак.

Хасан иахъа ақалақъ ахътэ заа дхынхэит. Уи дѡазгоз ама-
шына ақыта иахъаалагылатцѣкъаз иааникылан даатытцит. Амра
абз зхымзакэа цъарак-ѡыцъарак ишьтаханы иказ ас-ѣытцэа
рыкѡша-мыкѡша акѡымзар адгыл бахтцааза, амрагы кажжы,
шыапыла иугѣарцхатцѣкыаны уныкѣаратѡ икан. Агазетцѣеи асалам
шѣкѣкѣеи рыла итѡыз ишѡыра ижѡахыр инхишыын, инаидтѡыз
автобус мгѡалыѣ дашьталаны цытк дѡаскьеит. Аулица иаванхоз
тызкѣак ркны инижъшаз ааныжыны, даатѡин, мзахѡаа агаѣахъ
излакылслоз ржѡытѡ мѡаду даныланы иѣынеихеит. Уи ичкѡын
изы иоуз ашѣкѡы еикѣатцѡа анааигозгы уи акара иқѡлашьцаны
дыкамзар каларын, иахъа шака иқѡлашьцо акара...

Иауамызт, Хасан абри амѡаду днанылар, апсынкѡа тра атѡы
нтѣикшазшѡа акѡын ахѡыцра баапсқѡа цыйтппаны дшыркуаз.
Уи абри амѡаду аѣтѡи игѡалашѡарақѡа еснагъ акы ала акѡын
ишалагоз: рацхѡаза иаб Пахѡалеи иаб иашъа Михеи уардынла
ақалақъ ахъ дшыргаз. Ауаѡы даныхѡчу иибо-иахѡауа ихаштуам
шырхѣатцѣкѡо иказаап. Ускан амѡабжа ааиѡыршаанза иаб игѡы
иманы, дкѡагза ауардын ахѡадыкѡтѡан. Ашьтахъ ишыкалатцѣкъаз
игѡалашѡом, аха данаапш, ауардын иақѡыз ататын денгъкѡа
рывараѣы дыпхѡаза ауапа дылахѡаны дышьтан. Иаацѡылашон.
Ахъшыкырта ахѡы иааины иаақѡгылахъан. Ркамбашъ еихиаа ду
Цъарка атѡыѡақѡа дрыбжыпшны иапхъака дахъыпшуаз анакѡ
зыкѡчыз дѡы иатцѡа дуззак дықѡпшуан. Аргъарахъ уи адѡы
алахырчоушѡа иаватцаны, илацѣкѡыс-шьацѣкѡысуа алашарақѡа
рацѡазаны иаркын.

Хасан хѡычы азныказ иблахатц ааилагъежыт, аха иаби иаб иа-
шьеи иааигѡа ишыказ аниба, иѣаархатцаны даақѡтѡеит.

– Миа! – (Миа хѡа иеихѡон Хасан иаб иашъа), – ибжыы наир-
геит Хасан.

– Аа, Тата! – (Михагы уи Тата хѡа дишьтан), – уѣыхама?

– Абни иаабо закѡызеи?

– Аа ари уажѡада иумбазацт? – дааины дааидгылеит Миха, –
абни арха дузза хѡзтапшуа хгѡыла Калтаѡыр итѡархырста ауп,
егъырт алашарақѡа ахъарку нахъхынза – аахъхынза Калтаѡыр
иахътыра хѡа иашьѡоуп...

Икьатеих птдэаны дыччон Пахэала, ачча изынкыломызт Ми-
хагы.

«Мшэан, Калтафыр абриакара дбеиазар, сан абыста анбак-
нылхуа хэа хэафны дыпшыны дызтэалои?..» дхэыцуан Хасан, иаа-
шаны амшынгы шымшыныз, ақалақыгы шқалақыыз ибаанза.

Уи аштыахь Хасан ргэылацэа хэыцкэа рзы ашкол «ааиртит». Уақа матэарк акэын изхысуаз: «Хасан ақалақыи амшыни шибаз атэы». Рацхьа уи аматэар хара хәпланета рацэак иақәгамызт, азгыи зын, аөнқәагыи өнқәан, аха ишнеиуаз есааира ад-
гьыл аеақәнатхо, илабфебангыи илабфеабамкэа, илакэынгыи илакэымкэа икалеит.

Абас ала акэын ишалагоз Хасан абри амфаду изцэырнагоз агэалашэарақәеи ахэыцрақәеи. Настэи игэалашэарақәа зегыи тыпк-тыпк ирыдхэалан.

Амфаду иашаза ишнеиуаз, амашьхэылт аицш иаатэин, акыр еилыршьаахьаз ахьара-църа иныцалеит. Хасан абри ахьара-
църа дныцдалацыцхьаза игэытшьаагаха иахауа далагон иан лыхэхабжь. «Апхэыси адгылыи ирхылымфеиауа икоузеи», – рхэон ажэытэ хабатэа. Ускангыи икалаз арыцхара цхэысуп изыхкьаз. Хасан дыцкэынзан, аха иахьа еицш игэалашэон:

Аапынран. Шырцэзык феуафык ргэашэ даадххылан, Пахэала ажэақэак наиахэаны, иеы акамчы лагэытцеитцан, адырфагых иштыахька днаткьеит. Пахэала рыцха, иааиз аеуаф агаз наикэтэаны амца ицреитцазшэа дгьежыгьежьюа ашта даатхеит.

– Икалеи, икалеи?! – зтэырғэы кны ашта иқәгылаз Хасан иангыи дтэаа-тэаауа лыцшэма днаипыххылт.

Пахэала акы ихэеит, аха Хасан днаскыаган дгылан имхаит. Иан абрака арцэаахэа интлыркьаз лыбжыи, уаха иаапымтэазакэа дыхэхэо, уажэ Хасан дызцагылоу ахьара-църа дныцалеит. Аа абан, ах тыпи ахэызба цынцеи иарганы ашэахста антатала уажэгыи иахьгылоу уи ацъ цаймбарах. Абри ацъ атқака деитцхэаа дыштан Хасан адунеи изықэыз зегыи реиха бзиа иибоз иаб иашьа Миха. Уажэыгь Хасан ибла ихгылоуп Миха рыцха зағара импытацсаны иикыз акарач-еы еикэа нырхара. Уи изаазаз анапала дажырц атахызшэа иахьгәафуаз иварафе итнажааз ажра шымхахыи итагылан. Миха дыштан ицсы ааитеикырц ихы нықәйтцазшэа дыпшзаза. Амала иармарахь ихазыртра илатцакны игэы ашьа алыжж иааиуан.

Дыршыт харада-барада – игәафы рацхьаза зхы ыцызгаз аб-
зиабара дахыркьаны, дахыпшзази, амаалыкь-цэа ахыкәнызи дрыхкьаны.

Абасеипш егъа хлымзаах ртәы адыруеит Хасан дызныла-ны днеиуа амѡаду. Абри амѡаду акәын Хасан иңшәмеи иареи рыбла траа иззыңшыз. Аха иажьеит. Иажьахьеит урт реипш азәырѡгы.

Хасан Датараа ирымариашаз ахәаґы данааи, иааирхәын иґызәзәаа архакә илбаагаз амѡахәастә длаґәлеит.

Хыблеи Адгәыри рус абас ихыбгәлеиґґтеи, Хасан Ахьи-аа иреиуаз азәгы иашта ишьапы ґеимыргылацызт. Ахьиаа дырцәгәышуа акәым уи шыґалаз – иара иусура аґыхәала анеира иқәымшәацызт. Еггыс Датараа адырѡеггых аиґабацәа рзынарышьґырц ѡынтә-хынтә Аншаа зґахыз еидибагалахьан, аха зны Адгәыр ианшьа ихирбгәлон, даґазныхгы иара Адгәыр ихаґа, нас егъаумхәан Хауида джәйтә цхәысми, лыґкәын зынзагы дылцәыззар хәа дшәон акәымзар, Хыбла илхылаз афѡы лыхны лашта дґалар лґахымызт.

Абас аґыцәаара иаґыз ѡыґа рыбзиабара дырласырц иаакәымґзакәа азы ақәырґәон абызхәацәагы.

«Иґастахьази мшәан абри сара цәґарас? – дхәыцуан Хасан амарда даґаланы дахьнеиуаз. – Исыздыруам, истоубоуп ишс-зымдыруа... Нас иґалазеи, снапы назхьысшьлак зеггы асапын-шәах аиґш изсымпыґабозеи. Уажәшьта абри азәк иґы сааины сыґан, с-Мирод ицәа ихазбон, дґәандан, дразын. Схы санамыхәо зымхатқәк сқышә иқәикып хәа сизыңшын... Уи дхыбгәлеит... Ыых, ушьа улабааит Сааид! Ус азәгы сґы дааґаршәны дсымшәизацызт, аха. Аиашьара шґалзымѡаґугеи уахәшьа маалықь... Ужыы скызар хаґыцла сацхауан абыржәы! – ибжыы хәыґык иааимпыґыґын, ихаґыцқәа неихеирґәґеит Хасан. Нас ихәыцрақәа даарылґьан, ихы ѡышьґихит. Датараа ргәашә даадгылахьан.

Иґалаз ацәґарақәа зеггы зымпыґґьаз иара иакәушәа азны-каз деиґаґәґәа агәашә даадхәлеит.

– Арахь уґамлои, Хасан? – дцырга-цырго иара ишґа лґәалхейт, ихәар-цсаруа ашґа иқәыз Матциса.

– Мап, сыґцакуеит, шәбеиахааит! Аа, абра салам шәґәык ыґан, – инапқәа қыґқыґыуа, уи алхны хазы ишґейґахьазгы ақьаадқәа зеггы еилырхны, ашәыра иааґиган, Матциса лышґа инаирххейт. – Азґаб лыхьзала иґоуп, – ибжыы ихаґагы имахауа ергь хәа ґәаиґит уи.

Матцисагы иахылхәаара лзымдыруа иааимылхын, даґ-хьашашәа днахәаґшит. Нас, иаазышьґыз дсоумхәазои лхәоз-шәа Хасан днаиґаґшит.

– Азгаб дышпакоу, Матциса, бхаткы сцеит? – ибжбы қыцьқыцьуа дтааит Хасан.

– Иукәшәира, учкәын затәы дыхнымхәында згәахәра дшықазааша! – аеырхәа лылағырз нылфәашит Матциса.

«Хаи алахыцәгәа, агәыгәгәара акәын исымазасгы, уи-гы сыннажма», – ихы дазгәааны даауар-чарын, иптаца иалыкәкәаны илеиуаз илағырзқәа ааирыцкәеит Хасан, цытк данынаскәа.

Матциса, лыпқа лыхызала иказ асалам шәкәы лылтаанза, апхәара зылшоз азәы илырбар лтаххеит, дгъежыит-дхынхәит, аха ус иманшәаланы азәгы длықәымшәеит. Аиашаз, уи лыпқа лыпсы таны афны дахылоуз акы лмыхызашәа длыпхызон, илтахымызт изақаразаалак лгәы иасша азәы ажәак ихәар. Уажәгы илыз-дыруамызт уи ашәкәы зызкыз, иазышытыз. Амала Адгәыр иакәзар хәа иаха гәфарас иқатцаны илыман. Лад дхынхәаанза илылымтарц збаны, лқырахәа аңыба инталцан, дызфыз лусқәа днарылагеит. Аха илклак лымпыцыфрны икахауан, лңыба итаз лыпқа лысалам шәкәы дкылблаа дагозшәа лгәы иабон.

– Нан, С-Хыбла, – лхәан Матциса, цсы лхазамкәа, еиңыңза, зееидыңсала итәаз лыпқа лаңхәа днеихәткәыкәлеит.

Хыбла лыхәда еидара дук ықәжышәа аарла лхы шышь-тылхын, лан дналфәаңшит.

– Аа, баңхәеи, нан, ари, Хасан иааганы инижыт. – Матциса аконверт ааңылган Хыбла иналлыркит.

Хыбла даатрысит. Уажәраанза акагы зымхәоз лыблақәа, агәыгра аймхәыц аархықәхәылан, лылаңш аконверт инахыл-геит. Ауатка ңбара акакач шыхбало аиңш агәыгра аймхәыцқәа акакала ихбало, лыблақәа дара рзы зегы акы акәны, итыгга, ңаса ишықац, еиңаақалеит.

Матциса усқан лыпсы заны, лышы-лышы еиқәтцо ақәафра дазцахән. Хыбла дмыццакзакәа, лнапы тыңсаакәа рыла аконверт аахлыртлан, лылаңш нахылгеит:

«Хыбла, ҳыза бзиа! – абас иалагон асалам шәкәы. – Инықәахтдоит, иаақәаххуеит, аха иахақәаара ҳаздыруамаскаамта бықамзаара. Иқалеи? Ирласны адырра ҳаң... Ишәзымчхазар акәхап, шәарт агызмалқәа. Ус акәзар ишәыдхныхәалоит. Адырфегыых ҳцымхәрас дгәыдкыл ҳамақә Адгәыр!...»

Хыблауахаалададамыңхәакәа ақәадбғыцааилалыркәчын, иршәны амца еиқәтцәашо изтаз ауаңбақ инталыршәит. Нас, ака-гы қамлазасшәа лееидңсала дышытаңшуа деитанатәеит.

Иаацэылашон, Цхакаиа астанциафэ адэыгба даатытцит Саа-ид. Уажэраанза быбыцк икэшэар, ахы зыкэшэаз амшэ аипш икэгыланы ибыбуаз ауаф, уажэы ибла ахьтоу умбо деимашьып-ны, ахьапарч аипш ипатца кәпшькәа еиларгыланы акэын дшыкәз. Амшгы иара илакта акэын иамаз – еимашэшэы, уажэы-уашьтан исума икәоума здырхуадаз акы шынафэыткьарыз ипшын.

Амырзакан аипш еитакчы ишэыз ипалта зырз ахәда дѡа-хан, ихылпагы иаха илахь илтаршьшыны, еилакь инеиуаз ауаа дрылаланы ифэинеихеит. Адэыгба станциа аѡадахьала еитцхәа ишытаз ашта дышныкэгылаз, ацша нихасын, ихылпа ѡеихнакэыцәаит, еилахәашьа агәампхазшәа ихакынтә ишыапафынзагы днелинажәжәеит.

«Амцапшь укәхысааит», – ихәан гәаныла дуар-чаруа изкәа амтакны, нахьхы ацөйтлашара иадибалоз афны еикәатцәкәа ихы рыкәкны ифэинеихеит.

– Амашьына астанциа ахьыкоу удыруазар? – дцааит Сааид, апша апхьа иргыланы иркәаскәасуа иаанацоз ауаф хыцә да-наивала.

Уи изнапык ала ипалта ахәда еимлагәа икны, егы инапы алада икьо дѡаивкьеит. Сааид иааицөымгхеит апша ааир-тала ацара ахыкәшәаз. Пшышьаала даахэын зынза акьа еипш иееикәапса, апша еимгәхәо ифэилеихеит. Изамѡа наддырш-шааит афыртын еикәартцәиуа иаанагоз ақәабәа-сабаа цыракәа, иныкәашәа мацхеит, ипсып алагаѡагарагы ааицәуадаѡхеит. Шака иуадаѡзеи афыртын иафәагыланы аныкәара! Аихаракгы азын – уи ақәабәа-сабаа еилазѡаны ахәитцәхәа ианаанашьтуа аамтазы.

«Иабастахыз сара абри, – дхәыцуан Сааид, амшцәгы баапсы азы амшын ацәкәырпақәа иракәпцә аканцьа еипш дыкәпақәсуа ашта дыкәланы дахьнеиуаз. – Азәгы сизеилым-кааит: икастцоз зыкастцоз сахәшья, зыхьмызг зыхысхырц сафыз сашьцәа, саб... Хәхәда хичет рхәеит хәиашьара, дсымбааит хәа дыкәгыланы дыхәхәон рхәеит сан сзыхшаз... Дыстахым уи апхт, дыстахым! – дыхәхәарц апсык ааигхеит Сааид... Сеилага-ма мшәан, дыззыстахымда, дыззыстахым, дзатәасымшәо азәыр дсымоума! Хәилгеит!.. Ахьымзг, псра зкәым ахьымзг, ашьа!.. «Сааид, ихьшәашәаза иаргъарахь ала ицьыба итаз итапанча неидиргәгәалт. Ақәабәа-сабаагы есааира аеаргәгәо, ахырхәа

инампытѣкъан, ашарқәа акатран еикәатцәа ыкәызәзәа, еивасны рѣынархеит.

Сааид дкәытрабааха дааидахало амашына астанция иеааџнаижт. Икәлаауа атуан аҕны икнаҳаз афымца лампа хәычы аарла ауада арлашон. Ицәџажәза икәз ауада алазара, акәакь икѣаҕәыкәны итәаз ахатей аҕхәыси рыда цсы зхоу азәҕы дыџнамызт. Сааид ихылҗа ааихыхны агәаҗ-агәаҗхәа иган инаникьан, ауада лаҗшыла иааимидеит. «Арахьоуп аус ахьыҕоу, арахь», – иҗхьон атзамц кылкааны, зылашара бла хәчы тхәыхәза иааҗшуаз ахышә. Уахь иѣынеихеит Сааид. Ахышә ихы надикылаанза игәыкаҗагаха ахауа җхатцәы-җхатцәуа иааиѣашәшәеит. «Шьыри, иџнатәазаалак!» – ааигәахәт уи.

– Еки ақыҗахь ицо автобус аaira акыр агума? – дҗааит Сааид акартош-жәы ацәеиҗш еиҕәышьшьа икәз икьышәқәа аарла иџеихихын.

Зкаҗцә хат-хато, ихыҕаҕааза аҕәардә икәтәаз аҕхәыс шәпа ѣылымҗит. Илмаҳазар акәхап игәахәын, ахышә зынзаҕы ихы нкылакны деиҗаҗааит Сааид. Зыблақәа тымшаша иѣаҗшуаз аҕхәыс лхаҕы икыдыз асаат аҕыгәбжьы ада шытыбжьы ыҕамызт.

«Усҕы сыҗсҗазаара башоуп, наҕ илѣарпҕазар иамоуи абри леиҗш иҕоу аҕхәыс!» – иҗсы џеины ихәлымшәа ааннакылеит Сааид.

– Даҕа џ-саатк рышьҗахь, – амаша аҗахьынтә иааџуазшәа иахаит аҗыхәтәаншәа уи лыбжьы.

Сааид иаҳаз дџеилнашьаан, ихы имахьха деиҗхьхәыцуа акыраамҗа дгылан. Нас, ашьамҗлахә ишьоушәа ишьапы хьынтыҗықәа шытархәазо ашә ахь иѣынеихеит. Адырџегьых еилаҳантоз ақәабаа-сабааи афырҗыни даамҗадырсын, деи-лажәжәа-еилаҗы дрыманы рѣынархеит уи. Ихылҗа кәамкьей алашәарыца алымхаҗәқәа реиҗш аҕаҗ-аҕаҗхәа аҗша изамџа ианнакьоз ипалта ахәдей иаурзыхьчахуаз анаатә зѣанахәалоз ихы-иѣы. Аҗсуамҗа дахатәоушәа зны днахәны ивара амҗеикуан, нас даахәны – изқәа, аха иахьабалак иазеиҗшны анаатә икыд-наршаауан.

«Усоуп ишыҕоу, – ихы дацәхауан уи, – зыгәра умгаша игәра угар, уахьымтәаша утәар, абра укылнагоит... Хы, абра укылнагоит?... Ара иабаргәызей! Ашьа, абахҗа, агәаҕра, аиҗагәаҕра.» – Сааид иҗсы изеивымго деихәларҗны дызмаз амшҗәҕа ина-либааит зны дызҗашәахьаз абахҗа акамера хьшәашәа. Ицәа

дынтыхытшыаит, аха ауаркымца зцоу ар рчуан еипш ахэарахэа игэы шеилашыц еилашуан.

Ацша ацарта иеанеиҥа, иныкэашэа еихагы иааирласын, ипата азыпсы алыкэкэо, адэыҥба станция аладахыла абартца иеаатцаижыт. Абартца лахыхынза-оахыхынза иҥацэын. Ахэа илапхыаз аҥэарт еипш иеааиршэшэан, ихылпагы ааихыхны ашитэ-шитэхэа иварахышэа иааиҥан иааихеитцеит.

Сгылар, уаҥеимшхара, сцауазар акэап, игэахэын, иеаа-рееишэа, ацша зцаҥежыуаз абартца дытцаланы иҥыоихеит: «Еки акыҥаҥы ианшыцэа нхоит хэа сархэеит, – адырөөгыых, иаха шаанза дызмыртынчуаз ахэыцра ааизцэыртит, – уа даныҥамла, нас анышэ дытцалт ауп, уаха сыздыруам... Анышэ дытцалазаргы, дытысхуеит. Сгэы иалеитцаз ацэымҥ алсымхкэа иссом сҥаца, иа-хаскуам снапы мца-пха!... Даҥа о-саатк агуп уахы ицо амашына ааира. Сабацари о-саат дуззак...» Абас дхэыцуа ихы оышыҥихын икыдыз афырақэа дрыпхыо иҥыоихеит. «Ахашфарта» хэа ианын авокзал еиххэа-еитцхэа ду агэтаншэа. Меигзарахда икылхэа-кылхэа иоыз анбанқэа алфатэ рхылззуа иоеиуашэа игэы иабо, дышрыхэапшуаз, ашэ ааимҥан, аҥбал-пал рыма гэыпфок ахацэа аадэылтит. Ипхатэы-пхатэуа ирышыҥаланы иааиуаз ахауеи ахаш афои анааиҥашэшэа, иҥыҥа азы кэандаза иналжжит.

«Макыана аамта сымoup, акгы снацхап,» – ихэан гэаныла, аҥеоҥхэа апружина икыднакшалаз ашэ аартны, ахашфарта дныоалеит. Упсы уздэылымго ипхан акрыфарта аоноуҥка. Ауаагы рацэамызт. Ашэ дахыаахыҥыз иарҥарахы ала акэакы икҥагылаз астал тацэ днахатэеит Сааид. Мчыбжык аахыс чыс-пхак иахамтэацыз арпс, уажэы ипынҥа инҥашэшэаз афатэқэа рыффы ихы ааиланарҥежыт... Ихылпа ивараҥы игылаз аҥэардэ тацэ инықэтцаны, еилажэжэа иҥаз ихахэы рееиуа, ахэыҥа даа-ип злеигэахэуаз ашэ ахы днапшит. Абуфет апхыатэҥы асталқэа еипшыны, иаханы ауатка ажэра иаҥын цыоуки. Сааид, изграпшыза абуфет иҥагылаз арпс еихиаа илапш неихыырхэазашэа, зыбжы зхықэынҥа аныхэаҥақэа апызтцоз ахацэа инарылеитцеит. Иаразнакгы ихакынҥа-ишыапақынза аҥыпхэа амца леихҥеит, ишанхаз ибла ачыцқэа есааира рычедыртбаауан, идақэа ххакон. Ицыба иҥаз итапанча ааҥиган имаҥа инавтеитцеит.

Сааид икылкааны дызхэапшуаз арпс иаргы дгэеиҥан, икыбз-кыбзуа уаткала иртэны иикыз ахпыҥ хыҥыашҥыашо астал инықэиргылеит. Сааидгы ихылпа длаханы илеихаиршы-

шын абзырбзан агәыцә интартцаз апатрона аицш иеырхианы даатәеит.

– Сзырѳеит! – датәамбакәа варала дыцшуа дааихагылт ахәытаѳ.

– Ахаш, – ихәеит Саид, илацш ааихмырсыгызакәа дахы-пшыц дыцшуа.

– Иѳбаны?

– Аиеи!

Ацспштәы змаз Капитон иварафәы итәаз ихы неифеи-кын, жәакәак иеихәеит. Уи цытрак анаатц, иеацшнымтцазакәа пшышьала дѳагылан, цакатәи ашәала дындәылтцит.

Ахәытаѳ рацәакгыы мырцыкәа саан дук азна ахаш алѳатцә ахылызз иааганы Саид иацхәа иаакәлыргылеит.

– Ашкәакәа шәкы, – ихәеит Саид ибжыы мырдуцәакәа.

Ахәытаѳ уи еиха ишылгәацхаз удырратәы лхы-лфәы аеаа_канатцан, ашырхәа абуфетц ашкәа лфәыналхеит. Наҝ-ааҝ еиѳа-пшуеит еидымслар ада цсыхәа змам аиґацәа ѳыцәа. Саид ахәытаѳ иаакәлыргылаз ахпыѳ аҝыцхәа фамҝак ала илбаада-ны инықәиргылеит. Нас, икәалкәацәо иқәгылаз ахаш амхатцә аатцишьын иѳахыы аѳыѳеирхеит.

– Аѳыза! – атыгә-тыгәхәа ишьтахьала изқәа азәы днас-насит.

Саид уи инапы даблызшәа даатрысын ихы анѳышьтих, рееидыцсала ихагылан ѳыцәа амилиционерцәа.

– Ухәы уаххарҝоит, аха акомендатураѳынза ухацнеироуп, – ихәеит руазәы.

Саид иааикәлашьцеит, аха имчыз, уаха ирымамккәа имхатцә акарахәа астал инықәиршәын, дрыцны дындәылтцит.

20

Азынра мцацызт, аха ацсабара аапын аѳѳы хаа ахы-лахьан. Иѳыхеит абра азынра баацсы зыцсы ацәынхаз зегыы: ицәхәны игылаз атцлакәа алса еицш ирықәпапа, акәылкәацыхәа ишәахәон атцарақәа, амырхәага хаа рыва-ра ата, рцыхәакәа ашитцә-шитцәхәа инымѳантцә, ицәырцны игылан арахә. Дтыцтит анхаѳгыы: ицхафыруа иѳытцракыз иеигәышә рхысит абыца, атцѳан; ихәхәа-хәхәаза алѳатцә ноуижыт афидартақәа рҝны; алагәамтц еицш аѳац-аѳацхәа ацқәа еихакшоит ачаи хзырҝәдаауа амыркатыл; макьаназ иѳыхьшәашәаза, ахәхәа-хәхәахәа иасуа ацша иалыѳны иуахауеит ашәабжыы хааза.

Q-таацэак рыда мзахэаа зегы гэйргьатцэа иапылеит
рышэхымс иаакэпалаз аапын лахёых. Q-таацэак ирбомызт
ианыхэлос, ианшоз, урт рзы ипхомызт амырхэага, ишэхэомызт
апсаа, урт ирахуауамызт аапын афыхаа; урт шыцээз рхы пены
ирбеит, урт зыхзызаауа ираазоз агэйл шэткэа аканзара иаёын.

Абри аус пылхат калеижьтеи Адгэыргы уаџтас чагьак
иқырқы илимбаацызт. Уи иан дыгэки-псыкуа иапхьа иныкэ-
лыргылоз афатэ ачымазаџ хымхэа иеипш днамцклас-аамц-
класны, иёы итабылгыо ианалагалак даакэытцуан.

– Иумухша уан! – дналагон, иџатцакэа пхьазо, еиџыпца
иапхьа итэаны изыпшуаз иан, – саџбал ааианза сзушыузеи,
срыцхами абаапсы, агэакра акырқы скылсхьеит!..

– Исымфеи мшэан, аа акрынсыжьма, инхаз бгёы иалазар...
– иан дрыцхашьаны ажэжэахэа ихэы амхра деитаналагон
Адгэыр.

Игхеит. Ибла гэйтбаакэеи ипынтца пшзеи итынхаха, изам-
џакэа еидкьапсла дкалеит. Уахыкымзар-уахык изыхкьалак-
изынпалак уи атызшэа рышны ицэырымткэа изааиламтэеит.
Апсра иакэшээз итынхацэа игэы рмышьтырц ишеизо еипш
акэын абрака есуаха руа-ртынха шейдибагалоз. Урт Адгэыр
ичара хэычы иазкны итеитээз иџы шынырџакэалак, ахухэа
иаацэырыргон:

– Ахьиаа рыпсгы-рыбзагы... – рхэы рыртон Адгэыр ианшьа
Хызан дназлаз џёуuky.

– Сыздыруам сара, – ихэон Адгэыр ианшьа Гыц Казаут иптца
аџы алкэкэа дахьтэоу, – алибов хэа уажэы хэцкэынцэа чы-
мазарак рзыкалт акэымзар, хара ххаан, уи аипш атцабга-жэа
захахьадаз, избахьадаз. Алибов ухэа уакэыт, уцкэа ытихрын
саб. Аа, сара пхэыс дышцаазгеи – саб чарак аёы дibeит, абыржэы
аџны икоу атакэажэ, дигэапхеит, дысзихэеит, дысзааигеит.
Ухатцоуп мап-чап ухэозар. Мшэан, мапгы зысхэарызеи саб
ацэгьа сыдыкылозма!?. Уи даазгаанза, цасым ргэахэзар акэап,
аарла џэара хнеихьдырпшит. Истоубоуп, амкьах аптэаразы
ауха срыманы ианааџнашыла сшылзымдырыз. Мкьахбакылас
илыртэз – санду лыбыцэашьа ипта Татыгэ рыцха иакэыз
џылышьюзаарын даазгаз, амкьах птэаны, уи иашьас дышлыртэз
лбаанза... Нас уажэы?!.

– Анцэа ишихэара! – инацдыргзуан рыбжеихараџык.

– Аа, Анцэа иџышьярала сашшуа сыкам!

– Алиубовгы ухы иаакэукрын, аџы змоу акы акэны
иказар.

– Хаи, усқан ухатқы сымцози!..

– Дара зчыс хәымганы Ахыиаа изфо, ишырхәо ала, рызғаб дызшаз дисасны дыҕазааит, аха ажәа бааҕсы, ахыымзг, – ма-моу!

– Ауаа ирхәо!

– Аффы, ухатқы сцеит, аффы!

– Аффи ахыымзги рзоуми, мшәан, адәы хзықәу?!

– Урт рыгәхыаа хкымзар, шәааи абыржәы аҕхара шааҕалалак, наҕ хееилыхзаны адәы хақәлап...

– Ахәса рыда икажыда, Хауида? Аҕхәыс дыззабго Анцәа данбиҕа.

– Иухәо арбану, абас сцәыххаашәа субоит, аха иаастаххар, уаха радеида хәа хәыык узыџназгалап.

Реирашәа ахапеиҕш абас инеимхада-ааимхадо, ауаҕыаҕ амца ргәыҕарш, раҕәцақәа неидкшало иааидтәалон Адгәыр «абзиа дақәшәар зҕахыз».

«Ус шәымхәан, дад, залымдыррак ҕалазаргыи ажәлар рыбз хәшәуп, хәыцқәак бзиа иеибабеит, иеицәхарзрым!» – зхәозгыи раҕәаџын.

Аха «шәнаскыа, уара, ижәуазеи, пхәыс еибак усгыи уаџ длы-мам, лашта аҕымсар таҕажып хәа шәәфума» – инақәырғәғәаны инеиларҕсон аҕыхәтәаны хҕынхацәоуп хәа ишырпаҕаны игылаз. Уи нахыс убарт абри аџнаҕаҕы есааира рхыпхыазара маҕхо иалагеит.

Адгәыр дбалыбаҕо џ-мцак дрыбжыан. џ-хәыцрак наҕ-ааҕ иадтәаланы иҕахаҕа ирфон игәы. Руақы, рцәашәа змоузаз-абзиабара, егыи – дахыцалак игага аиҕш иааицрымтзо ишыҕоу – ахыымзг. Урт рыбақәа ҕибахуан, рхыцәкәакәынқәа ыҕибахуан, бҕарҕахыи еигәйдгыланы арҕыс игәаҕы еиқәҕон. Иара руа дыздгыларыз издыруамызт, аҕшатлакә абҕыжә шеикәанархәуа аиҕш.

Аҕыхәтәаны даазқәылаз, дшызатцәхаз еиха-еиха иныруа далагеит. Уи азбахә шаацәырыргалак, аеырхәа ихаҕынтә-ишыапаҕынза аҕхзы хышәашәа наикәнаҕәон. Нас, ихы џнапыкла икны, асаараҕа дышыҕаҕшуа днатәон. Иааиуан ахаша ҕызгаз азымџас еиҕш ажәа хәашықәа ханто, дамбатцасгыи иааицгылон. Ианизымчхалак, ахышәҕхәа ихы џшышҕыхны, днарылаҕш-аарылаҕшуан: «Уара шәаҕыт, шәуаами, абаақәа!» – хәа дыхәхәарцаз акаҕыи шигым амца зхыхәхәылаз ибла гәаақәа ирхубаалон. Уи акәым, аҕыхәтәаны џынтәкаҕыи ашә аҕьеџхәа икыдҕыаны ддәылтҕны дцахыан.

– Хы, ақәыцма! – ихәеит Хызан, рацхьа ус анырзиу.

– Икалт хәақьаны дцеит, – нәтеикит Казаут.

– Хазәу башоуп, – рхәеит цьоукгы, ратәцақәа нықәыргыло.

– Башазам, абри амчыбжь ахала-атцыхәала, Ахыиаа раатцра радеида хәо аҭаца дсыма саатцысны смаауазар, саб Рацъаб сицам! – абри аухатқәа ҭоуба иуит Адгәыр ианшьа Хызан.

Адгәыр дахьаадәылтцыз, ииатцәахә ицшаарц иҭахызшәа играцкәынза иқәтцаны иказ ажәәан датәцшуа акыраамҭа дгылан. Нас акәасқьа абартца дыфхалан, цаса ишыкаитцалацыз еицш агәтәнтәи ашьака ионапыкгы аакәыршаны, Ҧцста ацшахәахы дыцшуа даагылеит. Ибла нахигеит амза зҭаччоз Датараа рашҭа. Еиқәыхьшәашәа, еиқәылашьца игылан есуаха зыбла ҭыцхаауа архахьтә изаацшлоз Хыбла луада. Игәыблра здыз акәасқьа хыбшәакәа илацш аакәиған, зфы еирханы игылаз аматцурҭахь инаиршәит. Ҧадахьала иафакыз ауадакынтә лашарак ҭааза ибон.

– Хыбла абна дыкоуп!» – ацырцырхәа игәы амца нҭагьежыт Адгәыр. Ихы ҭууа даакалан, ашьака инадтцаны, илацәақәа неикәицсеит. Даамтцадырст ахәыцрақәа, ибла иҭапапеит игәалашәара хлымзаахқәа: илымха иҭыфьеит Хыбла лыцәаабжьы, абжьас аицш джәылоит ахаан иимбац ауафы гыгшәыг, иҭашәарц иафуп абзиабара амра... Нас ахәшәтәыртә, Лад ихалат, ашәытара иаганы дназфәацшыз Хыбла лхы-лфы, ахәса реицәажәара, ашҭахьтәи ахынҭафытара... «Мап, мап!» – урт агәалашәара еиқәатцәақәа ишилшоз ибжьы ҭыганы дрыцәхәхәарц ацсык ауп иааигхаз. Иблақәа аахитит.

«Ус шәымхәан, дад, залымдарак калазаргы, ажәлар рыбз хәшәуп...» – илымха иҭыфуа иалагеит абарт ажәақәа. »Шьыри, Хасан ибла сынтацшызшәа сыкандаз, – ааигәахәын ихы фышьҭыхны Хасан ифн хәыцқәа зфәкәыкәыз амарда ашҭа дфәацшит. Афн хәыцқәа пашә-пашәза, амза ашәахәа ргәытцарцхо, амарда иафәагылан. Адгәыр урт изхара изымбо дышрыхәацшуаз, рматцурҭа ашә аартны, ауруп рымшха, еишьҭагыланы адәылтцра иналагеит, илахьынҭа азбаразы еизахыз, ртынхацәа.

Адгәыр ашырхәа ашьака даадтцын, иуада длыфнапҭка дцеит.

Ихафсыз асабша ауха Уазганаа рчарафы Адгәыр ианшьа Хызани Хыбла ланшьа ицҳа Чымеи ишеидцсыларыз цәгыала иааидыргеит.

– Хәи, ихны ишҭалфәу, зҭаб мыжда!

– Иукәшәира-исықәшәира дылфәнагалааит!

– Ҧцста далафәхәазаргы дазызәзәом, уи ахатца.

Абас итоу-тоуны ачараҕны уи ада ытызша ыҕамкэа иаа-рылаҕит.

Амеышаҕы чаран, аха Чыма дауаагылауаз, ашара шылбаз, аҕнынза сымсар ҕалом, лхэан лыызцэа ааныжыны дықәтит.

Уи лыҕсы лгэы икылачны, лыхэда адақэа еибархха, Даҕараа рашта данааталоз, ақьафын шкэакэа зғаршэыз ашьха блахкыгақэа аарла амра абыз ғрывтцнагон.

– Аа, Закьач, уеаанкыл уа! – Маҕиса рыжэ ҕыдеи лареи еибарххо ахьара дағын, Чыма данааиуаз гэалымтазеит.

– Ажэ бара ибымхьар уаха изхьоз уағ дҕамлазеи? – дшаал-хагылаз лычехыршэааны ғаалтит Чыма.

– Ух, сышҕашэеи сара гэаҕ, Чыма боума мшэан, – Маҕиса лыжэ акыкмацэқэа ааулыштын, деиханы дғагылеит.

Ажэҕы ари сзырбаз ахэазшэа инарыдҕьан, икрымеаны ашта инықәлеит.

– Угэарымлааит сушьталаанза! Акыкақэа ҕчан исхаҕшьом, арахь еимашы игылоуп, дуаруаруан Маҕиса.

– Лад дабаҕоу? – дҕааит Чыма иаахтэаны.

– Уи уажэшьта аҕны дыбзырбода, ашамтаз иҕытбжыы абнахь ахэахьынтэ исахауан, – наталкит Маҕиса.

– Даҕа?

– Афидатрахь дцеит.

Ишеицаажэоз рыыҕаҕы амцурта ашэ инхытцит.

Амца еихэлашаауа изтаз ауаҕьаҕ авара даадҕэыкэлашэа, деиҕыҕза аҕс-пштэы лыманы дтэан Хьыбла. Чыма данылба деихан аарла дғагылеит.

– Уа бтэа, уа Аншаажэқэа имкаказакэа илбаардаз! – Чыма лҕырзажэзаны днеин, Хьыбла лыжэахыр лнапы нықәцашэа длалыртэеит.

Маҕиса лашьа ипҕа илхэаз днеилшьаа дагеит, аха илкыз, уи лыбз закэыз лдыруан лычелыалымгалеит.

– Ухы ахьноумгаша ухы ноугар, усоуп ишыҕало, – Чыма ҕэардэқ даахан, ауаҕьаҕ итшаауаз амца лгэы ашҕы амцакны днычэатэеит. Икэазгаза иҕатэоу акэара лашэы аиҕа игьамданы урхыпшылон лыблақэа. Урт наҕ-ааҕ ирцыргаз акчырақэа кахэхэа-кахэхэа ишнеиуаз аилашлара иаҕыз лхахэы иналаз ицон.

– Ажэцэеимаа зғакшаны ирыпкоз, атэитэыхцэа ракэын уажэшьта хазмыршэацыз! – агэамчам зҕырзхэаз ағар еиҕш ихашхыцэа рғаархеит лгэы икылачны иказ ажэақэа.

– Нан, нан, акыр сықашаахма? – лведра амаа ахьешхаа ахы инькәыршәны, ауаңақ дааеҳәатәеит Матцисагы.

– Иахәшьаңа пхәыс дизааигоит. Ачаразы ибеиҳәоит, сахәшьаду, ачаразы, бәазықатала! – лхы-лҕы ташәшәала пышәырчча тандашәагы акы нықәылтан, Матциса лызқәа днаснасит Чыма.

– Дзахәшьаңада, дзаншьада? Ибхәо сзеилкаауам, нан.

– Дзаншьахда, хахаара Адгәыр ианшьа, Малыхә Хәаңала иңа!

Хыбла урт әжәқәа дшеилыршьааз удырратәы даатрысын, адырдырхәагы даазкәыршәшәеит. Нас лхы шышьтылхын: «шәәлагахма шәанаңалбеит!» – лхәашашәа, лангы Чымагы лаңшыла иааимылдеит.

– Бара быңсит, бөеит, анышә аңштәы быманы, батқкыс еиңәоу бхыччо, ахәа бааеҳәахеит, – Хыбла лхы лықәкны, амәахь илзбыз әжәқәа тыршәшәо ләәалхеит Чыма, – иара мтык иңхәзшәагы импхәзеит. Иаңы аусхәартәғы дызбон, зықәа маңәқәа ырылахәаңсахьаз, дыббар дыбдыруама – иетхәаны иееилеиҳәан, ихәда хазза, аа-лак ирзымфо, азғабцәа дрыхәлақарқаруа адәы дықәуп...

Хыбла шышьала лхы шышьтылхит.

– Уи ағы бықандаз, – әжәылара дшағың дағын Чыма, – иңхәыс дхәаны дтәоуп. Иахьшәны ауха, радеида хәо, абра баатра днытңаны пхәыс дигоит...

Лыблақәа шанханы Чыма дышлыхәаңшуаз, аеышхаа лылахь апхзы хьшәашәа аақәнахәан, ишлылымшоз удырратәы лхы ауаңақ инадылтеит Хыбла.

... Ишхәтәахамшьоуз, хара хәтқкыс ииааит. Хара хәңхәа дара шәахәарц, икәашарц иаңуп. Хара хәңхәа схәахт – иахьшәны ауха, мшәан, иахьшәны! Иаха ианшьа сцәа рқшаны еима-ас ианизахуаз, әжәлар дрылагыланы имзакәа аеҳәарагы иҳәеит – уажә иааиуа амчыша ауха, ашәахьа чароуп, – уажәы-уажәы аеҳәара иатңылшыуан Чыма.

Хыбла лдақәа лылаңытәтәа иаңа угәахәратәа есааи-ра иххәон, итыңуан лгәы, инаскьон агәара аазыххәхәылоз лыблақәа.

– Бзың нырцә Кәанңыариаа дыртыңхауп рхәеит. Абра ашкол ишәыңалғаз лакәхап. Излархәо ала лтааңәагы ирдыруазаап. Уи ауп ианшьагы әжәлар дрылагыланы дзыкаауаз...

Хыбла лаңхәа дааңәырцтит ашкол ирыңалғаз Нана Кәанңыариа-пхә: зғаб пшзакы, цәҕакы, еинаалак. Уи Адгәыр дй-фынтәәауа бзиа дылбон, ркласс ағы зегы ирдыруан азы лы-

лахь җеитцыхны Адгәйргы Хыыблагы рыба дзыхцшыломызт.

«Хы, Нана лтәи иагеит. Адгәйр пхәысс дааигоит!..» – лкәардә лытцасызшәа ахышәтхәа дҗацкҗеит Хыыбла.

– Рыжәҗақәа рнапы кылибаданы, адәыгба инталаны ацарахыи еиццап, бара бхырқәақәа абра ахәа былатәаз...

Хыыбла лхы златахәхәаз ашьал аалхылхын, иршәны ақәардә инықәлыжыт. Нас, ишашаза икыдыз асаркыа ду днадгылан, лыхцәи цыртланы иқамызуа иналықәыжыны, ахәара дналагеит.

– Ахатца хәғоу игәра игааит, абзиабара ашәкәыҗәцәа роуп изхәыцыз... – Чыма дҗагыланы Хыыбла лыхцәи лнапы алшыуа даалыдгылеит.

Матциса дшанханы, илхәара лғамшәо, рҗыңыеггы дрыхәацшуан...

Уазганаа рчараҗы ирахәан Адгәйрраагы Хасангы. Хасан Адгәйр аҗны дсыздәылгозар збап игәахәын, амра цлакашәара ақара аҗанҗыштынах, иҗааилеихәан, икәымзцәа хылца кәамкыа ихы иаақәыршәны, Адгәйрраа рҗы дылкыдгылеит. Адгәйр цыара ацара згәи иҗоу азәгы диеицшмызт. Уи инапы иакуа иамкуа ркәаскыа ашытхы илашытыз ахәста дхыланы ақәынцықәа даарысуа рхыккыара даҗын, Хауида дивагҗежыуа икәшәаны чыгәчыгә еизганы ишытлцон. Хасан данырба рҗыңыеггы изҗыз иаақәыцны, иара ишкә рҗәархеит.

– Анхара шәалагеит, аҗанбзиала инеиша! – Хасан урт зҗыз игәи иаахәаны аҗаитит.

– Аҗанбзиала еицнеиша! – иаауеи хнымхакәа, цыоукгы рцыабракнытә сынтәа еихагы еиҗны ханхароуп!.. – Хауида сыцкәын иахиҳәаауазеи лгәахәын, алаҗырз иабылхыаз лыблақәа тыкацшыаа дҗаитацшит. Хасангы ихы ацшным-тацәакәа днаизыцшит. Адгәйр цышәырччарашәа акы ихы-иҗы инықәлан, аха иаразнак инықәба ицеит.

– Иахыа Уазганаа рчара атыршә иахарсроуп! Бара бымцазои, мшәан, Хауида? – даахыш-җышит Хасан.

– Ыы, сымцакәа изуеи, шәара шәҗыңыагы шәатцкыыс сеицәоума сара...

Хасангы Хауидагы адырҗагыых Адгәйр инаизыцшит. Аха, Адгәйр ихы-иҗы акы анухуа иқамызт, иблақәа тыгга, аҗәҗан иатцәа иаларсушәа иаацшуаз ашыа шкәакәақәа дырзыцшуан.

– Шәара акәаскыахы шәхал, Хасан, сара атәыцақәак зхыжәжәылаша цыара акы аасырхиап, – лхәан Хауида, рҗыңыеггы ааизныжыны, аматцуртахы лҗыналхеит.

Абри аус иакәшәеижьтеи, Хасан ашта дшааталалак, Хауи-да изеытцылгалак рөыцъеггы еизныжны дырпдыртцуан. Хасан иадразагәышьомызт акәымзар, иара ибз акара Адгәыр ихәра иахәашаз цыара хәырбгыцкгы зыкаломызт. Уи дшы-наихәлацәажәалак, амырхәага иарпсахәаз адәыкрын еипш дычча-ччо иблакәа аахитуан. Нас даеа бзык афрангь еипш ихысаанза иахиткәит ыканы, ихышьтрахь дгьежыт убауоу ухәаратәы дыказауан.

Ацәыцакәак зхыржәлашаз акәым, аҗамада далхны «ура» хәа узхатәашаз афатә рызлырхиан, ипхейпхейуа лөи луаткеи наваргыланы дырзыпшын Хауида. Уи дыпшын зкәагыриа лымәа иапшу ардыс дшымпшра: ләеидыпсала дзыөза дыштәоу, лгәы лытцасны ашырхәа дғанаргылон, ашә днылаххны акәаскыахь днапшуан, аха азәгы ихабар лбомызт. Нас Лшыапцынтакәа дрыкәгыланы дтыркыако, лыпсы заны, ркәаскыа ауада ду ахышә днатәагылон.

«...Ауаа зеггы ирхәо уазымхәыцын...Ухацазами уара...Утахызар иахьаткәкы аныха сөамтагыланы скәуеит... Арыцхара...» – Еихышәшәа-еипышәшәа, еидхәалазамкәа илзааиуан Хасан иажәакәа. Хауида, итытцны ицоз лгәы ллымхәкәа анардагәалак адырөеггых цшышьала аматцурта ашка даагьежыуан.

«Дазыкаитцойт, – ахәыцра дналагон, лытцлымхәа лнапы атаргәа астал атқар дадтәаланы, – ишпакәсцари, сөысшыр, акагы сымбазакәа, аеада абгакәа ирфаз аипш слыбжыаз сцойт, арахь афөы, хытшыа зыкәзам афөы!.. Иара дылхыпсаауеит... Ажыа шкәакәа зкыз сышпөиөызахеи, сара хлахәада... Мап, мап! – дөаткәан Хауида, – иара дсымазааит, иара дысцәымпсааит, иитәху дааигааит!» – лыбжыгы мацк иаалымпытытцны, дкәындкәындуа ашә ахь лөыналхон уи.

ИабакәоуУазганаа рчара, амш шыбжыхытцит. Хауида лыфатәкәа хышәашәацыпхыаза илырпхоит, еиталырпхоит, дыпшуп...

Ашта абжарак ашәшыра аахытәахыан Хасангы Адгәырггы иуагы-бзагха ауада иадәылтцны, абарта ианаакәгылоз. Хасан шыыжыаахыс иааихмырсыгызакәа дөамкәозшәа ицлымхәакәа аапсаны, ихы тууа дыкан, аха зхымта камшәаз ашәарыцаө иеипш игәалаказаара бзиан. Адгәыр уиакара ихы апшнитцар итахымызт, аха ан лыбла гәыразкәа изырцәымтәахт игәафы еилархәаз арахөыц атлара ишафыз.

Адгәыр, Хасан иааидицалан, цшыбака-хәбака атәыца иаргыы ижәит, Хасангы ииржәит, Хауидагы даареигәыргыан, Анцәа,

Анцә шылхәоз лфырцъан цшыркца шыапы хәхәала хцә ауатка аапыркәкәа илжәит.

Рыцъеггы рыбзиабара рымкәытцшәаны асаба илашәеи-жытеи, иахьакара игәалакара бзианы дкамлацыт Адгәыр. Хасан днаскыаганы данаагьежъ, афныка дмааикәа, аказармакәа шыказ ахәы дықәланы ифылеихеит. Инапсыргәытца ианушәа акәын Хыыблараа рашта дыштацшуаз. Ацшахәа зеггы ашәшыра ахытәаны ауразоуроу итынчза ишътан.

«Зынзатәык лыбла сынтацшызшәа сыкандаз!» – мызки-бжаки раахыс игәагыны имцәхъ изықәымлоз ахәыцра, игәы иаатагьежыт Адгәыр. Изцәыртыз ахәыцрақәеи иижәыз атә-цақәеи ихы ааиладырфынтын, инапала еимларгәгәа иаан-кылны, иварафы игылаз амжәатцла иенадитеит. Аха иблақәа шақьо, Хыыблараа рашта ишықәыц икәын. «Дабакоу, дабакоу?» – ицаауан игәы, аха иблақәа макъана атак рзыкәтцомыт. Ус аматцуртафы алашара акит, иакит ааигәа лашара зыфнимбаацыз Хыыбла луадафгы. Илашыцацыцхьаза ицәыркьацәырасуа алашара еиха ауаа адибалон. Цьоук акәаскьахъ ихалон, цьоуку аматцуртахъ илбаауан.

«Ирымоузеи, мшәан, абарт уаха? – дхәыцуан Адгәыр, – рыцкәын «фырхатца» абахта дтытны дырзаазар, – азныказ абри агәалашәара днеилнашыааит уи, – ус ихәқәшәира! Ицсы знапы ианитцаз иашьа гәакьагы уахъ дизнаргт... Ичааиртынчт Адгәыр, Капитон Цхакаиа дыркын, деикәырхха дааганы Дранда дтаркит хәа иахьа Хасан изеитеихәаз ажәабжъ анааигәалашәа.

Урт ашыцъагы рхафқәа иацхьа ишаацәыртыз, еицах абзиа-барей ахьымзги дааимдырххеит Адгәыр. Атта-ттахәа илацш итцшәшәаны рфынархеит, абас акәхап ишыкалаз хәа уанза ихәфы ишыкәаиргылахьаз асахьақәа. Адиктор ибжыы еицш урт асахьақәа ирхышуан ианшьеи Хасани рыбжьқәа. Азныказ урт абжьқәа еилазшуан, еibaхәачеуан, нас: «Ухатцами абааңсы, Хыыбла уара угәра шызымгара лыгәра згоит... Рыцхарак калазар, даеа рыцхарак зацахтдарызеи!..» – Хасан иажәақәа ґацаза абри аилафынтра иалтәраа рґаархеит.

Абызкатахара еицш азныказ иааихаґаз ахәыцрақәа цшышьала инеихытцны, икказа иааимшәаны, Хыыблараа рашта деитаныкәыцшыхт Адгәыр.

– Адгәыр! – уи аамтаз ишътахьтәкьа игеит бжыык.

Адгәыр данаакәтәи, акәчышь хьткьа еицш ихы цыстысуа ацәытдалашьцара днадибалт ианшьа.

– Уабаказ уара ара? – инеилажәжәаны дцааит уи. Иапхьака шыафак аакаитцан, аха атцлажә еипш дыхбыкыны дандәыкәла, Адгәыр днаитцатххын дааникылт.

– Скъаф чыгәза икастцеит, аха сыхшыџ сымжәит сара, – ибз ифы итарбылгыо сцәажәоит хәа дафын уи, Адгәыр дитцаланы дахънеигоз. – Ахыиаажәкәа ракәызма хара хзатәазымшьоз. Аа уажәшъта имп рымоуп... Рыгзаб машыынала дырган, еадаиала дааргеит... Рычхәра илатәазааит уа...

Адгәыр ицәа җихыбзаа-җихыбзааит: «дыршәны наф ахәынтцәа дылоужьыр иамоуи, мшәан, абри?» – иааиабжьнагеит игәы, аха иан данааигәалашәа иеааикәикит.

– Иахьа ачарафы згабк дызбеит, уи ихсаны икалыршәуа лнап-хыц дапсам Ахыиаа рлапс... Узымнеии уара?.. Абра сгәы ааркьаны дтәстцеит, абра... хара дахтәуп, хара!.. Уааи угәыдыскылоит, – агъффы ихәылкьа, Адгәыр дҗеиҗхынззалеит уи.

Адгәыр ианшьа дааитцкьан, днарбгаҗаны ргәашә днадижылеит.

– Усыгәтасну уара, иаа?! – ишилшоз дхәааит Хьызан.

– Еи, шәарбан, уара? – аштә агәтаҗыы игеит Хауида лыбжьы.

Адгәыр җымткәа даакәтәиин, алашьцара дналапкәа дцеит.

Ашәахьаҗены шыыжымтан, Адгәыр, мзахәаа реидара шытых-га машыына даалбаан, Гәдоута ақалақь аулица даныланы ифынеихеит. Иццакы-ццакуа иҗылоз ауаа лапшыла еимдо, иаха шаанза дтәаны ииџуаз атетрад бҗыыцкәа еидыцгәала икны, аҗошъта ашә ааиртын дныџналеит. Дышиашаз, нбан кәпшыыла ашыра зныз асаркьатә хышә хәчы днадгылан, конвертк аахәаны, атәџ хгәамта иеипш ачернила зфәтатә игылаз астал днадтәалеит. Иикыз абҗыыцкәа ааитциртлан илапш рхыго ифынеихеит:

«Сбыхәоит бысзызыршыц, Хьыбла!..» – абас иалагон җажәихәба дакьа ирзынапшуа иџыз асалам шәкәы. Адгәыр ипсы-ипсынтры змеидаз атыпкәа ахьыкоу даннеилак, даатгыланы дапхьо, деитапхьо, нас акакаҗ зтәашәоз иблакәа егырт ацәахәакәа инырхыга, атыхәтәантәи адакьа дкәызгаза акыраамта дахәапшуан. Уи нтәон: «...анкьатәи хабзиабара акнытә изакаразаалак акы бзынханы иказар, сбыхәоит, Хьыбла, абри асалам шәкәы Хасан ианбызнейгалак аҗены, Шьашькәа аус ахьылуа аклуб акны хәикҗыршәа. Адгәыр.»

Адгәыр дрыхзызаауа, ипсы иалхны ииџыз ацәахәакәа ицәеимпыр хәа дшәозшәа ибҗыыцкәа җынтәны иааирҗын, иааихәаз аконверт интатцаны, ицабит. Нас, ахәыпсы хәххала, иажәны, икостюм атцыркьа җыыба иаатигаз аконверт тәака

иатцавыз адрес илапш лахиган, адырөггых наф инатцаахны, афра дналагеит...

«Ус иаха еигъхап, – дхэыцуан Адгэыр еидара дук иаатцытыз азэ иеипш дласкэантраза дахьнеиуаз, – дреск ақэымкэа, мхэырк аархамкэа аконверт цқыакэакэараза ирбар, лара илырымтарггы калон. Арака амхэырггы аадырхоит, нас атцара ахыылтцоз Урыстэылатэи адрес ақэоуп, – гэрамгартас ишпаркри. – Иафхэа амшын афшахэа иаваршэны илашьтыз абахча дынталеит. «Енак хынтэ итыргоит» хэа аиашыык амгэацэа ианын, – рафхэа дназд-гылаз ақэардэ иатцэа днықэтэан, инапқэа наф-ааф еитцхэа ибга нкыдитцеит. – Ус анакэха, уи иахэа Хасан инапафы инеиуеит. Ахэылпэз – Хыыбла!.. Игэы нтыпсаа-нтыпсааит Адгэыр. Гэаныла аттахэа илапш рыхго ифэынеихеит Хыыбла лымца иқэитцаз асалам шэкэы ацахақэа. – Уака иануп атыхэтэантэи сажэақэа... Азэггы игэхэаа скым, сгэы аартны слацаажэоит, сеилылкаар бзиоуп, сылзеилымкаар икастцагэышыарызеи. Уаха даеак там абри сгэы, цэгэа-мыцэгэас иказ зеггы тысцеит, урт ртып, лара илыстеит!..» Атла дукэа реимкыара ибжыччаны игэйдшылоз амырхэаага иеатаны, ақэардэ ихы надитцан, илацаақэа неикэипцеит. Аду-неи афы тынчран, ахэхэа-хэхэхэаа афша индо ихагылаз атла ду ақэцаахтэ иаафуан ажэардэына ашэхэабжэ. Акэылкэацахэа иаакэымтцакэа игон уи абжыы. Издырхуадаз ажэардэына ускан ашэас иахэоз: амала уи агэаф изы игэафашэан, афшқа изы игарашэан, Адгэыр изыхэа абзиабара иазкыз ашэан.

Амра ашэхэхэақэа ирыланы илбаауаз ажэардэына ашэабжэ игэы итацабуа акыраамта дзырфуан Адгэыр. Нас илацаақэа аахитын, атла дшатцапшит. Ажэардэына ашэа шахэацыз иахэон, аха ахата ибартамызт. «Снахэафшызшэа сыкандаз», – ааигэхэхэын, дшагылт, ихы раханы атла дшатагэежэуаз, иналпраан, икэкэаза абахча иазцеит.

«Ашэхэхэара иакэысхит, садызцалазеи, стэаны сазымзыр-фуаз!» – ихы гэыбган ато, абахча дынтытцит Адгэыр.

Макыана шыжыын. Даазгаз амашыына хэылпэзынза ихын-хэуамызт. «Сабацари», – дхэыцуа даагылеит уи, – уатэынза аамта шысхызгалак исхызгароуп... Уатэы Хыыблеи сареи хаикэшэоит, – сцалап абас амца саныланы, сыфналап акасы еи-царсы хэыцы ахыылзаасхэаз амагазин, избап хэфэхэара пцэаны атыхэтэаны хэхэидытыз атып, сахыылпылаз авокзал!..» – ашацахэа уахы игаз амца днанылеит.

Амра тлакашэара аиха аефшыштнаххэан, Адгэыр ифыыба инапы такны, агэалашэарақэа дрылахэхэа, Хыыблеи иареи аша-

ра иазыпшы иахтээз азал данаафнашылоз. Азал афы ауаа рацэан, цыоуы гылан, цыоуы тэан, даеа цыоукгы акассақеа ирыдеибагэала абилетқеа раахэара иафын. Адгэырггы мѡақы иқэгылоу азэ иеипш иеықатцаны ауаа днарылс-аарылсуа Хыблеи иарей зықэтээз ақэардэ днадгылеит. Азныказ дцыцза даагылеит, нас днаскыан атзамц днадгылеит. Хыблеи иарей ртып афы, рыбақеа амца хыланы, азэггы дрымбо, атлеи азахэеи реипш анеиқэтэашарада ус рымамқеа, еиѡацшуа итэан цкэынаки згабки. Руа иаанхоз, руа ицоз дыздырхуадаз, амала, еицыртцауаз цыоук шракэыз ѡашыомызт, рнапқеа еиѡаршэны иркын.

Адгэыр дтанагаланы урт дышрыхэацшуаз: «шэаазырѡы, шэаазырѡы!..» иаахэарчарт арадио. Иааилаѡфит ауаа, ашэ ахэ зфыназхаз дрылаланы ифынеихеит Адгэырггы. Ихыатцны ицо амшын ацэқэырца дыштынахызшэа, ачамаданқеа дрыхкыашо дышнеиуаз адыххэа даагылеит: Лад днеихыыцшит. Уи чамадан дук датцакы, ауаа рыжэпара еимгэхэо, ашэ дынхытцхыан.

«Дабанаагеи уи арахы, цыарақыр дцѡамашы?» – ихы дазцаауа ашацахэа днаишыталеит. Ауаа азэи-азэи еинкыа-еиныцо, акакеѡхэа еиқэфытуа, рвагонқеа ирытцеибахэа ахалара иафын. Лад адэыгба даваланы, уажэы-уажэы ихы ѡыштыхны ашырақеа днарыхэацшуа, деиханы, есс, лада дцон. Адгэырггы ауаа иеынырылакуа диштыан.

– Иааг-иааг! – Лад дназцаххыз авагон абартца даақэгылеит Хыбла. Уилыхцэыакны ицаны, лапхыақа иаахыршэт, ихэазышыззалгы цшза икыдын, лыблақеа ачча рхыхэхэыла икэалыкэаѡон. Адгэыр иварафы игылаз акиоск агэапхэа днадхалт. Дыртысны дарцэарц атахушэа икэарақэанеон, икэарақэанеон дзыкэгылаз адгыл, апхыз еипш нахыхы алашыцара далибаауан зашыа ицхрааны ачамаданқеа хазгалоз Хыбла.

Артэаахэа ихэхэеит адэыгба, ақэақ-чақхэа авагонқеа реинкыабжы геит, Адгэыр дхахаза уахы ифынеихеит. Аха, уха-сыжылом лхэозшэа, Хыбла дзыкэгылаз абартца ашэқеа нак-аак икны дылагылан амѡапгѡ пхэыс. Адэыгба аныкэашэа есаира иаццо, афақы агэытцкыа амраташэарахы ахы рханы инеиуан.

«Артэаахэа сыхэхэаны сыѡны сашыталап, Хыбла дысцэызгаз авагон сзахыымзар, атыхэтэантэи сеатцасыжып!» – абас гэапхарак ааизцэыркыеит Адгэыр азныказ. – «Мап, мап! Сгэы ицоу ламхэакэа сыцсыр срыцхауп!.. Сухызоит. Уара адэыгба, сухызоит!..» – игэылпыж-гэылпыж иблақеа иаарыхылаз алағырз далпшы, игагаза ибон зтыхэа иѡафкыаны инеиуаз адэыгба.

АХАЦӘА РАШӘА

Аиңыртра иархышәашәоит ацәанырра
ссақәа – аңша ацәашықәа шарцәо аиңш.

Ф. Ларошфуко

Саид амҭа данықәгылаз аламталаз, тахмадак, ацәымг жыакца
аҭаганы игәы ахы иҭалеитцеит:

«Ааи, ааи, ауаҭы ихала дықәымхароуп, – иеаҭшыааны даҭын
уи аҭахмада, – иара иимбо, аха ихаҭа дызбо азәы еснагь дива-
гылазароуп... Дзыцәшәаша... Зи-мцеи тзамци-баагәареи ирыз-
нымкылаша аблақәа зхоу азәы?.. Ааи, ааи, дадраа – ауаҭы, сыз-
бода, схала сыкоуп аниҳәа, игәы ианаанага нахыс дгыгшәыгуп,
иҭаимтдара алпха ҳамазааит... Дзыцәшәаша, дызцәыпхашәаша!..
Ацәгәа шианамхо, ибзиагғы шыбжәмзуа идыруазароуп
ауаҭы!..»

Иҳаракны итәаз аҭахмада, инартбааны зхы икыз ихатәы фи-
лософия абакылигаришь ҳәа дзазымхәыцит Саид – уи, рапхәа
зәаазхаз ахәақәа игәы иҭалагған, иагызхеит, иңсы изтымкаауа
ауп аҭнынза дшаазаз. Дахәаизгғы, иңшәма, аҭаца-пшқа,
мызкада зыбла дтампшыц, уатцә ашыжь изатцәза иаанижәуаз
длазтааит:

- Сима, ибымдыруеи адәы-зәзәа сшықәтәоу?!
- Еиеңнаххәо егғыкам, – еилыжәжә иҭаз иңымшықәа
лнапсыргәытцала ишықәылхәан, игәкуаз иблақәа аахылтит.
- Уиами исзышьтымхзо...
- Иҭахтарызеи, Анцәа иҭаитан, Анцәа иахцәигеит.
- Анцәа?!
- Ииуеи Анцәа?
- Уи игәра бгозар?..

– Ха-ха, ха-ха! – итызәзәә иказ лыгра лнапы тапсаны, лыб-ла мцапшыкәә лагырзыла итәанза дыччон Сима.

– Инапы банысымтози... Сан дыкам, саб дыкам!..

– Анцәоу?!

– Ааи, Анцәа... Уаха исымада?!

– Уигы угәагып уара, – ихәаң-хәапза илырчит лпышә капшыкәә рыфбагы. – Игәра ганы уигы инапы санутцап...

– Уигы игәра аузгахуа, аха, – лыхәда тқәашаа инапы нытшышын, лпышәкәагы кәапза иаакалеит.

– Ушьталар утахызар?

Атлаз җыц аицш иааилашыкырит Саид ииатәжышәкәа...

Ашара цәаак зташылахъаз ашта тацәын, изатцәын, еибан Саид ианаанижъуаз. Ашада – ақыта ахыбракәә цсакьаны изҗапсаз амарда иатцәа ацста еикәара инытаз ианцалак, ацстазаара атыхәтәа уака иантцәон. Нас нахыс – ашәтла цаймбарахкәә, акәара лашәкәә, ихәаршыз асы-накә, ашәарах згәылапхьо ахракәа... Иара аладагы уафы дзыргәыргъашаз ссирк ыказамызт: адгыли ажәвани ирыбжъабылгьо ирыбжъажын ашъа-гъама змаз амшын, зымгәацәа еидыз ақытакәа ирыбжъа-лахъан абызкатаха, цта мамикәарақәакгы кәызгаза ажәван алакыта итажын.

«Ааи, ааи, ауафы ихала дықәымхароуп!..»

Сима Саид данынаскьалгоз, ажыргәыц иафазо амлағәыр аицш дфыштыпашәа лун, илахъ акьакьаратәкьа атцәах аах-лыргеит. Изақәтәы афыстаа-мусхәу уара идыр, Сима дахьагәзыз акәымкәа, рапхъа ишхәа алазаратәи адоуп итрысыз. Аха Саид даугазаху – пату зкәйтцаша идыруеит: афронтаҗы даннеигы, мызкы, Сима лпышәкәа ахьаныз атып, зы акьмырсзакәа итахааны иман. Ашьтахъ, аға мыжда дыпхарсны дшааицоз, Кәбина азы дфалахан, зегы аамзәзәә ицәагеит акәымзар. Уи азы Саид аға ахамштыхә дтаиргылеит: ихәабжы иартцысыз ар җеибаргылан, еимдырххоз ахабла ргеит, рапхъатәи аорденгы җаз-җазуа Саид игәы иазыркыз убри ауп.

Аибашыфы иблала уахәапшуазар – амшкәа зегы аурылагы, тбаарылагы еикароуп. Насгы амшкәа рхыпхъазарала ауакәху аиааира шыкало – ауафы дытзыркьо зеипшроу аицш – Саид дытзыркьоз амчгы ибаша-башаз мчымызт аиааира агараҗы.

Зныктәи итқьаразы хамтак изаптцәан Саид. Нас, ипышә еикәышышъа хыжәпаакәа акарандашь цагәа нарыбжъакны ирцәаакуа, хатца матәала еилеихәарц иитаху иажәа пшқарахкәа

еидыриааланы ақбаад ианцо иғынеихон. Хышықәса рыһнытқала иапцтаз исалам шәкәкәа зегғы абас иалагон: «Сима, баасзырғы арахы!» Иалгон: «Ех, сызшаз сухәоит!..», «Сеидроу, цәгыарасгы икастахьоузеи!!»

Ауағы иикуа-ииштыу аниқәманшәалахалак, иаалырқаны разра дукгы изцәырцуеит – Саид, антәарахы зхы кыдыз икарандаш цәгәа ақбаад иақәгәаны, инбанқәа зықәа икарианы, дығау дышнейуаз, акомандир дцхьеит:

– Афырхатца Кыцәба! – ихәеит акомандир, дцәырхазшәа даалқьан.

«Сима лтәы сатцанакыр, уахынтәгы сышцанымхәри», – илақәиргәгәеит Саид, аха ақацыхәагы иеыөеитцихит – аибашырағы ианукәыгәгәо иаха аеитцыхра шацаху замана-латцәкьа идыруан.

– Уара ушынеибаку фырхатцарала утәуп!

«Дкыдыбгаит хтаацәеи ххи еихкьа-еипкьа иказцаз!» – атуан ихы анфатцәгәгәа, мацк иеаириецыит Саид.

– Умилац рзы ухьзырхәагоуп!.. Итәбуп хәа раххәоит абас узаазаз!

«Исымагәышыада, зегь рыла скацәбоуп!.. Лымацара, лымацара!..» – Уи ахәашабга абжы азәыр иахауазар, ишыапы дыкәнакьаратәы игзит Саид игәы. Нас, – афыза акомандир, – ихәеит Саид ипси-ипси еивцахо, – сшәыхәоит иаха иахьеилашуа цьара сдәыкәшәца!.. Нақ халгап!.. Зеггы җнык-җнык хәмоуп!..

– Удәыкәахтоит, иахьатцәкьа удәыкәахтоит! – ацта црышқәа амра шрылымцхаара, аразра ааилцхаа-ааилцхааит акомандир.

«Сима лразкы сышцатцанамкри...»

– Амала, уажәазы иаха иахьтынчроу.

– Мап, сшәыхәоит, афыза акомандир, халшәырга!.. Хадхалацәеит... Зеггы җнык-җнык хәмоуп...

– Убрахьоуп уахьцо... Жәамш устоит – уфырхатцареи, угәымшәареи, уцсадгьыл азы иумоу абзиабаarei рзы! – дҗагылт акомандир, хышықәса раахыс дымлахазакаә, амраташәарахы ирханы иикыз инапгы Саид иахь ағынаирхеит.

– Афыза акомандир! – азныказ дцысхәхеит уи, дпыр-пыруа анышәтә җны дҗәдәылцрааит, ас-цыра аипш ахауа дналахәмарит, «Ураа!» – гәаныла дыхәхәеит... Аха иаалырқаны иеипсахит: итрысны инаскьеит җбара зхымыз иблақәа, илахь ацәақәа рыманы илбааит ицьымшықәа, аҗареицын – ампылк иақарахеит мыц зымхәацыз игәы. – Афыза акомандир!..

- Ааи, акомандир еснаг асолдат изы дфызоуп!
- Саанза шәаламган, сшәыхәоит!..

Саид адәыгба станциафы дааианзагы иахауан икомандир иччабжь – еилыргашьа змамыз: агәыргъарей ашәазызарей, агәак-тәәкрей, нас, җи-бзи рыла иузымхәо дача цәанырра хлымзаахкәаки ирылфны. Җапара дыңон, қдазак ықәхазшә адгьыл ацәа җахзызауан, итақәашон ахәышәбылффы зтым-тыцыз апатрона тацәкәа... Дызцәахшьарызей Саид, харггы усами хшықоу, мшәан: хахънеиуа мызкы аңшра шхақәшәо аа-дыруазарггы ҳацқакеит – астанциа дәыгбоу цәахшьоит, зыңсы шыжымтан дызжуа милаҗ дшықам ххаштүеит – харггы усами хшықоу..

– Аҳаирплан утаҳзами? – иҗыргызмалны дцааит зчыкәа блуз зшьамхкәа тацаны, астанциа ашә илатәаз аҗаҳмада затәы.

– Аҳаирплан?!

– Ааи, аҳаирплан, – уу-уу-уу, – нақ-аақ еиңыларц рацәак згымыз изамҗақәа ааирхатхатын, ақәраан-аашьа аиңшггы икҗеит аҗаҳмада ижәҗақәа.

– Алаф умхәозааит, аҗыза? – аҗәа «аҗыза», Саид хышықәса рынунцқала иитаз аурыс аҗәақәа зеггы рейха дацәңхамшьакәа ихы иаирхәон, насггы, иахьатахуггы иахьатахымггы ибжьаргыло иҗанынеихалак, ақәыр д иласа қалқад аиңш иҗрацкәынза иаақалон. Уи ақәым, енак «аҗыза Гитлер» хәа ахьиамхәхәаз азы, данытқкәоз зны ирхаз иорденқәа ақы, аиха-цхафыр зықәшәаз кәаз-еытшәа иамқьаны ицарц аңсык ауп иаагхаз.

– Алаф? – зынзагы иаҗыстаахеит аҗаҳмада ихы-иҗы. – Жәа-минуткгы цуам, реидара иатцаланы, иқьуа, амраҗашәарахь рхы рханы ицеиҗьтеи... Реидара Гитлер ихы инақәыжыны ишааиуа уаашьтрымхри... ақы уазмырхәазозар ақәап, аха егьыртггы шәыцхраап – урт амыждақәа ашхырцаағ иаҗызоуп, аидгылара рдыруеит.

Абрақоуп Саид, аҗаҳмада дысхыччозар қалап хәа, агәыҗбара ахьйоуз: игәы җаитцасын, итацкәымқәа руакгы ааиратәеит... аҗаҳмада иауидырхуаз, Саид тацкәымла, афранцуз тәымғ ахы длықәсны, ақәаш-тла илаларшышы игар шилшоз:

– Аҗызаа!..

– Ахәмаршьа ухаштма, мшәан? – ихәеит аҗаҳмада, алаф шеибырхәоз ргәы қибатәахьазшәа, ихагәта акылғашаараггы зны иаачыхә-чыхәын, нас иҗалнарқьа-җалнарқьеит.

– Абызаа!..

– Мех, ахəмаршы ихаштзеит убəуоу, – дəацќеит аҫахмада, иблүз пəтхалеи-гəаа акалт илшəшəаны инкапсеит алабақəа ѡба: акы – ѡежыын, егы – қапшыын. Сара апост сықəгылоуп, – ихəеит уи, Саид инапы ихыымзаратəы ақара ицсы анига.

– Сара абыза акомандир соуишътит!

– Цшзала. Уажəы ахəцəа зго адəығба ааиуеит, умцари нас.

Цшышьала рəааитдыртлеит ицəышхахьаз Саид инацəкьа-рақəа, нас длақəын, алабақəа рыѡбагы аашътыхны, аҫахмада ишќа ифəинеихеит.

Изцəз аидара закəу адыруазшəа акəын адəығба шааиуəз: апышəқəа еихарғəғəа, ацымшь тарссы, инахылтуəз аќығəбжыи иѡтќьаз алѡа ытќəеи агəытца инытцəахуа.

– Ублүз ахəынцəрақəа еибаркы! – Саид акоманда ииҫеит аҫахмада, – уарей сарей хайха зымчу зегьынцəара иќоуп... Зны иныскылоит, нас срацəажəоит.

Аҫахмадеи апаровози рыблақəа ааихмырсығьзакəа еи-ѡапшуан, еизааигəахон, атта-ттахəа еицəажəон. Ус, инарыб-жыачыз афаќ дналаз данца, азныказы игəығрақəа наилцшшан, ахра-шəыгə иаѡызəз ишыымхқəагы ааитцаќəарќəарит Саид. Амала, уаѡы еибга дуззак, хылѡа-цсылѡа цандак дналазыты дышзымцара ауимдырхуəз уи, аха ажьа цшқақəа ирѡызами агəығра мыждагы!..

Илаба қапшы афəркəағны ишикызгы, вагонқəак ивганы иѡаскьан, иқəызза иаагылеит апаровоз цəыггара, ашара ихна-тыз баќаха даацəырцит уи аҫахмадагы.

Саид шыафəқəак иацхьаќа иааќаитцан, аха аҫахмада ифьизикыз ангəеитца иеааникылт. Уи, илаба-қапшы ацəашьы аипш ишикыц икны, амардуан иафəагылаз афицер дитцапшуа диацəажəон, иара афицер ажəѡан датцапшуан.

«Лажəк еишүашəагы ицхьəзом, – игəы ѡацаны ихəламшəа ааннакылеит Саид. – Сыштоумтцə сымбари!» – зны, дзықəгылоу адгьыл дазынкылауоу гəеитарц даазəеит.

– Еи, асолдат! – аитатцха иамразакəа иахаит аҫахмада ибжы. – Иааихга арахь.

Саид ибла ихəхалаз алашыцара неимыгган, дəығбагы, уаа-гы зегь зықəгылоу адгьыл инапы акəшозар, игəыдикылар моу имамкəа ифəинеихеит.

– Аа, – илаба қапшы Саид инаикəирххеит аҫахмада. – Шəбылтəы нцəаргы амѡа шəықəирхом...

– Сара афыза акомандир соуижыт.

– Удокументкәә!

«Урт иаха рыгәра жәгозар ара иҕами», – инацәкыарақәә иңыбахь инатрысит Саид.

– Хәхънеиша хәнеианза, ацә-цәагәә аиңш аус хзууруп, – ихәеит амардуан иаҕагылаз афицер, ашәкәкәә ыргъежъны иҕо.

«Ахәда зыҕоу аугә азоуми», – ааигәахәт Саид, аха уи еиҕаганы изхәо дыҕахызма. – Сыхиоуп афыза!.. – иблақәә тырхаха дҕаитцаңшит, чынс имоу изеилкаауазар игәахәын.

– Афыза акапитан!

– Афыза акапитан! – аҕьефхәә еидикшалаз Саид ишхәақәә, игәоутартәы дфышътдырҕеит аҕахмада.

– Шәбылтәы нцәаргъы амфә шәықәирхарым, – ибыз нақәыршәны еиҕаахиҕеит уи ишәаргәындара.

– Ацә-цәагәә аиңш, иуахама?..

– Сыхиоуп, афыза акапитан!

Саид, ацә-цәагәә аиңш аус иураны дахыҕказ авагон, ашәеи ашыҕызҕи зылччаны иҕеиуаз бымбалеи касышлеи иҕәын.

«Ахәда зыҕоу аугә азоуп... Амала, ушыапқәә срыкәыхшоуп – утыңь шыапқәә, уаанымгылакәә уцала, – иартмаҕ нышътатцаны, имахәарқәә ааңхьеиртдәеит Саид, адәыҕба аҕанынанаха.

– Икалахьоума, нас смаҕрақәә лашьтны – сфәтцшәеиҕьтәи итыркәакәоуп... Амаҕәа ззахуагы иззизахуа диҕьарц дафуп, мап анакәха, досу ихазшоу хзизахыр – алашьтра иақәитым – акьаф, аңхьартдәара злахьынцәм – ау.. Уиакәым уажәы – сара абас сызшаз сухәоит, уи адгьыл сшыапы ауркрацы!..

– Иудыруама, уара икоутцо иатцанакуа?» – дсзтцааит хкомандир, жәаха ани анемец фицар цсәтацәгьа дсыманы санааи.

«Исымдыркәә, – схәеит сара, – азә дахшыыр, азә дахкыр, иа-анхазгъы игәы хзәтҕьар – ирласны хәфныҕакәә хамцози!»

«Мап, уара икоутцо уиатцкыс хараза еихауп, –дырфегьых сгәы аҕатцара далагахт уи, – адунеи иахьыз азфәҕкы ухәышә-тәуеит!»

«Иҕабуп!.. Ухы абзиараҕынтә иухәагәышьоит», – нәтаскуан сара, иара дааҕәымтцзакәә исыхәлеипхьазон, исыхәлеипхьазон...

Адагәа егьа дҕәышзаргъы, агаза ихьзуп – ашьтахь, ачкәынцәә иаха ирцсылманшәаны иансархәә иауеилысымкаауаз: зуаара уафы имоузо ажәа лцшаахқәә сеихәозаарын – «апатриот»

– зыцсадгьыл азы ишоу хэа акэзаап иаанаго, сара, упатретха сацхэа угылоуп ихэазшэа ауп ишеилыскааз...

Сара исыбыргуи, спрофестарми, уи алемс фицар цсатцэгьа иааста – аґаґа-дагэа цкьа. Арахь ашьшьыга утыганы уаазгаз, ашьапкэырша ныкэызгакэо дреиуоуп хэа аниархэа – аламц зхаабыцуа алажэ еицш ихапыцкэа еихеикшо далагит: асолдат диатэеишьом умбои, аинрал дикыр акэзаарын ииґахыз.. «Аинрал иауп дзыткэаз, ижэџан цштэалоу ашьа злоу дышныкэарыз дныкэеит арахь даныкэз», – хэа ашэкэы ґаґаза инаицыртар, цыанат ашэкэа ачарахэа изаадыртуазар акэхарын, игэнаґа сыкэстцит...

«Аибашьраґы изыхэґоудґахароуп!» – ихэеит, хымыжда зхагылоу хкомандир – «Дшэымшьын, ибла ицьа або адэы дыкэзааит», – анысхэа... Умбои, сара цсуатцас схэыцит, иара хэынґқартцас... «Ажэлар ирылырцаз иауп ацсеиґаґс», – ирхэо смахэхьази... Акомандиргьы диашоуп, аха ажэларгьы хэґоу дрылырцааит – ацсэа урылаґхьозар иаґа еиґьуп, умала ахан хьыґґэцара уэнакызар ааста...

Ацсэа рыцхакэа... Ишґеилажьыз... Уаанза, зжьы ужэыр, зтэан еиламгылоз ауаа, ианнибартцэа – еинааланы, икэаґ-кэаґза, зылахь аетцэа аркыз ихы зґэы ацьар кыдыз икэґаны «ицэан» – ихакэшэира дшыцэара... Иара адэы мыждагьы закарази!.. – Саид ихы џышґтихын, еилацэашь ишьґаз ахэцэа еиґаархигахт, игэы нкыдыцсааит, аґшатлакэ аицш гэаґкгьы иџнуґґа иааилагьежыт. – Шэара ишэхарагэышьоузеи... Ишэкэыблаауп!.. «Аибашьраґы изыхэґоудґахароуп!»

– Сахэшьяа! – ахэцэа рыгэґахьґэ игеит, атанк аґрысызшэа икэз бжьы хэхэхэахэхэк.

– Хаи! – ихэыцракэа дџаргэылґэарааит Саид. – Уахэшьяа дыкэм, аха уашья ара сыкэми, – имаґракэа иґегьгьы иџаґхьартцэаны, ашацэхэа уахь иґынеихеит. – Ааи, гэышьа, нак хґаґшуа ахыкэ ханныкэгылалак – ани, аехэшьеи, анцэеи ааины иаахґырагылоит... Анцэа дсыздыруам, аха егырт арыцхакэа ухахэыс игэырґаны ауп иштаґало... Сара уахьала сґышэынґтэалахьеит – сыжэла ишақэнагахара сыкоуп... Аха Сима дсымами – анрагьы, аехэшьяарагьы зегьы еилазыгзо Сима!..»

– Сахэшьяа!

– Ааит, аґаґаи, умшэан!..

– Уакэыґґ акаара!

Деиханы, зымџа дыкэыз ахэ днаитцагылоны, дааннакылеит Саид ихашґхьаз аґхэыс бжьы: деилнашьааит, иґґацыз идакэа

акәадахара иналаган, иблақәа уазыруа еимдонатцы, деилышша, акаҕы даҕсамкәа дааҕкалеит.

– Амшә! – иааикәшәеит, иага ажәван цнаҕссаауа идузар-гыы шыхак шынеибакәу изыхзаларатәы зыҕезыртбаахыаз Саид иблақәеи есааира зыҕезырхәыцуаз азҕаб лыбла ҕрацкәынқәеи.
– Амшә хәа ауп исхәаз!..

– Аҕыза!.. – нәҕеикит Саид, уи ар рыматәа лшәышшә аниба.

– Амшәи ачынчеи ҕызарас ирзеилаҕәышьоузеи, – лҕы лнапы надылкылан, игәыбзыҕ-гәыбзыҕза, ицәаак-цәаакза икалахыаз лыблақәа ицарҕежьуа, ачыхәчыхә хәа дыччеит азҕаб.

Аиашазы, шыала ишәыз акасыш-хы дузшыымхы илатцаны, авагон адашма икәтәаз азҕаб, ихышәахыхроу чынцак акәын дзақараз.

– Аҕыза!.. – аарла иҕы ирахауан Саид, азы зтабаз аҕсыз аипшгыы дыҕсылмыткуан. – Асолдат!.. Аибашыҕы!.. – ар рдаул зутаххи – убас абжыы геит дызкыдсылаз игәы.

– Аибашыҕы сыздыруам, аха амшә, амшә еикәатцәа! – Саид игәеитеит, уи азҕаб акы лыҕсы иалакны ишылбаалдоз, аха изызхәаз изымдырит. – Амшә, му-му-му! – ачыхә-чыхә, ачыхә-чыхә, – рычедырчуеит, есааира ицәаакуеит, шәартак рымоушәаҕы еикәықыць-қыцьуеит итацшуа лҕышәқәа. – Амшә, му-му! – даҕәытцуам уи.

Саид даазамазеит.

– Аа, арахь, арахь, усықәхауеит!

– Аҕызаа!..

– Ицәҕаамызт, амшәи ачынчеи реиҕызара шыкало гәатазар...
– ачыхә-чыхә, ачыхә-чыхә...

– Еи рыцха, акы баршуеит! – ихәеит Саид, аҕсышшә цқыала.

– Учеченума ура! – дцааит азҕаб.

– Ачачантәҕыа бара боуп.

– Нас узмилатда?

– Аҕсуа, аҕсуа! – адырөгәх игәы дкыдсылеит Саид, – ахы абәеи бзеилмыргозар, бызцәажәазои ихәашашәа иеы-каццаны. – Сгәы иаҕаху сҕы исзархәо сыкандаз, ацҕәы абла басыртәхәарын!..

– Абри дчеченуп, – лхәеит азҕаб, лшыамхы илаз акасыш-хы кацшыы лнапы нақәылцан. – Ғымш цуеит дырхәижьтеи, – иҕыханы иказ лхы-лҕгыы иаразнак иаашәшыт... Нас деи-тааитәшәеит, – иаанкыли, иаанкыли! – лнацәхың зықәкыз ахә инапы ахәда неилырбеит Саид.

Иаргьы ашырхәа длакәын, ахәгы, азғабгьы рнапкәа инап-сыргәйтца иаатцахиоеит.

– Нас? – еитеихәеит Саидгьы деилыбзаа-еилыбзаауа.

– Иауама?

– Амцхәгы!

– Уи сара сгәоуп, иара игәы, иара игәы, амшә?

– Уигьы иауеит.

– Уиашоуп!

Аиашоуми, усқантәкәа ахә азәгы дигәалашәомызт: Саид иапхәа дааины даагылеит Сима, азғаб илцәеилафашәеит асолдат инапы цәцәеи афицер инапы кәымшәышәи.

– Иауама?

– Амцхәгы!

Саид дыпхашәан, зны ихы лаиркәит, аха азғаб лпыргы-бла кәымпылкәа дкылтцәазаны дырго ианалага, ихы ышытьихит.

– Шәара шәынцәа иаха дразызар калап, – лхәеит уи, лказшәа амалахазгьы иузадымкылоз абжыы лхатцаны.

– Афыза! – иааидиргәгәалеит Саид ахәи азғаб и рнапкәа.

– Умбои дамеигзакәа ушишаз!

Саид азғаб илхәаз зегьы интырффааны изеилымкаазаргьы, лажәа ахы ахьцоз идырит:

– Цьоукы рынасың сатцанакны сааиуеит.

– Анасың?! – дкәыпсычхәит азғаб. – Сара сынасыңгьы зны, ашыыжтәи азаза аицш еилпхаа-еилпхаауа, гәил-шәтык апышә кәпшә икәтәаны, амра агылара иазыңшуан – агәил-шәты иаразы иптызшәа, амрагьы иаразы игылозшәа агәы иабон... Аха, агәаеанзамкәа, зны инчәшәан, икәлаауа ишнеиуаз, акәапхәа ашәа инылашәеит – ауаа ршәа...

«Ихатцкы сцааит ахатцара-апхәысра зшаз – апстазаара еилархха хәагәыжыла ишпалафәеихәеи!» – ихы днацәажәеит Саид, азғаб лажәакәа имч анрыкәымха.

Ларгьы илдырит, ацәкәа иакыз ауарбажә аицш икәазза лапхәа итәаз ахатца акгы шизеилымкааз.

– Изыцәшаз амза ишпәицшу ублакәа! – инапсыргәйтцафәы иаахәатмәтит атыс-хәыпшқа иафызаз азғаб лнапы. Иаргьы днытцашәшәан, деизкәафәы адашәма дыкәтәарц апсык ааигхеит. Аха...

– Сахәшәа! – еитагеит, Саид зымфа дыкәыз ибжыы.

– Ахәхәи, умшәан, уашәа ара сыками! – дфәтцкәеит Саид. – Дрыцхауп, – инацитцеит, итәпшуаз аблакәа днархыңшылан. – Саатк цуеит имфа сыкәиижытәи.

– Хышыкәса цуеит сара урт рымға сықәуижьтеи, сзымназеит умхәозар.

– Сара акомандир соуишьтит, – нәҗеикит Саид. – Жәамш! – инацәкьара дуқәа зегьы ааидкыланы илирбеит. – Ағнықа!..

– Сахәшьаа!

– Ааит, ахаҳаи!

– Амшә, амшә еиқәатцәа!..

– Азы, азы устап! – инапқәа уазыруа дааицхыишьшьааит Саид, ззара лахыс ихәаны иқәыз ахә.

– Атапанча!..

– Иарбан тапанчоу? Иззуҗахи, амца иаларыжьша.

– Саргәтыста, саргәтыста... Ҡынтә затцәык.

– Хаи, ушақәыцра! – ахы иацәихьчарц иҗахушәа, ахә иаргәтыстақәа нақ-аақгы инапқәа нарцыреикит Саид.

– Атапанча!..

– Дқәыцшзоуп алахьшәашә, – еиныхьаз ацқәын иҗафақьқәа ааиреит. – Рацәак цуам ихы-иҗы арыцқьара далагеижьтеи.

– Ҡынтә затцәык... Аееицсра!..

– Уеаанкыл, ашыза..

– Сан илашәымхәан...

– Азы устап?.. – Ма хьаартәага хәшәык... Дабацеи ари азғабгы? – даақәгыжьыт Саид, аха азғаб дықамызт – уажә-раанза згәеисра еицгәартоз ахатца, қырсиантас игәы инапқәа ықәцаны, деитцхәаа дышьтан. – Хаи, алахьыцәгы! – уи иахь днатрысит, цәхьа зҗынза дзымназ аз инапы ахәдагы ааникылит, – хаи алахьыцәгы!..

– Сахәшьаа!

– Хатца уқами, абааңсы!

– Азы, азы!..

– Хаи, абаақәа, ара сықами! – руа дахьыфра изымдыруа, дааикәагыжь-ааикәагыжьыт Саид. – Аеҳәшьа дабақагәышьбоу ара, хатцарас ысылоузеи саргы, амала, азы сымоуп, азы уажәытцәкьа, сашьцәа! – иган иадыз ифлиага, тапанчатас еиларгәғәа икны, азы иазхьуаз ишқа деихеит уи.

– Азы иумтан! – Саид диқәхәааит, еимырцәаз ран леипш, зыһнапыкгы згәытцәпса, наскьа атзамц иадгылаз афицер.

Иқышә азәы дынтасызшәа даагылеит иаргы.

– Уи дырхәижьтеи рацәак цзом – азы уажә иара изы ахы атқьыс еицәоуп.

– Нас, ацә-цәағәуа зышәҗахгәышьази ара?

– Иаарласны хешалон аагылоит – ацсцәа рылгара шәалагароуп.

«Исымбацыз егыыкамызт, аха астәкыа иааигәазаны, ацсреи абзарей срыбжамгылацызт, – еилыршыз инапкәа наф-ааф ифытра итыхәхәо, днеины атзамц днадгылеит Саидгы. – Ашәа сылампышкәа, ацстбарагы сымбацкәа: еилараа, икыасо... Аха, ашәагы кәандашышыраза, ацсгы дыпхатәы-пхатәуа дшышәтоу, аеыфкәа реипш хәрхыкыаны ма пхыака хцон, ма шытахыла хаауан – акы хәфын... Ари закәи?! Ацәкәа рапхыа игылоу сифызахеит арака – зегь реиха исцәымгыз ацәкәа рапхыа агылар: ацәкәа цәагәон, саб ацәшхәа икын – рфыцагы икартоз рыбла иабон... Сара?... Ахәылпазы, ацәымтц аипш, саргы цәагәара сыкан хәа сыхәардыжәуа саагәарлон... Аракагы?... Игәакуа – гәакуеит, ицсуа – цсуеит, адәыгба ыкәхә ицоит, сара сыфнапыкгы сгәытапса атзамц садгылоуп».

– Хатца уками, абаапсы?!

– Азы, азы!..

– Хәи, шәымшәан, ара сыками! – ихәыцракәа дрымпытцәрааны днеицаоны, илапш еицанаикәшәеит, знапкәа згәытапса, асаарака ишытапшуа игылаз афицер: «Сара иаха сгәакыоушәа, ма дача хатцарак сылоушәа... – зназы, имырххацәакәа, аха уеизгы-уеизгы игәы ахы ааикәихәалеит Саид. – Акыр дыхәшәызар уигы ус дгыларымызт, лара азгәбгы... Иара Анцәа ихатәгы ишытахь реиирхеит умбои, алахьшәшәкәа – ашәацәи ацсцәахәи рнапы ианитцеит... Иузго га, иаанхогы сара исызхоуп ихәазар акәхәп, еснагь, зшәапсыргәытца хкышә адкыланы иахку ашәаггы... Хәзтахыда, мшәан, хшәапы хәкәгыланаты ауп акәымзар, нас хәзтахыда!..»

– Еә!..

– Абцъарк, иткыо абцъарк!..

– Аат, абаакәа, шәымшәан! – игәы ахы злафеихәахыз ашәшәа неилшыкыраан Саид, ихатцы-хатцо еицәакалеит... Аха изуцахышыеи – зхала акы акатцара зхаштхыз анхафи ахәцәа мфәапызгоз афицери рылапшкәа еицәаеигәыдыххылеит: афицер дтәуон, дтәуахәтон – ицламхәа иафыкәшахыз акчыракәа ирыбжәаланы инеиуан, адашма иаларкацаз иблакәа ирыцрыцуаз алагырз.– Хәи, иабахәа, хәи, иабахәа, хымфаск сапыхашәар иабаргызеи ари салампшыкәа! – даагәышгәәтеит Саид. – Сзыхәшәузеи, искузеи?? Ех, Насиа рыцхә! Дахызаанагаз уара идыр, леипка ду гәафәза иапхыа даацәыртцит ргәыла

– ахәшәтәфы Насиа. – Бзыңсоузеи иахьа – бмелхам псатцага нарешьуа, ахәырбгыцкәа нарыкәтцә баарылсыр! Сыңсцәа ирымафуп, псымзарггы исымада, уаф иимбац шыкалоз!..»

– Хатца уками, ее?! – дызшырацы иафыз абриакара бжыы зла-изыинижьзи ухәартә дхәааит, дхәаазеит, Саид уажәада зыбжыы имахацыз даеазәы.

– Ахатца дабакоу, аха сара ара сыками! – зылагырзкәа еикә-хәало итәуоз афицерггы дихарштны, имагракәа пхьартцәа, днаткьахт Саид.

– Шәсыцхраа!

– Умшәан, абаак!.. Уажәытәкьа! – ихы инапы нақәикит, ахтың иаганы ишьап иақәыз ишьнел ааирееит, нас инапы ахәда днамтасит, – аус ауеит, – ихәеит, ипульс ахәынган ашка дшыкамзггы.

– Шәсыцхраа!..

«Ех, Насиа лмелхам!.. Иара ахәырбгыцггы хзыхәшәхеитеи – хаандакәа ирыважыыз ахәырбгыц!.. Атәхәа?! Ахәратәхәа сымдыртәкьои, мшәан, – ачарахәа ихы ааимшәеит Саид. – Ахьаартәага, апсыхәша:

Цыр – цыртәхәала сүтәхәоит,

Еха – ехаңшатәхәала сүтәхәоит,

Афицер ишкаггы дынцәытцшны, икьышә хәылцшшақәа кәацкәацо дналагеит Саид:

Хәшала узсыржәт,

Шьакарла уфызбааит,

Сыңсың хәшоуп,

Сажәа хаауп,

Чфф-уу, чфф-уу...

Зфы раханы атуан иатәцшуаз ахә имагәкәа иңышә на-рыкәкны дшалагазггы, ашья-кәакәа сса златәоз асыркәымпыл игәалазыршәаз ихафы дөазаанза изхеит Саид, иахьантәарак еизигоз иңсың.

Иутаху ахьызта уи: Ахәратәхәа, Ақәыңсычхара, Агәы ахафы еилагьежьюаз аңшатлакә ма Арпхақәа ирзышьтымхыз аңсың хьантаггы акәзааит уи, аха иахьцалак, азныказ, Саид иажәақәеи, икәандаза ишьапафынтә ихақынза ифәихьиршаз иңсыңи дааикәыркиит ахә: пшьшьаала-пшьшьаала илеит, итц-

рааза иҗаз илацәәкәа, ашьашәы еилакәәкәа зтажъыз илакытца тчаакәа, аңсымра ашәәхәәкәа ирџыаз лашара хәыцзакгы аарызцәыртцын, Саид ишиба-шибоз, рыбжакы – ашьа кәәкәа ссақәа зықәңсаз акасыш иџавталеит, егырт ианхаз – иблуз ахәда хыцәашьяара илавтцаз ицеит.

«Еилкаауп! – игәы нтылашаа-нтылашаан, лара Насиа лхата иара данитәхәоз аиңш дааласхеит Саид. – Зхаткы сцаша дымџахытцит – дытциеит уи афукары... Дытциеит, аха ишца – лажәхарца изуны!.. Нас, хазшаз хәитәхымхар, хазтахыда, мшәан?! Аа, ашана – илашеит: ашацәи аңсцәәхаи ртәарта – алакытца лашеит!.. Зеггы ттазо алакытца рыцха – аңсстазаареи аңсреи рхәәа, агәи ахшыџи рышәкәы... Ирхәоит, аңсцәәха ашә дшаахытцлакь, рапхъаза, агәәк илакытца тацәу, итацәыму гәеитоит хәа. Хазшаз уи нижхъазар – аңсцәәха изы мшапуп... Уағеимышхара, усқан ичапшьацәа ражәа нарџабоит, рлафкәа нкацәа-аакацәоит... Игәағны азәггы агәәк илакытца дытцапшуам... Икалоит усқан ублақәа хуџар – иџагыланы зџаазхаз агәырџа еиқәатцәа думырбар, аха иузыцъгәом улымхәкәа: атцх-лашәи ахкыдкьара иалагахъоу ачапшьацәа рыгәкәа рышьтыбжьи ирылџоны аџаанахоит агәәки аңсцәәхаи реицәажәабжьи: «Уласы, уласы!», «Уаасцеипш, уаасцеипш – сзыхъаз аиха сзыхымзаз еихәхеит!..»

Мап, мап! Уи арт иркәыблаауп!.. «Аибашьраҗы изыхәтоу дтахароуп», – имхәеи, мшәан, хкомандир... Исыздыруам сара, уи ауаџ изымдыруа цъара акы бжъаханы икоуп хәа. Хгәыла алыг иакәымзар уздыршам: «Ауаџы ихала днымхароуп», – ихәахт уи, аныха асахъаитаны. Уиакарадкәышзар – иара ижәџахырқәа рҗгы етәәцъаа пхаларын, рҗеидыпсала уаа-шәџыкгы иапхъа игылазаарын... Сабагеи, мшәан?! Гәра зџазам ахшыџ кәдыцъ – ахаша ишықәу атәаша ишпақәпалои... Дымџахытцит... «Насиа анапымш, Насиа аңсыпхәша» хәа баша ирхәозаарым, – Саид инапы цъацъа ду ахә ипатца иаџапо ианалага, иркәымшәышәзаны, ацартала илеиџишьит, илакытцакәа рҗы даатгылеит, ашьа-кәәкәа ссақәа зкәыңсаз ихы шкәәкәа днахәәпшит. – Ех, – деитәакәыңсычхаит Саид, – амелхам – сынхамџа зеггы ахә амелхам! – ихы џышьтихын, бымбалеи касышлеи итәыз авагон еиҗааимидахт. – Аешалон алазара салагон: хәгоу илахынтца цәгъахеит, нхамџак ахә шпәрхымзарыз – инарҗшьны снарытәхәо, инарҗшьны снарытәхәо ахацәкәаҗы сыџкылсрын!..

Уи схәеит хәа – сара сшьапы ианыз ахәра хәычы азыхәа, Насиа џык нтырца илгеит. «Шәыцкәын иңсстазаара ма џабаак»,

– лхәазаап ускан... аха икоу лымбазои, ланаңалбеит иахьа?! «Шәвык рыпстазаара иахтынцатәуп жәашык рыпстазаара», – имхәеи хкомандир. Хгәыла апрофестыр иакәымзар иуздыр-шам...»

– Аа, хатә шәыками?!.

– Умшәан, абааңсы, Насиа деибгазар уаргы! – Ахәратәхәа имаграқәа аңырагахар хәа дшәозшәа, зынзагы ипхьар-шәтзаны днацкьоны:

– Шәсыцхраа! – еиҭагеит, уажәраанза «иихәшәтәхьаз» ахә ибжы.

Дыцызә даагылеит Саид, икаитцара изымдыруа даагыежы-гыежыт, ифлиага днамтасит, абри аамтазы атзамц иадыгәғәала иадгылаз афицери иареи рылаңшқәа еиҭааикәшәеит:

«Ухьңдапыруп уара! – рхәеит, Саид дкылтәаны дызгоз уи афицер иблақәа. – Ааңын аареи ацареи уара уус шалам уажәыгы иузымдырзои!»

«Учынгы сахәаңшуам!» – ихәеит Саидгы аңсышәала.

Афицер уи ихәаз изеилымкаазаргы – адыгәа ашьапқәа угәалазыршәоз Саид инацәкьара-кәартәрақәа аееикәаңсара ишалагаз гәеиҭеит.

«Сыгага сахьзаны саграңалоит хәа уафуп, ашыа, – рыцхашьарак цандаза ихы-иҭы иныкәлеит афицер. – Уи саргы саҭын – аныкәашьа цкьа изымтац асаби, зытра ихыңрааз ахьажь-гызмал скуеит хәа дшашьтоу аиңш... Аха уаха умдсит – скарахан саагылеит, иаагылеит сыгагагы – уажәы исытаңшны исхыччо абна сывараҭы ишытоуп... Ааи, ааи – исхыччоит, уи иаха икәышзаарын умбои...»

«Учынгы сахәаңшуам!...» – ҭ-ңхныгак ратәаны икуп Саидгы нак-аак.

Изакәтәы блақәоузеи ихоу абри афицер: знык инаулкьаны уа иаагылондаз – иара уатәкьа иаагыжыны ааңа аиңш инаулс-ааулсуа уазахуеит...

– Шәсеихс, абаақәа, шәсеихс!..

– Шәсыцхраа, сахәшья, бабакоу, сахәшья!..

– Азы, азы!..

«Умч зқәымхо зеггы уаңхьа игыланы ицоит – шьаҭак каутаңыңхьаза, дара ҭба-ҭба шьаҭа карцоит», – ихы акәу, цәкьарас икыдтаны имоу Саид иакәу, ма ацәашьқәа реиңш акьатара иафә ахәцәа ракәу дзацәажәо здырхуада, афицер ипышәқәа қәацқәацоит, реимырдырзакәа ианыҭеихпхьалак,

ажәақәақгы, сапыншәахтас ибба-ббаза ахауа иналалоит, аха урт, Саид иґы иаазаанза, ахәцәа рґы илазаанза, рацхьа, ирымоу ацәақәа ацштәы рцәызуеит, нас инкабоит... Мап, урт ратцкыыс иабанзеихау уи игәы акәша-мыкәша итқәацуа ажәақәа... Урт, абомбақәа злырхуа атыцъ аиха ихьантоуп, абзарбзанқәа рқәыцсычхабжыы рхоуп... Нас иалшазозеи агәы мыжда, иачхазозеи алахьыцгәы!.. Знымзар зны: амц авцраар – аеареицъуа, атәыц ақәшәар – ихәхәо, ашәабжыи ахәхәабжыи азеицшны алабжышқәа тыкәкәо ишықалашаггы ауамдырхуа...

– Сахәшәаа!

– Ааит абаацсы, уашьа сықами, уашьа! – еацарак деицәпахт Саид, аха ацша ацартә ззеилымкааз ашәарах аицш дзыоца даа-гылеит, илымхәқәаггы рґеыоцитцыхит.

– Уиа, игеит афицер ибжыы.

Азныказ, Саидггы иқайтеит дзышыцылаз – адашьма хызқьоз ахәцәа днарыбжьаз дцеит. Аха, афицер ихәта дахь-гылазггы дшахымтасыз ангәеицә, – рацхьа, зыршык изқәа иоқыдыртәалазшәа дґеиылцсааит, нас, ацсуа бызшәа цқьала, ианггы иабггы рхәы рытаны дґагылеит.

Афицер амц имхәеит: – уу-уу-уу-уу, – арельскәа рхы зыр-ґыгәуаз адәыгба ашытыбжь иалыооны есааира иааигәа-хон, аашьашьа зқәымз, ага ихәирплан еиқәатцәақәа рыбжыы еитцыхәхәа.

– Уиар егәа унаґап, – ихәеит Саид, афицер дшимжьаз анидыр, иара уиггы ацсышәала, ибжьггы мзазакәа. «Алахьыцгәықәа! – игәы цшаа-цшаауа илацш ахәцәа еицархигеит уи. – Шәахьцалакь ацсра ууа ишцашәышьтоу... Сызлашәыхәарызеи?.. ахәратәхәа агьамхәеит, амелхам хазрыцхәхеит, ацсцәаха даххәпыруа даххоуп!..»

– Уу-уу-уу.

«Ицшьямзи ажәоан – амаалықьцәа ртыц... Ашацә иеиха ацсцәаха даиааины ишаатиршәалак, икьашьяанза иаамцпааны уахь иргон... Иабаргәузеи ацсы – шәартә амамызт, изса-зсо аетцәақәа ирылан... Уажәы??»

– Уу-уу...

«Сызлашәыхәарызеи? Ахәратәхәа агьамхәеит, амелхам хзыхәшәхеит, ишыжәбо, амаалықьцәа ртыцггы ацсцәаха игеит... Ахәрашәа!.. – ихы ааимшәан, гәырғьаракггы оаитцасит Саид. – Иқами, мшәан, Ахәрашәа – цшаатлакәцас инеихагьежыны, ахә ихьаа ааихызцо, ацсцәаха икәадыр дахқьаны, агьефхәа

адгыл ахь длазышьтуа!.. Апатцашлакәа зыхьшәа ирытхәраа, илакәцәамкәа, ихаракцәамкәа... Нас иҗами, мшәан, Ахәрәшәа:

Уа ахәрәшәа ахатца иңышәагоуп...

Иаацәыригеит Саид – илакәцәамкәа, ихаракцәамкәа, ахәхракәа ишырхылтцыз мшашьо – еилатәах, игәғәацаза, ихаангы – ацха аиңш ихаамкәа, иашангы – аз аиңш иашамкәа... ахәцәа иаархагәежит:

Дшьуп, дхәуп – дыцәоу ңышьоит...

– Еихакы, еихакы сымхәеи, уара арахә! – зыңсы ахац иакыз ахәцәа ргәы атца җитцәаратәы дхәааит афицер.

– Учингы сахәаңшуам! – илахь аҗьяҗараҗы зыҗезыр-хәахәз ада иатцәкәа акы ццәазаап, илакытца җытцсааит Саид. Амала, «арахә» хәа афицер изиҳәз илакытцаҗы мацара ишаанымгылазгы – иаңхьа иааимҗьан, ашьац иатцәа иахьынхаланы ашьхаҗа ахалара иаҗыз ирахә днарылаңшит... Иашәагы даҗәытцамызт:

Ашьа илтцыз цхзу ңышьон...

Иара ашәагы, укәа интаҳәмарны, агәырҗаха уамразакәа иноуңырҗо аңша-хага иаҗызамызт – аҳақьым бзиа иеиңш, анапы җәымшәышә ахәрақәа инарҗәшьюа ирылан.

– Уу-уу-уу, – иааигәазахеит, амаалықьцәа уахь ихаргалаз аңсқәатцәкьа рытра итазмыргылоз аҳаирпланқәа рыбжы.

«Исықәым, исықәым!.. – дхагахарц даҗуп афицер. – Сҗызцәа аҗа дыршьуеит, иаргы дара ишьуеит – рыҗбагы разкуп... Сара? Сыңхәысны – сыңхәысым, сҳақьымны – сҳақьымым!.. «Араагы ахатца датахуп», – рхәеит... Дабаҗоу ахатца, иабаҗоу ахатцара?! «Аригы угәы инаркы, иудахныхәалоит», – рхәеит... Изтаҳыда аиха җытцәа зхьынхалоу сҗәы?... Аҗацәеи хара хтәқәеи сцәеилагеит... Ахысшьа схаштит... Ахәцәа, ахәцәа, ахәцәа... ашьа, абымба, акасыш... «исыхьчоит!..» – абомбақәа снапы рытцакны иступ...»

Уаа ахәрәшәа ахатца иңышәагоуп!..

Аңсразы даҗәытырц игәы итамызт Саид.

«Аа, ахагагы ыызас дышытсхит, сызлаказ сзымхозшәа, сицханы авагон дтазгалеит... Ари адузза ихшыбаф зыртцысыз егы иғәған. Ма абас бомбак схы тнакьаны адәы сықәушәа сыкандаз», – азыказ ихгы ааимшәан, хышықәса раахыс аибашьра иархаганы иибакхаз зегы цьара еизганы днарылацшит уи: азәы инеиматәаны, даакәымтцзакәа дцәуон, егы агәадахәа «агара» иртцысуан, ахцатәи – Саид ихататәкьа.

Иаалыркьаны, уи иибозгы, иахауазгы, дзызхәыцуазгы зегы ааилафынтит: ажы ытыржәазшәа итәааит адәыгба, ауура иакәытны, ағызыгызрахь ииасит ахаирпланкәа, иныцбааатцаба ицеит афицер дызлацшуаз ихагацәа, аха ахәрашәа шгац игоит:

Уаа ахәрашәа ахатца ицышәагоуп!..

Азы зтахыз – азы иазазшәа, атапанча иахәоз – иихәоз шыбзамыкәраз идырызшәа, зан дыгәхьаазгозгы – дааины дааихагылазшәа ркыт-цсыт ыкамкәа еиқәышышы ишьтан ахәцәа...

«Иубама?!» – хәа аанарго, Саид афицер днаизыцшит.

«Ихәала, рыцқа, ихәала, уаха иухәап хәа укоу!..»

«Иумбазои, нас: еи шәаанфас! – инаскьахаз ауаа абжы шрықәнаргаз ари ашәа?...Ацсра иаамтам, ақыра – цхәыс мусхәуп, аешьра – шәыргәындароуп – усоуп иахәо ари ашәа... Шәара шәфгы ирымхәо икам? Учынгы азцумкын, исыцыргз абаацс, ухатцами:

Дшьуп, дхәуп – дыцәоу цышьоит...»

Абри аамтазы, ахызатә зыхьаз ацслахә аицш, иааи-цахәачит адәыгба, нас, абжыала иреихсырц атахушәа, ифны-тәаа-фнытәааит, аихамфә аеықәырбагьа адырфегьых абга неитцнахит.

Ашьа илцыз цхзу цышьон...

«Ихәала, ихәала!..»

– Сымшә, сымшә! – дахьаанагаз уара идыр, атысцшқа аицш дхахаза дшааиуаз, акәапахәа, Саид игәышцы акьакьара лыченадлыршәлеит, уажәраанза, ахә ихы зшьымхы илатцаны

итәаз аңхәызба. – Хгәартәит алахәакәа! – тәа амамызт илы-
лыжжуаз агәаг. – Амала, сшәаз цыумшьан. – Илцәафамыз
афырхатцарей дызхьымзацыз атыңхареи иаимаркит мхәыр
рацәа зынпыккала изнылахьаз лхы-лфәы. – Аибашьра калаанза,
атцыс мөас агага сацәшәаны аф сыцалон, уажәы абомбагы,
иғшәаны инталаз атәа қаңшыгы сзеиңшуп...

«Нас сөытца итыбхуеи?» – ааигәахәт Саид, аха ихы
иатәашьаны азгаб даулазцаахуаз.

– Ааи, ааи, – рөбагы сзеиңшуп, – ихәда тарбакача излеи-
баркыз ахәынтәракәа ахы ааиғәлыршәан, лшьацәкьарақәагы
дөарыкәгылеит – лыңсың кәандаза ихәда инытцашәшеит,
даагазәезит абомбақәа ирызмыртцысуаз ауафы.

– Афыза! – ихәеит Саид, цысхәк акара дласза. – Аустав еи-
лаагарым, – иблуз хыхьтәи ахәынтәра еибаиркразы инапы
ағанынаирха, егырт ахәынтәрақәа рцыртлара иағыз азгаби
иарей рнапкәа ааикәшәеит. – Аустав еилаагарым, афыза, – афи-
цер ишкагы днацшит уи.

Афицер инапкәа еихыршь ифытца итцакны, ақәатца итца-
хаз абака тынхада аиңш, афәаза ифәкәкәа дышгылац дгылан.
Уашьта иахауамызт игызыгызуаз ахаирпланкәеи итәатәаауаз
адәыгбеи рыбжы, дибомызт, уажәазы абомбақәа атәахаха
иафзымхуаз атыңха, дибомызт иара Саидгы – «ахага» Саид,
ашәала ахәцәа зхәышәтәуаз...

– Сымшә, му-му-му, сымшә! – атыңха лнапы-ңшқа Саид
игәы ахәыцкәа ианырхыслак – раңхьа, ишьхәа алазара ада-
қәа өеилцсауеит, нас ихаацкәакәараза идақәа ирталаны, иц-
цакынгы – имыццакцәакәа, иңсы хәчы-хәчы ифәтцо, ихагәтәфәы
иөкылсуеит:

– Афыза! – аңьа аиңш илеиөеиуеит ихәда абәф, – аустав еи-
лаагарым...

Ахаирпланкәагы адәыгба иалахәмаруеит – аңгы ахәынаң
ишаламхәмарра – зны, нак-аак рөытца итцак, апыккахәа иавахы-
суа, иушьтада, узтахыда, уца иахьутаху рхәарашәа, ргәыштәкәа
аархәны ажәфан инацаион. «Ох, гәышья!» – атәаара иакәытцны
еихон адәыгбагы – иара цон амрагыларахь, ахаирпланкәа –
амраташәарахь, азныказ, арельскәа реиңшыртада, атынчра еи-
лазго шьтыбжы ыкамкәа иааикәтәон зегьынцара.

«Ицеит, арахь зфәы мхәыша!»

«Уи афстаа идырп».

«Ех, ашәаңшь шәгәыкәтыргы!»

Иаакәыцсычхауан, зыблақәа еихашәны, адәыгбеи ахаир-планқәеи ирзыцшуаз ауаа кьоу-шәоукәа. Урт ирыздыруамызт, алыцәха аазыцрыхо инеиуаз абри адәыгба қәыршә-царшә абриақара аңсы изацәшәоз, изыргызыгызуаз, еидарас иамаз. Итацәызар! Қалашья амам – абцъар гаратцаны ианыртәахуа аамтазы! Баша еидарак? Иакәрыжьюа ақара изықәрыжьюа апсамзар, ахаирпланқәа ржъара иазкызар – усгыы қарталоит... Ма ан хәашабга лычкәын длывнагозар?... Дықәзар касышла дхәаны, дгәатаны иқәхәхәо ишьталаз ихәыцра абжыы иахауа дықамзар?... Мап, уақа инхо ауаа хыхәмыхәқәа ирыздыруам, зыхцәы еиқәара ркәыкәны зыдгыл гәакыа инықәпсо, еиханы инеиуа адәыгба иагроу... Аибашья азакәанқәа рфы ишапу ала – уи здыруа цытфык роуп: ақамч цатца итхны адәыгба назцо Амашинист, Афицер, Азғаб, Саид...

Игъежыит ахаирпланқәа. Амраташәара итфәуа иалагеит, Саид енагъ ауу-бжыы игәалазыршәо абыжықәа – ақәрахымза изку ауоу, ашә атцәымг ахәаадырхауа ашта итыфәуа атыхәтәантәи ауоу, Ахәрашәа анамыхәалак ашьтахь ирхәо ауоу...

– Акы сацәшәо цьумшьан!..

– Ашыза, аустав еилаагарым! – Саид иблуз ахәынцәрақәа еибаиркразы иеазикуеит, аха ачашә аахлыргоит инапы азқәа, – игәы ахәыцқәа ирылахәмаруа лыңсың аиха ихәаны. – Ашыза!..

– Илыбаргәузеи абри уара уеиңш икоу ашыза дызмоу!

– Сима дысзыңшуп... Хкомандир соуишьтит... Жәамш! – жәаба иашамкәа ихәазар хәа дшәаны, хазы ифәнапыкгы еидкыланы илирбеит Саид.

– Хыбраггы лтахым, – лхы раханы дынкыдыңшылоит игәы, дытаңшуеит ихәда, еимылдоит ихы-иңы. – Иумбацқәа уқам агәилшәт аңышә иқәку ашьыжътәи азаза? – Убритцәкыа сеиңшын... Сығшәеит... Сышлеиуаз, акәапахәа сналашәеит ашьа... Сыхнатцеит ашьа... Уинахыс: зхы изамыхәо ауаа, акасыш, абымба... Ишәхарагәышьоузеи шәарт, аха, иумхәо, исхароузеи саргы?!

– Игъежыыхт, – ихәеит Саид, азғаб лыңсы иалакны ихәлал-пхъазоз ажәақәа зегы ртакс.

Аха азғаб уажәшьта атак қалцаратәы, ма акы дазхәыцратәы дықамызт – еишьтаххы-еишьтаххы ифеиуаз ажәақәа лгәы ахафы еивтахеит, аңша қәанда зхысло азиа аиңш лцәа лхыбзаа ицоит... Анақә, анақәтцәкыа – лыбла омак хақалт, аха иахыцалак ашьыжътәи ашәахәа аиңш, Саид далцхаа-алцхауа дылбоит...

Ашьымхқаа, ашьымхы мыждақаа – иаалытцаазеит зынзагы, аха лцәа-лжыы тдысхәк а́кара иласхеит, илыкәыршамызтгыы Саид инапқаа, ахәыллҗыс аипш дыфнамгыежыуазтгыы абри апхыз-фны, хымҗада ахауа дналашәкәа дцон.

«Иартынчит... Баша ирхәозаарымызт... Ех, хабацәа рыцха-кәа!..» – еикәышышыы еилаиаз ахәцәа ибла хәашыкәа аархигеит Саид, игәгы мацк а́кара аеыөеитцнахит.

– Уу-уу, – иааигәазахон, ахәцәа зыртынчтәкьаз ахаирпланкәа рыбжыы.

Ицәааит адәыгба, еитатцәааит...

Ихәны, зтәыфа хыжәжәарақәа зызқәа икәтца инеиуаз аб цәаимбарах иахъзеит алахәа еикәатцәақәа – игызыгызуан урт алахәа еикәатцәақәа, арыцхара ззылшыз дара ракәушәа...

Ицәаахт... еитатцәаахт – арельсқәа еилатәазаап – хрыжь-хрыжь игоз а́кыгәбыжыкәагы неилазфан еитцыхәхәа ағы-нанахейт.

Абарт апсзы-шытыбжыы хлымзаахқәа ирылффы, қәыпсычхара хаазак еипшха игон, шыала итахкааз, бафла икәыршаз агәйлшәтқәа рбахча итаз азғаб лкәындшәындбжыы. Азғаб дкәындшәындуеит, ашәтыцқәа җышәшәаны, икахәхәы илыкәнауеит, ичырчыруеит а́карматцыс, ашәц ареуеит лшыапы – хышықәса раахыс лшыапы зталмыргылац абахча дтоуп уи азағб... Ипхызума ма илабәабома?! Зегы акакәзми, мшәан? Мацәыс еимкьарак иафызоу пхыз хаак изахтнумтдарызеи, ашыалашыын итхны иршшоу амш еизадақәа зкы?! Изакәтәы пхыз алмасқәоузеи илбоз абри азғаб аибашь-ра аламталазы!.. Аа, уажәы-уашьтан, аа, уажәы-уашьтан – лнапқәа рхханы илкын... Аха иара ашәтгы наскьон, ацпақьа кәпшықәа аартны илыхәлаччон, анапы иатцәақәа кьаны даднапхьалон – аа, уажәы-уашьтан!.. Мап, знымзар-зны аибашьра дамеипхызит абри азғаб, мап, знымзар-зны «Аибашьра» дмыхәмарит абри азғаб: цәгылатцәкьа ибзианы илзахуан акьанца аматәақәа, омашәатцәкьа ихааны дыччон ианатахугы, ианатахымгы... Ицаулары ақәыпсычхашь анылцоуп аибашьрагы ианалагаз...

Аибашьра!..

Амца җарҗаҗеит – аригы пхызын азғаб лзы... Авагон мғаннатейт... Уаха азәгы акгы игәалашәом: ахәцәа, Афицер, Азғаб, Саид...

Саид дҗыхейт пшышыала, ипсы-шыа, ихы-шыа аеынтәи амш дапылозшәа. Рапхьа илапш назыкәшәаз ажәфан, ахыбаф

алакытца айцш итацэын, итаулан, икылыххаггы икан. Тынчран, дацэшэеит атынчра, ашырхааггы даакэтэеит. Инапы уазы-руа, иблуз апхьа итаз ақбаад аагэеитеит – жэамш дызлоушты. Нас, иаашьа-кантхаиуа ифеиуаз алфеи еилакэакэа еила-жыыз авагонкэеи инарылибааит, тынч, гэата-бгата, кык-фык рымамкэа, айбашьра ирыднатцаз аяулцшы анагзара иафыз ахацэеи ахэсеи. Урт ртынчра мацара акэым, омашэатцкыаггы ицкыаны еилахэан: арцарцэа рыхэда иавтыхэхэоз ақбафына кэашэза, азгабцэа рпилоткакэа иртамзаз рыхцэкэа ыршаны рышьтахь иадтца.

«Икалеи, мшэан?! – дазтцааит Саид, арашэыгакэа ашэа зтархэоз ихы. Уи азтцаара иазыцшызшэа, ачагычагы быжыкэа ааикэтэан, акарахэа иааимшэеит – икказагы авагон дынтацшит. Ахэрашэа иартынчыз ахэцэа, апхэысра иахьцэуоз азгаб, злымшара згэырфоз афицер... Нас иабакоу урт?.. Аусура иафын знапы ацьар кэцшы ахаз ауаа тынчкэа, ауаа цкыашэкыакэа... Афы зтааз афната агылацэа ракэын изеипшраз дара – лагырзык азэы ифшэомызт, инытцакынгы дкэыпсычхауамызт, игомызт асолдат аача айцш деитцызхуаз акоманда, ашхэакэа реинкыабжыы, алымха анапсыргэытца атцахара, зеггы зцэа итазо адгыл, икэызгаза атынчра ахатэан... Насгы, акагы узырныхуамызт «ацэгьеи абзиеи» еилызцшауаз ауаа рхафкэа – икалап, гэы зызтазам зеггы абрака еизыргазар – уртгы аумачху, ма азгы ахахэкэа еихышыны ишацэуа, ишарфызуа айцш, агэырфэа згэы кыднацэаахыоу, зхызыфкэа арфызхыоу уазаргы – урт ауеихахым...

Ажэакала, знапы ацьар кэцшыкэа ахаз арцарцэеи атыцхацэеи, еидфырбалло, еилыркэшэон «ацэгьеи абзиеи»: асаксакэа ирыкэтцаны инаргоз цыоуки, ахтыц ицэнартцэаз ажыы чацшыза иаапшуа, изатцэа адэ икэгылаз афны ифнаргалон, егырт – ага ибомба иармазеихыаз ажра ахыкэафы инаганы, ржыы рцар хэа ишэозшэа, цшышьала инышьтарцон.

– Дабакоу Лара? – атынчра агьф фалиргеит Саид, азныказы игэггы аадырхатэит адунеи афы зегь реиха мчы зманы иипхыазоз иапсуа ажэакэа. – Калашьа амам! – дбыр-быруа, атэыцтэкыа дахкыашо ифынеихеит.

Мап, аус зуаз ауаа азгаб лфынза имаазацызт – урт еибарцшыны рымата еицфаргозшэа, ицкаауа лзааигэахара иафын.

Дгэеитеит Саид – лахынтцацэгьарак зызкэа икыдхэмарлауа азэ иеипшгы дызкэыршэшэеит:

– Калашьа амам!.. – паса хататцас итиркыазар, уажэы зыхэда зыкэашэаны ишьтоу афьф айцш дыгзит уи, деихангы днылхах-

хит: лызхара лшыапы зкәылмыргылацыз адгылаф лызкәатып
ылхны дышьтан азгаб. Азныказ, иара дитцапшуазшәа, насггы
дихәлаччозшәа игәы иабейт Саид. «Афызә», «аустав» ухәа
рейпш иказ ажәақәакгы ифы ифәанххыла-фәанххылейт, аха
иабәказ – ажәфәан иатцапшуаз лыбла шыханпсылақәа гәәтеиуа
ирылан, аапынтәи ажәцарақәа рейпш еилапыруаз ақсқәа...
Илтахгәышыбзар акәхарын рыцха, амаалықыцәа имтцаа ихар-
галаз лыпсы хкыдылартас иаиуз, зааигәара иказ гәалтар...

– Калашәа амам!.. – деитәгзит Саид.

«Ус иаха иеигъуп...»

– Мап, мап! – аеыфхәа иаирсыз ишыымхқәа адгыл лта-
дыреылейт.

«Стынчхейт!..»

– Ибжәша азыхь ахы ытнахаанза!..

«Уари сарей хнапы иангәышыбузеи...»

– Ирыцхами бзаазаз?!.

Алагырыз шыашә еытқәа дырхәаеызар акәхап азгаб – уаха атак
илымтеит Саид: ажәфәан ишатцапшыц иатцапшуан шыызтцаарак
зхыпсылаз лыбла цәа-кәырцахақәа, итынчын, ихышәашәан,
агәынамзарей ахрыцхашәарей зкәырызшаз лхы-лфы.

– Исашәымхәо... Нас исашәымхәо, – имч зеггы еизыркәкәаны
дхәааит Саид, – лусс иалоузеи ақхәыс аибашәра?! – рапхәа
ажәцарақәа рейпш еилагъежәуаз ақсақәа дрызтцаарц итахушәа,
инапқәа ирбжыхәхәоз ихы раханы ажәфәан дфәатцапшит, нас
агәаг зхыжылаз ибла гәаақәа, «ацәгъей абзиеи» еилизкәшәоз
рышка инаирхейт. – Ацма акыка ахш атырфәара лнапқәа
ирылшом хәа датцартцомызт ақхәыс!.. Уажәы! – Абзарбзан ахы
дтацаланы дхамоуп; адунеи афы зегъ реиха цәгъара злам хәа
дыпхъазаны илеишуамызт алақәатцәкәа, уажәы – ахаирпланкәа
еиндатланы абомбақәа лықәрыжәуейт... Нас исашәымхәо – ил-
залоузеи ақхәыс аибашәра?! – афынтә рзгы, иара иитәзамыз
бжы мымаршәагак цәырганы дхәаазейт Саид, уи ашытахь уаха
акгы игәалашәом...

Акыркырхәа игаз ақхәыс ччабжы даанарпшит Саид. Игәы
афәада ирханы, деипхьхәаа, иартмак ихы иатцатца, амса иалхым-
зар узымдыруа икыакъаз, асаркәа аипшгы ииашаз цәырдагәык
дықәын. Ииулак илацәақәа аахитит, аха ихы измыртцысит –
абра дааганы дышьтазтцаз ауаа цқъашәқәақәа, имырбзакәа
ихшыбаф зеггы аатганы, нас хахәла идыртәызшәа ихәантан уи.

«Иабакоу, мшәан, схы? – инапы афәшеирхан, цшышала ихы аагәеитеит. – Изтаһыда ари аҕәйджәыга рыцха... Сқбаад?! – интјсаант аға ибомбақәатқәыағы змыхәаз Саид игәы. Ажәжәахәа еиҕагәеитеит иблуз аҕыба иҕаз абғыц – уигы атыпафы иҕан. Мацк аҕара иааҕәандахеит игәы, аха, изхаразамкәа зан згәы нлырхаз ахәыц иеипш иҕшаа-цшаауа еиҕаакалеит. – Иахлахынцтагәышьямзар аҕәхап абла антәпшра, – ихы иҕажыз ахахә златқәә дыфрылцызшәа, иацхә даины даагылеит Сима. – Хышықәса дузза, сыцә Цьарма аипш сшыапқәа ыцарбағьа, схы аға игәышпы иадыргыланы сықәпон. – Рацхәа, Цьарма абдәбжы илымха иаатадәит, нас, жәаба-жәаба зку-аз атәыапатхықәа хаххала ахы днықәпшит. – Аха иалоухи, хашьхақәа ирәызахеит, узааигәахацыпхәаза наҕ инаскьоит. – Дара ашьхақәағы, икараха асакара иқәтәоу амахеқәа реипш, рыбҕа цәхәқәа еилцыкәаа, алада ииатқәакара-иатқәакараза ибла иаахгылеит. – Атәым иашта уаныкәгылоу ақәзаап уоны иаха ианубарту!..»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – напы мыждақәак мацәысуа ләыцтра ицоушәа аҕәын хрыжь-хрыжь атынчра шеиланаз уи ацхәыс лыччабжь.

– Еихашәаант! – иааиҕыцкәеит Саид, – цхәыск дсымшәицт аха, – ихы ихәамц иазнымкылакәа наҕ-ааҕ ихбыкәуа ианалага, ионапыкгы ацаргәаны иааникылеит. «Ацәҕьей абзиеи» еилзыргоз ауаа цқашәқьақәа, Саид зыцсы тоу дырхырыпхәазалазаап, даагангы, аға зыцсы зынзагы изтымхыз ахәцәа ахышытартцоз ауадафы дышьтартцеит. Абомбақәа мацк аҕара идыртцысыз Саид ихшыбад азыказ ус инарбоз цыишьеит, аха иҕымшықәа инапсыргәытца инытдахәаны данпшы, ицшәма нцәахшей, ицәкша Цьарма тәыа-патхы, асакара махе бҕаҕыкәқәа игәалазыршәаз ишьхақәеи инарылибаант, адунеи афы зегь реиха ишкәакәаз, ахахә былны иалырхыз, акыр ала ишәыз ауада хәыцы атзамцқәа. Ааи, ааи, иавгаз афаршьтрақәа ашьа рталаны ишнейуазгы, уи ауада атзамцқәа цьара шыакәармак ркыдтәаламызт... Саид инапы нкыдишьылан, нас инапсыргәытца днықәтәхәеит, асы цыра быбккәа реипш иааилагәежыт акыр шкәакәа-саба... Саид иааигәалашәеит «ацәҕьей абзиеи» еилзыргоз ауаа цқашәқьақәа рыхәда иавцыхәхәоз ақьафын шкәакәа:

«Зегьы еижәагоуп, зегьы лапшхырцагоуп... мап анакәха, абри аипш иҕаз акыр цшаах, уацтәык аҕыка азар, уатәхәаны аҕәым, цхахәла иуцәуазар иузкыдымхуа иҕамлози...»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – еиҥаҥахт аҥхәыс лыччабжь.

«Иҥалази быкәа? Амца... – Мап, Саид аҥхәыс дизымшәиит, уиакәым, иара уажәытцәкәа дызҥагылази ишаҥәаны ихагылаз ихы иазааниуаз ахәыцра ҕыала-җалаҕәеи анаидикила, – ҥфу! – ихәеит ихазы, – «Ө-рык еибашьуан, Җабыць дцәаҕәон,» – ззырхәозгы абри ами».

Илапш атзамц шәазақәа иаарҕәиған, иаикәыршаны, еи-лашьшы ишьҥаз ахәцәа днарылапшит: урт, ранацәа, рахәшьцәа, атапанча, азы, уажәраанза изызхәауаз зеггы разазшәа, амаалыкыцәа ирзынрыжыыз рыҥсы иахзызауа иҥшың.

– Җаилдыргеит! – ихәеит Саид, ахаҕа аеадыруазар хәа зәызымдыруаз илахь аҕаҥ аахирған. – Аҥсәаҕаи ашацәи уажәазы рҥы-рымаа еилдыргеит... Саргы «Ацә цәаҕәа» аиҥш аусура сыкәымшәеит – смахәрқәа ҥхьартцәаны сшыҕаз саан-хеит... Җаилдыргеит, шәыда-чҕада җаилдыргеит!..

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – иамамызт цыхәаҥцәарак. Дыч-чон зыхцәы ыршаны зхы ашьҥахь иадыз азҕабцәа руазы, дихәлаччон аҕафын шкәакәа зыхәда иавцыхәхәоз арҕыс. Хырҥааҕак иааҥышәшәазшәа еиҥшың, еиҕаран еиваз ауадақәа рыөбәгы, амала, җара аҥсҥазаара хыжжы икаҥәоит, даҕаҕара – уи аарла-аарла аҥаҕы икьаткьатуеит...

«Хы, – адырөҕеҕых илахь аҕаҥ аахиргеит Саид, – ҕәйд-жәыгас шаҕа убзиоузеи... Амҕәыба аиҥш уаахырқаланы... Ахәаҥа-хәаҥахәа ушуа амца уеҕаҕылазар... Сшыапқәа еимыҥхаа, сҥәамаауа аҥәмаа кны саннеиуа, адунеи иқәу зеггы адгьыл цәыртаҕаны ишьҥацәо аҥәаҕәара иаҕу җыысшың; схысцыҥхәаза, сшәақь ашьхәа адыжәхәа сҕәы иаакыдсыло аҥаби санҥагылоу – забҕьар знацәа аҥакым азәы адунеи дықәуп хәа сыҕамызт... Арахь?!»

– Акыр-кыр, акыр-кыр, – лыҥсы ахыҥу деигәырҕоит азҕаб, лыҥсы ҥаны иааигәара дахыҕоу деигәырҕоит иаргы. Ач-чабжь маҕ-маҕ аеиҥтанакуеит, иалапсәо иалагеит арахәыц кәадақәа рышьҥыбжь, урт зны ихәдхәдоит, нас ишнеиуа инеиҥынкыланы икыҕыкыҕуеит – иҥсасит урт рыбжәара ибыжәдоу ашәахәақәа...

Саид дөеихан, маха-шьахас имаз зеггы аҥәырдаҕәы ажыы иаларқацо дөагылеит. Раҥхәа уи аҕыт-бжыы ахьамыргаз җашьаны дназыҥшит... «Аферым,, уаратцәкәагы узҥагылоу удыруеит! – Нас злахыңҥа еилкаамыз ахәцәа днарылапшит, иблақәагы рыцха-рыцхәа иааҕалеит. – Сыҥхәа аҥша иагеит,

Ахәрашәеи аччабжьи еинаалом... Насиа, икнаҳаны ишьтәу Насиа, амелҳам анықалто, адамра дталаны иқалтоит... Иудыруа-зеи, уи злытуа ара ааигәа җара иқазаргы, – дхәыцуа җытрак дгылан Саид. Нас адырәегьых, ажәжәахәа иблуз аҗыба дынталан, жәамш дшоуштыз атәы зхәоз ақбаад аатигеит, дахзызаауа иааитиртлеит, иҗсың ламга-җамгазакәа илапш лажигеит. «Иқайтаз афырхатареи агәымшәареи рзы... Жәамш...» Иапхәо иҳамада?.. Сима дамыпхәои, мшәан... Уи леипш сапхәо сықандаз, рахәы-шьап сашта итагыламзаргы... Аха, схатца иқайтаз жәбо хәа илыманы ауаа дызрылаларым... Уи алыг дыками, дамыпхәашеи антәажә – апрофестар... «Ауафы иха-ла днымхароуп...» – ихәахт... иаамбари! – иқбаад иҗыбахь аҗынаирхан, аха иааникылеит, – «узымцеит!» – рхәар, «баша шәыпхәшьеит!» – алеихәарц акәхап.

Мап, атынчра агәы ишалакыкыо иччоз азҗаб лакәзааит, уи лыччара җсыс иахаз иара аҗкәын цқашәқба иакәзааит, аҗа ибомба иармазеиз аишьцәа рдамра еимазыпсоз ракәзааит, уабақаз, ушқакәоу, ухы абахоу хәа Саид азәгы дизымтәаит. Ишьтахька иаанижыт җ-дунеик зыфназоз афын-хакә хәыцы, аҗхәыс напы җәҗәкәа идрышхаз аш мпахьшкәа реипш еилартәины ишьтаз арельскәа, иҗыцәаахьаз, аҗыцәаара иаҗыз ахәцәа рымцахәкәа...

Зны, иқбаад бҗыц ырмазеины икны, ишьапкәа тымра-тымра еихго, җыткднәскеит, аха азәгы анықәғимт, ибҗыц напхәеикын, ишьаҗақәа неиххәа-неиххәо, ихынтыҗыза ихагылаз ихгы нымҗанто иҗынеихеит. Иаҗааигәалашәеит аҗаацәара дана-ланагала рапхәтәи амшкәа: абастәкыа акәын, җара дыканы афныка данаауаз, ишьаҗақәа шеихигоз. Гәхәагаарак былбылуа игәатца инталан, уа иаагыларгы җамлози, аха иаанымгылакәа, али-җси рыла ицәа-иҗыы иахьзан, адунеи иабҗаз абри акаршәра дамкуа даақанатцеит: даахыпхыҗит Саид, аха гәнырхәаа зегы деицгәатаны ихыччозшәа игәы иабан, ишьаҗақәа ааирссеит, ихгы җышьтыхны днапшы-аапшит – гәнырхәаа абакагәышьаз, иабакагәышьаз, хышықәса раахыс, зҗеи зәҗы изпшу атахмада иеипш, зылахь знапы аҗыракны имҗа иапшуаз иахьатә кәаскыа, зышьақәкәа рыпсахха дахьымзакәа иаанижыз иаб итынха аца... Нас – Сима, зыбла антәпшра изыхәшәхаз Сима...

Урт рхәтыҗаҗы: аурыс икаршәра – иара игәы акара итбаау. Игәыҗрақәа реипш инымтәазо акаршәра, нас ачықкәа, атцлакәа, ажәфәан... Игәы аатрысит Саид, аха иибацыз, амца шакәмыз ани-

дыр, мацкгы даапхашьейт: инапгылаз зеггы ццышәха илашьтуа, ажәфани адггыли рцәа-ржыи ахьейдытәкьаз ибжьаларц иафын амра.

«Ех – игәи кыдшәома ухәартә даакәыпсчхәит уи, – ша-ҕа псы уманы узаалозеи уаргы!..»

«Узаалозеи», – ихәеит Саид, икытафы хәыцгыи-дуггыи ишырхәало аипш, избан акәзар, гәнырхәаа, ахаан аахысгыи, амра, дара рхатәи мәа азалхны ирымоуп: иаацәыртцует ашьхақәа рышьтахь. – Шьыжьбзиақәа! – рхәоит гәнырхәаа, азәи-азәи неихырхәаны, нас ихало, агәафы ианфәилак: – Мшыбзиақәа! – рхәоит дырфеггыи, ашьыжь ирхәаз азпымккәа, ашьтахь илеиуа, илеиуа, зны ашьап фәижь дукәа нзааннакылоит, нас – маҕфахәара, атыхәтәаны – зынзагыи инзаашьшыла ицоит. – Хәылбзиақәа! – ана-ара ацәылашәшәыра иналапсоит абыжькәа. Абас, амреи адггыли, Гәнырхәа ақытәи ршазар аахыс... Урт рыхпагыи зныкала еицыкалеит хәа ауп ишырдыруа гәнырхәаа... Ирымоукырггыи башоуп. Насгыи, Адггыл шыкәымпылу дара рапхәа азәгыи изымдырзеит, избанзар – иахьзаалац изаалоит, иахьавтыц иавтцует. Адггыл – ауа-цагыи иеипш игылоуп, амра – аназзеи леипш анапы ыргьежьуа уи иакәшоит, гәыбғансгыи ирутои, нхацәами – Адггыл ауми изқәаарыхуа амра ауакәху!..

Ргьежышья змамыз амреи, иахьатәи амши, иапхәа ишьтаз имфәи анаидикыла Саид, ахаан ихы иадимбалацыз псыгерак ааизцәыртцын, рапхәа ихы фтуует, нас, зракәа хыртцәаз аҕаб абгыи аипш инхьыдышьшыит игәи, атыхәтәаны, адггыл дызлақәгылаз ишьамхкәа наитцзаан, дагылеизкәыфит.

Тырқәатцас ишьапкәа итапсаны акыраамта дтәан Саид. Издыруамызт икаитцарыз, ихы зқәикрыз, зны адггыли ажәфани ирыбжьыхәхәоз амра гьежь дназыпшуан, нас, илапш аапса, ахәхәага аипш акаршәра иқәырхәазо иманы дшааиуа, игәыграқәа зеггыи змадоу арельсқәа рфы данааилак, иаа-никылон. Дара арельсқәагыи, нахьхыи цьара, зыбгашшара еифцәаны ишьтоу ракәзамшәа, афьфқәа реипш еивафны ине-иуан, абарбалқәа ицәдыртцәахьаз рыжыгыи цапшь-цапшьза аилашәшәыра иалубауан.

– Уааит, Саид, – ихәеит уи ибжьгыи мзазакәа, – арахь уеыжәтц! – ачча гәырпшаага аазқәыххыз ипышә шышьақәагыи аакәацқәаеит. – Уахатәиала агәылацәа акгыи рабымхәан, бара, еи?... Ус Гитлергыи утаацәа урызнеиааит! – хышықәса раахыс хыч-ра изызуа иартмаҕ ихы инацеитцан, игәи фарханы, ишьапкәагыи

инапқәагы еимытхаа адгыл дшықәеит – иагыаигәалашәеит, амра ашәахәақәа рыффы зхышәшәо дызгәылаиалоз иан Захаида рыцха лтысхә-цәартәқәа. – Схәычрагы атыхәа сәанақәеит... Зны амра ашәахәақәа срыцышәртцон, ашәтахь – алагырзи аңхыз еикәатцәақәеи... Урт схы иқәскрын, иа-хьа абас, зхац зфәытшәаз абызкатаха аиңш адгыли ажәвани срыбжыакнаҳаны сықәымхар – сшыапы лазом, снапы ғазом...»

Аиашазы, ажәван омашәатцәқәа ихаракын, ииатцәан, ахтың иа-ганы икылыжәжәагы иқан... Иаацәырцит амра аңсы ғәхшәандаз хәа иңшыз етәак. Уи уажәазы, икаҳаны агәы тқәазшәа ицәышын, иаақәымтцәкәагы илацәқәуан, аха, ажәван иара амацара иа-зынхар, омашәатцәқәа икәеикәеираны ишықаз ғашьомыт. Саид уи дшаҳәаңшуаз, иан лтысхә-цәыртәқәа игәалазыршәаз адгыл итдышышы ағынанахеит...

– Сымшә?!

Саид дцәырҳаны иблақәа аахитит – атынчра агәы кы-дығғыаауа зыбжы гоз аматца ада цсы зхаз акгы иааигәа иқамыт.

«Бара рыцха, – ишынеимейтәарыз даақәлеит Саид. – Бусс иа-лази аибашыра?!» Ауағи ауағи ақәқәахәа иларгәеидеибацаны еибамшыр, инибамырцәар анамух, ҳара ахацәа ихәнажъзар... Акәты ахәда лыхдыртәомыт аңхәыс ҳара хәы – игәнаҳауп хәа ипхьазаны, аҳаиуан ашәа дыладырңшуамыт аңхәыс игәағны... Уажәы? Уажәы абцар еитцарпапа еитцәцаны, жәымз дузза лцәа иалагзаны инықәылгоз, гәақрыла илыхшаз, цыбаала илаазаз ауағи дылҳаршыеит... Исеилкаауам – ахатцеи ахатцеи еиба-шыр иазымхазои?» – абарт, иара ихәтагы цқәа еилганы иим-боз, зтың изықәымтцоз азтәарақәа дышрызхәыцуаз, адырғегых, иааңсарақәа иаиааин, ацәа дынтәнагәлеит Саид.

– Сымшә, уцәама! – длырфыхар аиха аиңаңсра еиғашьо, да-иины дааихагылеит иахьа аңсра изацәымхьчаз азғаб.

– Нинаа?!

– Ааи, Нина.

– Бтыфры ишпабызҳаи, бара бзиақәа иақәшәаша!

– Аидара сатцымтци, сымшә!

– Нас, былахь еикәупеи, иқәлеи?

– Адырғегых сгәы ншәырхеит шәарт ахацәа.

– Избахын, Нина?!

– Быңхәысуп рхәан, хазы снаганы сыржит.

– Аламысдақәа!..

– Шәра еснагь сара сзы шәламысдан, – лыбла иаахгылаз алагырз аеарчуа, аеарчуа, ишнеиуаз, ифшәан, Саид афәф ааифытцнаргеит, дытрысынгыы даацшит. Нина дабаказ – атцх агәахыы инеихъан, адгыл ацхапсы ацәызны, ахакаа аипш ицан, ихафытцәкыа зееизызгаз ацтакәа анеиматәара иалагахъан.

– Бара рыцха! – ихәеит Саид, иааикәыршаны иказ атагылазаашыа агәхыаагы мкыкәа, – быцсы гәакуа асакара ишцакәхеи... Издыруеит ацсы азы ишамырхуа, ахра ишафырго, аха асакара икәхаз кәгашыас иамоузеи?.. Ари иацнугыы атәы рдыруазар акәхап... Шакагы ыкәугарызеи... Аишыцәа рнышәынтра рхәо ишалагаз аипш, аишыцәа рахата рхәап усқан, хатак – зкы-псы. – Саид цытракы, асакара ацсы кәгашыас иамоузеи хәа дазхәыцуан, аха уи азцаара афапхыа дшымчыдаз аниба, дхыагәгәа даагыежыт. – Хы, омашәа иубаша, арахь мацара акәу цыысшәон, уахыгы хада ихәшәызаарым арт алахьшәшәкәа... Сима зынзагы ахагахара дафызар акәхап, – уи данихташәо ишыкалалац еипш, ибла ихгылазгыы, игәы итажыызгыы зегы ныцацәа ицан, адырфегыых икказа иашта дныкәпшыхт: ашыац иатцәа, ахьатә кәаскыа, ашш матцурта, нас Сима!.. Уи, еибаркаауа агәашә иадгылоу ажәкәа агәашә рзаалыртит, мап, аусурахь дхынхәны даагәышыазаап, аа, ашта дахыааталаз, мап, мап – амра ацхыа дгылеит, лцәа-лжыы ацхара гәыкатцага ахкыо абарта даакәгылеит, ашыакафы даеа цәагәак нанылтцеит – ари зкыи фышәи актәи ацәахәоуп – Саид ашта дынтыцижьтәи абри акара мшы цахыазаап...

Ифшәеит даеа «лагырзык», уигыы шлеиуаз, Саид илахь агәтатцәкыа ифаахан, ацакыа иагәыдыртцаз абырлаш-чыт аипш ацпхь фкаддит.

– Бара рыцха! – ихәеит Саид, – ибжәшаз азыхь ахы ыцнахаанза, – дфәгылеит, апыкка ааихдыргеит акәа цыракәа. – Сцалап. Аихамфәа иаваршәны сцалап, цыара сышцакылнамгари ари амфәа. Ашәануа ихылца аипш икәамкыаза ажәфәан агәафы зееизызгаз ацта есаaira илакәуан, еилысуан. Уи аварәфы, зцәа итабагытабагыа ипхоз аиатцәакәа инарыдубалон икнахаз акәа цыра хәашыкәа. Саид рапхыа арельскәа дрывагыланы акыр дцеит, аха урт рыбгашшара шеифтцәаз, уажәазы шәарта шыкамыз анааигәалашәа, дрыбжыагыланы, ишыафәкәа еиххәа-еиххәо ифынеихеит.

Аптақәа ргәы рданы, рапхәа иаатцысыз пшак рыченартан, ихаббала-хаббала иқәланы ицеит. Ёеимаак акара згәы тыфааз амзаггы аацәыртын, иеихсыр хәа ишәазшәа, ажәдан акалт аеавак-еавакуа ишнеиуаз, уиггы неикәазыт; акакала ифышәшәаны азыжь иатцәа инахәлапсо, акакала ифышәшәаны азыжь иатцәа инахәлапсо ишааиуаз (инымтцәаша убахьоу) аетцәакәаггы нтәан, ахш атыршаны иаанхеит ажәдан, ачагь-чагьра иакәытцит аматца, иааиларыпсеит атцарақәа... Арельс цәырцәа ианыцчаланы, ибла иаахаҳалаз ашыжьтәи амра ашәахәкәа роуп ихәыцра хьынтақәа даарылызгаз Саид.

Пшьыһаала ихы ышытьихын, рапхәа игәы кыдызххьаз акаршәра дныкәыпшит: мап, иibaхьаз каршәрамызт: ахәыз-кәкәа, атаҳарақәа, амарда иатцәакәа, ахаҳә шкәакәақәа... Даатгылеит: «Избахьоу тыпуп!» – инкыдыпсааит игәы. – Ашь-хақәа?! Шәабақаз шәанацәалбеит?!» – инапқәа ышытьихит, даахыпхыцит, деитәатгылеит...

Ааи, Саид дымфашьейт – урт ашьхақәа ракәын – Кавказтәи ашьхақәа: зәфхаақәа рфы амра бжәапхьо, аетцәакәа зхы рылатцаны ицәо, ажәдан иатцаргәоу, Адгьыл иакәлоу, иацы, ампыл аипш ага дзынпәз Кавказтәи ашьхақәа...

Адунеи иқәу зеггы рфырыпсахуейт, ирхәоит иқәымггы рфырыпсахуейт хәа. Ахаҳә еимытта ибаауазаап, аетцәакәаггы кадды ипсуазаап... Амала, хаҳәык бааны афы уқәнамыргыло, етцәакггы пәкь-пәкьуа апсра иафны цъара иубашам. Избан? Избахын – ауафы ифызам апсабара: иццакуам, атцасқәа еилангом, сгәы ицоу жәбома хәа анапсыргәытца иқәцаны игылом, зегь реихаггы иазеицәоу – ахаанггы ахы акы амзбацт...

Имыццакуа, имгәактәакуа, абант ахра нцәахшақәа рыхәда тцәашаара иатцхәраа иааиуа азыхькәа реипш зыхшыф цқбоу, дачакала иухәозар – атса зыхшыбаф иакәыртәам ауафы имбарц залшомызт Саид Ага ақалақь данаалагыла, ауафи апсабарей ртәы-рымаа ахәаакәа шаны ишышьтәз:

Ашьхақәа гылан, данынарпдыртцуаз амш аены аипш: анакә еимыггара рчалакны, сырзла ирызәзәаз рхы-рәқәа уфырнубаало руапа-хәылда иатцәакәа ирташьшы. Амшын акәзар, адунеи агәы аеыкәыжыны, ианатаху – анапы иатцәа дуқәа ақәара иаакәшыуа, ианатахымггы – агәы иқәцаны ицәырсысуа. Амшыни ашьхақәеи рымацара ракәым – дара ауафи апсабарей рыбжьара ибжьагылоу зегьггы, иаххәап: иргыланы идырбгоз аонқәа, еималарц иафыз аулицақәа,

ламу хәа иаахәынғы ихәампшит. Ахәсақәа ахатца иґагыежыуа, иаакәымтцзакәа ичырчыруан, иара, абри аидара атыґаґы инаганы сыґсында ихәошәа, ибґа ырхәаны, инапы затґы ыркәаталеиуа дрыбжыағылан.

«Иабаанагеи арт?! – идмырдырзакәа илаґш иаатцигеит Саид.
– Исымбацт, исмахацт!..»

Амра, асаат змоу аґн-қәацә ишнавтдалаз аниба, дааццакит уи. Аґьармыкь днавалеит: »Хох, Саид уоума, Анцәа иґьшыоуп!» – бжык иахазшәа игәы иабан даакәтәиааит. Аха уаха умґсит... Ғыґа еиґны ґара иубашамызт – ґыґраґалантәи ашьхыцкәа реиґш еихышәшәа-еиґышәшәа аґәашә иґалон ахәсақәа, тахмадакґы дхәареза, тырасла ихґаз калат ґазақәак дрыдтәалан.

«Исымбацт, исмахацт!..»

«Саид уоума, мшәан?!»

«Ааи, Саид соуми!»

«Хаи, Анцәа иґьшыоуп!»

«Анцәа иґьшышәьара шәоуааит!»

Мап, азәґы диздыруамызт, азәґы аґсшәа иеихәомызт.

«Исымбацт, исмахацт!..»

– Уаағыл, уесыґ, ма усшьит! – ахатцарахь иґамыз бжык цахьаза илымха иаатасит Саид, ашырхәаґы ихы ґышьґихит – иаґхьа дғылан ґкәына фархь хәычык, мчыла ирыцґґаз илакыґа ашәишәи-кан ыґатата.

– Сғылами, – аґықәґықәхәа, игәарґхатәґьаны дыччеит Саид.

– Усаґыс! – Имґтәы «автомат» ахы ааиґеит ахәыґы.

– Сыццакуеит, иуґаху ара исахә.

– Атапанча.

– Атапанча зуґахи, автомат еиқәхаґс иукупей?

– Ари хысзом...

– Ихысуазар?

– Ихысуазар Васка дысшьуан...

– Васкаа?..

– Ааи Васка, Васка аґашист... Уґши нахьхьи, – «иавтомат» лоуишьґын, инапы ґыґсаа хәыґы наирххеит уи, – инеилак длаишьґуеит, инеилак длаишьґуеит... Атапанчатәґьа сымазар...

– Изуґахузеи амца иаларыжыааит! – ахәыґы ихы ааишьышьит Саид – омашәатәґьа иґшқан ахәыґы ихахәы, ақашьґыґы ихґьаны иґеиуан – «исымбацт исмахацт!..»

Саид афныка дыццакуан – ақалақь рацәакгы иеалаимырхеит, аха дахьынзалазгы, афнқәеи, аулицәкәеи, абақақәеи ирчыдахаз иидыруз, дыздыруз азә цъара машәыршәагы дааиҕамҳаит. Иара ус дгәыгуамызт: адәыгба дышлалбаалак... ақалақь ишьапы шналаиргылалак, аа, архәара дахьааватцәиуа, аха уаха умҕсит...

Амреи, амшыни, ицәтәымхаз Ага ақалақь хәычи ишьтахька иааныжьны, ашьхарахь ихы рханы дцон. Зны, изыхькьоз иаргы изымдыруа, ишәазызаран, цшатлакәтцас игәы ахаҕы иааила-гьежьюан: «Ихала днымхароуп ауафы...» Ишьаҕақәа неихихәа-неихихәон, даахыцхыцун, цытк данынаскьалак иеааникылон: «Уиакара укәышзар, уара ужәахырқәа рғгы аетцәақәа цхаларын». Мацк игәы аартынчны ихы шышьтихыцыцхьаза, атцармақь иатцәа изса-зсо иалагылоу ашьхақәа дфартцацшуан.

– Ее, сыгәнаха шәықәшәаит, – инапы аайкьон Саид, – уаха царта амазаргы шәцалома.

Дара ашьхақәагы цас ирузашәа: Сима, Саид иаб ифны иқыта Цыгыдырхәа рыманы есаaira инаскьон, арахь, нкылашьа змамыз амрагы, уаха иаха ихьантахазшәа икәлаауа италаны илеиуан.

«Саид?!»

«Ааи, Саид, абри шәымфаду быжьзырхаахьаз, аиатым Саид сами, сышәзымдырзеи?»

«Ушцәхьымдыруа – Шьрын Кыацәба ица уоуми? Шьрын цсаташкәакәа!»

«Еех, Зиза хлаҳәада, ас улбар илыбаргызеи.»

«Умфәхыт, дад, Саид».

«Уара ушеибгоу!...»

Уаха умҕсит:

Рацхьа даазлагылаз ақыта агәта ааишишаанза, нахьхы атабаи дантәтәаз ирмазеихьаз иацсшәа зеихәашаз цъара азәы дманшәаланы дааипыхамшәеит. Иашоуп, лхырҕы агәафа тырцәажәауа ахәыцқәа ататын ҕырхуан – игәы хьухьуа дрывсит, цхәыскгы ауарбажә агагеицш иацхьа дниякьеит – ахтыста данхыт ауп дангәеитаз, азәгы ажә лхьон, «аиха бхьеит!» – имхәашаз, аха иабакоу – ахәыси лареи ахш шеимаркуаз ангәеита, сылцырхагахарым ихәан дрывсит...

– Уа бзиа ууит! – дманшәалахеит атцыхәтәаны Саид, хышықәса гәтыхас имаз ажәа ихәеит.

Аха мцык ивпрааны ицазар изафыхахеит атаҳмада Саид иб-жьы.

– Бзиа ууит хәа ауп исхәаз!

Атахмада иеага нкылга-аакылго, ипаташлақәа аңхзы
рылкәкәа арашәара дшаҕыц даҕын.

– Уигы сыпхастақәа иреиуоуп, – ихәеит Саид, ибжыи
мзазакәа. Акы дтаршәны дамазар акәхап... Сқытаҕы снейр
исхәап, уаагы сышпархаштри, уатәкәа исхәо шпармаҳари:

«Саид дааит, Саид... Мап, ари дааит...» Мап, мап, Сима ус
лхәарым, дацсуа пхәысми... Хара усгы уаф дышшам хшоуп...
Хабла тырхаха зымҕа ҳапшу агәыргыа хашта ианааталалак,
иахтахзамышшәа, ааирагы, ацарагы хзеипшушәа хеыкатцаны
хапылоит, иганы, шә-сапатк зәоу ашәындыкәра итацаны
иахтәахуеит, агәырҕагы иара убастәкәа:

«Сыцсра убандаз».

«Узыкәшәаз сҕыи иалсит».

«Анцәа шәимшыааит... Митә камлеит чкәынак дтахазар...»

Нас, ахчкәа баауеит, аблақәа зыфойт, агәкәа ҕауеит...
Апстазаара омашәа еилапатоуп – аҕа даахашытуам хәа имҕа
иапыраххауаз ателкәа рхатәкәа... Апсреи абзареи реипш
еилыхха зхәаакәа змоу ҕара акы уҕылашам... Станагалахт...»
– ишыаҕақәа ааирцакит, ишахәшахәо изкәа икыдтәалаз амра
ашәахәақәа дшыныржыызгы иаразнак идырт.

Саид иаҕа дыццакызаргы, днакәаратца-аакәаратца акәым-
кәа, иеимариашаны дныкәазаргы, зегь акоюп, гәнырхәаа ках-
хаа ицәан, ирылыргаз ртеицәагы иреипхызуан, иара икыта
ишыапаҕы игылоу Хаҕарахә данаакәгылоз.

– Сааит! – ихәеит уи иҕсы ааивиган. – Ас акәмызт ишыс-
тахгәышыаз, аха иахтаху зегы ҳазразода – хыхьтәи ашә хша-
шытоу ами цакатәи ашкә хашнанаго... Ас акәмызт: сышытахькә
уаха хәаа сымамкәа, сахәаиуагы:

– Саид дааит, Саид!

– Хаи, аллах иҕышыоуп!

– Иабицара атыхәтәа ызраны икамызт убама!

– Алахьынцашкәакәа Сима, алахьынцашкәакәа – еҕа бы-
пшызаргы ибҕылеит!..

«Мап, цакатәи ашә акәгәышыазаап сара сзы иҕартцаз!» –
зхәычкәа шыталахьаны инеиз аб иеипш игәы пшаа-пшаауа
икыта далапшуан Саид. Иара акытагы, аҕсы еикәзырхаз
ашьхақәа ахы нарыдта, атх еикәара ақәыршә, итахәахаа
ицәан. Саид, иблақәа хьоухьоууа ихьуа икалаанза, днапыршы-
шыуа атх-лашә далан, аха ионгы имбеит, игәылацәа иртәыз
онькгы ҕара иааизышытымкааит.

«Амза лаша-лашо иңхон... Сара абартца сықәтәан... Ахацәа рашәабжыы аафун...» – Еиҥааигәалашәахт Саид, Сима аҥыхә-тәантәи лысалам шәкәы ишалагоз. – Ус анакәха, – дназхәыцит иара, – хәфнғыы ғылоуп, абартцаҥыы аҥыҥаҥы иҥоуп, Симаҥыы дысзыпшуп» – ашацахәа иҥынеихеит.

Агәашә даадгылаанза иаб игәы иман Саид. Амала, зны-зынла гәыҥрыла ихыхәхәа иҥәыз игәы, пшатлакәҥас шәа-зызarak нәҥаланы иааиланарфынтуан, инҥнашьаауан, аха уи кәтыҥырхасрак ахирцуамызт иара: – еех! – аҥырхәа иаамфаниҥтон инапы, амҥ гәыпҥҥааҥыы иаразнак инеи-пырҥканы иҥон... Аха уажәы?... Дааины игәашә даадгылеит – дан-ҥоз аламҥалазы иҥеитҥаз игәашә... Иахаршәыз аалымшә-сарақь аыхира анилымша, хыхьтәи адар иеыхшыны, иашҥа днықәпшит. Абла ҥраа агәашә ахь ипшуа игылоуп икәасқьа, иныжыны иҥар хәа ишәошәа аҥаварҥәҥәа иавагылоуп иматурҥа... Нас? Уаха ак-гы!..

«Иабаҥоу, мшәан, сца?! – игәы амца ныҥаҥежыит Саид. – Скәасқьа, сматурҥа, – илапш еиҥаархигеит, – Сима, – уи дыҥоу, дыҥаму макьана ишизымдыруазгы, – зегы рҥыҥаҥы иҥоупеи... Сца?! Егьоурым, хара хәибҥазааит... «Сима, ееи Сима, быҥоума бара сыҥҥәфәаншьап?!» – дхәаарҥ аҥсык ауп иааигхаз Саид. Ашьҥахь агәашә шааиртыз, иашҥа дшықәсыз, аҥьтә мардуан дышхалаз ухәа акгы иҥәалашәом, – игәалашәоит, игәаҥны изаамыртыз ашәқәеи иареи гәышҥыла ишааиҥаҥылаз:

«Сима, сыҥҥәфәаншьап Сима!..»

«Саид?! Сгәыҥырҥа Саид!»

«Ааи, Сима, ааи, ааи, ааи!..»

Мап. Ашә пшышьаала иааиртын, есуаха аҥабиаҥы ииба-лоз аҥхыз акәу ма илабҥабоу изымдыруа дааҥылеит. Макьа-наз ибла акы або дшыҥамызгы идырт Сима афны дшахыз, избанзар, ауада ҥәын, аҥхәыс лҥәа-лжыы иахылҥыз аҥхара ҥәымшәышә, аҥхара гәыҥаҥаҥа ала. Саид азнаыказ маҥкгыы даашәеит – ахаирпланқәа иларышҥуаз абомбақәа змышәаз ихы неилууаан, дааҥаз-ҥазит: «Упҥсзама, Саид! – ихы днақәҥәҥеит уи. – Аҥа ишышьыга уанҥагылоу уқәыҥманы, уфны ужьаны уқалама?!» – иихәаз ахаҥа шымҥымызгы, игәырҥәҥәаразы ма-цара ишихәазгы, иехәара ааҥхеишьеит Саид...

– Уаама? – Саид дахьақәымгәыҥзоз, дахьазыпшамыз ауада аҥанахьала пхәыск лыбжыы геит.

Уи данаахэыз, дшаахэыз хэа акгы игэалашэом, амала, агеи иа-
реи анааиѳагылоз аминутаз дшыкалац аицш деихыкка даакалеит.

– Уздырит! – арабгы иамшэаны инталаз ацха-мати аицш
ихааза алашьцара иналашэит Сима лыбжыы.

«Сара сами, Сима, сара, Саид!» – дыхэхэарцаз иѳы ѳеихихит
Саид, аха ахэхэара акэым, ирпхақэа тацэызшэа, иауа-иашэаны
цъара бжыык ааихэлымшэеит.

– Уздырит!.. Дима уами уара?

«Диима?!»

– Сызургэакузеи... сыцшуп, сыцшуп...

«Димаа?!» – иѳы ирахауеит Саид, аха ацсыз даѳызоуп.

– Унышэынтра иқэстцаз ашэтқэа умбазеи?..

Саид икэа ацхзы лташит, дагыаазеит.

– Умцан!.. Дача мацк акара...

– Еи! – икэасқя зхы иқэыргыланы изкыз амжэатэ шыақақэа
итцикыкыома ухэаратэ иткыеит Саид ибжыы. Иблақэа ирхыжылаз
амца акэхап ус изырбаз – ауада иѳнатэаз алашьцарагы азны-
каз инытацаан, ицэырханы зиарта иаакэтэаз ицшэмеи иареи
рылацшқэа ааиқэшэеит.

– Уарбан? – цытрак ашытахь атынчра ааилалгеит Сима.

– Саид соуми, бара, Саид!.. Жэамш... – иацхыака шыаѳақэак
аакаитцан, ицыбыахыгы инапы аѳынаирхеит, – бхатца Саид...

Инеихыысыз аспычка, зны, алашьцара агэы ѳкылнаблаа-
ѳкылнаблааит, нас ишнеиуаз, астал иқэгылаз алампа шыа-
пеихархэ аѳы иаатгылеит: Саид рацхыа алашара иѳалибааит
акаруаті астоли ирыбжыдаз ицшэма лнапы, нас лзараѳахыс –
ацаашыы далартэоушэа дкэашэшэза.

– Икалеи, бгэы еикарами? – ихышышы, мац-мац илеиуаз
иартмак адашыма инықэыжыны, зны даалхаххит, нас, напыла
изымгэағызаргыы, дыцсылмыткуа, лацшыла дааицхыишышыааит,
атцыхэтэаны – лывараѳы акаруат іеаақэикит.

Мацзак лхы даахан, Саид дѳаитцацшит Симагыы – аа, уажэы-
уашытан инхкыашаны, лзамѳа инаѳалоит ухэартэ гэырѳала
ихыхэхэо итэын лыблақэа.

– Саид? – дтааит уи, аизарахытэ дааины ацэа даалихызшэа.

– Нас, бара! – игэагыны изнапык аалыкэиршеит уи. – Сма-
аи... Жэамш... Аа, сызлоурыжыыз, – итацэыз инапы қыцьқыцьуа
ицыба дынталан, абгыыц аацэырганы, лара лышка инаирххеит.

– Уаазааит, – лхэеит лара, лыбжыы хыдышышы, ирыхханы
иикыз инапгыы нак днахеит. – Уаб итэѳаншыап урзрым...

Ачакхэа, иласкьагазаны, иара ацшэма ида азэггы изгэам-таратэы дак илацтэеит Саид, аха ихы ацшнимтцеит:

– Жэамш... Аа, хэымш роуп иаанхаз, – ақыад зкыз инапы, афныка илармыпхьаз асас иеипш иуазыруа, царта амамкэа ианаакэха, егы илыкэыршаз, умшэан, Сима хара дахтэыми, дахцэызгода ахэарашэа, иара ишка иаалыхеит.

– Уазааит, – еиталхэахт лара, – ахыза зкэыршэыз лшэамхы агэафара данцшыло. – Уца кахэит, сара сыцсит... Егырт зеггы ртыцафы икоуп...

– Сима! – даафнагызит Саид, афэофхэа даеа дакгы илацтэан, цасатэи аипш акэымкэа, афымца арахэыцкэа ицэеижгы иоахьзеит... Ицеггы дааигэыцаиргэгэеит, акашьмер шэал аипш лыжэоахыр хыгьежыаакэа ирхьызсаны илеиуаз лыхцэы изамоа цыаца инафеаеит, лцэа-лжы лхарци ирыбжыысны ифеиуаз ахауа цстацага иааиланаргьежыит ихы. – Сима!..

– Сима сакэзам сара!..

«Мех, сеилалгарц дафуп абри ацхэыс, – лхы инапы нацатцаны иааирхэын, дфалфеацшит. – Ма спылшэоит»...

Мап, Сима Саид деилазгоит хэа дафымызт, ицышэарагы лгэы итамызт: лычимжэааны дмыот, устэхым, сыбла уамбан хэа дмышэхэеит, еилакь зтамыз лхарц ахы еимацыгэа икны, лыбла шэазызакэа рыла дигэтасуа дхьамтцит – ача аипш дыпхатэы-пхатэуа ифыцтра дытакын... Иара, лара... иибац ифны, игэхьааигоз иуада... уаха азэггы... Нас?

– Иазхоит ахэмарра, Сима! – егы инапы сасгы лыцлымхэа инатцеитцан, ацалакьа иатцапшуа игылоу арбагы аипш иеааирмазеит Саид лпышэкэа дрыгэзрацы, аха изымгэагыт. – Ха-ха-ха! – инахигеит аччарахь, адырфеггых иеааирмазеит... аха... Дагэзитлылахь, лзамоакэа наф-ааф, ацсаатэамцэыжэоакэа реипш зееифызшоз лыцымшыкэа рыбжыарагы. – Ха-ха-ха!..

Мап, хэмаррам ари: рееикэапсаны ицэоуп лпышэ хшэаакэа, иблыз аимхэыцкэа зса-зсо ирхыпсалоуп гэырфала итэу лыблакэа...

– Саид уоума ура?

– Нас бара?.. Ацэа бзалымтзэи, мшэан?.. Ха-ха-ха! – лхы зынзагы игэы инадитцан, лзамоакэа ааишышыт, аха инапы пхэхэкэа анааигэалашэа, ашырхэа иаадихит.

– Сара Сима сакэзам...

– Быскэатц, Сима!..

– Уца кахэит, сара сыцсит, егырт...

– Быркәатц урт, амца иалаблааит! – акгыы дакзамшәа дааирхәын, лгәы җарханы аиартә днылеитцит, лхәхәы ааиреит, зегыңыңара напыла дааипхышышыааит, аха иибахъаз Сима дабаказ: ихаломызт, илбаауамызт икәашза дзыкыдңшылоз лгәы, җәфратәгалантәи абгыыцкәа реипш еикәықыңыңыуа дрыдрыңхаломызт, енагы ицәаакыз лңышәкәа, иңсылмыткуа ицәңшуамызт дзиуоу изымдыруа дказцалоз лыблакәа – азия!.. Шә-мазак зтаңсыз, пшеи фыртыни инрыжъыз, акгыы зламло, акгыы зыцрымцуа азия.

Мап, арткәа зегыы рыгәра игар итахымызт Саид. Иеиңуп Сима макъана цкәа далымтцыцзар ма ибзиабаара цылшәарц икалтозар, инамузахгыы – иңхыззааит – хышыкәса раахыс есуаха аҗабиаҗы иибалоз аңхыз акәгышызыааит... Игәаҗыт: избжарак акаруаң иныкәырхәхәаны, егыи аган ала дналываиеит. Убаскан ауп атцла аңыс зләтаз адаш шәпа ду аҗеөхәа ианхжәаз.

– Сима днеитаңан, рыбжъара ахыза ныбжъалыңгыәеит, лара леиха итрысны инаскәеит лыблакәа, бгыыцкәазар иҗышәшәаны инталон ухәартә иаақыңыңыңыт лңышәкәа:

– Сара Сима сакәзам!..

Игәы икыдхалаз аидара ицәыхъантаны, деитцагәгәа даахыкәтәалеит Саид, илаңшгыи мчыла иаалкәикәкәаан, дзыөналаз аҗны иара итәу, итәыму гәеитарц итахушәа, раңхәа атзамцкәа днаркыдыңшылеит, нас – атуан...

– Ухынхәызааит... Уаб итәөаншыап урзрым...

– Аибашъра еилымгазацт...

– Сара зыи еилгахъеит.

Атуан ашырхәа илаңш аахиган, хаха длылҗаңшит, изака-разаалак мцрак нархимбаалеит лыблакәа, ари зынзакгыи ишыапы даакәнакәеит Саид... Дөацкәеит... Дуазыруа ауада дааөнагыежыт: «Слашыапкып, икалаз, дзыниаз салхәап... Мап, мап!.. Икалои лыхәцә нтыскаар – усгыи сара зыи акгыи ыкам?! Мап, мап!..» – Дааины, дырөегх лаңхәа даакәтәеит.

– Сима? – ибжыи изтымкаауа җааитит, – аиха салхым саргыи... Икалеи? Исцәыбымзан, сбыхәоит!..

– Иуасхәоит! – лнапкәа ныкәырсны, аиартә дөагәылцраан, дпеиңеиуа ахауа дналаларашәа дласкәантраза даахыкәтәалеит ларгыи. – Иуасхәоит... Изакаразаалакгыи акы уцәыззараны сыкам...

«Сеилалгарц даҗуп абри аңхәыс! – иблуз хыхьтәи ахәын-цәра циртларц инапы аҗынаирхан, аха иеааникылеит, – аңсра уаңылароуп уеикәңыгә ушыкоу...»

– Иуасхэоит! – еиґалхэахт Сима, уажэраанза гэыршала иґэыз лыблакэа ґыпрааны иґо: – амза лаша-лашо иґхон, – дналагеит, лхатаґы длаша-лашо...

«Хэлыбзиа, Сима! – аґышеихыха ламразакэа, лаґхыа ихыж-лаз атх еиқэара ааимкыан, изара калаза, ичын шеижыкэа цаґ-цаґуа фицер катак, ґшзак ашэ даалаґалт.

«Дима?!»

«Ааи, Дима.»

«Уабаказ ари абжыарак?»

«Ашныка сыкан, Сима».

«Узлоурышыґи аґсцараха?»

«Ушыґа азэґы сикзом, Сима!...»

– Сыґшуп, – ихэеит, Сима аґаха лыхэлаланы, лылаґш кыдхаланы дшықэхаз ангэеиґа.

– Аа, – даалкыеит ларґы. Дима дныґабан, афырґын еиланар-ґежыуа алша еиқэара аиґш атх ханто ауада еиґаашнахат.

– Акы бналаґан...

– Аа... Иузеиґасхэоит... Зегы, зегы... акы аанмыжыкэа: амза лаша-лашо иґхон...

«Икыдыфраат уи амзаґы!...»

– Атх ссир иалыхэхэа иаашуан ахацэа рашэа...

«Бхатца дааит, ибыдысныхэалоит, Сима!» – ишнапыкґы игэыґаґса, игэы-илахы еиқэпата, аха цэашыґас алашыґара даґылґхаауа деиґаацэырґит Дима.

«Мап, ари сара дысхатцазам, Дима... Иуасымхэахыеи!...»

«Биццеит, бизыґшын, уажэ биарґа дылатэоуп?!»

«Хатцацара акэзам абзиабара захызу... Насґы уара уакэын сыззыґшыз, иара иакэзамызт!»

«Аиарґа?!»

«Уи уацэымшэан, Дима – абзиабара ахыыкам аиарґаґы дам-роуп!» – ахыза еиґанрыбжыалцыґгеит лхатцеи лареи.

«Аиарґа аныбхэа, шака иґшэоу бдыруандаз сшызцаа исзала-рыхыз аиарґа...»

«Иумхэан, сухэоит иумхэан!...»

– Акы бналаґан... – Саид адыршеґых аґсра даґыларц иеырмазеины даатэеит. – Сыґшуп...

– Сара рыцха! – деиґалкыеит Сима. – Уи иара иакэын...

– Иара?

– Ааи, иара – атх ссир иалахэхэа иааиуаз ахацэа рашэа аха-па зхэоз...

«Деилапсазар, уара абри?» – игәәфы зхы еиғазкыз, есааи-ра аибакра иағыз агәәг мца, азныказ инеихәләцәән, аварафы ифхәйтцкьейт, арыцхашьарей, ашәәзызарей, абзиабарей рымцахә. – Азатәра станархазар, сымцахә зыла иарцәазар?!» – адырфегьых инап гәәфә ду лыцламхәә инатейтцан, лхы аархәны, ахақьым иблақәә ихатцаны днылфәаңшит.

Иабаказ агәйрфә, иабаказ, Сима ллакытца итаңсаз амхәйр еиқәатцәәқәә, зееикәаңсаны ицәаз лпышә хыңсаақәә, икьа-таһьаз аимхәйцқәә – италахьан зегьы рыңсы: ифкыдыблаа-фкыдыблааит Саид игәы, иеааирмазейт – маңк акара ифеих-шәаны, ашьа рықәңхауа, ицәаак-цәаакза иказ Сима лпышәқәә дрыгәзрацы.

Лхатца игәы итеикыз лдырит Сима – иаразнак днеихашәән, лыфәнапыкгы рыла лфы еимлагәә икны деитәңан, днейны акаруаң аызара днықәтәейт, Саидгы ихы нааза дшыказ даанхейт.

– Уи иара иакәын! – избахә шаацәйрылғаз инықәләшахт лхы-лфы. – Тоуба истейт!..

Саид ихы ааириашейт. Ахьымзг-ңшатлакә назтцасыз агәәг мца еиҫаикәңцәиашейт, ана-ара ифалкьа-фалкьаз амцабз қаңшьқәә, еихагыла-еицгагыла, раңхьа игәы нкыдрыблааит, нас – иңсацарта, атыхәтәаны – хышықәса дузза абомбақәә зқәәхауаз ихы афнуцқа иаатагьейт:

«...Ааи, ааи, ауафы ихала дыкамзароуп – анахьгы иатәымкәә, арахьгы иатәымкәә, Саид дызтаршәыз амца-шоура иаины еиҫаалашәейт ргәыла атахмада иажәәқәә. – ...Схала сыкоуп анихәә, игәы ианаанага нахыс дгыгшәыгуп, икаимцара алңха хамазәаит!»

– Бгыгшәыгхәма, нас бара? – ахаан их иадимкылоз, ларгы илыдимкылоз, аңьал аиҫа ихараны ииңхьазоз ажәә ифәйтцкьейт Саид, дхәацыхәаңшьагы дфеибакит.

– Сима?.. – Уаҫа умңсит – аңсы абңьар иқәукир ибла еихақәысуама...

– Маң, Саид. – хәйцк лфәшәәзшәоуп уи ахьз гарта амамкәә лыбз ишаақәхаз Сима. Саидгы иаразнак игәейтейт.

– Сгыгшәыгзам... сыхгы атыңафы икоуп...

– Нас? – амца итцаз амалахазгы иузадымкыло, ңынч дтәаит Саид.

– Амза лаша-лашо иңхон, – лнапқәә еихыршыны лшьамхы инылалтцан Дима дааиуазаргы абыстәи дааиуейт злалгәәхәуаз ашә ахь дыңшуа, деитаналагейт Сима, – Атңх ссир иалыхәхәә иаафуан ахацәә рашәә...

– Уи саҥахьеит! – ихэеит Саид инцэйтцагэаны, аха аихашэыра ашэыраны, атса акара ихьантаны.

Сима дтанагалахьан – абжыгы лмаҳаит, ахэашыагы лызгэамтэит.

– Сара абартца сықэтэаны ашэа сазызырфуан, амза сазыпшуан, аетцақаа сыпхьазон.

«Деилагеит, илымха кыдцаны, ажэакгы наивмыршэакэа дшылзызырфуазгы, абри атэымг игэы ишалакьякьеит Саид. – Зтэы акгы ыкамыз сара...»

– Издырт Дима ибжыы...

«Димаа?! – амцабз еицафаихкьеит уи. Дкаҳцхеит! – иха-пыцқаа аефеа аарытцган, инацэкара дукэагы рчааикэарпсеит, аха изымгэагыт. – Мшэан, уцхэыс дхагахари дкаҳцхари еиха еигуи?» – дназхэыцит, алацшра иртэзшэа.

– Уи ахапа ихэон...

«Биашоуп Сима, – иаалфеицааит амаалыкыцаа рэытцра илытцаны, еикэацхо лацхьа еицаагылаз Дима. – Сара енаг ахапа схэон, ацхьагы сгылан, – уи азоуп рацхьа иааткьаз сзапыхьашэазгы...»

«Сара суцзар...»

«Мап, Сима, аибашьра цхэыс усзам...»

«Уаины сацхьа укэтэа, Дима...»

«Мап, шыца ахаца ирзеипшу ацхэыс лиарта стэхым!..»

«Димаа... Сухэоит!..» – асапын шэах аипш деитанкабахт Дима, алашьцарагы ааимешматцэан, иахьыкоу-иахьану ззымдыруаз Саиди, нарцэыка итанагалахьаз Симеи, зыбз кацшь хэычы цакь-цакьуа астал икэгылаз алампа шыапеихархэи еицааизынхат...

Ирхэоит... Егьа рхэап. Аха сара шакантэы избэхьюзеи ан лыблэзатцэы лнапсыргэытца иантцаны ашара дацыло, иара ашара – шьха заза цкыала ахафы зэзэаны, шэахэала аетыршэа аеилахэа, акгы камлазэзшэа аеынтэи амш ашэқэа ачара-сарахэа ианаанартуа, избэхьеит, зыбзиабара иакэитымхаз атыпха, лыхэда хэычы хыршэа атца амцафы дыкнаҳаны, амза цэытцагыланы илхыччо, избэхьеит, аршаш ацпхь цдаа-цеыха ссақэа цсакьаны ахауа иналапсо ииакьаны илеиуа, арахь иара ахықэаф ахэ дфэажэкны апстбара дафэны... Ажэакала, шакантэ игэастэхьюзеи ацэгьей абзиеи ркны ауаши ацсабарей рышьтахьқэа шизырхоу.

Уахагы...

Уахагы схэахт...

Бзиабарак псны иахыкфаз, даеа бзиабаракгы ацсыхра иахьяфыз Саид Кыацаба иуада, акгы камлазашеа, адунеи зеггы азеипшны иаафналеит ашара. Саидгы, дызжыаз ацеа дамкфканы,агьефхеадфатфкеит,еилапатыны иказ ибла ахэыцкэа неилышькыраан,дыпсылмытуа ауада аимидеит – азэггы!..

«Дабацеи, мшэан! – шыафакэак иапхьяка иаакаитцеит, изкэа апса хышэашеа надыркылазшеа, ашырхэа даакэтэиааит. – Лыпсы лымгэагызааит! – ашыа фазтчыз ихы, рапхья уи ауп иааташэаз, нас, али-пси рыла, хышыкэса раахыс ишыапы зыфнаимыргылацыз иуадакэа аимидеит, икоуи иками хэа акгы дазхьампшзакэа абартца даакэыххит:

«Уабаказ ура алахыцэгья?!» – ахэазшеа иахаитуйи ибартцафы иааипылаз рапхьатэи ашара, аха акэфимтит, ашэы зхышышьы игылаз иашта даатагьежыит, иматцуртахь днатрысуаны, ашта алазара, иаха данааи иезыхшыны дзыдгылаз игэашэ инадиба-леит Сима лыгага еикэатцэаза.

– Мех! – даеазныхгы лыпсы таны дахыбаз игэы кэан-даза иааканатцеит Саид. – Хазшаз имафэоуп, абра фыстаа мус-хэык шыкоу! Иатахзамкэа инапхадырсыз аеы-нади аипш даахыпхыпит уи, нас, ипхеишьоу, икаитцара изымдыруа акэу, мац-мац даагылеит, – еи, хеилага, – игэагырц ифы ифанххылеит, бхатца ара сыкоуп, бхы бжырц бабадэыкэлеи?»

Лара лыда адунеи азэггы дыкэзамшеа акэын лускэа дшырфыз Сима: сишьтуоу симышьтуоу, дыцэоу дыцэаму хэа амалахазгы дазымхэыцкэа, лаамта анааи дфагылан, лнапала илзахыз ашэы-еикэатцэа лшэылтцеит, нас асаркыа днадгылан, илырфеит лхы-лфы, ацырцырра уеанубаало икэылхэеит лхахэы, нас, ахэылпэзы, Саид дгэыкытэыкуа лымфа даныкэыз, лара Дима изыхэан азы изаалыргылаз ашэтшытцэракэа лгэыдыркфкэыла икны, амардуан дналбааит... Агэашэ иахаршэыз аалмышэ-сарақыгы дымццакзакэа ауп ишахылхыз, нас, ашта тэымк дтанагалап, хышыкэса исыхчоз, сзыдтэалаз анхамфа цэызк аиуп хэа лха-хы ишымааизазгы, пшышьала иныдылтцеит, акэты хэдацэхэы иеипшхахэыз асаракы еитанахалыршэит... Днеиуан Сима, ахала-реи албаареи иркэатхэыз лгэы иадыркфкэыла илкыз ашэткэа лкышэ рылакны дырфахэытхэытуа.

«Дима!»

«Исахауеит, Сима! »

Уи ибжыы ллымха ишаатастфкэыз, ацеашыы аипш дыххаза днакын, лыкэша-мыкэша зеггы аалырлашеит, лпышэ кфпшькэа

ирыдгьежбыло изырчихэчихэуаз ашэтыцгы лхапыцкэа ина-
рыбжьалкын, ифмыршэакэа, аха, ацсы иагьымцо-иагьымаауа
иаанылкылеит:

«Дима!» – еиталхэахт уи.

«Быварафы сгылами, Сима!»

Ашэтыц ааулышэтит, – аха агэы кылшэытааза, афызцэа
ирылшэаны иаанхеит.

«Пасагы абас бзиа иубозу ашэткэа?»

«Мап, Сима – ашэтшытцэреи идэылганы икарыжьхыоу
афымсаги сзеипшын».

«Избан, Дима?»

«Ашэткэа раха сывамызт, Сима: саныхэыцыз, «аибашь-
ра» сыхэмаруан, «аеы» лаба сакэтэан, амфэты ахэа сыкэнын,
саныфеидас, ашэткэа рбахчахь сцоит хэа сышнеиуаз, ацсцэахэ
даасцылан, абцар еитцарпапа иаасиркит – уиакэхеит!..»

«Сара рыцха!» – лхэеит Сима.

«Саргы!» – ихэеит Дима.

Пытрак рфыцагы фыртүамызт – Сима лхы ашэткэа ишры-
лакыц ирылакын. Згэы тачацаз ашэтыц ацсра иафын. Егьырт
псылмыткуа лкышэ рчахыыршыуан.

«Быпшэма дхашьтоуп!» – атынчра ааилеигеит Дима.

Сима илмахау (илмахатцэкызар залшомызт?!) ма алацэа-
жэара иапсамкэа илыпхыазоу здыруада, акэфылмтит.

«Дима!»

«Исахауеит!»

«Рацхэа уахыызбаз угэалашэоу!»

«Мап Сима»

«Уагьазымцааит!»

«Еибашьрамзи!.. Иулалаз ахы шулухша анухаштүаз аамта
хтагыламзи!»

«Сара сынарцэ-гэашэ итазгалоит!.. Ар феин, ахцэхэыц
рхыымзо ашта икэжуп хэа аахалашит. Сфатцкьеит. Сныкэсын
скасы аакэсцааит. Аха уаха умцсит: «Бэаанкыл, апцхэыс! – ахэеит,
азэгы иицахзам, аха зегь хазхынцашаны иахку ани халамыс
еижьага. – Бхатца урт дрылам, бхатца ичыдахаз егьырт ахацэа
зегы бара бзы итэымуаауп!»

«Иашазар, нас, ари азэгы иицахзам хэа бзышьтоу аламыс
ибанахэаз?»

Сима иара абригы акэфылымтит. Атцыхэтэантэи аамтазы
аламыси аламысдареи, аиашеи амци, ацэгьеи абзиеи ухэа

рызцаатэы иалацэажэо данаарыхтыгэлалак – ца змам, изтоутэалак зкылкэкэаны ицо тышак дынхыкэххылазшэа, ашырхэа даагьежуан, «Иташэтэала, иташэтэала» – хэа аанарго, лнапы кьаны, лышы-лышы еикэтцо, лымѡахэаста хэыцы даны-ланы лфыналхон...

Рацхэа, еилагарциалагеит Сима иаалыкэыршаны иказ ауаа. Ауаа ракэым – зхы иатэашыаны ацхэыс илмеишзоз алақатцэкьагы... Цьоукы рмилац аламыс афынза рёыхаракны иаахдыртлеит, даеацьюукых, амат шыкьыруа рашта иааталазшэа, рызгбцэа хэыцкэа рыштыахь иааваркит, «дида-дида, хаас-еикэтцэа!» – рхэеит ахэса, «Ее, нан!» – иаакэыпсычхаит атакэажэцэа... Ама-ла, артгы, егыртгы, нахьхы иѡатхахазгы, лахьхы аташэара иафызгы, зтыц ззымпшаацкэа урт рыгэта итагьежуазгы, ицэытцшны, Сима иалылдаз амѡахэаста ианымпшылар ргэы иауамызт... Ахацэа рашэа дара рёынзагы иаазон, амзагы лаша-лашо ицхон, ацхыз еижьага гэыпжэагакэагы рбон: – аа, абар-абар, аа, уажэы-уашьтан... Аха ацсабара иатахны иашаз ахэацакэа зеггы хыхьчагак-хыхьчагак шырнатаз аицш, артгы ацсабара ирнатаз ацэанырракэа эларшышаз хархэагак-хархэагак рыцшаауан: азэы – изыхкьауа хэа акгы ыказамкэа – акыр-кыр, акыр-кыр, – ашыжь дналагон, ацэа иаалымнахаанза дыччон, даеазэы – лгэы итацсуаз лымазака лыбла ихырбаар хэа дшэаны, енаг асаарака дыцшуан, ахцатэи – Анцэа ида хатцак ихьз ахэара дшақэитымыз лдыргэышьон азы «даршышуан», нас, иара уиггы лгэы идццэалаанза, иварафы дышьталаны, дызбарц инеиуаз зеггы лфахэатэы длырқатцон.

Ажэакала...

«Рацхэа уахьызбаз, егы хэа акы бналаган?..» – атынчра ааи-леигеит Дима.

»Аа, иуасымхэои! – длаша-лашо лхэыцра даалкьеит Сима. – Ахацэа шэашэа сарфыхаанза, иззыкастцоз саргы исыздыруам, суада ацыцха бжынтэ исыртэиуан санышьталоз...»

«Ахацэа баццэшэозар акэхарын?!»

«Адуinei иқэу агыгшэыгкэа зегь реиха ахатца дшэартуоп, аду-inei иқэу агыгшэыгкэа зегь реиха ахатца дмышьтэуп!» – сгарашэа иалыѡны исмахауази!»

«Арахь?»

«Арахь – халацэа анаахахтлак рацхэа хзыхэлаччо иара иоуп!»

«Уамашэакэа еибаркуп шэара шэдунеи!»

Ариггы акәҗылымтит Сима – избанзар акгы лзаламызт.

«Абри ауха сиарта ииазгеит абартцахь. Атынчра иалхәхәа, хгәы шәанафазо ишыкашәтцало аицш, инкылс-аакылсуа, азы ирны – аҗемирбаазазакәа, ахәынцәа илсны – аҗымкбашьзакәа, сашта италон уи ашәа...»

«Бхатца дхашьтоуп!»

«Амзаггы лаша-лашо иаацәыртит. Уи иахьытәтцәаны илеиуаз ахьзи ахацәа шәашәеи ааилазфәит, ацша иарчыхәчыхәуаз сгәы иныкәшит, цысхәк акара сласза саакалеит, нас сҗеиҗеиуа ахауа сналалейт... Амзаггы иаха-иаха ихалон, ашәаггы меигзарахда иааиуан... Шәарггы шәмыцәейт, сышәмырцәейт сарггы... Уиакәхейт, Дима. «Сыцсыроуп ма схата дызбароуп!» – абриггы схәейт – аетцәакәа шәаны ицәыш-цәышза ажәфан иаакыдхалейт, амзаггы фкбан – икәлаауа ишлеиуаз, амшын инахәлаз иҗеит.»

«Дарбан ихата хәа бызфәу?»

«Ашәа ахапа зхәоз!»

«Ацсәаха ирчыхәчыхәуа иччабжь ччабжык иалафашьом рхәойт!»

«Дима!»

«Саҗамыз, уаха схәом!»

«Иугәалашәозар – уи аицш шыжыы саагылазар исым-бацт!..»

«Ишцасгәаламшәо – ахымфаскәа слымха аҗашәышәра ианафәымтца, мчыла сыблакәа аахыстит...»

«Ахымфаскәа?!»

«Ашьхыцкәа ракәзаарын урт: афыв-сыв, афыв-сыв... Амала ацха акатара иакәытцны, абырфын рахәыц ахара иалагар – Адгыл, зейгәтам цәаматәала еилархәон ашьхақәа...»

«Анцәа уисасуп ура, Дима!»

«Уи уашьта... Цаса сеибашьфын – икылкааны схысуан... Аха сара сеиха икылзкаауаз даҗәзә дкалейт бымбои...»

«Дима, сухәойт!..»

«Саҗамыз, уаха схәом!»

«Игәоуҗахьоу зыцсы җаны адунеи икәу зегь реиха ацхәыс лыбла хылфар шлылшо?.. Уаха шаанза снапы зкыдсшылоз аҗзамцәатцкба ак сзырымхәандаз хәа сшәапырхапуа адәы сшықәыз – абри ашьтахь, ажәфан ааимкбан, икказа даҗәа дунейк снықәпшит... Амза амшын илбаанадахьан, аха ахацәа шәашәабжь шгац игон... Сыгага ада акгы адгыл иахьмырсзакәа

амѡа дукѡа срыбжысит сшыпцкѡ мырбаазазакѡа сырит азы. Сѣашыаны исыхѡаѣшуан, ашышкамскѡа реипш ихѡсуа заштѡкѡа ирыкѡыз ауаа... Рапхѡа угѡастеит уара – атла пмаибарах ашыапы шкѡакѡа убѣа адцаны утѡан, иуазынгы – иуазымкѡа, иашѡангы – иашѡамкѡа, икыѣкыѣуаз гѡык арахѡыцкѡа ишырхылцуаз мѡашѡ ашѡак ухѡон, иааукѡыршаны еилашышы итѡаз ахаѡагы иуцдырѣзуан... Сгѡы кыдшѡан, икауа инталеит, ахѡыс пшѡа аипш сшыапкѡа ааилапѡтеит, аха исапшнысымтеит – иѡышытскѡыѡѡаит схы, ацыркѣ лыкѡашашѡала иаасырпшзеит сныѣѡашѡа.

«Ашыѡакар шѡымазар?» – хѡа стѡаит адѡкѡан сахны-ѡашылаз.

«Азын ѡѡындра бѡахзами, Сима?» – лхѡеит ихыгагааза, аар-ла зѡѡара збоз апхѡыс.

«Уаагы ахыѡ санцаны симѡанырѡазшѡуп сышдѡылѣяз. Иухѣ сыздыруам усѡан уашѡа уѡѣыѡхѡан?»

«Бгѡастеит саргы...»

«Нас сышгѡауѡаз зсоумхѡеи?»

«Сахѣзама!..»

«Адырѡауха атама-бахѡаѣы хѡикѡшѡеит!..»

«Амза лаша-лашѡ иаѡѡырѡит!..»

«Атамашѡѣ кахѡхѡы ихѡѡѡнауан!..»

«Адырхѡѡы исыѡагыланы сылбааргеит...»

«Дима, сухѡоит!..»

«Уахѡа уи азѡахѡ ѡѡырзгом. Саѡабымѡан!..»

Сима ашѡол аштѡа дынѡысын, атама-бахѡа дныѡалеит, Са-идгы иааирѡѡакит – ус баша, пхызѡас: ишыапкѡа анѡѡаруаз, ихы, азы зѡѡабаз алу еипш иѣѡызгаза иаагылон, ихы аѡшатлакѡ нѡагѡежыны, иблаѡѡа акаѡѡа рыѡашѡо данааѡалалак, уаанза, аѡыр-ѡырхѡа игѡы иѡагѡежѣуаз амѡа нѣыѡѡѡаны, аѡѡастхѡѡа рхы неихѡѡауан...

«Димаа!» – еиѡѡѡнѡѡит агѡы мыжда. Сима, масар-гѡарала иѡѡыршаз, шѡѣла иѡѡѡѡаз анышѡынѡа данаахѡгыла.

«Димаа!» – аѡѡ ѡѡѡеит ашыѡыбжѣѡа ирышыѡылаз ашѡол атѡамѡѡѡа.

«Ди-маа! – еиѡѡѡлѡѡит уи, Дима егы ауада дѡнагыланы, иб-жы лыѡѡеимыргазшѡа. Аха дабаѡагѡышѡо, иахаахыс ахаѡѡѡа илаѡѡѡѡо илыѡу Дима?! – Дыршыт, – лхѡеит Сима, аѡѡѡѡѡа дааихшѡѡы. – Дрымшыхѡеи, мшѡан... Иѡагыланы дылбаарым-геи... Аѡѡѡѡѡѡа ихысны, пшышыла длармышѡѡи... Агѡѡѡѡѡѡа

иқәыжьны, нас, идырхьыр хәа ишәозшәа, игәы дмырцшзеи... Сар-
гыы снапы ықәсымшы... Дрымшьхьей, мшәан, Дима...» – ачапан
цшра зманы иғаз алыкә хәычы ааллыршәан, дынташылеит.

Саидгы, ишыи-ишыи еикәтцо даадгылеит. Илымшазо дықазар
акәхарын – зны, ауархалыжә айцш дхьати-цатиуа амасар-гәара
иҫынхишьит, аха даатрысит, иҫыҫеитцихит, ихылцагыы ааихи-
хит: анышәынтра иахагылан хә-кәакык змаз аетцәа қацшы...

Аибашьра аилгара абаказ...

Саид иғәхәарагыы иахьа интәон.

АХҚӘА

Ҳаамтәзтәи апроза азқаза иаша. Ш.Салаһаи7

Ажәабжьқәа

Аиғызара амч.....	11
«Асасаиртә ду».....	14
Аеыҕга.....	19
«Ацәеи аңхызи».....	27
Алахәара.....	30
Агагақәа.....	32
«Шәыскьымсын, сыңжәоит».....	35
«Ажәхьа иаңсоу акәтажә».....	40
Асакаса.....	51
Абафдан.....	60
Аешьа ихымтә.....	62
«Ахы увызгауа ашәкәы».....	65
Агәырғьағәаша.....	69
Ақәыңьма аңсы зхоу.....	74
Дхынхәит.....	79
Ақалақь иайәа.....	82
Ақәра рыртәит.....	86
Акыкахи зыбжьоу.....	92
Ахәаф.....	95
Амаланыкәа.....	99
«Абылра иацәшәаны азыршы итәңалаз».....	102
Афицар Игнат.....	106
Иухъзеи, нан, Грышьа?.....	109
Раңхьаза азсашьа сзырҕаз.....	115
Аиатым икәакәар мцада изуеит.....	119
Аңьра амца ацроуп.....	125
Алмас.....	150

<i>Азғаб иахьылхәаз дцоит</i>	171
<i>Ацәажәабжь</i>	176
<i>Аейәа Қаңшы</i>	178
<i>Аңшыхәә</i>	179
<i>Акарул</i>	181
<i>Амч</i>	183
<i>Амшә ахамта</i>	185
<i>Саб иңсаныс!</i>	186
<i>Кәанача ицгәы</i>	186
<i>Агәыхь</i>	186

Асатиратә жәабжьқәа

<i>Шьмат</i>	187
<i>Ацха ақәсра иацәаашьаз – дайнагеит</i>	192
<i>Ахпатәи аетаж</i>	194
<i>Алым, аеада ахы зхагылоу</i>	201
<i>Петре ибзыцәашьа Мосе</i>	205
<i>«Афстәа иңшьартә»</i>	207
<i>Дшьацәхныслеит, аха</i>	214
<i>Ажьи Гыд, уныҳәазааит!</i>	228
<i>Аанда ахьылақәу ауп ауафы дахьхыцәу</i>	233

Аповестқәа

<i>Аңхәыс лгәы</i>	239
<i>Ашәтқәа кәахатәым</i>	269
<i>Ахацәа рашәа</i>	373

Алықса Камыгә-иңа Ығениа

ИҠЫМҘАҚӘА РЕИЗГА

Хә-томкны

Актәи атом

Ажәабжьқәеи аповестқәеи

Алексей Камугович Джения

СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ

В пяти томах

Том первый

Повести и рассказы

На абхазском языке

Аредактор Марина Тэанба
Акорректор Ирма Цьения
Асахьатыхоы Руслан Габлия
Атехредактор Лидиа Анфимова
Компиутерла иеиқэлыршэеит Астанда Ацьынцал

Аформат 84x108 $\frac{1}{32}$. Атирж 300.
Икацә. акь. бгъ. 13,25. Иныкә. акь. бгъ. 22,26.
Аҟацәцка №

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2